

ÖNSÖZ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ

İslâm'ı kullarına ikrâm eden ve Resûlü Muhammed Mustafâ'yı husûsî terbiyesinde yetiştirerek bizlere muallim ve mürebbî olarak gönderen Allâh Teâlâ'ya nihâyetsiz hamd ü senâlar olsun.

Dîn-i Mübîn-i İslâm'ı örnek hayatında tatbik etmek sûretiyle ümmetine tebliğ eden, varlıkların iftihar kaynağı, âlemlerin efendisi, Allah'ın sevgili kulu ve peygamberi Muhammed Mustafâ -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e en kâmil şekliyle salât ü selam olsun.

Gönüllerin şifa kaynağı Dinimiz İslâm'ın bütün insanlara tebliği/ulaştırılması Müslümanların en önemli vazifesidir. Çünkü insanlığın ekserisi büyük bir rûhî açlık ve tatminsizlik içindedir. Aradıkları huzuru hiçbir bâtlı din ve ideolojide bulamayan bir çok kimse de, ya küçük yaştan itibaren İslâm'a karşı menfî bir şartlandırmaya tabi tutulmuş veya bu yüce dinin varlığından habersiz durumdadır. Bu insanlar İslâm'la tanıştırılmadığı takdirde, tebliğ vazifesini îfa etmeyen bütün Müslümanlar vebâl altında kalır.

Diğer taraftan sâdece İslâm'ı insanlara ulaştırıp onları Müslüman yapmak da kafi görülmemelidir. Dinimizin insanlığa hayat bahşedebilmesi için mensuplarının en güzel kıvamda eğitilmesi ve yetiştirilmesi gereklidir. Eğitim olmadan kaliteli ve müreffeh bir toplum oluşturmak, târihe mâl olacak mühim işler başaramamak mümkün değildir. Eğitimde de örnek alma, şuurlu bir ittiba son derece önemlidir. İşte bu çerçevede Allah Teâlâ, model alınacak kimse olarak bizlere **“Üsve-i Hasene: en güzel örnek”** diye Peygamber Efendimiz'i takdim etmektedir:.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in dindeki konumunu hakkıyla kavrayan ilk nesil Müslümanları onun her husustaki bütün söz ve fiillerini detaylı bir şekilde öğrenmeye, zaptetmeye ve yaşamaya yönelmişlerdir. Öyle ki Efendimiz'le ilgili olarak yeme, içme, yürüme, oturma, kalkma, uyuma, şaka, âile içi münâsebetler gibi şahsî ve husûsî sayılabilecek konular bile teferruatıyla muhâfaza edilmiş ve nakledilmiştir. Hz. Ömer'in, *“Biriniz üç kere izin isteyip de kendisine izin verilmez ise geri dönsün”* hadis-i şerifini öğrendiğinde:

“Demek ki çarşılarda alış verişle meşgul olurken böyle bir şeyi Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den duymaktan mahrum olmuşum” (Buhârî, Büyû, 9) diye hayıflanması ashâbın bu titizliğini göstermektedir.

Bunda Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in “*Benden bir âyet bile olsa insanlara ulaştırınız.*” (Buhârî, Enbiyâ, 50), “*Bizden bir şey işitip, onu aynen işittiği gibi başkalarına ulaştıran kimsenin Allâh yüzünü ağartsın!*” (Tirmizî, İlim, 7) gibi hadislerinin de teşvik edici rolü büyüktür. Netice itibariyle daha başlangıçtan itibaren Siyer-i Nebî'nin kaynakları sağlam bir zemine dayanmıştır.

Efendimiz'in hayatının hemen her alanına dâir bilgilerin kayıt altına alınmış olması Müslümanlar için büyük bir bahtiyarlıktır. Zira diğer peygamberler hakkında Resûlullah'ta olduğu gibi detaylı ve sağlam bilgi bulmak mümkün değildir.

Öte yandan hemen her devirde Müslümanlar tarafından Fahr-i Cihân Efendimiz'in hayatı hakkında bir çok müstakil eser kaleme alınmıştır. Bütün bu mesailer hep onu anlama, tanıma ve tanıtmayı hedeflemektedir. Çünkü detaylı bir şekilde tanınmayan zatın -ismen bilinse bile- örnek alınması mümkün değildir.

İşte bizler de bu maksatla yola çıktık. İnsanımıza Efendimiz'i nasıl anlatırız, farklı bir katkımız olur mu? düşüncesiyle işe başladık. Geçen yıl Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in örnekliğinin belli bazı veçhelerini, Üsve-i Hasene (Kullukta, Ahlakta, Âdapta) ismiyle ikmal edip öncelikle Altınoluk okuyucularına takdim etmiştik. Ancak Peygamberimizin, hayatın her alanında ittiba edilecek yönlerinin bulunması gerçeği bu minval üzere yapılacak daha bir çok çalışmayı gerekli kılmaktadır. İşte bu boşluğun doldurulmasına katkıda bulunmak niyetiyle elinizdeki eser telif edilmiştir. Bu eserde de Allâh Resûlü'nün tebliğdeki usûl ve üslûbu, tâlim, terbiye ve tezkiyedeki metotları, başta âile hayatı olmak üzere toplumun belli kesimlerine hatta hayvanlara karşı muamelesi gibi günümüze doğrudan ışık tutacak konular ele alınmıştır.

Bizi böyle bir eser hazırlamaya teşvik eden ve çalışma esnâsında her türlü maddî manevî himmetlerini esirgemeyen büyüklerimize ve İLAM yetkililerine, müsveddelerini okuyarak tashihlerde bulunan akademisyen kardeşlerimize teşekkürü bir borç biliriz.

Yüce Rabbimizden niyâzımız bu çalışmayı insanlık için istifâdeye medâr kılması ve bütün emeği geçenlerden sadaka-i câriye olarak kabul buyurmasıdır.

Ve min'allâhi't-tevfîk

Doç. Dr. Ömer Çelik

Dr. Mustafa Öztürk

Murat Kaya

BİRİNCİ BÖLÜM

TEBLİĞ ve DÂVETTE ÜSVE-İ HASENE

“Sâlih ameller işleyip de, ben Allâh’a teslim
olanlardanım diyerek insanları Allâh’a çağıran
kimseden daha güzel sözlü kim olabilir!” (el-Fussilet 41/33)

Tebliğ, İslâm dîninin esaslarını anlatarak onları yaymaya, insanlara benimsetip emirleri istikâmetinde yaşamalarını sağlamaya çalışmaktır. Bu mukaddes vazîfe Kur’ân-ı Kerim’de dâvet, inzâr, va’z, nasihat gibi tabirlerle ifâde edilmektedir. En meşhur tâbiriyle “emr-i bi’l-ma’rûf nehy-i ‘ani’l-münker” diye bilinmektedir.

Ma’rûf, şerîatin yani Kur’ân ve sünnetin güzel gördüğü ve yapılmasını istediği, münker ise çirkin gördüğü ve yasakladığı hususlardır. Bu bakımdan ma’rufu emretmek îmân ve itâate çağırmak; münkerden nehyetmek de küfür, şirk, isyân, azgınlık ve her türlü haramlardan insanları sakındırmaya çalışmaktır.

İslâm’a dâvet, onun ele aldığı bütün mevzûlarda geçerlidir. İslâm’ın dünya ve âhirete dâir getirdiği esasların tümünün beşeriyete intikal ettirilmesi, dâvetin muhtevâsına girmektedir. Bu bakımdan İslâm dâvetinin geniş bir uygulama sahası ve büyük bir muhâtap kitlesi vardır.

Seçkinlerin en seçkini olan peygamberlerin, biricik vazîfesi kılınan tebliğ, Müslümanların da en başta yapması gereken vazîfelerinden biridir. Her Müslüman gücü, bilgisi, kültürü ve bulunduğu konum nisbetinde bu vazifeyi îfâ etmek ve kendinden başlayarak ulaşabildiği insanları şuurlandırmakla mes’uldür. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

“Siz, insanlığın (iyiliği) için çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten sakındırırsınız.” (Âl-i İmrân 3/110) Diğer bir âyet-i kerîmede Allâh Teâlâ bu vazîfeyi emir sîgasıyla daha açık bir şekilde ifâde etmektedir:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Sizden hayra dâvet eden, iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir topluluk bulunsun! İşte onlar gerçekten felâha erenlerdir.” (Âl-i İmrân 3/104)

Enes -radiyallâhu anh- dâvetçilerin âhirette nâil olacakları yüksek mertebeleri anlatan bir hadîs-i şerîfi şöyle nakleder; Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- birgün şöyle buyurdular:

“– Size bir kısım insanlardan haber vereyim mi? Onlar ne peygamber ne de şehittirler. Ancak kıyâmet gününde peygamberler ve şehitler, onların Allâh ka-

tındaki makamlarına gıpta ederler. Nûrdan minberler üzerine oturmuşlardır ve herkes onları tanır.”

Ashâb-ı kirâm:

– Onlar kimlerdir yâ Resûlallâh, diye sordular.

Allâh Resûlü:

“– Onlar Allâh’ın kullarını Allâh’a sevdiren ve Allâh’ı da kullarına sevdiren kimselerdir. Yeryüzünde nasîhatçı ve tebliğciler olarak dolaşırlar.”

Ben:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Allâh’ı kullarına sevdirmeyi anladık. Peki Allâh’ın kullarını Allâh’a sevdirmek nasıl olur, dedim.

Buyurdu ki:

يَاْمُرُوْنَهُمْ بِمَا يُحِبُّ اللّٰهُ، وَيَنْهَوْنَهُمْ عَمَّا يَكْرَهُ اللّٰهُ، فَاِذَا اطَاعُوْهُمْ اَحَبَّهُمُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ

“– İnsanlara Allâh’ın sevdiği şeyleri emrederler, sevmediği şeylerden de sakındırırlar. İnsanlar da buna itaat edince Allâh -azze ve celle- onları sever.” (Ali el-Müttakî, III, 685-686; Beyhakî, Şuabu’l-îmân, I, 367; Heysemî, I, 126)

Kur’ân-ı Kerîm, tebliğ ve dâveti “büyük cihad” diye isimlendirmiştir:

فَلَا تُطِيعِ الْكَافِرِيْنَ وَجَاهِدْهُمْ بِهٖ جِهَادًا كَبِيْرًا

“Kâfirlere aslâ boyun eğme! Ve bu (Kur’ân) ile onlara karşı büyük bir mücâhede örneği sergile!” (el-Furkân 25/52) Ayette geçen “جِهَادًا كَبِيْرًا” tâbiri, İslâm dâvası yolunda bütün imkân ve kaynakları seferber etmek ve Allâh’ın adını yüceltmek için tebliğde bulunmak demektir. Gerçekten de tebliğ yaparak cihâdda bulunmak, düşmana karşı silahla mücâdele etmekten daha mühim ve daha faydalıdır. Peygamber Efendimiz de ilk yıllarda tebliğini sâdece Kur’ân-ı Kerîm ile yapmaktaydı. Netîcede Allâh kelâmı, büyük cihadı yapmaya kâfi gelmiş ve Mekke’de başlayan bu dâvet, kısa zamanda bütün cihâna yayılmıştı.

Resûl-i Ekrem Efendimiz: “Sizden her kim bir kötülük görürse onu eliyle düzeltsin, gücü yetmezse diliyle düzeltsin, buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin! Bu ise imânın en zayıf hâlidir.” (Müslim, İmân, 78) buyurarak dâvet vazîfesinin imânla alâkalı bir husûs olduğuna işâret etmekte ve kişinin iktidârı nisbetinde yapmakla mükellef olduğu tebliğ safhalarını açıklamaktadır.

İslâm’a dâvetin ehemmiyet ve lüzûmunu açıkça ortaya koyan diğer bir husûs da, bu vazîfeyi terk edenlerin acı âkıbet ve cezâlara dâhil olacaklarının bildirilmesidir. Allâh -azze ve celle- şöyle buyurur:

“Şüphesiz indirdiğimiz apaçık delilleri ve hidâyeti, insanlara kitapta beyân etmemizden sonra gizleyenler yok mu? İşte onlara Allâh lânet eder, bütün lânet edebilenler de lânet eder. Ancak tevbe edip hâlini düzeltenler ve hakkı açıkça söyleyenler müstesnâ! İşte ben onların tevbelerini kabul ederim. Çünkü ben tevbeleri çokça kabul eden ve merhameti bol olanım.” (el-Bakara 2/159-160)

Yüce Rabbimiz’in bu beyânını açıklayan bir hadislerinde Resûlullâh - sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“İsrâiloğulları arasında zulüm yaygınlaştığı dönemlerde, bir kimse diğeri-ni günah işlerken görünce evvelâ onu bu yaptığından sakındırırdı. Fakat ertesi gün onunla oturup kalkabilmek ve yiyip içebilmek (menfaat sağlamak) için kötülükten sakındırmazdı. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak kalblerini birbirine benzetti ve haklarında:

«İsrailoğulları’ndan küfredenler, Dâvûd ve Meryem oğlu Îsâ diliyle lânetlenmişlerdir. Bu, onların isyan etmeleri ve aşırı gitmelerinden dolayı idi. Onlar, işledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmiyorlardı. İçinde bulundukları bu hâl ne kötü idi.» (el-Mâide 5/78-79) âyetlerini indirdi. Evet, siz de ya zâlîme engel olup onu hakka çekersiniz ya da bu durum sizin başınıza da gelir.” (Tirmizî, Tefsîr, 5/7; İbn-i Mâce, Fiten, 20)

Seyyid Seyfullah, menfaat için Hak yolundan geri kalanlara şöyle seslenmektedir:

Nân için medheyleme nâdânı nâdânlık budur
Hayber-i nefsin helâk et şâh-ı merdanlık budur!

“Bir lokma ekmek için kötü ve câhil kimseleri methetme; zîrâ asıl câhillik budur. Hayber kalesi gibi güçlü olan nefsinı yen ki Hz. Ali gibi kahraman olasın.”

Allâh Resûlü’nün mevzuyla ilgili uyarıcı beyanlarından biri de şöyledir:

“Bana hayat bahşeden Allâh’a yemin ederim ki siz ya iyiliği emreder kötülükten nehyedersiniz ya da Allâh kendi katından üzerinize bir azap gönderir de o zaman dua edersiniz fakat duanız kabul edilmez.” (Tirmizî, Fiten, 9)

Bir toplumda iyiliği emreden, kötülükten men eden kimseler olmazsa, münker olan işler zamanla îtiyat hâline gelir ve hayatta normal karşılanmaya başlar. Engel olunmayan kötülük bir müddet sonra engel olunamaz hâle gelir. Hakla bâtıl birbirine karışarak hakikat ortadan kalkar ve insanlar Allâh’ı unuttur. Bunun neticesi de o cemiyetin tamâmen helâk olmasıdır. Bu acı âkıbetten kurtulmak için tebliğ faaliyetine önem vermek zarûrîdir.

Tebliğ vazîfesine, ümitsizliğe düşmeden, sabır ve metânetle sürekli olarak devâm etmelidir. Çünkü mü’minin hedefi, yeryüzünde kendisine tebliğin ulaşma-

dığı hiç bir kimsenin kalmamasıdır. Cenâb-ı Hak bununla alâkalı olarak Ashâb-ı Sebt'i misal vermektedir.

İsrâil oğullarından Eyle kasabası halkı, Cumartesi günü bütün işleri tatil edip ibadet etmeleri gerektiği hâlde balık avlıyorlardı. Cumartesi yasağına (sebt) uydukları gün, balıklar onlara açıktan açığa sürüler halinde gelirdi. O gün saldırıya uğramamaya alıştıkları ve kendilerine dokunulmayacağını hissettikleri için kaçmıyorlardı. Diğer günlerde ise gelmiyorlardı. Allâh'ın emirlerini hiçe sayan bu halk, Cumartesi günleri balıkların akın akın gelmesine imrendiler, hırslarını yene-mediler ve balıkları avlamaya başladılar.

Bir müddet sonra halk ikiye ayrıldı. Bir kısmı yasakları çiğneyen günahkâr kimseler, diğer kısmı da dindar ve iyiliksever insanlardı. Fakat sâlihler azınlıkta kalmışlar ve âsilere söz geçiremez, onları önleyemez olmuşlardı. Nihâyetinde iyiler de kendi aralarında iki gruba ayrıldılar. Bir grup uğraşıp didindi, her yolu ve usûlü deneyerek zahmetler çekti, nasihat etti, sonunda bıkarak ümitsizliğe kapıldı. Sayıca çok az denecek bir başka grup daha vardı ki onlar ümitsizliğe kapılmadan, bütün zorluklara göğüs gererek ve her türlü zahmete katlanarak o söz dinlemez halka va'z ve nasihate devam ettiler. İşte o ümitsizler grubu:

– Ne diye kendinizi boşuna yoruyorsunuz? Niçin boş yere nasihat ediyorsunuz? diyerek bunları tebliğden vazgeçirmeye çalıştılar. Diğerleri ise bu menfî telkinlere aldırış etmeyip âhiretteki hesâbı düşünerek tebliğe devam ettiler. Âyet-i kerîmede bu durum şöyle dile getirilmektedir:

“İçlerinden bir topluluk, «Allâh'ın helâk edeceği ya da çetin bir azapla cezalandıracağı bir kavme ne diye nasihat ediyorsunuz!» dediği vakit, tebliğde bulunanlar; «Rabbimize mâzeret beyân edebilmek için, bir de belki günahlardan sakınırlar diye.» cevâbını verdiler.” (el-Ârâf 7/164)

Elmalılı, bu ayeti tefsîr ederken şöyle demektedir: **Münkerden nehyetmek, hayatta olan herkese**, son nefesine varıncaya kadar **farz-ı kifâyedir**. Bununla beraber, dünyada hiçbir husûsta ümitsizliğe düşmek de câiz değildir. Her ne kadar günahkâr olurlarsa olsunlar, insanların hidâyete ulaşmasını arzu ve ümit etmek de bir vazifedir. **Gerçi bu hal böyle devam ederse nihayeti bir helâk veya azâba varacağı muhakkaktır. Fakat insanların halleri muhtelif** ve kader sırrı meydana gelişinden **evvel** bilinemez. Ne bilirsiniz, bu güne kadar hiç söz dinlemeyen bu insanlar belki yarın dinleyiverir ve sakınmaya başlar. Tamâmen sakınmazsa da, belki günahlardan biraz uzaklaşır ve bu sâyede azâbı hafifler. Her hâlu kârda **nasihatta bulunmak, nasihatı** tamâmen terk etmekten evlâdır. **Nasihata devam etmenin, hiç olmazsa birazcık olsun sakındırmaya sebep olması umulur**. Hiç bir mukâvemetle karşılaşmayan fenâlık, daha süratli yayılır. **Herhangi bir fenalığı, kökünden orta-**

dan kaldırmak mümkün olamazsa, hiç değilse hızını ve şiddetini olsun hafifletmeye çalışmaktan geri durulmamalıdır. (Bkz. Hak Dîni Kur’ân Dili, IV, 2313)

Resûl-i Ekrem Efendimiz, Allâh rızası için yapılmayan her şeyin netîce îtibârıyla bâtıl ve faydasız olduğunu haber vermiştir. (İbn-i Mace, Zühed, 21) Buna göre tebliğ de Allâh rızası için ve ihlâsla yapılmalıdır. Herhangi bir dünyevî menfaat niyeti ile yapılan tebliğin Allâh katında hiç bir kıymeti yoktur. Yüce Rabbimiz Kur’ân-ı Kerim’de, tebliğin herhangi bir karşılık beklemeden, sâdece kendi rızası için yapılmasının lüzûmunu bildirerek şöyle buyurmaktadır:

إَتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ

“(Tebliğlerine karşılık) sizden hiçbir ücret talep etmeyen ve hidâyet üzere bulunan bu peygamberlere tâbî olun!” (Yâsîn 36/21)

Peygamberlerin ve dâvetçilerin vazîfesi sâdece tebliğde bulunmaktır. Hidâyet ise Allâh’a âittir. Cenâb-ı Hak bu hususta şöyle buyurur:

“Allâh’a ve Resûlüne itaat edin. Eğer yüz çevirerseniz, Resûlümüz’ün vazîfesi sâdece açık bir tebliğden ibârettir!” (et-Teğâbün 64/12)

Hz. Lokman’ın oğluna yaptığı şu nasihati de bir dâvetçinin nasıl davranması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır;

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزَمِ الْأُمُورِ

“Yavrum! Namazı kıl, mârufu emret ve münkerden nehyet. Başına gelene de sabret! Çünkü bunlar azim ve kararlılıkla yapılması gereken mühim işlerdendir.” (Lokman 31/17)

Resûl-i Ekrem Efendimiz gönlünü Yüce Yaratan’ına raptederek ve karşılığını sâdece O’ndan bekleyerek, insanların elinden tutup cennete ve Cemâlullâh’a doğru harekete geçirmek üzere var gücüyle çalışmıştır. Efendimiz’in bu konudaki hassasiyetini ortaya koyan pek çok hâdis cereyan etmiştir. Bunlardan bir kısmına daha sonraki sayfalarda yer verilecektir.

I. PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN TEBLİĞ ve DÂVETTEKİ HASSÂSİYETİ

“Ey Habîbim! Bu Kur’ân’a îmân etmiyorlar diye neredeyse üzüntüden kendini harâb edeceksin!”

(el-Kehf 18/6)

Allâh Teâlâ, Resûlü’nü insanlar arasından seçerek, İslâm’ı kullarına tebliğ edip öğretmek üzere vazîfelendirmiştir. Nebiyy-i Ekrem Efendimiz bu husûsta eşine rastlanmaz bir azim, fedâkarlık, sabır ve sebât örneği sergilemiştir.

Allâh Resûlü’nün tebliğ ve dâvetini dört safhada gerçekleştirdiği müşâhede edilmektedir:

- 1) Hısım ve akraba
- 2) Kendi kavmi
- 3) Diğer bütün Arap kavimleri
- 4) Kıyâmete kadar gelecek bütün insanlar ve cinler.

Yani Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e risâlet vazifesinin verilmesi basitten zora doğru kademeli olarak ilerleyen bir yol takip etmiştir. Allah Teâlâ’nın ilk emri “oku” ile başlamıştır. (el-Alak 96/1)

Sonra Efendimiz’e tebliğ vazife verilmiş ve:

“Kalk ve uyar” buyrulmuştur. (el-Müddessir 74/2)

Sonra:

“En yakın akrabalarını ikaz et!” denilmiş (eş-Şuarâ 26/214), daha sonra vazife-nin sınırı bütün şehri ihata edecek şekilde genişletilmiştir:

“Rabbin, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamberi memleketlerin merkezine göndermedikçe, o memleketleri helâk edici değildir. Zaten biz ancak halkı zalim olan memleketleri helâk etmişizdir.” (el-Kasas 28/59)

Bundan sonra çevre vilayetleri de kapsayacak şekilde davetin sınırı genişledi:

“Bu Kitap (Kur’ân), kendinden önceki kitapları tasdik eden, şehirler anası (Mekke) halkını ve çevresindeki bütün insanlığı uyarman için indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.” (el-En’âm 6/92)

Nihayetinde vazifenin hudutları bütün insanlığı içine alacak şekilde ilan edildi:

“(Ey Muhammed!) biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”

(el-Enbiyâ 21/107)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- tebliğdeki bu safhaların hepsini de mükemmel bir şekilde tamamlamış ve bizlere nasıl hareket etmemiz gerektiğini en ince teferruatına kadar öğretmiştir.

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in ve diğer peygamberlerin tebliğ husûsundaki titizlik ve hassâsiyetini Allâh Teâlâ şöyle medhetmektedir:

“O peygamberler, Allâh’ın risâletini tebliğ ederler, sâdece O’ndan korkarlar ve Allâh’tan başka hiç kimseden korkmazlar. Hesâba çekici olarak Allâh kâfidir.” (el-Ahzâb 33/39)

Allâh Resûlü bir ömür titizlikle yerine getirdiği bu vazîfenin ümmeti tarafından da devâm ettirilmesini istemektedir. Nitekim:

“Benden bir âyet bile olsa insanlara ulaştırınız.” (Buhârî, Enbiyâ, 50) buyurarak her hâlukârda tebliğde bulunulmasını teşvik etmiştir. Ayrıca Cenâb-ı Hak da en güzel söze sâhip kimsenin Müslüman, sâlih amel işleyen ve insanları Allâh’a dâvet eden kimseler olduğunu bildirmektedir. (Fussilet 41/33)

Peygamber Efendimiz bir defâsında ashâbı ile birlikte yürürken durmuş ve Hz. Ali’yi kastederek; *“İçinizde, benim Kur’ân’ın nüzûlü ve tebliği husûsunda gayret ve titizlik gösterdiğim gibi, onun tefsir edilip anlaşılmasında da aynı tavrı sergileyecek kimseler vardır!”* (İbn-i Hanbel, III, 82) buyurmuş ve bu yoldaki çalışmaların büyüklüğüne dikkat çekmiştir. Aynı zamanda sünnet-i seniyyesini tâkib ederek kendisini üsve-i hasene edinmek isteyenlerin, üzerinde önemle durması gereken hizmeti açıkça beyân etmiştir. Sevgili Peygamberimiz’in, bu yolda yürüyenleri çok sevdiğini, onlar için yaptığı şu güzel duâsından anlamaktayız:

نَضَّرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شَيْئًا فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَ،

“Bizden bir şey işitip, onu aynen işittiği gibi başkalarına ulaştıran kimsenin Allâh yüzünü ağartsın!” Tebliğ husûsunda ısrar etmesinin sebebini ise bu güzel duânın arkasından şöyle açıklamıştır;

فَرُبَّ مُبَلِّغٍ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ

“Kendisine bilgi ulaştırılan nice kimseler vardır ki o bilgiyi, bizzat işiten-den daha iyi anlar ve tatbik eder.” (Tirmizî, İlim, 7)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ümmetine karşı taşıdığı şefkât ve merhamet hisleri sebebiyle, onların en uzaklarda olanlarına dahî hakîkati ulaştırmak ve İslâm ile selâmete ermelerini temin etmek için çırpınırdı. Bu sebeple bir

çok sahâbîsini de muhtelif yerlere dâvetçi olarak göndermişti. Ali -radiyallâhu anh-’ı böyle bir vazîfe ile gönderirken şu tavsiyede bulundu:

“Allâh’a yemin ederim ki Cenâb-ı Hak’ın senin vâsitanla bir tek kişiyi hidâyete kavuşturması, (en kıymetli dünya nimeti sayılan) kırmızı develere sâhip olmandan daha hayırlıdır.” (Buhârî, Ashâbu’n-Nebî, 9)

Bir kimsenin kurtuluşuna vesîle olan, onun yaşayacağı güzel ve semereli hayâtta da hissedâr olacak ve sevaplarını kat kat artıracaktır. Bunu ifâde eden şu hadîs-i şerif, İslâm’ı tebliğde gayret sarfeden Müslümanlara ne güzel bir müjdedir:

“Hidâyete dâvet eden kimseye, kendisine tâbi olanların sevabı kadar sevap verilir. Bu onların sevaplarından da bir şey eksiltmez.” (Müslim, İlim, 16)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in aldığı vahyi, öğrendiği hakîkatleri tebliğ etmedeki aşk ve şevki ile alâkalı olarak İbn-i Abbâs şöyle demektedir; Efendimiz, bütün insanların îmân etmelerini, kendisine hidâyet üzere biatta bulunmalarını çok istiyordu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak ona, ancak Allâh’ın ezeli ilminde bahtiyâr yazılan kimselerin îmân edeceğini, bedbaht olanların ise sapıklığa düşeceklerini bildirdi ve şu âyeti inzâl etti:

“(Ey Habîbim!) Onlar îmân etmiyorlar diye neredeyse kendini telef edeceksin! Biz istesek, onların üzerine gökten bir mu’cize indiririz de ona boyun eğmek zorunda kalırlar.” (eş-Şuarâ 26/3-4) (Heysemî, VII, 85)

Bir kimsenin îmân etmesi, Nebiyy-i Ekrem Efendimiz için çok büyük bir sürûr vesîlesi olurken, bir kişinin îmânsız olarak ölmesi de o muazzez şahsiyeti son derece tahassüre gark ediyordu. Amcası Ebû Tâlib ölüm döşegindeyken şehâdet getirmesi için gösterdiği gayret dillere destandır. En sonunda ona:

“– «Lâ ilâhe illallâh» de, kıyâmet gününde sana onunla şâhitlik edeyim!” buyurdu.

Ebû Tâlib:

– Kureyş, korkusundan böyle yaptı, diye beni ayıplamayacak olsaydı arzu-nu yerine getirir ve seni sevindirirdim, dedi. Bunun üzerine:

“Sen istediğini hidâyete erdiremezsin, ancak Allâh dilediğine hidâyet verir.” (el-Kasas 28/56) âyeti nazil oldu. (Müslim, Îmân, 41-42)

Hiz. Aişe -radiyallâhu anhâ- Fahr-i Kâinât Efendimiz’in İslâm’ı insanlara ulaştırma azim ve gayretini gösteren bir hâdiseyi şöyle anlatır:

Abese sûresi, âmâ olan Abdullâh bin Ümm-i Mektûm hakkında nâzil oldu. Bir gün o, Peygamberimiz’in yanına geldi ve:

– Ey Allâh’ın Resûlü beni irşâd et, diye talepte bulundu.

O sıra Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- müşriklerin ileri gelenlerinden biri ile ilgilenmekte ve ona İslâm’ı anlatmaktaydı. Bu sebeple İbn-i Ümm-i Mektûm’a cevap veremedi. Israr ettiği halde Efendimiz onun talebini tehir ederek, müşriğe dönüyor ve:

“– Söylediklerimde bir beis görüyor musun?” diyerek iknâ etmeye çalışıyor, müşrik de bir beis görmediğini söylüyordu. İşte sûre bu hâdise üzerine nâzil oldu. (Tirmizî, Tefsir, 80; Muvatta, Kur’ân, 8)

Allâh Resûlü bir müşrikin hidâyete ermesi için o kadar gayret sarfetmiştir ki bu sırada bir Müslümana gereken alâkayı gösteremediğinden dolayı Cenâb-ı Hakk’ın itâbına mâruz kalmıştır.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, kendisi ile ümmetinin durumunu şu misalle ne güzel anlatmaktadır:

“Benimle insanların durumu şu temsile benzer: Bir kimse ateş yakar. Ateş etrafı aydınlatınca pervâneler ve ateşe koşan diğer bir kısım hayvanlar kendilerini ona atmaya başlarlar. Adamcağız bunlara mâni olmak için var gücüyle gayret gösterir. Ancak onlar galebe çalarak pek çoğu ateşe atılırlar. Ben (tıpkı o adam gibi) ateşe düşmemeniz için sizi belinizden yakalıyorum, ancak siz ateşe atılmak için koşuyorsunuz!” (Buhârî, Rikâk, 26)¹

Sevgili Peygamberimiz bu hadiste anlatıldığı gibi insanları İslâm’la buluşturmak için hac mevsiminde Mekke’de kurulan panayırlarda, kabilelerin konak yerlerine kadar varıp kendini onlara takdim ederdi. İnsanları Allâh’ın birliğini ikrâra, yalnız O’na ibâdete dâvet eder ve kendinin Allâh tarafından Peygamber olarak gönderildiğini haber verirdi. (İbn-i Hanbel, III, 492; İbn-i Sa’d, I, 216) Peygamberliğinin ilk yıllarında müşriklerin hac için Mekke’ye geldikleri zamanlarda tek tek bütün kabîleleri dolaşır, hür köle, zayıf kavî, zengin fakir ayırt etmeden rastladığı herkeşe İslâm’ı defâlarca anlatırdı.

Cabir -radiyallâhu anh- şöyle der:

¹ Efendimiz’in bu beyânının bir tezâhürü **Halid bin Saîd**’in Müslüman oluşunda görülmektedir. Onun Müslüman olmasına korkulu bir rüyası sebep olmuştur. Bir gece uykuda geniş bir ateşin kenarında durduğunu ve babasının onu ateşin içine iterek düşürmek istediğini, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in ise hemen belinden kavrayarak kendisini ateşe düşmekten koruduğunu gördü ve çok korktu. Kendi kendine; “Vallahi bu her halde sâdık bir rüyâdır!” dedi. Hz. Ebu Bekir’e rüyasını anlattı. O:

– Hakkında hayırlı olmasını dilerim. İşte Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, hemen gidip ona tâbi ol! Eğer ona tâbi olur, İslâm’a girer ve yanında bulunursan, seni ateşe düşmekten korur. Baban ise cehennemliktir, dedi... Peygamber Efendimiz, Hâlid’in Müslüman oluşuna çok sevindi. (İbn-i Sa’d, IV, 94; Hâkim, III, 277)

Allâh Resûlü hac mevsiminde vakfe mahallinde kendini hacılara arz ediyor ve; “*Beni kavmine götürecek bir kimse yok mu? Kureyş, Rabbim’in kelâmını tebliğ etmeme mâni oldu.*” diyordu. (Ebû Dâvûd, Sünnet, 19-20)

Fakat ne yazık ki onlardan dâvetini kabul edecek, kendisini barındıracak ve yardım edecek bir kimse çıkmıyordu. Aksine kimisi Peygamberimiz’e suratını asıyor, kaba ve katı davranıyor; kimisi de “Seni kavmin daha iyi bilir! Onlar sana niye tâbî olmuyor?” diyerek Efendimiz ile tartışıyor. Peygamber Efendimiz ise gereken cevapları vererek onları Hak yoluna dâvete devam ediyordu. (İbn-i Hanbel, III, 322; İbn-i Sa’d, I, 216) Onu bu vazîfesinden ne bir müşrik döndürebildi ne bir kâfir engelleyebildi. Müşrikler, Ebû Tâlib vâsıtasıyla Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e haber göndererek dâvâsından vazgeçmesini istemişler, bunun karşılığında da ne istiyorsa kendisine vereceklerini bildirmişlerdi. Bunun üzerine Allâh Resûlü amcasına, bu husûstaki azim ve gayretini ortaya koyan şu muhteşem cevabı verdi:

“– *Amca! Vallâhi, Allâh’ın dînini tebliğden vazgeçmem için güneşi sağ elime, ayı da sol elime koyacak olsalar, ben yine bu dâvâdan vazgeçmem! Cenâb-ı Hak, ya onu bütün cihâna yayar, vazîfem biter; ya da bu yolda ölür giderim!*”
Sonra da mübârek gözleri yaşardı ve ağladı. (İbn-i Hişâm, I, 278; İbn-i Kesîr, *el-Bidâye*, III, 96-97; İbn-i Esîr, *el-Kâmil*, II, 64)

O, İslâm’ı yaymak için kapı kapı dolaşır, tekrar tekrar anlatır ve eline geçen her fırsatı değerlendirirdi. Bıkmak, usanmak nedir bilmezdi. En acımasız bir şekilde düşmanlık edenlere bile aynı hakikatleri defâlarca anlatmıştı. Buna misâl olabilecek bir müşâhedesini Muğire bin Şûbe şöyle nakleder:

Ben ve Ebû Cehil Mekke sokaklarından birinde giderken Allâh Resûlü ile karşılaştık.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, Ebû Cehil’e:

“– *Ey Ebû’l-Hakem! Gel Allâh’a ve Resûlü’ne tâbî ol da senin için Allâh’a duâ edeyim?*” buyurdu.

Ebû Cehil:

– Yâ Muhammed! Sen yine ilâhlarımıza dil uzatacak, onlara tapmaktan bizi men edeceksin, değil mi? Yemin olsun ki söylediğin şeylerin gerçek olduğunu bilseydim sana tâbî olurum! dedi.

Efendimiz ayrılıp gidince de bana dönüp:

– Vallâhi ben iyi biliyorum ki onun söyledikleri hak ve gerçektir!... îtirâfında bulundu.

Daha sonra Ebû Cehil imân etmemesinin, kabileler arası üstünlük sağlama yarışından ve kıskançlık yüzünden olduğunu uzun uzun anlatmıştır. (İbn-i Kesîr, *el-Bidâye*, III, 113)

İmam Bûsirî -rahmetullâhi aleyh- kalpteki hastalıkların, hakîkati görmeye mâni oluşunu şöyle ifâde eder:

قَدْ تُنْكِرُ الْعَيْنُ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ وَتُنْكِرُ الْقَمَّ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ

Bâzen göz hasta olur inkâr eder güneşi
Ağız da hasta olsa suda tat yok deme mi?

Âlemlerin Efendisi’nin, Allâh’ın dînini tebliğ etme ve öğretme husûsunda-ki azim, gayret ve şevki karşısında büyük bir âcizliğe düşen Kureyş müşrikleri birgün:

– Sen bizi ve ilâhlarımızı yermeyi bırak, biz de seni ve ilâhını kendi hâlini-ze bırakalım, dediklerinde Resûlullâh Efendimiz başını kaldırıp semâya bakmış ve:

“– *Şu Güneş’i görüyor musunuz?*” diye sormuştu.

– Evet, görüyoruz, dediklerinde Allâh Resûlü, İslâm’ın mâhiyetini ve istikbaldeki durumunu en güzel şekilde ortaya koyan şu derin cevâbı vermişti:

“– *Peki ben sizin bu güneşin ışıklarından faydalanmanıza mâni olabilir miyim?*” (İbn-i Kesîr, *el-Bidâye*, III, 92; İbn-i İshâk, 136)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- burada İslâm’ın çok önemli bir husûsiyetine dikkat çekmekte ve onu, ışıklarını cömertçe her tarafa saçan güneşe benzetmektedir. O öyle bir ışık ve nûrdur ki penceresi açık her kalb evine tabîî bir şekilde girer ve kimse buna mâni olamaz. Bu evin pencereleri ne kadar çok olursa Güneş’in ışıkları o kadar çok gelir.

Allâh Teâlâ kâinâtı aydınlatmak için güneşi yarattığı gibi kullarının mânevî dünyalarını nurlandırmak için de İslâm’ı göndermiştir. Maddî gözlerde güneş ışığı ne ise akıl ve basîret gözünde de Kur’ân âyetleri odur. Güneşin ışığına bile nûr denildiğine göre Kur’ân-ı Kerîm’e nûr denilmesi daha evlâdır. (et-Teğabün 64/8) Bu durumda Peygamberimiz’in beyânları güneşin ışığından daha kuvvetli ve onun mübarek varlığı, nûrâniyette güneşten daha yüksektir. Nitekim Allâh Teâlâ güneşi yalnızca bir kandil olarak vasıflandırdığı halde (el-Furkân 25/61), Resûl-i Ekrem Efendimiz’i “**Nûrlu bir kandil**” (el-Ahzâb 33/46) diye sıfatlandırmıştır. Bundan anlaşıldığına göre güneşin herhangi bir cisimden faydalanmaksızın başkalarına nûr vermesi özelliği, Peygamber Efendimiz’de daha kuvvetli tecellî etmiştir.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, işte bu kuvvetli îmân ile hareket ediyor ve insanların İslâm güneşiyle aydınlanabilmeleri için bütün gücünü sarfe-

diyordu. Abdullah bin Cahş -radıyallâhu anh- Nahle Seferi'nde bazı esirler almıştı. Bunların içinde **Hakem bin Keysan** da vardı. Fahr-i Âlem Efendimiz Hakem'i İslâm'a dâvet etti. İslâm'ı bütün yönleri ile uzun uzadıya anlattı. Şüphelerini yok etmek için defâlarca tekrâr etti.

Efendimiz'in bu kadar gayret sarfetmesi karşısında Hakem'in Müslüman olmadığına öfkelenen Hz. Ömer:

– Yâ Resûlallâh! Bununla ne diye konuşup durursun. Vallâhi o hiç bir zaman Müslüman olmaz! Müsâade et, boynunu vurayım da cehenneme gitsin, dediyse de Peygamber Efendimiz Hakem'e İslâm'ı anlatmaya devâm etti.

Hakem dikkatini toplayarak:

– İslâm nedir? diye sordu.

Resûl-i Ekrem Efendimiz:

“– Allâh'a hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibâdet etmen ve Muhammed'in de O'nun kulu ve resûlü olduğuna şehâdet getirmendir!” buyurdu.

Hakem:

– Müslüman oldum, dedi.

Bunun üzerine Allâh Resûlü ashâbına dönerek:

“– Eğer ben, biraz önce size uysaydım, o şimdi cehenneme gitmişti!” buyurdu. (İbn-i Sa'd, IV, 137-138; Vâkıdî, I, 15-16)

Efendimiz İslâm'a dâvet husûsunda kimseyi küçük ve hakir görmezdi. Nitekim Hayber Fethi sırasında bir yahudinin koyunlarını güden köleye bile İslâm'ı uzun uzun anlatmış ve hidâyetine vesîle olmuştu. (İbn-i Hişâm, III, 398)

Kâinâtın Efendisi, zât-ı şeriflerini öldürme gâyesiyle yola çıkmış olan Ömer bin Hattab'a, Mekke fethine kadar her türlü düşmanlığı yapan İkrime bin Ebû Cehil'e, Hz. Hamza'yı şehîd eden Vahşî'ye ve hattâ onun cesedini tahrîb edip ciğerini hırsıyla ısırarak Ebû Süfyân'ın karısı Hind'e bile tebliğ kapısını kapatmamıştır.

Allâh Resûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, amcası Hz. Hamza'yı şehîd ederek kendisini derin bir teessüre gark eden Vahşî'ye, İslâm'a dâvet etmesi için ashâbından birini gönderdi. Vahşî Resûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e cevâben:

– Yâ Muhammed! Sen, “**Bir kimseyi öldüren, yâhud Allâh'a şirk koştan veya zinâ eden biri, kıyâmet günü iki kat azâba uğrar, cehennemde hor ve hakîr olarak ebediyyen kalır.**” (el-Furkân 25/68-69) diye Allâh'ın hükmünü beyân et-

miş iken, beni nasıl oluyor da İslâm’a dâvet edebiliyorsun?! Ben bu günahların hepsini yaptım. Benim için nerede bir kurtuluş yolu olacak ki? dedi.

Allâh Teâlâ:

“Ancak tevbe ve iman edip sâlih ameller işleyenler başkadır; Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sâhibidir.” (el-Furkân 25/70) âyetini inzâl buyurdu.

Vahşî:

– Yâ Muhammed, bu zor bir şart! Tevbe etmek, iman etmek ve sâlih ameller işlemek... Belki ben bunlara güç yetiremeyebilirim!?

Bunun üzerine Allâh Teâlâ:

“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başka (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah’a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur.” (en-Nisâ 4/48) âyetini indirdi.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu âyeti kendisine gönderdiğinde bu defa Vahşî:

– Yâ Muhammed, affın meşietten sonra olduğunu görüyorum. Beni affeder mi affetmez mi bilemem. Bundan başka bir şey var mı? diye haber gönderdi.

Bundan sonra Cenâb-ı Hak:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ
الْعَفُورُ الرَّحِيمُ

“De ki: Ey nefislerine zulmetmekte aşırı giden kullarım! Allâh’ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyiniz! Çünkü Allâh bütün günahları affeder. Muhakkak O, Gafûr ve Rahîm’dir.” (ez-Zümer 39/53) âyetini inzâl etti.

Elçinin defâlarca gidip gelmesinden sonra nihâyet Vahşî, son âyet-i kerîmedeki müjde ile ferahladı ve:

– Rahmetin ne kadar da büyük ey Rabbim! diyerek ve tevbe-i nasûhta bulunarak arkadaşlarıyla birlikte Müslüman oldu.

Ashâb-ı kirâm:

– Yâ Resûlallâh! Bu af ve merhamet sâdece Vahşî’ye mi mahsustur, yoksa bütün Müslümanlara mı? diye suâl ettiler.

Âlemlere Rahmet Efendimiz:

“– Bütün Müslümanlar içindir.” buyurdu. (Heysemî, X, 214-215)

İmam Bûsırî Allâh’ın affının genişliğini şöyle anlatır:

يَا نَفْسُ لَا تَقْتَطِي مِنْ زَلَّةٍ عَظُمَتْ إِنَّ الْكَبَائِرَ فِي الْعُفْرَانِ كَاللَّمَمِ

Ye’se düşme ey nefsim kebâir ettim deyû!
Aff-ı Hak’ta kebâir, andırır lemem’i...²

Efendimiz -aleyhisselâm-, acımasızca düşmanlık edenler bile olsa hidâyetleri için bu derece gayret sarfeder, elinden gelen her şeyi yapardı. O, îmân etmeleri için her bir insanın ayağına gitmeye bile râzı idi. Esmâ -radıyallâhu anhâ- anlatıyor:

Peygamberimiz Mekke’nin Fethi’nin akabinde birgün Mescid-i Haram’da otururken, Hz. Ebû Bekir babası Ebû Kuhâfe’yi getirdi.

Allâh Resûlü onu görünce:

“– Ebû Bekir ! İhtiyar babanı buraya kadar yormasaydın, ben onun yanına gelseydim!” buyurdu.

Ebû Bekir -radıyallâhu anh-:

– Yâ Resûlallâh! Onun sana gelmesi, senin ona gitmenden daha münâsiptir, karşılığını verdi.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Ebû Kuhâfe’yi önüne oturttu, elini kalbinin üzerine koydu ve:

“Ebû Kuhâfe! Müslüman ol, selâmet bulursun!” dedi. O da Müslüman oldu, samîmî olarak şehâdet getirdi. (İbn-i Sa’d, V, 451)

Peygamber Efendimiz tek tek bütün insanların Müslüman olması üzerinde hassâsiyetle durduğu gibi, onların bir an evvel îmân etmesini de isterdi. Berâ -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Zırh giyinmiş bir adam gelerek:

– Ya Resûlallâh! Savaşp da öyle mi Müslüman olayım? dedi.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Müslüman ol, sonra savaşa katıl!” dedi. Adam Müslüman oldu, savaşa katıldı ve şehid edildi.

Resûlullâh Efendimiz onun hakkında:

“– Az amel işledi fakat çok kazandı!” buyurdu. (Buharî, Cihâd, 13)

² **Kebâir:** Büyük günahlar. **Lemem:** Küçük günah, zelle.

Bir defâsında da Fahr-i Kâinât Efendimiz birisine; “*Müslüman ol!*” buyurdu. Adam, kendimi isteksiz buluyorum, dedi. Efendimiz:

“– *İsteksiz olsan da İslâm’a gir!*” buyurdu. (İbn-i Hanbel, III, 109)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bu davranışı insanların herşeyden önce ve bir an evvel Allâh’a teslim olmalarının lüzûmunu ortaya koymaktadır.

Kâinâtın Efendisi, kendisine gelen elçileri her şeyden önce İslâm’a dâvet ederdi. Kayser Heraklius’ün elçisi Tenûhî şöyle anlatıyor:

Allâh Resûlü’nün yanına kadar varıp önüne oturdum. Mektubu kendisine sundum. Alıp yanına koydu ve bana:

“– *Sen kimlerdensin?*” diye sordu.

– Ben Tenuhlardan bir kimseyim, dedim.

“– *Sen hanîf olan İslâm’a, baban İbrahim’in dinine girsen olmaz mı?*” diye sordu.

– Ben kavmim adına gelen elçiyim ve onların dini üzereyim. Onların yanına dönünceye kadar da dinimi değiştiremem! dedim.

Bunun üzerine Efendimiz tebessüm etti ve; «**Sen her istediğini hidâyete erdiremezsin! Lâkin Allâh dilediğini hidâyete erdirir. O, hidâyete erecekleri en iyi bilendir.**» (el-Kasas 28/56) âyet-i kerîmesini okudu. (İbn-i Hanbel, III, 442; IV, 75)

Efendimiz’in bu hassasiyeti, ashâbı tarafından da en iyi şekilde özümsemiş ve tatbik edilmiştir. Resûl-i Ekrem Efendimiz Mukavkıs’a Hâtub bin Ebî Beltaa’yı elçi olarak göndermişti. Mukavkıs ona Allâh Resûlü’ne getirmesi için bazı hediyelerle birlikte Mâriye ile kardeşi Sîrin’i de verdi. Hâtub -radiyallâhu anh-, yolda bu iki kardeşe İslâm’ı anlattı ve onları Müslüman olmaya teşvik etti. Onlar da îmân ettiler. (İbn-i Sa’d, VIII, 212) Böylece hakîkatle buluşmak için Medîne’ye kadar gelmeyi dahî beklememiş oldular.

Daha önceden İslâm’a girmiş olup da dînini öğrenememiş kimselerin gerekli bilgileri edinmelerine yardımcı olmak da hemen yapılması gereken vazîfeler arasındadır. Kâinâtın Fahr-i Ebedîsi bu durumda olan kimselere öncelik tanır, her şeyi bırakarak evvelâ onlara İslâm’ı öğretmeyi tercih ederdi. **Ebû Rifâa** -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- hutbe okurken yanına vardım ve:

– Yâ Resûlallâh! Dînini bilmeyen bir garip geldi, sorup öğrenmek istiyor, dedim. Allâh Resûlü bana dönüp baktı. Hutbeyi kesip yanıma geldi. Hemen ona

bir sandalye getirdiler. Zannediyorum ayakları demirdendi. Üzerine oturdu ve Allâh Teâlâ'nın kendisine öğrettiği bazı şeyleri bana anlattı. Sonra tekrar hutbesine dönerek konuşmasını tamamladı. (Müslim, Cum'a, 60)

Sevgili Peygamberimiz'in yapmış olduğu savaşların tamâmı da istisnâsız İslâm'ı tebliğ için olmuştur. Bu sebeple de her çarpışmadan önce karşı taraf son bir kez daha İslâm'a dâvet edilmiştir. Buna rağmen Hayber kuşatması esnâsında bir fitneci, yahûdileri savaşa kıskırtmak için yalan yanlış şeyler söylemişti.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Yahûdilere bir şeytan gelmiş de «Muhammed ancak mallarınızı ele geçirmek için sizinle çarpışıyor!» demiş. Onlara «Lâ ilâhe illallâh deyiniz, bununla mallarınızı ve kanlarınızı koruyunuz. Âhiretteki hesâbınız ise Allâh'a âittir!» diye sesleniniz.” buyurdu.

Yahudilere seslenildi. Onlar ise; Musa'nın aramızdaki kitabı Tevrat'a yemin olsun ki biz ne istediğiniz şeyi yaparız ne de dînimizi bırakırız! diye karşılık verdiler. (Vâkıdî, II, 653)

Bu hâdiseden anlaşılacağı gibi Resûl-i Ekrem Efendimiz mesajının iyi anlaşılması ve herhangi bir yanlış anlaşılmaya fırsat verilmemesi için âzamî gayret sarfetmiştir.

Allâh Resûlü aynı şekilde, aldığı bütün vahiyleri eksiksiz olarak insanlara ulaştırma husûsunda da hassâsiyet göstermiştir. Âişe vâlidemiz:

– Eğer Allâh Resûlü kendisine inen vahiyden bir şey gizleseydi şu âyeti gizlerdi, diyerek Ahzâb sûresindeki Efendimiz'in Hz. Zeyneb'le evlenmesini konu alan ve itâb ihtivâ eden otuz yedinci âyeti zikretmiştir. (Tirmizî, Tefsir, 33/9)

Yine Âişe -radiyallâhu anhâ- şöyle demiştir:

– Kim Resûlullâh'ın Allâh'ın kitâbından bir şeyi gizlediği zannına kapılırsa Allâh'a en büyük iftirâyı atmış olur. Çünkü Allâh Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Ey Resûl! Rabbinden sana inen vahiyleri tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan Rabbinin elçiliğini yerine getirmiş olmazsın! Allâh seni insanlardan koruyacaktır. Emin ol ki Allâh, kâfirleri muradlarına erdirmeyecektir!” (el-Mâide 5/67) (Müslim, İmân, 287)

Resûl-i Ekrem Efendimiz'e dinî konularda bir şey sorulduğu zaman, o husûsta vahiy nâzil olmamışsa “bilmiyorum” buyurur veya vahiy gelinceye kadar bekler, kendi görüşüyle ve kıyasla bir şey söylemezdi. (Buhârî, İ'tisâm, 8)

Efendimiz bunun aksine, bildiği halde cevâp vermeyen kimseleri de îkâz ederek:

“Bir kimseye bildiği bir konu sorulduğunda cevap vermezse, kıyamet gününde ağzına ateşten bir gem vurulur.” buyurmuştur. (Tirmizî, İlim, 3)

Mevlânâ hazretleri, peygamberlerin tebliğdeki hassâsiyetlerini, sabırlarını, sebâtlarını ve Allâh’a olan teslîmiyetlerini ne güzel ifâde etmiştir:

“Farz edelim ki siz taş kesilmişsiniz, kulaklarınız da gönülleriniz de kilitlenmiş. Sözümüzü kabul edip etmemenizle bizim bir işimiz yok. Bizim işimiz Hakk’a teslîm olmak, O’nun buyruğuna uyarak tebliğde bulunmaktır. Bize bu kulluğu, yâni peygamber olmayı, size Hakk’tan hakîkatten haber vermeyi O emretti. Söylediklerimiz O’nun emridir. Kendimizden, kendiliğimizden değildir. Bizim hayatımız, Allâh’ın emirlerini yerine getirmek içindir. Eğer «Çöle ekin ek!» buyursa tereddüt etmeden ekeriz.

Yaptığımız tebliğin, haber verdiğimiz hakikatlerin ücretini Allâh’tan bekleriz. Biz Hakk kapısında yorulanlardan, usananlardan değiliz ki yolun uzaklığı yüzünden her yerde durup kalalım. Gönlü mahzun olan, usanıp bıkan o kişidir ki sevgilisinin ayrılık hapsine düşmüştür. Halbuki bizim sevgilimiz, bizim dilediğimiz cânân bizimle beraberdir.” (Mesnevî, c. III, beyt: 2926-2934)

Netice îtibâriyle Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- gerek vahyi alırken gerekse onu insanlara tebliğ ederken, gösterilebilecek titizlik ve hassâsiyetin en mükemmeli ortaya koymuş, vazîfesini tam anlamıyla yerine getirmiştir. Vedâ haccında da “*Tebliğ ettim mi?*” diye üç defâ sormuş, üçünde de “Evet” cevâbını almıştır. Daha sonra insanların bu ikrârlarına Allâh Teâlâ’yı şâhid tutarak bir tebliğcinin hayâtının nasıl olması gerektiğini son noktasına kadar, bizzat yaşayarak göstermiştir. Geri kalan ömründe ise vazîfesini eksiksiz olarak yerine getirmiş olmanın verdiği huzûr ile hamd ve şükrünü daha da artırmıştır.

II. PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN İSLÂM'A DÂVETTEKİ USÛL ve ÜSLÛBU

“(Ey Resûlüm) **de ki: İşte benim yolum budur; ben sizi (körü körüne değil) bir basîret üzere Allâh’a dâvet ediyorum.**”

(Yusuf 12/108)

Tebliğ ve dâvet faaliyetinde başarıya ulaşabilmek için plânlı, programlı, ve metotlu bir şekilde hareket edilmesi gerekmektedir. Dâvetçi, gâyesine ulaşabilmek için sıhhatli ve doğru olan usûl ve metotlara başvurmak zorundadır. Şayet metot hatalı ve uzaklaştırıcı ise sadece dâvânın büyüklüğü başarıya ulaşmak için kâfi gelmeyebilir. Bu bakımdan dâvette metot, dâvetin bir parçası sayılmalıdır. Cenâb-ı Hak dâvet faaliyetinin güzel bir usûl ile yürütülmesini emrettiği bir âyet-i kerîmede şöyle buyurur:

“Rabbin’in yoluna hikmetle ve güzel öğütle dâvet et! Ve onlarla en güzel şekilde mücâdele et. Şüphe yok ki yolundan sapanları en iyi bilen Rabbin’dir; hidâyete erenleri de en iyi bilen yine O’dur.” (en-Nahl 16/125) Bu âyette söz konusu olan **“hikmet”** ve **“güzel öğüt”**, tebliğ vazîfesini yerine getiren insanlar için çok mühimdir. Hikmet, kişinin tebliğ sırasında dikkatli ve basiretli olması, bunu körü körüne yapmaması, doğru söz söyleyip yalandan ve başkalarını yalnızca sürüklemekten sakınması, isâbetli karar vermesi ve anlattığı şeylerin kolayca kabul edilmesini sağlayacak deliller serdetmesidir. Hikmet, muhâtabın zihin, yetenek ve şartlarının göz önünde bulundurulmasını ve mesajın münâsib bir şekilde iletilmesini gerektirir.

Güzel öğüte gelince, kişinin muhatabını sâdece mantıkî iknâ metotlarıyla değil, aynı zamanda duygularını da cezbederek inandırmaya çalışmasıdır. Ayette geçen **“Onlarla en güzel şekilde mücadele et!”** emri ise tebliğ vazifesini ciddi bir şekilde yerine getirmeyi talep etmektedir. Buna göre tebliğci, tatlı dille konuşmalı, kırıncı olmaktan ve sert tavır takınmaktan uzak durmalıdır. Tebliğde şahsiyetli ve vakarlı davranışlar sergilemeli; cezbedici, akla ve mantığa uygun fikirler öne sürmeli ve muhatabını en güzel şekilde iknâ etmeye çalışmalıdır. Tebliğcinin görevi anlatmak ve anlattıklarının faydalı şeyler olduğu husûsunda insanlara emniyet telkin etmektir. Gerisi Allâh’a kalmıştır.

Bu mevzuyla alâkalı âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulmuştur:

“İçlerinden zulmedenler hâriç ehl-i kitapla, ancak en güzel bir yolla mücâdele edin ve; «Bize indirilene de size indirilene de îmân ettik. Bizim ilâhımız da sizin ilâhınız da birdir ve biz ancak O’na teslim olan kimseleriz.» deyin.” (el-Ankebût 29/46)

“(Ey Resûlüm) de ki: İşte benim yolum budur; ben sizi (körü körüne değil) bir basîret üzere Allâh’a dâvet ediyorum. Ben de bana tâbî olanlar da (işte böyleyiz). Allâh’ı noksanlıklardan tenzih ederim. Ben müşriklerden değilim.” (Yusuf 12/108)

Basîret, hak ile bâtulı tefrik eden bir haslettir. Bu âyet-i kerîmeden anlaşıldığına göre Hakk’a dâvet ve irşad vazîfesinde bulunanlar dâima basîretle, apaçık hüccetlerle hareket etmeli; cehâletten, muhâkemesizlikten ve zor kullanmaktan kesinlikle kaçınmalıdır. Basîretli bir şekilde dâvet ve irşatta bulunmak, Efendimiz -aleyhisselâm-’a tâbî olmanın husûsî bir şîâridir.

Allâh Resûlü’nün icrâ ettiği dâvet faaliyetinin üzerinden asırlar geçmiş olmasının tabîî bir netîcesi olarak, günün değişen şartları ve gelişen imkânlarına göre farklı birtakım metotlara başvurulması gerekebilir. Zamana ve zemine uygun bazı metotların tatbiki, Peygamber Efendimiz’in sünnetine muğayir olmadığı gibi bilakis onun da dâvetinde başvurduğu usullerden biridir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- hiçbir esnekliği olmayan, katı, donuk ve bıktırıcı tek bir metoda sürekli olarak bağlı kalmış değildir. Bu sebeple günümüzde dâvet faaliyetinde bulunurken, Allâh Resûlü’nün uyguladığı tüm dâvet metotlarının teferruatı ile bilinmesi ve titizlikle tatbik edilmesi zarurîdir. İslâm tebliğcilerine örnek teşkil etmesi açısından Peygamber Efendimiz’in tatbik ettiği bu üslup ve kâidelerden bir kısmını umûmî olarak izah etmek faydalı olacaktır.

A. EN YAKINLARINDAN BAŞLAMASI

Ma’rufu (iyiliği) emredip münkerden (kötülükten) sakındırma vazîfesi ilk olarak insanın kendisinden başlamalıdır. Zîrâ kendisini ihmal eden tebliğcinin başarılı olması mümkün değildir. Daha sonra ise yakın akrabalar gelir. Dâvetçi, tebliğini bütün bir beşeriyete duyurmak ve cihâna şâmil kılabilmek için muhâtapta tedrîce (kademelendirmeye) riâyet etmek, mesajını kendini ihâta eden dâvet halkalarına birer birer ulaştırarak ilerlemek mecbûriyetindedir. İnsanın içinde bulunduğu muhit ve akraba çevresi, onun anlattıklarını uzaktakilere nazaran daha çabuk kabûl ederler. Dâveti kabul edenlerin yakınları ve akrabaları da düşünüldüğünde, İslâm’ın cemiyete bu yolla daha kısa bir zamanda ulaşabileceği kolayca anlaşılır. Şâyet insanın yakınları dâvetçiyi desteklemeyip yardımcı olmazlarsa diğer muhâtaplar ona güvenip inanmakta, îtimâd gösterip bağlanmakta güçlük çekerler.

Diğer taraftan bu vazîfenin istenilen şekilde başarıya erdirilebilmesi için yakınların yardımlarına da ihtiyaç vardır. Bu hakikat âyet-i kerîmede şöyle beyân edilmektedir:

“Dediler ki: Ey Şuayb! Söylediğin şeylerin birçoğunu anlamıyoruz. Seni de içimizde gerçekten çok zayıf biri olarak görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı mutlaka seni taşılayarak öldürürdük...” (Hûd 11/91)

Lût -aleyhisselâm- da kavminin sapıklıkları karşısında çaresiz kaldığında, kendisine destek verecek yakınlarının yokluğunu hissederek şöyle demişti:

“Keşke benim size karşı bir kuvvetim olsaydı veya çok sarp bir kaleye sığınabilseydim.” (Hûd 11/80)

Peygamber Efendimiz Hz. Lût’un bu sözünden bahsettikten sonra şöyle bir îzahta bulunmuştur:

“Allâh Lût’a rahmet etsin. O çok sağlam bir yere (Rabbi’ne) sığınıyordu... Allâh Lût’un bu duası bereketiyle ondan sonra gelen bütün peygamberlere, kendisine destek verecek hısım ve akrabalar ihsân etmiştir.” (İbn-i Hibbân, XIV, 86)

Bununla birlikte İslâm, akrabaları koruyup kollamaya ve onlarla münâsebetleri kuvvetlendirmeye ayrı bir ehemmiyet atfetmiştir. Sıla-i rahim büyük fazîletlerden biri olarak telâkkî edilmektedir. Dolayısıyla kişi, herşeyden önce kendi âilesinden ve yakın akrabalarından mes’ûldür. Nitekim Allâh Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“...Akrabalar da Allâh’ın hükmüne göre birbirlerine, diğer mü’minlerden ve Muhâcirler’den daha yakındır...” (el-Ahzâb 33/6)

İnfâk ve ihsânda, bakmakla yükümlü bulunduğu kimselere öncelik veren Efendimiz, bundan daha önemli olan dînî şuurlandırmaya da yine akrabalarından başlamıştır. Nitekim Yüce Rabbimiz öncelikle kendimizi ve akrabalarımızı ateşten korumamızı emretmektedir:

“Ey îmân edenler! Kendinizi ve âilenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan bir ateşten koruyun.” (et-Tahrîm 66/6)

Bir Müslüman bunu te’mîn edebilmek için, kendisine muhâlif olsalar ve İslâm’dan tamamen uzakta bulunsalar bile, akrabaları ile irtibâtını kat’iyyen kesmemeli, her vesîle ile ziyâretlerine giderek ve meseleleri ile meşgul olarak münâsebetini devâm ettirmelidir. Nitekim Fahr-i Kâinât Efendimiz:

“Akrabasını ziyâret edip gözetmeyen kimse cennete giremez.” buyurmaktadır. (Müslim, Birr, 19)

İslâm’ı tebliğ eden kimse, aynı yakınlığı devamlı münâsebet hâlinde bulunduğu komşusuna da göstermek mecbûriyetindedir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- gayr-i müslim komşusu ile dahî ilgilenmiş, hastalıklarında gidip onları ziyâret etmiştir. Bir defâsında yahûdi bir komşusunun çocuğu hastalanmıştı.

Efendimiz onu ziyâret edip şifâlar diledikten sonra Müslüman olmasını istedi. Çocuk babasına baktı. Babası da yıllardır güzellik ve iyilikten başka bir şey görmediği Allâh Resûlü'ne içten bir sevgi ile güvenerek:

– Oğlum, Ebû'l-Kâsım'a itaat et! dedi.

Bunun üzerine çocuk Müslüman oldu. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- dışarı çıktığında:

“– *Onu ateşten kurtaran Allâh'a hamdolsun.*” diyerek duyduğu nihâyetsiz sevinci ızhâr ediyordu. (Buhârî, Cenâiz, 80)

Buna göre İslâm dâvetçisi, yakın çevresinin birtakım yanlış inançları ve hareketleri olsa bile, sünnet-i seniyyeye ittibâ ederek onlarla münâsebetlerini geliştirmelidir. Aynı zamanda her türlü vesîleyi değerlendirmeli, imkânlar ve fırsatlar hazırlayarak tebliğ faaliyetinde bulunmalıdır. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in dâvet hayâtında bunu en açık bir şekilde görmekteyiz. Ali -radiyallâhu anh- der ki:

“**Sen, (önce) yakın akrabalarını inzâr et, (âhiret azabıyla uyar!)**” (eş-Şuarâ 26/214) âyeti nazil olunca Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- beni çağırdı:

“– *Ey Ali! Yüce Allâh en yakın hısımlarımı inzâr etmeyi emretti. Bu bana çok kaygı verdi. Biliyorum ki ben ne zaman kavmime bu işi açmaya kalksam, muhakkak hoşuma gitmeyen şeylerle karşılaşacağım. Bu sebeple bir müddet sustum. Bunun üzerine Cebrail -aleyhisselâm- bana geldi:*

– *Yâ Muhammed! Eğer emrettiği şeyi yapmayacak olursan, Rabbin sana azâb edecektir! dedi. Yâ Ali! Bize, bir kap yemek hazırla ve üzerine de koyun bundan koy. Bir kap da süt getir. Sonra, Abdulmuttalib oğullarını çağır da onlarla konuşayım ve emrolunduğum şeyi kendilerine tebliğ edeyim.*” buyurdu.

Hız. Ali, Peygamber Efendimiz'in emri ile hazırladığı şeyleri onlara ikrâm etti. Bir kişinin bile kendi başına yiyebileceği az bir yemeğin kırk kişiyi doyurduğunu gören Ebû Leheb:

– Şaşılacak şey! Arkadaşınız sizi büyük bir sihirle büyüledi! Doğrusu biz, bugünkü gibi bir sihir hiç görmedik! dedi. Resûlullâh'ın konuşmasına imkân vermedi. Orada bulunan herkes dağılıp gittiler.

Ebû Leheb'in sözü, Resûlullâh Efendimiz'in çok ağırına gitti. Sustu ve o mecliste hiç konuşmadı. (İbn-i Hanbel, I, 159; İbn-i Esîr, *el-Kâmil*, II, 62; İbn-i Kesîr, *el-Bidâye*, III, 88-89; Yâkübî, II, 27)

Ancak o, bu uğurda karşılaştığı sıkıntılara aldırmandan vazîfesine devâm etti. Ertesi gün akrabalarını tekrar topladı. Yine aynı zorluklarla karşılaştı. Daha sonra şöyle konuştu:

“Hamd Allâh’a mahsustur. O’na hamdeder, yardımı da O’ndan dilerim. O’na inanır ve O’na tevekkül ederim. Şehâdet ederim ki Allâh’tan başka ilâh yoktur. O, birdir, eşi ve ortağı yoktur! Her halde otlak aramaya gönderilen kimse gelip de âilesine yalan söylemez. Vallâhi ben bütün insanlara yalan söylemiş olsam, yine size karşı yalan söylemem! Bütün insanları aldatmış olsam yine sizi aldatmam! Sizi kendisine dâvet ettiğim Allâh öyle bir Allâh’tır ki, O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur!

Vallâhi sizler uyur gibi öleceksiniz! Uykudan uyanır gibi de dirilecek ve bütün yaptıklarınızdan hesaba çekileceksiniz. İyiliklerinizin mükâfatını göreceksiniz, kötülüklerinizin de cezâsını çekeceksiniz. Bunun sonucu ya temelli cennette ya da ebedî olarak cehennemde kalmaktır. İnsanlardan ilk uyardığım kimseler sizlersiniz.

Ey Abdülmuttalib oğulları! Vallâhi Araplar içinde dünya ve âhiretiniz için, benim size getirdiğim şeyden daha üstününü ve daha hayırlısını kavmine getirmiş bir yiğit bilmiyorum. Ben sizi dile kolay gelen fakat mîzanda ağır basan iki kelimeye dâvet ediyorum ki o da Allâh’tan başka hiçbir ilâh olmadığına ve benim de Allâh’ın kulu ve resûlü olduğuma şehâdet etmenizdir. Yüce Allâh, sizi buna dâvet etmemi emir buyurdu.

Ey Abdülmuttalib oğulları! Ben özel olarak size, genel olarak da bütün insanlara peygamber gönderildim. Siz bu konuda daha önce görmediğiniz mu’cizelerden bazısını da görmüş bulunuyorsunuz. Bu vazîfemde bana yardımcı ve kardeş olmayı, böylece cenneti kazanmayı hanginiz kabul eder? Hanginiz bu yolda kardeşim ve arkadaşım olmak üzere bana bey’at eder?” buyurdu.

Server-i Âlem Efendimiz’in bu dâvetine kimse icâbet etmediği gibi aksine gülüştiler ve alay ettiler. Bir müddet sonra da dağılıp gittiler. (İbn-i Hanbel, I, 159; İbn-i Sa’d, I, 187; Heysemî, VIII, 302; Belâzurî, I, 119)

Resûl-i Ekrem Efendimiz, akrabalarını uyarmaya devâm etti. Onların alay ve hakâretlerine aldırmadı. Birgün Safâ tepesine çıkarak neredeyse tamâmı akrabası olan Kureyş kabilelerini tek tek çağırdı. Onlara kendisini nasıl bildiklerini sordu.

– Biz seni bütün tecrübelerimizde doğru sözlü bulduk. Sen, bizim aramızda herhangi bir suçla ithâm edilmiş de değilsin. Bugüne kadar senin yalan söylediğini duymuş değiliz! cevabını aldıktan sonra şöyle buyurdu:

“– Yüce Allâh en yakın hısımlarımı azab ile korkutmamı bana emretti. Sizler «Lâ ilâhe illallâh!» demedikçe ben size ne dünyada ne de âhirette bir fayda sağlayabilirim.”

Ebû Leheb her zaman olduğu gibi yine hakârete, bağırıp çağırmaya başladı. Hatta atmak için eline yerden taş bile aldı. (Müslim, İmân, 355; İbn-i Sa'd, I, 200; Diyarbekrî, I, 288) Ancak Resûl-i Ekrem Efendimiz ne pahasına olursa olsun Allâh'ın dînini anlatmaya, risâlet vazîfesini yerine getirmeye devâm etti. Tek tek kabîlelerin ismini sayarak:

“– Ey Kureyş cemaatı! Ey Ka'b bin Lüey oğulları!..... Kendinizi Cehen-nem ateşinden kurtarınız! Ben, sizi Allâh'ın azâbından kurtarabilecek bir güce sâhip değilim!” buyurdu ve her bir kabîleyle tek tek uyardı.

Daha sonra husûsî olarak bazı şahıslara hitâb ederek:

“– Ey Abbas bin Abdülmuttalib! Ben seni Allâh'ın azâbından kurtarabilecek hiçbir şeye sâhip değilim. Ey Zübeyr bin Avvâm'ın annesi, Resûlullâh'ın halası Safiye! Ey Muhammed'in kızı Fâtıma! Kendinizi Allâh'tan satın alınız! Siz, benim malımdan dilediğinizi isteyiniz. Fakat, ben sizi Allâh'ın azâbından kurtarabilecek hiçbir şeye sâhip değilim.” (Buhârî, Menâkıb, 13-14; Müslim, İmân, 348-353)

Oysaki Hz. Fâtıma çocukluğunu İslâm'ın en zayıf, müslümanların en çok ezildiği bir zamanda geçirmişti. Babasının ve müslümanların çektiği acılara en az onlar kadar Fâtımâ -radiyallahu anhâ- da ortak olurdu. Babası evden çıkıp İslâm'ı tebliğ ederken o, ya endişe içinde merakla kapıda bekler ya da babasını adım adım tâkip ederek onu kollamaya çalışırdı. Bir gün Fahr-i Kâinât Efendimiz Mescid-i Haram'a gitmiş ve oradaki topluluğa İslâm'ı anlatıyordu. Fakat karşısında bulunan câhiliye mensupları kendi düzenlerini tehdit eden bu sesi boğmak için toplanmış ve Allah Resûlü'ne her türlü hakareti yaparak saldırmışlardı. Babasının uğradığı cefâyı bir kenardan korkuyla izleyen Fâtıma -radiyallahu anhâ- müşriklerin dağılmasından sonra kanlar içindeki babasını alıp eve götürmüş ve şefkatle yaralarını sarmıştı.

Buna benzer nice hâdiselerin içinde pişen Hz. Fâtıma bile dikkatli olmalı, kendisini Allah'tan satın almalıydı.

Yine birgün Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Mescid-i Haram'da secde hâlindeyken müşrikler her zamanki vahşetleriyle deve barsaklarını ve işkembesini Âlemlerin Efendisi'nin başına atarak kahkahalarla eğlenirken, Fâtıma -radiyallahu anhâ- o pislikleri kendi elleriyle temizlemiş ve babasını alıp eve götürmüştü. Annesi Hz. Hatîce vefat ettiğinde diğer ablaları ile birlikte babalarına yardımcı olmuşlar, onun çilelerine ortak olmuşlardı, çektikleri karşısında hüzenlenmişler ve göz yaşı dökmüşlerdi. Fâtımâ kanını silmiş, Zeyneb arkasından su götürerek elini yüzünü yıkamış, bu minval üzere senelerce tedirgin bir hayat yaşamışlardı. Ancak her şeye rağmen Allah Resûlü ilk önce onları îkâz etmiş, âhirete hazırlanmalarını emretmiş, kendisi hakkında endişelenmemelerini söyleyerek kimsenin babalarına zarar veremeyeceğini bildirmiştir.

Sevgili Peygamberimiz vazîfesine böyle çetin şartlarda başladı. En yakınlarından kendisine destek verenler, sayılı birkaç kişi idi. Akrabalarından Mekke'nin fethine kadar İslâm'a girmeyenler bulunduğu gibi, î mân nîmetine hiç kavuşamadan ölüp gidenler de vardı. Ancak onun vazîfesi akrabalarından başlayarak uyarmak ve İslâm'a dâvet etmekte ki bunu da en güzel şekilde îfâ etti.

B. ZAMAN ve MEKÂNA RİÂİYETİ

Öğren lisân-ı asr ü rûsûm-i zemâneyi

Bak tab-ı nâsa vakte münâsip tekellüm et³

Şeyhülislam Muhammed Es'ad

İslâm'ın temel esaslarına ve ruhuna ters düşmemek kaydıyla şartların ve imkânların mutlaka göz önünde bulundurulması îcâb eder. Muhâtaba müsbet yönde tesir edebilmek için zaman ve zemânın oldukça mühim bir rolü vardır. İnsanların uygun vakitlerinin kollanması ve her yönüyle müsâit bir yerin tercih edilmesi, gâyeye ulaşmada şüphesiz hızlandırıcı bir vazîfe icrâ eder. Aksi durumda tebliğci bıkkınlığa, muhâlefete ve zıtlasmaya kadar varan menfî tavırların uyanmasına yol açma ve netîcede de o kimse ile ilâhî hakîkatin arasında perde olma bahtsızlığına düşer. Yerinde ve zamânında yapılan bir tebliğ daha tesirli ve faydalı olurken, yersiz söylenen bir söz de tepki ve nefrete sebebiyet verebilir.

Şâir Ziyâ Paşa'nın bu husustaki îkâzı ne kadar anlamlıdır:

Bir yerde ki yok nağmeni takdîr edecek gûş

Tazyî-i nefes eyleme, tebdîl-i mekân et!

“Bir yerde, söylediklerinin kıymetini anlayabilecek bir kulak yoksa boş yere nefeslerini zâyî etme, mekân değiştirerek kadir kıymet bilecek kimseler bul!”

Bu bakımdan tebliğci her şeyden önce yaşadığı zamân ve mekânın şartlarını tesbit etmeli, sonra da bu şartlara uygun olarak çalışma planını hazırlayıp tatbîke yönelmelidir. Vakitsiz bir çıkış, o anda tükenmeyi berâberinde getirebilir. Bu sebeple Müslüman olduğunda:

– Yâ Resûlallâh sen bana ne yapmamı emredersin? diye soran Ebû Zerr - radiyallâhu anh-'a Efendimiz:

“– Ey Ebû Zerr! Bu işi gizli tut ve memleketine dön. Ortaya çıkıp açık dâvete başladığımızı duyduğun zaman yanıma gel!” buyurmuştur. (Buhârî, Menâkıb, 6)

³ İçinde yaşadığın zamânın usûl ve erkânını, konuşma tarzını iyi bir şekilde öğren! İnsanların tabiat ve temâyüllerini nazar-ı îtibâra alarak zaman ve zemîne uygun bir şekilde konuş!

Aişe -radiyallâhu anhâ-'nın anlattığı şu hâdise de Allâh Resûlü'nün tebliğ ve dâvet için münâsip zamânı gözetmede ne derece titiz davrandığını göstermektedir:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bana:

“– Biliyor musun, senin kavmin Ka'be'yi yeniden inşâ ederken Hz. İbrahim'in atmış olduğu temellere tam riayet etmeyip noksan yaptı.” buyurdu.

Ben:

– Ey Allâh'ın Resulü, Ka'be'yi Hz. İbrahim'in temelleri üzerine yeniden yapmayacak mısın? dedim.

Bunun üzerine Âlemlerin Efendisi:

“– Kavmin câhiliye döneminin etkisinden tamâmen kurtulabilmiş olsaydı bunu mutlaka yapardım!” buyurdu. (Buhârî, Hac, 42)

Aynı şekilde dâvete engel çıkaranlara karşı takınılacak tavır husûsunda da zamanın ehemmiyeti büyüktür. Ferve bin Müseyk -radiyallâhu anh- diyor ki:

Peygamber Efendimiz'e birgün:

– Ey Allâh'ın Resulü, kaviminden İslâm'ı kabul edenlerle bir araya gelecek dînimizden yüz çevirenlere karşı mücadele edeyim mi? diye sordum.

İzin verdi ve beni bu hususta emir tâyin etti. (Medine'den) ayrıldığımda:

“– Gutayfî ne yaptı?” diye sormuş. Gittiğim söylenince hemen peşimden birisini göndererek beni geri çağırdı. Geldiğimde bir kısım ashâbı ile berâberdi. Bana şu talimatı verdi:

“– Kavmini İslâm'a dâvet et. Onlardan İslâm'a girenlerin Müslümanlığını kabul et. İnkâr edenlerle savaşmakta acele etme, ben sana yeni bir emir gönderinceye kadar bekle!” (Tirmizî, Tefsir, 34/1)

Sevgili Peygamberimiz, Mekke döneminde her türlü fevrîlik ve taşkınlıktan, netîceye götürmeyen sırf heyecan yüklü hareketlerden kaçınarak şirke mücâdele etmiştir. İlk olarak insanları îmân esaslarını kabule çağırması, böylece her şeyden önce sağlam bir akîde te'sisine gayret göstermiştir.

Diğer taraftan Müslümanların eğitilip geliştirilmesi sürecinde de zaman ve mekâna riâyet etmek gerekir. Ebû Vâil şöyle anlatır:

Abdullah bin Mes'ûd -radiyallâhu anh- insanlara perşembe günleri vaaz ederdi.

Bir kimse ona:

– Ebû Abdurrahman! Keşke bize her gün vaaz etsen, dedi.

İbn-i Mes'ûd şunları söyledi:

– Sizi usandırmamak için her gün vaaz etmiyorum. Nitekim Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- de bıkip usanmayalım diye, dinlemeye istekli olduğumuz günleri kollardı. (Buhârî, İlim, 11-12)

Dinleyenlerin bıkmaması, acelesi olanların içten içe kızmaması için kısa ve özlü konuşmaya dikkat etmek, insanların fazla vaktini almamak ve ısrarcılık ederek nefrete sebebiyet vermemek gerekir.

Yine Ebû Vâil'in anlattığına göre, Ammâr bin Yâsir özlü bir hutbe okumuştur. Konuşmayı zevkle dinleyen Müslümanlar ona künyesiyle hitâb ederek:

– Ebû'l-Yakzân! Çok güzel konuştun. Hutbeyi biraz daha uzatsaydın iyi olurdu, dediler.

O zaman Ammâr -radiyallâhu anh-, konuşmasını neden gereğinden fazla uzatmadığını şöyle açıkladı:

– Ben Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i şöyle buyururken işitmiştim:

“Bir adamın namazı uzun kıldırıp hutbeyi kısa kesmesi, dini iyi bildiğini gösterir. Bu sebeple namazı uzun kıldırıp hutbeyi kısa kesiniz. Çünkü öyle sözler vardır ki insanı âdeta büyüler.” (Müslim, Cum'a, 47)

İkrime -rahimehullah- ise şöyle demektedir:

İbn-i Abbas -radiyallahu anhüma- dedi ki:

– İnsanlara her Cuma bir kere konuşma yap! Buna uymazsan iki kere olsun. Daha çok yapmak istersen üç olsun. Sakın halkı Kur'an'dan usandırma! Halk kendi meselelerini konuşurken, senin onlara gelip sözlerini keserek bir şeyler anlatıp onları bıktırdığını görmeyeceğim. Onlar konuşurken sus ve dinle. Onlar sana gelip: “Konuş!” diye talepte bulununca, istiyorlar demektir, o zaman konuşursun. Duâ'da secî⁴ meselesine dikkat et ve ondan kaçın. Zira ben, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ve ashab-ı kiramın devrinde yaşadım, duâda secî yapmıyorlar, bilakis ondan kaçınıyorlardı. (Buhârî, Deavât, 20)

Allâh Resûlü zaman ve zemine uygun şekilde tebliğ yapma düstûruna son derece ihtimam göstermiştir. Bazen bir sual sorulduğu zaman açıklama yapmış, bazen önemli bir hâdise olmasa da dikkat çekici ifadeler kullanmış, yanındakileri dinlemeye ve öğrenmeye hazırladıktan sonra söyleyeceğini söylemiştir. Böylece

⁴ Fâsılaların, cümle ve mısra sonlarındaki kelimelerin aynı harfle bitmesi, revî uygunluğu. Cümleleri şiir okur gibi kâfiyeli söylemek.

tebliğ ettiği hususları söylenip geçilen ve duyulup unutilan sıradan bir söz olarak bırakmamış, senelerce sonra bile hatırlanan, kıyâmete kadar bâki kalacak kıymetli bilgiler ve unutulmayan tatlı hâtıralar olarak ümmetine emânet etmiştir.

Görüldüğü üzere tebliğin hedefine ulaşabilmesi için zaman ve mekân unsuru son derece önem arz etmektedir. Bu bakımdan tebliğci vazîfesini hakkıyla îfâ için, dâima en uygun zaman ve mekânı kollamak mecbûriyetindedir.

C. MUHÂTABIN DURUMUNU GÖZETMESİ

Öğren lisân-ı asr ü rûsûm-i zemâne-yi
Bak tab-ı nâsa vakte münâsîp tekellüm et⁵
Şeyhülislam Muhammed Es'ad

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Kureyş müşriklerinin İslâm'ın yayılmasını önlemek için her türlü engellemeye başvurmalarına bakmayarak, hiç kimseden korkmaksızın gece gündüz, gizli açık halkı Allâh'ın dînine dâvet ve teşvik etmekten geri durmamıştır. Mümkün olan her metodu tatbik ederek, insanları durumlarına göre İslâm'a dâvet etmiştir. Onların aklî seviyelerini, toplumdaki konumlarını, içinden geldikleri hayat tarzını, temâyüllerini ve beklentilerini imkân nisbetinde dikkate almıştır.

Tebliğde esas alınan gâyeye ulaşmak ve insanlara faydalı olabilmek için, tebliğ edilecek şeylerin bilinmesi kadar muhâtabın tanınması da zarûrîdir. Muhâtabın tanınması, en az doktorun hastasını tanınması kadar lüzumlu ve ehemmiyetlidir. Aksi takdirde hastayı tanımadan ve sıhhatli bir teşhis konulmadan ilâç verilmeye kalkışılmış olur. Bu sebeple Cenâb-ı Hak özellikle tebliğin ilk yıllarında, müşrik olan ekseriyetin hâlet-i rûhiyesini dikkate alarak hareket etmenin önemine işâretle:

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ

“Siz, müşriklerin Allâh’tan başka taptıkları ilâhlara sövmeyin ki onlar da düşmanca bir tavırla ve bilgisizce Allâh’a sövmesinler!” buyurmuştur. (el-En’âm 6/108)

Âyet-i kerîmede tebliğ esnâsında muhâtabın daha önceki inanç ve düşüncelerine saldırgan bir tavır sergilemekten şuurlu bir şekilde uzak durulmasına özellikle dikkat çekilmektedir.

Bu bakımdan Sevgili Peygamberimiz, muhâtabını iyi tanımış ve durumuna en uygun olan ifâde yolunu tercih etmiştir. İnsanların anlayabilecekleri şekilde, akılları seviyesinde konuşmaya çok dikkat etmiş ve ashâbına da aynı şekilde dav-

⁵ İçinde yaşadığın zamânın usûl ve erkânını, konuşma tarzını iyi bir şekilde öğren. İnsanların tabiat ve temâyüllerini nazar-ı îtibara alarak zamana ve zemîne uygun bir şekilde konuş.

ranmaları tavsiyesinde bulunmuştur. Nitekim Sa'd bin Bekir heyetiyle gelen Muhammed bin Atiyye:

“Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bana, bizim lehçemizle hitâb etti” (Hâkim, IV, 363) diyerek Efendimiz'in bu husûstaki uygulamasına ışık tutmuştur. Aynı şekilde Hz. Ali de:

“İnsanlara anlayacakları şekilde konuşunuz” (Buhârî, İlim, 49) sözüyle Efendimiz'den öğrendiği bu hakîkate dikkat çekmiştir.

Toplulun ve insanların müşterek meselelerinden habersiz bir kimsenin yapacağı tebliğ, hiçbir zaman başarılı olma ümidi taşımayacaktır. Bu sebeple Fahr-i Kâinât Efendimiz, bahsettiği misalleri dâimâ muhâtaplarının âşinâ olduğu ve alâka duyduğu konulardan seçmiştir. Onları tanımadıkları bir âlemle, kavrayamayacakları bir meseleyle karşılaştırmamaya husûsî bir gayret göstermiştir. Anlayabilecekleri bir dille hitâb ederek, aklın zorlanmadan kabul edebileceği basit, fakat tesirli yollarla muhâtaplarını iknâ etmiştir. Bunun güzel bir misâlini İmran -radiyallâhu anh-'ın babası Husayn'ın İslâm'ı kabûlü esnâsında müşâhede etmekteyiz:

Kureyşliler çok saygı gösterdikleri Husayn'a gelerek:

– Şu adamla bizim adımıza konuş. O ilâhlarımıza dil uzatıyor, onlara kötü sözler söylüyor, dediler ve birlikte Allâh Resûlü'nün kapısına kadar geldiler. Müşrikler kapıya yakın bir yerde oturdu. Husayn ise içeri girdi.

Resûlullâh Efendimiz:

“– *İhtiyara yer açın!*” buyurdu. Husayn'ın Müslüman olan oğlu İmran ve arkadaşları oldukça kalabalık bir şekilde Efendimiz'in yanında bulunuyorlardı.

Husayn Peygamber Efendimiz'e:

– Bu senden duyduklarımız nedir!? Tanrılarımızı reddediyor, onlara dil uzatıyormuşsun. Halbuki senin baban akıllı, atalarının dinine bağlı, hayırlı bir kimseydi, dedi.

Allâh Resûlü şu karşılığı verdi:

“– *Ey Husayn, kaç tanrıya tapıyorsun?*”

– Yedisi yerde biri gökte sekiz tanrıya.

“– *Sana bir zarar isabet ettiğinde hangisine yalvarıyorsun?*”

– Göktekine.

“– *Malın helâk olduğunda kime yalvarıyorsun?*”

– Göktekine.

“– *Senin isteklerine icâbet eden yalnız bir iken ne diye başkalarını O’na ortak koşuyorsun? Şükrederek onları râzı ettiğini mi sanıyorsun, yoksa seni helâk etmelerinden mi korkuyorsun?*”

– Her iki sebepten de değil.

Husayn der ki:

– Bugüne kadar onun gibi bir kimse ile hiç konuşmadığımı anlamıştım.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Husayn! Müslüman ol selâmet bulursun.*” buyurdu.

O:

– Kavmim ve yakınlarım da var, ne söyleyeyim? diye sorunca Efendimiz:

اَللّٰهُمَّ اِنِّىْ اَسْتَهِدُّكَ لَازِشْدَ اَمْرِىْ وَزِدْنِىْ عِلْمًا يَنْفَعُنِىْ

“– *İlâhî! İşimi kemâle erdirmem için senden hidâyet diliyorum. Bana faydalı olacak ilmimi artır, de!*” buyurdu.

Husayn bu duâyı yaptı ve bir müddet sonra da Müslüman oldu. Ayağa kalkınca oğlu İmrân sevincinden babasının başını, ellerini ve ayaklarını öptü.

Resûlullâh bu hâli görünce hislenerek ağladı ve:

“– *İmran’ın yaptığına ağladım. Babası Husayn kâfir olarak içeri girdiğinde İmrân ayağa kalkmadı, onun yüzüne bile bakmadı. Ama İslâm’a girince hakkını ödedi. İşte bu incelikten dolayı duygulandım.*” buyurdu.

Husayn ayrılmak istediğinde Allâh Resûlü ashâbına:

“– *Kalkınız, kendisini evine kadar uğurlayınız!*” buyurdu.

Onun yanındaki kalabalıkla kapıdan çıktığını gören Kureyş müşrikleri;

– Husayn da dînini terk etti.” diyerek kendisi ile görüşmeden dağılıp gittiler. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, I, 337; Tirmizî, *Deavât*, 69/3483)

Muhâtabın durumuna göre muâmele etmenin diğer bir çarpıcı misâli de Mekke’nin fethi esnâsında vukû bulmuştur. Abbas -radiyallâhu anh-, Müslüman olmayı kabul eden Ebû Süfyan’ı getirdi ve Allâh Resûlü’ne:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Ebû Süfyân iltifâtı seven bir kimsedir. (Onun gönölünü alacak) bir şey yapsanız, dedi.

Bunun üzerine Efendimiz:

“– Doğru söyledin! (Şehre girerken ilan edin); Kim Ebû Süfyân’ın evine girerse emniyettedir, kim kapısını kapatıp (evinden dışarı çıkmazsa) emniyettedir.” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Harâc, 24-25)

Böylece Mekke’nin reisine, onun gönlünü alacak şekilde muâmele edilmiş ve İslâm’a ısınması sağlanmış oldu.

Aynı şekilde Yemen krallarından Hucr’un oğlu Vâil bin Hucr’a yapılan muâmele de bu bâbda değerlendirilebilir. Vâil Medine’ye gelmeden üç gün önce Peygamber Efendimiz onun gelmekte olduğunu ashâbına haber verdi ve:

“– Vâil bin Hucr uzak bir yerden, Hadramevt’ten Allâh’a ve Resûlüne itaat ederek geliyor. O, kral soyundandır.” buyurdu.

Daha sonra Vâil bin Hucr, Allâh Resûlü’nün yanına geldi ve onu selamladı. Efendimiz de selamını aldı.

Vâil:

– Ben, İslâm’ı ve hicreti özleyerek geldim! dedi.

Resûlullâh:

“– Merhaba, hoşgeldin safâ geldin!” buyurdu ve hemen üzerindeki ridâsını onun için yere serip birlikte üzerine oturdular. Efendimiz, Vâil’in gelişine çok sevinmişti. Müslümanların mescide toplanmaları için nidâ ettirdi. Müslümanlar toplanınca, minbere çıktı, Vâil’i de yanına çıkardı. Allâh’a hamd ü senâda bulunduktan ve peygamberlere salât ü selam getirdikten sonra bir hutbe îrâd ederek Vâil’e ve babası Hucr’a duâ etti. (İbn-i Sa’d, I, 349; Heysemî, IX, 374)

Efendimiz’in, Vâil’in İslâm’ı kabul etmesine çok sevinmesi ve farklı bir muâmelede bulunması, kavmi arasındaki mevkî sebebiyle birçok insanın îmân nimetine kavuşmasına vesîle olacağı ümidinden kaynaklanmıştır.

İnsanlara, içinde bulundukları hâle göre davranmak, Müslüman olmuş kimselerin mânevî tekâmüllerini sağlama noktasında da aynen tatbik edilmiştir. Allâh Resûlü İslâm’ı anlattığı kimselerin veya herhangi bir soru soran kişinin durumuna göre cevâp vermiş, şahsa özel metotlar tâkib etmiştir. Meselâ:

– Amellerin en fazîletlisi hangisidir? sorusuna, muhâtaba ve zamâna göre:

“– Allâh’a îmân, Allâh yolunda cihâd ve hacc-ı mebrûr!” (Buhârî, Hacc, 4)

“– Zikrullâh!” (Muvatta, Kur’ân, 24)

“– Allâh için sevmek!” (Ebû Dâvûd, Sünnet, 2)

“– Namaz!” (İbn-i Mâce, Tahâret, 4)

“– Anne ve babaya hizmet!” (İbn-i Esîr, Üsûdü’l-gâbe, IV, 330)

“– *Hicret!*” (Nesâî, Bey’at, 14) şeklinde farklı cevaplar vererek her birine, kendisi için en münâsîp olan ameli tavsiye etmiştir. Zîrâ Efendimiz muhâtabının ihtiyâç, imkân ve durumunu çok iyi tahlil ediyor ve yapması gereken husûsu öne çıkarıyordu.

– Sadakanın hangisi en fazîletlidir? diye soran ve fakîr bir kimse olan Ebû Hureyre hazretlerine:

“– *Fakir olanın, güç ve kuvvetiyle insanlara yardımda bulunmasıdır.*” (Ebû Dâvûd, Zekât, 40) buyururken, aynı suali soran ve bir kabile reisi olan Sa’d bin Ubâde’ye:

“– *Kuyu kazdırarak su çıkarmaktır.*” cevabını vermiştir. (Ebû Dâvûd, Zekât, 41)

İnsanların tabiat ve konumları farklı farklı olduğu için her birine söylenecek sözün, sergilenecek davranışın ona göre olması gayet tabîîdir. Bu sebeple tebliğcinin, insanların rûhî yapısını, istîdât ve karakterini çok iyi tahlil edebilecek bilgi, kültür ve hissiyât derinliğine sâhip olması zarûrîdir.

D. TEDRÎCİLİĞE RİÂYET ETMESİ

Dînî mükellefiyetlerin zaman içerisinde yavaş yavaş meşrû kılınması, Allâh’ın beşeriyete gösterdiği kolaylık yollarından biridir. Allâh Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا

“**Biz o Kur’ân’ı kısımlara ayırarak indirdik ki insanlara onu** (iyice anlayabilmeleri için) **dura dura okuyasın.**” (el-İsrâ 17/106)

Âişe vâlidemiz Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûlündeki tedrîcilikten bahsederek şöyle demektedir:

İlk nâzil olan sûre mufasssal sûrelerden⁶ biri idi. Bunda cennet ve cehennemden bahsediliyordu. Helâl ve harâma dâir hükümler ise ancak insanlar İslâm’a tam olarak ısındıktan sonra nâzil olmaya başladı. Eğer ilk defâ:

– İçki içmeyin! emri inseydi insanlar:

– Biz içkiyi kesinlikle bırakmayız! derlerdi. Yine ilk olarak

⁶ Mufasssal sûreler, Mushaf-ı Şerîf’in son bölümü olup, tercih edilen görüşe göre 50. sûre olan Kâf’tan itibâren Nâs’a kadarki kısımdır. Kısallığı sebebiyle sık sık Besmele ile ayrıldığı için bu isim verilmiştir.

- Zinâ etmeyin! emri gelseydi insanlar aynı şekilde:
- Zinâyı aslâ bırakmayız!” derlerdi. Ben Mekke’de oyun oynayan bir çocukken Muhammed -aleyhisselâm-’a:

“Hayır onlara va’dedilen (asıl azab) vakti, kıyâmettir. İşte o an, cidden çok dehşetli ve çok acıdır.” (el-Kamer 54/46) (gibi îmân ve kıyâmetle alâkalı) âyetler nâzil olmuştu. (Muâmelâtla alâkalı hükümler ihtivâ eden) Bakara ve Nisâ sûreleri ise ancak ben onun yanında iken (Medîne’de) inmiştir.” (Buhârî, Fedâilu’l-Kur’ân, 6)

Bilindiği gibi ilk nâzil olan âyetler tevhide dâvet, mü’minleri cennetle müjdeleme, kâfirlere ve âsîlere cehennemi haber verme gibi akîdevî husûslarda idi. İnsanlar bu mevzûlarda iknâ olup îmânlarını kuvvetlendirdikten sonra, muâmelâtla alâkalı hükümler inmeye başladı. Çünkü insanlar alışkanlıklarına sıkı sıkıya bağlı oldukları için bunlardan vazgeçmeleri çok kolay değildir. Tadrîcîliğe riâyet etmeden insanları kötü alışkanlıklardan arındırmaya çalışmak, nefrete ve uzaklaşmaya sebebiyet verebilir.

Esâsen, İslâmî usûlde insanlara ilk tebliğ edilen îmân da kendi içinde bir derecelenmeye tâbî tutulmuştur. Öncelikle İslâm îtikâdî üzerinde durulmuş, müşriklerin inançlarının tenkîdi ise daha sonraki bir dönemde vâkî olmuştur. İbn-i Sa’d bu husûsa temâs ederek şöyle demektedir:

“Allâh Teâlâ, taptıkları putların bâtıl olduğunu ve küfür üzere ölen atalarının cehenneme gittiklerini söyleyinceye kadar Kureyşliler, sâdece alay etmekle yetindiler. Bu devrede Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i dinlediler, hatta gençlerden ve halkın zayıf tabakasından bir çok insan, Müslüman oldu ve sayıları gittikçe arttı. Ancak inançlarının sapıklığı hakkında âyetler nâzil olunca Efendimize karşı tavır alarak sertleştiler ve düşmanlık yapmaya başladılar.” (Tabakât, I, 199)

Medîne’de Müslüman muhâtaplara inen hükümlerde de tadrîcîliğe riâyet edilmiş, bilhassa eski alışkanlıkların düzeltilmesi ve yeni hükümlerin tatbîkine dâir hemen hemen her husûsta bu metot uygulanmıştır. Namaz, oruç ve zekâtın farz kılınmasında, içki, zinâ ve fâizin yasaklanmasında hep bu usûl tatbik edilmiştir. Bunların birkaç tanesini misal olarak şöyle izâh edebiliriz:

Namaz, bi’setin⁷ ilk zamanlarında Müddessir sûresinin nüzûlüyle sabah ve akşam ikişer rekât olmak üzere farz kılınmıştı. Daha sonra Müzzemmil sûresinin ilk âyetleriyle gece namazı emredilmiş ve Müslümanlar bir yıl boyunca gece namazını farz olarak kılmışlardı. Müzzemmil sûresinin son âyetiyle bu farziyet kaldırılmış ve gece namazı nafil ibadet hâline gelmiştir. Beş vakit namaz ise bi’setin 11. yılında Mîraç’ta farz kılınmıştır. Hicrete kadar hizada ve seferde ikişer rekât olan bu namazlar, hicretten sonra Medîne’de mukim olanlar için dörde çıkarılmış,

⁷ Bi’set, Efendimiz’in peygamber olarak gönderilişini ifâde eder.

seferde ise iki rekât olarak devam etmiştir. Hicret esnâsında Medîne'ye girerken Cuma namazı farz kılınmış, daha sonra da bayram namazları emredilmiştir. (Tâhirü'l-Mevlevî, s. 58-65)

Oruçla alakalı gelen farklı hadisler ve rivâyetler değerlendirildiği zaman, insanın terbiyesinde pek mühim bir yeri olan bu ibadetin üç merhalede farz kılındığı anlaşılmaktadır. Önce **“Oruç tutmak size farz kılındı”** (el-Bakara 2/183) âyetiyle her ayda üç gün oruç farz kılınmıştır. Bakara 184. âyet ile dileyenin oruç yerine fidye verip bir fakiri doyurabileceği hükmü gelmiş, en sonunda da Bakara 185. âyetle bütün bunlar neshedilerek Ramazan orucu herkese farz kılınmıştır. (Cessâs, I, 226-227)

İçkinin haram kılınışı ise şu merhalelerden sonra gerçekleşmiştir:

1) Mekke'de; **“Hurma ve üzümde, hem sarhoşluk veren içki hem de güzel gıdâlar elde edersiniz. Şüphesiz bunda aklını çalıştıran kimseler için alınacak bir ibret vardır.”** (en-Nahl 16/67) âyet-i kerîmesi nâzil olmuştu. Bu âyette hurma ve üzümde, güzel gıdâdan farklı olarak sarhoşluk veren bir madde de elde edildiği bildirilmiştir. Böylece sarhoşluk veren şeylerin güzel ve makbul içecek sayılmadığı hissettirilerek onun ileride yasaklanacağı da îmâ edilmiştir. Mekke döneminde içki hakkında başka âyet nâzil olmamıştır.

2) Peygamber Efendimiz Medine'ye hicret ettikten sonra insanların soruları üzerine Yüce Allâh şöyle buyurdu:

“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah, hem insanlar için bir kısım faydalar vardır. Ancak zararları faydalarından daha büyüktür...” (el-Bakara 2/219)

Bu âyetin nüzûlünden sonra Müslümanların çoğu içkiyi terk etti, bir kısmı ise içmeye devâm etti.

3) Ashâb-ı kirâmdan biri akşam namazını kıldırırken, bir âyeti mânâ bozulacak derecede yanlış okudu. Bunun üzerine:

“Ey îmân edenler! Siz sarhoş iken, ne söyleyeceğinizi bilinceye (...) kadar namaza yaklaşmayın!” (en-Nisâ 4/43) âyeti nâzil oldu.

Bundan sonra Müslümanlardan içki içenler iyice azaldı. Namaz kılınacağı zaman Allâh Resûlü'nün münâdîsi; “Sarhoş olanlar kesinlikle namaza yaklaşmasın!” diyerek seslenirdi. Müslümanlar artık içkinin kesin bir şekilde yasaklanacağını anlamışlar ve buna hazır hâle gelmişlerdi.

4) Nihâyetinde Müslümanların büyük bir kısmı içkiyi bırakmıştı. Bazıları da içki yüzünden karşılaştıkları nâhoş durumlardan muzdarip durumdaydılar. Hz.

Ömer, “Allâhım! İçki hakkında bize açık ve kesin bir beyanda bulun!” diye dua ediyordu. Allâh Teâlâ:

“Ey îmân edenler! İçki, kumar, dikili taşlar ve fal okları, şeytanın murdar ve kötü işinden başka bir şey değildir! Bunlardan uzak durun ki felâh bulasınız! Şeytan, şarap ve kumarla sizin aranızda düşmanlık ve kin salmak, sizi Allâh’ı zikretmekten ve namazdan alıkoymak ister. Artık bu murdar şeylerden vaz geçtiniz, değil mi?” (el-Mâide 5/90-91) âyetlerini inzâl buyurdu.

Peygamber Efendimiz, Hz. Ömer’i çağırıp ona bu âyetleri okudu. **“Artık vazgeçtiniz değil mi?”** kısmına gelince o:

– Vazgeçtik! Vazgeçtik yâ Rab! diyordu. Yalnız Hz. Ömer değil, bütün Müslümanlar da:

– Artık içkiden, kumardan vazgeçtik Rabbimiz! dediler.

Bu âyetler nazil olunca, Resûlullâh Efendimiz’in emriyle bir münâdi:

– Haberiniz olsun ki içki haram kılınmıştır! diyerek Medine sokaklarında seslendi. Tulumları delinip boşaltılan ve küpleri kırılıp dökülen içkiler, Medine sokaklarında su gibi aktı!..

Daha sonra Efendimiz:

“Muhakkak ki Allâh içkiye, onu sızdırana, sızdırıldığı yere, içene, içirene, taşıyana, satana, satın alana, bedelini ve kazancını yiyene lânet etmiştir!” buyurdu. (İbn- Hanbel, I, 53; II, 351; Nesâî, Eşribe, 1-2; Hâkim, II, 305)

Kur’an yerleşmiş müzmin bir içtiâî hastalığı tedâvî ederken bu işi ânî çıkış ve zorlamalarla değil, hastalığa yumuşaklıkla yaklaşıp onu ıslâha doğru birbirlerine zincirleme bağlı ve sağlam adımlar atarak yapar ve hedefe ulaşincaya kadar gayretine devam eder.

İçki mevzuundaki bu durum faiz hakkında da cârdır. Faizin haram kılınmasında da aynı metot tatbik edilmiş ve içki dört merhalede yasaklanmıştır. Böylece içkideki durumla tam bir mutabakat arz etmiştir.⁸ Bu da, içki ile faizin bazı ortak taraflarının bulunduğu ilahî bir işaret sayılabilir. Nitekim her ikisinin zararlarının yanında, onlarda menhus bir lezzet ve fayda tevehhümü vardır ki, zayıf tabiatlı kimseler kolaylıkla kendilerini onların tesirlerine kaptrabilmektedir. Keza mübtelâlık açısından da bunlar arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Bu sebeple bu iki kötülüğü def etme usulündeki benzerlikle birlikte, bir de ayetlerin indiril-

⁸ M. Abdullah Draz, *İslâm’ın İnsana Verdiği Değer*, s. 218-221.

dikleri yerlerde ve her bir merhalenin taşıdığı husûsiyetlerde benzerlik bulunmaktadır.

Faiz hakkında nâzil olan ilk ayet-i kerime Mekkî olup Mekke döneminde bu mevzuda başka ayet gelmemiştir:

“İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir faiz, Allah katında artmaz. Allah’ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekata gelince, işte zekatı veren o kimseler, evet onlar (sevaplarını ve mallarını) kat kat arttıranlardır.” (er-Rûm 30/39)

Burada faizin Allah katında bir değerinin bulunmayıp bir mükafata da vesile olmayacağı bildirilmiş, haramlığına temas edilmemiştir. Bununla beraber, bir ayırımın gözetilmesi, uyanık vicdanlarda makes bulmuştur.

İkinci merhale, Medine’de nazil olan bir ayetle başlatılmıştır:

“Menedildikleri halde faizi almalarından ve haksız (yollar)la insanların mallarını yemelerinden dolayı (Yahudilerdenden) inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık. (en-Nisâ 4/161)

Burada, yahudilere ribânın haram kılınmasına rağmen, onların faiz yemeye devam etmeleri üzerine Allah’ın onları cezalandırdığı anlatılmaktadır. Dikkat ve anlayışı normal seviyede olanlar, bundan, faizi haram kılacak hükmün gelmesinin yakın olduğunu anlamışlardı.

Üçüncü merhalede faiz açıkça haram kılınmakla beraber, sınırlı bir yasaklama söz konusudur, mutlak değildir. Faizin fahiş olan bir nev’i, gittikçe çığ gibi büyüyen şekli haram kılınmıştır:

“Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin. Allah’tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.” (Âl-i İmrân 3/130)

Nihayet, faiz hakkındaki son ve umûmî yasak gelmiştir.

“Faiz yiyen kimseler (kabirlerinden) tıpkı Şeytan çarpmış kimseler gibi çarpılmış olarak kalkarlar. Onların bu hali, «Alış-veriş (ticaret) de faiz gibidir» demelerindendir. Oysa ki Allah, ticareti helal, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisininindir (ondan dolayı sorumluluğu yoktur) ... Ey iman edenler! Allahtan sakının, eğer gerçekten iman ediyorsanız kalan faizi bırakın.” (el-Bakara 2/275-279)

Hatta bu âyetle sadece riba değil, Kur’an-ı Kerim’in teşrî sayfası da kapatılmıştır. Hz. Ömer bu hususta şöyle demiştir:

“Kur’an’dan en son nazil olan (hüküm), riba hakkındaki ayettir. Resulullah -sallâllahu aleyhi ve selem-, bu ayeti tefsir etmeden irtihal etti. Binaenaleyh siz, ribayı da rîbeyi (ribâ şüphesi olanı) da bırakınız.” (İbn-i Mâce, Ticârât, 58)

Bunun gibi ibâdet ve muâmelatla alâkalı diğer emirler de umûmiyetle Medîne’de nâzil olmuştur. Bunların emredilip yaşanmasında aynı şekilde bir dercelenme söz konusudur. Sevgili Peygamberimiz îmânıyla, ibâdetiyle ve ahlâkıyla mükemmel bir seviyeye getirdiği ashâbını, ânî bir değişimle değil hissedilmeyen, yavaş ve tadrîcî bir gelişimle o seviyeye çıkarmıştır. Meselâ Muâz bin Cebel’i Yemen’e gönderirken yaptığı tavsiyeleri bunu açıkça göstermektedir:

“Muhakkak ki sen ehl-i kitap olan bir topluma gidiyorsun. Onları, Allâh’tan başka ilâh olmadığına ve benim Allâh’ın resulü olduğuma şehâdet etmeye dâvet et. Şayet buna itaat ederlerse, Allâh’ın kendilerine bir gündüz ve gecede beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Bunu kabul edip itaat ederlerse, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere kendilerine zekâtın farz kılındığını haber ver. Buna da itaat ettikleri takdirde, mallarının en kıymetlilerini almaktan sakın! Mazlumun bedduasını almaktan çekin, çünkü onun bedduası ile Allâh arasında perde yoktur.” (Buhârî, Zekât, 41, 63; Müslim, Îmân, 29-31)

Hâsılı, müslim gayr-i müslim, kim olursa olsun muhâtabımızdan taleb edeceğimiz ilk husûs, sahîh bir îmân ve sağlam bir İslâmî anlayış olmalıdır. Bu te’min edildikten sonra ondan, inandığıyla amel etmesi istenmelidir. Bunu sağlayabilmek için en geçerli metot ve çare de kolaylaştırma ve müjdeleme üslûbudur. Uzaklaştırma ve dinden döndürme söz konusu ise belli bir müddet için onun gayr-i islâmî davranış ve ahlâka muğâyir hareketlerine, kat’iyyen cevaz vermemek ve tasvip etmemek kaydıyla, müdâhelede bulunmamalıdır. Ancak dîne vâkıf olduktan sonra, artık eski anlayış ve yaşayışını icrâ etmesine kesinlikle müsâade edilemez.

Mevlânâ’nın ve diğer mutasavvıfların, doğuda ve batıda günümüz insanlarına İslâm’ı sevdirmede bu derece başarılı olmalarının altında yatan temel sebeplerden biri, şüphesiz onların, insan fıtratını göz önünde bulunduran tadrîcilik metodunu izlemeleridir.

Elbette dâvette aslolan tedriciliktir. Ancak bu, tâviz ve gevşeklik anlamına gelebilecek bir tarz ve seviyede olmamalıdır. Zira nefsin fârik vasfı tembellik ve atâlettir. Mühim olan onda temerküz eden bu menfî sıfatları temizlemektir. Değilse tebliğde bu tür vasıflara destek verecek tavır ve davranışlardan bilinçli olarak kaçınmak gerekir.

E. HER FIRSATI DEĞERLENDİRMESİ

Peygamber Efendimiz, İslâm'ı tebliğ vazîfesini yüklendiğinde başarıya ulaşabilmek için en güzel metot ve vâsıtalrı kullanması gerektiğini ve bütün mesâisini bu işe tahsîs etmesinin zarûrî olduğunu biliyordu. Allâh'ın dînini insanlara anlatabilmek için çâreler ve fırsatlar îcâd etmesi gerekiyordu. Bu sebeple ele geçirdiği her fırsatı değerlendirdi ve insanlara ulaşabilmek için muhtelif vesîleler aradı. Zîrâ ebedî kurtuluşun yegâne çaresi olan İslâm'ın, vakit kaybedilmeden insanlara ulaştırılması zarûrî idi.

Medîneli Enes bin Râfî, bir kısım gençle Mekke'ye gelmişti. Hazreç kabilesine karşı Kureyşlilerle andlaşma yapmak istiyorlardı. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- onların geldiklerini haber alınca hemen yanlarına gitti. Onlarla birlikte oturdu ve:

“– Size geliş sebebiniz olan işten daha hayırlısını söyleyeyim mi?” buyurdu.

– Nedir o, dediklerinde:

“– Ben Allâh'ın resûlüyüm. Allâh beni kullarına gönderdi. Onları Allâh'a dâvet ediyorum. Allâh'a ibâdet etmelerini, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamalarını söylüyorum. Bu husûsta Allâh bana kitap indirdi.” diyerek İslâm'ı anlattı ve onlara Kur'ân-ı Kerîm'den bazı âyetler okudu.

Âlemlerin Sultânı Efendimiz, dünyevî bir maksatla gelen bu gençlere, ebedî bir kurtuluş nefhası sunmak istiyordu. Mekke'de ne kadar insan varsa, onlara bir şekilde İslâm'ı anlatmıştı. Ancak kabul edenler çok azdı. Mekke'ye yeni gelen bu insanlar içinde hakîkate kapı aralayan bir kimse çıkar ümîdiyle yanlarına koştu. Nitekim öyle de oldu. İçlerinden İyâs bin Muâz isminde bir genç çıktı:

– Arkadaşlar! Vallâhi bu, geldiğiniz işten daha hayırlıdır, dedi. Ancak arkadaşları tarafından hakâret ve eziyetlerle susturuldu. Medîne'ye döndüklerinde ise Buâs Savaşı başladı. Fazla zaman geçmeden İyâs bin Muâz vefât etti. Ölümü esnâsında başında bulunanlar, onun durmadan tesbihâtla meşgul olduğunu duydu-lar. Müslüman olarak öldüğünden hiçbirinin şüphesi yoktu. Çünkü İyâs -radıyallâhu anh-, Kâinâtın Efendisi'ni dinlediğinde İslâm'ı iliklerinde hissetmiş ve onu kabul etmişti. (Hâkim, III, 199; İbn-i Hanbel, V, 427)

Böylece Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ümîdi boşa çıkmamış ve bu vesîle ile bir kişinin ebediyyen kurtulmasına vesîle olmuştu.

Bir defasında da Ezd-i Şenûe kabilesinden Dımâd bin Sa'lebe, umre yapmak üzere Mekke'ye gelmişti. Dımâd, doktorluğa özenir, akıl hastalarına okur ve ilim elde etmeye çalışırdı. Müşriklerin “Muhammed delidir!” dediklerini işitince, kendi kendine:

– Ben gidip şu zâtı bir göreyim, tedâvi edeyim. Belki Allâh ona benim el-
lerimle şifa verir, diyerek müşriklerin meclislerinden kalktı. O gün Resûlullâh
Efendimiz’i aradı, bulamadı. Ertesi gün tekrar aramaya çıktı, bu sefer buldu ve:

– Yâ Muhammed! Ben deliliği tedâvi ederim. İstersen seni de tedâvi ede-
yim. Belki Allâh sana şifâ verir! dedi.

Peygamber Efendimiz, Dımâd’a şöyle mukâbeledede bulundu:

“– *Hamd Allâh’a mahsustur. Biz O’na hamdeder; yardımı ve affedilmeyi O’ndan dileriz. Nefislerimizin şerlerinden Allâh’a sığınırız. Allâh’ın doğru yola eriştirdiğini saptıracak yoktur. Saptırdığını da doğru yola eriştirecek yoktur. Ben şehâdet ederim ki Allâh’tan başka hiçbir ilâh yoktur. O birdir, tektir. O’nun eşi ve ortağı yoktur. Yine, şehâdet ederim ki Muhammed O’nun kulu ve resûlüdür.*”

Resûl-i Ekrem’in söyledikleri Dımâd’ın çok hoşuna gitti:

– Ben, hiçbir zaman, bundan daha güzel bir kelam dinlemedim! Sen şu sözlerini bana tekrarlar mısın? dedi.

Allâh Resûlü sözlerini tekrarladı. Dımâd bu inci gibi güzel sözleri iki kere daha tekrar ettirdikten sonra:

– Vallâhi ben kâhinlerin de sihirbazların da şairlerin de sözlerini dinlemi-
şimdir. Fakat senin şu söylediklerin gibi hiçbir söz işitmedim. Bunlar denizin di-
bine kadar varıp dayandı. Elini ver sana bey’at edeyim, dedi. Resûlullâh elini uza-
tınca Dımâd bey’at edip Müslüman oldu.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Bu bey’at kavmin adına da mı?*” diye sordu.

Dımâd:

– Kavmim adına da, dedi.

Peygamberimiz:

“– *Hem kendin hem de kavmin adına mı?*” dedi.

Dımâd tekrar:

– Hem kendim hem de kavmim adına, dedi. (Müslim, Cum’a, 46; İbn-i Hanbel, I, 302; İbn-i Sa’d, IV, 241)

Sevgili Peygamberimiz, Dımâd el-Ezdî -radiyallâhu anh-’ı Müslüman ol-
maya iknâ ettikten sonra hemen kavmi adına da ondan bey’at almıştı. Böylece onu
ilk fırsatta kavmi için elçi ve muallim olarak görevlendirmiş oluyordu.

Allâh Resûlü, yeni imkânlar ve fırsatlar bulmak için gittiği Tâif'te alaya alınıp taşlanmıştı. Dönüp gelirken dinlenmek için bir ağacın altına oturdu. Yaralı halde ve ızdıraplar içinde idi. O esnâda Addâs isminde bir köle yanına gelince çektiği acıları unuttu ve bu köleye İslâm'ı anlatmaya koyuldu.

Addâs:

– Yâ Resûlallâh! Yûnus bin Mettâ'dan bana haber ver, dedi.

Allâh'ın Habîbi ona Yûnus -aleyhisselâm- hakkında Yüce Allâh tarafından kendisine vahyolunanları haber verince Addâs:

– Ben, şahadet ederim ki sen Allâh'ın kulu ve resûlüsün, deyip Müslüman oldu. Peygamberimiz'in üzerine kapanıp başını, ellerini ve ayaklarını öptü! (İbn-i Hişâm, II, 30; Yakûbî, II, 36)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in akrabalarının da bulunduğu meşakkatli Tâif yolculuğundaki tek kazancı Hz. Addâs idi. Âlemlerin Efendisi onun Müslüman olmasına çok sevinmişti. Belki de: “Bu kadar yol ve bütün bu çektiklerim, sâdece bir kölenin Müslüman olması için bile değer!” diye düşünüyordu.

Resûl-i Ekrem Efendimiz bir müddet sonra Medîne'ye hicret etmeyi ve İslâm'ı orada yaymayı düşündü. Bunun için çileli ve tehlikeli bir yolculuğa daha çıktı. Müşriklerin onu öldürmek için herkesi seferber etmelerine ve diğer bir çok tehlikelere rağmen o yine vazifesini yapmaya devam ediyor, yolda karşılaştığı kimselere İslâm'ı anlatıyordu. Ashaptan Sa'd ed-Delîl⁹ -radıyallâhu anh-'in oğlu babasından şöyle naklediyor:

Hicret yolculuğunda Allâh Resûlü, Ebû Bekir ile birlikte bize uğradı. O sırada Ebû Bekir'in bir kızı yanımda süt annede idi. Resûlullâh kısa yoldan Medîne'ye varmak istiyordu.

– Burası Rekûbe geçidinin Gâir yoludur. Burada Eslem kabilesinden Mühân isminde iki hırsız vardır. İstersen onların üzerine biz varalım, dedik.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Sen bizi onların yanına götür.*” buyurdu. Bunun üzerine yola koyulduk. Rekûbe'yi çıkıp yokuşun başına vardığımızda, o iki hırsızdan biri arkadaşına:

⁹ Bu mübarek sahabî Medîne'ye giden kestirme yolu Efendimiz'e gösterip Rekûbe yolu üzerinde kılavuzluk yaptığı için “Delîl” sıfatı ile meşhur olmuştur.

– Bu zât Yemenlidir, diyordu.¹⁰ Peygamber Efendimiz onları yanına çağırıp İslâm'ı anlattı ve Müslüman olmalarını istedi. Onlar da Müslüman oldular. İsimlerini sordu:

– Biz Mühânân (iki hakîr görülen kişiyiz) dediler.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Bilakis siz Mükremân* (iki şerefli kimsesiniz)” buyurdu ve müjdecî olarak önden Medîne'ye gitmelerini emretti. (İbn-i Hanbel, IV, 74)

Bütün düşmanlarının hayâtına kasdettiği anda bile o, İslâm'ı bir insana daha ulaştırma derdindeydi. Velez ki bu kimse, insanların en hakîri olduğuna kendisi dahî inanmış biri olsun! Sevgili Efendimiz, içinde bulunduğu bütün sıkıntıları ve zorlukları unutarak bu iki yol kesiciye İslâm'ı anlatmış, onları tekrîm ve taltîf ederek saflarına katmıştır.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- savaşlarını da sırf bu gâye için, yanî İslâm'ı tebliğ etmek için yapmıştır. Savaş hengâmında dahî fırsat doğunca İslâm'ı anlatmak ve öğretmek Allâh Resûlü'nün şîârı olmuştur. Hayber kuşatması esnâsında bir yahudi eman isteyerek Müslümanlara ilticâ etmişti. Düşman kuvvetleri hakkında çok faydalı bilgiler verdikten sonra:

– Ey Ebû'l-Kâsım! Bana eman verecek, kanımı dökmeyeceksin, değil mi, dedi.

Peygamber Efendimiz:

“– *Sen emniyet ve selâmettesin*” buyurdu.

Yahudi:

– Nizar kalesinde bulunan hanımımı da bana bağışla! dedi.

Peygamberimiz:

“– *Onu da sana bağışladım!*” buyurdu ve onu İslâm'a dâvet etti. Birkaç gün mühlet isteyen yahûdi sonunda Müslüman oldu. (Vâkıdî, II, 647-648)

Savaştan maksad dâvet ve tebliğ olduğu için Allâh Resûlü, savaşın zorlukları içinde dahi bir insanın kurtuluşuna vesîle olma ümîdi ile hareket etmiştir.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ashâbına mühim şeyleri iyice öğretmek için her fırsatı değerlendirmiş, onların zihinlerine İslâm'ın güzelliklerini iyice yerleştirmiştir. Ömer bin Hattâb -radiyallâhu anh- şöyle anlatır:

¹⁰ Bu sözle Fahr-i Kâinât Efendimiz'in Mekkeli olduğu kastedilmiştir. Çünkü Mekke Tihâme bölgesinde, Tihâme de Yemen sınırları içinde sayılmıştır. Bu sebeple Ka'be'ye “el-Ka'betü'l-Yemâniyye” denilmiştir. (İbn-i Esîr, *en-Nihâye*, V, 300)

Bir keresinde Allâh Resûlü'ne bir grup esir getirdiler. İçlerinde (ayrı düş-tüğü) çocuğuna duyduğu hasretten dolayı rastladığı her çocuğu kucaklayan, göğ-süne bastırıp emziren bir kadın da vardı. Efendimiz çevresindekilere (o kadını işa-retle):

“– *Bu kadının çocuğunu ateşe atacağına ihtimal verir misiniz?*” diye sor-du.

– Aslâ, atmaz, dedik.

Bunun üzerine Şefkat Peygamberi Efendimiz:

“– *İşte Allâh Teâlâ kullarına, bu kadının yavrusuna olan şefkatinden daha merhametlidir.*” buyurdu. (Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Tevbe, 22)

İnsanları duygulandıran bu manzara, bakışı ibret olan Efendimiz'e Allâh'ın kullarına olan şefkât ve merhametini hatırlatmıştı. Bunu güzel bir fırsat bilerek, Allâh'ın merhameti gibi mücerret bir mevzûyu ashâbına canlı bir şekilde öğretmiş oldu.

Başka birgün Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Ebû Hureyre'yi ağaç dikerken gördü ve:

“– *Ebû Hureyre ne dikiyorsun?*” diye sordu.

O da:

– Kendim için bir fidan dikiyorum, cevabını verdi.

O zaman Allâh'ın Resûlü:

“– *Sana bundan daha hayırlı bir fidanı haber vereyim mi?*” diye sordu.

Ebû Hureyre:

– Evet yâ Resûlallâh, diyerek ne buyuracağını merakla beklemeye başladı.

Peygamber -aleyhisselâm-:

“– *Sübhânallâhi ve'l-hamdü lillâhi velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber, de! Bu sözlerin her birine karşılık cennette sana bir ağaç dikilir.*” buyurdu. (İbni Mâce, Edeb, 56)

Ashâbını devamlı olarak ağaç dikmeye teşvik eden Resûl-i Ekrem Efen-dimiz, bu alışkanlığı kazanmış olan Ebû Hureyre hazretlerine ilâve bir amel daha bildirerek onun mânen terakkî ederek daha fazîletli bir kimse olmasını istemiştir. Bunu yaparken de meşgul olduğu şeye teşbihte bulunarak mücerred mefhumların anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Efendimiz burada aynı zamanda bir insanın

kıyâmette en çok muhtaç olacağı sevâbı, zikir sâyesinde elde edebileceğine işaret etmiş ve zikrin en fazîletlilerinden birini öğretmiştir.

F. KOLAYLAŞTIRIP ZORLAŞTIRMAMASI

**“Allâh, sizden ağır teklifleri hafifletmek istiyor.
Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.”** (en-Nisâ 4/28)

Kıyamete kadar yegâne hak din olarak devam edecek İslâm'ı, bütün zaman ve mekânlarda insanlara ulaştıracak ve emirlerini onlara duyuracak tebliğcilerin, bilmesi ve uyması gereken esaslardan biri de kolaylaştırmaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de ve Peygamber Efendimiz'in hadislerinde, dinin kolaylık olduğu birçok defâ hatırlatılmaktadır. Bunun sayısız hikmetleri vardır. Çünkü dinin tebliği ve insanların İslâm'ı kabul etmesinde kolaylık prensibi esastır. Bu, aynı zamanda hayatın bütün alanlarında geçerli bir düstûrdur.

İnsan psikolojisi kolaya meyyâldir ve bir şeye yavaş yavaş alıştıktan sonra onu kabûle müsâit hâle gelir. Karşılaşılan ağır bir teklif, meselenin tamamını inkâra yol açabilir. Bu sebeple meşrû sınırlar dâhilinde insanlar için en kolay olanı tercih etmek, kolaydan zora, esastan teferruâta, bilinenden bilinmeyene doğru zamanla ilerleyen bir tedricî metoda sâhip olmak gerekir. Çünkü insanlar çok farklı karakter ve yapılar sâhiptirler. Onların en zayıfını dikkate almak ve herkesin yapabileceği şekilde hareket etmek lâzımdır. Allâh Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

“Allâh sizin için kolaylık ister, zorluk istemez.” (el-Bakara 2/185)

“O sizi seçti ve dinde sizin için bir zorluk da kılmadı.” (el-Hacc 22/78)

İnşirah sûresi nâzil olduğunda Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- Cenâb-ı Hakk'ın bir zorluğa karşılık iki kolaylık takdir buyurmasına çok sevinmiş, son derece mesrûr ve mütebessim bir şekilde ve:

لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ: إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

“– Bir zorluk iki kolaylığa aslâ gâlip gelemes. Çünkü «Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır. Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.» (el-İnşirah, 5-6) buyurarak ashâbının yanına çıkmıştır.¹¹ (Hakim, II, 575)

¹¹ Usr (zorluk) ve yûsr (kolaylık) kelimeleri bu âyetlerde tekrar edilmişlerdir. Ancak usr elif-lam takısı ile mârife olarak, yûsr ise nekra olarak gelmektedir. Arapça dil kâidelerine göre mârifenin tekrar edilmesi aynı şeyi ifâde ederken, nekranın tekrarlanması farklı bir şeyi ifâde etmektedir. Bu sebeple usr iki defa tekrar edilmesine rağmen tek bir zorluk olarak kalmış, yûsr ise iki ayrı kolaylık olmuştur. (Bkz. Buhârî, Tefsîr, 94)

Hayatı boyunca da Allâh Teâlâ'nın kullarına olan bu merhametini en iyi şekilde tatbik edilmiştir. Nitekim bir hadîs-i şerîfinde:

يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا بَشَرًا وَلَا تُنْفِرُوا

“Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.” buyurmuştur. (Buhârî, İlim, 11)

Efendimiz, insanlarla münâsebetlerin kolayca sağlanabilmesi için:

“Biz, insanlara akılları ölçüsünde konuşmakla emrolunduk.” (Deylemî, I, 398/1611; Ali el-Müttakî, X, 242) buyurarak onları zorlayacak şekilde konuşmayı ve davranmayı uygun görmemiştir.

Ebû Hureyre -radiyallâhu anh- şöyle bir hâdise nakleder:

Bedevînin biri Mescid-i Nebevî'de küçük abdestini bozmuştu. Sahâbîler onu azarlamaya kalkıştı.

Bunun üzerine Allâh Resûlü:

“– Adamı kendi hâline bırakın. Abdest bozduğu yere bir kova su dökün. Siz kolaylık göstermek için gönderildiniz, zorluk çıkarmak için değil.” buyurdu. (Buhârî, Vudû' 58; Edeb, 80)

Herkesin kolaylıkla kızabileceği bir durumda Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bedevînin önceki alışkanlıklarını göz önünde bulundurarak hoşgörülü, kolaylaştırıcı bir tavır takınmış ve bütün ümmetinin de bu şekilde hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Peygamber Efendimiz kendisinin kolaylaştırıcı bir kimse olduğunu sık sık ifâde ederdi. Bunlardan birisi de hanımlarından bir ay ayrı kaldığı “îlâ” hâdisesinde sâdır olmuştur. Hanımlarını, Allâh ve Resûlü ile dünyâ ve dünyâlığı tercih etme arasında serbest bırakmış, âileleri ile istişâre etmelerini söylemişti. Bu durumu ilk defâ Âişe vâlidemize açtığında, o hemen:

– Yani sizi tercih meselesinde mi âilemle istişâre edeceğim? Asla! Ben Allâh'ı, Resulü'nü ve ahiret yurdunu tercih ediyorum. Fakat senden, benim bu tercihim hanımlarından hiçbirine haber vermeme ricâ ediyorum! dedi.

Âişe vâlidemizin bu tercihten son derece sevinç duyan Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Onlardan biri soracak olursa hemen söylerim. Zira Allâh beni zorlaştırıcı ve şaşırtıcı olarak değil, öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi!” buyurdu. (Müslim, Talâk, 29)

Cenâb-ı Hak kullarının kendi katında takva ile şeref kazanacağını, birbirlerine olan üstünlüklerinin ancak bu vasıfla mümkün olabileceğini bildirmiştir. Bu-

na rağmen takvâda bile kulların tâkatları nisbetinde hareket etmelerini tavsiye buyurarak onlara olan hudutsuz merhametini ızhâr etmiştir. Âyet-i celîlede şöyle buyurur:

“Allâh Teâlâ’ya karşı gücünüz yettiği kadar takvâ sâhibi olun.” (et-Teğâbün 64/16)

Burada; **“Ey îmân edenler! Allâh Teâlâ’ya karşı nasıl takvâlı olmak gerekiyorsa öylece takvâ sâhibi olun.”** (Âl-i İmrân 3/102) âyetine göre büyük bir tahfif ve kolaylaştırma mevzu bahistir.

Efendimiz de, bey’at alırken ashâbı umûmî olarak konuştuklarında, onlara olan merhametinden hemen araya girerek, güçlerinin yettiği kadar yapmalarını söyler ve hayatları boyunca istifâde edecekleri bir kolaylık sağladı. (Buhârî, Ahkâm, 43; Müslim, İmâre, 90)

Bunun güzel bir misâlini Ümeyme bint-i Rukayka -radiyallâhu anhâ- şöyle anlatır:

Ensâr’dan bir grup kadınla Peygamber -aleyhisselâm-’a gelip:

– Allâh’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarımızı öldürmemek, hiçbir zaman iftira atmamak, meşrû emirlerinde sana isyan etmemek üzere bey’at ediyoruz, deyince Efendimiz hemen:

“– Gücünüz yettiği ve tâkat getirebileceğiniz husûslarda!” buyurdu.

Bu şefkât ve merhamet yüklü sözü üzerine biz:

– Allâh ve Resûlü bize karşı bizden daha merhametlidir, haydi bey’at edelim, dedik.

Kadınlar, bey’atı musâfaha ederek yapmak istediler. Ancak Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Ben kadınlarla musâfaha etmem! Benim yüz kadına toptan söylediğim bir söz, her kadın için ayrı ayrı söylenmiş sayılır.” buyurdu. (Muvatta, Bey’at, 2; Tirmizî, Siyer, 37)

Resûl-i Ekrem Efendimiz ibâdetlerde dahî zor olanı değil, orta yolu tâkip etmeyi ister ve:

“İbadetleri gücünüz yettiği kadar yapınız!” buyururdu. (Buhârî, İmân, 32) Bu sebeple de ashâbından böyle davranmayanları bir çok defâ uyarmak mecbûriyetinde kalmıştır. Bunlardan bir tanesi şöyledir:

Muâz bin Cebel -radiyallâhu anh- kavmine imamlık yapardı. Bir gece namaz kıldırırken Bakara sûresini okumaya başladı. Bir adam selam vererek cemaatten ayrıldı, namazını tek başına kılarak çekip gitti. Adama:

– Ey filan, nifak mı çıkarıyorsun? dediler.

O:

– Vallâhi hayır, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e gidip (Muâz’ın yaptığı) haber vereceğim, dedi.

Efendimiz’in yanına vardığında:

– Ey Allâh’ın Resûlü, biz develerle su taşıyan insanlarız. Gündüzleri çalışıyoruz. Muâz bize gelip Bakara sûresi ile namaz kıldırmağa başladı, dedi.

Resûlullâh Efendimiz, Hz. Muâz’a yöneldi ve:

“– Ey Muâz, sen fitneci misin? Veşşemsi’yi, Vedduhâ’yı, Velleyli izâ yeğ-şâ’yı, Sebbihisme Rabbikel-a’lâ’yı oku!” buyurarak ona kısa sûreleri okumasını tavsiye etti. (Müslim, Salât, 178; Buhârî, Ezân, 60, 63, 66)

İnsanları zor durumda bırakacak bir uygulama, ibâdet bile olsa Allâh Resûlü’nün hoşuna gitmezdi. Bu sebeple de halkı cemaatten soğutacak bu tür davranışları men etmiştir. Bunun aksine yumuşak huylu olup insanlara kolaylık gösterenlere ise cehennemden kurtuluşu va’detmiştir:

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِمَنْ تَخْرُمُ عَلَيْهِ النَّارُ، عَلَى كُلِّ قَرِيبٍ هَيِّنٍ سَهْلٍ

“Cehennemin kimi yakmayacağını size haber vereyim mi? Cana yakın olan, herkesle iyi geçinen, yumuşak başlı olup insanlara kolaylık gösteren kimse-leri cehennem yakmaz.” (Tirmizî, Kıyâmet, 45)

Görüldüğü üzere sevgi, şefkât ve merhamet dîni İslâm, insanların hayrını istemekte ve iyiliklere ısınıp alışabilmeleri için kendi seviyelerine uygun, en kolay yolları göstermektedir. Durum böyle iken İslâm’ın hakikatini anlamaktan uzak kimselerin, yanlış telâkkî ve anlayışlarla dini zorlaştırmaları ve insanları, İslâm’dan nefret ettirmeleri aslâ tasvib edilecek bir durum değildir. Bu hataya düşenler büyük bir vebal altına girmiş olurlar. Ancak gösterilen kolaylıklar insanları ihmâlkârlığa ve tembelliğe sevkedecek tarzda da olmamalıdır. Kolaylaştırma adı altında Allâh’ın emirlerinden hiçbir zaman tâviz verilmemelidir.

G. MÜJDELEYİP NEFRET ETTİRMEMESİ

Garkeder âlemleri bir katre âb-ı mağfiret
Var kıyâs et vüs’at-ı deryây-ı rahmet neydiğin¹²
Bâkî

¹² Allâh Teâlâ’nın bir katrecik mağfireti bile bütün âlemleri içine alacak ve bütün günahları bir anda affedecek kadar geniştir. Artık sen O’nun rahmet deryâsının büyüklüğünü ve enginliğini var kıyâs et!

İnsanlara bir şeyi sâdece korku vâsıtasıyla kabul ettirmeye çalışmak, berâberinde nefreti getireceğinden, müjdelemeyi öncelikle şîâr edinmek gerekmektedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de sâdece korku unsuru kullanılmamış, aksine cennet ile cehennem, mü’min ile kâfir, iyi ile kötü tasvirleri her defâsında ve gerekli ölçüde birlikte zikredilmiş, ancak tebşîr cihetine daha çok ehemmiyet verilmiştir.

Cenâb-ı Hak; **“Rahmetim her şeyi kuşatmıştır.”** (el-A’râf 7/156) buyurarak kullarına olan merhametinin enginliğini beyân etmiştir. Bu hakîkati ifâde etmek üzere Allâh Resûlü de şöyle buyurur:

“Allâh Teâlâ varlıkları yarattığında, arşın üstündeki kitabına; «Rahmetim gerçekten gazâbıma gâlibtir!» diye yazmıştır.” (Buhârî, Tevhîd, 15)

Yüce Rabbimiz biz kullarına dâimâ çok affedici, Rahmân ve Rahîm olduğunu hatırlatmaktadır. Bütün işlerimizin evvelinde çektiğimiz besmele ve namazlarda okuduğumuz Fâtiha, Cenâbı Hakk’ın merhamet sıfatlarını her an hatırlatmaktadır. Yüce Rabbimiz’in günahkâr kullara merhametini müjdeleyen dikkat çekici bir hâdiseyi İbn-i Abbas şöyle anlatmıştır:

Bir grup müşrik, adam öldürme ve fuhşiyâta dalma gibi ağır cürümleri işledikten sonra Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e müracaat ederek:

– Ey Muhammed! Bize anlattığın ve dâvet ettiğin esaslar gerçekten güzel şeyler. Eğer şimdiye kadar işlediğimiz günahların bir keffâreti olduğunu söylersen Müslüman oluruz, dediler. Bunun üzerine şu âyet-i kerîmeler nâzil oldu:

“(Rahmân’ın seçkin) kulları, Allâh ile berâber başka bir ilâha yalvarmaz, Allâh’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymaz ve zina etmezler. Kim de bunları yaparsa mutlaka cezâsını bulur. Kıyamet günü azabı katmerleşir ve o (azabın) içinde hor ve hakîr olarak ebedî kalır. Ancak tevbe ve îmân edip sâlih amel işleyenler başka! Çünkü Allâh bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allâh Gafûr ve Rahîm’dir.” (el-Furkân 25/68-70) (Müslim, Îmân, 193)

İşlemiş oldukları büyük günahlar yüzünden ümitsizliğe düşmüş olan bu insanlar, ilâhî müjdeler sâyesinde tekrar hayâta döndüler ve kurtuluşa erdiler.

Rahmân ve Rahîm olan Rabbimiz, Peygamberimiz’i bütün insanlık için bir rahmet olarak göndermiş, Efendimiz de onları güzelliklerle müjdelemiş ve fenâlıklardan korumaya çalışmıştır. Cenâb-ı Hak; **“Biz seni ancak bütün insanlara bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.”** (Sebe 34/28) buyurarak Sevgili Peygamberimiz’in “mübeşşir: müjdecî” vasfını önce, “münzir: uyarıcı” vasfını ise daha sonra zikretmektedir.

Bu sebeple Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, tebliğ ve dâvete ilk defâ başlarken:

“Sizi «Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh» diyerek şehadet getirmeye dâvet ediyorum! Ben de O’nun kulu ve resûlüyüm! Bunu böylece kabul ve ikrar ettiğiniz takdirde, cennete gireceğinize kefil olurum!” (Belâzurî, I, 119-120)

“Üzerinde bulunduğum şeyde bana yardımcı ve kardeşim olmayı, böylece cennet kazanmayı hanginiz kabul eder?” (İbn-i Sa’d, I, 187) diyerek insanları cennetle müjdelemişti.

Îmâna çağrılan, günahlardan tevbe etmeye dâvet edilen insanlarda olduğu gibi, îman ve ameliyle kemâlât yolunda ilerlemeye çalışan kimselerin de bu müjdelemeye ihtiyâcı vardır. Amellerinde ve hizmetlerinde daha iştiyaklı olmaları için, sevinebilecekleri güzel haberleri duymaları gerekmektedir. Bu sebeple Sevgili Peygamberimiz, zaman zaman ashâbını cennetle müjdelemiştir. Cennetle müjdelenen ve “Aşere-i Mübeşşere” diye tâbir edilen on sahâbî meşhurdur. (Tirmizî, Menâkıb, 27; İbn-i Hanbel, I, 187-188)

Efendimiz’in müjdelemesi sâdece bu on kişi ile sınırlı kalmamış, bunlardan başka daha pek çok sahâbîyi ve bâzı güzel amellerde bulunan ümmetini de cennetle tebşir etmiştir. Meselâ Ashâb-ı Bedr yani Bedir Gazvesi’nde bulunanlar (Buharî, Megâzî, 9), Hz. Hatice (Buharî, Menâkıbü’l-Ensâr, 19), Abdullah bin Selâm (Buharî, Edeb, 55; Tirmizî, Menâkıb, 36), Hârise bin Süraka el-Ensârî (Buharî, Megâzî, 9) bunlardandır.

Bununla birlikte müjdeleme işinde çok dikkatli olunması gerekmektedir. İnsanları ibâdetlerden alıkoyacak, gevşemelerine sebebiyet verecek müjdelerden sakınmalıdır. Şeytanın, Allâh’ın rahmet ve mağfiretini öne sürerek insanları aldatmasına müsâade edilmemelidir. Zîra Cenâb-ı Hak kullarını îkâz ederek:

وَلَا يَغُرُّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ

“Sakin o aldatıcı şeytan sizi Allâh’ın (rahmet ve mağfiretine güvendi-
rek) aldatmasın!” buyurmaktadır. (Lokmân 31/33) Kâzım Paşa der ki:

Ümid-i afv ile olma harîs-i isyân kim
Ziyân-resîde eder âdemi hisâb-ı ferâh

“Affedilmek ümidiyle isyâna ve kötülöklere kalkışma! Zîrâ hesâbı geniş tutanların ekserisi zararlı çıkarlar. Her şeyde ölçülü olmak en emin yoldur.”

Bu iki nokta arasındaki denge çok iyi kurulmalı ve muhâtabın durumuna göre hareket edilmelidir. Resûl-i Ekrem Efendimiz’in de bu endişeleri taşıdığı şu rivâyetten anlaşılmaktadır:

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Muâz bin Cebel’i terkisine aldı ve ona hitâben üç defa:

“– Ey Muâz!” diye seslendi.

O da her defasında:

– Buyur ey Allâh’ın Resûlü, emrine âmâdeyim! diye cevap verdi.

Bunun üzerine Nebiyy-i zî-şân Efendimiz:

“– Kim Allâh’dan başka ilâh olmadığına ve Muhammed’in, Allâh’ın kulu ve resûlü olduğuna samîmî bir şekilde şehâdet ederse, Allâh onu cehenneme haram kılar.” buyurdu.

Bunun üzerine Muâz:

– Bu müjdeyi Müslümanlara haber vereyim de sevinirler mi, ey Allâh’ın Resûlü, diye izin istedi. Efendimiz izin vermedi. Daha sonra sebebini beyân ederek:

“– O zaman insanlar buna güvenerek tembel davranırlar.” buyurdu.

Muâz bin Cebel böylesi bir bilgiyi gizlemenin vebâlinden korkarak vefatına yakın bir zamanda çevresindekilere bunu haber vermiştir. (Buhârî, İlim, 49)

Muâz -radıyallâhu anh- gibi müjde ile ibâdetlere daha çok sarılacak kimseler olduğu gibi, bu tür haberlere güvenerek tembelleşen kimseler de olabilir. Hatta ikinci kısımdakiler daha çoktur. Bu durumda, kime hangi sözün nasıl tesîr edeceğini tesbit etmek, dâvetçi için çok mühim bir düstûrdur.

H. İLÂHÎ AZÂBA KARŞI UYARMASI

Kıl tevbe seyyiâtına gözler kapanmadan
Vaktiyle gör hisâbını defter kapanmadan
Bursalı Mustafa Huldî

Allâh Resûlü’nün vazîfesi, insanlara hakîkatleri öğreterek onları cennetle müjdelemek ve cehennem azâbından sakındırmaktır. O, cennet müjdesi ile Allâh’ın emirlerine boyun eğmeyen kimseleri, azâb ile korkutarak İslâm’a dâvet etmiştir. Çünkü korku unsuru insan üzerinde daha etkilidir. Bu sebeple müjde ile doğru yola gelmeyen, hevâlarına uymuş kimseler için son çâre azab ile korkutmaktır. Bu ikisini dengeli olarak sürdürmeli, hiçbir zaman tek taraflı hareket etmemelidir. Zira hedef, herbir insanı ilâhî azaba uğramaktan kurtarmaktır.

Allâh Teâlâ, dünyada imtihanı kaybeden insanlar için âhirette büyük bir azâb hazırlamıştır. Bütün insanların bu hakîkatten haberdâr edilmeleri, dünyanın imtihan mahalli olmasının bir gereğidir. Bile bile hatâda ısrar edenler ise yaptıklarının netîcesine katlanmak zorunda kalacaklardır.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Cenâb-ı Hakk'ın emri ile yakın akrabalarından başlayarak bütün insanları ilâhî azâba karşı uyarmıştır. Hâşimoğulları'nı çağırırken onlara şöyle hitâb etmişti:

“– Siz, kıyâmet günü iyi amellerinizle değil de dünyayı boyunlarınıza yüklenmiş olduğunuz hâlde gelerseniz, ben sizden yüz çeviririm. O zaman siz bana; «Yâ Muhammed!» dersiniz. Ben ise, şöyle yaparım.” buyurdu.

Allâh Resûlü “Şöyle yaparım” buyururken, yüzünü onlardan başka tarafa çevirdi ve bunu ikinci kez tekrar etti. (İbn-i İshak, III, 128; Ya'kûbî, II, 27)

Allâh'ın Elçisi, akrabalarına kıyâmetin dehşetini bu şekilde anlatmış, îmân etmedikleri takdirde başlarına gelecek ilâhî azâbı haber vermiş ve kâfir olarak ölenlere o gün hiçbir şekilde yardım edemeyeceğini bildirmiştir.

Hiz. Hamza'nın Müslüman olmasında da aynı durumu görmekteyiz. Hamza-radıyallâhu anh- îmân etme husûsunda bir çok tereddüdler yaşayıp geceyi uykusuz geçirdikten sonra sabah erkenden Peygamber Efendimiz'in yanına geldi. Uykusunu kaçıran şüphe ve tereddütleri ona bir bir anlattı:

– Ey kardeşimin oğlu! Ben öyle bir çâresizlik içine düştüm ki çıkış yolu bulamıyorum. Ne olur bana bir şeyler söyle, bir çıkış yolu göster, dedi. Bunun üzerine Efendimiz ona va'z u nasihatta bulundu. Âhiret azâbını ve nimetlerini anlatarak onu azab ile korkuttu ve cennet ile sevindirdi. Efendimiz'in bu nasihatleri sonucunda, Hiz. Hamza îmân etti ve yakîne erişti. (Hâkim, III, 213; İbn-i Kesîr, *el-Bidâye*, III, 84)

Hiz. Mevlânâ peygamberlerin, insanları tehlikelere karşı uyarılarını şu misalle ne güzel anlatmaktadır:

“Peygamberler dediler ki; Tehlikeli bir yerde yatıp uyumuş olsan, bir ejderha da baş ucundan sana doğru gelmeye başlasa; seni seven, sana acıyan biri de, «Çabuk kalk, yoksa ejderha yutacak.» diye seni uyandırsa sen ona; «Neden kötüye yoruyorsun?» der misin? Yormak da ne? Kalk da ne olduğunu apaçık gör. Sana acıyan o kişidir. Ben seni kötü yollara düşmekten alıkoyuyor, kurtarıyorum da selâmet sarayına götürüyorum.

Peygamber gizli şeyleri bilir, bu yüzden o dünya halkının görmediği şeyleri görmüştür. Eğer bir hekim sana; «Koruk yeme, onun yenmesi seni rahatsız eder, hastalık getirir.» derse, sen ona; «Neden rahatsız eder?» deyip sana öğüt vereni suçlar mısın?» (Mesnevî, c. III, beyt: 2955-2962)

Mü'minlerin, peygamberlerin merhametten kaynaklanan bu uyarılarını dikkate almaları, dünyaya dalarak âhireti unutmamaları gerekir. Yûnus Emre haz-

retleri de kıyâmeti unutarak dünyâyâ dalan, sırf maddî hazlarını düşünen ve bedenini beslemekten başka bir kaygısı olmayan kimselere şöyle seslenmektedir:

Nice bir besleyesin
Bu kaddile kâmeti
Düştün dünya zevkine
Unuttun kıyâmeti.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- yirmi üç senelik tebliğ hayâtı boyunca karşılaştığı her insanı Allâh'ın rahmeti ve cenneti ile müjdelemiş, azâbı ve cehennemi ile de korkutmuştur. İnsanların ateş çukuruna yuvarlanıp gitmemeleri için çırpınmış, her bir insanı, ısrarla ateşe atılmak için direnmelerine rağmen, tek tek kurtarmaya çalışmıştır. Birgün ashâbını uyararak meselenin ciddiyetini şöyle anlatmıştı:

“Allâh Teâlâ hazretleri cenneti yarattığı zaman Cibrîl’e:

– Git ona bir bak!» buyurdu. O da gidip cennete baktı ve:

– Ey Rabbim! Senin izzetine yemin olsun, işitip de ona girmeyen kalmayacak! dedi.

(Allâh Teâlâ) cennetin etrafını nefsin hoşlanmayacağı şeylerle çevirdi. Sonra:

– Hele git ona bir daha bak! buyurdu.

Cebrâil gidip bir daha baktı. Sonra da:

– Korkarım, ona hiç kimse giremeyecek! dedi.

Cehennemi yaratınca, Cebrâil’e yine:

– Git, bir de şuna bak! buyurdu.

O da gidip baktı ve:

– İzzetine yemin olsun, işitenlerden kimse ona girmeyecektir! dedi.

Allâh Teâlâ onun etrafını nefsin arzu edeceği şeylerle kuşattı. Sonra da:

– Git ona bir kere daha bak! dedi.

O da gidip baktı. Döndüğü zaman:

– İzzetine yemin olsun, tek bir kişi kalmayıp herkesin ona gireceğinden korkuyorm! dedi.” (Ebû Dâvûd, Sünnet, 21-22; Tirmizî, Cennet, 21)

Burada Resûlullâh Efendimiz, insanları ümitsizliğe sevk etmek gâyesiyle değil, bilakis mükâfât ve mücâzâtın ciddiyetine dikkat çekmek üzere bu hakîkati gözler önüne sermiştir.

Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, İslâm'ın yasakladığı işleri yapan kimseleri de cehennem âzâbıyla korkutmuştur. Bunlardan biri şöyledir:

“Mîrac gecesinde, tırnakları bakırdan olan bir kavme uğradım. Yüzlerini tırmalıyorlardı.

– Ey Cebrâil, bunlar da kim? diye sordum.

– Gıybet ederek insanların etlerini yiyenler ve ırzlarını pâymal eden (ayaklar altına alan)lardır, dedi.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 35)

Haksız olarak başkasının malından almak isteyenler için de şöyle buyurmuştur:

“Kim (başkasının) arazisine bir karış tecavüz ederse gasbettiği kısım, yedi kat yerin dibine kadar boynuna dolandırılarak cezalandırılır.” (Buhârî, Mezâlim, 13)

Müjdecî ve uyarıcı olan Sevgili Peygamberimiz, vefâtlarından önce mü'minlere son defâ hitâb ediyor ve onlara son hatırlatmalarda bulunuyordu. Bir ara sözü kul hakkına getirerek:

“– Ey insanlar! Kimin üzerine geçmiş bir hak varsa onu hemen ödesin, dünyada rezil rüsvâ olurum diye düşünmesin! İyi biliniz ki dünya rüsvâlîği âhirettekinin yanında pek hafiftir.” buyurdu. (İbn-i Esîr, el-Kâmil, II, 319)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bu sözü üzerine insanlardan bir kısmı önceden yapmış oldukları bazı haksızlık ve hatâları îtirâf ederek Allâh Resûlü'nden duâ ve istiğfâr talebinde bulunmaya başladılar. Bir müddet sonra bir kimse de ayağa kalkıp:

– Vallâhi yâ Rasûlallâh, ben de çok yalancıyım hem de münâfîğım. Benim işlemediğim hiçbir kötülük yoktur, dedi.

Hz. Ömer ona:

– Be adam, kendini rezil ve rüsvâ ettin, dedi.

Sevgili Peygamberimiz:

“– Ey İbn-i Hattâb! Dünya rüsvâlîği ahiret rüsvâlîğinden çok hafiftir!” buyurarak, bu vesîle ile orada bulunan mü'minleri âhiretin dehşetine karşı uyarmış, orada rezil olmamak için dikkatli davranmalarını ihtâr etmiştir.

Daha sonra da bu kişi için:

“Ey Allâh'ım! Ona doğru sözlülük ve imân olgunluğu nasip et. Kendisinin kötü işlerini hayra çevir!” diyerek hayır duâda bulunmuştur. (Taberî, Târih, III, 190)

Allâh Resûlü aynı şekilde ibâdetlere fazla önem vermeyen ve onların edâsında titizlik göstermeyen kimseleri de uyarmıştır. Hz. Ali'nin bildirdiğine göre Efendimiz:

“Kim, (cünüplükten temizlenirken) tek bir saç kılının dibini yıkamadan kuru bırakırsa, ateşte nice nice azâblara dâhil olacaktır.” buyurmuştur.

Bu îkâzı nakleden Ali -kerremallâhu vecheh- üç defâ tekrâr ederek:

– Bu sebeple başıma düşman oldum, demiş ve bundan sonra, diplerinin kuru kalmasından korktuğu için saçlarını hep kestirmiştir. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 97)

İnsanın hayâtında istikâmeti yakalayabilmesi, büyük ölçüde âhiret inancının kuvvetine bağlıdır. Âhirete yakînî olarak inanan bir kimsenin yanlış hareketler yapması düşünülemez. Zîrâ insan ekseriyetle korkularını ve korktuğu şeyleri nazar-ı itibara alarak hayatını tanzim eder. Bunlar içinde de âhiret hesâbından ve ilâhî azabdan korkmak birinci sırayı almalıdır. Dolayısıyla Cenâb-ı Hakk, insanları şirk bataklığından kurtarmak için Kur'ân-ı Kerîm'de âhiret inancına ve kıyâmet ahvâline çokça yer vermiştir.

Buraya kadar tebliğ ve dâvette tâkip edilmesi gereken bâzı usûl ve kâidelerden bahsettik. Mâlumdur ki bir iş yaparken onun usûl ve kâidelerine riâyet edildiğinde, netîceye daha çabuk varmak mümkündür. Bir usûl tâkip edilmediğinde ise hedefe vâsıl olmak çok zordur. Bunu ifâde etmek üzere büyüklerimiz “Vusulsüzlük usulsüzlüktendir.” demişlerdir. Dünyada mü'minlerin ulaşması gereken en mühim gâyelerden biri de şüphesiz, îmânı ve Allâh'a muhabbeti gönüllere yerleştirebilmektir. Fidanın toprağa dikilmesi veya taşın duvara konması gibi basit ve kaba işlerin bile bir usûlü olduğuna göre insanların gönül dünyalarına hitap etmek gibi oldukça hassas işlerin de ince ölçüleri vardır. Tebliğci, hedefine erişebilmek için yukarıda zikredilen kâide ve usûlleri tatbik etmeli ve hidâyeti Allâh'tan beklemelidir.

إِذَا تَقَرَّرَ الْوُصُولُ بِالْأُصُولِ نَطَقَ اللِّسَانُ بِالْفُضُولِ

“İnsan usûlüne riâyetle bir hedefe ulaştığında, artık onun lisanından fazîletler, faydalı ve hikmetli sözler akmaya başlar.”

III. PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN

TEBLİĞ VE DÂVET VÂSİTALARI

Fahr-i Kâinât Efendimiz; “Ey örtüsüne bürünen (Habîbim), kalk ve inzâr et!” (el-Müddessir 74/1-2), “Ey Resûl! Rabbinden sana inen vahyi tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yerine getirmiş olmazsın...” (el-Mâide 5/67) ilâhî buyrukları gereği Allâh Teâlâ’nın dinini tebliğe başlamış, insanları dalâletten kurtarıp ebedî saâdete erişirme yolunda kendini helâk edercesine bir mücâdele ve mücâhede hayatı yaşamıştır.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, insanlara dinin ahkâmını, emir ve yasaklarını bir kısım zarurî ve meşru vasıtalar kullanarak tebliğ etmiştir. Bunların başında Kur’ân-ı Kerim, gösterdiği mu’cizeler, örnek yaşayışı, verdiği dâvet ve ziyâfetler, yetiştirdiği muallim ve tebliğciler, gönderdiği mektup ve elçiler gelmektedir. Allâh Resûlü’nün tebliğ ve dâvet vasıtalarını iyi tahlil edip anlamak, her zaman ve mekânda İslâm’ı en güzel metotlarla insanlara ulaştırmanın yolunu bizlere öğretecek, ufkumuzu açacak ve önümüzü aydınlatacaktır.

A. KUR’ÂN-I KERÎM

“...(Ey Habîbim!) Sen, azâbımdan korkanlara Kur’ân ile öğüt ver!”
(Kâf 50/45)

Peygamber Efendimiz’in tebliğinin esâsını ve ana çerçevesini Kur’ân-ı Kerim teşkil etmiştir. Allâh Resûlü’nün özlü ifadesiyle:

“Kur’ân-ı Kerim:

- 1) Vukû bulacak her türlü fitneye karşı insanı selâmete erdiren,
- 2) Önceki toplumların haberlerini, sonrakilerin durumlarını, insanlar arasında meydana gelecek hâdiselerin hükümlerini ihtiva eden,
- 3) Hak ile bâtilı tefrik eden,
- 4) Mâlayânî olmayan,
- 5) Kendisini terk eden azgını Cenâb-ı Hakk’ın helâk ettiği,
- 6) Onun dışında hidâyet arayanı Allâh’ın dalâlete düşürdüğü,
- 7) Hak Teâlâ’nın sapasağlam ipi, zikr-i hakîmi ve sırât-ı müstakîmi olan,
- 8) Kendisine bağlananların hiçbir zaman sapmadığı,
- 9) Onu söyleyen dillerin yanılmadığı,

- 10) Âlimlerin kendisine doymadığı,
11) Çok tekrardan dolayı tâzeliğini asla kaybetmeyen,
12) Üstünlüğü ve mu'cizeliği asla nihâyete ermeyen,
13) Cinlerin, dinledikleri zaman; «**Gerçekten biz, hayranlık veren bir Kur'ân dinledik**» (el-Cinn 72/1) demekten kendilerini alamadıkları,
14) Kendisiyle konuşanların doğru söylediği,
15) Onunla hüküm verenlerin isâbet ederek âdil davrandığı,
16) Onu tatbik edenlerin ecir gördüğü,
17) Ona çağıranın dosdoğru yolu bulduğu ilâhî bir kelâmdır.” (Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 14; Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 1)

Hasan Basrî hazretleri der ki:

“Allâh Teâlâ yüz dört kitap indirmiştir. Bunların bütün ilimlerini dördünün içinde toplamıştır: Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'ân. Sonra bu üçünde bulunan ilimleri de Kur'ân'a dercetmiştir.” (Beyhakî, Şuabü'l-Îmân, II, 450)

İşte umûmî mânâda bu vasıfları taşıyan Kur'ân-ı Kerîm, Sevgili Peygamberimiz'in kalb-i şeriflerine bir hidâyet meş'alesi olarak inzâl buyrulmuş ve nübüvvetinin en büyük mu'cizesi kılınmıştır. Efendimiz hakîkati onunla idrak etmiş, iç dünyası onunla aydınlanmış ve ondan aldığı feyzi insanların kalplerine ulaşturmaya, insanlığı îmânın nurlu iklimine taşımaya gayret göstermiştir. İmam Şâfiî -rahimehullâh- bunu şöyle ifâde eder:

“Ümmetin âlimlerinin söylediği sözler sünnetin şerhidir. Sünnette bildirilen şeyler de Kur'ân'ın tefsiridir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in verdiği her hüküm Kur'ân'dan anladığı ve onun muhtevâsına dâhil olan şeylerdir.” (İbn-i Kesîr, Tefsîr, I, 4; Kettânî, II, 122)

Ayet-i kerimelerde şöyle buyrulur:

“**Elif, Lâm, Mîm. İşte içinde şüphe bulunmayan o kitap, müttakîler için bir hidâyet rehberidir.**” (el-Bakara 2/1-2)

“**Elif, Lâm, Râ. Bu Kur'ân, Rablerinin izniyle insanları, karanlıklardan nûra; Azîz ve Hamîd olan Allâh'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.**” (İbrâhîm 14/1)

Âlemlere Rahmet Efendimiz, Kur'ân-ı Kerîm vasıtasıyla insanları küfür, şirk ve zulüm karanlıklarından îmân, İslâm ve ihsanın nurlu aydınlığına çıkarmıştır. Bu aydınlık yol, her şeye gücü yeten, sınırsız kuvvet sâhibi ve her türlü medhü senâyâ layık olan Cenâb-ı Hakk'ın insanoğluna çizdiği, cennet ve

Cemâlullâh’a varan mukaddes yoldur.

Diğer bir âyet-i kerîmede de şöyle buyrulmaktadır:

“İşte biz bu Kur’ân’ı senin lisânına kolaylaştırdık ki müttakîleri müjdeleyesin ve hakka şiddetle düşman olan bir toplumu uyarasın!” (Meryem 19/97)

Kur’ân-ı Kerîm, ilâhî kelâma muhâtab olan ilk kitlenin diline uygun olarak Arapça inzâl edilmiş ve Rabbimizin büyük bir lutfu olarak Peygamberimiz’in diline kolaylaştırılmıştır. Bu sâyede Allâh Resûlü, Kur’ân’ı kavmine aktarmış; onun vâsıtasıyla takvâ sâhibi olanları cennetle müjdelemiş, hakka karşı inatla direnen ve şiddetle düşmanlık eden toplulukları inzar etmiştir.

İnsanlar için kolaylaştırılan ve üzerinde tefekkür etmeleri istenilen Kur’ân-ı Kerîm, dinleyenleri etkileyen bir özelliğe sâhiptir. Akl-ı selîm sâhibi bir insanın Kur’ân’ı sâdece dinlemesi bile onun Hak kelâmı olduğunu anlamasına kâfî gelir. Dolayısıyla Efendimiz’in bizzat Kur’ân’ı duyurma sorumluluğu bulunmaktaydı. Ayet-i kerîmede:

“Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse, onu himâye et. Tâ ki Allâh’ın kelâmını işitebilsin, (düşünüp taşınsın, hakîkatlere muttalî olsun). Sonra onu emîn olduğu yere ulaştır...” buyrulur. (et-Tevbe 9/6)

Demek ki Kelâmulâh’ın sadâsının kulaklara ulaşması, îmân nûrunun kalbe yerleşmesine vesile olmaktadır. Diğer âyet-i kerîmelerde ise Peygamberimiz’in “münzir” ve “mübeşşir” yani uyarıcı ve müjdeleyici vasfının ancak Kur’ân vâsıtasıyla gerçekleştiği bildirilmektedir. (eş-Şûrâ 42/7; Kâf 50/45; Furkân 25/52)

Resûlullâh’a dâvette nasıl bir metot tâkip etmesini bildiren âyette:

“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle dâvet et.” (en-Nahl 16/125) buyrulmaktadır. Müfessir Taberî, burada geçen “hikmet”ten maksadın Kur’ân-ı Kerîm, “güzel öğüt”ten maksadın ise Kur’ân’daki, Yüce Allâh’ın varlığını ortaya koyup kulluğa teşvik eden öğütler ve ibretler olduğunu söyler. Buna göre hikmetle ve güzel öğütle dâvet, doğrudan doğruya Kur’ân ayetlerini okuyarak ve anlatarak yapılan dâvettir.

Kur’ân-ı Kerîm Peygamber Efendimiz’in en büyük mu’cizesidir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur:

“Gönderilen her peygambere, insanların îmâna gelmesine vesile olacak bir mu’cize muhakkak verilmiştir. Bana verilen de Allâh’ın gönderdiği Kur’ân-ı Kerîm’dir. Bu sebeple kıyamet günü ümmetimin diğerlerinden sayıca çok olmasını

ümit ediyorum.” (Buhari, İ'tisam, 1)¹³

Hadîs-i şerifte Efendimiz, ümmetinin çok olması ümidini Kur'ân-ı Kerîm mu'cizesine bağlamıştır. Bunun hikmetleri şunlardır:

Kur'ân-ı Kerîm belli bir zamanda olup biten fiilî mu'cizeler gibi değildir. O, lafız ve mânâ cihetinden mu'cize olup insan aklına hitâb eder. Akıl ve ilim mevcut olduğu müddetçe Kur'ân âyetleri tefekkür edilip anlaşılacak, ihtivâ ettiği incelikler günden güne ortaya çıkacaktır.

İhtivâ ettiği mânâlar, belli bir zaman ve milletle kayıtlı kalmayacak bütün zamanları ve insanları ihâta edecektir. Her asırda bu cihetten onun mu'cizeliğini kabul eden ilim adamları olacak, dolayısıyla Allâh Resûlü'nün ümmeti artarak devam edecektir.¹⁴

Kur'an'ın hârikulâde üslûbu, her seviyedeki insanı son derece etkilemiş ve kendisine hayran bırakmıştır. İnananı da inanmayanı da onun câzibesine kapılmıştır. Bu sebeple, inanmadığı halde kendisini Kur'ân'ı dinlemekten alıkoymayan müşriklerin garip hâlleri siyer kitaplarımızda şöyle yer almaktadır:

Bir gece Ebû Süfyan, Ebû Cehil ve Ahnes bin Şerik, birbirlerinden habersiz olarak, Peygamber -aleyhisselâm-'ın geceleyin evinde okuduğu Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemek için gidip her biri bir yere gizlenir. Bunlar, geceyi Efendimiz'in Kur'ân okuyuşunu dinleyerek geçirirler. Tan yeri ağarırken, yerlerinden ayrılıp dağılırlar. Kimseye görünmeden gitmek isterken tesâdüfen birbirleriyle karşılaşır. Yaptıkları işin tuhaflığını farkedip birbirlerini ayıplayarak:

– Bir daha böyle bir şey yapmayalım! Eğer bizi halktan ve kölelerden biri görmüş olsa, muhakkak kalbine şüphe düşer, der ve oradan ayrılırlar. Fakat ikinci ve üçüncü gece de aynı durum tekerrür eder. En son ayrılırken birbirlerine:

– Bir daha dönmeyeceğimize yemîn etmedikçe buradan ayrılmayalım,

¹³ Kur'an'ın mu'cizeliğini üç temel esasta toplamak mümkündür. Birincisi, önde gelen Arap edebiyatçılarının başarmasının mümkün olmadığı bir seviyede ince mânâlar ve husûsî maksatlar ifâde eden, oldukça fasih ve belîğ bir nazma sâhip olmasıdır. Kur'an'ın bu yönü o kadar üstün bir düzeydedir ki hiç bir âlim, hakîm ve edebiyatçının bu seviyeye yaklaşması mümkün değildir. İkincisi, kullandığı dil itibarıyla, nesir ve şiirin fevkinde, her ikisinin de etkileyici husûsiyetlerini içeren muhteşem bir üsluba sâhip olmasıdır. Üçüncüsü, Kur'ân-ı Kerîm'in, her asırda insanın kurtuluşunu sağlayacak hakikatler ihtivâ etmesidir.

¹⁴ Nitekim asırlar sonra yapılan ilmî keşifler Kur'ân-ı Kerîm'in mu'cizeliğini tekrar tekrar ortaya koymakta ve onun ilâhî kelâm oluşunu teyid etmektedir. İnsanın yaratılış safhaları, kâinâtın sırları, dünya, güneş ve ayın durumu ve bunun gibi daha nice fizikî, coğrafî, tıbbî, içtimâî ve benzeri alanlarda yapılan araştırmalar her geçen gün bu hakikatleri gözler önüne sermektedir. Örnek vermek gerekirse, son günlerde bilim dünyasında tartışılan ve imkân dâhilinde olduğu ilmen kabul edilen ışınlama vasıtasıyla eşya nakli çalışmaları devam etmektedir. 2001 yılında ilk defa bir miktar su, moleküllere ayrılarak ışınlama yoluyla bir başka yere nakledilmiştir. Bu ilmî gerçeği on beş asır önce, böyle bir şeyin tasavvurunun bile mümkün olmadığı bir dönemde Kur'ân-ı Kerîm açıkça bildirmiştir. Neml sûresinin 40. âyetinde Belkıs'ın tahtının iki bin kilometrelik yoldan göz açıp kapamanın yarısından daha az bir zamanda getirildiğini ifâde etmektedir. (Ömer Çelik, s. 113-122)

derler ve anlaştıktan sonra dağılırlar. (İbn-i Hişam, I, 337-338)

Muallim Cûdî'nin şu beyti onların hâlini ne güzel ifâde etmektedir:

Hidâyet senden olmazsa, dirâyet neylesin yâ Rabb!
Arapça bilse de Bû Cehl'e âyet neylesin yâ Rabb!

Kur'ân-ı Kerîm, sırf inat ve hasetlerinden dolayı inkâra yönelen böylesine katı kalpli kişilere tesir ederse, ona gönlünü açan yumuşak kalpli ve samîmî insanları daha çok etkileyeceğinde şüphe yoktur. Bunun en güzel misallerinden biri şudur:

Habeş Necâşîsi, Hz. Cafer'le birlikte Medine'ye kendi halkından 70 kişi göndermişti. Onların hepsi de din adamlarının önde gelenlerinden, yufka yürekli ve gözü yaşlı kimselerdi. Peygamber Efendimiz onlara Yâsîn sûresini okudu. Sonuna kadar dinlediler ve ağladılar. Gerçeği anlayıp:

– Bu, İsa -aleyhisselâm-'a indirilene çok benziyor, dediler. Hemen îmân edip Müslüman oldular. Onların bu hâlimden râzı olan Allâh Teâlâ âyet-i kerîmelerde şöyle buyurdu:

“Peygamber'e indirilen Kur'ân'ı dinledikleri zaman, önceden âşına oldukları bu hakîkatten dolayı gözlerinden yaşlar döküldüğünü görürsün! Onlar; «Rabbimiz! Îmân ettik, artık bizi hakka şâhid olanlarla beraber yaz...» derler.” (el-Mâide 5/82-83) (Kastallânî, I, 292; Diyarbekrî, II, 31; Taberî, *Tefsir*, VII, 4)

Kur'ân-ı Kerîm'in hak kelâm olduğunu yakînen bilen gerçek alimlerin, onun mu'cizevî tesiri karşısında ne kadar etkilendikleri şu âyet-i kerîmelerden anlaşılmaktadır:

“(Ey Resûlüm!) De ki: O Kur'ân'a ister îmân edin ister etmeyin. Çünkü bundan evvel ilim verilmiş olanlar, kendilerine Kur'ân okununca çeneleri üstüne (yüzü koyun) kapanarak secde ederler ve; «Rabbimiz'i tenzih ederiz. Rabbimiz'in va'di gerçekten tahakkuk edecektir.» derler. (Tekrar tekrar) ağlayarak çeneleri üstüne kapanırlar ve bu da onların huşûunu artırır.” (el-İsrâ' 17/107-109)

Allâh Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'den ve verdiği bilgilerden “Nebe-i Azîm: Büyük Haber” olarak bahseder. (Sâd 38/67) Bu büyük haber, dönemin gündemini şekillendiriyor, inen âyetler herkesi derinden etkiliyordu. Müşrikler bu dâvete karşı mücâdeleye girdiğinde, Kur'ân onların sorularını cevaplıyor, inançlarının ve düşüncelerinin yanlış olduğunu ortaya koyuyordu. Yine bunun gibi kibirlerinden dolayı dâvete karşı çıkan küfrün ileri gelenlerini muhâtab alarak, kalplerine endişe veren tablolarla onların cehennemdeki hallerini tasvir ediyor ve acı bir âkıbetle inzâr ediyordu.

O zamanki Arap toplumu, edebiyata düşkün olduğu için belâgatli bir cümleden son derece etkilenir ve ona büyük alaka gösterirdi. Öyleki bazen bir beyit, bazılarını göklere çıkarmaya kâfi geldiği gibi diğerlerini de yerin dibine geçirmeye yetiyordu. Kafirler, bu tesirin Kur’ân’da daha güçlü olduğunu çok iyi bildikleri için kendileri onu dinlemedikleri gibi başkalarına da engel olmaya çalışıyorlardı:

“Şu Kur’ân’ı dinlemeyin ve gürültü yapın. Belki ancak bu şekilde üstün gelebilirsiniz.” diyorlardı. (Fussilet 41/26) Kur’ân-ı Kerîm uslûbunun Arap dâhilerini bile ne kadar büyük bir tesir altında bıraktığına, Velid bin Muğire’nin sözleri ne güzel bir misaldir:

Velid bin Muğîre Peygamber Efendimiz’e gelip:

– Bana Kur’ân oku, diye talepte bulundu.

Allâh Resûlü de:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Muhakkak Allâh size adâleti, ihsânı, akrabaya vermeyi emreder; fuhsiyattan, fenalıklardan ve zulüm yapmaktan sizi nehyeder. Dinleyip tutasınız diye size öğüt verir.” (en-Nahl 16/ 90) âyetini okudu.

Velid:

– Bunu bana bir daha oku, dedi.

Peygamberimiz âyeti tekrar okuyunca, Velid:

– Vallâhi, bu sözde öyle tatlılık, öyle güzellik ve parlaklık var ki, tepesi bol yemişli, kökü sulak, yemyeşil bir ağaca benziyor. Bunu beşer söyleyemez. Hiç kuşkusuz bu söz her şeye üstün gelir. Ona ise hiçbir şey üstün gelemez, muhaliflerini mutlaka mağlûb eder, demekten kendini alamadı.

Beyninden vurulmuş dönen Velid, kalkıp Hz. Ebû Bekir’in evine gitti. Kur’ân-ı Kerîm hakkında birtakım sorular sordu ve cevaplarını aldı. Sonra Kureyşlilerin yanına vararak:

– İbn-i Ebî Kebşe’nin (Muhammed’in)¹⁵ söylediği şeyler, doğrusu hayrete

¹⁵ Daha önceleri, Huzâa kabilesinden Ebû Kebşe isminde bir zât, putlara ibâdet husûsunda kavmi-ne muhâlefet etmişti. Müşrikler Peygamber Efendimiz’i ona benzeterek, kendisine İbn-i Ebî Kebşe

şâyândır! Vallâhi o ne şiir ne sihir ne de bir deli saçmasıdır! Onun söylediği hiç kuşkusuz Allâh kelimidir, dedi. Velid'in bu sözünü işiten bazı müşrikler bir araya gelerek onun Müslüman olmasını engellemek için planlar kurdular ve Velid'i İslâm'dan uzaklaştırdılar. (Hâkim, II, 550/3872; Taberî, *Tefsîr*, XXIX, 195-196)

Arap edebiyatının ileri gelenlerinden olan Velid, Kur'ân'ın çarpıcı üslûp ve belâgati karşısında şaşkın bir hale gelerek derin derin düşünmüş, fakat ilâhî hidâyetten nasibi olmadığı için îmân etmemiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in kalblere nüfûz eden hârikulâde edâ ve tesir keyfiyetinin en açık misallerinden biri de Hz. Ömer -radiyallâhü anh-'ın Müslüman olması hâdisesinde görülür. Hz. Ömer, Müslüman olmadan önce Peygamber -sallâhü aleyhi ve sellem-'e ve Müslümanlara karşı, insanların en katı davrananı idi. Peygamberimiz Dârü'l-Erkam'da birgün:

“Ey Allâhım! İslâm'ı Amr bin Hişâm ve Ömer bin Hattab'dan, sana sevgili olanı ile güçlendir!” diyerek duâ etmişti. (İbn-i Hişâm, I, 367) Hz. Ömer şöyle anlatır:

Müslüman olmadan evvel Resûlullah'a eziyet etmek için evden çıktım. O, benden önce Mescid-i Haram'a gelmişti. Ben de varıp arkasında durdum. Resûlullâh -sallâhü aleyhi ve sellem- Hâkka sûresini okumaya başladı. Dinlediğim kelâmın belâgat ve fesâhatına hayran oldum. Kendi kendime:

– Vallâhi bu, Kureyşlilerin dediği gibi bir şâir galiba, dedim. O sırada, Resûlullâh sûrenin:

“Gördüğünüz ve görmediğiniz şeylere yemin olsun ki hiç kuşkusuz o, çok şerefli bir resûlün (Allâh'tan aldığı) sözüdür! O, bir şâir sözü değildir. Siz ne de az inanıyorsunuz!” (el-Hâkka 69/38-41) âyetlerini okudu.

Ben, yine kendi kendime:

– Gâliba bu bir kâhindir! İçimden geçirdiklerimi anladı, dedim.

Bu kez:

“O, bir kâhin sözü de değildir. Siz ne de az düşünüyorsunuz! O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.” (el-Hâkka 69/42-44) âyetlerini okumaya başladı.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- sûreyi böylece okuyup bitirdiği zaman gönlüm yumuşadı ve kalbim İslâm'a meyletti. (İbn-i Hanbel, I, 17; Heysemî, IX, 62)

Nihâyetinde Hz. Ömer, kızkardeşi Fâtımâ'nın evinde okuduğu Tâhâ

derlerdi. Ebû Kebşe'nin, Allâh Rasûlü'nün baba veya ana tarafından dedelerinden birinin, yahut sütbabasının künyesi olduğu da söylenmiştir.

sûresinin ilk âyetleri ile kendinden geçti:

“Bu sözler ne kadar güzel! Ne kadar değerli!” diyerek Resûl-i Ekrem Efendimiz’e gelip Müslüman oldu. (İbn-i Hişam, I, 369-371)

Hiz. Ömer’in Müslüman olması süreci ile alâkalı nakledilen her hâdisede, kalbinin yumuşamasında Kur’ân-ı Azîmüşşân’ın büyük tesiri görülmektedir. Allâh Resûlü -sallâhü aleyhi ve sellem- de, Kur’ân-ı Kerîm’in bu mu’cizevi cihetinden istifade ile insanları hak dine dâvet etmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’in mu’cizevî üslûbundan etkilenecek Müslüman olanlardan biri de şâir Tufeyl bin Amr ed-Devsî’dir. O Mekke’ye gelince, Kureyşlilerin ileri gelenlerinden birtakım kimseler yanına varıp:

– Ey Tufeyl! Sen şâirsın ve kavmin arasında mûteber bir adamsın. Memleketimize geldin ama, aramızda çıkan şu adama dikkat et! Onun durumu bizi sıkıntıya düşürdü. Topluluğumuzu ve işimizi darmadağın etti. Sözü sihir gibi tesirli olup insanın babasıyla, kardeşiyle ve hanımıyla arasını açıyor. Başımıza gelen bu hâlin, seninle kavminin başına gelmesinden korkarız. Onunla aslâ konuşma ve kendisinden hiçbir şey dinleme, telkininde bulundular. Telkinlerin tesiri altında kalan Tufeyl kendi kendine, Efendimiz’den bir şey dinlememeye ve onunla hiç konuşmamaya karar verdi. Hatta, Mescid-i Haram’a vardığı zaman, Fahr-i Âlem Efendimiz’in söylediklerini işitmek için kulaklarına pamuk tıkadı.

Tufeyl sonra kendi kendine:

– Yazıklar olsun bana! Ben akıllı ve şâir bir kimseyim. Sözün güzelini de çirkinini de iyi bilirim. O halde şu zâtın söylediğini dinlememde ne sakınca olabilir? Güzel ise kabul eder, çirkin ise reddederim, dedi ve orada bekledi. Resûlullah Efendimiz ayrılıp evine gittiğinde o da arkasından içeri girdi ve:

– Yâ Muhammed! Kavmin bana senin hakkında şöyle şöyle dedi. Beni o kadar korkuttular ki sözünü işitmeyeyim diye kulaklarıma pamuk bile tıkadım. Sonra Allâh’ın yardımıyla sözünü dinlemeye muvaffak oldum. Sen şu dâvânı bana bir anlatır mısın! dedi.

Tufeyl devamla şöyle der:

– Resûlullah bana İslâm’ı anlattı, Kur’ân okudu. Vallâhi ben hiçbir zaman Kur’ân’dan daha güzel bir söz, İslâm’dan daha güzel bir din işitmemiştim! Hemen Müslüman olup Allâh’tan başka hiçbir ilâh bulunmadığına şehadet getirdim.

Tufeyl İslâm’ın nûr, huzur ve itminanına kavuşur. Birkaç gün geçtikten sonra, Peygamberimiz’den izin ister ve tebliğ niyetiyle kabilesinin yanına döner. İnsanlara delil olarak kullanabileceği bir kerameti olması için Resûl-i Ekrem’den Allâh’a dua etmesini ister. Allâh Resûlü’nün duası bereketiyle önce iki gözünün

arasında kandil gibi bir nûr peydâ olur. Sonra da kendi talebiyle bu nûr, yüzünden ayrılıp değneğinin ucuna geçer. Bu şekilde kavminin yanına döner. (İbn-i Hişam, I, 407-408; İbn-i Sa'd, IV, 237-238)

Peygamber Efendimiz'in Kur'ân-ı Kerîm'i tebliğinin esası kılmasına bir örnek de Hz. Osman'nın anlattığı şu hâdisedir:

Teyzem Ervâ'yı ziyarete gitmiştim. Resûlullâh da geldi. Kendisini seyretmeye başladım, hâlimde o gün bir değişiklik vardı. Bana yöneldi ve:

– Osman neyin var? diye sordu.

Ben:

– Senin durumuna ve aleyhinde söylenenlere üzülüyorum, dedim.

Resûlullâh, “*Lâ ilâhe illallâh*” deyince Allâh biliyor ya tüylerim ürperdi. Sonra Zâriyât sûresinin şu âyetlerini okudu:

“Rızkınız ve size va’dolunan şeyler göktedir. Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki (va’dolunduğunuz) şeyler, tıpkı sizin konuştuğunuz gibi kesin bir hakîkattir.” (ez-Zâriyât 51/22-23)

Sonra kalkıp gitti. Ben de arkasından çıktım, kendisine yetişip hemen Müslüman oldum. (İbn-i Abdilber, IV, 1779)

Aynı şekilde ilk Akabe görüşmesine iştirak eden Medineli altı kişi de Efendimiz'in İbrahim sûresinin 35-52. âyetlerini okuması üzerine hidâyete kavuşmuşlardır. (İbn-i Hişam, II, 38-40; İbn-i Sa'd, I, 217-219; Heysemî, VI, 42)

Resûlullâh -sallallâhü aleyhi ve sellem-'in, muallim ve mübelliğ olarak gönderdiği ashâbı da aynı usûlü takip etmiştir. Bunlardan Hz. Ebû Bekir Mekke'de gönülleri, Kur'ân tilavetiyle yumuşatarak İslâm'a bağlıyordu. O, yufka yürekli, yumuşak huylu, halim selim bir insandı. Müşriklerin baskılarından dolayı avlusunun bir köşesini mescid edinerek ibadet ve taatle meşgul oluyordu. Hassas bir gönle sâhip olan Ebû Bekir'in, Kur'ân okurken haşyetle sesi titrer, gözlerinden yaşlar boşanırdı. Evinin önünden geçerken onun bu içli Kur'ân okuyuşunu duyanlar durup dinler ve büyük bir tesir altında kalırlardı. Komşularından ve yoldan gelip geçenlerden bazen kapısında kalabalıklar oluştuğu görülürdü. Kureyşliler bu manzara karşısında dehşete kapıldılar. Ebû Bekir'in okuduğu Kur'ân'ın çocuklarını ve kölelerini yoldan çıkaracağından korktular. Önceden Ebû Bekir'i himâyesine alan İbnü'd-Değine'ye şikâyet ettiler.

İbnü'd-Değine:

– Ey Ebû Bekir, ya evinde oturup sesini çıkarma ya da benim himâyemden çıktığını îlan et, dedi.

Bunun üzerine Hz. Sıddîk şu teslimiyet dolu cevabı verdi:

– Himâyeni sana iâde ediyorum. Bana Allâh'ın himâyesi yeter. (Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 45; İbn-i Hişâm, I, 395-396)

Kur'an'la tebliğin en can alıcı misâllerinden birini de Medine'de İslâm'ın öncüsü Mus'ab bin Umeyr -radiyallâhü anh-'ın, Üseyd bin Hudayr'ı ve Sa'd bin Muaz'ı İslâma dâvetinde görürüz. Mus'ab, Medine'de Kur'an-ı Kerîm'le akılları ve kalpleri harekete geçirmiş; Kur'an'ın büyüleyici ve iknâ edici uslûbunu, kendisinin çekici ve etkileyici tilavetiyle birleştirerek gönülleri İslâm'a kazandırmış ve Mekke'den hicret edip gelecek olan Muhâcirleri bağrılarına basacak Ensâr'ı yetiştirmiştir. (İbn-i Hişâm, II, 43-46; İbn-i Sa'd, III, 604-605; İbn-i Esir, Üsûdü'l-Gâbe, I, 112-113)

Mânevî kıvâmı yüksek bir kalb ile okunan Kur'an-ı Kerîm, işte ruhlarda böylesine silinmez izler bırakıyordu. Herkes ilim ve irfân seviyesine göre ondan istifâde ediyordu. Onda her türlü manevi hastalıklara şifa vardı. Her âyet-i kerîme, bir insanın veya toplumun önemli bir hastalığına devâ olacak keyfiyette idi. Bu sebeple tebliğci, hangi muhatabına hangi âyetleri veya sûreleri okuyacağını iyi bilmelidir. Allâh Resûlû, bu hususa büyük îtinâ gösterirdi. Muhatabının durumuna göre âyetler seçer ve onları okurdu. Ashâbını da bu şekilde yetiştirmişti. Hatta Fahr-i Kâinât Efendimiz, gönderdiği elçilere, gittikleri bölge halkının dinî ve itikadî durumlarına göre okuyacakları sûre ve âyetleri bildirirdi. Mesela Himyer reisine gönderdiği elçi İyâş bin Ebi Rebia'ya Beyyine sûresini okumasını emretmişti. (İbn-i Sa'd, I, 282)

Yine Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, İslâm'a dâvet için gönderdiği mektuplara, muhatabı olan kimselerin inanç ve düşüncelerini göz önünde bulundurarak uygun bir veya birkaç ayet yazdırırdı. Resûlulâh Efendimiz'in Kur'an-ı Kerîm ile tebliğde baştan beri gösterdiği bu hassâsiyete ashâb-ı kirâm âzamî derecede dikkat etmişlerdir.

Habeşistan'a hicret etmiş Müslümanlarla, onları geri döndürmek üzere Mekke'den giden müşrikler Necâşî'nin huzûrunda bulunuyorlardı. Müşriklerin iftirâ ve yalanlarını dinleyen Necâşî sözü Müslümanların temsilcisi Ca'fer bin Ebî Tâlib -radiyallâhü anh-'a verdi. Ca'fer güzel bir konuşma yaptı. Bunu sükûnet ve dikkatle dinleyen Necâşî:

– Peygamber olduğunu iddiâ eden o şahsın, Allâh'tan aldığı şeylerden ezberinizde olan var mı? diye sordu. Hz. Ca'fer, “Evet” deyince biraz okumasını istedi. Ca'fer -radiyallâhü anh- hûşû içinde Meryem sûresinden okumaya başladı. Zekerıyyâ -aleyhisselâm- sonra Yahya -aleyhisselâm-, onun ardından Meryem vâlidemizle alakalı âyetler birbirini takip [etmeye](#) başlamıştı. Bütün bunlar, Kur'an dilinden işitildikçe kalpler yumuşamış, gözlerden yaşlar boşanmaya başlamıştı.

Câfer -radıyallâhu anh-'in bilerek seçtiği bu âyet-i kerîmeler, hristiyan bir cemaatin hassasiyetle üzerinde durdukları konulara temas ediyordu. Hz. Câfer huşû içinde dinlenen bu âyet-i kerîmelerin tilâvetine son verince gözü ve gönlü dolu dolu olan Necâşi başını kaldırarak:

– Şüphesiz şu dinlediklerim ile İsa'nın getirdiği, aynı nûr kaynağından fışkırıyor! dedi, sonra da Kureyş'in elçilerine dönerek:

– Geldiğiniz yere geri dönün! Allâh'a yemin olsun ki onları size aslâ vermem, dedi ve onları başından savdı. (İbn-i Hişâm, I, 358-360)

Müslümanların kaderinde tarîhî bir ehemmiyete sâhip bu tebliğde, Kur'ân-ı Kerîm'in benzersiz belâğat ve fesâhatı yanında Hz. Câfer'in okuduğu âyetleri tercih etmedeki dirâyet ve firâseti de oldukça önemlidir.

Bu hâdiseler, Kur'ân-ı Kerîm'in, tebliğ ve dâvette ne kadar mühim bir yer tuttuğunu ve ne ölçüde müessir bir vasıta olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Günümüzde yapılacak olan tebliğ ve dâvette de Kur'ân-ı Kerîm aynı derecede ehemmiyete sâhiptir. Bu bakımdan İslâm tebliğ ve dâvetçilerinin, sağlam bir Kur'ân bilgisine sâhip olmaları, çalışmalarında Kur'ân'dan yeterli derecede ilham almaları zarûrîdir. Hatta dâvetçi, Peygamber Efendimiz gibi canlı bir Kur'ân olmaya gayret göstermeli, fıtratına yer etmiş Kur'ân ahlâk ve âdâbıyla insanları Allâh'a çağırmalıdır.

B. MU'CİZELERİ

Bâkî mu'cizelere ne hâcet vasf-ı hak isbâtına
Câhil iken el, senin ilmin yeter bürhân sana¹⁶
Fuzûlî

Mu'cize, Allâh Teâlâ'nın izniyle peygamberlerin ellerinde vukû bulan ve muhatapları, benzerini getirmekten aciz bırakan hârikulâde olaylardır. Kur'ân-ı Kerîm, peygamberlerin tebliğ ve dâvetlerini kabul ettirebilmek için bir kısım mu'cizeler göstermek mecbûriyetinde kaldıklarını bildirmektedir.

Şunu belirtmek gerekir ki mu'cizeler nübüvvetin zarûrî bir delili değil, sâdece muhâtaba âni bir tesir yaparak peygamberin doğruluğunu gösteren bir alâmettir. Nübüvvetin esas hedefi fazilet ve güzel ahlâkı öğretmektir. Bu bakımdan peygamberlerin örnek yaşayışları, seciye ve ahlâkları ile meydana getirdikleri mu'cizeleri, kafirlerin talebi veya bir ihtiyaç üzerine gösterilen ânî, hâricî ve geçici hârikulâde hâdiselerden çok daha önemli ve tesirlidir. İnsanların peygamberlerin sünnetini tâkip etmeleri gerekir. Nitekim Kâfirlerin maddî

¹⁶ Diğer mu'cizelere ne hâcet! Beşeriyet cehâlet içerisinde kıvrılırken getirdiğin Kur'ân ve sünnetten fışkıran ilim, senin hakîkî peygamber olduğuna burhân olarak yeter.

mu’cize taleplerine karşı Allâh Teâlâ, mu’cize olarak Kur’ân’ın kafi geleceğini şöyle ifade etmiştir:

“(Kafirler:) «Rabbî’nın katından ona birtakım mu’cizeler indirilmeli değil mi idi?» dediler. Onlara: «Mu’cizeler ancak Allâh’ın katındadır. Ben ise sâdece apaçık bir uyarıcıyım.» de! Kendilerine okunan bir kitabı sana indirmemiz onlara (mu’cize olarak) yetmiyor mu? Şüphesiz onda îmân eden bir toplum için rahmet ve öğüt vardır.” (el-Ankebût 29/50-51)

Kafirlerin mu’cize talepleri samîmî ve gerçeği kabul etme niyetiyle değildi. Onlar ancak inat, inkar ve alay etme niyetiyle böyle istekte bulunuyorlardı. Bu ise mu’cizenin tahakkuku durumunda inanmayanların helâkine sebep olabilirdi. Kavminin böyle bir günah yüzünden toptan helâkine asla istemeyen Rahmet Peygamberi, onların mu’cize talepleri karşısında kesin tavrını koyuyordu. Şu hâdise bunun en canlı misâllerinden birini teşkil eder:

Kureyş müşrikleri, bir gün, Peygamberimiz’den bir mu’cize getirmesini istediler. Efendimiz onlara:

“– Size nasıl bir mu’cize getirmemi istiyorsunuz?” diye sorunca müşrikler:

– Safa tepesini bizim için altın yap! dediler.

Allâh Resûlü:

“– Bunu yaparsam beni tasdik eder misiniz?” diye sordu.

Onlar:

– Evet, eğer söylediklerin doğruysa ve bizim îmân etmemiz seni sevindirecekse, Safâ tepesini altına çevir de sana îmân edelim, dediler.

Peygamberimiz:

“– Dediğinizi yapacak mısınız?” diye tekrar sorunca müşrikler:

– Evet, yapacağız, deyip yemin ettiler.

Bunun üzerine, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Yüce Allâh’a dua etti. Cebrail -aleyhisselam- gelip:

“– Yâ Muhammed! Yüce Rabbin sana selam ediyor ve; «İstersen, onlar için, Safâ tepesini altın yapayım. Fakat, bundan sonra kim küfre kalkışırsa, işte o zaman, hiçbir kimseye yapmadığım bir şekilde onlara azâb ederim! İstersen, taleplerini yerine getirmeyeyim de kendilerine tevbe ve rahmet kapısını açık tutayım?» buyuruyor.” ikazında bulununca Rahmeten li’l-âlemîn olan Efendimiz:

“– Hayır! Safâ tepesini altın yapıp da, onları azaba uğratma! Bilakis,

onlara tevbe ve rahmet kapısını açık tut. Tevbe'ye oluncaya kadar onlara mühlet ver!” diyerek duâ etti, müşrikler de korkarak bu yoldaki isteklerinden vazgeçtiler. İşte:

“Bizi, mu’cizeler göndermekten alıkoyan ancak öncekilerin bunları yalanlamış olmalarıdır. Biz Semûd’a uyarıcı ve aydınlatıcı bir mu’cize olarak dişi deveyi verdik de onu öldürdüler. Halbuki Biz mu’cizeleri (azab ve helâk etmek için değil), ancak uyarmak için göndeririz.” (el-İsrâ 17/59) mealindeki âyet-i kerîme bunun üzerine nazil oldu. (İbn-i Hanbel, I, 242; Taberî, Tefsir, XV, 108)¹⁷

Bununla birlikte Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in zaman zaman mu’cize gösterdiği ve bu sebeple pek çok kimsenin Müslüman olduğu da vâkidir.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in İslâm’ı tebliğ ettiği ilk yıllarda bir bedevi gelerek:

– Senin Allâh Resûlü olduğunun delîli nedir, dedi. Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Hurma ağacından şu salkımı çağırayım. O benim Allâh’ın elçisi olduğuma şehâdet edecektir!” dedi ve onu çağırdı. Salkım ağaçtan inmeye başlayıp Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yanına düştü:

– Selam senin üzerine olsun ey Allâh’ın Resûlü, dedi.

Sonra Efendimiz ona:

“– Haydi yerine dön!” diye emredince salkım, döndü ve eski yerine kaynadı.

Bedevi bu manzara karşısında derhal Müslüman oldu. (Tirmizî, Menakıb, 6)

Hem hidâyet hem de îmânın kavîleşmesini intâc eden diğer mu’cizelerden birkaçı da şöyledir:

Müşriklerden birisi Allâh Resûlü’ne gelerek:

– Ancak benim ölmüş bulunan kızımı dirilttiğin takdirde Müslüman olurum, dedi.

Kızın mezarı başına gidildi ve Efendimiz’in hitâb etmesi üzerine kız mezardan çıkıp:

¹⁷ Mu’cize talepleri daha çok kâfirlerden gelmiş, Müslümanlar böyle bir nezâketsizlikten uzak kalmışlardır. Zîrâ onların mutmain olmaları için Efendimiz’i görmeleri kâfi gelmişti. Mehmed Nûri Şemseddin hazretleri ne güzel söyler:

Âşık-ı sâdık isen sana yeter rû’yet pes
Âşık-ı kâzip isen var kerâmet ara gez.

– İşte geldim yâ Resûlallâh, dedi.

Allâh Resûlü:

“– *Yeryüzünde kalıp ana babanla birlikte yaşamak ister misin?*” buyurdu.

Bunun üzerine kız:

– Hayır, zîrâ öteki tarafta ana babamdan daha üstün bir çok şeyle karşılaştım, diyerek tekrar mezarına girip kayboldu.

Bu çeşit en az iki mu’cizenin Efendimiz’in hayatında cereyan ettiği bilinmektedir. (Kadı İyaz, I, 279; Hamîdullâh, I, 125-126)

İmam Bûsirî Kasîde-i Bürdesi’nde şöyle der:

Târife ger zâtını yetse mu’cizeleri
İsmi ihyâ ederdi çürümüş kemikleri

Yine rivâyete göre Resûl-i Ekrem Efendimiz’in amcası Abbas, Bedir esirleri arasında Medine’ye getirilince Efendimiz ona:

“– *Ey Abbas! Kendin, kardeşinin oğlu Akîl, Nevfel bin Hâris ve anlaşmalın Utbe bin Amr için fidye öde. Sen servet sâhibi bir kimsesin.*” buyurdu.

Abbas:

– Yâ Resûlallâh! Ben, Müslümandım, Kureyş beni zorlayarak yola çıkardı! dedi.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Senin Müslümanlığını Allâh bilir. Dediğin doğru ise Allâh elbette ecrini verir. Lâkin senin durumun görünüşte bizim aleyhimize idi. Dolayısıyla fidyeni ödemen gerekir.*” buyurdu ve onun yanında bulunan 800 dirhem altına da harp ganimeti olarak el koydu.

Abbas:

– Yâ Resûlallâh! Hiç olmazsa bunu fidye yerine say, dedi.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Hayır! O Allâh’ın senden bize nasip ettiği ganimettir.*” buyurdu.

Abbas:

– Yâ Resûlallâh, demek geri kalan ömrümde beni dilenmeye mecbûr edeceksin, dedi.

Bunun üzerine Allâh Resûlü:

“– Ey Abbas! Zevcen Ümmü Fadl’a verdiğin o altınlar ne olacak?” diye sorunca Abbas:

– Hangi altınlar? dedi.

Efendimiz:

“– Hani sen Mekke’den yola çıkacağın gün, yanınızda Allâh’tan başka bir kimse bulunmadığı sırada zevcen Ümmü Fadl’a; «Bu seferimde başıma ne geleceğini bilmiyorum. Eğer bir musibete uğrarsam şu kadarı senin, şu kadarı Ubeydullah’ın. Şu kadarı Fadl’ın, şu kadarı Kusem’in ve şu kadarı da Abdullah’ındır!» dediğin altınlar!” buyurdu.

Bu sözler üzerine hayrette kalan Abbas:

– Bunu sana kim haber verdi, deyince Efendimiz:

“– Allâh haber verdi.” buyurdu.

Bunun üzerine Abbas:

– Seni peygamber olarak gönderen Allâh’a yemin ederim ki bunu benden ve Ümmü Fadl’dan başka hiç kimse bilmiyordu. Şüphesiz sen Allâh’ın Resûlü’sün, dedi. (Buhârî, Cihâd, 172; İbn-i Hanbel, I, 353; İbn-i Sa’d, IV, 13-15)

Allâh Resûlü’nün gösterdiği bu mu’cize Hz. Abbas’ı derinden etkilemiş ve İslâm’la şereflenmesine vesile olmuştu.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in mu’cizesi vesilesiyle gerçekleşen bir diğer hidâyet hâdisesi de şu şekilde cereyan etmiştir:

Hiz. Ömer -radiyallâhu anh-’ın anlattığına göre Süleyman oğullarından bir kimse, büyük bir keler avlayıp Peygamber Efendimiz’e geldi:

– Lat ve Uzzâ’ya yemin ederim ki şu keler inanmadıkça ben de sana iman etmem, dedi.

Bunun üzerine Allâh Resûlü:

“– Ey keler, kime kulluk ediyorsun?” diye sordu.

Keler fasih bir Arapçayla:

– Buyur yâ Resûlallâh, emrine âmâdeyim. Ben semâda Arş’ı, yerde saltanatı, denizde yolu, cennette rahmeti ve cehennemde azabı bulunan Allâh’a ibâdet ederim, dedi.

Efendimiz:

“– O halde ben kimim?” deyince keler:

– Sen âlemlerin Rabbı olan Allâh'ın resûlüsün, peygamberlerin sonuncususun. Seni tasdik eden kurtulur; seni yalanlayan mahvolur, diye cevap verdi.

Bunun üzerine o kimse büyük bir aşk ve heyecanla:

“– Şehâdet ederim ki Allâh'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Sen Allâh'ın gerçek peygamberisin. Vallâhi geldiğimde yeryüzünde en nefret ettiğim kimse sen idin. Ama şimdi seni kendimden ve çocuklarımdan daha çok seviyorum. Bâtınımınla zâhirimle, bütün âzâlarımla sana inandım.” dedi.

Daha sonra dönüp gördüğü mu'cizeyi kavminden bin kişiye anlattı, hepsi de gelip Müslüman oldular. (Heysemî, VIII, 293)

Efendimiz insanların îmâna gelmesi için mucize göstermenin yanında maddî ve manevî yönden zor durumda kalmış ashabı için de mûcizeler göstererek onların îmânlarını kuvvetlendirmiştir.

Hz. Câbir anlatıyor:

Hudeybiye günü halk susadı ve Efendimiz'e geldiler. Resulullah'ın önünde deriden mamul bir su kabı vardı, abdest aldı. Halk ona doğru sokuldu. Bunun üzerine:

“– *Neyiniz var?*” diye sordu.

– Yanımızda abdest almaya ve içmeye önünüzdekinden başka suyumuz kalmadı, dediler.

Allah Resûlü derhal ellerini kaba koydu. Derken parmaklarının arasından su kaynamaya başladı, tıpkı pınarların kaynaması gibiydi. Hepimiz ondan içtik ve abdest aldık.

Hz. Câbir'e:

– O gün kaç kişiydiniz, denildi.

– Eğer yüz bin de olsak su yetecekti, ama biz bin beş yüz kişi idik, cevabını verdi. (Buharî, Menâkıb, 25)

Efendimiz'in benzer bir mûcizesini de Ebû Hureyre -radıyallahu anh- şöyle anlatmaktadır:

Biz Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile beraber bir seferde idik. Derken bir ara halkın azığı tükendi. Bineklerinden bazısını kesmek istediler.

Hz. Ömer:

– Ey Allah'ın Resulü! Ben cemaatin geri kalan yiyeceklerini toplasam da

sen onlar üzerine -bereketlenmeleri için- dua edersen daha iyi olmaz mı, dedi.

Efendimiz de öyle yaptı. Buğdayı olan buğdayını, hurması olan hurmasını, (hurma) çekirdeği olan da çekirdeğini getirdi.

– Çekirdekle ne yapıyorlardı? diye sorulunca Ebû Hureyre:

– Halk onu emiyor, üzerine de su içiyordu, [dedi ve devâm etti](#):

Resulullah dua buyurdu. Yiyecekler öylesine bereketlendi ki herkes azık kaplarını doldurdu. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu İlahî ikram karşısında:

“Şehadet ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur ve ben O’nun Resülü’yüm. Bu iki hususta şüpheye düşmeden Allah’a kavuşan kimse cennete gidecektir” buyurdu. (Müslim İman, 44)

Görüldüğü üzere Resûlullâh -sallallâhü aleyhi ve sellem-, tebliğ ve dâvette muhatabın gönlünü ve ruhunu mânen tesir altında bırakarak İslâm’a ısınmasını sağlamak maksadıyla mu’cizeler göstermiştir. Resûl-i Ekrem Efendimiz’in bu neviden gösterdiği mu’cizeler pek çoktur. Biz sâdece örnek olması bakımından bir kaçına yer verdik. Ancak Peygamberimiz bu tür mu’cizeleri, kendi insiyatifi ile değil tamamen Allâh’ın izni ve yardımıyla gerçekleştirmiştir.

C. ÖRNEK HAYATI

Revîşi pâk gerek da’vî-i İslâm edenin¹⁸

Eşrefoğlu Rûmî

Allâh’a dâvette tebliğin en mühim vasıtalarından biri, dâvetçinin medh ü senâya lâıyk davranışları, yüce vasıfları ve temiz ahlâkı ile ortaya koyduğu örnek yaşayışıdır. Dâvetçi, insanların İslâmî esasları kendisinde görüp okuduğu açık bir kitap gibi olmalıdır. Bu sebeple İslâmî tebliğ ve dâvetin başarıya ulaşabilmesi için, dâvetçinin tebliğ ettiği esasları hayatında tatbik ederek üsve-i hasene olması zarûridir. Diğer bir ifade ile tebliğcide “ahlâk-ı hamîde”, “söz ve davranış uygunluğu”, “bilgi ve amel bütünlüğü” bulunmalıdır. Zira insanın tabiatı, hakikatleri duymaktan ziyade onları davranışlarda görmeye daha meyyâldir. Diğer bir ifâdeyle İslâm’ın sözle tebliğden daha çok temsîle ihtiyacı vardır.¹⁹

Allâh Teâlâ, İslâm dâvetçilerini, örnek şahsiyetler olmaya davet etmekte

¹⁸ Hakîkî bir müslüman olduğunu idiâ eden kimsenin her hareketinin şeriat kâidelerine uyması, her işinin hem bilgide hem amelde temiz, lekesiz ve kusursuz olması lâzımdır.

¹⁹ İslâm’a giren İngiliz mühtedîler üzerinde doktora yapan Ali Köse Neîce kısmında şöyle demektedir: “Sebepler veya şekli ne olursa olsun birçok mühtedî, bir Müslüman veya gruptan etkilendiklerini söylemektedirler. Buradan çıkan netice ihtidâ sürecinde herhangi bir müslümanla temas hâlinde olmanın ihtidâ ihtimalini arttırdığıdır.” (Ali Köse, s. 160)

ve yaptıklarının söylediklerine ters düşmemesini istemektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبِيرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ

“Ey îmân edenler! Neden yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allâh katında büyük bir gazaba sebep olur.” (es-Saff 61/2-3)

اتَّامِرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

“İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Üstelik Kitab’ı da okuyup duruyorsunuz. Hiç akletmiyor musunuz?” (el-Bakara 2/44)

Sağlam bir şahsiyete sâhip olmayan ve davranışı sözüne uymayan kişinin söyledikleri tesir etmez. Bu bakımdan peygamber ve onun izinden gidenler, muhataplarının önüne örnek bir hayat sergilemek ve sözleri ile tatbikatları arasında tezata düşmemek zorundadırlar. “Hatîbü’l-Enbiyâ” olarak bilinen Şuayb -aleyhisselâm-, âyet-i kerîmede belirtildiği üzere kavmine şöyle hitap etmektedir:

“...Yapmanızı yasakladığım şeyleri (kendim yapmak sûretiyle), size (ve söylediklerime) muhâlif davranmak istemiyorum.” (Hûd 11/88)

İşte hayatın her alanı için üsve-i hasene olan Allâh Resûlü’nde bu hakîkat en kâmil mânâsıyla tahakkuk etmişti.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, tebliğ ettiği esasları öylesine yaşıyor ve mükemmel bir şekilde temsil ediyordu ki ona bakan bir insan, başka hiçbir delile ihtiyaç duymadan doğruluğuna kanaat getirebiliyordu. Çok defa onu görmek, peygamberliğini kabul **etmeye** yetiyordu. Abdullah bin Revaha -radiyallâhü anh-’ın şu beyti bu gerçeğin ifâdesidir:

لَوْ لَمْ تَكُنْ فِيهِ آيَاتٌ مُبِينَةٌ لَكَانَ مَنْظَرُهُ يُنْبِئُكَ بِالْحَبِيرِ

“O apaçık mu’cizelerle gelmemiş olsaydı bile, sâdece mübârek cemâline bakmak, ahlâk ve şemâilini seyretmek, onun doğruluğu hakkında sana tatmin edici bir bilgi verir.”

İnsanları kendisine hayran bırakan bu örnek yaşayış Resûlullâh -sallallâhü aleyhi ve sellem-’de henüz peygamber olmadan önce de mevcuttu. O, nübüvvetine kadar kırk yıl boyunca nezih bir hayat sürmüş, içinde yaşadığı toplumda yaygın olan günah ve çirkinliklerin hiçbirine bulaşmamıştı. Âyet-i kerîmede:

“...Vahiy gelmeden önce de içinizde bir ömür yaşadım. Artık düşünmeyecek misiniz?” (Yûnus 10/15-16) buyrularak bahsedilen hakîkate işâret

edilmektedir.

Bu ilâhî ifâdeler Resûl-i Ekrem'in nübüvvet öncesi hayatına ışık tutmakta ve; "Ey inat ve ısrarla Peygamber'e karşı gelen Mekkeliler, Kur'ân'ı getirmeden evvel sizin aranızda kırk sene kaldım. Benim ne kadar doğru ve dürüst bir insan olduğumu anlamanız, hatırlamanız ve böyle bir mu'ciz Kur'ân'ın da ancak Allâh kelamı olabileceğini kabullenmeniz için bu kadar uzun süre sizinle birlikte bulunmuş olmam kâfi değil mi?" uyarısında bulunmaktadır.

Allâh Resûlü, gençliğinden itibaren mürüvvette insanların en üstünü, hayâda en kâmilî, asâlette en mümtazı, himâyede en güzeli, tahammülde en kavîsi, sözüne en sâdık, güvende en ileri ve her türlü sefâhetten en uzak olanı idi. Kavmi onu el-Emîn diye vasıflandırmıştı. Hatta **el-Emîn vasfı**, Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in ikinci bir ismi olmuştur. Varlık Nûru 25 yaşına geldiğinde Mekke'de sâdece el-Emîn ismiyle çağrılıyordu. (İbn-i Sa'd, I, 121, 156) Fahr-i Kâinât Efendimiz'in dünyaya geldiğinden beri yaşadığı bu müstesnâ hayatı Hz. Hatice ne güzel ortaya koyar:

"Vallâhi Allâh seni hiçbir zaman utandırmaz, üzüntüye düşürmez. Çünkü sen akrabanı görür gözetirsin. İşini görmekten âciz olanların yükünü taşırsın. Yoksula verir, hiç kimsenin kazandıramayacağını kazandırırın. Misafiri ağırlarsın. Hak yolunda karşılaştıkları musîbet ve felâketlerde halka yardım edersin. Sözü doğru söylersin, emânete riâyet edersin. Senin ahlâkın pek güzeldir." (Buhari, Bed'ü'l-vahy, 1; İbn-i Sa'd, I, 195)

Fahr-i Âlem Efendimiz, Safa tepesinde yaptığı ilk dâvette de muhataplarını ikna etmek üzere birinci delil olarak "örnek hayatını" göstermiştir:

"– *Eğer şu vadinin arkasında saldırmak üzere bekleyen atlılar var, desem bana inanır mısınız?* şeklindeki bir sualle konuşmasına başlamış, dinleyenler de şu mukâbelede bulunmuşlardır:

– Sen doğru sözlü ve emin bir kimsesin, şimdiye kadar herhangi bir yalanını hiç duymadık.

Bu ikrar ve tasdik üzerine Sevgili Peygamberimiz onlara İslâm'ı tebliğ etmişti. (Müslim, İmân, 355; İbn-i Sa'd, I, 200)

Dâvetçinin, anlattığı şeyleri herkesten önce kendi hayâtında tatbik etmesi gerektiğini gösteren şu misâl de oldukça önemlidir; **Uman meliki el-Cüendâ'ya** Resûlüllâh'ın İslâm'a dâvet mektubu ulaştığı zaman o, Efendimiz'in hayatı hakkında bilgi istedi. Gerekli bilgiyi aldıktan sonra:

– Allâh bana bu ümmî Peygamber'i tanımayı nasîb etti. O, hiçbir iyiliği ilk olarak kendisi tatbik etmeden emretmiyor; hiçbir kötülüğü de evvelâ kendisi

bırakmadan nehyetmiyor. O mutlaka galip gelecek, engellenmeyecektir; mutlaka üstün çıkacak, darda bırakılmayacaktır. O, ahde vefâ gösterir, va'dini yerine getirir. Ben kesinlikle kabul ediyorum ki o, bir peygamberdir, diyerek Müslüman olmuştur. Daha sonra İslâm'a girişini, kendisine elçi olarak gelen Amr bin Âs - radiyallâhu anh-'e hitâben söylediği şiirde şöyle dile getirmiştir:

أَتَانِي عَمْرُو بِأَلَّتِي لَيْسَ بَعْدَهَا مِنَ الْحَقِّ شَيْءٌ وَالنَّصِيحُ نَصِيحُ
فَيَا عَمْرُو قَدْ أَسْلَمْتُ لِلَّهِ جَهْرَةً يُنَادِي بِهَا فِي الْوَادِيَيْنِ فَصِيحُ

“Amr bana öyle bir hakikati getirdi ki onun ötesinde başka bir şey tasavvur edilemez. O hakikatin sâhibi olan nasihatçi de gerçek nasihatçidir. Ey Amr! Ben açıkça Allâh'a teslim oldum. Bu hâlimi fasih bir lisân, şu vâdilerde haykırmaktadır.” (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, I, 262)

Yahûdîlerin seçkin ulemâsından Abdullâh bin Selâm, onun gül yüzünü gördüğünde; “Bu yüz, yalancı yüzü olamaz!” diyerek sadece bu sebeple îman etmişti. (Tirmizî, Kıyâmet, 42)²⁰

Resûl-i Ekrem Efendimiz, tebligatının mücerred olmasından ziyâde muşahhas olmasına önem vermiştir. Hz. Enes'in bildirdiğine göre; “Resûlullah - sallallâhu aleyhi ve sellem-, Muhâcirlerin ve Ensâr'ın, (namaz erkânını) kendisinden yakînen görüp öğrenebilmeleri için, hemen peşinde namaza durmalarını isterdi.” (İbn-i Mâce, Salât, 44)

Yine hac yaptığı esnâda Müslümanların rahatça görüp öğrenebilmeleri için, bir çok rûknü deve üzerinde yapmış ve:

“Ey insanlar! Hac amellerinin nasıl yapılacağını benden öğreniniz. Bilmiyorum, belki de bu yılımdan sonra bir daha haccedemem.” buyurmuştur. (İbn-i Hanbel, III, 318; Müslim, Hacc, 310)

İbâdetlerin îfâsında bu şekilde örnek olan Fahr-i Kâinât Efendimiz, haramların terkinde de fiilî bir kıstas olmuştur. Altın kullanmanın erkeklere haram kılınışını tebliğ ederken parmağındaki altın yüzüğü cemaata göstermiş:

“– Ben bu yüzüğü takıyor ve kaşını da elimin içine çeviriyordum.” dedikten sonra onu çıkarıp atmış ve:

²⁰ Altın Silsile'nin ilk halkalarından Ca'fer-i Sâdık -rahmetullâhi aleyh- şöyle demektedir.

كُونُوا لَنَا دُعَاءَ بَعْزِ أَلْسِنَتِكُمْ لِيُرَوْا مِنْكُمْ الْوَرَعُ وَالْإِحْتِهَادُ وَالصَّلَاحُ وَالْحَيَّرُ فَإِنَّ ذَلِكَ دَاعِيَةٌ.

“Dilinizden daha çok örnek yaşayışınızla İslâm dâvetçileri olunuz. Sizin hal ve davranışlarınızdan tabî bir vera', gayret, salâh ve iyilik kendini gösterebilir. İşte gönülleri İslâm'a cezpe edecek asıl dâvetçiler bu hasletlerdir.”

“– *Vallâhî bir daha onu takmayacağım!*” demiştir. (Buhârî, Eymân, 6)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, İslâm’a dâvet ettiği insanların, İslâmî yaşayışı görerek fikir ve kanaatlerini ona göre tayin etmelerine imkân hazırlamıştır. Bedir gazvesinde ele geçirilen esirleri topluca bir yerde tutmamış, bunları ashâb-ı kirâma birer birer dağıtarak misafir etmelerini ve ikramda bulunmalarını tavsiye buyurmuştur. Allâh Resûlü’nün bu uygulaması, esirlerin, sahâbenin yaşadığı İslâmî hayatı yakından müşâhede etmesi, o hayatın güzelliğini görmesi ve böylece gönüllerinin Hak yoluna ısınması gayesine matuftu. (İbn-i Hişam, II, 288)

Aynı şekilde Medine’ye değişik sebeplerle gelen bazı hey’et mensuplarının, ashâbın evlerine dağıtılarak misâfir edilmelerinde de bu maksat göz önünde bulundurulmuştur. (İbn-i Hanbel, III, 432) Nitekim Tâif heyeti Medine’ye geldiğinde, Müslümanların Kur’ân okuyuşları, namaz kılışları, huşu ve huzur içinde ibadetleri kalplerini rikkate getirsın diye Efendimiz onları Mescid’de misafir etmiştir. (Ebû Dâvûd, İmâret, 26)

Resûl-i Ekrem Efendimiz, yanına gelip İslâm’ı öğrenen kimseleri, kendi bölgelerine göndererek, halkın içinde örnek yaşayışları ile tebliğde bulunmalarını isterdi. Mâlik bin Huveyris şöyle anlatıyor:

Yaşca akran beş on kişiyle Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yanına gelip yirmi gün kaldık. Peygamber Efendimiz, pek merhametli ve şefkatli idi. Âilemizi özlediğimizi anlayınca geride kimleri bıraktığımızı sordu. Biz de söyledik. Bunun üzerine buyurdu ki:

“– *Ehlinizin yanına dönünüz ve aralarında bulununuz. Onlara gerekli bilgileri öğretiniz, söylenecek şeyleri söyleyiniz.*”

Daha bir çok şeyler buyurdu ki şimdi bunların bir kısmını hâlâ hatırlıyorum, bir kısmını ise hatırlamıyorum. Sonra şöyle devâm etti:

“– *Benden gördüğünüz gibi namaz kılınız. Namaz vakti geldiğinde içinizden biri ezan okusun, en yaşlınız da imam olsun.*” (Buhârî, Ezân, 18)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in tebliğde uyguladığı bu metottan hareketle ecdâdımız, fethettikleri ülkelerin halklarını İslâmlaştırmak için o bölgelere güzel yaşayışlarıyla örnek olacak mütedeyyin aileler göndermişlerdir. Onlardaki bu samimi ve huzurlu hayatı gören insanlar, fevc fevc İslâma girmiştir. Bugün de İslâmın ulaşması gereken ülkeler ve bölgelerde aynı tebliğ usûlünün uygulanmasına zaruri ihtiyaç vardır.

D. YETİŞTİRDİĞİ MUALLİM VE TEBLİĞCİLER

“Yâ Resûlallâh! Bize dînimizi öğretecek ve Kur’ân’ı okutacak bir muallim gönder!” (Hamîdullâh, *el-Vesâik*, s. 52)

Resûlullâh -sallallâhü aleyhi ve sellem-, fiilî ve sözlü tebliğâtıyla İslâm’ı bizzat insanlara ulaştırırken yetiştirdiği muallim ve dâvetçiler vasıtasıyla daha şümullü bir tebliğ faaliyetine girişmiştir. Feyizli sohbetlerinde gönüllerini kutsî ilimlerle ve manevî nûrlarla dolduran istidâtî ve kâbiliyetli ashâbını, hem Mekke-Medine sınırları içinde hem de çevre beldelerde İslâm’ı hâllerıyla ve sözleriyle öğretmek üzere vazifelendirmiştir. Çevre kabilelerden ve bölgelerden gelen İslâm’ı öğrenme taleplerine cevap vermek üzere irşad heyetleri göndermiştir.

Peygamberimiz hicretten sonra Mescid-i Nebevî’ye bitişik gölgelikte bir medrese açarak burada ihtiyacı olan dâvetçi ve muallimleri yetiştirmeye başlamıştı. Bu medresede talim ve terbiye gören kimselere “Ashâb-ı Suffe” denilmekteydi. Bunların baş muallimi Peygamber Efendimiz idi. Ashâb-ı kiramdan da Abdullah bin Mesud, Übey bin Ka’b ve Muaz bin Cebel gibi liyâkatli hocalar burada ders veriyorlardı. Bunların maddî manevî bütün ihtiyaçlarını Resûlullâh -sallallâhü aleyhi ve sellem- karşılar, ashâbın zenginlerini de bunlara yardıma teşvik ederdi.

Ashâb-ı Suffe, sürekli Peygamberimiz’in yanında bulunup ilim tahsiliyle meşgul oldukları için dinin ahkâmını, Kur’ân ve sünneti iyi bir şekilde öğreniyorlardı. Medine dışındaki yeni Müslüman olmuş veya olacak kabileler, muallim ve mürşid istedikçe Peygamberimiz onlara umûmiyetle Ashâb-ı Suffe’den bazılarını gönderirdi. Bu bakımdan onlar İslâmın tebliğinde ve yayılmasında önemli rol oynamışlardır.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, İslâm’ı tebliğe başladığı ilk günden itibaren, kendisine inanıp bağlanan her ferdi aynı zamanda bir mübelliğ olarak telakki ediyordu. Nitekim Vedâ hutbesinin sonunda:

“Burada bulunanlar bulunmayanlara tebliğ etsin. Belki kendisine bilgi ulaştırılan kimse, onu bizzat işitenden daha iyi anlar ve tatbik eder” buyurmuştur.

(Buhârî, Edâhî, 5)

Sevgili Peygamberimiz’in bu talimatları istikâmetinde hareket eden o seçkin insanlar, Alemlerin Efendisi’nin müsâadesiyle birer kandil gibi etraflarını aydınlatmışlardır.

Bu güzide insanların önde gelenlerinden biri Hz. Ebû Bekir Sıddîk -radiyallâhu anh- idi. O İslâm’a girip Müslümanlığını açığa vurunca hemen insanları Allâh’a dâvete başladı. Ebû Bekir, kavmiyle kaynaşan yumuşak huylu ve çok sevilen biri idi. Huyu güzel, doğru ve dürüst bir tüccardı. Bilgili ve hoş sohbet olduğu için pek çok husûsta insanlar yanına gelir, görüşlerinden istifâde ederlerdi. O da uygun gördüğü kimseleri Allâh’a ve İslâm’a dâvet ederdi. Onun delâletiyle

Zübeyr bin Avvâm, Osman bin Affân, Talha bin Ubeydullah, Sa'd bin Ebi Vakkâs, Abdurrahmân bin Avf gibi ashâbın önde gelen sîmaları Müslüman olmuşlardır. (İbn-i Kesir, *el-Bidâye*, III, 80)

İkinci Akabe bey'atinde Sevgili Peygamberimiz'le görüşen on iki müslüman Medîne'de İslâm'ı yaymaya başlamışlardı. Bir müddet sonra Ensâr bir mektup yazıp elçi ile Allâh Resûlü'ne gönderdiler. Mektupta şöyle yazıyordu:

إِنَّمَا إِلَهُنَا رَجُلًا يُفَقِّهُنَا فِي الدِّينِ وَيُفَرِّقُنَا الْقُرْآنَ

“Yâ Resûlallâh! Bize dînimizi öğretecek ve Kur'ân'ı okutacak bir muallim gönder!”

Bunun üzerine Resûlullâh -sallallâhü aleyhi ve sellem-, Medine'de İslâm'ın öncüsü olmak ve halka İslâm'ı tebliğ etmek üzere Mus'ab bin Umeyr -radiyallâhü anh-'ı görevlendirdi. (İbn-i Sa'd, I, 220; Hamîdullâh, *el-Vesâik*, s. 52)

Peygamber aşığı bu genç sahâbi, insanlara Allâh'ın dinini anlatmak için gecesini gündüzüne katarak çalışmaya başladı. Müslümanlığı ilk kabul edenlerden biri Es'ad bin Zürâre oldu ve çalışmalarında Mus'ab'a yardım etti. Siyer kaynaklarından nakledeceğimiz şu bilgiler, Mus'ab'ın Medîne'deki tebliğ siyâsetini ve insanlara karşı muâmelesindeki metot ve başarısını ne güzel ortaya koymaktadır:

“Es'ad bin Zürâre birgün Mus'ab bin Umeyr'i yanına alarak Zafer oğullarının bahçesindeki kuyunun başına oturdu.

Abdüleşhel oğulları kabilesinin önde gelenlerinden Sa'd bin Muâz, bunu işitince Useyd bin Hudayr'a:

– Sen işini iyi bilen ve kimsenin yardımına muhtaç olmayan bir adamsın. Zayıflarımızın inançlarını bozmak için mahallemize gelmiş olan şu adamların yanına git ve kendilerini uyar da bir daha mahallemize gelmesinler. Es'ad bin Zürâre akrabam olmasaydı, bu işi kendim yapardım, dedi.

Useyd hemen mızrağını alarak oraya gitti ve kızgın bir şekilde:

– Sizi buraya getiren nedir? Şu yanındaki yabancıyı, zayıflarımızın inançlarını bozması için mi getirdin?! Senin bir daha böyle bir şey yaptığını görmeyeyim! Eğer canınızı seviyorsanız hemen buradan gidin, dedi.

Firâsetle hareket eden Mus'ab -radiyallâhu anh- ona:

– Biraz oturup söyleyeceklerimi dinler misin? Sen akıllı bir kimsesin, beğenirsen kabul edersin, beğenmezsen kabul etmezsin, dedi.

Useyd:

– Yerinde bir söz söyledin! dedikten sonra, mızrağını yere saplayıp onlarla oturdu.

Mus’ab İslâm’ı anlatıp Kur’ân-ı Kerîm okudu.

Useyd Kur’ân-ı Kerîm’i dinlediği zaman, daha konuşmaya başlamadan önce yüzünde İslâm’ın nûru parladı ve kalbi İslâm’a yumuşadı. Kur’ân-ı Kerîm hakkında da:

– Bu, ne kadar güzel, ne kadar yüce bir söz! diyerek Müslüman oldu.

Hâdiseyi öğrenen Sa’d bin Muaz da kızgın bir şekilde yanlarına geldi, aynen Üseyd gibi o da Mus’ab’ı dinleyerek Müslüman oldu. Sonra kabilesinin yanına gelerek:

– Ey Abdüleşhel oğulları! Beni nasıl bilirsiniz, diye sordu.

Onlar:

– Sen bizim büyüğümüz, görüşçe üstünümüz ve iyi bir yöneticimizsin, dediler.

Bunun üzerine Sa’d bin Muaz:

– Siz Allâh’a ve Resûlüne îmân edinceye kadar, erkek ve kadınlarınızla konuşmak bana haram olsun, dedi. O gün akşama kadar Abdüleşhel oğulları mahallesinde Müslüman olmayan kimse kalmadı. (İbn-i Hişam, II, 43-46; İbn-i Sa’d, III, 604-605; İbn-i Esir, *Üsûdü’l-Gâbe*, I, 112-113)

Allâh Resûlü, Medîne’ye olduğu gibi diğer bölgelere de ashâbından uygun gördüğü kimseleri tebliğci olarak göndermekteydi. Birgün sabah namazını kıldırıktan sonra cemaate dönüp:

“– *Ey Muhâcir ve Ensâr! Yemen’e hanginiz gider?*” diye sordu.

Hiz. Ebû Bekir:

– Ben giderim yâ Resûlallâh, dedi.

Efendimiz sustu, ona cevap vermedi.

“– *Ey Muhâcir ve Ensâr! Yemen’e hanginiz gider?*” diye tekrar sordu.

Bu kez Hiz. Ömer kalkıp:

– Ben giderim yâ Resûlallâh, dedi.

Peygamberimiz yine sustu, ona da cevap vermedi. Sonra:

“– *Ey Muhâcir ve Ensâr! Yemen’e hanginiz gider?*” diye üçüncü kez sorunca, bu kez de Muaz bin Cebel -radıyallâhu anh- kalkıp:

– Ben giderim yâ Resûlallâh! dedi.

Allâh Resûlü:

“– *Ey Muaz, bu vazife senindir!*” dedi. Sonra Bilâl’e dönüp:

“– *Ey Bilal! Bana sarığımı getir.*” buyurdu. Sarık getirilince, onu Muaz’ın başına sardı ve:

“– *Sana bir dâva geldiğinde nasıl ve neye göre hüküm verirsin?*” diye sordu.

Muaz -radiyallâhu anh-:

– Allâh’ın Kitâbı’na göre hüküm veririm, dedi.

Efendimiz:

“– *Eğer Allâh’ın Kitâbı’nda aradığın hükmü bulamazsan neye göre hüküm verirsin?*” diye sordu.

Muaz:

– Resûlullâh’ın o husûstaki sünnetine göre hüküm veririm, dedi.

Efendimiz:

“– *Eğer Allâh’ın Resûlü’nün sünnetinde de bir hüküm bulamazsan ne yaparsın?*” diye sorunca Muaz:

– O zaman ben de kendi içtihadımla hüküm veririm, dedi.

Bunun üzerine Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, elini Muaz bin Cebel’in göğsüne koyarak:

“– *Resûlü’nün elçisini, Resûlü’nün hoşnut olacağı şeye muvaffak kılan Allâh’a hamd olsun.*” buyurdu. (İbn-i Hanbel, V, 230; İbn-i Sa’d, III, 584; Diyarbekrî, II, 142)

Sevgili Peygamberimiz Yemen tarafına Hz. Muaz’dan başka Ali -radiyallâhu anh-’ı da göndermiştir. Hz. Ali diyor ki:

Yemen’den birkaç kişi Peygamber Efendimiz’e gelerek:

– Yâ Resûlallâh! Bize dinimizi öğretecek, aramızda Allâh’ın Kitâbı’yla hükmedecek kimseler gönder, dediler.

Allâh Resûlü bana:

“– *Ey Ali, Yemen halkına sen git, onlara sünnetleri öğret, aralarında Allâh’ın Kitâbı’yla hükmet.*” buyurdu:

– Ya Resûlallâh, ben genç ve tecrübesizim, bilemediğim konularla

karşılaşabilirim, dedim.

Bunun üzerine Efendimiz elini sadırına koydu ve:

“– *Git! Allâh kalbine doğru hükmü ilkâ edecek ve diline sebât verecektir.*” buyurdu.

Resûlullâh’ın bu sözlerinden sonra şu ana kadar verdiğim hükümlerde hiçbir zaman şüpheye düşmedim. (İbn-i Mâce, Ahkâm, 1; Hâkim, III, 146)

Ashâb-ı kirâm, Resûl-i Ekrem Efendimiz’in gönderdiği yerlere seve seve gidiyor, hatta bu uğurda canlarını bile fedâ ediyorlardı. Bunun en üzücü misalleri Reci’ ve Bi’r-i Maûne hâdiselerinde yaşanmış, çevre kabilelerden gelen talebe binâen Efendimiz’in gönderdiği Kur’ân muallimleri pusuya düşürülerek şehid edilmişlerdi. (Buhârî, Megâzî, 28; İbn-i Hanbel, II, 294; III, 210)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yaptığı gibi, Râşid Halîfeler de kendi dönemlerinde ihtiyaç olan bölgelere dâvetçi ve muallimler göndermişlerdir. Mesela Hz. Ömer -radiyallâhu anh-, Şam vâlisinden gelen talep üzerine Muaz bin Cebel, Ubâde bin Sâmit ve Ebû’-d-Derdâ’yı oraya Kur’ân-ı Kerîm’i ve dînin ahkâmını öğretmek üzere göndermiş, kendilerine:

– Tebliğ ve tâlime Humus şehrinden başlayın. İnsanları farklı istidatlarda bulacaksınız. Bazıları vardır ki çok çabuk kavrar. Böylelerini tesbit ettiğinizde insanların bir kısmını Kur’an öğrenmeleri için onlara yönlendirin. Humus’ta belli bir ilerleme kaydettikten sonra biriniz orada kalsın, biriniz Şam’a, diğeriniz de Filistin’e gitsin, tavsîyesinde bulunmuştur.

Bunlar Humus’ta bir süre birlikte hizmet ettikten sonra Ubâde orada kalmış Ebu’-d-Derdâ Şam’a, Muaz bin Cebel de Filistin’e gitmiştir. Muâz Filistin’de vebâdan vefât edince bu sefer Ubâde oraya gelmiştir. Ebu’-d-Derdâ ise hayatının sonuna kadar Şam’da kalmıştır. (İbn-i Sa’d, II, 357)

Burada dikkat çeken nokta bu kıymetli tebliğcilerin gittikleri yerde vefât edinceye kadar hizmet etmeleri ve Medine’ye geri dönmemeleridir.

O günlerle alâkalı bir hâtırayı Ebû İdris el-Havlânî şöyle anlatır:

Şam mescidine girmiştım. Orada güler yüzlü bir delikanlı ve etrâfına toplanmış bir grup insan dikkatimi çekti. Bir konuda görüş ayrılığına düştüklerinde hemen o delikanlıya başvuruyor ve fikrini kabulleniyorlardı. Bu gencin kim olduğunu sordum:

– Muâz bin Cebel -radiyallâhu anh-’tır, dediler.

Ertesi gün erkenden mescide koştım. Baktım ki o genç benden evvel gelmiş namaz kılıyor. Namazını bitirinceye kadar bekledim sonra önüne geçerek

selâm verdim ve:

– Allâh’a yemin ederim ki ben seni seviyorum, dedim... (*Muvatta’*, Şaar, 16)

Hulefâ-i Râşidîn’den sonra kurulan İslâm devletleri, fethettikleri bölgelerin halklarını İslâmlaştırmak için Allâh Resûlü’nün tebliğ siyâsetini tâkip ederek bir iskan politikası çerçevesinde tebliğci ve dâvetçiler göndermişlerdir.²¹

Vedâ hutbesinde Allâh Resûlü’nü dinleyen yüz yirmi bin sahabiden Mekke ve Medine hudutları içinde vefat edip oraya defnedilenlerin sayısı yirmi bini geçmemektedir. Bunun hâricindeki yüz bin sahâbi, Fahr-i Kâinât Efendimiz’den aldıkları mânevî heyecan ve aşkla Allâh’ın dinini dünya üzerindeki bütün insanlara ulaştırma sevdâsıyla yollara düşmüş, uzak yakın demeden dünyanın her tarafına yayılmışlardır. Bu ilâhî ve lâhûtî sevdânın tutuşturduğu gönüller, bulundukları her beldede birer manevî meş’ale olmuş, Peygamber Efendimiz’in üsve-i hasenesinden taşıdıkları örnek hâl ve davranışlarıyla insanları çağlar boyu irşad etmişlerdir. Bugün dünya insanların pek çoğu Yüce Yaratıcı’nın dâvetine muhtaç ve susuz bir şekilde beklemektedir. Allâh Resûlü’nün ve ashâb-ı kiramın yolundan yürüyen tebliğciler ve muallimler ordusu, bu insanların ihtiyaçlarını karşılamak için seferber olmalıdır.

E. MEKTUP VE ELÇİLER

“Yâ Resûlallâh! Sen bizi nereye göndermek istersen, oraya gönder. Biz senin emrini yerine getiririz!”

İbn-i Sa’d, I, 264

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in İslâm’ı cihâna yaymak için kullandığı tebliğ vasıtalarından biri de çevre ülkelerin devlet başkanlarına yazdığı mektuplar ve gönderdiği elçilerdir. Bizzat gitmeye imkan bulamadığı bölgelerin insanlarına mektuplar ve elçiler göndererek tebliğ vazifesini noksansız bir şekilde îfâ etmiştir.

Kaynakların bildirdiğine göre Efendimiz, Mekke döneminde de bir kısım mektuplar göndermiştir. Mesela bi’setin ilk yıllarında Temim kabilesinden yaşlı

²¹ Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bu uygulamasını kendisine örnek alan Osmanlı Devleti de benzer bir siyâset gütmüş ve bu gâyeyle daha çok dervişleri ve âlimleri göndermiştir. Yeni fethedilen bölgelere gönderilen bu kişilere yerleşecekleri mekânlar gösterilmiş, bir çok defâ bazı köy ve beldeler kendilerine temlik edilmiştir.

Yeni fetholunan yerlere giderek buralardaki birçok bölgeye adını veren, tekke ve zâviyeler kuran ve zamanla bulundukları yerleri ilim ve irfân merkezleri hâline getiren dervişler, bölge halkının İslâmlaşmasında büyük bir vazîfe icra etmiştir.

Meselâ 1523 senesinde 7.017 nüfuslu Trabzon’un Müslüman nüfus oranı % 14,3 idi. Bu nisbet oraya gönderilen Müslümanların tebliğ faaliyetleri sâyesinde:

1553’te %46,7’ye

1583’te ise %53,62’ye yükselmiştir. Daha sonraki yıllarda da bu oran artarak devam etmiştir.

(Gülfettin Çelik, s. 88)

bir zat olan Eksem bin Sayfi, Resûlüllâh'tan İslâm hakkında bilgi istediğinde Peygamberimiz onun mektubuna şöyle cevap vermiştir:

“Allâh'ın Resûlü Muhammed'den Eksem bin Sayfi'ye...

Allâh'ın selâmı üzerine olsun. Allâh'a olan hamdimi sana bildiririm. Allâh bana, «Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh» dememi ve insanlara bu sözü tebliğ etmemi emrediyor. Bütün mahlûkât ve hükümlerlik Allâh'a âittir. Her şey O'nundur. Allâh onları yaratır, öldürür ve âhirette tekrar diriltir. Şüphesiz dönüş O'nadır. Peygamberlerin mesajını size ilettim. Büyük haberden elbette sorulacaksınız. Bir süre sonra onun haberini elbette öğreneceksiniz.” (Hamidullâh, el-Vesâik, s. 254-255)

Peygamberimiz, Habeşistan'a ilk hicret eden grupla gönderdiği mektubunda, Habeş Necâşisi'nden, kendine ilticâ eden Müslümanları himâyeye etmesini istemiş ve onu İslâm'a dâvet etmiştir. Fakat Peygamberimizin çevre ülkelerle mektup ve elçiler vasıtasıyla ciddî mânâda temasa geçmesi hicretin altıncı yılında başlar. Efendimiz Hudeybiye'den Medine'ye döndükten sonra bir gün ashâbının yanına varıp:

“– Ey insanlar! Hiç şüphesiz Yüce Allâh beni herkese rahmet olarak göndermiştir. Havarilerin İsâ bin Meryem'e muhâlefet ettikleri gibi siz de bana muhâlefet etmeyiniz.” buyurdu.

Ashâb:

– Yâ Resûlallâh! Havariler nasıl muhâlefet ettiler, diye sordu.

Allâh Resûlü:

“– Benim sizi dâvet edeceğim şeye, o da havarileri dâvet etmişti. Yakın bir yere gönderdiği kimseler râzı oldular ve selameti buldular. Uzaklara gönderdiği kimseler ise suratlarını astılar ve ağır davrandılar.” buyurdu.

Ashab-ı kirâm ayağa kalkarak:

– Sen bizi nereye göndermek istersen, oraya gönder. Biz senin emrini yerine getiririz! Vallâhi, hiçbir şeyde sana muhalefet etmeyiz, dediler.

Efendimiz hükümdarlara mektup yazdırmak istedi. Ashâbı:

– Yâ Resûlallâh! Onlar bir mektubu mühürlü olmadıkça okumazlar, dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz gümüşten bir yüzük yaptırdı. Üzerine “Allâh-Resûl-Muhammed” kelimelerini naksettirdi ve bu yüzüğü mektuplarında mühür olarak kullandı. (Müslim, Libâs, 57, 58; İbn-i Sa'd, I, 264)

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in gönderdiği mektuplardan biri Habeş Necâşi'sine idi. Efendimiz, mektubunu şöyle yazdırmıştı:

“Bismillâhirrahmânirrahîm

Allâh'ın Resûlü Muhammed'den Habeş hükümdarı Necaşi Ashama'ya. Müslüman ol. Kendinden başka ilâh olmayan Allâh Teâlâ'ya olan hamdimi sana bildiririm. O Melik'tir, Kuddûs'tur, Selâm'dır, Mü'min'dir, Müheymin'dir. Îsâ bin Meryem'in Allâh'ın rûhu ve kelimesi olduğuna şehâdet ederim. Allâh onu iffetli, temiz ve korunmuş Meryem'e ilkâ etmiş, o da böylece Îsâ'ya hâmile kalmıştır. Allâh Âdem'i eli ve üflemesiyle yarattığı gibi onu da rûhu ve üflemesiyle yaratmıştır.

Ben seni şerîki bulunmayan tek Allâh'a, O'na itaatte devamlı olmaya, bana uymaya ve vahyolunan Kitâb'a îmân etmeye çağırıyorum. Çünkü ben Allâh'ın resûlüyüm. Sana amcamın oğlu Ca'fer ve yanında bir grup Müslümanı gönderdim. Geldiklerinde onları ağırla! İtirazı bırak. Seni ve ordunu Allâh'a çağırıyorum. Böylece ben tebliğ vazifemi yaptım ve size nasihatte bulundum. Artık nasihatimi kabul ediniz. Selâm hidâyete tâbî olanlara!”

Necâşi, Peygamberimiz'in mektubunu alınca gözlerine sürdü, öpüp başına koydu. Hemen tahtından indi, tevazu göstererek yere oturdu ve şehâdet getirerek Müslüman oldu. Sonra da:

“Eğer yanına kadar gitmeye imkân bulsaydım, muhakkak giderdim. Allâh şahit olsun ki kitab ehli olan yahudilerle nasrânîlerin geleceğini bekleyip durdukları ümmî peygamber budur. Mûsâ -aleyhisselâm-, Îsâ -aleyhisselâm-'ın geleceğini müjdelediği gibi Îsâ Peygamber de, Muhammed -aleyhisselâm-'ın geleceğini müjdelemiştir. Her ne kadar haber almak gözle görmek gibi değilse de ne yapayım ki Habeşlilerden fazla destek bulamıyorum. Yardımcılarımın çoğalmasını ve kalblerinin İslâm'a ısınmasını bekliyorum.” dedi.

Bundan sonra Necâşi, Peygamberimiz'in mektubuna şu karşılığı verdi:

“Bismillâhirrahmânirrahîm

Bu, Allâh'ın Resûlü Muhammed'e Necaşi Ashama tarafından yazılan mektuptur:

Ey Allâh'ın Peygamberi! Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan ve beni İslâm'a hidâyet eden Allâh'ın selâmı, rahmet ve bereketi senin üzerine olsun!

Îsâ'dan bahseden mektubun bana ulaştı. Göklerin ve yerin Rabbine yemin ederim ki Îsâ da kendisi hakkında, senin söylediklerinden zerre kadar fazla bir şey dememiştir. Hakikatte o, senin tavsif ettiğin gibidir. Biz senin ne için gönderildiğini kavramış bulunuyoruz. Amcaoğlun ve arkadaşlarını da ağırladık.

Senin kesinlikle doğru sözlü olduğuna ve önceki peygamberleri tasdik edici olarak gönderildiğine şehâdet ederim. Ben sana vekâleten amcamın oğluna

bey'at ettim ve âlemlerin Rabbi olan Allâh'a teslim oldum. Oğlum Erha bin Ashama'yı da sana gönderiyorum. Ben bu hususta kendi âilemden başkasına güç yetiremiyorum. Eğer yanına gelmemi arzu ediyorsan onu da yaparım yâ Resûlallâh! Senin söylediğin şeylerin hak ve gerçek olduğuna şehâdet ederim. Allâh'ın selâmı üzerine olsun yâ Resûlallâh!" (İbn-i Sa'd, I, 258; Hamîdullâh, *el-Vesâik*, s. 100, 104-105)

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in gönderdiği bu mektuplar, muhataplarınca umûmiyetle hüsn-i kabûl görmüştür. Bu durum, Allâh Resûlü'nün peygamberliğinin ve İslâm devletinin civâr ülkelerde duyulduğunun ve tesir yapacak seviyeye ulaştığının bir tezâhürüdür. Efendimiz bu gücünü ve nüfûzunu kullanarak mümkün olan her vesileyle insanları dine davet etmiştir.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Bizans kralı Heraklius'a Dihye bin Halife el-Kelbî ile bir mektub göndermiş ve onu İslâm'a çağırmıştır. Efendimiz'in mektubu Bizans sarayında derin yankılar uyandırmış, Heraklius Müslüman olmaya meyletmış ancak nefsinin ve kavminin baskıları karşısında bundan vazgeçmiştir. (Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 5-6; Müslim, Cihâd, 74; İbn-i Hanbel, I, 262)

Kâinâtın Efendisi, Abdullah bin Huzâfe'yi de Acem Şâhı Kistrâ'ya göndermiştir. Allâh Resûlü yazdırdığı mektubunda şöyle buyurmuştur:

"Bismillâhirrahmânirrahîm

Allâh'ın Resûlü Muhammed'den Fârisîlerin büyüğü Kistrâ'ya! Hidâyete uyanlara, Allâh'a ve Resûlü'ne îmân edenlere, Allâh'tan başka hiçbir ilâh ve mâbud olmadığına, O'nun eşi, ortağı bulunmadığına ve Muhammed'in de O'nun kulu ve resûlü olduğuna şehâdet getirenlere selam olsun!

Seni Allâh'a îmâna dâvet ediyorum. Çünkü ben dirileri uyarmak, inançsızlardan azâbı hak edenlerin cezasını bildirmek üzere Allâh'ın bütün insanlara gönderdiği bir elçisiyim. Bu durumda Müslüman ol da selâmet bul. Dâvetimden yüz çevirirsen bütün mecusîlerin günahı senin boynuna olur!"

Mektubu dinleyen Kistrâ, adamlarına elçi Abdullah bin Huzâfe'nin dışarı çıkarılmasını emretti. Abdullah, Kistrâ'nın huzurundan çıkar çıkmaz hayvanına binip Medine yolunu tuttu. Kendi kendine:

– Vallâhi, benim için iki yoldan (ölüm veya kurtuluş) hangisi olursa gam çekmem. Resûlullâh'ın mektubunu yerine ulaştırmış ve vazifemi yapmış bulunuyorum, dedi. (İbn-i Hanbel, I, 305; İbn-i Sa'd, I, 260, IV, 189; İbn-i Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 263-6; Hamîdullâh, *el-Vesâik*, s. 140)

Ashâb-ı kirâm uzak diyarlara Allâh Resûlü'nün mektuplarını götürmeyi bir şeref biliyor ve bundan hiç çekinmiyordu. Abdullâh bin Huzâfe -radiyallâhu anh-gibi tehlikeli anlar yaşayanlar da oluyordu. Her birinin tek bir hedefi vardı o da

Efendimiz'in mektubunu yerine ulaştırmaktı. Bu yolda ölüm, esâret, sıkıntı gibi şeyler onların akıllarından bile geçmiyordu.

Kâinâtın Fahr-i Ebedîsi yine birgün:

“– Ey insanlar! Ecir ve sevabını Allâh'tan bekleyerek řu mektubu İskenderiye Mukavkıs'a hanginiz götürür?” diye sorunca, Hâtıb bin Ebi Beltaa - radiyallâhu anh- fırlayıp kalktı ve Peygamberimiz'e doğru vardı:

– Yâ Resûlallâh! Ben götürürüm, dedi.

Allâh Resûlü:

“– Ey Hâtıb! Allâh bu vazifeyi senin hakkında mübarek kılsın!” buyurdu.

Hâtıb, Efendimiz'in mektubunu İskenderiye Mukavkısı'na²² götürdü. Mektupta şöyle yazıyordu:

“Bismillâhirrahmânirrahîm

Allâh'ın kulu ve resûlü Muhammed'den Kıbtîlerin büyüğü Mukavkıs'a. Hidâyete uyan, doğru yolu tutanlara selam olsun.

İmdi, seni İslâm'a dâvet ediyorum. Müslüman ol selameti bul da Allâh sana ecir ve mükâfatını iki kat versin. Eğer bu dâvetimi kabul etmezsen Kıbtîlerin günahı senin boynuna olur.

«Ey Ehl-i Kitab! Geliniz, bizim ve sizin aranızda ortak bir sözde (kelime-i tevhidde) birleşelim, Allâh'tan başkasına ibadet etmeyelim ve O'na hiçbir ortak koşmayalım! Allâh'ı bırakıp da birbirimizi rabler edinmeyelim!»“ (Âli- İmrân 3/64)

Peygamberimiz'in mektubu okununca Mukavkıs, Hâtıb bin Ebi Beltaa'yı yanına çağırıp din adamlarını da topladı.

Hâdisenin devamını Hâtıb -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

Mukavkıs bana:

– Anlamak istediğim bazı şeyleri sana soracak ve seninle konuşacağım, dedi.

Kendisine:

– Buyurunuz, konuşalım, dedim.

²² Bizans imparatorları için Kayser ve Rum Kayseri, Fars hükümdarları için Kisrâ, Habeş hükümdarları için Necâşî, Mısır hükümdarları için Firavun, İskenderiye hükümdarları için Mukavkıs, Yemen ve Şihhîr hükümdarları için Tübbâ', Hind hükümdarları için Batlımus ünvanları kullanılmıştır. Bunlar isim değil, umûmî olarak verilen ünvanlardır. (İbn-i Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 228)

Mukavkıs:

– Senin Efendin peygamber değil midir, diye sordu.

– Evet, O, Allâh'ın resûlüdür, dedim.

Mukavkıs:

– O gerçekten böyle bir peygamber ise kendisini öz yurdundan çıkarıp başka bir yere sığınmak zorunda bırakan kavminin aleyhinde niçin Allâh'a duâ etmedi, diye sordu.

Ona:

– Sen Îsâ bin Meryem'in resûlullâh olduğuna şهادet edersin değil mi? O gerçekten peygamber olduğuna göre, kavmi onu yakalayıp asmak istedikleri zaman kendisini dünya semâsına kaldırıp yükselteceğine, kavmini helâk etmesi için Allâh'a dua etse olmaz mıydı, dedim.

Mukavkıs söyleyecek söz bulamadı. Bir müddet sustuktan sonra:

– Sözüünü tekrarla, dedi.

Tekrarladım. Mukavkıs yine sustu. Sonra da:

– Güzel söyledin. Sen bir hakîmsin, yerli yerince konuşuyorsun ve hakîm olanın da yanından geliyorsun, dedi.

Bundan sonra ona:

– Senden önce burada bir adam, kendisinin en yüce rab olduğunu iddia etmişti. Yüce Allâh o firavunu dünya ve ahiret azabıyla yakalayıp cezalandırdı. Sen, kendinden öncekilerden ibret al da, başkalarına ibret olma, dedim.

Mukavkıs:

– Bizim bir dînimiz vardır, daha hayırlısını görmedikçe onu bırakmayız, dedi.

Ben:

– İslâm, senin bağlı bulunduğun dinden kesinlikle daha üstündür! Biz seni, Allâh Teâla'nın insanlara din olarak seçtiği İslâm'a dâvet ediyoruz. Muhammed Mustafâ -sallallâhü aleyhi ve sellem-, sâdece seni değil bütün insanları dâvet ediyor. Onlardan kendisine karşı en katı ve kaba davrananlar Kureyşliler oldu. Ona karşı en çok düşmanlığı da yahudiler yaptılar. İnsanlardan en çok yakınlık gösterenler ise hıristiyanlar oldu. Hz. Mûsâ nasıl Hz. Îsâ'yı müjdelemiş ise, o da Muhammed -aleyhisselâm-'ı müjdelemiştir. Bizim seni Kur'ân'a dâvetimiz, senin Tevrat'a bağlı olanları İncil'e dâvetin gibidir. Her insan kendi zamanında gelen

peygambere ümmet olmak durumundadır. Sen de Hz. Muhammed'in dönemine yetişenlerdensin. Dolayısıyla biz seni İslâm'a dâvet etmekle İslâm -aleyhisselâm-'ın dininden uzaklaştırmış olmuyoruz. Bilakis onun risâletine uygun amel etmeni teklif etmiş oluyoruz, dedim.

Mukavkıs:

– Ben bu peygamberin dînini inceledim. Gördüm ki onda ne dünyadan el etek çekilmesi emrediliyor ne de mergûb ve makbûl şeyler yasaklanıyor. O ne yolunu şaşırmış bir sihirbaz ne de gâibden haber aldığını iddia eden bir yalancıdır. Bilakis kendisinde gâibi keşfedip haber vermek gibi peygamberlik alâmetleri vardır. Bununla beraber biraz daha düşünmek isterim, dedi.

Daha sonra da Peygamberimiz'in mektubuna şöyle bir cevap yazdırdı:

“Bismillâhirrahmânirrahîm

Muhammed bin Abdullah'a Mukavkıs'tan.

Sana selâm olsun! Mektubunu okudum. Zikrettiğin ve beni dâvet ettiğin şeyleri anladım. Bir peygamber daha geleceğini biliyor fakat onun Şam'dan çıkacağını sanıyordum. Elçini ağırladım. Sana Kıbtîler katında mevkileri yüksek iki câriye ile elbiseler gönderiyorum. Binmen için bir de sana katır hediye ediyorum. Sana selâm olsun!”

Mukavkıs, ne bundan fazla bir şey yaptı ne de Müslüman oldu. Bana da; “Sakin hâ! Kıbtîler senin ağzından tek kelime bile işitmesinler!” diye tenbihatta bulundu. (İbn-i Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 266-267; İbn-i Sa'd, I, 260-261; İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, III, 530-531)

Peygamber Efendimiz'in mektuplarının gönderilmesi ve muhtevaları kadar onları götüren elçilerin şahsiyet, karakter ve terbiyeleri de bizim için büyük bir önem arz etmektedir. Zira dâvetin muhataplar tarafından kabul edilmesinde bu husûsun tesiri büyüktür. Bu gerçeği çok iyi bilen Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, mektuplarını götürecek elçilerinde, üstün ahlâkî vasıfların bulunmasına azami dikkat göstermiştir.

Kaynaklardan anlayabildiğimiz kadarıyla gönderilen bu elçiler güzel söz söyleyebilen, cesur, zeki, ikna kabiliyetine sâhip, İslâm'ın hakikatini iyi kavramış, örnek yaşayış sâhibi, ehliyetli ve liyakatli kişilerdir.

Bunlar elçi olarak gönderildikleri bölgelere önceden değişik vesilelerle gitmiş, oranın örf, âdet, inanç ve düşüncelerini bilen, lisânlarına vâkıf ve tertipli kimseler idi. Çünkü insanın görünüşü, muhataba tesir etme bakımından oldukça mühimdir. Nitekim Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Sizler kardeşlerinizin yanına varacaksınız; binek hayvanlarınızı düzene

koyunuz, elbiselerinize çeki düzen veriniz. Tâ ki insanlar arasında, yüzdeki güzelliğin timsâli olan ben gibi olunuz. Çünkü Allâh çirkin görünüşü ve kötü sözü sevmez.” (Ebû Dâvûd, Libâs, 25)

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, gönderdiği elçilere dikkat etmeleri gereken hususlarda önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Meselâ Allâh Resulü -sallallâhu aleyhi ve sellem- Himyer’de bulunan Hâris, Mesrûh ve Nuaym bin Abdikelâl’e bir mektup yazmıştı. Mektubu İyâş bin Ebî Rabîa el-Mahzûmî ile gönderirken ona şu tavsiyelerde bulundu:

“Oraya vardığın zaman geceleyin girme, sabahın olmasını bekle. Sonra en güzel şekilde abdestini al, iki rekât namaz kıl. Seni muvaffak kılması ve hüsn-i kabûl görmen için Allâh Teâlâ’ya duâ et. Daha sonra güzelce hazırlık yap, mektubumu sağ eline al ve onu sağ elinle onların sağ eline ver. Böyle yaparsan onlar seni kabul edeceklerdir.” (İbn-i Sa’d, I, 282)

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in gönderdiği mektuplar ve elçiler pek çoktur. Allâh Resûlü her türlü fırsatta tebliğ vasıtası olarak bu yolu kullanmıştır. O günün haberleşme şartları ve imkânları içinde en büyük gayreti göstermiştir. Bu gayretler, kısa ve uzun vâdede semerelerini vererek İslâm’ın çevre ülkelerde tanınıp halklarının bu dîni kabûlüne zemin hazırlamıştır.

Haberleşme imkânlarının son derece arttığı ve kolaylaştığı günümüzde, insanları İslâm’a dâvette yeni vâsıtalardan en verimli şekilde istifade etmek gerekmektedir.

F. GELEN HEYETLER

“Ehlinizin yanına dönünüz ve aralarında bulununuz. Onlara gerekli bilgileri öğretiniz, söylenecek şeyleri söyleyiniz.”

(Buhârî, Ezân, 18)

Medine döneminin son yıllarında İslâm, civar beldelerde tanınıp bilindikten sonra kabileler akın akın Peygamber Efendimiz’e gelip Müslüman olmaya başladılar. Bu heyetlerin muhtelif maksat ve talepleri oluyordu:

- 1) Kabile ve kavimlerinin Müslüman olduklarını bildirmek ve onlar adına bey’at etmek,
- 2) İslâm’ın ahkâmını öğrenmek ve döndüklerinde kabilelerine anlatmak,
- 3) İslâm’ı tebliğ edecek ve öğretecek muallimler istemek,
- 4) İslâm dinini kabul etmemekle beraber, cizye vererek İslâm idaresine girmek ve anlaşma imzalamak,
- 5) Resûlüllâh ile dinî ve ilmî müzâkerelerde bulunmak

6) İslâm devletinin ve Resûlullâh'ın durumunu öğrenmek.

Bunlardan misal kabilinden sâdece birkaçını kaydetmek yeterli olacaktır.

Efendimiz'e gelen heyetlerden biri Tayy kabilesine aitti. Medine'ye geldikleri zaman, Peygamberimiz Mescidde idi, hemen yanına vardılar. Efendimiz onlara bakıp:

“– Ben, size hiçbir yararı bulunmayan ve tapmakta olduğunuz Uzzâ'dan daha hayırlısını tavsiye ederim.” buyurdu.

Zeydül-Hayl:

– Yâ Resûlallâh! Ben sana dokuz konaklık yerden hayvanımı yorarak geldim. Gecelerim uykusuz, gündüzlerim susuz geçti, dedi.

Allâh Resûlü:

“– Seni yamaçlardan ve düzlerden buraya kadar getiren, kalbini îmâna yaklaştıran Allâh'a hamdolsun.” buyurdu ve Zeyd'in elini avucunun içine alıp:

“– Sen kimsin, ismin nedir?” diye sordu.

Zeyd:

– Ben Zeydül-Hayl'im. Şehâdet ederim ki Allâh'tan başka hiçbir ilah yoktur. Sen de O'nun kulu ve resûlüsün, dedi.

Resûl-i Ekrem Efendimiz:

“– Sen Zeydül-Hayl değil, Zeydül-Hayr'sın!” buyurdu.

Peygamberimiz Tayy temsilcilerine İslâm'ı anlatıp Müslüman olmalarını teklif edince, onlar da hemen Müslüman oldular. (İbn-i Hişâm, IV, 245; İbn-i Sa'd, I, 321)

Yemen halkından Sa'd-ı Hüzeym temsilcileri ise Müslümanlığı kabul etmiş olup beyat etmek ve İslâm'ın ahkâmını öğrenmek üzere gelmişlerdi. İçlerinden Ebû Numan şöyle anlatıyor:

– Kavmimden birkaç kişinin başında Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e gitmek üzere yola çıktık. Mescidin kapısına vardığımızda Resûlullah'ı cenaze namazı kıldırırken görünce geride bekledik. Nebiyy-i Muhterem Efendimiz namazı kıldırıp dönünce bize bakıp:

“– Siz kimsiniz?” diye sordu.

– Sad-ı Hüzeym oğullarındanız, dedik.

Efendimiz:

“– *Siz Müslüman mısınız?*” dedi.

– Evet, dedik. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Kardeşinizin cenâze namazını kılmadınız mı?*” diye sordu.

– Yâ Resûlallâh! Sana bey’at edinceye kadar bunun bize câiz olmayacağını sanıyorduk, dedik.

Bu kez Allâh Resûlü:

“– *Siz, nerede Müslüman olursanız olun, Müslümansınız!*” buyurdu.

– Bey’at ettik, sonra konak yerimize döndük. Resûlullah misâfir edilmemiz ve ağırlanmamız için emir verdi. Medine’de üç gün oturduktan sonra, vedâlaşmak üzere Resûlullah’ın yanına vardık. Döneceğimiz sırada Allâh Resûlü Bilâl’e emretti. O da her birimize hediye olarak birçok gümüş verdi. Böylece kavmimizin yanına döndük. (İbn-i Kayyım, III, 652-653; İbn-i Sa’d, I, 329-330)

Gelen heyetlerin İslâm’ı Resûlullâh Efendimiz’den bizzat öğrenip hemen dönerek kabilelerine anlatmalarına güzel bir örnek de Benî Tüccîblilerdir. Bunlardan on üç kişilik bir heyet, Efendimiz’in yanına geldiler. Zekâtlıklarını da yanlarında getirmişlerdi. Onların bu tavırları Peygamberimiz’in pek hoşuna gitti. Hey’ete:

“– *Hoş geldiniz!*” buyurdu. Bilal-i Habeşî’ye onları en iyi bir biçimde ağırlamasını emretti.

Benî Tüccîb heyeti:

– Yâ Resûlallâh! mallarımız içindeki Allâh’ın hakkını sana getirdik, dediler.

Allâh Resûlü:

“– *Onları geri götürüp fakirlerinize dağıtınız.*” buyurdu.

Benî Tüccîb heyeti:

– Yâ Resûlallâh! Biz, ancak fakirlerimizden artmış olanını sana getirdik, dediler.

Hız. Ebû Bekir:

– Yâ Resûlallâh! Arap heyetleri içinde, doğrusu şu Tüccîb heyeti gibisi yoktur, dedi.

Resûl-i Ekrem Efendimiz:

“– *Hidâyet Yüce Allâh’ın elindedir. Allâh, hayrını dilediği kimsenin*

kalbini îmâna açar!” buyurdu.

Tüçb heyeti, Peygamberimiz’e Kur’ân’dan ve sünnetten birtakım şeyler sordular. Sordukları şeylerin cevapları yazılarak kendilerine verildi. Bu gayretleri sebebiyle Efendimiz’in onlara rağbeti ve alâkası arttı. Benî Tüçb heyeti, birkaç gün kaldıktan sonra gitmek istediler. Kendilerine:

– Niçin acele ediyorsunuz, denildi.

– Geride kalan kavmimizin yanına dönüp Resûlullah’tan gördüklerimizi, kendisinden sorup öğrendiklerimizi onlara anlatacağız, dediler.

Sevgili Peygamberimiz’in yanına gelip vedâlaştılar. Efendimiz onlara Bilal-i Habeşî’yi gönderdi. Hediyelerinin verilmesini emretti, diğer heyetlere verilenden daha çok ihsânda bulunulmasını söyledi. (İbn-i Sa’d, I, 323; İbn-i Kayyım, III, 650-651)

Görüldüğü üzere Resûl-i Ekrem Efendimiz, Kur’ân’ı ve İslâm’ı öğrenmeye rağbet ve iştihak içinde olanlara daha çok alaka göstermiştir. Buna benzer şekilde meselâ bir heyetten Kur’ân’ı daha çok öğrenmiş olan ve gayret gösteren birini, yaşça küçük olmasına rağmen onlara başkan tayin etmiştir. (İbn-i Sa’d, V, 508; İbn-i Hişâm, IV, 185; İbn-i Hanbel, IV, 218)

Resûlüllâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Medine’ye gelen heyetlerle fevkalâde dikkatli ve nâzik bir şekilde ilgilenmiştir. Onlara karşı, hep değer verici ve iltifat edici bir üslûp kullanmıştır. Onun gelen bu heyetlere karşı nâzik davranışları, problemleri ile yakından alakadar olması, İslâm’ın her tarafta duyulmasına ve her açıdan hüsn-i kabul görmesine sebep olmuştur.

Heyetler, bir topluluğun temsilcisi olarak geldikleri için, onlara karşı çok dikkatli davranılması, ilgi gösterilmesi, gerekmektedir. Zira onların memnuniyeti, temsil ettikleri kimselerin memnuniyetini artıracak gibi memnûniyetsizlikleri de yine temsil ettikleri toplumun İslâm’dan uzaklaştırılması anlamına gelmektedir. Bu sebeple Resûlüllâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in tâkip ettiği esaslar, bütün çağlar boyunca geçerlidir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, gelen heyetlerle görüşmek için mescidinde “Üstüvânetü’l-Vüfûd: Elçiler Sütunu” diye anılan bir yer belirlemişti. Efendimiz misafirleri karşılayacağı zaman güzel ve temiz elbiseler giyerdi. Kabul merâsiminde kendi yanında yer alacak kişilerin de aynı şekilde giyinmelerini emrederdi. Mesela Kinde heyeti geldiği zaman Efendimiz, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali ile birlikte Yemen mâmülü kıymetli elbiseler giymişti. (İbn-i Sa’d, IV, 346)

Resûlüllâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, gelen heyetlerle ilgilenecek teşrifatçı memurlar görevlendirmektedir. Bunlar heyetlerin gelişini Peygamber

Efendimiz'e haber veriyorlar, elçileri karşılayıp Allâh Resûlü'nü nasıl selâmlayacaklarını ve huzurunda nasıl davranacaklarını öğretiyorlardı. Hz. Ebû Bekir de teşrîfât işlerinden sorumluydu. Misafirlerin hizmetlerini Efendimiz'in hizmetçisi Sevbân yapar, Bilâl de yemek işlerini organize ederdi. Heyetlere bazen ekmekle et, bazen ekmekle süt ikram edilirdi. (Kettânî, I, 348)

Peygamber Efendimiz, huzuruna çıkan elçilerin hal ve hatırlarını sorar, bulundukları bölgelerin durumu hakkında bilgi alır, taleplerini dinler, sorularını cevaplar ve meselelerini hallederdi. (Nesâî, Umre, 5) Çoğu kez gelenlere iltifatlar eder, bazı hizmet ve ikramları bizzat kendisi yapardı. Mesela gelen bir heyete bizzat hizmet etmeye başlamıştı. Ashâb-ı kiram:

– Yâ Resûlallâh! Anamız babamız sana kurban olsun. Bırakın da bunları biz yapalım, diye ricada bulunduklarında:

“– *Bunlar bizim ashâbımıza hizmet etmişlerdi. Buna karşılık onları mükâfatlandırmak istiyorum.*” buyurarak hizmete devam etti. (Beyhakî, Şuabu'l-îmân, VI, 518; VII, 436)

Sabah akşam ne zaman müsait olursa gidip heyettekilerle görüşür, uzun uzun konuşurdu. Hattâ Sakîf heyetiyle mûtat olarak her yatsı sonu buluşan Peygamberimiz, bir keresinde ayakta konuşmaları bir hayli uzadığı için zaman zaman vücûdunun yükünü bir ayağına bindirerek diğerini dinlendirme ihtiyâcı hissetmişti. (Ebû Dâvûd, Ramazan, 9)

Resûlüllah Efendimiz elçi ve misâfirlere son derece mütevâzi davranır, gayet samimi ve cana yakın bir muâmelede bulunurdu. Kabile mensupları farklı bir lehçe kullanıyorsa Peygamberimiz onlara kendi lehçeleriyle hitap ederdi. Diplomatik görüşmelerin îcâbı olan aşırı resmiyet ve donukluk, Peygamberimizin söz ve davranışlarında yoktu. (İbn-i Hanbel, IV, 9, 343)

Heyetler dönerlerken Peygamberimiz onlardan, burada öğrendikleri şeyleri memleketlerinde öğretmelerini isterdi. (Nesâî, Ezan, 8)

Peygamber Efendimiz, heyetlerin Medine'de bir müddet kalarak Kur'ân-ı Kerîm'i ve dînî esasları öğrenmelerini, bizzat kendisinin tatbikatını müşâhede ederek İslâm'ı öğrenmelerini sağlamaya gayret göstermiştir. Meselâ **Abdülkays heyeti** geldiği zaman Ensâr'dan, onları misafir etmelerini ve ikramda bulunmalarını istemişti. Bu arada gerekli dini malumatı öğretmelerini, namaz için lüzumlu sûreleri ezberletmelerini tenbihlemişti. Sabahleyin geldiklerinde hâl ve hatırlarını, Ensâr'ın ilgisinden memnun olup olmadıklarını sordu. Onlar da memnuniyetlerini ifade ettiler. **Ashâbın gayreti** ve Abdülkays'lıların öğrenme azminden son derece memnun kalan Peygamber Efendimiz, onlarla tek tek ilgilenerek ezberledikleri Tahîyyât'ı, Fâtiha'yı, diğer sûreleri ve öğrendikleri

sünnetleri bizzat kendisi kontrol etti. (Ahmed, III, 432; IV, 206)

Medine’de bu şekilde on gün veya daha fazla kalan heyetler için özel misafirhaneler de tahsis edilmişti. Abdurrahman bin Avf’ın evi bu maksatla kullanılıyordu. Ramle bint-i el-Hâris’in hurmalıklar arasında inşa edilmiş geniş ve güzel evinin bu işler için tahsis edildiği de kaydedilmektedir. (Ebû Dâvûd, Ramazan, 9; Kettânî, Terâtib, I, 347)

Peygamber Efendimizin uyguladığı bu metot ve esaslar, insan gerçeğini ve fıtratını esas alan evrensel prensiplerdir. Tebliğ ve dâvet faaliyetlerinde bu esaslardan istifade edilmesi gerekmektedir.

G. BAHŞİŞ, HEDİYE, ZİYÂFET VE TOPLANTILAR

“Karnı aç olan insana yapılacak ilk İslâmî tebliğ, onun karnını doyurmaktır.”

İnsan, ihsana medyûndür. Zîrâ insanın fıtrat itibariyle mala, mülke ve maddî imkânlarla karşı tabî bir meyli vardır. Bu tür arzu ve isteklerini değişik yollarla tatmin etmek ister. Dolayısıyla bu konularda kendisine yardımcı olan, problemlerini çözen, ihtiyacını gideren, gönlünü hoş eden kimselere karşı kendiliğinden bir muhabbet duyar. Bu vesileyle taraflar arasında ülfet, muhabbet, yakınlık, tanışma, anlaşma ve kaynaşma tahakkuk eder. Cenâb-ı Hak, dâvetçinin vasıf ve metotlarından bahsettiği âyetlerin birinde şöyle buyurmaktadır:

وَلَا تَسْتَوِ الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

“İyilikle kötülük müsâvî değildir. Sen kötülüğü en iyi bir muâmele ile uzaklaştır. Bakarsın senin ile arasında düşmanlık bulunan kişi, sanki samîmî bir dost oluvermiştir.” (Fussilet 41/34)

Bu bakımdan İslâm tebliğci ve dâvetçileri, muhatabın psikolojisi üzerinde olumlu tesir icra eden, ruhunu okşayan ve gönlüne hoş gelen bu tebliğ vasıtasından istifade ederek, durumlarına göre izzet ü ikramda bulunmalı, hediyeler takdim etmeli, ve ihtiyaçları husûsunda yardımcı olmalıdır. Bu sâyede düşünce ve yaşayış farklılığından dolayı aralarında bulunan düşmanlık ve burûdeti (soğukluğu) dostluğa ve muhabbete çevirebilirler. Nitekim Allâh Resûlü:

“Aranızdaki kin ve husûmeti gidermek üzere hediyeleriniz ve birbirinize karşı muhabbet besleyiniz.” buyurmaktadır. (Tirmizi, Velâ, 6)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, ümmetine emrettiği bu esaslar çerçevesinde kendisine verilen hediyeleri kabul etmiş ve imkân buldukça dost ve düşman herkese, özellikle gelen heyetlere hediyeler vermeye özen göstermiştir. Hatta son hastalığı sırasında bir çok sıkıntılar içindeyken bile gelen heyetlere hediyeler

verilmesini emretmiştir. (Buhari, Cizye, 6)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, tebliğe başladığı ilk yıllarda özellikle yakın akrabasını İslâm'a dâvet ederken yemekli toplantılar tertip etmiş, ziyâfetten sonra ilâhî talimatları onlara bildirmiştir. Hz. Ali konuyla alâkalı şu hâdiseyi nakletmektedir:

Allâh Teâlâ'nın yakın akrabalarını âhiret azâbıyla uyarması emri gelince (eş-Şuarâ 29/214) Resûlullah Efendimiz beni çağırıp Abdülmuttalib oğullarını dâvet etmemi ve yemek hazırlamamı istedi. Resûlullâh'ın bana emrettiği şeyi yaptım. Abdülmuttalib oğulları toplandılar. Kırk kişi kadardılar. Toplandıklarında Efendimiz beni çağırıp hazırladığım yemeği getirmemi istedi. Getirip önüne koydum. Eti parçalayarak çanağın çevresine birer parça koyduktan sonra:

“– Haydi yiyiniz, bismillâh!” buyurdu.

Doyuncaya kadar yediler. Varlığım kudret elinde bulunan Allâh'a yemin ederim ki onların tümüne sunduğum yemeği bir kişi bile yalnız başına yiyebilirdi.

Bundan sonra Allâh Resûlü:

“– Yâ Ali! Onlara süt de ikrâm et.” buyurdu.

Onlara süt kabını getirdim, hepsi kanasıya içtiler. Vallâhi o kaptaki süt kadarını onlardan bir tek adam bile yalnız başına içebilirdi. Sofradan kalktıklarında yemek ve süte sanki hiç el değmemiş gibiydi. Resûlullâh Efendimiz söze başlamak istediği sırada, Ebû Leheb'in engel olmasıyla oradakiler dağılıp gittiler. Resûl-i Ekrem Efendimiz ikinci bir toplantı daha düzenledi. Yine onlara yemek ikram etti. Bu yemek sonrasında Allâh'ın emirlerini onlara bir bir açıkladı. (İbn-i Hanbel, I, 111, 159; İbn-i Sa'd, I, 187; Heysemî, VIII, 302-303)

İslâm'ı tebliğ etmek için insanları yemeğe davet eden Sevgili Peygamberimiz'in, evine girip çıkma âdabını Allâh Teâlâ şöyle bildirmektedir:

“Ey imân edenler! Peygamber'in evine rastgele girmeyin. Ancak yemek için izin verilir de girerseniz (erkenden gelip) yemeğin hazırlanmasını beklemeyin. Fakat dâvet edildiğinizde girin, ancak yemeği yer yemez hemen dağılın da konuşmaya dalmayın...” (el-Ahzâb 33/53)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, özellikle müellefe-i kulûb denen, kalbleri İslâm'a ısıdırılacak olan kimselere ganimet mallarının kendi hissesine düşen kısmından bol bol vermiştir. Peygamberimiz bunlara sadaka ve ganimetlerden vermekle, güzel muamele etmekle aynı zamanda bir kısmından gelebilecek kötülükleri önleyip Müslümanların gönüllerini rahatlatmıştır. İmânları henüz kemâle ermemiş olanların da Müslümanlıklarını geliştirip güzelleştirmelerini hedeflemiştir.

Bir keresinde Efendimiz, yeni Müslüman olmuş birisine iki dağ arasını

dolduran bir koyun sürüsü vermişti... Adam kabilesine dönünce:

– Ey kavmim! Koşun, Müslüman olun! Çünkü Muhammed, fakirlik ve ihtiyaç korkusu duymadan çok büyük ikram ve ihsanlarda bulunuyor, dedi.

Hadisin râvîsi Enes -radiyallâhu anh- şöyle der:

“Kimileri, sırf dünyalık elde etmek için Müslüman olurlardı. Fakat çok geçmeden Müslümanlık onların gözünde, dünyâdan ve üzerindeki her şeyden daha değerli bir hâle gelirdi.” (Müslim, Fezâil, 57-58)

Resûl-i Ekrem Efendimiz kendisine gelen heyetlere ve diğer insanlara da hediye vermeyi hiçbir zaman ihmâl etmemiştir. Nitekim Bahreyn halkından yirmi kişinin Medine’ye gelmesi için kendilerine yazı yazmıştı. Gelenlerin on ikisi Abdulkays’tandı. Bunlar Peygamberimiz’le görüşüp Müslüman oldular. Birçok şeyler sorup öğrendiler.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, dönerlerken Abdulkays heyetinin her ferdine hediyeler verilmesini emretti. Heyet temsilcisi Abdullah bin Avf’a ise on iki buçuk ukiyye gümüş verdi. (İbn-i Sa’d, I, 315)

Yine Fahr-i Âlem Efendimiz’e Benî Mürre’nin 13 kişilik temsilcileri, Hâris bin Avf’ın başkanlığında gelmişlerdi. Efendimiz onlara:

“– *Yurdunuz nasıldır?*” diye sordu.

Hâris:

– Vallâhi biz kuraklığa ve kıtlığa uğradık. Hayvanlarımızın soluyacak nefesleri kalmadı. Bizim için Allâh’a dua et, dedi.

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Efendimiz:

“– *Allâhım! Onları yağmurunla sula.*” diyerek duâ etti.

Benî Mürre temsilcileri Medine’de birkaç gün oturduktan sonra yurtlarına dönmek istediler. Peygamberimiz ile vedâlaşmaya geldiler. Efendimiz, Hâris bin Avf’ı onlara başkan tayin etti. Temsilcilere hediyelerini vermesi için Bilâl-i Habeşî’ye emretti. O da, temsilcilerden her birine onar ukiyye, Hâris bin Avf’a da on iki ukiyye gümüş verdi. (İbn-i Sa’d, I, 298; İbn-i Esîr, *Üsûdü’l-Gâbe*, I, 410)

Allâh Resûlü’nün kendisine gelen heyetlere, bulundukları bölgelerdeki bir kısım arâzileri ve su kaynaklarını tahsis ettiği de olmuştur. Benî Ukayl heyeti gelip Müslüman olmuşlar ve kavimleri adına da bey’atta bulunmuşlardı. Efendimiz bunlara Akik arazisini verdi. Onlar için bu husûsta kırmızı bir deri üzerine yazdırdığı yazıda şöyle buyurdu:

“*Bismillâhirrahmânirrahîm*

Bu, Allâh'ın resûlü Muhammed'in Rebi, Mutarriif ve Enes'e verdiği yazıdır:

Namaz kıldıkları, zekât verdikleri ve itaat ettikleri müddetçe onlara Akik arazisini vermiştir. Böyle yapmakla onlara diğer bir Müslümanın hakkı da verilmiş değildir.” (İbn-i Sa'd, I, 301-302)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bu şekilde kalpleri İslâm'a ısındırmak için verdiği bahşişler, hediyeler ve yaptığı ikramlar sayılamayacak kadar çoktur. [Hatta vefâtından az evvel yaptığı vasiyetlerinden birinde:](#)

“Benim yaptığım gibi siz de gelen heyetlere hediyeler verin!” buyurmuştur. (Müslim, Vasiyet, 20)

İnsanın mala ve menfaata olan arzusu o gün nasılsa bugün de öyledir. Belki daha da artmıştır. Bu bakımdan Peygamber Efendimiz'in tebliğ ve dâvette kullandığı bu ehemmiyetli vasıtaları imkânlar ölçüsünde kullanmak mecburiyetindeyiz.

Bugün hristiyan misyonerler, çalışmalarında bu husûsa önem vermekte ve büyük yatırımlar yapmaktadırlar. Onları bu yola sevkeden, şüphesiz insanın mala düşkünlüğünü ve ihsanın ruhlar üzerindeki tesirini çok iyi kavramış olmalarıdır. Dolayısıyla günümüzde İslâm'ı tebliğ edecek olanlar, hitap ettiği insanların maddî sıkıntı ve problemleriyle alakadar olmalı, yaralarını sarmalı ve ihtiyaçlarını karşılamalıdır. En tesirli metot budur. Zîrâ “Karnı aç olan insana yapılacak ilk İslâmî tebliğ, onun karnını doyurmaktır.” Şâir Nâbî şöyle demektedir:

Rağbeti mâl iledir ma'bed-i İslâm'ın da
Câmi'-i köhne-i bî-vakfa cemâat gelmez.

“İnsanları İslâm sarayına dâvet etmede ve onların gönüllerini ısındırmada maddî ihsanların büyük bir ehemmiyeti vardır. Nitekim vakfiyesi, meşrutası ve tezyinâtı olmayan câmilere ne imâmın ne de cemaatin rağbet etmediği bir hakîkattir.”

IV. PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN TEBLİĞ VE DÂVETTEKİ ENGELLERİ KALDIRMA GAYRETİ

“Allâh yolunda hakkıyla cihâd edin!” (el-Hac 22/78)

Hayatta, bedelini ödemededen kalıcı bir başarı kazanmak mümkün değildir. Elde edilecek mükafat ne kadar yüksek ise ödenecek bedel de o kadar büyük olacaktır. Maddî kazançlar için olduğu gibi, manevî kazançlar için de durum aynıdır. Hatta manevî kazançlar için ödenecek bedel daha da fazladır. Cennet ve Cemâlullâh, bir insanın erebileceği en büyük nimettir. Bunun bedeli ise âyet-i kerîmede şöyle ifade edilir:

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ هُمْ الْجَنَّةَ

“Allâh, cennet karşılığında mü’minlerden canlarını ve mallarını satın almıştır. Onlar (canlarıyla ve mallarıyla) Allâh yolunda savaşır, öldürür ve öldürülürler...” (et-Tevbe 9/111)

Yapılacak her işin önünde engellerin bulunması tabîîdir. Hayırlı bir hizmet için harekete geçen kişi de bu hakîkatî nazar-ı itibara alarak işe başlamalıdır. Hizmetin büyüklüğü nisbetinde, engeller de büyük olacaktır.

Dünyada bir insanın nâil olabileceği en yüksek manevî rütbe, nübüvvet ve risâlet mertebesidir. Bu vazifeye ilâhî bir tayinle nasbedilen Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Allâh’ın yardımıyla bu engelleri aşmıştır. Zira onun en büyük vazifesi tebliğ; yani Allâh ile kulları arasındaki engelleri kaldırarak Allâh’ın murâdını, emir ve taleplerini insanlara ulaştırmaktır. Bu yolda gayret ederken peygamberlerin önüne, insanların iyiliğini istemeyen birçok azılı düşman çıkmıştır. Bu hakîkat âyet-i kerîmede şöyle ifade edilmektedir:

“Böylece her peygambere, cin ve insan şeytanlarını düşman kıldık. Onlar, insanları aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar. Eğer Rabbın dileseydi bunu yapamazlardı. Artık onları ve iftiralarını kâle alma!”

(el-En’âm 6/112)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, karşısına çıkan ve dâvet görevini yapmasına mani olan engelleri aşmak için şartların gerektirdiği en uygun ve geçerli metotları kullanmıştır. İlk olarak kendisine ve inananlara yapılan eziyet ve işkencelere sabır ve tahammülle karşılık vermiştir. Medine döneminde savaşa izin verildikten sonra, sabır ve tahammülle birlikte mücâdeleyi de kullanmıştır.

1. Sabır ve Tahammül Safhası

Peygamberimiz, Yüce Allâh’ın:

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ

“Şimdi sen, emrolunduğun şeyi apaçık bildir! Müşriklere aldırış etme!” (el-Hicr 15/94) buyruğuna uyarak vazifesini açıkça yerine getirmeye; gece gündüz, gizli açık halkı tevhid akidesine dâvet etmeye koyulmuştur. Bu husûsta hiçbir engel tanımamış ve hiçbir mazeret üretmemiştir. (İbn-i Hişâm, I, 275-276; İbn-i Sa’d, I, 119)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, işkencelere dayanamayarak kendisine müracaat edip zulmedenlerle savaşmak isteyenlere, henüz savaşa izin verilmediğini bildirerek sabır tavsiye etmiştir. Peygamberimiz ve ashâbının Mekke döneminde karşılaştıkları sıkıntı ve eziyetlerin dikkat çekici olanlarından bazıları şöyledir:

Hac mevsimi yaklaştığında Efendimiz’in insanlara Allâh’ın dinini anlatacağını düşünen müşrikler buna engel olmanın yollarını aradılar. Allâh Resûlü’ne atacakları iftiralara kararlaştırmak için Darü’n-Nedve’de toplandılar. Peygamber Efendimiz’e kâhin, mecnûn, şâir ve sihirbaz denmesi için teklifler geldi.

Kendisine danıştıkları Velid bin Muğîre bunların hiçbirini kabul etmeyerek:

– Bence yine onun hakkında “Sihirbaz” demeniz her halde akla en yakın olanıdır. Çünkü, onun getirdiği söz bir sihir gibidir. İnsanın babasıyla, kardeşiyle, zevcesiyle ve kabilesiyle arasını açıyor, dedi.

Bunun üzerine Kureyş müşrikleri, Mekke’de ilanlarla başlarına topladıkları halka Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in sihirbaz olduğunu anlatmaya çalıştılar. Hac mevsiminde, halkın gelip geçeceği yollara durdular. Rastladıkları herkese Peygamberimiz’le kesinlikle görüşmemesini ısrarla tenbih ettiler. (İbn-i Hişâm, I, 283-285)

Peygamberimizin evi ona en çok düşmanlık edenlerden Ebû Leheb ile Ukbe bin Ebi Muayt’ın evleri arasında idi. Bunlar hayvan işkembesini getirip Peygamberimiz’in kapısının önüne atarlardı. Efendimiz bunların yaptıklarına üzüldü:

“– Ey Abdi Menaf oğulları! Bu ne biçim komşuluk?!” diye sitem ederek atılan şeyleri kapısının önünden yayı ile ilerilere doğru iterdi.

Ebû Leheb, yaptığı bu kötülükle de kalmaz, kendi evinden ve komşusu Adiy bin Hamrau’s-Sakafî’nin evinden Allâh Resûlü’ne taş atar dururdu. (İbn-i Sa’d, I, 201; İbn-i Esir, Kâmil, II, 70)

Yine Ebû Leheb’in karısı Ümmü Cemil de Peygamberimiz’e düşmanlıkta

aşırı gider, küfründe, inkârında ve inadında kocasına yardımcı olurdu. Ümmü Cemil her gece dikenli ağaç dallarını toplayıp büyük demet yapar, boynuna bağlar, geceleyin ayağına batsın diye Efendimiz'in geçeceği yollara saçardı. Yüce Allâh, Ebû Leheb ve karısı Ümmü Cemil hakkında Tebbet sûresini indirdi. Bunu duyan Ümmü Cemil Peygamberimizin Hz. Ebû Bekir ile birlikte Ka'be'de oturduğunu öğrenip oraya vardı. Elinde bir taş bulunuyordu.

Hz. Ebû Bekir onu görünce Efendimiz'e:

– Yâ Resûlallâh! Ümmü Cemil kötü bir kadındır. Sana doğru geliyor. Onun seni görmesinden korkuyorum. Keşke bu kadın sana bir zarar vermeden kalkıp gitmiş olsaydın, dedi.

Resûl-i Ekrem Efendimiz:

“– *O beni göremez!*” buyurdu. Gerçekten de Ümmü Cemil Efendimiz'i göremedi! (İbn-i Hişâm, I, 378-379)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den hoşlanmayan Kureyş müşrikleri, Peygamberimizin “Övülmüş” mânâsına gelen Muhammed ismini zıddına çevirerek, “Müzemmem: yerilmiş” derler, ona bu şekilde hakaret etmek isterlerdi. (İbn-i Hanbel, II, 244; İbn-i Hişâm, I, 379)

Allâh Resûlü, kavminin bu nevi kötü tutum ve davranışlarıyla karşılaşarak üzüntüler içinde evine döndükçe, Yüce Allâh onun üzüntüsünü Hz. Hatice'nin tesellî ve teşvik edici sözleriyle hafifletmiş, ilâhî nusretiyle vazifesini kolaylaştırmıştır. (İbn-i Hişâm, I, 259)

Peygamber Efendimiz ile birlikte diğer Müslümanlar da sıkıntılara katlanmak ve sabretmek durumunda idiler. Müşrikler onları yakalıyorlar, çıplak vücutlarına demir gömlekler giydiriyorlar, kızgın güneşin altına yatırıp vücutlarının yağlarını eritiyorlardı. Yaptıkları dayanılmaz işkencelerle onlara istediklerini söyletiyorlardı. Ancak bunu Bilal-i Habeşî'ye söyletememişlerdi.

Kureyşîlerden her kabile, içlerinden Müslümanlığı kabul edenleri hapsedmek, dövmek, aç ve susuz bırakmak, Mekke'nin en sıcak saatlerinde güneş altında tutmak gibi türlü işkencelerle yıldırıp dinlerinden döndürmeye kalkıştılar. Kimisi karşılaştığı ağır işkencelere dayanamayıp dininden dönüyor; kimisi de direniyor, Allâh da onu dininden dönmekten koruyordu. Ammar bin Yâsir'in babası, annesi ve kardeşi gibi dinlerinden dönmeyip işkenceler altında can verenler de vardı.

Kureyş müşrikleri, adamına ve yerine göre, her türlü hakaret ve işkenceyi yapıyorlardı. Ebû Cehil zengin ve güçlü bir kimsenin Müslüman olduğunu işitince varıp ona hakâret ediyor:

– Sen babanın dinini bıraktın ha! Halbuki, o senden daha hayırlı idi. Demek sen onun fikrini hiçe saydın, şerefini düşürdün, öyle mi? Andolsun ki biz de senin görüşüne değer vermeyeceğiz ve onun yanlışlığını ortaya koyacağız. İtibârını yok edeceğiz, diyerek tehditlerde bulunuyordu.

Eğer İslâm'ı kabul eden kimse ticaretle uğraşan biri ise ona:

– Vallâhi senin ticaretini kesâda uğratacağız, servetini batıracağız, diyordu.

Müslüman olan zayıf ve fakir bir kimse ise onu döver, aldatıcı sözlerle kandırmaya ve Müslümanlıktan döndürmeye çalışırdı.

Bir defâsında Abdullah bin Abbas'a:

– Resûlullah'ın ashâbı, dinlerini bırakmakta mazur sayılacak kadar işkence görürler miydi, diye sorulmuştu. O:

– Evet, dedi. Vallâhi müşrikler onlardan yakaladıkları birisini o kadar döver, o kadar aç ve susuz bırakarak işkence ederlerdi ki, dayağın şiddetinden oturamaz hâle gelir, dininden döndürmek için söylemesini istedikleri herşeyi söylerdi. Ayılıp aklı başına geldiği zaman ise tevhide dönerdi. İşte:

“Kalbi îmân ile mutmain olduğu hâlde (dinden dönmeye) zorlanan kimse müstesnâ, her kim îmândan sonra küfre kalbini açarsa, mutlaka onların üzerine Allah'tan bir gazab gelir ve kendilerine çok büyük bir azab vardır” (en-Nahl 16/106) âyetindeki istisnâ, böyleleri hakkındadır, demiştir. (İbn-i Hanbel, I, 404; İbn-i Hişâm, I, 339-343; İbn-i Sa'd, III, 233)

Müslümanlar, Mekke'deki işkenceler dayanılmaz hâle gelince durumlarını Resûlullâh Efendimiz'e arzettiler ve bir kurtuluş yolu talebinde bulundular. Peygamberimiz'den hicret için izin istediler. Efendimiz de onlara Medine'yi gösterdi. Onlar da birer ikişer yola koyuldular. (İbn-i Sa'd, I, 226)

Bahsedilen bu işkence, çile ve ızdırapları Resûlullâh -sallallâhü aleyhi ve -sellem- ashâbıyla birlikte sabır ve tahammülle göğüslemiş, kılıçla bir mücadeleye girmeden tebliğ ve dâvete devam etmiş ve İslâm'ı yaşamıştır.

2. Cihâd ve Gazveler Safhası

Kureyş müşrikleri azgınlıklarını artırıp, kendilerine verilen nimetlere nankörlük ederek Allâh Resûlü'nü yalanladılar. Resûlullâh'a tabi olan Müslümanları da işkencelere mâruz bırakıp yurtlarından ve yuvalarından çıkardılar. Bunun üzerine Yüce Allâh Peygamberimiz'e onlarla savaşma izni verdi. Zalimlere karşı kendisine yardım edeceğini de va'd buyurdu. Müşriklerle

savaşmaya ilk defa izin veren âyette şöyle buyrulmaktadır:

“Kendilerine savaş îlân edilen (Müslüman)lara, zulme uğradıklarından dolayı, savaşmaya izin verildi. Şüphe yok ki Allâh onlara yardım etmeye her yerde ve her zaman kâdirdir. Onlar, «Rabbimiz Allâh’tır.» demekten başka bir sebep olmaksızın, haksız yere yurtlarından çıkarıldılar.” (el-Hac 22/39-40)

Diğer âyet-i kerimelerde ise savaşa izinle birlikte ihtiyaç duyulduğu zaman Müslümanların savaşmaları hatta yeryüzünde fitne kalmayınca ve dîn yalnızca Allah’ın oluncaya kadar savaşa devam etmeleri gerektiği beyan edilmektedir:

“Fitne kalmayınca kadar o (müşriklerle) savaşın! Vazgeçerlerse, artık zalimlerden başkasına hiçbir düşmanlık yoktur.” (el-Bakara 2/193)

“Artık fitne kalmayınca ve dîn tamâmen Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşın!” (el-Enfâl 8/39)

Bu ilâhî emirler geldikten sonra Peygamber Efendimiz, Allâh Teâlâ’nın emirlerinin insanlara ulaştırılmasına engel olan din düşmanları üzerine gazalar ve seriyyeler tertip etmiştir.

Müslümanlara, müstekbirlerin Allâh yolundan alıkoymak için çıkardıkları mânileri yok etmek üzere cihad etmeleri, bütün güçleriyle gayret göstermeleri farz olmuştur. Bunu emreden pek çok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerif bulunmaktadır. Hatta Cenâb-ı Hak gerektiğinde cihâd etmeyi en karlı ticaret olarak tavsif etmektedir:

“Ey îmân edenler! Elem verici bir azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi? Bu, Allâh’a ve Resûlü’ne inanmanız, mallarınızla ve canlarınızla Allâh yolunda cihad etmenizdir. Bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır” (es-Saff 61/10-11)

Umûmî mânâda baktığımız zaman, kişinin nefsinin tezkiye ve terbiye ile uğraşması cihaddır. (Tirmizi, Cihad, 2) Allâh’ın emirlerini ihlasla yerine getirmek ve haramlarından kaçınmak cihaddır. (Nesâî, Hac, 4) Müslüman kardeşine nasihatle bulunmak, Müslüman olmayan birine İslâm’ı delilleriyle anlatıp iknâ etmek cihaddır. (İbn-i Hanbel, III, 456) Müslümanın dinini, namusunu, canını, vatanını, malını mülkünü korumak, İslâmı yaymak ve buna mâni olan engelleri ortadan kaldırmak için mücadele ve muharebe etmek de cihaddır.²³

Dolayısıyla cihad, nefisleri ıslah edip Allâh Teâlâ’nın rızâsı için i’lây-ı kelimetullâh uğrunda fert ve cemiyet olarak İslâmî bir hayat yaşama maksadıyla mümkün olan bütün cehd ve gayreti sarfetmektir. Allâh Resûlü’nün yirmi üç

²³ Âyetler için bkz. en-Nisâ 4/95; el-Enfâl 8/72; et-Tevbe 9/20, 41, 44, 81, 88. Hadis-i şerifler için bkz. Buhârî, Mezâlim, 33; Müslim, Îmân, 226; Ebû Dâvûd, Sünnet, 29.

senelik nübüvvet hayatının bu uğurda geçtiğini söylemek mübalağa sayılmaz.

İslâm, Allâh’a teslim olma, selâmet ve barış içinde yaşama manalarına gelir ve İslâm’da da aslolan barıştır. Eğer Müslüman, hedeflerini savaş olmadan gerçekleştirebilecekse ve bunun imkânları varsa savaşı tercih etmez. Hatta düşman bir grupta tam harbedecekken onlar barışa yanaşacak olurlarsa sulhu kabul eder. Çünkü Allâh Teâlâ:

“Eğer düşmanlar barışa meylederlerse sen de ona yanaş ve Allâh’a tevekkül et!” buyurmuştur. (el-Enfâl 8/61)

Peygamber Efendimiz de:

“Düşmanla karşılaşmayı arzu etmeyin ve Allâh’tan selâmet dileyin. Bununla birlikte eğer onlarla muhârebe etmek durumunda kalırsanız sabır ve sebat gösterin. Bilin ki cennet kılıçların gölgesi altındadır.” buyurmuştur. (Buhari, Cihad, 112)

Allâh Resûlü’nün Hudeybiye’de yaptığı şu konuşma, onun esas hedefinin savaşmak değil, insanlarla hidâyetin arasına girmiş bulunan ârizî engelleri kaldırmak olduğunu açıkça göstermektedir:

“Biz kimseyle harb etmek için gelmedik. Maksudımız Beytullâh’ı ziyârettir, umredir. Harp Kureyş’i yıpratmış ve onlara çok zarar vermiştir. İsterlerse (aramızdaki çarpışmayı bırakmak için) onlarla belli bir müddet anlaşma yapalım. Bu durumda onlar benimle insanların arasından çekilirler. Eğer ben diğer insanlara gâlip gelirim, isterlerse, insanların girdikleri İslâm’a Kureyşliler de girerler. Şayet ben gâlip gelemesem (Kureyşliler benimle savaşmak zahmetinden kurtulup) rahata ererler. Şayet Kureyş bu teklifimi kabul etmezse, vallâhi ben, bu din uğrunda başım gövdemden ayrılincaya kadar savaşacağım. Muhakkak Allâh va’dini yerine getirecektir.” (Buhârî, Şurût, 15)

Efendimiz’in savaş anlayışını ortaya koyan bu sözleri, sulhun insanlar için dâimî bir durum olması gerektiğini göstermektedir. Fakat Allâh Teâlâ’nın dünyada insan ve toplum hayatına koyduğu ilâhî kanunlar gereği, devamlı sulhun ve barışın olması mümkün değildir. Abdülhak Molla, devletlerin huzur ve rahat içinde olabilmeleri için dâimâ cihâda hazır vaziyette bulunmaları gerektiğini şöyle dile getirir:

Bu mesel ile bulur cümle düvel fevz ü felâh

Hazır ol cenge eğer ister isen sulh ü salâh.

Muhtelif sebep ve gâyelerle devletler ve milletler arasında savaşlar çıkmaktadır. Bu sebepler âyet-i kerîmelerde belirtilmiştir.

Bunların başında Müslümanlara yapılan saldırılara karşı koyma gelir:

“Sizinle savaşılanlarla Allâh yolunda siz de savaşın. Fakat aşırı gitmeyin, çünkü Allâh aşırı gidenleri sevmez” (el-Bakara 2/190)

İkinci sebep, kâfirlerin saldırılarına hedef olan zayıf durumdaki Müslümanlara yardımdır:

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمُ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا

“Size ne oluyor da, «Rabbimiz! Bizi, halkı zâlim olan bu beldeden çıkar, katından bize bir dost ver ve yine katından bize bir yardımcı gönder!» diyen zavallı çocuklar, erkekler ve kadınları (kurtarmak için) Allâh yolunda savaşmıyorsunuz?” (en-Nisâ 4/75)

Üçüncü bir sebep de İslâm’a dil uzatan ve Müslümanların Allâh’ın dinini hakim kılıp yeryüzünde uygulamalarına mani olan kafirlere karşı savaştır:

“Fitne kalmayıp, yalnız Allâh’ın dini hâkim oluncaya kadar (kafirlerle) savaşın. Eğer vazgeçerlerse (siz de geri durun.) Zîrâ zulmedenlerden başkasına düşmanlık yoktur.” (el-Bakara 2/193)

“Kitap verilenlerden Allâh’a ve ahiret gününe inanmayan, Allâh ve Resûlû’nün haram kıldıkları şeyleri haram saymayan, hak dine itaat etmeyenlerle, boyun eğip elleriyle cizye verinceye kadar savaşın!” (et-Tevbe 9/29)

İslâm’ın cihaddan ve savaştan maksadı, din düşmanlarını öldürmek ve dinden nefret ettirmek değildir. Müslümanların savaşmaları, ancak hâkimiyet ve idâreyi elde ederek İslâm’ı uygulamakla Allâh’ın dinini üstün kılma ve insanları doğruya yönlendirme gâyesi taşır.²⁴ Allâh Resûlû -sallallâhu aleyhi ve sellem- bunu muhtelif vesilelerle ifâde buyurmuştur.

Ashâbdan Abdullah bin Amr:

– Ya Resûlallâh! Bana cihad ve gazâ hakkında bilgi ver, deyince

Peygamberimiz:

“– Abdullah! Eğer sen Allâh’ın rızâsını umarak ve güçlülere katlanarak çarpışırsan, Allâh da seni kıyâmet günü o hâl üzere diriltir. Eğer sen gösteriş ve övünme için çarpışırsan Allâh da seni kıyâmet günü o hâl üzere diriltir.” buyurdu.

²⁴ Allâh Teâlâ’nın emir ve nehiyleriyle kullarını mükellef tutması şuna benzer: Bir efendinin hizmetçileri hastalanmıştır. Adam yakınlarından birine onlara ilaç içirmesini emreder. Bu kimse, onlara ilacı içirmek için zora başvurmak durumunda kalsa ve cebrile ağızlarına akıtsa bu yerinde bir hareket olur. Bununla birlikte ilahî rahmet insanlara ilacın faydalarını da açıklamıştır ki onu içlerinden gelen bir arzu ile içsinler. Bununla da yetinmemiş, aklen rağbet ettikleri şeye tabî olarak da rağbet etmeleri için ilacın içine bir de bal katmış ve böylece maksadın iyice tahakkuk etmesini istemiştir. (Şah Veliyyullâh Dihlevî, II, 454)

(Ebû Dâvûd, Cihad, 24)

Yine Resûl-i Ekrem Efendimiz'e bir bedevi gelip:

– Şeref ve şan kazanmak, övülmek, ganimet elde etmek veya gösteriş için çarpışan kimse hakkında ne buyurursun, diye sordu.

Başka birisi de:

– Yâ Resûlallâh! Allâh yolunda çarpışmak nedir? Kimi kızarak, kimi hamiyetinden dolayı çarpışıyor, diye sordu.

Fahr-i Kâinât Efendimiz:

“– *Kim yalnızca Allâh'ın kelimesi en yüce olsun diye çarpışırsa işte onunki Allâh yolundadır!*” buyurdu. (Buhârî, İlim, 45; Müslim, İmâre, 149-150) Birisi de:

– Yâ Resûlallâh! Bir adam Allâh yolunda çarpışmak ve aynı zamanda dünya malından bir şeyler de elde etmek isterse, buna ne buyurursunuz, diye sorunca Peygamberimiz:

“– *Ona bir ecir ve sevab yoktur!*” buyurdu.

Halk, bu cevabı ağır bularak adama:

– Sen Resûlullah'a sorunu tekrarla. Herhalde cevâbı iyi anlayamadın, dediler.

Adam bu minval üzere sorusunu üç kez tekrarladı. Efendimiz her birine de:

“– *Ona sevab yoktur!*” cevabını verdi. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 24)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, Allâh yolunda gösterdiği gayretin ve yaptığı gazaların gayesini ise şöyle açıklamıştır:

“*Allâh'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in de Resûlullah olduğuna şehâdet getirinceye, namazı kılıp zekâtı verinceye kadar insanlarla savaşmak bana emrolundu. Onlar bunları yapınca, İslâm'ın emrettiği cezâlar hariç, canlarını ve mallarını elimden kurtarmış olurlar.*” (Buhârî, İman, 17)

Bu yüzden Allâh Resûlü ezan sesi işitilen memleketler üzerine yürümezdi. (Buhârî, Ezân, 6) Gönderdiği askerî birliklere de:

“*Bir mescid gördüğünüz veya müezzinin sesini işittiğiniz zaman, orada hiç kimseye dokunmayınız!*” buyururdu. (İbn-i Hanbel, III, 448-449)

Çünkü onun maksadı insanlara hayat bahşetmek, onları ebedî kurtuluşa erdirmektir. Efendimiz'in bu anlayışını gösteren bir hâdiseyi Müslim bin Hâris et-Temimî şöyle anlatır:

Resûlullah bizi bir seriyye ile göndermişti. [Saldırıya geçeceğimiz mevkiye ulaştığımızda](#), ben atımı şaha kaldırarak arkadaşlarımı geçtim. Feryâd eden kadınlar ve çocuklarla karşılaştım. Onlara:

– Canınızı kurtarmak ister misiniz, diye sordum.

– Evet, dediler.

– Öyleyse, “Lâ ilâhe illallâh Muhammedün resûlullâh” deyiniz de kurtulunuz, dedim.

Onlar da bunu söylediler. Arkadaşlardan bazıları bana:

– Sen bizi hem ganimetin üzerine getirdin hem de onu bize haram ettin, diyerek beni kınadılar.

Resûlullah’ın yanına döndüğümüz zaman da yapmış olduğum şeyi ona haber verdiler. Allâh Resûlü beni çağırıp yaptığımı güzel buldu ve:

“– Hiç şüphesiz, Allâh sana onlardan her bir insan için şu kadar şu kadar sevab yazdı” buyurdu.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 100-101)

Resûl-i Müctebâ Efendimiz, askerî birliği cihâda göndereceği zaman kumandana, Allâh’a karşı takvalı, yanındaki Müslümanlara karşı hayırlı olmasını ve iyi davranmasını tavsiye eder sonra da şöyle buyururdu:

“Allâh’ın ismiyle, Allâh’ın yolunda gazâ ediniz. Allâh’ı tanımayanlarla çarpışınız. Ganimet mallarına hıyânette bulunmayınız. Zulüm etmeyiniz. Burun, kulak kesmeyiniz. Çocukları öldürmeyiniz. Müşriklerden olan düşmanımınla karşılaştığınız zaman, onları üç şeyden birini kabule dâvet ediniz:

1) Onları İslâm’a dâvet edin. İcabet ederlerse, bunu kabul edin ve kendilerini serbest bırakın.

2) Eğer Müslüman olmazlarsa, onları cizye vermeye dâvet edin. Buna icabet ederlerse yine kendilerini serbest bırakın.

3) Hiçbirini kabul etmezlerse, Allâh’tan yardım dileyin ve onlarla çarpışın!” (Müslim, Cihâd, 3; İbn-i Hanbel, V, 352, 358)

Müslümanların, İslâm’a girmeyi veya cizye vermeyi reddedenlerle savaşmaları, aslında küfrün hakimiyetindeki bütün insanların faydasıdır. Çünkü Müslümanların savaşmaktan maksadı, onlara hakim durumdaki kâfir idareyi ortadan kaldırmak ve haberi olmayan kişilerin İslâm’ı tanımalarına mâni olan şeyleri yok etmektir. Zîrâ geniş halk kitlelerinin kibir, gurur ve hırsa sâhip olmayıp hakkı kabule müsâit bulundukları halde dâvete karşı çıkışlarında, ileri gelenlerin ve bâtil sulta sâhiplerinin büyük tesiri vardır. Bunların tehdit ve

baskıları, mevki ve dünyalık vaadleri, ellerindeki güçlü propaganda imkânları neticesinde, câhil halk grupları sağlam ilmî deliller yerine kuvvet ve otoriteye boyun eğler.

İşte bu bâtil hâkimiyetlerin karşısına, anlamadıkları ve dinlemedikleri delillerle değil, güç ve kuvvetle çıkmak gerekir. Zîrâ ilmî ve aklî deliller, ilme hürmet eden, söz anlayan ve insafli kimseler içindir.

Bu niyetlerle yapılan savaş netîcesinde insanların inanç ve düşünceleri üzerindeki baskılar kalkacak, insan gerçek fikir hürriyetine kavuşacaktır. Bütün bu kolaylıklar, insanların dünya ve âhiret faydaları içindir. (Şah Veliyyullâh Dihlevî, II, 454-455)

Mal ve can ile Allâh yolunda cihad ve tebliğin önündeki engelleri kaldırma uğrunda Fahr-i Kâinât Efendimiz ve onun güzîde ashâbı pek güzel örnekler sergilemişlerdir. Allâh Resûlü on senelik Medine döneminde yirmi yedi gazaya bizzat iştirak etmiş, kırk yedi de seriyye tertip edip göndermiştir. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- her bir gazada, canı ve malı ile zirve noktada mücâhede etmiştir. Harp meydanlarında cesâret ve metânet abidesi olmuştur. Hatta savaş esnâsında endişe ve korkuya kapılan bütün ashâbı onun arkasına saklanır ve kendilerini emniyete alırlardı. Hz. Ali -radıyallâhü anh-:

“Bedir günü savaş şiddetlendiği zaman, Resûlullah’a sığınmıştık. O gün insanların en cesaretlisi ve kahramanı o idi. Müşriklerin saflarına ondan daha yakın duran kimse yoktu!” demektedir. (İbn-i Hanbel, I, 126)

Uhud günü Müslümanlar bozulup dağılmış büyük bir ibtilâya uğramışlardı. Allâh Teâlâ o vesileyle bir kısım mü’minlere şehitlik ihsan etti. Hattâ, düşmanlar Resûlullah’a kadar yaklaştılar. Peygamberimizin dişi kırıldı, dudağı ve yüzü yaralanıp kanadı. Kan yüzüne akmaya başladı. Resûl-i Ekrem Efendimiz, fâsık Ebû Âmir’in Müslümanlar için kazdığı çukurlardan birine düştü. Hz. Ali, Allâh Resûlü’nün elinden tuttu, Talha bin Ubeydullah da ayağa kaldırıp çukurdan çıkardı.

Ebû Ubeyde bin Cerrah, Efendimiz’in yüzüne batan miğfer halkalarından birisini dişiyle çekip çıkardı. Bunu yaparken kendisinin ön dişi de kırıldı. Öteki halkayı çıkarırken bir dişi daha kırıldı. Bu durum ashâb-ı kiramın son derecede ağırına gitti ve Efendimiz’e:

– Kureyş müşriklerine beddua etsen, dediler.

Resûl-i Ekrem:

“Ben lânetleyici olarak gönderilmedim. Bilakis doğru yola dâvet edici ve rahmet olarak gönderildim. Allâhım! Kavmime hidâyet ver. Çünkü onlar

bilmiyorlar.” diyerek dua etti. (Buhârî, Megâzî, 20; İbn-i Hanbel, III, 201; İbn-i Sa’d, III, 410)

Peygamber Efendimiz gibi ashâbı da Allâh yolunda cihâd ederken sayısız kahramanlık ve fedâkârlıklar göstermiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

Amr bin Cemuh, topal ve aksak bir kimse idi. Kendisinin dört oğlu olup Peygamberimizle birlikte savaflara katılırlardı. Allâh Resûlü Uhud’a çıkacağı sırada Amr da sefere katılmak istemiş, oğullarına:

– Beni de sefere çıkarın, demişti.

Onlar ise:

– Sen cihadla mükellef değilsin. Yüce Allâh seni mâzeretli saydı. Biz senin yerine gidiyoruz, dediler.

Amr:

– Siz Bedir günü benim cennete girmeme engel oldunuz. Vallâhi ben bugün sağ kalsam dahi, muhakkak bir gün şehit olup cennete gireceğim, dedi.

Sonra hanımına da:

– Herkes şehîd olup cennete giderken, ben sizin yanınızda oturup duracak mıyım, diyerek çıkıştı. Hemen kalkanını aldı ve:

“Ey Allâhım! Beni âileme geri çevirme!” şeklinde duâ ettikten sonra Fahr-i Kâinât Efendimiz’in yanına geldi:

– Oğullarım beni Medine’de bırakmak istiyorlar, seninle birlikte savaşa çıkmaktan men ediyorlar. Vallâhi, ben şu topal hâlimle cennete ayak basmayı arzuluyorum, dedi.

Allâh Resûlü:

“– Yüce Allâh seni mâzur görmüştür. Sana cihad farz değildir.” buyurdu.

Amr bin Cemuh:

– Yâ Resûlallâh! Sen benim Allâh yolunda ölünceye kadar savaflarak şehit olup şu topal ayağımla cennette yürümemi uygun görmez misin, dedi.

Peygamberimiz:

“– Evet, uygun görürüm.” buyurdu.

Amr’ın oğullarına da:

“– Siz ona engel olmayın! Umulur ki, Allâh ona şehitlik nasip eder.” buyurdu.

Amr bin Cemuh kıbleye döndü ve; “Allâhım! Bana şehitlik nasip et! Mahrum ve me’yus olarak ev halkımın yanına döndürme!” diyerek dua etti. Cihâda katıldı ve şehîd oldu.

Daha sonra Sevgili Peygamberimiz onun hakkında:

“*Varlığım kudret elinde bulunan Allâh’a yemin ederim ki Amr’ın cennette topallayarak yürüdüğünü gördüm!*” buyurdu. (Vâkıdî, I, 264; İbn-i Esir, *Üsüdü’l-Gâbe*, IV, 208)

Resûl-i Ekrem Efendimiz yine Uhud’a gideceği zaman ordusunu teftiş ediyordu. Savaşa katılabilecek yaştaki gençlere izin veriyor, müsâit olmayanları ise geri çeviriyordu. Semüre bin Cündeb ile Rafi’ bin Hadîc de geri çevrilenler arasında idi.

Züheyr bin Râfî:

– Yâ Resûlallâh! Râfî’ iyi ok atıcıdır, diyerek onun ordudan ayrılmamasını istedi.

Râfî bin Hadîc olayın devâmını şöyle anlatır:

Ayaklarımda mestlerim vardı. Parmaklarımin ucuna basarak uzun görünmeye çalıştım. Resûlullâh da benim orduya katılmama izin verdi. Semüre bin Cündeb, bana müsâade edildiğini duyunca üvey babası Mürey bin Sinan’a:

– Babacığım! Resûlullâh Râfî’ye müsâade etti. Beni ise geri çevirdi. Hâlbuki ben güreşte onu yenebilirim, dedi.

Mürey -radıyallâhu anh-:

– Yâ Resûlallâh! Benim oğlumu geri çevirip Râfî’ye izin verdiniz. Oysa oğlum güreşte Râfî’i yener, dedi.

Allâh Resûlü Râfî ile Semüre’ye:

“– *Haydi güreşin bakalım!*” dedi.

Güreştiler, netîcede Semüre, Râfî’yi yendi. Bunun üzerine Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ona da izin verdi. (Taberî, *Târih*, II, 505-6; Vâkıdî, I, 216)

Uhud harbi tamamlandığında, savaş sonrası müşriklerin bir daha geri dönmeleri için takip edilmeleri gerekiyordu. Bu arada Câbir bin Abdullah:

– Ya Resûlallâh! Bir münâdî, dün sizinle birlikte çarpışmada bulunmayanların düşman takibine çıkamayacağını bildirdi. Hâlbuki ben bu sefere katılmayı çok istiyorum. Babam beni Uhud seferinden yedi kızkardeşime bakmam için alıkoydu ve:

– Yavrum! Ne benim ne de senin şu kızları yanına bırakabileceğimiz bir erkek yakınımız yok. Olsaydı Resûlullâh ile birlikte cihada çıkmakta kendimi sana tercih etmezdim. Gel, sen kızkardeşlerini görüp gözetmek üzere burada kal, demişti. Ben de bunun için geri kaldım. Bana müsâade et de seninle gideyim, dedi.

Fahr-i Kâinât Efendimiz ona müsâade etti, başkasına müsâade etmedi.
(Vâkıdî, I, 336)

Ashâb-ı kirâmın bütün imkânsızlıklara rağmen tebliğin önündeki engelleri kaldırma uğrunda gösterdikleri gayret ve fedâkârlıklar o dereceye ulaşmıştı ki Cenâb-ı Hak onları Kitâb-ı Kerîmi’nde medh ü senâ etmiştir. Tebük seferine hazırlık esnâsında, sıradan bahanelerle izin isteyen münafıkların yanı sıra, yoksul olup binecek ve yiyecekleri bulunmadığından sefere katılamayacakları için ağlayan mü’minler de vardı.

Bunlar sefere katılmak için Peygamberimiz’den binit istediler. Allâh Resûlü:

“– *Sizi bindirebileceğim bir şey bulamıyorum!*” buyurunca, gözlerinden yaşlar akıta akıta geri döndüler.

Yüce Allâh, bunlar hakkında şöyle buyurdu:

“Sana, (savaşa gitmek üzere) kendilerine binek sağlanan için başvurduklarında; «Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum!» dediğin zaman, bu uğurda sarfedecekleri imkânları olmadığı için üzüntüden gözleri yaş dökerek dönenlere de bir vebâl yoktur.” (et-Tevbe 9/92)

Âyette iltifât-ı ilâhiye mazhar olan kişilerden Abdurrahman bin Ka’b ile Abdullah bin Muğaffel, Allâh Resûlü’nün yanından ağlayarak dönerlerken, [İbn-i Yâmin onlara:](#)

– Siz niçin ağlıyorsunuz, diye sordu.

– Bize binit sağlaması için Resûlullah’a gitmiştik. Yanında bizi üzerine bindirecek bir şey bulamadı. Bizim de binip Allâh Resûlü ile birlikte gazaya çıkacak bir hayvanımız yok! dediler.

İbn-i Yâmin, ikisine bir deve, azık olarak da birer miktar hurma verdi. Hz. Abbas, gözyaşı dökenlerden ikisine, Hz. Osman da üçüne binit sağladı. Bunlar böylece Peygamberimiz’le birlikte gazaya çıkma imkânını buldular. ([İbn-i Hişâm, IV, 172; Vâkıdî, III, 994](#)) [Bir kısmına da daha sonra Allâh Rasûlü binek temin etti.](#) ([Buhârî, Megâzî, 78](#))

İslâm’ın pâyidâr olması, insanların fevc fevc Allâh’ın diniyle buluşması, huzûr ve sükûn iklîminin teessüs etmesi için çağımız, Efendimiz’in, ashâbının ve

ecdâdımızın bu gayretlerini kendi benliğinde eritmiş saf saf Allâh erlerine ihtiyaç duymaktadır.²⁵

3. Sulh Devresi

Seyyidü'l-ahkâmdır sulh ü salâh

Dilâver Ağa Zâde

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Mekke döneminde sabır ve tahammül göstermiş, Medine'nin ilk yıllarında cihâd ve gazveler yapmış, hicretin altıncı yılında Hudeybiye Musâlahası ile sulh ve barış imkânını elde etmişti. Tahakkuk eden bu sulh ortamı, İslâm tebliğinin yayılması için bir dönüm noktasıdır. Zîrâ Allâh Teâlâ bunu "Feth-i Mübîn" olarak tavsif etmektedir. (el-Feth 48/1) Hudeybiye'de Mekkeliler Kâbe'yi tavâf etmelerine izin vermeyince Müslümanlar kızmış, savaşmayı düşünmüşlerdi. Ancak Allâh Resûlü, onlara sabredip gelecek yılı beklemelerini söylemişti. Hudeybiye'nin büyük bir fetih olduğunu bildirdiğinde ashâb arasında bulunanlardan birisi:

– Beytullâh'ı tavâftan alıkonduk, kurbanlarımızın Harem'de kesilmesine engel olundu. Müslüman olarak bize gelip sığınan iki kişiyi de Resûlullâh geri verdi. Bu nasıl fetihtir, diyerek söylendi.

Onun bu sözleri Efendimiz'e ulaşınca Resûl-i Ekrem, bu musâlahanın en büyük fetih olduğunu, sulh ortamında İslâm'ın sühûletle tebliğ edilip yayılacağını îzâh ederek şöyle buyurdu:

²⁵ Allâh Resûlü'nde ve güzide ashâbında bulunan bu cihad aşkı, önce kendilerinin, sonra da diğer insanların Allâh'a varacağı yoldaki engelleri kaldırma gayreti, çağlar boyu onları tâkip eden Müslümanlarda devam etmiştir. Fâtih Sultân Mehmed Hân cihad aşkını ne güzel ifâde eder:

İmtisâl-i "Câhidü fi'llâh!" olupdur niyyetim
Dîn-i İslâm'ın mücerred gayretidir gayretim
"Niyetim **"Allâh yolunda cihân edin!"** (el-Hâcc 22/78)" emr-i ilâhîsine uymaktır. Bütün gayretim de İslâm'ın pâyidâr olması içindir."

Fazl-ı hakk u himmeti cünd-i ricâlullâh ile
Ehl-i küfrü serteser kahreylemektir niyyetim
"Cenâb-ı Hakk'ın nusreti ve Allâh erlerinin himmeti ile kâfirleri baştan başa mağlup etmek, en büyük arzumdur."

Enbiyâ vü evliyâyâ istinâdım var benim
Lutf-u Hak'tandır hemân ümîd-i feth ü nusretim
"Peygamberlere ve Allâh dostlarına büyük bir güven ve îtimâdım vardır. Bütün zafer ve yardım ümidim de Allâh'ın lutfundandır."

Nefs ü mâl ile nola kılsam cihânda ictihâd
Hamd ü lillâh var gazâyâ sad-hezârân râğbetim
"Canımla ve malımla bu dünyada gayret etsem ne olur. Elhamdülillah Allâh yolunda cihâda yüz binlerce râğbetim var benim."

Ey Muhammed mu'cizât-ı Ahmed-i muhtâr ile
Umarım gâlip ola a'dâ-i dîne devletim.
"Ey Mehmed! Umarım devletim, Sevgili Peygamberimiz'in mu'cizeleri ile din düşmanlarına gâlip gelir."

“– Evet! Bu musâlaha en büyük fetihtir. Müşrikler sizin kendi beldelerine gidip gelmenize ve işinizi görmenize râzı olmuş, gidip gelirken de emniyet ve selâmet içinde bulunmanızı istemiştir. Onlar şimdiye kadar istemedikleri, hoşlanmadıkları İslâm’ı böylece sizlerden görecektir ve öğrenecekler. Allâh sizi muzaffer kılacak, gittiğiniz yerden sâlimen ve kazançlı olarak döneceksiniz. Bu ise fetihlerin en büyüğüdür.” (Halebî, II, 715)

Ebû Bekir -radıyallâhu anh- da Hudeybiye sulhu hakkında şöyle bir değerlendirmeye yapmıştır:

“İslâm’da, Hudeybiye fethinden daha büyük bir fetih olmamıştır. Fakat halk, kısa ve dar görüşlü olduklarından bu anlaşılmaya itiraz etmişlerdir. İnsanlar, Allah ile Peygamberi arasındaki işlerde acelecidirler. Yüce Allâh ise onlar gibi acele etmez, dilediği işi kıvamına gelip olgunlaşmadıkça yapmaz.” (Vâkıdî, II, 610; Halebî, II, 721)

Sulh her zaman için hayırlı ve bereketlidir. Nitekim Allâh Teâlâ:

وَالصُّلْحُ خَيْرٌ

“Sulh ise daha hayırlıdır.” (en-Nisâ 4/128) buyurmuştur. Hudeybiye musâlahası ile birlikte gelen barış ortamı da aynen âyet-i kerîmede ifâde edildiği gibi İslâm’ın intişârı için büyük hayırlar getirmiştir.

Öncelikle bu vesileyle o güne kadar İslâm’ı ve Müslümanları azınlık olarak gören, onları tarih sayfasından silmek için elinden geleni ardına koymayan ve bu hususta diğer Arap kabilelerini de arkasına alan Kureyş, resmen İslâm devletini kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Bu barış döneminde İslâm tebliğine yeni imkânlar ve yayılma sahaları açılmıştır. Bu sâye de Müslümanlar müşriklerle biraraya gelmeye, onlara Kur’ân-ı Kerîm dinletmeye ve İslâm hakkında açıktan açığa konuşmaya başlamışlardır. Müslümanlıklarını gizleyenler de artık inançlarını korkusuzca ilan edebiliyorlardı. (İbn-i Kayyım, III, 309-310)

Hâlbuki bundan önce, iki taraf birbiriyle rahatlıkla görüşemiyordu. Barıştan sonra müşrikler Medine’ye serbestçe geliyorlar, Müslümanlar da Mekke’ye serbestçe gidiyorlardı. Oradaki âileleri, dostları ve diğer insanlarla görüşüp konuşma imkânı buluyorlardı. Artık, Allâh Resûlü’nün hâl ve hareketleri, mucizeleri, ahlâkı ve yolunun güzelliği hakkında Müslümanların verdikleri bilgiler ve öğütler dinlenir olmuş, müşriklerin kalpleri yumuşayıp İslâm’a meyletmeye başlamıştı. Zâten çöllerde oturan Araplar da Müslüman olmak için Kureyş müşriklerinin îman etmelerini bekliyorlardı. (Kastallânî, I, 168)

Bu müddet içinde İslâm, Arabistan'ın her köşesine yayılmış, şirk safında en ileri gidenlerden Amr bin Âs, Hâlid bin Velîd ve benzerleri Müslüman olmuşlardı. (Vâkıdî, II, 624)

İslâm temsilcileri emniyet içerisinde çeşitli bölgelere gitmişler, her vesîle ile insanlara İslâm'ı anlatma imkânı bulmuşlardı. Bu dönemde Müslüman olanların sayısı kat kat arttı. İmam Zührî, Hudeybiye Musâlahası'nın sonucunu, Allâh Resûlü'nün bu konudaki hadîslerinden yararlanarak şu sözleriyle açıklar:

“Daha önceleri Müslümanlarla müşrikler, karşılaştıkları her yerde savaşmış ve çarpışmışlardı. Hudeybiye barışı olunca harp ve çarpışma bırakıldı. İki taraf arasında güven ortamı teşekkül etti. Birbirleriyle görüşüp kaynaşma imkânı buldular. Hatta muhtelif konularda yardımlaşmaya başladılar.

Bu sırada kime İslâm'dan söz açılrsa, biraz düşündükten sonra hakikati kavıyor ve hemen Müslüman oluyordu. Musâlahadan sonra iki yıl içinde İslâm'a girenler, bundan önceki on dokuz sene içinde Müslüman olanların sayısına ulaşmış hatta daha fazla olmuştu.”

İbn-i Hişâm, buna şu sözleri ekler:

“Câbir bin Abdullah'ın söylediğine göre; Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Hudeybiye'ye 1400 kişiyle gitmişti. Bundan iki yıl sonra, Mekke'nin fet-hinde ise yanında 10.000 kişi, diğer bir rivâyete göre yolda katılan 2.000 kişi ile birlikte 12.000 Müslüman bulunmaktaydı. Bu rakamlar, Zührî'nin tesbîtinin ne kadar isâbetli olduğunu göstermektedir.” (Heysemi, VI, 170; İbn-i Hişâm, III, 372)²⁶

Musâlahadan iki yıl sonra Mekkeliler anlaşmayı bozdular. Buna rağmen Allâh Resûlü sulh ortamının devâmını sağlamak için büyük gayretler gösterdi. Anlaşmayı bozmaları üzerine Mekke'ye yürümek istediği hâlde, bunun kan dökülmeden halledilmesi için bir çok stratejik tedbirler aldı. Öncelikle, ashabına sefer için hazırlanmalarını emrettiği halde nereye gidileceğini gizli tutarak niyetinin ne olduğunu açıklamadı. (İbn-i Sa'd, II, 134)

Hatta en yakın dostu ve sırdaşı Ebû Bekir bile Mekke'ye gidileceğini anlamamış, kızı ve Resûlullâh'ın zevcesi Hz. Âişe'ye seferin nereye olacağını sormuştu. O da:

– Bilmiyorum. Belki Benî Süleymlere belki Sakîflere belki de Havâzinlere gitmek istiyor olabilir, dedi. (İbn-i Hişâm, IV, 14)

²⁶ Gelibolulu Ali Efendi şöyle demektedir:

Hasma çok hîle demişler ukalâ
Cümleden eslemi terk-i gavgâ

“Akıllı kimseler, düşmana karşı birçok çâreler ileri sürmüşlerdir. Ancak bunların hepsinden daha selâmet olan yol, kavgayı terk ederek sulh yolunu tutmaktır.”

Efendimiz, yine Mekkelilerin herhangi bir savaş hazırlığı yapmamaları ve sulh yoluyla fethin gerçekleşebilmesi için yolları tutturmuş, Mekke'ye hiçbir haber ve casusun gitmesine imkân vermemiştir. Nitekim onun yaptığı şu duâ da bunu göstermektedir:

“Allâhım! Yurtlarına ansızın varıp kavuşuncaya kadar, Kureyşîlerin casus ve habercilerini tut, onları görmez ve işitmez kıl. Kureyşîlerin gözlerini bağla ki beni birdenbire karşılarında bulsunlar.” (İbn-i Hişâm, IV, 14)

Medîne'den hareket ettiğinde de yine Kureyşlileri şaşırtmak için aksi istikâmetteki müttefik kabîlelere uğramış, dâire biçiminde bir yol tâkip ederek hedefinin ne olduğuna dâir belirsizliği iyice artırmıştır. Mekke yakınlarına varınca her askerin ayrı bir ateş yakarak sayının çok görülmesini temin etmesi de bu maksatlardır. (Hamîdullah, I, 264-265)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- İslâm ve Müslümanlara bu kadar büyük imkânlar sağlayan sulhü temin etmek için tam on dokuz sene mücâdele etmişti. Gerekli güç ve kuvveti elde ettikten sonra, bu gücü insanları öldürüp ülkelelerini fethetmek için değil, onların gönüllerini Allâh'a açmak için kullanmıştı. Âlemlere rahmet ve hidâyet olarak gönderilen bir peygamberden de ancak bu beklenirdi. Allâh Teâlâ Müslümanların savaş ve barış konusundaki bu anlayışlarını şu şekilde ifâde etmektedir:

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَاللَّهُ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ

“Mü'minlere yeryüzünde bir iktidâr verdiğimizde, onlar namazı dosdoğru kılarlar, zekâtlarını verirler, iyiliği emrederler ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin âkıbeti de sâdece Allâh'a âittir.” (el-Hacc 22/41)

Allâh Resûlü'nün, güç elinde olmasına rağmen Mekke'ye sulh ile girmek için yaptığı hazırlıklar, aldığı tedbirler ve gösterdiği olağanüstü gayretler, bunun en büyük göstergesidir. Zîrâ onun en büyük arzusu, hiçbir fert hâriçte kalmamak şartıyla bütün insanların Müslüman olmasıydı. Mekke'nin fethinden sonra gücünün en zirvede olduğu bir anda umûmî af îlân etmesi, bunun ne güzel ve hârikulâde bir tezâhürüdür.

İKİNCİ BÖLÜM

TÂLİM, TERBİYE VE TEZKİYEDE ÜSVE-İ HASENE

Beşer hayatının en ince noktalarına varıncaya kadar her alanında üsve-i hasene olan Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, tâlim, terbiye ve tezkiye husûsunda da en güzel örnektir. Zira onun risâletinin hemen tamamı eğitim ve öğretimle geçmiştir. Bu sâyede o, en azılı müşrikleri, en kaba bedevîleri ilim aydınlığıyla câhiliye karanlığından kurtararak meleklerin gıpta ettiği kâmil insanlar hâline getirmiştir. Dolayısıyla eğitimcilerin ondan alacağı çok şey vardır.

I. PEYGAMBER EFENDİMİZ’İN İLME VERDİĞİ DEĞER

“De ki: Ey Rabbim! İlmimi artır!”

Tâhâ 20/114

İlim, kısaca bilmek demektir. “Gerçeğe ve vakiyaya uygun düşen bilgi ve kanaat; bir şeyi olduğu gibi idrak etmek” diye de târif edilmiştir. Zıddı ise cehâlettir.

İslâm dini ilme ve ilim tahsiline, böylece zihin ve kalp âlemini tenvîre büyük ehemmiyet verir. Cehâleti ve karanlıkları ortadan kaldırmayı hedefler. Allâh Teâlâ ilk vahyettiği âyetlerde, Resûlü’ne ve onun şahsında bütün insanlara okumayı ve öğrenmeyi şöyle emretmektedir:

“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir alaktan (rahim duvarına tutunmuş asılı bir hücreden) yarattı. Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir. O, kalemle öğretendir. İnsana bilmediği şeyleri O öğretti.” (el-Alak 96/1-5)

“Oku!” emrinin, ilk olarak inen âyetlerin içinde iki kez tekrar edilmesi, İslâm’ın ilme, ilim öğrenmeye ve öğretmeye verdiği ehemmiyeti gösterir. Bu âyetlerde ilmi öğretmenin esasen Allah Teâlâ olduğu bildirilerek insana: “Rabbinin adını zikret, indirdiği âyetleri O’nun adına ve rızasına uygun olarak oku, engin mânalarını anla, kendini oku, kâinâtı oku ve ma’rifet-i ilâhîye ererek ihsan derecesinde bir kulluk hayatı yaşa!” telkininde bulunmaktadır.

Cenâb-ı Hak, Peygamber Efendimiz’i ilminin artması için duâyâ teşvik ederek:

وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

“De ki: Ey Rabbim! İlmimi artır!” (Tâhâ 20/114) buyurmuştur. Bu mânada Peygamber Efendimiz; “Allah’a yaklaştıracak bir ilim öğrenmeksizin geçen gün-

de, benim için hayır yoktur.” (Ali el-Müttaki, X, 136) sözüyle bu emre icabet ettiğini göstermiştir. Çünkü ilim bitip tükenmeyen bir hazine olup yalnızca sahibine değil diğer insanlara ve hatta bütün canlılara da fayda verir. Zira hak ile bâtılı ayırmanın en önemli vasıtası ilimdir. İlmin artması insana yük değil, aksine onu yücelten bir fazilettir. Bu mânada insanın ilmi arttıkça tevâzuu da artar; lüzumsuz düşünce, havatır ve vesveselerden kurtulur; gerçeği anlar ve elinden geldiğince iyi bir insan olmaya gayret gösterir. Allah Teâlâ, ilim ile meşgul olan ve öğrendiklerinin gereğini yerine getiren âlimleri üstün derecelere ve makamlara kavuşturacağı husûsunda:

“Allah içinizden iman edenlerin ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltir.” buyurmaktadır. (el-Mücâdele 58/11)

Resûl-i Ekrem Efendimiz de hadis-i şeriflerinde âlimleri şöyle medhetmektedir:

“Allah, hakkında hayır murâd ettiği kimseyi dinde ince anlayış sâhibi kılar.” (Buhârî, İlim, 10; Müslim, İmâre, 175)

“Dünya ve onun içinde olan şeyler değersizdir. Sadece Allah’ı zikretmek ve O’na yaklaştıran şeylerle, ilim öğreten âlim ve öğrenmek isteyen talebe bundan müstesnadır.” (Tirmizî, Zühd, 14)

İnsanın öğrendiği ilmi başkalarına öğretmesi en büyük infak ve hayırlardan biridir. Meselâ talebe yetiştirmek, kitap yazmak ve yayımlamak, günümüzün modern imkânlarından faydalanarak ilmini kendisinden sonraki nesillere intikal ettirmek, hadis-i şerifte belirtildiği üzere kişinin amel defterinin kapanmamasına ve sevabının devamlı olmasına vesile olacak sâlih ameller zümresindendir. (Müslim, Vasiyyet, 14)

Safvan bin Assâl -radiyallâhu anh- bir gün mescidde bulunan Peygamber Efendimiz’in yanına gider ve:

– Yâ Resûlallâh, ilim öğrenmek için geldim, der.

Efendimiz:

“– İlim öğrenmek isteyen merhaba! Melekler ilme olan sevgilerinden ötürü kanatlarıyla ilim tâlibinin çevresinde birinci kat semâyâ kadar halka oluştururlar.” buyurur. (Heysemî, I, 131)

Resûl-i Ekrem Efendimiz, bizleri daha samimi bir şekilde ilme talip olmaya teşvik için şöyle buyurmaktadır:

“Kim ilim tahsiline yönelirse, Allah o kişiye cennetin yolunu kolaylaştırır. Melekler yaptığından hoşnut oldukları için ilim öğrenmek isteyen kimsenin üzerine kanatlarını gererler. Göklerde ve yerde bulunanlar, hatta suyun içindeki balık-

lar bile âlim için Allah'tan mağfiret dilerler. Âlimin âbide karşı üstünlüğü, ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Şüphesiz ki âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler altın ve gümüş miras bırakmazlar; sadece ilmi miras bırakırlar. O mirası alan kimse, bol nasip ve kısmet almış olur.” (Ebû Dâvûd, İlim, 1; Tirmizî, İlim, 19)

Kur'an-ı Kerim ilmin, insana müspet vasıflar kazandıran, onu Allah'a karşı daha şuurlu hâle getiren bir keyfiyete sâhip olduğunu haber vermektedir. **“De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”** (ez-Zümer 39/9) âyet-i kerimesini siyâk ve sibâk (öncesi ve sonrası) itibariyle tetkik ettiğimizde, bu hakikat bütün açıklığıyla ortaya çıkacaktır.

Bu âyetin yer aldığı Zümer suresinin başında “Dini ancak Allah'a hâlis kılarak, O'na kullukta bulunmak”tan bahsedilir. Daha sonra göklerin ve yerin yaratılışı, gece ile gündüzün peşpeşe gelişi, güneş ve ayın belli bir yörüngede akıp gitmeleri, insanın yaratılışı gibi Allah'ın varlığını gösteren ve üzerinde tefekkür edildikçe insanı marifetullahı erıştiren kevnî âyetlere yer verilir. Ardından marifetullah ve Allah'a kulluk hususunda insanların durumu beyan edilmekte ve “âlim” ile “câhil”in vasıfları sayılmaktadır. Yüce Rabbimiz şöyle buyurur:

“İnsana bir zarar dokunduğunda, samîmî bir şekilde Rabbine yönelerek duâ eder. Sonra Allah, katından ona bir nimet verdiğinde, daha önce Rabbine duâ etmekte olduğunu unuttur da, (insanları) O'nun yolundan saptırmak için Allah'a ortaklar koşar. De ki: Küfrünle biraz eğlenedur. Çünkü sen cehennem ehline sensin!”

Gece saatlerinde secde ederek ve ayakta durarak ibâdet eden, âhiret azabından sakınan ve Rabbinin rahmetini arzulayan kimse hiç (az önce zikri geçen kimse) gibi olur mu?

De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak selim akıl sahipleri ibret ve öğüt alır.” (ez-Zümer 39/8-9)

Bu âyet-i kerimelerde:

- 1) Küfür ve nankörlük,
- 2) Sâdece başı dara düştüğü zaman Allah'a yalvarmak,
- 3) Rahata erdiği zaman kulluk ve yakarışı terketmek,
- 4) İnsanları Allah yolundan saptırmak için O'na ortaklar koşmak gibi menfî durumlar, cehâletin ve bilgidens nasipsizliğin tezâhürleri olarak bildirilmiştir.

Diğer taraftan:

- 1) Geceleri secde ve kıyâm hâlinde samîmî olarak kulluğa devam etmek,

2) Allah Teâlâ'nın âhiretteki hesap ve azabından korkup O'ndan sakınmak,

3) Rahmeti sonsuz olan Rabbinin merhametini ümit etmek gibi güzel hasletler de hakiki ilmin tezâhürleri olarak takdim edilmiştir. Bu vasıflara sahip olanlar okuma yazma bilmeseler de âlimdirler, zira insanın kurtuluşu ilimle amel etmeye bağlıdır.²⁷

Birbirine zıt iki karaktere sahip bu insanlar mukayese edildikten sonra birinci gruptakiler “bilmeyenler”, ikinci gruptakiler ise “bilenler” olarak tavsif edilir. Daha sonra da bunların birbirine müsâvî olmadığı ilân edilir. “Bilenler” sınıfına dâhil olabilmenin yolları ise devam eden âyette (ez-Zümer 39/10) şöyle dile getirilir:

1) Dâima Allah'ın murakabesinde takvâ üzere bir hayat yaşamak,

2) İhsân sâhibi olmak,

3) Dini muhafaza için gerekirse hicret etmek,

4) Dinin yaşanması ve tebliği hususunda karşılaşılan meşakkatlere sabretmek.

Bütün bu âyetlerden anlaşıldığı üzere gerçek ilim, marifettir; hakikati kavramaktır. Bu ilim, insanın basiret ve firasetini açarak kâinatta var olan değişmez gerçeklerle irtibat kurmasını sağlar. Başka bir ifadeyle eserden müessire götürür. Bir ilim dalı kişiyi Hâkim-i Mutlak olan Allah'a götürüyorsa hakikî ilim sayılır. Aksi takdirde, zihni dolduran fakat kâinatın hakikatlerine ulaştırmayan, kopuk ve mücerred bilgiler, Kur'an'ın tarifine göre ilim değildir.²⁸

Kâinattaki fizikî kanunlarla ve müspet ilimlerle meşguliyet de böyledir. Bunlar insanı marifet-i ilahiyeye ulaştırmak için birer vasıta olmalıdır. Aksi takdirde bunlar da perde olmaktan öteye geçemezler. Bunun yanında Allah'ın emirlerini göz ardı ederek dünyevî rahat ve zevkleri için çalışıp “Benim yaptığım Allah'ın emridir.” diyenler, ilim öğreniyoruz diye meşru ve müsait olmayan ortam-

²⁷ Arapça'da ortak harflere sâhip iki kelimenin manaları arasında da umumiyetle bir müştereklik aranır. İlim ve amel kelimelerindeki harflerin tamamı ortak olup sadece ikisinin yeri farklıdır. Dolayısıyla bu iki kelime arasında da mâna ortaklığı aranmış ve sadece ilmiyle amel eden kimseye âlim denilmesi uygun görülmüştür. Modern psikolojide de insanın ancak şuura dönüştürdüğü bilgilerin davranış olarak ortaya çıktığı kabul edilir.

²⁸ İmam Gazalî *İhyâ*'sında şöyle der: “Asr-ı saâdetde ‘ilim’ tabiri Allah'ı, âyetlerini ve O'nun kulları hakkındaki fillerini bildirmek için kullanılırdı. Bu sebeple Hz. Ömer vefat ettiği zaman İbn-i Mes'ud -radıyallahu anhu- «İlmin onda dokuzu öldü.» demiş ve bunu «İlm billah: Allah'ı tanımak» şeklinde açıklamıştır. Günümüzde bu tabir aslî mânâsından çıkarılıp fâsit bir dâireye hapsedilmiştir. Hatta fikhî veya fikhî olmayan mevzularda hasımlarıyla mücadele ve münakaşa edenlere bile «âlim» denilmiş, bunu yapamayanlara ise câhil gözüyle bakılmıştır. Görüldüğü gibi «ilim» tabiri hakikî mânâsının dışında bir takım tâlî meselelerde kullanılmaktadır. Fakat âyet ve hadislerde faziletinden bahsedilen âlimler; Allah Teâlâ'yı, O'nun emirlerini ve sıfatlarını bilen kimselerdir. Bu tabirin değiştirilmesi, ilim talebinde bulunan birçok kimsenin ilim adına yanlış yollara düşerek helâk olmasına sebep olmuştur.” (Gazalî, I, 46)

larda okuyanlar, üstelik işledikleri fücür ve isyana âyet ve hadisleri de delil gösterenler, sonunda hatalarını anlayacaklardır.

Zâhiren kişinin bilgisi artıyor fakat manevî hallerinde bir terakki görülüyorsa; burada tehlikeli bir durum var demektir. Hâlbuki insanın ilmi arttıkça, Allah Teâlâ'ya olan takvası, saygısı ve haşyeti de artmalıdır. Hakiki âlimler, Cenâb-ı Hak'ı nasıl bilip tanımak gerekirse öylece bilirler. Gönüllerinde Allah'a sonsuz ta'zîm ve muhabbet hisleri taşırlar. Âyet-i kerîmede:

“Allah’tan kulları içinde ancak âlimler (hakkıyla) korkar.” buyrulmaktadır. (el-Fâtır 35/28)

Peygamber Efendimiz de:

“Sizin Allah’tan en çok korkanınız ve en fazla takvâ sahibi olanınız benim.” buyurmaktadır. (Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Sıyâm, 74)

Bütün bunlarla birlikte insanoğlunun ilmi Allah'ın ilmi yanında pek azdır. Nitekim Cenâb-ı Hak:

وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا

“Size ancak az bir ilim verilmiştir...” buyurmaktadır. (el-İsrâ 17/85) Ancak, verilen bu az ilimle amel edilip takvâyâ vâsıl olunabilirse, Allâh'ın lütuf ve ihsânıyla kul, ârif hâle gelir. Böylece mârifetten, yâni Allâh'ı hakkıyla tanıyabilmekten hisse almaya başlar ve ona esrâr-ı ilâhî açılır. Âyet-i kerîmede:

“Allâh’tan ittikâ edin ki Allâh size (ihtiyâcınız olan şeyleri) öğretsin.” (el-Bakara 2/282) buyrulur.²⁹ Hadîs-i şerîfte de bu mânâyı teyiden:

“Öğrendikleriyle amel edene Allâh Teâlâ bilmediklerini öğretir.” buyrulmuştur. (Ebû Nuaym, X, 15)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, faydalı ilmi teşvik ederken faydasız ilimden de Allah'a sığınmış ve ashabını bundan sakındırmıştır. Onları ilim ve hâl bakımından en faydalı olana yönlendirmiştir. Peygamber Efendimiz bir muallim olarak ashabına lüzumlu bilgileri öğretmesinin yanında onun terbiye ve tezkiye gibi mühim bir vazifesi daha vardır.

II. BİR MUALLİM OLARAK PEYGAMBERİMİZ

“Ben ancak bir muallim olarak gönderildim.”

²⁹ Müfessir Kurtubî şu açıklamayı yapar: “Bu âyetinde Allâh’tan ittikâ edenlere bizzat Allâh’ın ilim öğreteceği va’di vardır. Yani takvâ sâhibi olan kulun kalbine Cenâb-ı Hak, kendisiyle hakikatleri idrâk edeceği ve hakla bâtulı ayırabileceği bir nûr ihsân eder.” (Kurtubî, III, 406)

Beşeriyetin ilk muallim ve mürebbileri peygamberlerdir. Allah Teâlâ onları insanlar arasından seçerek göndermiş ve kullarını en güzel biçimde Hakk’a davet etmelerini emretmiştir. Yüce Allah, Peygamber Efendimiz’in şahsında bütün peygamberlerin vazîfelerini şöyle beyan buyurmaktadır:

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

“Nitekim kendi içinizden, size bir peygamber gönderdik. O, size âyetlerimizi okuyor, sizi tezkiye edip kötülüklerden arındırıyor, Kitâb’ı ve hikmeti tâlim edip bilmediklerinizi öğretiyor.” (el-Bakara 2/ 151)

Diğer bir âyet-i kerimede ise şöyle buyrulur:

“Celâlime yemin olsun ki içlerinden, kendilerine Allâh’ın âyetlerini okuyan, (inkâr ve kötülüklerden) onları temizleyen, Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, mü’minlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir dalâlet içinde idiler.” (Âl-i İmrân 3/164)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ümmî olarak yetişmesine rağmen, Allah Teâlâ lütuf ve ihsanıyla ona lazım olan bütün bilgileri öğretmiştir. Hatta Efendimiz’e hiç kimsenin ulaşamayacağı bir ilmî merteye vermiştir. Âyet-i kerimede bu hakikat şöyle beyân buyrulmaktadır:

وَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا

“(Ey Resûlüm!) Allah sana Kitap’ı ve hikmeti indirmiş ve sana bildiklerini öğretmiştir. Allah’ın senin üzerindeki lütfu çok büyüktür.” (en-Nisâ 4/113)

Allah Teâlâ, Habîb-i Ekrem’ini sâdece muvakkat bir zamanda belli bir kavme göndermemiş, bilakis bütün zamanlara ve mekanlara bir sirâc-ı münîr, gözleri ve gönülleri hidâyet nûruyla aydınlatan çağlar üstü bir muallim olarak ihsân etmiştir. Âyet-i kerimelerde şöyle buyrulur:

“(Resûlüm!) Biz seni ancak bütün insanlara bir beşîr (müjdeci) ve bir nezîr (uyarıcı) olarak gönderdik, fakat insanların çoğu bu hakikati bilmezler.” (Sebe’ 34/28)

Sevgili Peygamberimiz de kendisinin bir muallim olarak gönderildiğini ve esas vazifesinin bu olduğunu muhtelif vesilelerle ifade buyurmuşlardır. Abdullah bin Amr -radiyallâhu anhümâ-’nın anlattığına göre Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir gün mescide girince halka hâlinde oturmuş iki grupta karşılaştı.

Gruplardan biri Kur'an-ı Kerim okuyor ve Allah Teâlâ'ya duâ ediyordu. Diğeri ise ilim öğreniyor ve öğretiyordu. Bunu gören Nebiyy-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

“Bunların hepsi hayır üzeredirler. Şunlar Kur'an-ı Kerim okuyor ve Allah Teâlâ'ya duâ ediyorlar. Allah dilerse onlara (istediklerini) verir, dilerse vermez. Şunlar da ilim öğrenip öğretiyorlar. Ben de ancak bir muallim olarak gönderildim.” buyurdu ve hemen ilimle meşgul olanların yanına oturdu. (İbn-i Mâce, Mukaddime, 17)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, bizzat Yüce Rabbi tarafından terbiye edilmiş emsalsiz bir muallim ve mürebbidir. Bu hakîkatin en canlı şâhidi, bugün onun yolunda yürümeye çalışan milyarlarca müntesibinin bulunmasıdır. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ilk muhatapları umumiyetle terbiyesi zor kimseler olmasına rağmen, onlara mükemmel bir yaklaşım sergilemiş, eza ve cefâlarına sabretmiş ve onları en güzel yollarla kendisine bağlamayı başarmıştır. O câhiliye toplumu, o sert tabiatlı insanlar, Alemlerin Efendisi'nin etrafında kurşunla perçinlenmiş sağlam kaleler gibi kenetlenmişler, uğrunda mallarını, canlarını feda etmişler, vatanlarını terk etmişler ve en küçük bir arzusuna “anam babam, her şeyim sana fedâ olsun ey Allah'ın Resûlü!” diyebilecek bir ruh ve gönül kıvâmına ulaşmışlardır.

Sevgili Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, terbiye faaliyetine önce yakın muhitinden başlamış; bu daireyi her geçen gün genişletmiştir. Mekk'e'de iken evinde, ashabından bazı kimselerin hânelerinde ve fırsat bulduğu her yerde insanlarla görüşerek dinin esaslarını öğretmiştir. Medine'ye hicretten sonra da bu faaliyetleri olanca hızıyla devam etmiştir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in çok kısa sürede ulaştığı bu muvaffakiyet, nübüvvet nûrunun yardımıyla tatbik ettiği tâlim ve terbiye usûllerine dayanmaktadır. İnsanların gönüllerine ulaşmanın en kısa yollarını tespit için, Allah Resûlü'nün tatbik ettiği bu esasları açık bir şekilde ortaya koymak, anlamak ve uygulamak gerekmektedir.

III. PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN TERBİYE VE TEZKİYE VAZİFESİ

“Nitekim kendi içinizden, size bir peygamber gönderdik.

O, size âyetlerimizi okuyor, sizi tezkiye

edip kötülüklerden arındırıyor...”

el-Bakara 2/ 151

Terbiye; yetiştirme, kabiliyetlerini geliştirme; bilgi, ta'zim ve edep öğretme; iyi ahlâk, nezâket, görgü, hafif ceza verme, alıştırma, talim, eğitim ilmi gibi mânalara gelmektedir. Bu işlerle meşgul olan kimselere de mürebbî denir.

Terbiye ile aynı kökten gelen ve Kur'an'da yüze yakın yerde geçen "Rabb" kelimesi, Allah Teâlâ'nın yüce sıfatlarından biri olup mürebbi, sahip, mâlik ve idâreci gibi mânaları vardır. Kur'an-ı Kerim bu sıfat-ı celîleyi ihtiva eden:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

"Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun." (el-Fâtiha 1/1) âyet-i kerîmesi ile başlamaktadır.

Terbiye, herhangi bir şeyi tedricen kemâle erdirmektir. Kâinatta mevcut her bir varlık kendine has terbiye kâideleri sayesinde derece derece kemâle erer. Bu kaideleri koyan ise hiç şüphesiz Cenâb-ı Hak'tır. İnsanın yaratılıp kemale erdirilmesi serüveni, Allah Teâlâ'nın tedricî terbiyesine en güzel misaldir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır bu serüveni şöyle tasvir eder:

Yeryüzünün bir kenarında bir adacık ortaya çıkıyor, süzölmüş topraklar taşlaşıyor, taşlar eriyor, madenler filiz veriyor. Kayaların, toprakların arasında tohumcuklar ve bunlardan çeşitli otlar, ağaçlar, türlü türlü hayvanlar çoğalıyor. Bir damla meniden milyonlarca insan tohumu fışkırıyor, tasfiye ve aşılama ile yavaş yavaş canlanma safhalarını geçirerek embriyon; ondan canlı kemikli cenin; ceninden ağlayarak doğan bebek; küçük çocuk; yine aşamalı olarak yuvarlanan, yürüyen, kekeleyen yavrucak; sonra koşup oynayan afacan çocuk; sonra dişlerini değiştirip şahlanmaya başlayan büyü çağına ermiş, iyiyi kötüden ayıran, çiçeğini açıp meyvesini vermeye özenen akıllı ergin; sonra şahin gibi dünyaları tutan çalışkan bir delikanlı; sonra arslan gibi kuvvette kemal çağına ermiş kâmil bir insan; sonra fizikî yapısı mânevîyatında erimeye, akı ve temyiz kabiliyeti süzölmeye, zayıflamaya başlayan bir yaşlı; nihâyet sadece iyi veya kötü bir ruh olup uçmaya veya göçmeye hazırlanan pek ihtiyar zayıf bir insan; hâsılı yer ve zaman içinde nefesten nefese sayılamayacak kadar şuur yükleri ile yürüyen ve her an şekilden şekle geçişerek varacağı yere varan ve bütün bu değişmelerde hiç değişmemiş gibi "ben ben" deyip giden insanlar... (Elmalılı, I, 65)

Maddî varlıklarda zorunlu olarak cereyan eden bu terbiye hakikati, insanın sahip olduğu her türlü istidat ve kabiliyetleri geliştirebilmek için kaçınılmazdır. Bu sebeple İslâm dini, insan terbiyesine son derece önem vermiştir. Kur'an ve sünnet ölçüleri içinde terbiye edilen, ona göre davranan insan, meleklerden daha üstün bir makama yükselme imkânı elde edebilir. İslâm terbiyesinden mahrum olan, nefsine, şehvî arzularına ve maddî menfaatına göre hareket eden kimse de,

hayvanlardan daha aşağı bir derekeye düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Onun için Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e kadar, bütün peygamberlerin esas gayesi, insanları Allah'ın istediği istikamette terbiye etmektir. Din olmadan insan hayatı bir mâna ifade etmediği gibi, her seviyeden insanın da bir din muallimi ve terbiyecisine ihtiyacı vardır. Bunlar ise ilk olarak peygamberler ve onları takip eden kimselerdir.

Günümüzde terbiye yerine "eğitim" kavramı kullanılmaktadır. Modern bilimde eğitim, insanı belli hedefler istikâmetinde safhalardan geçirerek yetiştirme, bu süreçte elde ettiği bilgi, beceri ve değerleri kullandırmak suretiyle şahsiyetini kemâle erdirmeye faaliyeti olarak tarif edilmektedir. Bu, rastgele yapılan bir faaliyet değil, belli kâideler çerçevesinde gerçekleştirilen, nesilleri ictimâî hayata hazırlayan ve onlara lâzım gelen her türlü donanımı vermeyi hedefleyen nizâmî bir faaliyettir.

Bir kimse ancak, hakikî ve plânlı bir eğitim süzgecinden geçtikten sonra gerçek insan hüviyetini kazanabilir. Zira onun bütün kıymeti, gördüğü terbiye ve bu yolla elde ettiği güzelliklerden ibarettir. Kişinin, kabiliyetlerini umumiyetle kendi kendine terakki ettirebilmesi zordur; bu yüzden plânlı bir eğitime ihtiyaç duyar.

Mevzuyla alâkalı diğer bir kavram olan "tezkiye" ise lügatte, temizlemek, arıtmak, arındırmak ve temize çıkarmanın yanı sıra, artırmak, geliştirmek, bereketlendirmek ve feyizlendirmek mânalarına da gelir. Hâsılı tezkiye, insanın zihin, kalp ve ruh eğitiminin bütün seyrini ifâde etmektedir. Bu mukaddimeden sonra Efendimiz'in terbiye ve tezkiye alanlarını tetkîke geçebiliriz.

A. PEYGAMBERİMİZİN YANLIŞ İNANÇLARI TASHİHİ

"Lâ" süpürgesi ile yollar temizlenmeden

"illallâh" sarayına girilmez.

Hiz. Adem -aleyhisselam-'dan Efendimiz Hiz. Muhammed -sallallahu aleyhi ve sellem-'e kadar bütün peygamberler, toplumlarını hep aynı inanç esaslarına dâvet etmişlerdir. İman edilmesi istenen esasların başında ise Allah'ı birleme ve mutlak anlamda ondan başka güç ve otorite tanımama, yani tevhid anlayışı gelmektedir. Bir âyet-i kerîmede bu durum şöyle ifade edilir:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ

"Senden önce hiç bir resûl göndermedik ki ona: «Ben'den başka ilah yoktur; şu halde Bana kulluk edin!» diye vahyetmiş olmayalım." (el-Enbiyâ 21/25)

İslâm gelmeden önce Câhiliye Arapları Allah'ın varlığını kabul ediyorlardı. Ancak onlar Allah'ın yanında başka ilâhlara taptıklarından şirke düşmüş oluyorlardı. Onların bu tutumları, Allah'a yaklaşmak, Allah katında şefaati edinmek, veya izzet ve şeref elde etme gayesine yönelikti. Kur'an-ı Kerîm'in gerek Arap toplumu hakkında gerekse diğer kavimlerle alakalı olarak bu hususlara dikkat çeken ve tevhîd akîdesine davet eden bir kısım beyanları şöyledir:

“Andolsun ki onlara, «Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?» diye sorsan «Allah» derler. O hâlde nasıl (haktan) çevrilip döndürülüyorlar?» (el-Ankebut 29/61)

“Dikkat ediniz! Hâlis din yalnız Allah'ındır. Allah'ı bırakıp kendilerine bir takım yar ve yardımcılar edinenler: «Biz onlara sadece Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz.» derler. Doğrusu Allah ayrılığa düştükleri şeyde aralarında hükmünü verecektir...” (ez-Zümer 39/3)

“...İki mabud edinmeyin, O ancak bir tek mabuddur. O hâlde yalnız Ben'den korkun!” (en-Nahl 16/51)

Bu âyetlerde insanların, inançlarını her türlü şirk unsurundan bütünüyle arındırarak, gerçek tevhid akidesine sâhip olmaları istenmektedir. İlâhî bir misyonla gönderilen Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in de öncelikli vazifesi cahiliye toplumunu, sâhip olduğu yanlış inançlardan kurtarmak ve gerçek tevhid akidesini tebliğ etmektir.

Tevhîd; en kısa ifadesiyle “lâ ilâhe illallah: Allah'tan başka ilah yoktur” demek ve bu inancın gereklerini tüm benliğiyle hissederek yaşamaktır. Ancak tevhide ulaşmanın yolu, insanın öncelikle sâhip olduğu yanlış inançlardan kurtulmasıdır. Kelime-i tevhidde “lâ” yani Allah'tan başka tüm ilahların nefyedilmesi gerçek tevhide erişmenin ilk şartı olarak zikredilmiştir. Dolayısıyla Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- de risâlet vazifesine bu noktadan başlamıştır. Bütün bâtul inançlar nefyedildikten sonra ise onun yerine sahîh akide “illallâh” ile yerleştirilmiştir.

Tevhîd en veciz şekliyle İhlas sûresinde ifade edilmiştir. Tevhîd sûresi diye de bilinen bu sûrede Cenâb-ı Hak şöyle buyurmaktadır:

“De ki: O Allah birdir. Allah sameddir (her şeyden müstağni ve her şey O'na muhtaçtır.) O doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey ona denk değildir.” (İhlâs, 112/1-4)

Bu surede özet olarak ifadesini bulan tevhid akidesinin detayları diğer âyet-i kerimelerde şöyle izah edilmiştir:

“...De ki: Her şeyi yaratan Allah’tır. O her şeye üstün gelen tek ilah-tır.” (er-Ra’d 13/16)

“O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O’nun bir eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir? Her şeyi O yaratmıştır. Zira O her şeyi hakkıyla bilendir. İşte Rabbiniz olan Allah bu (nimetleri veren)dir. O’ndan başka ilah yoktur. O her şeyin yaratıcısıdır. Öyleyse sâdece O’na kulluk edin, çünkü O her şeye vekildir.” (el-Enâ’m 6/101, 102)

Allah Teâlâ’nın vahdâniyetinin bir gereği olarak kâinattaki yegane mutasarrıfın da yine O olduğu belirtilmektedir:

“Şüphesiz Allah tohumu ve çekirdeği (onlardan bitkiler çıkarmak üzere) çatlatıp yarandır. Ölüden diriye, diriden de ölüyü çıkarandır. İşte (Rabbiniz olan) Allah budur. O halde haktan nasıl çevriliyorsunuz? (O, gecenin karanlığını) yarararak sabahı çıkarandır. Geceyi bir dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da vakit ölçüsü kılmıştır. Bu, aziz olan ve her şeyi bilen Allah’ın takdiridir. O yıldızları, kara ve denizin karanlıklarında yol bulasınız diye sizin için var edendir... O sizi bir tek nefisten (Adem’den) yaratandır... O, gökten su indirir.” (el-Enâ’m 6/95-99)

Görüldüğü gibi bütün bu âyetlerde Allah’ın vahdaniyetine, eşsiz kudret ve otoritesine vurgu yapılmaktadır.

Bunun yanında inanç esaslarını tebliğ eden peygambere imanın da Tevhid akidesinin bir rüknü olduğu unutulmamalıdır. Nitekim kelime-i tevhîdin ikinci kısmını “Muhammedun rasûlullah: Muhammed Allah’ın elçisidir” ifadesi teşkil eder. Zîrâ Kur’an-ı Kerîm’in Allah’a imandan sonra sık sık hatırlattığı husus, Hz. Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in peygamberliğine imandır.

Kur’an-ı Kerim muhtelif âyetleriyle diğer iman esaslarını da bizlere bildirmiştir. Bunlar peygamberlere, kitaplara, meleklerle, kadere ve âhiret gününe iman etmektir. (en-Nisâ 4/136; el-Hadîd 57/21, 22)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bütün bu akâid esaslarını insanlara aktarmış, ona inananlar da bunları tereddütsüz kabul etme teslimiyetini göstermişlerdir. Ancak her insanın inanç ve fikirleri, içinde doğup yetiştiği kültür tarafından şekillendiğinden, kişilerin devraldığı örf, adet ve düşünce kalıplarından bir anda sıyrılmaları kolay değildir. İnsanın yaşayabileceği en ciddî değişim sürecini ifade eden ihtida hâdisesinde ise bu zorluk daha da artmaktadır. Nitekim bazı sahâbîlerin, bilhassa tevhîd anlayışını kavrama ve özümseme hususundaki bir takım davranışları sebebiyle Peygamberimiz tarafından şiddetle uyarıldığı görülmektedir. Asr-ı saadetteki bazı hâdiseler bu durumun canlı misalleridir: Huneyn gazvesinde

Müslümanlar, Zât-ı envât denilen bir ağaca rastladılar. Müşrikler bu ağacı kutsal sayarak silahlarını üzerine asarlardı. Bir kısım sahâbîler:

– Ey Allah’ın Resûlü! Müşriklerin olduğu gibi bizim için de bir Zât-ı envât belirleseniz?” dediler.

Bu istek karşısında üzülen Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Subhanallah! Bu, Mûsa’nın kavminin “...Ey Mûsa! Onların ilahları gibi bizim için de bir ilâh yap” (A’râf 7/138) demelerine benzer.³⁰ Nefsim kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki, (bu tavrınızla) sizden önceki kavimlerin yolunu takip ediyorsunuz.” cevabını verdi. (İbn-i Hanbel, V, 218, 340)

Bir başka rivâyette ise Kays bin Sa’d Hîre’ye gittiğinde, Hîrelilerin başkumandanlarına secde ettiklerini görmüştü. Kendi kendine, Resûlullah’ın secde edilmeye daha layık olduğunu düşündü. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yanına gelip gördüklerini ona anlattıktan sonra:

– Ey Allah’ın Resûlü! Secde edilmeye sen onlardan daha layıksın, dedi.

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

“...Böyle yapmayın! Eğer ben bir kimsenin bir başkasına secde etmesini emredecek olsaydım... kadınların kocalarına secde etmelerini emrederdim.” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Nikâh, 39-40; Dârimî, Salât, 159)

Mevzuyla ilgili bir başka mânidâr rivâyet şöyledir:

Cübeyr bin Mutim -radiyallâhu anh-’ın nakline göre: Efendimiz’e bir be-devi gelerek,

– Ey Allah’ın Resûlü insanlar meşakkate düştüler. Aile efradı zayıata uğradı. Hayvanlarımız da helak oldu. Bizim için Allah’a duâ et de su göndersin. Zîrâ biz Allah’a karşı senin şefaatin, sana karşı da Allah’ın şefaatin talep ediyoruz, dedi.

Bunun üzerine Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- adamı:

“– Yazık sana söylediğin şeyin farkında mısın? Subhanallah,” diye uyardı. Allah Resûlü, “subhanallah”ı o kadar çok tekrar etti ki, bunun tedirginliği ashabın yüzünde görüldü. Sonra da sözlerine devamla:

“– Yazık sana mahlukatından hiç kimseye karşı Allah şefaatchi kılınmaz. Allah’ın şânı böyle bir şeyden çok yücedir...” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Sünnet, 18)

³⁰ İsrâiloğulları Kızıldenizi geçtikten sonra buzağıya tapan Amalika kavmine rastlamışlardı. Mûsa -aleyhisselam-’dan onların tanrıları gibi bir tanrı yapmasını istemişlerdi. Hz. Mûsa onları cehaletle suçlayarak tekliflerini reddetmişti.

Bedevinin hadiste geçen “Sana karşı da Allah’ın şefaati talep ediyoruz” ifadesi akâid açısından hatalıdır. Çünkü şefaet, yüce bir zâta ulaşmak için araya vasıta koymaktır. Allah’a ulaşmak için Resûlü’nün araya konması mümkündür, ancak “Hz. Peygamber’e ulaşmak için Allah’ın şefaati kılınması” tevhîd akîdesi-ne ters düşen bir durumdur. Hiçbir mahluk Allah Teâlâ’dan büyük olamayacağına göre, yaratılana ulaşmada Allah’ın şefaati kılınması söz konusu olamaz. Nitekim peygamberlerden herhangi birisi de böyle bir iddiada bulunmamış, kendilerinin sâdece bir beşer olduklarını, ancak Allah’tan vahiy aldıklarını tekrar tekrar açıkça söylemişlerdir. Bu durum Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle ifade edilir:

“Bir beşerin, Allah’ın kendisine kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra (kalkıp) insanlara: «Allah’ı bırakıp bana kul olun!» demesi olur şey değildir. Bilakis (bir peygamber ancak şöyle der): Öğretmekte ve öğrenmekte olduğunuz kitap sâyesinde Rabbânîler olunuz.” (Al-i İmrân, 3/79)

Bütün bu endişelerle Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, peygamberlerinin kabrini mescid edinen yahûdî ve hristiyanlara Allah’ın lânetini dilemiş, (Buhârî, Cenâiz, 96) kendisine saygının dahi ölçülü tutularak tevhîdin dışına çıkılmaması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in Habeşli Hristiyanlarla ilgili bir başka uyarısı şöyledir:

“Onlar aralarında sâlih bir kimse ölünce, kabri üzerine bir mescid inşa ederek, içine de o zatın resimlerini yaparlar. İşte kıyamet gününde yaratıkların en şerlileri onlardır.” (Buhârî, Salat, 48)

Diğer taraftan Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, şirk ve isyanı çağrıştırmaları sebebiyle bazı sahâbîlerinin isimlerini değiştirmiştir. Mesela o, “Abdullah” ve “Abdu şems” (Uzza’nın kulu, Güneşin kulu) gibi isimleri “Abdullah”, “Abdulazîz” veya “Abdurrahman” diye³¹, anlamına gelen “Âsiye: isyankar” ismini de “Cemîle: güzel” diye düzeltmiştir. (Müslim, Âdâb, 14)

Bunun yanında Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, rukye gibi bazı Câhiliye adetlerinin içindeki şirk unsurlarını atarak mahzuru olmayan kısımlarına müsaade etmiştir. Avf bin Mâlik -radiyallâhu anh-’den rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

– Biz Câhiliye devrinde rukye (efsunlama duâsını) yapardık. Bilâhare Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Bana rukyenizi gösterin. İçerisinde şirk bulunmadığı sürece rukyede bir sakınca yoktur.” buyurdu. (Müslim, Selâm, 64)

³¹ Bkz. İbn-i Abdilberr, II, 837; III, 871, 1006.

Umeyr -radıyallâhu anh- anlatıyor:

“Akıl hastalarını tedavi için okuduğum bir rukyeyi, kontrol ettirmek üzere Resûlullah’a arzettim. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- de, bunun bir kısmını çıkarıp diğer bir kısmını muhafaza etmemi emretti.” (Tirmizi, Siyer, 9)

Rukye, duâ ile tedavi etmek demektir. İslâm akîdesi açısından rukye, içerisinde şirke düşürücü ve tevekkül inancına aykırı bir durum olmadığı müddetçe caiz görülmüştür. Rukyenin, daha sonra bazı âyetleri ve duâları okuma yoluyla özellikle nazar (göz değmesi) ve şerirlerin şerrinden korunmak için yapıldığı anlaşılmaktadır. Bir rivâyette Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- hanımı Ümmü Seleme’nin evinde yüzü sapsarı kesilmiş bir kız çocuğu görmüş ve onun hakkındaki:

“– *Bu çocukta nazar vardır. Onun için rukye yapınız.*” buyurmuşlardır. (Müslim, Selâm, 59)

Bir başka rivayette ise Peygamberimizin Fâtîha sûresiyle rukye yapılmasını uygun bulduğunu görmekteyiz. (Müslim, Selâm, 65)

Gerek rukye yapmak gerekse bir kısım ilaçlar kullanmak suretiyle tedavi olunması durumunda şifa verenin yalnız Allah olduğuna inanmak gerekir. Şifanın Allah’ın dışındaki vasıtalara nisbet edilmesi ise sebebin müsebbib yerine konulmasıdır ki bu büyük bir hatadır. Maalesef günümüzde rukye konusunda Nebiyy-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in sünneti ve tavsiyeleri göz ardı edilerek, Câhiliyede uygulanan şekline meyledilmektedir. Allah’a tevekkülü bırakıp -halk arasında cinci ve büyücü denilen- tamamen kötü niyetli ve maksatlı kişilere baş vurularak onları şifâ verici olarak görme yanlışına düşülmektedir. İslâmî açıdan bilgi seviyesi düşük kimselerin iyi niyetleri istismar edilmekte, İslâm dini bir çıkar kaynağı haline getirilerek karalanmak istenmektedir. Bundan kurtulmanın yolu ise, insanların sahih ve yeterli bir İslâmî bilgiye sâhip olmalarıdır.

Allah Resûlü’nün bildirdiğine göre toplumları içtimâî, ahlâkî ve itikâdî planda yıkılışa sürükleyen yedi şeyden birincisi Allah’a şirk koşturmak, ikincisi de büyücülüktür. Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“– *Yedi helâk edici şeyden kaçın!*”

Sahâbîler:

– Ey Allah’ın Resûlü! Bunlar nelerdir? diye sordular.

Hiz. Peygamber:

“– *Allah’a ortak koşturmak, sihir (büyü) yapmak, Allah’ın haram kıldığı bir nefsi haksız yere öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, savaş meydanından*

kaçmak, namuslu ve masum kadınlara zina isnad etmektir” buyurdu. (Buhârî, Vasâyâ, 23; Müslim, İmân, 145)

Dolayısıyla bir Müslümanın büyüyle uğraşması ve büyü yaptırması haram kabul edilmiştir. Kendilerine büyü yapıldığına inanan kimseler ise bunun etkisinden kurtulmak için büyücülüğü meslek edinmiş kimselere baş vurmak yerine, öncelikle Allah’a sığınmalı, ibadet ve duâ etmeli, yoksullara sadaka vermelidirler. Ayrıca âlim, takva sahibi ve güvenilir bir kimse İslâmî esaslar doğrultusunda büyü mağdurlarına yardımcı olabiliyorsa ondan yararlanmak da mümkündür.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in tashih ettiği yanlış inançlardan biri de gaybın bazı kimseler tarafından bilinebileceği inancıdır. Bundan dolayı gayıptan haber vermek, kâhin, müneccim ve falcıların sözüne inanmak insanı küfre düşürecek bir durumdur. Zira Hz. Peygamber:

“Her kim bir arrâfa veya kâhine³² gider de onun söylediklerini tasdik ederse bana indirileni inkar etmiş olur.” buyuruyor. (İbn-i Hanbel, II, 429)

Başka bir rivayette Hz. Âişe -radiyallâhu anhâ- şöyle der:

Bazı insanlar Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e kâhinlerin kehanetleri hakkında soru sordular.

Resûl-i Ekrem Efendimiz:

“– Söylediklerinin aslı yoktur” buyurdu.

Bunun üzerine

– Ey Allah’ın Resûlü! Ama onların geleceğe ait verdikleri bazı haberler söyledikleri gibi çıkıyor, dediler.

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ise şu mukabelede bulundu:

“– Onların bu tür haberleri (görevli meleğin ilham ettiği) gerçeklerdendir. Bir cin onu meleklerden kaparak kâhin dostunun kulağına fısıldar. Kâhinler ise bir doğruya yüz yalan karıştırır (halka sunar)lar.” (Buhârî, Tıb, 46; Müslim, Selâm 122, 123)

Burada Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- kâhinlerin yalancılığına özellikle vurgu yapmakla birlikte, onların cinler vasıtasıyla bir takım doğru bilgilere ulaştıklarını ve bazen de doğru şeyler söyleyebileceklerini ifade etmiştir. Ayrıca şeytan ve cinlerin bilgi sızdırma olayından Kur’ân-ı Kerîm’de de bahsedil-

³² **Kâhin**, gelecekte haber verdiğini iddia eden falcı demektir. **Arrâf** ise bir yönüyle kâhin mânâsındadır. Ancak arrâf, daha çok çalınmış veya kaybolmuş bir şeyin yerini haber veren kimselere denir. Bir de **müneccim** vardır ki, o da aslında kâhindir. Ancak müneccim, olacak hâdiseleri yıldızlara bakarak bildiği iddiasındadır.

mektedir. Ne var ki yine Kur'an-ı Kerîm'den anlaşıldığına göre İslâm geldikten sonra onlar için bu tür haber alma yolları kapanmıştır. Yüce Rabbimiz şöyle buyuyor:

“Biz, en yakın göğü yıldızlarla süsledik ve onu her azgın şeytandan koruduk. Artık onlar mele-i a'lâyı (yüce topluluğu) dinleyemezler, her taraftan kovularak (alevli yıldızlarla) taşlanırlar ve onlar için devamlı bir azâb vardır. Şayet (meleklerin konuşmalarından) bir haber kapıp kaçırın olursa, onu da (önüne geleni) delip geçen alevli bir yıldız (şihâb) takip eder.” (es-Saffât, 37/6-10)

Bu âyetleri tefsir eden âlimlerimiz, şeytan ve cinlerin gökyüzünden bilgi sızdırma işinin Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra bittiğini belirterek, kâhinlerin geleceğe dair verdikleri malumatın gerçeklerden uzak olduğuna dikkat çekmişlerdir. (Kurtubî, XV, 66, 67)

İbn-i Abbâs -radiyallahu anhümâ-'dan nakledilen bir haberde de söz konusu duruma daha açık bir şekilde şöyle vurgu yapılmaktadır. O diyor ki:

Cinler semâya yükselip orada vahyi dinliyorlardı. Bir tek kelime işitince, ona doksan dokuz tane de (kendilerinden) ilâve ediyorlardı. O tek kelime hak, ilâve edilenler ise batıldı. Resûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- peygamber olarak gönderilince, şihâblarla (yani göktaşları ile) semâdaki yerlerine yükselmelerine mânî olundu. Bunu İblis'e haber verdiler. Bundan önce semâda onlara şihâb atılmazdı. İblis onlara:

– Bu ancak yeryüzünde meydana gelen önemli bir hâdise sebebiyle vukû bulmuş olmalı!” dedi.

Askerlerini gönderdi. Onlar Resûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i Mekke'de iki dağın arasında namaz kılarken buldular. İblis'e tekrar dönüp gördüklerini haber verdiler. O da:

– Arzda meydana gelen mühim hâdise işte budur! dedi. (Tirmizî, Tefsir, 72)

Sihir, kehânet gibi hususların dinimizce yasaklanmasının en mühim hikmetlerinden birisi, Allah tarafından eşref-i mahlukât olarak yaratılan insanın özgür iradesinin, bu tür batıl inançlarla boşa çıkarılmasıdır. Oysa ki insan ceza ya da mükafatı özgür iradesiyle elde etmektedir. Ayrıca bu durum başkalarının özlem ve beklentilerinden haksız menfaat sağlayan bir takım insanların ortaya çıkmasına da kapı aralamaktadır.

Diğer taraftan âlimlerimiz; **“...Artık bile bile Allah'a ortaklar koşmayın.”** (Bakara, 2/22) âyetinin tefsirini yaparken açık şirk yanında gizli şirkten de bahsetmektedirler. Bu tür bir şirk, müşahhas anlamda putlara tapmak değil, bir takım

mücerred ve psikolojik unsurları, Allah'ın fiillerine müdahale edici şekilde Allah'la birlikte denk, emsal ve ortak kabul etmektir. (İbn-i Kesîr, *Tefsîr*, I, 60, 61) Gizli şirkte, her ne kadar zâhiren Allah inancı görülse de ortak koşulan şeyin, zamanla bir ilâh mertebesine yükseltilme tehlikesi vardır. Nitekim şu hadis-i şerifte söz konusu durumdan şiddetle sakınılması gerektiğini öğreniyoruz: Zeyd bin Hâlid el-Cühenî -radiyallâhu anh- diyor ki:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Hudeybiye'de geceleyin yağın yağmurdan sonra bize sabah namazı kıldırđı. Namazı bitirince yüzünü cemaate döndü ve:

“– *Rabbiniz ne buyurdu biliyor musunuz?*” diye sordu.

Sahâbîler:

– Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dediler.

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

“– *Kullarımdan bir kısmı bana iman ederek, bir kısmı da kâfir olarak sa-
bahladı. Allah'ın fazlı ve rahmeti sayesinde yağmura kavuştuk diyenler, bana
iman etmiş, yıldızlara iman etmemiştir. Filân ve filân yıldızın batıp doğması saye-
sinde yağmura kavuştuk diyenler ise beni inkâr etmiş, yıldızlara iman etmiştir.*”
buyurdu. (Buhârî, Ezân, 156, İstiskâ, 28)

Hadisimizde işaret edildiğı üzere, kâinatta cereyan eden olayların gerçek fâili Allah Teâlâ'dır. Dolayısıyla yağmur, kar, soğuk, sıcak gibi hâdiseleri Allah'a nisbet etmek gerekir. Ne var ki insanlardan bir kısmına bir zarar ya da fayda dokundu mu bu durumu, yegâne yaratıcı olan Allah'tan değil de kendilerinde farklı özellikler bulunan fânî varlıklardan bilirler. Meselâ bir kimsenin “Ey filân! Hayatımı sana borçluyum.”, “Allah ve sen istersen bu iş olur.”, “Doktor olmasaydı ölüp gitmiştim.” gibi sözler söylemesi, bunları kalben tasdik etmesi ve itikat meselesi hâline getirmesi böyle bir şirkin neticesidir. İbn-i Abbâs -radiyallâhu anh-, gizli şirkten bahsederken onun “gece karanlığında siyah bir taş üzerinde yürüyen kara karıncanın ayak hareketlerinden daha gizli olduğunu” ifade etmektedir. (İbn-i Kesîr, *Tefsîr*, I, 61)

Ayrıca maddî veya manevî problemlerine çözüm arayan bir kimsenin çeşitli ağaçlara, mezar veya türbelere bez bağlayıp mum yakması, hatta bunlar adına kurbanlar kesmesi, bahsi geçen sapmalara örnektir.

Gizli şirkin bir çeşidi de gösterişe dayalı ibadet ve amellerdir. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, kişinin, kendisine bakanlar sebebiyle kıldığını namazı daha güzel bir şekilde eda etmesini, gizli şirkin tezâhürü olarak görmektedir. (İbn-i Mâce, Zühđ, 21)

Şu hadis-i şerifte de bu hususa vurgu yapılır:

“Ümmetim hakkında en çok korktuğum şey Allah’a şirk koşturmadır. Bu sözümle onların aya, güneşe veya puta tapacaklarını kastetmiyorum. Fakat beni korkutan şey, Allah rızası dışındaki gayeler için yapılacak ameller ve gizli arzularıdır (gösteriş duygularıdır).” (İbn-i Mâce, Zühd, 21)

Amellerini gösteriş için yapanlar âhirette şirk koştuklarıyla baş başa bırakılacak ve herhangi bir fayda göremeyeceklerdir. Bir keresinde Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- ashabına şöyle buyurmuştu:

“– Sizin için en çok korktuğum şey küçük şirktir.”

Sahâbe de:

– Ya Resûlallah, küçük şirk nedir, diye sorduklarında, Peygamberimiz şöyle devam etmiştir:

“– Küçük şirk riyâdır. Âhiret gününde insanlara amellerinin karşılığı verildiğinde, Allah Teâlâ buyurur ki «Dünya hayatında iken, kendileri görsün diye riya ve gösteriş yaptığınız kimselerin yanına gidin, bakın onların yanında herhangi bir karşılık bulabilecek misiniz?»” (İbn-i Hanbel, V, 428)

Mevzu ile alâkalı dikkat çekici hadis-i şeriflerden biri de şöyledir:

“Kıyamet günü hesâbı ilk görülecek kişi, şehid düşmüş bir kimse olup huzura getirilir. Allâh Teâlâ, ona verdiği nîmetleri hatırlatır, o da hatırlar ve bunlara kavuştuğunu îtiraf eder.

Cenâb-ı Hak:

– Peki bunlara karşı ne yaptın, buyurur.

O kimse:

– Şehid düşünceye kadar Sen’in uğrunda cihâd ettim, diye cevap verir.

Allah Teâlâ:

– Yalan söylüyorsun. Sen, ne kahraman adam desinler diye savaştın, o da denildi, buyurur. Sonra emrolunur da o kişi yüzüstü cehenneme atılır.

Ardından ilim öğrenmiş, öğretmiş ve Kur’ân okumuş bir kişi huzûra getirilir. Allâh Teâlâ ona da verdiği nîmetleri hatırlatır. O da hatırlar ve îtirâf eder.

Hak Teâlâ hazretleri:

– Peki bu nîmetlere karşılık ne yaptın, diye sorar.

O ise:

– İlim öğrendim, öğrettim ve Sen’in rızân için Kur’ân okudum, cevâbını verir.

Cenâb-ı Hak:

– Yalan söylüyorsun. Sen, âlim desinler diye ilim öğrendin, ne güzel okuyor desinler diye Kur’ân okudun. Bunlar da senin hakkında söylendi, buyurur. Sonra emrolunur, o da yüzüstü cehenneme atılır.

(Daha sonra) Allâh’ın kendisine her çeşit mal ve imkân verdiği bir kişi getirilir. Allâh Teâlâ verdiği nîmetleri ona da hatırlatır. O da verilen nîmetleri hatırlar ve îtirâf eder.

Allah Teâlâ:

– Peki ya sen bu nîmetlere karşılık ne yaptın, buyurur.

O şahıs:

– Verilmesini istediğin, râzı olduğun hiçbir yerden esirgemedim, sadece senin rızânı kazanmak için harcadım, der.

Hak Teâlâ:

– Yalan söylüyorsun. Hâlbuki sen, bütün yaptıklarını ne cömert adam desinler diye yaptın. Bu da senin için zâten söylendi, buyurur. Emrolunur, o da yüzüstü cehenneme atılır.” (Müslim, İmâre, 152)

Kişiyi, acı sonuca sürükleyen âmil, Hak Teâlâ’nın bilmesi ve razı olması ile iktifa edilmeyip, yapılan amellere, başkalarının görmesi, beğenmesi, duyması veya alkışlaması gibi maksatların katılmasıdır. Bu durum, kişiyi Allah’ın değil, mahlukâtın kulu ve kölesi yapar. Böyle olunca da kaliteli bir îman ve amel hayatı yaşamak mümkün olmaz.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, İslâmî temele dayanmayan halk inançlarını da tashih cihetine gitmiştir. Efendimiz’in oğlu İbrahim’in vefatında güneş tutulması üzerine insanların sergilediği tavır buna misal olarak zikredilebilir. Halk güneşin, İbrahim’in vefatından dolayı tutulduğunu düşünmüştü. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- ise hâdise esnâsında iki rekât namaz kılmış ve ashabını şöyle ikaz etmiştir:

“Güneş ve ay Allah’ın varlık ve birliğini gösteren alâmetlerindendir. Bunlar hiç kimsenin ne ölümünden ne de hayatından dolayı tutulur. Ay ve güneş tutulması görünce Allah’ı zikre koyulun ve namaz kılın!” (Nesaî, Kusûf, 14)³³

³³ Ülkemizde de bazı yörelerde, ay ve güneş tutulması esnâsında namaz kılmak ve duâ etmek yerine davul çalmak, silâh atmak gibi uygulamalar görülmektedir. Bu bid’at ve hurafeye dayalı bir

Hâsılı Server-i Kâînât Efendimiz fert ve toplumları tevhîd inancından uzaklaştırabilecek her çeşit amelden mü'minleri sakındırmıştır. Binaenaleyh bizlere düşen, Fahr-i Kâînât -sallallahu aleyhi ve sellem-'in getirmiş olduğu tevhîdi iyice kavramak, Allah'ı hakkıyla tanıyarak mârifetullahı ulaşmak, gizli veya açık şekilde O'na herhangi bir şeyi ortak koşmamaktır. Zîrâ Hak Teâlâ'ya şirk koşan kimse, tevhîd inancından uzaklaşmış ve Rabbi ile bağını koparmış olur. Allah Teâlâ tevhîd akîdesinden sapmaktan biz mü'minleri muhafaza buyursun! Amîn.

B. PEYGAMBERİMİZİN İBADET EĞİTİMİ

“Ailene namazı emret!

Kendin de ona sabırla devam et!..”

Tâhâ 20/132

İbadet, kulluk yapmak, itaât etmek ve boyun eğmek gibi anlamlara gelip kişinin bütün hareketlerini, sözlerini, duygu ve düşüncelerini Yüce Yaratıcı'nın istediği ölçülere göre tanzim etmesi demektir. Bu tarife göre her türlü hayırlı iş, kişi için bir ibadet vasfı taşır. Ancak biz, meseleyi namaz, oruç, hac gibi daha hususî anlamdaki ibadetler çerçevesinde ele alacağız.

İbadet, sadece Allah için yapılmalıdır. Ayeti kerîmede şöyle buyrulur:

“Onlara ancak dinde ihlâslı kimseler, Hakk'a yönelmiş hanifler³⁴ olarak Allah'ın rızası için ve yalnız O'na kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştur. İşte sağlam din budur.” (el-Beyyine 98/5)

Allah Teâlâ, kulunu, ancak ibadetle huzura erecek bir kıvamda yaratmıştır. İnsanın dengeli bir hayat sürdürebilmesi için daimî bir gönül huzuruna sahip olması gerekir. Gönül huzuru Allah'a yaklaştıkça artar, Allah'a yaklaşmanın yolu da O'na ibadet etmekten geçer. Allah'a ibadet etmeyi öğrenmek ise belli bir eğitim sayesinde gerçekleşir.

İbadet eğitimi küçük yaşlardan itibaren verilmeye başlanmalıdır. Bu eğitim küçük yaşlarda alındığında, kişide gerek ibadetin gerekse ibadetle gelişecek müspet alışkanlıkların daha sağlıklı ve köklü olarak yerleşmesi mümkün olur. Zira çocuğun körpe zihnine yapılan bir telkin mermer üzerine yazılan yazı gibidir.

halk inancı olup İslâm'la hiçbir alâkası yoktur. Yine baykuşun ötüşünü uğursuz sayarak göz yaşı dökmek de aynı yanlış anlayışın tezâhürüdür.

³⁴ **Hanif**, batıl inançlardan, yanlış fikir ve ahlâktan sıyrılıp, daima hakka yönelen, dîni Allâh için halis kılarak Allâh'a ibâdet eden, ecir ve mükâfatı O'ndan bekleyen kimse demektir. Haniflik ise, Hz. İbrâhîm'in din ve milletin vasfı olmakla beraber yalnız ona mahsus değil, umumiyetle puta tapıcılığın zıddı olarak bütün peygamberlerin milleti olan tevhid ve ihlas dîninin adıdır.

Çocuğa ibadet eğitiminin verilmesi, bilhassa onu dünyaya getiren insanların önemle üzerinde durmaları gereken bir husustur. İslâmiyet bu konuda birinci derecede babayı sorumlu tutmaktadır. Ayet-i kerîmede şöyle buyrulur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

“Ey iman edenler! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyunuz!” (et-Tahrim 66/6)

Bu âyeti açıklayan müfessirler, çocukların ve diğer aile fertlerinin gözetiminden ve dini terbiyesinden daha ziyade aile reisi olan babanın mükellef olduğuna dikkat çekerler. (Kurtubî, XVIII, 195; Râzî, XXX, 41)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- de; *“Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz... Erkek ailesinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Kadın kocasının evinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur.”* (Buhârî, Vesâyâ, 9; Müslim, İmâre, 20) hadisinde babanın mesuliyetine vurgu yapmakla birlikte annenin de bu sorumluluğa ortak olduğunu beyan etmektedir. Şüphesiz çocukların bakımı ve yetiştirilmesi de annenin daima yapageldiği vazifelerdendir.

İbadet eğitimine, öncelikle dinin direği olarak nitelenen namazla başlanmalıdır. Çocuklarına doğru bir namaz eğitimi vermek isteyen kişi, evvelâ kendisi beş vakit namaz kılmak sûretiyle örnek bir davranış sergilemelidir. Kur’ân-ı Kerîm’de **“Ailene namazı emret! Kendin de ona sabırla devam et!..”** (Tâhâ 20/132) buyrulur bu hususa işaret edilmektedir.

Çocukların namaz kılma yaşı, Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in tavsiyeleriyle sabit olduğu üzere yedidir. Gerçi dinin yaşandığı bir aile çevresinde yetişen çocuk, etrafını tanımaya başladığı günden itibaren namazla tanışır. Kulluğu en güzel şekilde simgeleyen bu ibadet onun ilgisini çeker. Büyüklerini taklit ederek tıpkı onlar gibi namaz kılmaya çalışır. Bu durumda anne babaya düşen vazife, onun bazı eksiklerini tamamlamaktan ibarettir. Yedi yaşına kadar namaz kılmayı öğrenemeyen çocuklara ise, namazın önemi anlatılarak lüzumlu bilgiler verilmeli, bazı sûre ve duâlar öğretilmelidir. İbadet eğitiminde çocuğun ruh ve beden özellikleri dikkate alınmak suretiyle kendisine yaklaşılmalı, hadis-i şerif’in beyanıyla *“Bülûğ çağına varıncaya kadar çocuğun mükellef olmadığı”* (Tirmizî, Hudûd, 1) göz önünde bulundurularak müsâmahakâr davranılmalıdır. Nitekim Peygamber Efendimiz’in bu husustaki uygulamaları bizlere kılavuzluk etmektedir.

Küçük yaşlardan itibaren Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in hizmetinde bulunma şerefine eren Enes -radiyallâhu anh-’a, Allah Resûlü şöyle buyurmuştur:

“–Yavrucuğum! Namazda iken sağa sola bakmaktan sakın. Çünkü sağa sola bakmak namazın faziletini götürür. Sağa sola dönmekten kendini alıkoyamıyorsan bari bu nâfilede olsun, farzda olmasın.” (Tirmizî, Cuma, 60)

Ümmü Seleme vâlidemiz anlatıyor:

Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- Eflah isimli küçük hizmetçimizi (namaz kılarken) gördü. O, secdeye vardığında (alnı toz olmasın diye toprağı) üflüyordu. Resûlullah Efendimiz:

“– Ey Eflah, yüzünü toprağı koy” buyurdu. (Tirmizî, Salât, 163)

Diğer taraftan çocukları namaza alıştırırken onların, mescitte veya evde namaz kılan büyüklerinin yanına rahatça sokularak hareketlerini izlemelerine imkan tanımak gerekir. Câbir bin Semure bize çocukluğundan ve Resûlullah ile beraberliğinden bahsederken şunları anlatır:

“Ben Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile birlikte öğle namazını kıldım. Sonra Efendimiz ailesinin yanına gitmek üzere çıktı. Ben de onunla beraber çıktım. Derken bazı çocuklar Resûlullah’ı karşıladılar. Peygamber Efendimiz onların yanaklarını birer birer sıvazlamaya başladı. Sıra bana gelince benim yanagımı da sıvazladı. Onun elinde hoş bir serinlik ve güzel bir koku hissettim. Sanki mübarek elini bir attâr sepetinden çıkarmıştı.” (Müslim, Fedâil, 80)

İbn-i Abbâs -radiyallâhu anhuma- der ki:

“Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in hanımlarından teyzem Meymûne’nin evinde gecelemişim. O gece Efendimiz de onun yanındaydı. Allah Resûlü yatsı namazını kıldırdı. Sonra evine gelerek dört rekat daha kıldı. Bir müddet uyuduktan sonra kalktı ve beni kastederek «yavrucak uyumuş» dedi. Sonra kalktı. Ben de (kalktım namaz kılmak için) solunda durdum. Efendimiz ise beni sağ tarafına aldı. Beş rekat namaz kıldı. Sonra iki rekat daha kıldı. Sonra uyudu... daha sonra da sabah namazına çıktı.” (Buhari, İlim, 41)

Yine İbn-i Abbâs’ın çocuk yaşta iken Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’le birlikte cenaze ve bayram namazlarına katıldığını görmekteyiz. (Buhârî, Cenâiz, 60; İdeyn, 16)

Efendimiz’in sünnetinde cemaatle namaz esnâsında çocukların hangi safta durmaları gerektiğı de belirlenmiştir. Buna göre ilk safta erkeklerin, sonra erkek çocukların, ardından da kız çocukların ve kadınların saf tutmaları uygun görülmüştür. Ayrıca Allâh Resûlü, ön saflarda bilhassa yaşlı ve olgun kişilerin bulunmasını ve saf düzeninde karışıklığa meydan verilmemesini tavsiye etmiştir. (Müslim, Salât, 132, 123)

Küçük yaşta Efendimizle birlikte sık sık namaz kılma bahtiyarlığına eren İbn-i Abbâs -radiyallâhu anhuma- şöyle der:

“Ben Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yanında onunla beraber namaz kılıyordum. Aişe -radiyallâhu anhâ- da arkamızda namaza durmuştu.” (İbn-i Huzeyme, III, 18)

Enes -radiyallâhu anh- der ki:

“Ben ve yetim bir çocuk evimizde Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in arkasında namaz kıldık. Annem Ümmü Süleym de arkamızda namaza durmuştu.” (Buhârî, Ezân, 78)

Özellikle günümüzde çocukların ibadet eğitimi ile alâkalı belirtilmesi gereken bir husus da şudur: Camiye gelen çocukların bir takım hareketlerine büyükler tarafından şiddetle tepki verilmesi, onların ibadetten ve mukaddes mekanlardan soğumalarına sebep olmaktadır. Bu husus göz önüne alınarak namaz ve diğer ibadetlere alışmaları için çocuklara sevgi ve müsamaha ile muamele etmeyi unutmamalıyız. Fahr-i Kâinat -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bu konudaki davranışı bizlere güzel bir misal teşkil etmelidir. Peygamberimiz, torunu Ümame mübarek omuzlarında iken, mescidde cemaate namaz kıldırmıştır. Bu olayı anlatan Ebû Katâde -radiyallâhu anh-, Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in rükûya vardığı zaman torununu yere bıraktığını, secdeden başını kaldırdığı zaman, onu tekrar aldığını söylemektedir. (Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Mesâcid, 41-43)

Namaz eğitimi yanında çocuklara ibadet şuurunun kazandırılmasında oruç da önemli bir yer tutmaktadır. İftar ve sahur sofralarında oluşan manevî atmosferin zevkinden çocuklarımızın faydalandırılması, bu şuurun oluşmasında son derece mühimdir. Bu ibadetle çocuk ihlâsı kazanır ve ilahi iradenin gizli açık her yerde mevcut olduğunun farkına varır. Açlığına ve susuzluğuna rağmen yeme ve içmeden uzak kalmak sûretiyle çocuk, aynı zamanda iradesini de terbiye etmiş olur.

Çocukların oruç ibadetine ısındırılmasında tedricîliğe dikkat etmek gerekir. Bu yüzden başlangıçta çocuklar tam gün oruç tutmaya zorlanmamalıdır. Dinî tutum ve davranışının gelişimine paralel olarak ibadetin ciddi bir iş olduğu vurgulanmalı, çocukların tam gün oruç tutması da teşvik edilmelidir. Hatta oruç tutmaya veya orucu tamamlamaya teşvik için bazı hediyeler dahi verilmelidir. Nitekim sahâbe, çocuklarını eğitirken bu tür hususlara özen göstermiştir. Bazı sahâbîlerin oruç tutan çocuklarına oyuncak alarak onları iftar vaktine kadar oyaladıklarını ve oruçlarını tamamlatmaya gayret ettiklerini görmekteyiz. Hanım sahâbîlerden Rubeyyi’ bint-i Muavviz -radiyallâhu anhâ- diyor ki:

“...Biz aşure orucu tutardık. Küçük çocuklarımıza da tuttururduk. Mescide gider çocuklara yünden oyuncaklar yapardık. Onlardan biri yiyecek için ağladı-

ğında bu oyuncağı ona verir ve iftar vaktine kadar beklemesini sağlardık.” (Buhari, Savm, 47; Müslim, Siyam, 136)

İmâm Buhârî *Sahîh*’inde “Çocukların oruç tutması” başlıklı müstakil bir bab açmış ve burada Hz. Ömer’in, ramazanda sarhoş olan birine:

– Yazıklar olsun sana! Bizim çocuklarımız bile oruç tutmaktadır, dediğini nakletmiştir. (Buhârî, Savm, 47)

Namaz ve oruç eğitimi yanında imkanı olan Müslümanların çocuklarına hac veya umre yaptırmaları da onların dinî şeâire ısındırılması bakımından takdire şayan bir durumdur. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“*Büyüğün, küçüğün, güçsüzün ve kadının cihadı hac ve umredir.*” (Nesâî, Hac, 4)

İbn-i Abbas -radiyallâhu anhümâ-’dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Ravha mevkiinde bir kervana rastladı ve:

“– *Sizler kimlersiniz?*” dedi.

Onlar:

– Biz Müslümanlarız, sen kimsin, diye sordular.

Peygamberimiz:

“– *Ben Allah’ın Resulüyüm.*” dedi.

İçlerinden bir kadın, küçük bir çocuğu Efendimiz’e doğru kaldırarak:

– Bu çocuğun haccı olur mu? diye sordu.

Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Evet, ayrıca sana da sevap vardır*” buyurdu. (Müslim, Hac, 409)

Saîb bin Yezîd -radiyallâhu anh- der ki:

“Yedi yaşında iken bana veda haccında Resûlullah ile beraber hac yaptırıldı.” (İbn-i Hanbel, III, 449)

Efendimiz’in cömertliği öven ve cimriliği yeren beyanatlarının çokluğu dikkate alındığında infak eğitiminin yani Allah için başkasına yardım edebilme şuurunun da çocuklarımıza küçük yaşlarda verilmesi gerekmektedir. Bir kadın, kız çocuğu ile beraber Resûlullah’a gelmişti. Kızının kolunda kalın iki altın bilezik vardı. Resûlullah kadına:

“– *Bunun zekatını veriyor musun?*” buyurdu.

Kadın:

– Hayır, dedi.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–Allah’ın kıyamet gününde onların yerine sana ateşten iki bilezik takması hoşuna gider mi?” deyince, kadın hemen onları çıkarıp infâk etmesi için Peygamberimize uzattı ve:

– Bunlar Allah Resûlü’ne aittir, dedi. (Ebû Dâvûd, Zekât, 4)

Her ne kadar mezhepler arasında küçük çocuğun malına zekatın düşüp düşmeyeceği, tartışma konusu ise de elimizden geldiği kadarıyla, zekat miktarı malı bulunan çocukların zekatı verilmelidir. Hatta imkan nisbetinde zekat dışında sadaka ve hayır yapmak suretiyle de infak anlayışımızı daha geniş bir yelpazeye oturtmalıyız. Zira Efendimiz’in hayatında bu anlayışın örneklerin daima görmekteyiz.

İnfak kapsamında değerlendirilecek bir yardım çeşidi de fıtır sadakasıdır. Bu hususta yetişkin, çocuk ayrımı dahi yapılmamalıdır. İmkânı olan her şahıs kendi sadakalarını verdikleri gibi maiyetindeki kimselerin fıtır sadakasını da vermelidir. Abdullah bin Ömer:

“Resûlullah fıtır sadakasını hür köle, küçük büyük herkesin üzerine bir sa’ kuru hurma veya bir sa’ arpa olarak farz kıldı.” demektedir. (Buhârî, Zekât, 70)

Ayrıca fakir fukaraya yardım etme işi, uygun görüldüğü zaman ve zeminlerde çocuklar eliyle de yaptırılmalı, böylece onların tasadduk kültürünü kazanmaları sağlanmalıdır.

Bunlarla birlikte Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in sünnetinde ibadetleri, çocuk veya yetişkin her kesime sevdirmenin önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, ashabını ibadetten soğutmamak ve bıktırmamak için büyük gayret sarfederdi. Kendisine karşı yapılan kabalıkları hoş görüp anlayışla karşılarken, insanları câmiden, cemaatten uzaklaştıracak davranışlara müsamaha göstermez, hatta bu tür yanlış tutumlardan dolayı öfkелendiği de olurdu.

Ebû Mes’ud el-Ensârî -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Bir adam Peygamber aleyhisselâm’a gelerek:

– Falanca bize imamlık yaparken namazı çok uzattığı için bazen sabah namazına gitmek istemiyorum, dedi.

Ben, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i hiçbir konuşmasında o günkü kadar öfkeli görmedim. Şöyle buyurdu:

“– *Ey İnsanlar! İçinizde nefret ettiren kimseler var! Kim imamlık yaparsa, namazı kısa kıldırsın; zira arkasındaki cemaatin içerisinde yaşı,  ocuk, hasta ve i  g   sahibi olanlar vardır.*” (Müslim, Salât 182-185)

Yine Efendimiz -sallall  hu aleyhi ve sellem- namaz kıldırırken a layan bir  ocuk sesi duyduğu zaman, annesinin câmide namaz kıldığını ve yavrusunun a lamasından dolayı huzursuz olacağını düşünerek namazı uzatmazdı. (Buhârî, Ezân, 65)

Fahr-i K  n t Efendimiz, ibadet eğitiminde itidal ve istikrara önem verirdi. Bir Müslüman öncelikle üzerine farz olan ibadetleri yerine getirmeli, nafilerle hususunda mutedil ve istikrarlı olmalıdır. Yani ibadetler tâkat nisbetinde yapılmalı, az da olsa devamlılı a riâyet edilmelidir. Câbir bin Abdullah anlatıyor:

Resûlullah -sallall  hu aleyhi ve sellem- bir kayanın üzerinde namaz kılmakta olan bir adamın yanından geçip Mekke'ye doğru geldi. Burada bir müddet durdu. D nd   nde, adamı yine namaz kılıyor buldu. Bunun  zerine Efendimiz -sallall  hu aleyhi ve sellem- ayağa kalktı. Ellerini birleştirdi. Sonra da    kere:

“– *Ey insanlar! Mutedil olun!*” buyurup ardından şöyle devam etti: “*Siz ibadetten usanırsınız ancak Allah (kendisine ibadet edilmekten ve ecir vermekten) usanmaz.*” ( bn-i Mâce, Zühd, 28)

Efendimiz geceleri ibadetle, gündüzleri oruçla geçirmeye  alışan Abdullah bin Amr'ı da şöyle uyarmı tır:

“*Böyle yapma, bazen oruç tut, bazen tutma; gece hem uyu, hem de tehec de kalk. Şüphesiz senin üzerinde vücudunun hakkı vardır, iki gözünün hakkı vardır, hanımının hakkı vardır, ziyaretçilerinin hakkı vardır. Her aydan    gün oruç tutman sana yeter. Çünkü yaptığın her iyiliğin on misli karşılığı vardır; bu da bütün zamanının oruçlu olması demektir.*” (Buhârî, Savm, 55; Müslim, Sıyâm, 181)

 ste inde ısrar eden Abdullah bin Amr'a Hz. Peygamber -sallall  hu aleyhi ve sellem-, en nihayet bir gün yeyip bir gün oruç tutmasını, yirmi veya on günde ya da bir haftada hatmetmesini tavsiye etmiştir. (Müslim, Sıyâm, 182, 189)

Ayrıca Resûl-i Ekrem -sallall  hu aleyhi ve sellem-'in bu husustaki bazı beyanları da şöyledir:

“*Din kolaylıktan ibarettir.*” (Buhârî,  m n, 29)

“*Allah katında en sevimli amel az da olsa devamlı olanıdır. (Farz olmayan) amellerden gücünüz yetti i kadar yapınız.*” (Buhârî, Rikâk, 18)

Bunun yanında Allah Resûlü'nün hadislerinden, nafile namazların insanın istekli ve zinde olduğu anlarda yapılmasının daha münasip görüldüğünü anlıyoruz. (Buhârî, Vüdü 53; Müslim, Müsâfirîn, 222) Zira Allah'a karşı yapılan ibadetlerde tam bir uyanıklık ve şuur hâli aranır. Namaz, bir duâ, bir niyâz, bir yakarış, bir huzura varış ve nihayet Allah'la yüzyüze geliş ve O'nunla konuşmadır. Bu yüzden gönül ve kalb uyanıklığı kadar, vücudun zindeliği, canlılık ve diriliğine de ihtiyaç vardır.

Allah'a huşu içerisinde ve O'nu görüyormuş gibi ibadet etmek de sünnetin bilhassa dikkat çektiği hususlardandır. Hadis-i şeriflerde şöyle buyrulur:

“Namaza durduğun zaman dünyaya veda eden bir kimse gibi namaz kıl!”
(İbn-i Mâce, Zühd, 15)

“Kul namaz kılar fakat namazının ancak onda biri, dokuzda biri, sekizde biri, yedide biri, altıda biri, beşte biri, dörtte biri, üçte biri veya yarısı kendisi için yazılır.” (Ebû Dâvûd, Salât, 123-124/796; Ahmed, IV, 321)

Fahr-i Kâinât Efendimiz Vedâ Haccı'nda ümmetine haccın bütün menâsi-kini bizzat tatbik ederek öğretmiş ve detaylarına varıncaya kadar göstermiştir. Diğer ibadetlerde olduğu gibi hacda da itidali korumayı tavsiye etmiştir. Peygamber -aleyhisselâm- Arefe günü (Arafat'tan Müzdelife'ye) dönüyordu. Arka tarafta bazı kimselerin bağırıp çağırdığını, devesini dövdüğünü ve develerin böğürdüğünü duyunca, onlara kamçısıyla işaret ederek şöyle buyurdu:

“– İnsanlar! Yavaş olun! Acelecilik yapmakla sevap kazanılamaz.” (Buhârî, Hac, 94; Müslim, Hac, 268)

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- orucun talimi hususunda da benzer hassasiyeti göstermiş, oruçlunun kaçınması gereken bazı hâl ve davranışlara şöyle dikkat çekmiştir:

“Kim yalan konuşmayı ve yalan dolanla iş yapmayı terketmezse, Allah o kimsenin yemesini içmesini bırakmasına (oruç tutmasına) kıymet vermez.” (Buhârî, Savm, 8)

Bu sebeple bütün ibâdetler Cibril hadisinde bildirilen “*ihسان*” kıvamında yani “*Allah'ı görüyormuş gibi*” edâ edilmelidir. Zira biz Allah'ı göremesek de O bizi her an görmektedir. (Müslim, İmân, 1)

Diğer taraftan ibâdet şuuru açısından sâhip olunması gereken şu anlayış hiçbir zaman unutulmamalıdır: Bir insan ne kadar iyilik ve ibadet yaparsa yapsın, sâdece bunlarla kurtuluşunu temin edemez. Ameller, kurtuluşun bedeli değil, bahânesidir. Amele muvaffak kılan da onları kabul eden de Allah Teâlâ'dır. O hâlde yapılacak iş, Allâh'ın lutf u keremine sığınarak mutedil ve müstakîm bir çizgide dini yaşamaya çalışmaktır. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“– (İşlerinizde) orta yolu tutunuz, dosdoğru olunuz. Biliniz ki hiçbiriniz ameli sayesinde kurtuluşa eremez.”

Ashab-ı kiram dediler ki:

– Siz de mi kurtulamazsınız, ey Allah’ın Resûlü?

“– Evet, ben de! Ancak Allah rahmet ve keremi ile beni bağışlarsa o başka!” (Müslim, Münâfikîn, 76, 78)

Netice itibariyle Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in örnek hayatına bakıp, emir ve tavsiyelerine kulak verdiğimizde ibadet eğitimi, öncelikle ebeveynin sorumluluğunda ve küçük yaşlarda başlamalıdır. Çocuklar, ekseriyetle büyüklerinin tavır ve hareketlerinden etkilendiklerine göre, büyüklerin sözlü tavsiyeleri yanında yaşayarak örnek olmaları, eğitimin en önemli boyutunu oluşturmaktadır. Çünkü insanlar, daha ziyade müşâhede ettikleri şahsiyetlerden etkilenirler. Ayrıca genel olarak ibadet eğitiminde sevdirmeye, nefret ettirmeme, kolaylaştırma gibi unsurlarla birlikte yeri geldiğinde uyarma ve dinî emirlerin tatbikinden taviz vermemesi gibi prensiplere de bağlı kalınmalıdır. Ancak gerek ibadet eğitiminde gerekse ibadetlerin îfâsında itidal ve istikrarı bozacak her türlü ifrat ve tefritten sakınılmalıdır.

C. KALP EĞİTİMİ

“O gün ne mal fayda verir ne de evlat.

Ancak Allah’a selîm bir kalple gelen müstesnâ!”

eş-Şuarâ 26/88-89

Bilindiği üzere insan hem iyiliğe hem de kötülüğe kabiliyetli bir varlık olarak yaratılmıştır. Ne var ki o, bu iki zıt kabiliyetler arasında şaşkın ve perişan bırakılmamış, kendisine akıl gibi temyiz edici bir kuvvet ve bu kuvveti kullanmak için kalp gibi çok önemli bir nimet verilmiştir. Âyet ve hadislerde insanın hem maddî hem de manevî yönü bulunan bir varlık olduğu belirtilmiştir. Her ne kadar insanın maddî yönüne ictimaî hayatta ve beşerî münasebetlerde önem atfedilse de onun gerçek değeri, manevî hayatın merkezi olan kalbî duyarlılığı nisbetindedir. İlâhî tecellilerin mahalli olan kalbin, yegâne itibar merkezi olduğunu Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz şu hadisleriyle dile getirmektedir:

“Allah Teâlâ sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza değil, kalplerinize ve amellerinize değer verir.” (Müslim, Birr, 34; İbn-i Mâce, Zühd, 9)

Gerçekte İslâm'ın gayesi insanlara temiz, saf ve hissiyâtı yüksek bir kalp kazandırmaktır. Bu vasıftaki kalbi, âyet ve hadisler “selim kalp” diye takdim etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

“O gün ne mal fayda verir ne de evlat. Ancak Allah’a selîm bir kalple gelen müstesnâ!” buyrulmaktadır. (eş-Şuarâ 26/88-89)

Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

“Allahım, senden dinde sebât isterim..... doğru söyleyen dil ve selîm bir kalp isterim” diye duâ etmiştir. (Tirmizî, Deavât, 23; Nesâî, Sehv, 61)

Allah Resûlü, selim kalbin peşin hükümlerden, duygu ve düşünce kirliliğinden arınmış bir vasıfta olduğuna da şöyle işaret etmektedir:

“Ashabımdan kimse bana bir başkasından söz getirmesin! Ben sizin karşınıza (peşin hükümlerle değil) selîm bir kalple çıkmak istiyorum.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 28/4860)

Kalp, insanın gerek Allah, gerekse kullar ile münasebetlerinde merkezî bir yere sâhiptir. İmânî ve ahlâkî boyutu bu derece önemli olan kalbin, sâfiyeti bozulmadan korunması gerekmektedir. Âlimler, selîm kalbi umumiyetle “küfür ve günahlara yönelmekten uzak kalmış”, “şirk ve şüpheden arınmış”, “Allah’ın hak olduğuna, kıyametin vuku bulacağına ve öldükten sonra dirilmeye inanmış”, “bâtıl inanç ve dünyevî şehvetlere yönelmekten kurtulmuş”, “kötü ahlaktan sıyrılıp güzel ahlâk ile zinetlenmiş” ve “bid’atten kaçarak sünnetle mutmain olmuş” kalp diye tavsif etmişlerdir. (Beydâvî, IV, 106; Râzî, XXIV, 338; Kurtubî, XIII, 114; İbn-i Kesîr, Tefsîr, III, 352)

Netice itibariyle diyebiliriz ki selîm kalp, ahlâkî ve akîdevî hastalıklardan arınmış, Allah’a ve Resûlü’ne itaatle huzura kavuşmuş olan kutsî bir makamdır. Dolayısıyla kalp eğitiminde dikkat edilecek en önemli husus, onu selim hâle getirmek ve bu aslî fıtratı üzere Rabbe takdim edebilmektir. Böyle bir kalbi elde etmek, kişinin tâbi tutulduğu imtihanları başarıyla tamamlamasına bağlıdır. Zira kalpler takvâ şuurunu elde edebilmek için imtihan edilirler. (el-Hucûrât 49/3) İmtihan basamaklarını aşarak istenilen kıvama ulaşmanın yolu, kalbi Kur’an ve sünnetin bildirdiği manevî hastalıklardan korumak ve güzel hasletlerle tezyin etmekten geçer.

1. Kalbi Manevî Hastalıklardan Korumak

“Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiş,

onu kötülöklere batıran da ziyana uğramıştır.”

eş-Şems, 91/9-10

Kur’ân-ı Kerîm, kalplerin paslanması, körelmesi ve mühürlenmesi gibi mânen fonksiyonlarını yitirmesine sebep olan hastalıkların esas kaynağını, “nefs-i emmâre” olarak tanıtır. Nefis, Yüce Kitâbımız’ın beyanına göre “fücûr” ve “takva”ya müsait bir şekilde yaratılmıştır. Bunun tabii bir neticesi olarak da günaha temayülün ve dünyaya ait isteklerin mihveri kabul edilmiştir. Konuyla ilgili âyetlerden birinde şöyle buyrulmaktadır:

فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا

“O, nefse fucuru ve takvayı ilham etti.” (eş-Şems, 91/7)

Âyette, nefsin öncelikle fücûr vasfının zikredilmesi, terbiye edilmemiş nefsin, tabiatı icabı kötülöklere meyledeceğini gösterir. Bu duruma diğer âyetlerde şöyle dikkat çekilir:

فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ

“Nefislerinizi tezkiye ederek övüp yüceltmeyiniz...” (en-Necm, 53/32)

إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ

“...Nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder...” (Yûsuf 12/53)

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

“Nefsini kötülöklere arındıran kurtuluşa ermiş, onu kötülöklere batıran da ziyana uğramıştır.” (eş-Şems, 91/9-10)

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ

“Rabbinin makamından korkan ve nefsinin kötü arzulardan (heva) alıkoyan kimsenin varacağı yer cennettir.” (en-Nâziât 79/40-41)

Kalp, akıl ve nefis tarafından ele geçirilmek istenen bir kaleye benzetilebilir. Dolayısıyla nefis, hevâ ve heveslerini tatmin için kalbe sürekli vesvese vermektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de;

“Celâlim hakkı için insanı Biz yarattık ve nefsinin ona ne vesvese verdiğini biliriz.” buyrulmaktadır. (Kâf 50/16)

Âyette beyan edilen fısıldama vâsıtasıyla nefis, kalbi etkileme fırsatı bulunduğu kişide kötülük işleme iradesi ortaya çıkmaktadır. Bu irade neticesinde meydana gelen düşünce ve fiiller, kalbi zayıflatmakta ve onu manevî hastalığa dûçâr etmektedir. Söz konusu menfî temayülün önüne geçilmediği takdirde kalp, hak ile bâtilı temyiz kâbiliyetini kaybederek mühürlenme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“İşte nefsinin arzusunu ilâh edinen ve Allah’ın (ezelî olan) bir ilim üzere (küfürlerindeki inatları yüzünden) dalâlete düşürdüğü, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üzerine de bir perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah’tan başka kim hidâyete eristirebilir? Hiç ibret almıyor musunuz?” (el-Câsiye 45/23)

Görüldüğü üzere kalbi muhâfaza adına yapılması gereken en önemli husus, nefsin hevasına boyun eğmemektir. Bunun yolu bir taraftan nefsin arzu ve isteklerini besleyen ve onu güçlendiren unsurları yok etmek, diğer taraftan da kalpteki takvâ şuurunu manevî gıdalarla sürekli kuvvetlendirmektir. Böylece nefsin kalbe yönelik tesiri, kemiyet ve keyfiyet itibarıyla zayıflayacak, buna karşılık kalp de nefsin fısıltılarından büyük ölçüde kurtulmanın verdiği hürriyetle, kendi esas vazifesini icra etme fırsatını bulacaktır. Ancak nefsin tezkiye edilmesi hiç de kolay değildir. Zira nefis, insanın iç düşmanıdır. Bilindiği gibi düşmanın en tehlikelisi de içte ve gizli olanıdır. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in,

“Gerçek mücâhid, Allah’a itaat hususunda nefsiyle cihad edendir.” (İbn-i Hanbel, VI, 21) ifadesi, nefisle mücahedenin zorluğuna dikkat çekmektedir.

Nefisle mücadelede öncelikle yapılması gereken şey, onun heva ve heveslerini güçlendirecek ve harekete geçirecek âmilleri ortadan kaldırmaktır. Bunların başında, insanlardan veya cinlerden olan şeytanlar ile insanı etkileyen “kötü çevre” gibi diğer menfî unsurlar gelmektedir.

İnsanın düşmanı olarak ilan edilen şeytan ve askerlerine karşı, sürekli uyanık bulunmak gerekir. Bu hususta Yüce Rabbimiz bizi şöyle îkâz etmektedir:

“Ey Âdem oğulları!... Şeytan sakın sizi de aldatmasın. Çünkü o ve kabilesi, kendilerini göremeyeceğiniz cihetten sizi görürler. Şüphesiz ki Biz şeytanları iman etmeyenlere dost kıldık.” (el-A’râf 7/27)

Şeytan ilâhî divandan kovulduktan sonra, Allah’ın kullarını doğru yoldan saptırmayı kendine vazife edinmiş ve başarıya ulaşma uğruna her yolu deneyeceğini açıkça ilan etmiştir:

“İblis şöyle dedi: «Öyleyse beni azdırmandan dolayı (ben de) mutlaka onlar(ı saptırmak) için Sen’in dosdoğru yoluna oturacağım. Sonra elbette on-

lara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım. Sen onların çoğunu şükredici kimseler olarak bulamayacaksın.» (el-A'râf 7/16-18)

Şeytanın insanı idlâl yolları her ne kadar çok ve çeşitli olsa da aslında o, insana cebren (zorla) bir şey yaptırma gücüne sahip değildir. Bu husus âyet-i kerimelerde şöyle ifade edilmiştir:

“Nihayet hesapları görülüp işleri bitirilince şeytan onlara şöyle der: «Şüphesiz Allah size gerçek olanı vaad etti. Ben de size vaad ettim ama yalancı çıktım. Zaten benim size karşı bir gücüm de yoktu. Ben sizi sadece dâvet ettim, siz de hemen (ve hiç sonunu düşünmeden) bana uydunuz. O hâlde beni kınamayın, nefislerinizi kınayın!...” (İbrahim 14/22)

“Halbuki şeytanın onlar üzerinde hiçbir kuvveti yoktu. Ancak Biz âhirete iman edeni şüphe içinde olandan ayıralım diye (ona bu mühleti verdik)...” (es-Sebe' 34/21)

“Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır.” (en-Nisâ 4/76)

Görüldüğü üzere şeytanın başarısı kendine ait gücünden değil de insan nefsinin za'fiyetlerinden kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle şeytan, nefsin menfî temayüllerinin uyarıcısı ve destekçisidir. Yani şeytanın kalbe nüfûz etme yolları, insanda bulunan menfi vasıflar sayısınca çoktur. Bunlardan belli başlıları şunlardır: Şehvî arzular, gazap, hırs, haset, tamahkârlık, cimrilik, taassup, çok yemek, zinet tutkusu, acelecilik, mal ve makam sevgisi, tûl-i emel ve dünyaya aşırılıklılık. Kalbin selâmeti ancak bu vasıfların gönülden sökülüp atılmasıyla sağlanabilir. (Gazâlî, III, 149, vd.)

Şeytanın kalbe nüfûzu, umumiyetle nefis aracılığıyla olsa da zaman zaman onun doğrudan kalbi etkilemesi de mümkündür. Kurân-ı Kerîm, şeytanın insan sadrına vesvese verdiğini ve bundan Allah'a sığınmak gerektiğini haber vermektedir. (el-Mü'minûn 23/97; en-Nâs 114/1-6) Hadis-i şeriflerde de şeytanın kalbi yönlendirebileceği (Tirmizî, Tefsîr, 2), insanda kanın dolaştığı her bir noktaya ulaşabileceği³⁵ ve namaz kılan kişinin kalbine istenmeyen düşünceler atabileceği (Buhârî, Ezân, 4) belirtilmektedir.

³⁵ Bu hadisin vurud sebebi de oldukça dikkat çekicidir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in hanımlarından Safiyye -radiyallahu anha- diyor ki: Resûlullâh itikâfa girmişti. Ben de geceleyin onu ziyârete geldim ve bir müddet kendisiyle konuştum. Sonra evime dönmek üzere kalktım. Beni evime götürmek için o da kalktı. O esnâda Ensâr'dan iki kişi yanımdan geçiyordu. Bunlar Hz. Peygamber'i âilesi ile birlikte görünce oradan uzaklaşmak için hızlandılar. Bunun üzerine Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- onlara şöyle seslendi:

“– Yavaş olun! Bu kadın, Safiyye bint-i Huyey'dir.” Bu söz, onların ağrına gitti ve hayretle:

– Subhânellâh! (Hakkınızda kötü düşünmemiz mümkün mü?) Ey Allah'ın Resûlü! dediler. Bunun üzerine Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Şüphesiz ki şeytan, insanın damarlarında kanın dolaştığı gibi dolaşır. Doğrusu ben şeytanın kalplerinize kötü bir şey atmasından endişe ettim.” buyurdu. (Buhârî, İ'tikâf, 8, Edeb, 121; Müslim, Selâm, 24; Ebû Dâvûd, Edeb, 81)

Bununla birlikte daima Allah'ı hatırlayan O'nun sevap ve azabını düşünüp ilâhî hudutlara riâyet eden kimselere şeytanın her hangi bir tesirinin olamayacağı şöyle beyan edilmiştir:

“(Allah Teâlâ şeytan’a dedi ki): **“Benim (ihlaslı) kullarım üzerinde senin hiçbir hâkimiyetin yoktur. Ancak sana tâbî olan azgın kimseler müstesnâ”** (el-Hicr 15/42)

Nefsin hevasını harekete geçiren ve güçlendiren diğer bir unsur da mâsiyetlerin çokça işlendiği kötü muhitlerdir. Bu tür ortamlar, insanın rûhî yapısında tedavisi güç derin yaralar açmaktadır. Bu sebeple Kur’ân-ı Kerîm, Allah’ın âyetlerine inanmayan ve onlarla alay eden kimselerle zaruret olmaksızın oturup kalkmanın, onlara benzemekle neticeleneceğine dikkat çekmektedir. (en-Nisâ 4/140) Yine aynı mülâhazayla mü’minlerin yahûdî ve hristiyanları dost edinmemeleri tavsiye edilmiştir. (el-Mâide 5/51) Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- de çevrenin insanı etkileme gücüne sahip olduğunu şöyle vurgular:

“*Kişi dostunun dini üzeredir.*” (Tirmizî, Zühd, 45)

“*Her doğan çocuk, (İslâm) fıtratı üzere doğar. Daha sonra ana babası onu (inançlarına göre) ya Hristiyan, ya Yahûdî, ya da Mecûsî... yapar.*” (Buhârî, Cenâiz, 80; Müslim, Kader, 22)

İçinde yaşanan coğrafyanın bile, insanın duygu ve davranışlarına yansıyan tesiri göz önünde bulundurulursa, ictimâî muhitin kalbi etkileme boyutları daha iyi anlaşılacaktır. Nitekim taşrada yaşayan bedevilerin inkar ve nifâk bakımından çok şiddetli olduklarını bildiren âyet (et-Tevbe 9/97) bu hususa telmihte bulunmaktadır.

Ferdin çevreyle ilgisini sağlayan göz, dil ve kulak gibi uzuvların, Allah’ın râzı olmayacağı şekilde kullanılması, nefsin arzu ve isteklerinin uyarılmasında büyük bir tesire sahiptir. Nitekim erkek ve kadınların mahremi olmayan kimselere zaruret olmaksızın bakması yasaklandığı gibi (en-Nûr 24/30-31), karşı cinsi tahrik edecek biçimde konuşmak da uygun görülmemiştir. (el-Ahzâb 33/32) Bunun yanında Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- lüzumsuz bakışların kalp için ne derece zararlı olduğunu şöyle ifade etmiştir:

النَّظَرُ سَهْمٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ مَسْمُومَةٌ، فَمَنْ تَرَكَهَا مِنْ خَوْفِ اللَّهِ أَثَابَهُ -جَلَّ وَعَزَّ- إِيمَانًا يَجِدُ حَالَوَتَهُ فِي قَلْبِهِ.

“*Harama bakış, iblisin zehirli oklarından bir oktur. Her kim Allah korkusu sebebiyle bunu terk ederse Allah ona kalbinde halâvetini hissedeceği bir iman bahşeder.*” (Hâkim, IV, 349/7875)

Netice olarak kalp eğitimi açısından öncelikle yapılması gereken şey, gönül dünyamızı nefis, şeytan ve kötü çevre gibi amillerin menfî tesirlerinden muhafaza etmektir. Bunun için de küfür, gaflet, kibir, gazap, haset ve kin gibi mânevî hastalıklardan korunmak zarurîdir. Şimdi bu hastalıkları ve bunlara müptelâ olanların hâleti rûhiyelerini tetkike geçebiliriz.

a. Küfür

“Allahım! Bizi küfür karanlıklarından

İslâm’ın aydınlığına çıkar.”

Ebû Dâvûd, Salât, 178

Küfür, sözlükte örtmek, gizlemek anlamındadır. İstılahta ise, îmânın zıddı bir kavram olarak dinin inanılmasını zarûrî gördüğü şeylerin tamamını veya bir bölümünü inkar etmektir. İnanılması gerekenlere inanmayan kimseye de gerçeği örttüğü için kâfir denilmiştir.

İnsan kibir, gurur ve inat gibi nefsin mezmum sıfatları sebebiyle küfre sürüklenmektedir. Nitekim inkâr yolunu ilk açan şeytanın küfrü de böyledir. Kişi kimi zaman da hakikati kalben bilmesine ve zaman zaman diliyle ikrar etmesine rağmen, kıskançlık, şan, şöhrat, makam, ictimâî baskı ve kavmiyetçilik gibi sebeplerle İslâm’ı bir din olarak kabullenemeyebilir.

Ayrıca her hangi bir zorunluluk olmadığı halde, küfre götürecek bir söz söyleyen, inanılması gerekenleri ve şeâir-i İslâm’ı³⁶ küçümseyen ve onlarla alay eden kimseler de küfre düşebilmektedir. Bununla beraber, ölüm tehdidi altında bulunan bir kimse gönlü îmânla dolu olduğu halde canını kurtarmak için istemeyerek küfrü gerektiren bir söz söylediğinde îmânına zarar gelmez. Nitekim âyet-i kerîmede: **“Kalbi îmân ile mutmain olduğu hâlde (dinden dönmeye) zorlanan kimse müstesnâ, her kim îmândan sonra küfre kalbini açarsa, mutlaka onların üzerine Allah’tan bir gazab gelir ve kendilerine çok büyük bir azab vardır”** (en-Nahl 16/106) buyrulurak bu durum açıkça ifâde edilmiştir.

Bu âyetin sebab-i nüzûlü olan vâkıa konumuzu daha da aydınlatmaktadır: Müşrikler Ammar’ı, babası Yâsir’i, annesi Sümeyye’yi, Suheyb’i, Bilâl’i, Habbâb’ı ve Sâlim’i yakalamış ve işkenceye tabi tutmuşlardı. Sümeyye’yi iki devenin arasına bağlayıp germişler, onu ve kocasını işkenceyle öldürmüşlerdi. Ammâr ise bu işkenceler karşısında kalben benimsemediği hâlde kâfirlerin kendi-

³⁶ Şeâir, Allah Teâlâ’ya ibadette kullanılan ve duyularla algılanabilen Kur’an, Ka’be, Peygamber, Ezan, Namaz gibi nişânelerdir. Bunlara gösterilen saygı veya saygısızlık Allah’a karşı gösterilmiş kabul edilir.

sinden istediklerini söylemişti. Bunun üzerine gelip Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e:

– Ammâr kâfir oldu, dediler.

Peygamber Efendimiz:

“– Hayır, Ammâr asla kâfir olmamıştır; o, tepeden tırnağa imanla doludur. İman onun etine kanına işlemiştir.” buyurdular.

Daha sonra Ammâr ağlayarak Resûl-i Ekrem Efendimiz’e geldi. Allah Resûlü bir taraftan onun gözünden akan yaşları siliyor, diğer taraftan da:

“– Eğer, sana tekrar işkence yapmak isterlerse sen de onlara istediklerini tekrar söyle” buyuruyordu.³⁷

Küfür, farklı saiklerle insanların iç dünyalarında yer bulmaktadır. Küfrün en bâriz vasfı ise anlama, idrak etme ve hakikati görme merkezi olan kalbin istidatlarını köreltmesidir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de bu hâl şöyle tasvir edilmektedir:

“(Sana karşı çıkanlar) hiç yer yüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalar dı düşüncek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Fakat gerçek şu ki gözler kör olmaz göğüslerdeki kalpler kör olur.” (el-Hacc 22/46)

“...Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir. Hatta daha şaşkındırlar. İşte asıl gâfiller onlardır.” (A’râf 7/179)

Hatta kâfirlerin ilâhî mesajı duymamak için örtülerine bürünüp kulaklarını bile tıkadıkları olmuştur. (Nûh 71/7) Onların hakikate karşı kör ve sağır davranarak, bu şekildeki duyarsızlıkları, ilim, idrak ve duygu merkezi olması gereken kalplerini karanlıklar içinde bırakmıştır.

Mezkûr âyetlerin işaret ettiği üzere insanoğlunda bir kafa gözü bir de gönül gözü vardır. Kafa gözü bir âzâ olarak insanlarda bulunduğu gibi hayvanlarda da bulunur. Fakat kalp gözü sadece insanlara mahsustur. İşte insana mahsus olan basîret melekesinin körelmesi hâlinde, insan idraksizlik nokta-i nazarından hayvan derekesine hatta hayvanlardan daha aşağıya düşmektedir.

Kâfirlerin bariz özelliği, hakikatten habersiz olmalarıdır ki bunun da sebebi nankörlükleri yani kalplerindeki küfürleridir. Zira küfür yaratılıştaki var olan güzelliği, mükemmelliği, nimet ve lütfu görmeme, görmezlikten gelme illeti, kısaca bir hakikat körlüğüdür.

³⁷ Bkz. İbn-i Sa’d, III, 249; İbn-i Esîr, *el-Kâmil*, II, 67; Heysemî, IX, 295; Vahidî, s. 288-289.

Gerek kainâtta ki âyetler gerekse Kur’ân âyetleri ezeli ve ebedi yegane hakikat olan Allah’a çağırırken, O’nu tanımama ve mesajına iltifat etmeme nankörlüğü, kalplerin paslanmasının bir neticesidir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu hususa dikkat çeken âyetlerden biri şöyledir:

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Hayır bilâkis işlemekte oldukları (günahlar) kalplerinin üzerine pas bağlamıştır.” (el-Mutaffifîn 83/14)

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- de işlenilen her günahın kalplerin mühürlenmesine nasıl zemin hazırladığını şöyle izah etmektedir: *“Kul bir hata işlediği zaman kalbine siyah bir nokta düşer. Eğer tevbe edip affını dilerse, kalbi bu lekeden temizlenir, cilalanır. Fakat tekrar günaha dönerse bu nokta çoğalarak neticede kalbin tamamını kaplar. İşte Allah Teâlâ’nın Kur’an’da zikrettiği kalbin paslanması budur.”* (Tirmizî, Tefsîr, 83; İbn Mâce, Zühd, 29)

Ayet-i kerime ve hadis-i şerifte kalbin manevî olarak kirlenmesi, pas tutmakla ifade edilmiştir. Adeta kalp, sertlik ve kasvet açısından demire benzetilmektedir. Kalp, günahlarla demir gibi sertleşip paslanmaya başlar. Ayet-i kerime de kalplerin bu kasvetli durumu şöyle tasvir edilmektedir. **“...Bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı; artık onlar taş gibi veya daha katıdırlar...”** (el-Bakara 2/74)

Artık paslanıp kaskatı kesilen ve neticede mühürlenmiş bir kalp, uyarı ve nasihatten etkilenmeyecektir. Bu hakikat Kur’an’da şöyle ifade edilir:

“Gerçekte inkâra şartlanmış olanlar için kendilerini uyarıp uyarmaman fark etmez; onlar inanmazlar. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinin üzerinde de bir perde vardır.” (el-Bakara 2/6-7)

Allah’a, O’nun âyet ve ahkâmına olumsuz yaklaşımları sebebiyle pas tutan inkarcı gönüller, zamanla kas katı kesilerek, O’nu zikretme, O’nu her şeyden çok sevmeye ve yalnız O’ndan korkup sakınma gibi ulvî yönelişlerden büsbütün mahrum kalırlar.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, de müslümanları Kur’an ve Sünnet’e uymaktan taviz vermemeleri ve bilhassa bid’atlerden uzak kalmaları hususunda uyarmış, onların kalp katılığından sakınmalarını şöyle ifade etmiştir:

“Dikkat ediniz! Emel ve arzularınız uzayıp size ecelinizi unutturmasın! Aksi takdirde kalpleriniz katılaşırlar...” (İbn-i Mâce, Mukaddime, 7)

Kur’ân-ı Kerîm’in beyanına göre de kalbi katılaştırmış inkarcı kimseler, Allah’ı zikrederek itminana kavuşma imkânından yoksun olmaları sebebiyle, geçici

hevesler peşinde teselli ararlar. (el-Enbiyâ 21/3) Onların kalpleri, ilâhî sevgi yerine batıl ve fânî sevgilerle, (el-Bakara 2/165) Allah korkusu yerine daha başka korkularla (Âl-i İmrân 3/151) darma dağınık bir hâl almıştır. (el-Haşr 59/14)

Bu sebeple Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ashâbını küfre ve küfre düşürecek günahlara dalmaktan daima sakındırır ve onlara şu duâyı tavsiye ederdi:

اَللّٰهُمَّ اَلْفَ بَيْنَ قُلُوْبِنَا وَاَصْلِحْ ذَاتَ بَيْنِنَا وَاَهْدِنَا سُبُلَ السَّلَامِ وَجَنِّبْنَا مِنَ الظُّلُمَاتِ اِلَى النُّوْرِ
وَجَنِّبْنَا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَبَارِكْ لَنَا فِيْ اَسْمَاعِنَا وَاَبْصَارِنَا وَقُلُوْبِنَا وَاَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا وَتُبْ
عَلَيْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ وَاَجْعَلْنَا شَاكِرِيْنَ لِنِعْمَتِكَ مُتَّحِيْنِيْنَ بِهَا قَابِلِيْهَا وَاَتَمِّهَا عَلَيْنَا

“Allahım! Kalplerimizi birleştir, aramızı ıslah eyle ve bize kurtuluş yollarını göster. Bizi küfür karanlıklarından İslâm’ın aydınlığına çıkar ve büyük günahların görüneninden ve görünmeyeninden uzaklaştır. Kulaklarımıza, gözlerimize, kalblerimize, eşlerimize ve çocuklarımıza hayır ver. Tevbemizi kabul et! Tevbe-leri kabul eden, çok merhametli olan ancak Sen’sin. Bizi nimetlerine şükreden, onları kabul ederek Sen’i senâ eden kullarından eyle ve bize nimetlerini tamamla!” (Ebû Dâvûd, Salât, 178)

b. Nifâk

**“Münâfığın alâmeti üçtür; konuştuğunda yalan söyler,
söz verdiğinde sözünden döner, kendisine bir şey
emânet edildiğinde emânete hiyânet eder.”**

Buhârî, İmân, 24

Nifâk kelimesi lügatte tünel açmak anlamına gelen “ne-fe-ka” fiilinden türemiştir. Köstebeğin, düşmanlarını şaşırtmak için toprak altında değişik tüneller açarak birinden diğerine geçmesine de nifâk denilmiştir.

İstılahta ise İslâm’a bir kapıdan girip diğer kapıdan çıkmak yani, îmân etmiş gibi görünüp kalben inanmamak mânâsına gelir. Kalbinde nifâk taşıyan, iki yüzlü, duruma göre değişiklik gösteren mütereddit kimselere de münâfık denilir. Âyet-i kerîmede:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ

“Ey Peygamber, kalpleri î mân etmediği hâlde ağızlarıyla “inandık” diyen kimselerden küfür içinde koşuşanlar seni üzmesin...” (el-Mâide 5/41) buyrulmak suretiyle bu tereddüt hâli açıkça dile getirilmiştir.

Nifâkın kalble ilişkisini dikkate alarak diyebiliriz ki, her münâfık îtikâdî anlamda riyakârdır. Fakat her riyakâr münâfık değildir. Zira nifâk kalpte olursa küfür, amelde olursa günah sayılır. (Kurtubî, VIII, 212) Bu bakımdan nifâk, îtikâdî ve amelî olmak üzere iki çeşittir:

İtikâdî nifâk, kişinin dünyada iken Müslüman muamelesi görüp âhirette îmansızlığı ortaya çıkınca kâfirlerden daha kötü bir âkibete dâcâr olmasına yol açar.

Amelî nifâk ise doğrudan î mânla alâkalı olmayıp bazı tavır ve davranışların sebep olduğu bir haslettir. Mesela; *“Münâfığın alâmeti üçtür; konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünden döner, kendisine bir şey emânet edildiğinde emânete hiyânet eder.”* (Buhârî, Î mân, 24; Müslim, Î mân, 107) hadîsinde amelî nifaktan bahsedilmektedir. Burada zikredilen vasıflar, her ne kadar itikâdî bozuk olan kimselerin özelliği ise de, hadis-i şerif îtikâdî nifâka yaklaşmamak için alınan bir tedbir ve tembih mâhiyetinde anlaşılmalıdır. Yoksa bu tür davranış ve fiiller küfür değildir, kişiyi doğrudan dinden çıkarmaz. (Nevevî, Şerh, II, 46-48)

Dikkat edilirse yukarıda kaydedilen alâmetlerin üçü de esas îtibariyle fiilî veya kavlî bir yalana dayanmaktadır. Bu da kendilerine nifâk bulaşmış insanların ortak hasletlerinin yalan söylemek olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yalanı alışkanlık haline getiren bir kimsenin kalbini kirleterek nihayetinde nifâka ve küfre düşmesi muhtemeldir. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

“Kul yalan söylemeye ve yalan söyleme niyetini taşımaya devam ettikçe kalbine siyah bir nokta vurulur. Sonra bu nokta büyür ve kalbin tamamı simsiyah kesilir. Bu kimse nihayet Allah katında «yalancılar» arasına kaydedilir.” (Muvatta, Kelam, 18)

Öte yandan münâfıkların, inanmadıkları hâlde çoğu zaman sözlerinin doğruluğuna ve niyetlerinin samimiyetine Allah'ı şâhid tuttukları görülür. Bunu, nifaklarını gizlemek için yaparlar. Hâlbuki kalpleri husumet ve düşmanlıkla dolup taşmaktadır. (el-Bakara 2/204)

Münâfıklar toplum içerisinde daima fesat çıkarırlar. Kur'an-ı Kerîm'de bu husus şöyle anlatılır; **“Onlara «Yeryüzünde fesat çıkarmayın» denildiğinde «Biz ancak ıslah edici kimseleriz» derler. Dikkat edin şüphesiz ki onlar bozguncuların tâ kendileridir, fakat idrak etmezler. Onlara «İnsanların î mân ettiği gibi î mân edin denildiği zaman, «Biz beyinsizlerin inandığı gibi mi inanacağız?» derler. Mü'minlerle karşılaştıklarında «Biz de î mân ettik» derler.**

Şeytanlarıyla baş başa kaldıkları zaman ise «Aslında biz sizinle beraberiz, onlarla sadece alay ediyoruz» derler.” (el-Bakara 2/11-14)

Bir hadîs-i şerîfte de münâfıklar, “iki sürü arasında bir o yana bir bu yana şaşkınca gidip gelen koyunlara” benzetilmektedir. (Müslim, Münâfikîn, 17) İmân ile küfür arasında bocalayan münâfıklar, Kur’ân-ı Kerîm’in dikkat çektiği üzere bazen de Allah’ı hatırlar gibi davranırlar. Fakat Allah’a oyun etmeye çalışırlar ve gösterişte bulunurlar. Namaza da üşene üşene kalkarlar. (en-Nisâ 4/142, 143) İnsanları Allah yolundan döndürmek için yalan yere yemin ederler. (el-Mücâdele 58/14, 16)

“Allah’a ve Peygamber’e inandık, itaat ettik” (en-Nûr 24/47) diyen münâfıklar, diğer taraftan kendi aralarında Hz. Peygamber’e isyanı ve düşmanlığı konuşurlar. (el-Mücâdele 58/9,10) Onlar aynen şeytanlara benzerler. **“Çünkü şeytan insana «İnkâr et» der. İnsan inkâr edince de: «Ben senden uzağım, ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım» der.”** (el-Haşr 59/16) Tabiatları gereği Allah’a ve Peygamber’e muhâlefet üzeredirler. (el-Mücâdele 58/20) Fakat kalplerindeki nifâkı ortaya çıkaran âyetlerin inmesinden çok korkarlar. (et-Tevbe 9/64)

Allah’a kötü zanda bulunan erkek ve kadın münâfıklar (el-Fetih 48/6) birbirlerinin tamamlayıcısı olup, insanları kötülüğe çağırarak iyilikten vaz geçirmeye çalışırlar. (et-Tevbe 9/67) Kötü sözlerin Müslümanlar arasında yayılmasını isterler. (en-Nûr 24/19) Hz. Peygamber toplum düzenini bozan bu kimselerin kalplerindeki nifâka da işâret ederek şöyle buyurmuştur:

“Ey diliyle Müslüman olup îmân kalbine girmemiş olanlar! Müslümanları üzme, onları ayıplamayın ve onların kusurlarını araştırmayın. Şu muhakkak ki, her kim Müslümanların ayıbını araştırırsa Allah da onun ayıbını meydana çıkarır. Allah her kimin ayıbını meydana çıkarırsa evinin içinde bile olsa onu rezil eder.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 35; Tirmizî, Birr, 85)

Kalbinde nifâk bulunan bu kimseler için Allah Teâlâ peygamberine şu îkâzda bulunmaktadır. **“Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayanmış keresteler gibidirler. Her gürültüyü kendi aleyhlerine zannederler. Onlar düşmandır. Onlardan sakın! Allah onları kahretsin nasıl da haktan döndürülüyorlar?”** (el-Münâfikîn 63/4)

Hadîs-i şerifte de kıyametin vukuuna yakın bir zamanda zuhur edecek münâfıklar tanıtılırken şu ifadeler yer verilmektedir; *“Ahir zamanda bir takım kimseler ortaya çıkacaklar da dini dünyaya alet edecekler ve insanlara yumuşak görünmek için kuzu postuna bürüneceklerdir. Dilleri şekerden tatlıdır, fakat kalpleri kurt kalbidir.”* (Tirmizî, Zühûd, 60)

Münâfıkların, İslâm toplumu içinde bulunmalarından dolayı elde ettikleri menfaatlerin âhîret hayatında da devamını isteyecekleri, fakat bunun mümkün ol-

mayacağı Kurân-ı Kerîm’de şöyle haber verilir: “**Âhirette münâfık erkek ve kadınlar îmân etmiş olanlara «Bizi bekleyin de nurunuzdan biraz istifâde edelim» derler. O gün onlarla alay edilerek «Arkanıza dönün de bir nur arayın» denilir. Neticede îmân edenlerle aralarına kapısı bulunan bir sur çekilir. Onun iç tarafında rahmet dış tarafında ise azap vardır. Münâfıklar onlara «Biz (dünyada) sizinle beraber değil miydik?» diye nidâ ederler. Mü’minler derler ki: «Evet ama siz kendinizi (nifakla) fitneye düşürdünüz. Fırsat beklediniz, şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı.»**” (el-Hadîd 57/13, 14)

Kâfirler gibi kalbi mühürlenene münâfıklar, (el-Münâfikûn 63/3) âhirette mü’minlerden ayrılarak kâfirlerle bir araya gelecekler, hatta ikili oynamalarının cezası olarak cehennemde en alt tabakasında yer alacaklardır. (en-Nisâ 4/140)

Hâsılı kalbi tahrib eden manevî hastalıkların başında kâfirin küfrü ve münâfığın nifâkı gelmektedir. Esasen kalbi küfür ve nifâk gibi kötü hasletlerden koruyamamanın temelinde bencillik, Hak’tan istiğna, kibir ve ucub (kendini beğenme) gibi duygular yatmaktadır. İçerisinde bu çeşit duygular barındıran bir kalbin âkıbeti ise vahiy ışığından mahrumiyet ve nihâyet koyu bir gaflettir. Pek tabiidir ki bu çeşit bir kalpte mârifetullah, muhabbetullah ve haşyetullah gibi insanı itminana kavuşturan ulvî vasıflar değil de şüpheler, korkular, bin bir çeşit endişe ve tasalar yer alacaktır. Böyle bir kalbin sükûn ve huzurdan nasipsiz olacağı ise açıktır.

c. Kibir

“Kibir, hakkı inkar ve insanları tahkir etmektir.”

Müslim, Îmân, 147

Kibir kelimesi ve müştakları büyüklük taslamak, ululuk iddia ederek hakkı kabul etmemek, kendini olduğundan üstün ve başkalarından yüksek görerek onları aşağılamak gibi mânalara gelir.

Kur’ân-ı Kerîm’de kibrin ilk temsilcisi olarak İblis gösterilmektedir. O, “**Âdem’e secde et**” emri karşısında büyüklük taslamış, neticede bu kibri onu küfre sürüklemiştir. (el-Bakara 2/34) Allah Teâlâ, İblis’in bu davranışına karşı:

أَسْكَبْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ

“Böbürlendin mi, yoksa gerçekten yücelmiş olanlardan mısın?” (Sâd 38/75) buyurmak sûretiyle onun secde etmeyişiinin sadece büyüklük kuruntusu olduğuna, gerçek yücelikle ilgisi bulunmadığına dikkat çekmiştir.

İblis'in kibrinden kaynaklanan isyânına benzer davranışları, insanlarda da görülegelmıştır. Zira ilâhî emirleri inkar edip isyan edenlerin bir çoğu, kibirleri sebebiyle hakkı kabul etmemişlerdir. Meselâ, Kârûn, Firavun ve Hâmân'ın hakikat karşısındaki azgınlıkları kibirleri sebebiyledir. (el-Ankebût 29/39; Yunus 10/75) Yine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- döneminde inkar edenlerin ele başlarından Velîd bin Muğîre hakkında nâzil olan şu âyette de kibrin îmâna engel teşkil ettiğini görmekteyiz:

“Düşündü taşındı, ölçtü biçti... sonra baktı, sonra kaşlarını çatı, suratını astı, sonunda sırt çevirdi ve kibirlendi, bu eskilerden kalan bir sihirden başka bir şey değildir, dedi.” (el-Müddessir 74/18-25)

Kur'ân-ı Kerîm ayrıca sînelerindeki kibre yenik düşenlerin Allah'ın ve mü'minlerin sevgisinden mahrum kalacaklarını ve neticede kalplerinin de mühürleneceğini şöyle ifade etmektedir:

“Kendilerine gelmiş hiç bir delil olmadığı halde Allah'ın âyetleri hakkında mücâdele edenler, gerek Allah katında gerek îmân edenler yanında büyük bir nefretle karşılanırlar. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini böyle mühürler.” (el-Mü'min, 40/35)

Hadîs-i şerifte de “*Kalbinde hardal tanesi kadar îmân olan hiç bir kimse cehenneme giremez. Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan hiçbir kimse de cennete giremez.*” (Müslim, Îmân, 148, 149) buyrulmakla bir baş kaldırı göstergesi demek olan kibrin, özünde teslimiyeti ifade eden îmâna zıt oluşuna dikkat çekilmektedir. Meşhûr âlimlerden Hattâbî de bu hadisteki kibrin, Allah'a ve Peygamber'e îmândan yüz çevirmek mânasında kullanıldığını söylemiştir. (Nevevî, Şerh, II, 91)

Bir başka rivâyette ise Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- “*kalbinde zerre miktarı kibir bulunan kimse cennete giremez*” buyurduklarında ashaptan biri:

– Ya Resûlallah! İnsan elbisesinin, ayakkabısının güzel olmasını istemez mi? demiş, Hz. Peygamber ise şu karşılığı vermiştir:

“– *Şüphesiz ki Allah güzeldir; güzelliği sever. Kibir, hakkı inkar ve insanları tahkir etmektir.*” (Müslim, Îmân, 147; Tirmizi, Birr, 61)

Hadisimizde kibrin mekanı olarak kalp gösterilirken aynı zamanda bu kötü sıfatın ahlâkî ve akîdevî yönüne de dikkat çekilmektedir. Bu sebeple kalbin menfi bir vasfı olan kibri şu iki veçhesiyle tanımak gerekir.

- 1) Kişinin hakîkati kabul etmemek sûretiyle Allah'a karşı büyüklenmesi.
- 2) Kişinin kendini beğenerek başkalarını hakîr görmesi.

İnsanın sadece ahlâkını değil imanını dahi zedeleyecek olan kibir illeti hakkında Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ümmetini muhtelif zaman ve zeminlerde daima îkâz etmiştir. Mesela o, bir defasında katı kalpli, kaba, cimri kimselerle birlikte, kurularak yürüyen kibirli insanların da cehennem ehlinde olduğunu belirtmiş, (Buhârî, Eymân, 9; Müslim, Cennet, 46) bir başka uyarısında ise “*Elbisesini kibirle yerde sürüyen kimseye Allah merhamet nazarıyla bakmaz*” (Müslim, Libâs, 42) buyurmuştur. Yine kibre yenik düşmüş kişilerle ilgili şu iki hadis-i şerîf de benzer muhtevadadır:

“*Vaktiyle kendini beğenmiş bir adam güzel elbisesini giymiş, saçını taramış, çalım satarak yürüyordu. Allah Teâlâ onu yerin dibine geçiriverdi. O şahıs kıyamete kadar debelenerek yerin dibini boylamaya devam edecektir.*” (Buhârî, Enbiyâ 54, Müslim, Libâs 49, 50)

“*Cennet ile cehennem münakaşa ettiler.*

Cehennem:

– *Bende zorbalar ve kibirliler var, dedi.*

Cennet:

– *Bende zayıflar ve yoksullar var, dedi.*

Bunun üzerine Allah Teâlâ onların çekişmesini şöyle halletti:

“– *Ey cennet! Sen benim rahmetimsin, dilediğime seninle merhamet ederim. Ey cehennem! Sen de benim azâbımsın. Dilediğime seninle azâb ederim. Ben her ikinizi de dolduracağım.*” (Müslim, Cennet, 34)

Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bu tür hadisleri, kibrin ne derece kötü bir haslet olduğunu ortaya koymasını bakımından oldukça anlamlıdır. Zira kibir mikrobunun bulaştığı kimseler, zamanla kendilerini büyük görmeye, insanlardan daima üstün olduklarını düşünmeye başlarlar da bu marazî hâlleri bütün davranışlarına hâkim olur. Hatta böyleleri, zalimler defterine yazılmaktan da kurtulamazlar. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

“*Bir kimse kibirlene kibirlene sonunda zâlimler gürûhuna kaydedilir. Böylece zalimlere verilen ceza ona da verilir.*” (Tirmizî, Birr, 61)

Gurur ve kibir bu derece kötü olmakla birlikte yeri geldiğinde kullanılmasına da müsâade edilmiştir. Meselâ düşmana karşı güçlü görünüp onu korkutmak için kibirlenerek yürümek câizdir. Nitekim Uhud’da iki taraf arasında çarpışma kızıştığı sırada Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- eline bir kılıç alarak “Bunu benden kim alır?” diye sordu.

Sahabîler:

– Ben, ben! diyerek onu almak üzere ellerini uzattılar.

Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“–*Bu kılıcı, hakkını vermek üzere kim alır?*” diye sorunca, onu almaktan çekindiler.

Ensar’dan Ebû Dücâne -radiyallâhu anh- ayağa kalkıp:

“–Ben onu hakkını vermek üzere alırım yâ Resûlallâh!” dedi. (Müslim, Fedâilü’s-sahâbe, 128)

Sonra Ebû Dücâne:

– Onun hakkı nedir yâ Resûlallâh! diye sordu.

Peygamber Efendimiz:

“– *Onun hakkı eğilip bükülünceye kadar, düşmanla vuruşmandır...*” buyurdu.

Ebû Dücâne kılıcı aldı, kırmızı sarığını çıkarıp başına sardı ve İslâm saflarıyla müşriklerin safları arasında, kurula kurula, çalımlı çalımlı yürümeye başladı.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- onun gururlu ve kibirli bir şekilde yürüdüğünü görünce:

“– *Bu öyle bir yürüyüşdür ki, Allah ona bu gibi durumların hâricinde buğzeder!*” buyurdu. (İbn-i Hişâm, III, 11-12)

Aynı şekilde Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, sulh antlaşması yaptığı sene (umre için) Mekke’ye gelince Müslümanlara, kuvvetlerini müşriklere göstermeleri için hızlı ve gösterişli yürümelerini emretmiştir. (Buhârî, Hac, 55; Müslim, Hac, 240)

Hâsılı insan, her zaman kendini kontrol etmeli, niyet ve duygularının istikamet üzere olmasına gayret göstermelidir. Büyüklük gösterisinde bulunmanın mübah olduğu yerlerde bile bu hassâsiyete riayet etmelidir. Çünkü daimî bir nefis muhâsebesi yapılmadığı takdirde insanın tabiatında bulunan, kendini beğenme ve başkalarını küçümseme hastalığı, müsait şartlarda depresif gün yüzüne çıkabilir. İşte o zaman kişi, nefsinin başkalarından üstün görmeye, mertebeye kendinden aşağıda olanları ezmeye başlar ki bu hâlin sonu -Allah korusun- ötede zalimlerle birlikte haşr olunmaktır.

d. Gaflet

“Allahım beni göz açıp kapayıncaya

Sözlükte terk etmek, önemsememek, yanılmak, ihmal etmek, dalgınlık ve dikkatsizlik gibi mânalara gelen gaflet, dinî literatürde Allah’a ve bildirdiği hakikatlere karşı ilgisiz kalmak, onları unutmak, nefsin heva ve hevesine uymak diye tarif edilebilir.

Gaflet, Kur’ân-ı Kerîm’de bilhassa inkar edenlerin vasfı olarak zikredilmektedir. Mesela bir âyet-i kerîmede hayvanlardan daha aşağı seviyede bulunan ve kalpleri mühürlü olan inkarcılar, gâfiller diye nitelenirken, (el-A’râf 7/179) yine aynı vasıftaki şahıslardan bahseden bir başka âyet-i kerîme şu mealindedir:

“İşte onlar Allah’ın kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir ve onlar gâfillerin tâ kendileridir.” (en-Nahl 16/108)

Diğer taraftan Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in şahsında mü’minlerin, gaflet hastalığına karşı şöyle uyarıldığını görmekteyiz:

وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ

“Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam Rabbini zikret, gâfillerden olma!” (el-A’râf 7/205)

Başka bir âyette de Allah’ı çok az zikretmenin iki yüzlülerin (münafıkların) işi olduğu şu ifadelerle beyan edilir:

“Namaza kalktıkları zaman üşene üşene kalkarlar; insanlara gösteriş yaparlar; Allah’ı pek az zikrederler.” (en-Nisâ 4/142)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

اَللّٰهُمَّ لَا تَكِلْنِيْ اِلَى نَفْسِيْ طَرَفَةً عَيْنٍ

“Allahım beni göz açıp kapayıncaya kadar bile nefsimle başbaşa bırakma” (İbn-i Hanbel, V, 42) diye duâda bulunarak elden geldiği kadar gaflet hastalığından uzak kalmaları hususunda ümmetine üsve-i hasene olmuştur. Zaten “tahdîs-i nimet” kabilinden söylediği *“gözlerim uyusa da kalbim uyumaz”* (Müslim, Müsâfirîn, 125) ifadeleri, Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in tam bir kalp uyanıklığına sahip olduğunu göstermektedir.

Âyet ve hadislerden anladığımıza göre gaflet, aslında zikrin zıddıdır. Yani “Allah’ı kalpte hatırlamak ve dilde yâd etmek” şeklinde tarif edebileceğimiz zikir, devamlı bir hatırlama ve anmayı, hatta gönülden hiç çıkarmamayı ifade ederken, gaflet ise Allah’ı unutma, heva ve hevase tâbî olma anlamına gelir. Resûl-i Ekrem

-sallallâhu aleyhi ve sellem- Allah'ı zikredenle, etmeyişi diri ile ölüye benzetmekte (Buhârî, Deavât, 66) böylece kalbin hayatîyetinin ancak zikre devamla gerçekleşeceğine, gafletin ise, kalbin ölümüne sebep olacağına vurgu yapmaktadır. Yine Allah'ı hatırlama ve bir çeşit zikir olan namazın îfâsı husûsunda gerekli ihtimamı göstermeyen kimselerin **“Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki onlar namazlarından gâfildirler”** (el-Mâûn 107/4-5) itabına muhatap olduklarını görmekteyiz. Bir hadis-i şerifte de benzer kimseler hakkında:

“Nice oruç tutanlar vardır ki onların nasibi açlık ve susuzluk, nice gece ibadetinde kalkanlar vardır ki onların nasibi de ancak uykusuzluktur” buyrulmuştur. (İbn-i Hanbel, II, 373) Ayrıca ibadetin özü olan duânın duyarlı bir gönülle yapılmasını tavsiye eden Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- gâfil, hevâ ve hevesine tâbi olan bir kalbin duâ ve niyâzının kabul olmayacağını şöyle bildirmiştir:

“Allah’a kabul edileceğine yakinen inanarak duâ ediniz! Zira Allah Teâlâ gâfil bir kalple yapılan duâyı kabul etmez.” (Tirmizî, Deavât, 65)

Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir başka hadislerinde, kulluk ve cemaat şuurundan uzaklaşan insanların, kalplerinin mühürlenmesiyle gaflet hastalığına maruz kalacaklarını şu şekilde dile getirmiştir:

“Bir takım kimseler, ya cuma namazını terk etmekten vazgeçerler yahut Allah Teâlâ onların kalplerini mühürler de artık gâfillerden olurlar.” (Müslim, Cum’a, 40) Cuma namazı gibi farz ibadetin terki bir yana, hatta gülmek gibi tabii bir davranışın bile haddinden fazla olduğu takdirde kalbin aslî işlevine ve manevî sıhhatine zarar vereceğine işaret edilmiştir. Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: *“Çok gülmeyiniz! Çünkü çok gülmek kalbi öldürür.”* (Tirmizî, Zühhd, 2)

Kur’ân-ı Kerîm’in **“Şâyet mü’minseniz”**³⁸ ihtarını ihtiva eden âyetleri ve Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in *“Kişi mü’min olduğu halde zina edemez, mü’min olduğu halde içki içemez, mü’min olduğu halde hırsızlık yapamaz”* (İbn-i Mâce, Fiten, 3) şeklindeki nebevî beyanları, mü’minlerin gaflet karanlıklarından uzak kalıp daima îmân aydınlığında bulunmalarının zaruretiye vurgu yapmaktadır.

Netice itibariyle mü’minler, inkarcıların bariz özelliği olan gafletten şiddetle sakınmalı, bu hususta Efendimiz’in örnek hayatından hissedar olmalıdırlar. Allah bu tür hastalıklardan bütün Müslümanları muhafaza buyursun!

e. Gazap

³⁸ Bu husustaki iki âyet şöyledir: **“Ey îmân edenler! Allah’tan korkun. Eğer gerçekten mü’minseniz mevcut faiz alacaklarınızı terkediniz.”** (el-Bakara 2/278) **“İşte o şeytan ancak kendi dostlarını korkutur. Şu halde eğer mü’minseniz onlardan korkmayın benden korkun.”** (Âl-i İmrân 3/175)

Türkçe’de, kızgınlık ve öfke hissi anlamında kullanılan gazap, mizaca aykırı durumları bertaraf etmeye duyulan arzu ve istek sebebiyle ortaya çıkan bir tepki hâlidir. Kalbin derinliklerinde yer alan bu duygu, kül altında saklanan köz gibidir. Maksudına ulaşamayan insanın içinde tutuşan bu ateş, âdetâ kalbindeki kanın kaynamasına sebep olur. Sonuçta akıl, görevini tam anlamıyla yerine getiremeyeceğinden insanın basîreti bağlanır ve muhakeme gücü zayıflar. Bu sebeple Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-; “*Bir hâkim öfkeli iken, iki kişi arasında hüküm vermesin*” buyurmuştur. (Tirmizî, Ahkâm, 7) Ayrıca kişi aşırı bir şekilde öfkelendiği vakit, sakinleşince utanacağı bir çok davranışlarda bulunabilir. Onun için “hırs gelir göz kararır, hırs gider yüz kızarır” denilmiştir. Hatta aşırı öfke için “muvakkat (geçici) delilik” tabiri de kullanılmıştır.

Aklın ve dinin kontrolünden çıkarak ifrat derecesine varmış olan gazap hâli, çoğu zaman saldırganlık boyutlarına ulaşabilir. Bu durumda kişi, öfkesine hâkim olabilmeli ve onu İslâm ahlâkı çerçevesinde, muvazeneli bir şekilde kullanmasını bilmelidir. Nitekim Abdullah bin Amr’ın konumuzla alâkalı olarak naklettiği aşağıdaki rivâyet oldukça manidardır: O diyor ki,

Resûlullah’tan duyduğum her şeyi ezberlemek maksadıyla yazıyordum. Kureys’ten bazı sahabîler beni bundan nehyetti ve:

– Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- kızgınlık ve sükûnet hallerinde konuşan bir insan iken sen ondan duyduğun her şeyi nasıl yazarsın? dediler.

Bunun üzerine yazmaktan vazgeçtim. Sonra durumu Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e arzettim. Efendimiz eliyle ağzına işaret ederek:

“– *Yaz, canım kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, bu ağızdan haktan başka bir şey çıkmaz.*” buyurdu. (Ebû Dâvûd, İlim, 3)

Görüldüğü gibi Peygamberimiz bu tavrıyla, kendisinin de kızabileceğini fakat öfke anında iradesine sahip olduğunu ve gazabının doğruyu söylemesine mâni olmadığını belirtmiştir. Bir âyet-i kerîmede de, kendileri için cennet hazırlanan takvâ sahiplerinin özellikleri anlatılırken onlardan şöyle bahsedilir:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ
الْمُحْسِنِينَ

“O takva sahipleri ki bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da böyle güzel davranışta bulunanları sever.” (Âl-i İmrân 3/134)

Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ise gazaplandığında nefesine hâkim olan kimseyi gerçek pehlivan olarak tanımlamış (Buhârî, Edeb, 76) ve özellikle gazabını yenen kimselerin cennette elde edecekleri bir takım nimetlerin müjdesini vermiştir. (Ebû Dâvûd, Edeb, 3)

Hadîs-i şerîflerde gazap ateşinin, yine ateşten yaratılan şeytanla yakından ilgisi olduğu ifade edilmiş, öfke hâlinde tatbik edilmesi gereken belli başlı prensipler şöyle belirlenmiştir:

1) Allah’a sığınmak: Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, huzurunda birbirine söven iki kişiden birinin yüzünde öfke hali belirince şöyle buyurdu: “Ben bir söz biliyorum, eğer şu adam bunu söylerse öfkesi geçer. Bu söz, eûzu billahi mine’ş-şeytanirracîm: kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım, cümlesidir.” (Buhârî, Edeb, 76; Ebû Dâvûd, Edeb, 3) Ayrıca Efendimiz’in Ümmü Seleme annemize öğrettiği, “Ey Nebî olan Muhammed’in Rabbi Allahım! Günahlarımı bağışla ve kalbimin öfkesini gider” (İbn-i Hanbel, VI, 302) mealindeki duâsı da gazap ateşinden kurtulmanın çarelerindendir.

2) Abdest almak: Hız. Peygamber, “Gazap şeytandandır. Şeytan da ateşten yaratılmıştır. Ateş, ancak su ile söndürölür. Biriniz kızdığı zaman abdest alsın.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 3) buyurmak suretiyle öfke ateşinin de abdestle söndürölceğini belirtmiştir.

3) Bulunduğu konumu değiştirmek: Gazap halinde yapılması gereken bir başka şey de kişinin bulunduğu konumdan daha pasif bir duruma geçmesidir. Bu husus, Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- tarafından şöyle beyan edilmiştir:

“Dikkat ediniz! Öfke insanoğlunun kalbindeki bir ateş parçasıdır. Gözlerin kızardığını, boyun damarlarının şiştiğini görmez misiniz? Her kim bunun eserini duyarsa, yere uzansın.” (Tirmizî, Fiten, 26) Bir başka hadiste de

“Biriniz öfkelenildiğinde, ayakta ise otursun. Yine sakinleşmezse yanı üzere yatıversin” buyrulmaktadır. (Ebû Dâvûd, Edeb, 3)

4) Susmayı tercih etmek: Kavgalı iki kişinin birbirlerine karşı hakaret ettikçe öfkelerinin dozunun arttığı bilinen bir durumdur. Bu sebeple olmalıdır ki Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- “Biriniz öfkelenildiğinde sussun” buyurmuştur. (İbn-i Hanbel, I, 239) Zira basit bir sebeple öfkelenen kişinin, gazap hâlinde hezeyanda bulunması durumunda umulmadık sonuçların ortaya çıkması mümkündür. Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, huzurunda Hız. Ebû Bekir’e hakaret eden birisine karşı onun bir süre ses çıkarmamasından hoşnut kalmış, daha sonra aynı şekilde karşılık vermesi üzerine oradan ayrılmak istemişti. Bilahare Hız. Ebû Bekir, yaptığıının yanlış olup olmadığını sorunca Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, şöyle buyurmuştur:

“Doğrusu sustuğun vakit senin adına o kişiye cevap veren bir melek vardı. Ancak aynı şekilde sen de karşılık vermeye başlayınca melek gitti, yerine şeytan geldi. Şeytanın geldiği yerde ben bulunamam.” (İbn-i Hanbel, II, 436)

Rasûlullah'ın kızdığı anlarda öfkelendiği kimseden “yüzünü çevirmesi, onunla ilgilenmemesi” de bu tedavi metodunun bir başka çeşidi olsa gerektir. (Ebû Dâvûd, Libâs, 17; İbn-i Hanbel, III, 14)

Hâsılı İslâm ahlâkında nefisini tatmin için kızmak doğru bulunmamış, şahsı adına haklı bir sebeple bile olsa gazabını yenip karşı tarafı affetmek büyük bir meziyet sayılmış ve konuyla alakalı gerekli tedavi yöntemleri tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte kişideki öfke duygusunun bir de tefrit hali vardır ki bu durum “hamiyetsizlik” denilen şahsiyetsizliğe, korkaklığa, âcizliğe, derbederliğe ve çeşitli maddî ve manevî zararların meydana gelmesine sebep olur. Dolayısıyla dinimizin meşru kıldığı hususlardan taviz verilmesi veya kutsal değerlerin tacize uğraması gibi durumlarda gösterilen öfke, yerinde ve olması gerekli bir tepkidir. Nitekim şahsı için hiçbir zaman intikam almayan Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- (Müslim, Fedâil, 79) Allah Teâlâ'nın koyduğu sınırlar göz ardı edildiği zaman, kızı Fâtıma dahi olsa kimseyi affetmeyeceğini belirtmiştir. (Buhârî, Hudûd, 11, 12; İbn Mâce, Hudûd, 6) Hatta rahmet peygamberi (nebiyyü'r-rahme) olarak vasıflanan Efendimiz'in, savaş peygamberi (nebiyyü'l-melhame) diye de nitelendirilmesi bu denge- nin bir tezahürü sayılmalıdır. (İbn-i Kayyim, Zâdü'l-meâd, I, 95, 96) Zira itidal noktasındaki gazab sayesinde şecaat ve cesaret gibi temel ahlâki faziletler ortaya çıkmakta ve kişinin izzet-i nefsi korunmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber ve mü'minleri **“kâfirlere karşı izzetli/şiddetli kendi aralarında merhametli/alçak gönüllü”** olmakla tavsif ederken, bu duruma dikkat çekmektedir. (el-Mâide 5/54; el-Feth 48/29)

f. Kin

“Rabbimiz kalplerimizde îmân

edenlere karşı hiçbir kin bırakma”

el-Haşr 59/10

Kin, öç almaya yönelik kalpte yerleşen düşmanlık duygusudur. Özellikle, âcizliği sebebiyle hemen intikam alamayan kimsenin kalbine yerleşen öfke, gizli bir düşmanlık duygusuna, kine dönüşür. Kin duyduğu şahsa içten içe kızan kişi, intikam almak için daima fırsat kollar. Yani kinin başlıca kaynağı öfke, nefret ve intikam hırsıdır. Bir âyet-i kerîmede kâfirlerin mü'minlere karşı beslediği bu olumsuz duygulara şöyle dikkat çekilmektedir:

“Ey îmân edenler! Kendi dışınızdakileri sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri durmazlar, hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Gerçekten şiddetli nefret ve düşmanlıkları, ağızlarından (dökülen sözlerinden) belli olmaktadır. Kalplerinde sakladıkları (nefret, kin ve haset) ise daha büyüktür.” (Âl-i İmrân 3/118)

Durum böyle olunca kin birçok manevî hastalığın menbaı konumundadır. Bunların başlıcaları, haset, gıybet, ilişkileri kesme, insanları aşağılama, sırları açıklama, çeşitli şekillerde eziyet etme, borç ve benzeri yükümlülüklerini yerine getirmeme ve başkalarının felaketlerine sevinme gibi insanı yüksek ahlâkî niteliklerden uzaklaştıran davranış ve huylardır. (Gazâlî, III, 339) Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, mü'mine yakışmayan bu tür kötü huylardan uzak kalmak ve ümmetine örnek olmak üzere:

“Ey Rabbim!... kalbime hidâyet eyle, dilimi doğru kıl, göğsümdeki hile ve kin duygusunu gider” diye duâ ve niyâzda bulunmuştur. (Ebû Dâvûd, Vitr, 25; Tirmizî, Deavât, 102)

Bir hadîslerinde de kin ve hasedin insanın dinî hayatını nasıl tahrip ettiğini şu çarpıcı üslubuyla beyan etmiştir:

“Size geçmiş milletlerin haset ve kin hastalığı sirâyet etti. Bunlar kazıyıcıdır. Bilesiniz; kazıyıcı derken saç kazırlar demiyorum. Dini kazıyıcıdırlar. Nefsîmi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim ki, sizler îmân etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de îmân etmiş olamazsınız. Birbirinizi sevmeye yardımcı olacak şeyi haber vereyim mi: Aranızda selâmı yayınız.” (Tirmizî, Kıyâme, 57)

Hadis-i şerîfin işaret ettiği üzere fertleri birbirine karşı sevgisiz, düşmanlık hissi besleyen, kin ve nefret duygularıyla dolu olan bir toplumda öncelikle dinî duygular yara almış demektir. Halkımızın dilinde de bu hakikat “hiçbir zaman din ile kin bir arada bulunmaz” ifadesiyle dile getirilmiştir. Dinî duyguların zayıfladığı bir toplumda ise ahlaklı, sağlam karakterli, birbirine saygılı insanların sayısı da oldukça azdır. İşte bundan dolayı kin, yüce dinimiz tarafından kötü görülmüş, kınanmış ve yasaklanmış, Müslüman kalbinin bu kötü hasletten arınması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Abdullah bin Amr -radiyallâhu anhüma-'nın naklettiği bir rivâyete göre Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e:

– İnsanların en üstünü kimdir? diye soruldu.

Efendimiz,

– *Kalbi mahmûm, doğru sözlü olan herkes*” diye mukabelede bulundu.

Ashab ise:

–Doğru sözlülüğün ne anlama geldiğini biliyoruz ama “mahmûmü’l-kalb” ne demektir? diye sordu.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- de şöyle buyurdular:

“– *Bu Allah’tan korkan tertemiz kalptir, içinde hiç bir günah, zulüm, kin ve haset yoktur.*” (İbn-i Mâce, Zühd, 24)

Kur’an-ı Kerîm de mü’minleri kin ve benzeri kötü huylara karşı uyararak, insanları affetmeye yönlendirir. Hz. Ebû Bekir’in Hz. Âişe’ye iftira eden akrabalarından Mistah’a, bir daha yardım etmeyeceğine yemin etmesi üzerine nâzil olan âyette, bağışlamanın ehemmiyetine şu ifadelerle dikkat çekilmektedir:

“Sizden fazilet ve servet sahibi kimseler, yakınlığı bulunanlara, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere, bir şey vermemeye yemin etmesinler; bağışlasınlar; feragat göstereyin. Allah’ın sizi bağışlamasını istemez misiniz?” (en-Nûr 24/22; Buhârî, Tefsîr, 24/6)

Bir başka âyette gerçek Müslümanların:

وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا

“Rabbimiz kalplerimizde îmân edenlere karşı hiçbir kin bırakma” (el-Hasr 59/10) diye duâ ettikleri belirtilmektedir.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir hadîs-i şerîfte Müslümanların birbirlerine haset ve buğz etmemeleri gerektiğini emrederken (Müslim, Birr 32) diğer bir hadîs-i şerifte kalplerde bulunan kin ve nefretin izalesi için hediyeleşmenin lüzumuna şu şekilde değinmektedir:

“Hediyeleşiniz; zira hediye kalpteki kin ve nefreti giderir.” (Tirmizî, Hibe, 6)

Öte yandan kinin genellikle kötü bir duygu olduğunu ortaya koyan âyet ve hadislerden hareketle bir müslümanın, herkesi ve her şeyi sevmek zorunda olduğu da düşünülmemelidir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in **“Amellerin en üstünü, Allah için sevmek Allah için buğz etmektir”** (Ebû Dâvûd, Sünnnet, 2) hadîs-i şerifi esas alındığında, müslümanın sevdikleri yanında sevmedikleri, hatta buğzedip belki de kin besledikleri olabilecektir. Sevgi ne kadar tatlı ve sıcak, buğz ve kin de ne kadar sert ve soğuk görülse bile, “Allah için” olduğu zaman bu iki zıt duygu arasında hiç bir fark kalmayacak, her ikisi de en üstün amel derecesine yükselecektir. Zira duygu ve davranışlara anlam kazandıran, onların temelinde yatan niyetler ve yöneldikleri hedeflerdir. (Buhârî, Îmân, 41) Allah için seven bir gönül, Allah dostlarını da sevecek ve sevgisini onlara tabi olmak suretiyle ispat edecektir. Aynı

şekilde Allah için kin tutan bir müslüman, fâsık, zâlim ve ma'siyet ehlinin yaptıklarına buğz ve kin besleyerek onların onaylamayacaktır.

g. Haset

“Ateşin odunu yakıp bitirdiği gibi

haset de iyilikleri yer bitirir.”

Ebû Dâvûd, Edeb, 44

Haset, başkasının sahip olduğu maddî veya manevî bir imkanın yok olmasını istemektir. Dilimizde kıskançlık ve çekememezlik diye ifade edilen haset, kalbe ait mezzum bir vasıftır.

Kur'an-ı kerîm, bu menfi tutumun kişi ve toplumların imanî boyutunu zedeleyebileceğini şöyle vurgulamaktadır: **“Ehl-i kitaptan çoğu, hakikat apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki hasetten ötürü, sizi îmânınızdan vazgeçirip küfre döndürmek isterler.”** (el-Bakara, 2/109)

Âyet-i kerîme, bilhassa yahûdilerin Müslümanları imandan vazgeçirme yönündeki isteklerinin altında haset duygusunun yattığını açıkça belirtmektedir.

Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- *“Bir kulun kalbinde îmânla haset bir arada bulunmaz”* (Nesâî, Cihâd, 8) buyurmak suretiyle îmân gibi hasedin de kalbî bir amel olduğuna dikkat çekmiştir. Ne var ki îmân, kalplerdeki müspet yönelişi; haset ise menfî yönelişi temsil etmektedir.

Dinimizde kötü huylardan biri olarak addedilen hasedin yasaklandığını belirten pek çok delil bulunmaktadır. Bir âyet-i kerîme'de:

وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ

“Allah'ın sizi birbirinize üstün kılmasına haset etmeyiniz” buyrulmaktadır. (en-Nisâ 4/32) Hadis-i şerifte ise Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ümmetine şöyle hitap etmektedir:

“Birbirinize haset etmeyiniz, alış verişte müşteri kızıştırmayınız, birbirinize buğz etmeyiniz, birbirinizden yüz çevirmeyiniz!... Ey Allah'ın kulları! kardeş olunuz! Müslüman müslümanın kardeşidir: Ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz, onu küçük görmez. (Göğsüne işâret ederek) Takvâ buradadır, takvâ buradadır, takvâ buradadır! Kişiye kötülük olarak müslüman kardeşini hor görmesi yeter. Her Müslümanın kanı, malı ve namusu diğer müslümana haramdır. Allah, sizin bedenlerinize ve sûretlerinize değil, ancak kalplerinize bakar.” (Müslim, Birr, 32-33)

Hasedin haram kılınması ve kötü karşılanmasının sebebi, hasetçinin itirazının ve muhalefetine gerçekte Allah’a karşı olmasıdır. Çünkü insana her türlü nimeti, mevki ve makamı, üstünlüğü ve hayrı veren Allah Teâlâ’dır. O hâlde bir kimsenin sahip olduğu nimetlere karşı haset etmek, kıskançlık beslemek, Allah’ın iradesine müdahale anlamına gelir. Yukarıda naklettiğimiz, kulun kalbinde îmânla hasedin bir arada bulunamayacağını beyan eden hadîs-i şerîfte de bu duruma işaret edilmektedir. Ayrıca hasedin zararı da hasetçiden başkasına değildir. Zira îmân, kalbe huzur ve sükûn verirken haset, gönlün sıkıntıya düşmesine sebep olmaktadır. Bunun yanında kalplerini îmânla süsleyen hakiki mü’minlerin haset gibi kötü bir huydan kurtulmuş olacağını da söylemek mümkündür.

Diğer kötü ahlakî zaafırlarla birlikte haset etmekten de sakındıran Peygamberimizin “*Ey Allah’ın kulları! Kardeş olunuz!*” şeklindeki uyarısı, kötü huyların terk edilmesinin, toplumda samimi duygu ve davranışların oluşmasında büyük bir tesire sahip olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, kalbin haset gibi manevî bir hastalıkla kirlenmesi durumunda, yapılan iyiliklerin ve hayırlı amellerin kıymetinin heder olacağını da şu çarpıcı üslupla beyan buyurmuştur:

“*Ateşin odunu yakıp bitirdiği gibi haset de iyilikleri yer bitirir.*” (Ebû Dâvûd, Edeb, 44; İbn-i Mâce, Zühed, 22)

Enes bin Mâlik -radiyallâhu anh-’ın naklettiği şu rivâyet ise kalbi, haset ve kinden arındırmanın âhirette kurtuluşa vesile olacağını bildirmesi bakımından manidardır. Enes diyor ki: Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- ashabından bazı kimselerle birlikte otururken:

“– *Şimdi buraya cennet ehlinde bir şahıs gelecek!*” buyurdu. Tam o esnada nalinlerini sol eline almış, sakalından abdest suları damlayan Ensar’dan bir adam geldi. Ertesi gün Peygamberimiz bu sözü tekrarladığı sırada yine aynı şahıs aynı şekilde çıkageldi. Üçüncü gün de benzer durum tekrar etti. Allah Resûlü oradan kalkınca Abdullah bin Amr adamı takip etti ve ona:

– Babamla münakaşa ettim ve üç gün eve gitmemeye yemin ettim. Bu müddet içinde beni misafir edebilir misin? dedi. O zat da kabul etti.

Bunun üzerine Abdullah, onun evinde üç gece misafir oldu. Fakat adamın geceleyin ibadete kalktığını görmedi. Onun sadece yatağında sağa sola dönerken Allah Teâlâ’yı zikrettiğini, tekbir getirdiğini, vakit girince de sabah namazına kalktığını gördü. Abdullah bin Amr devamla diyor ki:

Ondan güzel ve hayırlı sözden başka bir şey işitmedim. Fakat bu üç gece geçince yaptığı amelleri biraz küçümser gibi oldum. Ona:

– Ey Allah’ın kulu! Doğrusunu söylemek gerekirse babamla benim aramda bir dargınlık ve kırgınlık mevcut değildi. Ancak Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’den üç gün üst üste; “*Şimdi cennet ehlinden biri çıkıp gelecek!*” buyurduğunu işittik. Her üçünde de sen çıkıp geldin. Bu yüzden senin yanında kalarak amellerini görüp, ben de senin gibi yapayım istedim. Ne var ki senin çok amel işlediği görmedim. Acaba, seni Peygamberimizin buyurduğu mertebeye ulaştıran sebep nedir, dedim.

O da:

– Benim hâlîm senin gördüğünden ibarettir, dedi. Sonra dönüp gitmek üzere iken beni geri çağırdı ve şöyle dedi:

– Benim hâlîm senin gördüğünden ibarettir. Ancak kalbimde herhangi bir müslümana karşı hile yoktur. Allah Teâlâ’nın kendisine iyilikler ihsan ettiği bir kimseye de haset etmem. Bunun üzerine Abdullah bin Amr şöyle dedi:

– İşte seni bu dereceye ulaştıran, bizim kolay kolay başaramadığımız bu husûsiyettir. (İbn-i Hanbel, III, 166)

İslâm ahlakıyla ilgili eserlerde haset hastalığının ilim ve amelle tedavi edileceği belirtilmektedir. Şöyle ki ilim sayesinde kişi bu duygunun mahiyeti hakkında bilgi edinir. Amelle de haset duygusuna yol açan sebeplerin aksi istikametindeki davranışlara kendini zorlayarak kıskançlık temayüllerini ortadan kaldırır veya hafifletir, ya da bu temayüllerin baskısından kurtulma imkanına kavuşur. Zira âyet ve hadislerin dikkat çektiği üzere haset fiilin değil kalbin niteliğidir. Dolayısıyla insan, içindeki haset duygusuna rağmen, düşünce ve davranışlarını bu duygunun etkisinde kalmadan dinin gerekli gördüğü ölçüler içerisinde düzenlemeye gayret etmelidir.

Diğer taraftan bir yönüyle hasede benzeyen ancak dinimizde meşru sayılan bir başka duygu daha vardır ki bu gıptadır. Gıpta, bir kişinin, hayır işleyen ve iyilikler yapan bir kimsenin elindeki nimetin yok olmasını düşünmeden, aynı imkâna sahip olmayı arzu etmesi demektir. Bir nevi “hayırda yarış yapma” diyebileceğimiz bu duruma Kur’ân-ı Kerîm “**Yarışanlar onda (hayırda) yarışıp dursunlar**” (el-Mutaffifîn 83/26) ayetiyle dikkat çekmektedir. Bir hadis-i şerifte de:

“(Bilhassa) *şu iki kimseye gıpta edilmelidir: Biri, Allah’ın kendisine verdiği malı hak yolunda harcıyıp tüketen kimse, diğeri, Allah’ın kendisine verdiği ilimle yerli yerince hükmeden ve onu başkalarına öğreten kimse.*” (Buhârî, İlim 15; Müslim, Müsâfirîn, 268) buyrularak ilim ve infak gibi hayır işlerinde bizzat gıpta edilmesi istenmiştir.

İyilik ve Allah’a itaat yolunda yarışılması böyle teşvik edilirken, kötülük, bencillik ve kıskançlık hususundaki yarışlar Peygamber Efendimiz’in “lâ-

tenâfesû: Dünyaya bağlanarak bir şeyin yalnız sizde bulunmasını istemeyiniz”
(Müslim, Birr, 31) hadisiyle yasaklanmaktadır.

Öte yandan haset eden kimsenin şerrinden korunmak için bazı tedbirlerin alınması gerekir. Bir kısım âyetlere dayanarak bu tedbirlerden bazısını şöyle zikredebiliriz:

1) Hasetçinin şerrinden Allah’a sığınmak: **“Haset ettiğinde hasetçinin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım”** (el-Felak, 113/5) âyet-i kerîmesinden bu hususa vurgu yapılmaktadır.

2) Sabr etmek ve takvaya yönelmek: Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır. Başınıza bir musibet gelse, buna da sevinirler. Eğer sabreder ve takva sahibi olursanız, onların hilesi size hiçbir zarar vermez.”** (Al-i İmrân, 3/120)

3) Mümkün olduğu kadar ihsan ve ikramda bulunarak hasetçinin zararından korunmak, hasetçi ve muzır kimselerin kalplerindeki kötülük ateşini onlara iyilik ederek söndürmek. Âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulmaktadır: **“...Onlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah için harcarlar.”** (el-Kasas, 28/54)

“İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur.” (Fussilet 41/34)

Bunun yanında Allah’ın maddî ve mânevî lütfuna mazhar olan kişinin israftan kaçınması ve davranışlarını başkalarının kıskançlığına sebep olmayacak şekilde ayarlaması gerekmektedir. Bu, hem dinî bir vazife hem de insanlığa karşı bir nezakettir.

2. Kalbi Manevî Güzelliklerle Tezyin Etmek

“Allah Teâlâ, bol yağmurla toprağa hayat verdiği gibi hikmet nuruyla da kalplere hayat bahşeder.”

Heysemî, I, 125

Gönül dünyamızı manevî hastalıklardan koruma gayreti, kalp eğitimi süreci boyunca kesilmemesi gereken bir durum olmakla birlikte yeterli bir faaliyet değildir. Zira eğitim, hedeften uzaklaşmaya engel olmanın yanında, aynı zamanda kemâle doğru ilerleyerek gayeye yaklaşma veya ulaşma ameliyesidir. Bu sebeple kalp eğitiminde, asıl maksada ulaştıracak manevî güzelliklerin de devreye girmesi

gereklidir. Söz konusu güzelliklerin elde edilmesi ise belli vasıtalarla gerçekleşecektir. Bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَشِفَاء لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ

“Ey insanlar! Muhakkak ki size Rabbinizden bir nasihat, gönüllerde olan (hastalıklar)a bir şifâ, mü’minler için bir hidayet ve bir rahmet (Kur’an) gelmiştir.” (Yûnus 10/57)

Kur’ân-ı Kerîm’in bizler için “şifâ” oluşu başka bir çok âyet de zikredilmektedir. (el-İsrâ 17/82; Fussilet 41/44) Dolayısıyla bir anlamda kalbi, menfi hasletlerden arındırmanın yanında, onu güzelliklerle tezyin etmenin en güvenilir kaynağı Allah’ın kelâmıdır.

Öte yandan Kur’ân-ı Kerîm’i bize beyan eden Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, uyulması gereken muhtevada kendi sünnetinin de var olduğunu, kalp eğitiminde Kur’ân ve Sünnet’e tabi olmaktan taviz verilmemesi gerektiğini şöyle beyan buyurmaktadır:

“Meşrûiyetin kaynağı ikidir. Bunlar kitab ve sünnettir. Sözlerin en güzeli Allah’ın kelâmı, yolların en doğrusu Resûlü’nün yoludur. Dinde uydurulan şeylerden sakının! Çünkü işlerin en kötüsü bidatlerdir. Sonradan uydurulan her şey bid’attır. Her bid’at de sapıklık sebebidir. Dikkat ediniz! Emel ve arzularınız uza-yıp size ecelinizi unutturmasın! Aksi takdirde kalpleriniz katılaşıyor...” (İbn-i Mâce, Mukaddime, 7)

Kalbin gerek katılaşmasının gerekse inkar, nifak, gaflet, kibir, kin ve haset gibi hastalıklara düçar olmasının önemli sebeplerinden biri, sıhhatli bilgiden mahrum kalmaktır. Ancak unutmamak lazımdır ki dinimize göre bilgi, kuru bir ilim demek değildir. Aksine kişiyi değiştiren ve geliştiren bir olgudur. Nitekim Allah Teâlâ bilgileri kendilerine fayda vermeyen kimseleri, kitap taşıyan merkeplere benzetmektedir. (el-Cüm’a 62/5) Kur’an ve sünnetin ilim bakımından şifâ oluşu, bilginin gereğinin yerine getirilmesiyle gerçekleşecektir. Yani gönül kapısının ilâhî bilgiye doğru açılması ve bu bilginin sâlih amele dönüşmesi sayesinde kalbî hayatımız, bir taraftan manevî hastalıklardan kurtulacak, diğer yandan güzel hasletlerin tezyini ile kemal bulacaktır. Bu niteliğe sahip olan bir insan kalbinin, Allah Teâlâ tarafından yegane değer verilen, meleklerce ilham edilen, yerdekilere ve göktekilere sevdiren bir konuma geleceği muhakkaktır.

Ancak şu husus da akla gelmektedir ki pek çok kimsenin, zaman, zemin ve imkân bakımından Kur’ân-ı Kerîm’i ve Sünnet-i Seniyye’yi gereği gibi anlayıp tatbikine yönelik bilgilenme fırsatı olmamaktadır. Kanaatimizce böyleleri için en güzel çözüm, sâlih ve sâdık kimselerle beraber olmak ve ilâhî ahkâmı bilen ve yaşayan âlimlerin irşâdına teslîm olmaktır. Zira peygamberlik müessesesinin tamam-

lanmasından sonra ilâhî mesajı insanlara öğretme ve onları tezkiye etme vazifesi peygamberlere vâris olan âlimlere verilmiştir. Nitekim bir hadis-i şerifte “Âlimler peygamberlerin vârisleridir” buyrulmuştur. (Ebû Dâvûd, İlm, 1; Tirmizî, İlm, 19) Rasûlullâh -sallallâhü aleyhi ve sellem-’in bize bildirdiği, Hz. Lokman -aleyhisselam-’ın- oğluna yönelik şu tavsiyesi de konumuza ışık tutar mahiyettedir:

“Yavrucuğum! Âlim kimselerle beraber ol ve onlardan ayrılmamaya çalış. Hikmet ehlinin sözlerini dinle! Zira Allah Teâlâ, bol yağmurla toprağa hayat verdiği gibi hikmet nuruyla da kalplere hayat bahşeder.” (Heysemî, I, 125)

Bu gerçeklere işâret ettikten sonra kalp eğitimi bakımından Kur’an ve Sünnet’in bilhassa üzerinde durduğu iç dünyamızı tezyin edecek belli başlı güzel güzelliklerden bahsetmeye başlayabiliriz.

a. İmân

İmandır o cevher ki İlâhî ne büyüktür...

İmansız olan paslı yürek sînede yüküdür!

M. Âkif Ersoy

“İman” kelimesi, lügatte “emân vermek”, “emîn kılmak” “emîn olmak”, “itimât etmek”, “güven ve sükûnete kavuşmak” mânalarına gelir. Ayrıca iman, “tasdîk etmek” (doğrulamak) anlamındadır. Zira tasdîk eden kimse de tasdîk ettiğini yalancılıktan emîn kılmış veya kendisi yalandan emîn olmuş olur. Bu itibarla hakiki mü’minler, imanlarından doğan emniyet ve huzuru tatmakla birlikte, başkalarına da güven vermektedirler.

Dînî literatürdeki îmânın tarifine gelince, İslâm âlimleri bu hususta muhtelif görüşler beyan etmişlerdir. Bazıları imân “kalben tasdiktir” derken, bazıları da “kalple tasdîk dil ile ikrârdır” demişlerdir. Bir kısım alimler ise İslâm’ın beş temel esası olarak gösterilen amellerin tatbikini de bu tarif içerisinde mütalaa etmişlerdir. (Mâturîdî, s. 373 vd) Bununla birlikte söz konusu tariflerde îmânın “kalp ile tasdik” yani gönle ait bir yöneliş ve kabul olması ortak nokta olarak göze çarpmaktadır. Bu noktada ise Cibrîl hadisinde belirtildiği üzere Allah’a, O’ndan başka ilah olmadığına, Hz. Muhammed’in O’nun kulu ve Resûlu olduğuna, meleklerine, kitaplarına, âhîret gününe, kadere; hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna kalben inanmak gerekir. (Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 1)

Kur’ân-ı Kerîm, zâhiren boyun eğmenin “iman etmek” sayılmayacağını, iman için kalbin tasdîkinin zarurî olduğunu şöyle vurgulamaktadır: **“Bedevîler «imân ettik» dediler. De ki: iman etmediniz. Fakat «biz (zâhiren) boyun eğdik» deyiniz. Zira iman henüz kalplerinize girmedi.”** (el-Hucurât 49/14)

Görüldüğü üzere imân, kalbin tam bir güvene ulaşma halidir. Bu sebeple şüphe ve zan gibi hususların gönülde yer bulmaması îcab eder. Binâenaleyh Allah’a ve O’ndan gelene, şüpheye düşmeden güvenebilmek, ancak ilâhî âyetlere gereği gibi inanmakla mümkün olabilecektir. Şu âyet, hakikî imanın şüpheden uzak ve sarsılmaz bir tasdik olduğunu vurgular mahiyettedir:

“Mü’minler ancak Allah’a ve Resûlüne iman eden, ondan sonra da asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte sâdık kimseler ancak onlardır.” (el-Hucurât 49/15)

Bunun yanında gerçek iman, kalbe girdikten sonra orada hapsedilecek bir şey değildir. Aksine kalbe yerleştikten sonra orayı harekete geçiren ve daha sonra da insanın tüm davranışlarını yönlendiren bir güçtür. Nitekim şu âyet-i kerîmede mü’minlerin şahsiyet yapılanmasında imânın bu yönüne dikkat çekilmektedir:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

“Mü’minler o kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperirir. O’nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman îmanlarını artırır ve Rablerine tevekkül ederler.” (el-Enfâl 8/2)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- de: “*Cennete kalpleri kuş kalbi gibi olan kimseler girecektir*” (Müslim, Cennet, 27) buyurmak suretiyle hakiki mü’minlerin imanlarının gereğini yerine getirme hususundaki kalbî duyarlılıklarına işaret etmektedir.

Diğer taraftan dinimizde îmân bağı, akrabalık bağının önüne geçmiş, mü’minler, yakınları da olsa, inanmayanları dost edinmemekle emrolunmuşlardır. (et-Tevbe 9/23; el-Mücâdele 59/22) Söz konusu kimselere karşı içtimâî anlamda hukûkî sorumluluklar yerine getirilir ancak bunlar mü’minin kalbindeki muhabbete ortak olamazlar. (en-Nisâ 4/135; el-Mâide 5/8) Böylece İslam, îmân sayesinde kan bağından ziyade şuur beraberliğine dayalı bir yakınlık öngörmektedir ki bu durum, **“mü’minler kardeşir”** (el-Hucurât 49/10) düsturuna yönelik bir gönüldaşıktır. Allah Teâlâ’nın “(Ey Resûlum!) **Mü’minlerden sana uyanlara tevâzu kanadını indir**” (eş-Şuarâ 26/215) buyruğunda da müslümanlar arasında bulunması gereken yakınlığa işaret edilmektedir.

Bu sebeple Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, mü’minlere karşı çok duyarlı ve hassas davranırdı. İmân ettim diyen herkes kendini onun güvenli iklimi içerisinde bulurdu. Öyle ki o, mü’minlere yönelik menfi bir tavırdan şiddetle kaçınırdı, ashâbı aleyhinde konuşulmasına dahi tahammül edemez ve şöyle buyururdu:

“Herhangi biriniz ashabımla alakalı (güzel olmayan) şeylerden bana bahsetmesin. Zira ben, sizin karşınıza temiz bir gönülle çıkmak istiyorum.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 28; Tirmizî, Menâkıb, 63)

Bir defasında Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Mâlik bin Dühşum isimli bir şahıs aleyhinde konuşan bir grup ashâbına:

“– Bu adam Allah’tan başka ilah olmadığına, benim Allah’ın Resûlü olduğuma şehâdet etmiyor mu?” dedi.

Onlar:

– O, bunu kalbinde olmadığı halde söylüyor, dediler.

Ardından Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Allah’tan başka ilah olmadığına, benim peygamber olduğuma şehâdet eden hiçbir kimse cehennem ateşine girmez” buyurmuş, (Müslim, İmân, 54) böylece İmân ettiğini söyleyen kimselerin gönül dünyaları hakkında ön yargılı davranarak sû-i zan beslemenin uygun olmadığını belirtmiştir.

Bir başka hadis-i şeriflerinde Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Kalbinde zerre kadar İmân bulunan kimsenin cehennem ateşinden kurtulup, neticede cennete gireceğini müjdelemektedir. (Buhârî, İmân, 33, Tevhîd, 19, 36; Müslim, İmân, 302, 316)

Ashaptan Üsâme bin Zeyd -radiyallâhu anh- da konumuzla yakından ilgisi olan bir olayı şöyle anlatır: Bir savaşta düşmandan bir kimseye yetiştik de yakalanacağını anlayınca, oracıkta hemen kelime-i tevhîdi okuyuverdi. Fakat biz bunu dikkate almadan adamı öldürdük. Dönüşte durumu Hz. Peygamber’e haber verdik. Bunun üzerine Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Kıyamet gününde «la ilâhe illallâh» kelimesi karşısında sana kim yardımcı olacaktır” buyurdu.

Ben de:

– Ey Allah’ın Resûlü o bunu ancak canının korkusundan söyledi, dedim.

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Bâri kalbini yarsaydın da bu sözü korkudan dolayı söyleyip söylemediğini bilseydin. Kıyamet günü «la ilahe illallah» kelime-i tevhîdi karşısında sana yardımcı olabilecek kim vardır.” buyurdu.

Üsâme -radiyâllahu anh- diyor ki:

Bu sözü o kadar çok tekrar etti ki, ben içimden ne olur artık tekrar etmese dedim ve keşke bu olaydan sonra müslüman olsaydım diye aklımdan geçti. (Ebû Dâvûd, Cihad, 95)

Öte yandan imânın Allah Teâlâ tarafından ihsan edilen bir hidayet olduğu da unutulmamalıdır. Cenâb-ı Hak **“Allah kime hidâyet etmek isterse onun kalbini İslâm’a açar”** (el-Enâm 6/125) buyurarak İslâm hidâyetini kalplere konulan bir lütuf olarak değerlendirmektedir. Bu sebeple mü’minler kesin olarak bilirler ki, Allah’ın lütuf ve rahmeti olmadıkça, hiçbir başarıya ulaşamazlar. Kalplerine bile sahip olamazlar. Zira *“kalpler Allah’ın elindedir.”* (Müslim, Kader, 17) Bu sebeple akl-ı selim sahipleri, Allah Teâlâ’nın kendilerinden yardımını esirgememesi, daima hidâyet üzere kalabilmeleri için şu şekilde duâ ederler:

“Rabbimiz! Bize hidâyet ettikten sonra kalplerimizi kaydırma! Bize kendi katından rahmet ihsan eyle! Şüphesiz ki, Sen bol ihsan sahibisin.” (Âli İmrân 3/8)

Ayrıca hadîs-i şeriflerde kıyamet vakti yaklaştığında, kalbinde zerre kadar imân bulunan hiçbir kimsenin kalmayacağı ifâde edilerek, imân nimetinin kalplerden çıkmasıyla dünya hayatının sona ereceğine dikkat çekilmektedir. (Müslim, İmâre, 176, Fiten, 116, 117) Bununla birlikte gönüllerdeki imân nurunun daim kalması ve neticede ebedi âleme o nurla gidilebilmesi için kalbin, takva, haşyet, merhamet, muhabbet, istiğfar, zikir ve duâ gibi mânevî güzelliklerle tezyîn edilmesi gerekir ki aşağıda bu meseleler tetkik edilecektir.

b. Takvâ

“Gücünüz yettiğinde Allah’a karşı takva sahibi olun!”

et-Tegâbûn 64/16

Takvâ, lügatte bir şeyden sakınmak ve korunmak, korkulan şeyden nefsi emin kılmak gibi mânalara gelir. Istılahtaki anlamı ise, dinin emirlerine sıkıca bağlanarak yasaklarından kaçınmak; bir başka ifâdeyle, nefsi bütün günah ve kötülüklerden ve bunlara götüren davranışlardan korumaktır. Özetle Allah’ın emir ve nehiylerine karşı sorumluluk bilincine takva, bu bilince sahip kimseye de muttakî denir. Muttakî kimse, haram olan şeyleri terk etmenin yanında şüpheli şeyleri terk etmekle takvâsını güçlendirme gayreti içinde olmalıdır. Hadîs-i şerifte,

“Helal belli, haram da bellidir. İkisi arasında bir takım şüpheli şeyler vardır ki, insanlardan pek çoğu onları bilmez. Şüphelilerden sakınıp korunan kimse (takvâ sahibi), ırzını ve dinini muhafaza etmiş olur. Dikkat ediniz! insan vücudunda bir lokmacık et parçası vardır ki, o iyi olursa bütün vücut iyi olur; o, bozuk olursa bütün vücut bozuk olur. İşte o et parçası kalptir” (Buhârî, İmân, 39; Müslim, Müsâkat, 107) buyrulur takvânın kemale ulaşabileceğine açıklık getirilmiştir. Ayrıca denilmiştir ki:

“Takvâ, kişinin dış görünüşünü insanlara karşı süslediği gibi, gönül dünyasını da Allah Teâlâ’ya karşı tezyin etmesidir.” (Râzî, I, 20)

Görüldüğü üzere takvanın temelinde kalbî hassasiyet vardır. Kur’an-ı Kerîm’de muttakilerin özellikleri şöylece ortaya konulmuştur:

“Gerçek iyilik (Birr), yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik sâhipleri, Allâh’a, âhîret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanan, servetini -kendisi için ne kadar kıymetli olsa da- akrabasına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve insanları kölelikten kurtarmaya harcayan; namazında devamlı ve dikkatli olan, zekâtını veren, verdiği sözü tutan, felâket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabredenlerdir. İşte onlardır sadâkat gösterenler ve işte onlardır gerçek takvâ sâhipleri!” (el-Bakara 2/177)

Bu âyette bir bakıma takvânın çerçevesi çizilmektedir. Alimler genel olarak takvâyı üç mertebede değerlendirmişlerdir. Birinci mertebe, ebedî azaptan kendini korumak için Allah’ı inkâr etmekten ve O’na ortak koştan sakınmaktır. İkinci mertebe, büyük günah işlemekten ve küçük günahlarda ısrar etmekten uzak durup farzları yerine getirmektir. Üçüncü mertebe ise **kalbini Hak’tan** alıko- yacak her şeyden uzak durup gönlünü tamamen Mevlâ’ya bağlamaktır ki bu mer- tebenin nihayeti yoktur. (Beydâvî, I, 48, 49; Elmalılı, I, 169)

Doğrusu takvâ konusunda sınırlar çizmek ya da mertebeler belirlemek pek mümkün gözükmemektedir. Zira takvâyı geliştiren, mârifet, amel ve duygular ki- şiden kişiye değişiklik arz edebilir. Binâenaleyh her insanın takvâsı ancak kendi gücü ve kulluk şuuru kadardır. Nitekim **“Gücünüz yettiğince Allah’a karşı tak- va sahibi olun!”** (et-Teğâbün 64/16) âyeti de söz konusu durumu ifade etmektedir.

Bununla birlikte takva hayatı yaşamak isteyenlerin Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in nezih hayatına tâbi olmaları kaçınılmazdır. Nitekim Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- de **“Sizin en muttakî olanınız benim”** (Buhârî, İmân, 13; Müslim, Sıyâm, 74) buyurmuş, dolayısıyla hayatının her safhasında bunun örne- ğini verdiğini ve kendisinin iyi takip edilmesi gerektiğini hatırlatmıştır.

Hadîs-i şerîflerde takvâ sahibi olmanın ölçüsü çok hassas tutulmuştur. **“Al- lahim! Senden hidâyet, takvâ, iffet ve gönül zenginliği isterim”** (Müslim, Zikir, 72) diye duâ ve niyazda bulunan Nebiyy-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyuru- yor ki:

“Kul, sakıncalı şeylere düşme endişesiyle sakıncası olmayan bazı şeyleri terk etmedikçe gerçek muttakilerin derecesine ulaşamaz” (Tirmizî, Kıyâme, 19; İbn Mâce, Zühd, 24) Ayrıca hadis-i şerifte insanın gönlünü tırmalayan ve başkalarının bilmesini arzu etmediği şey günah olarak tanıtıldığına göre, (Müslim, Birr, 14) muttaki bir müs-

lûman, kötü hareket etmemenin yanında kötü düşünceden de uzak olmalıdır. Abdullah bin Ömer -radiyallâhu anh- diyor ki:

“Kişi kalbini huzursuz eden şeyleri terk etmedikçe takvâ makamına ulaşamaz.” (Buhârî, İmân, 1) Haris el-Muhasibî de takvânın bedendeki tezahürünün emirlerle bağlanıp yasaklardan kaçınma; gönüldeki tezahürünün ise, Allah’ın farzları hususunda hesaba çekileceğini bilip, nâfile ibâdetleri sırf Allah için ihlasla yapmak olduğunu ifâde eder. (Muhâsibî, s. 40)

Bunun yanında gerek âyetlerde gerekse hadîs-i şerîflerde “takva” yegâne üstünlük ölçüsü olarak sunulmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm bir taraftan:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ

“Muhakkak ki Allah katında en üstününüz en muttaki olanınızdır”

(Hucurât 49/13) buyururken, diğer taraftan Allah’ın muttakîleri sevdiğini, (Âl-i İmrân 3/76) ve onlarla daima beraber olduğunu belirtmektedir. (en-Nahl 16/128) Ebû Hüreyre’nin naklettiği bir rivayete göre de bazı insanlar Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e:

– Ey Allah’ın Resûlü! İnsanların en şerefli kimdir? diye sordular, Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Allah’tan en çok ittika edenler (sakınanlar)dır” buyurdu.

– Ey Allah’ın Resûlü biz bunu sormuyoruz, dediler.

“– O halde, Allah’ın halili (İbrahim)’in oğlu, Allah’ın nebisi (İshâk)’ın oğlu, Allah’ın nebisi (Yakûb)’un oğlu, Allah’ın Nebîsi Yûsufur.”

– Ey Allah’ın Resûlü, biz bunu da sormuyoruz, dediler.

“– O halde siz benden Arap kabilelerini soruyorsunuz. (Bilin ki), Câhiliye döneminde hayırlı (şerefli) olanlar, şayet dînî hükümleri iyice hazmederlerse İslâmiyet devrinde de hayırlıdırlar” buyurdu. (Buhârî, Enbiyâ, 8, 14, 19; Müslim, Fedâil, 168)

Aslında, hadisin burada bizi ilgilendiren yönü, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e sorulan soruya verdiği cevaptır. Zira takvâ, bu noktada yegâne “üstünlük” ölçüsü olarak tanıtılmaktadır.

Pek muhtemeldir ki, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, kendisine soru yöneltenlerin neyi sormak istediklerini anlamış olmasına rağmen, onlara asıl üzerinde durulması gerekli olan meseleyi öğretmek maksadıyla bu cevabı vermiştir. İkinci olarak da “şeref” yönünden insanların en üstünü akla gelebilir. Hz. Peygamber bu hususta da büyük dedesinden itibaren hep peygamber olan

ve Kur'an'da başından geçenler "en güzel kıssa" olarak nitelendirilen Hz. Yusuf'u örnek göstermiştir.

Ancak sual soranlar, bu mânada "en üstün" olanı kastetmediklerini söyleyince, bu defa Efendimiz, Câhiliye devrinde üstünlüğün soy-sop ve ecdâdın şerefine nisbetle olsa bile, İslâm'da fazilet, hikmet, ilim ve dindarlık yönünden değerlendirildiğini beyan etmiştir. Ayrıca soy üstünlüğünün bir değer olabilmesi için "takvâ" ile desteklenmesi şarttır.

Görüldüğü üzere Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in zikri geçen hadis-i şerifteki her üç cevabı da "takvâ" merkezlidir. Hz. Yusuf'un özellikle Züleyhâ'ya karşı davranışlarının takvâyâ dayandığı, İslâm'ı iyi öğrenen, anlayan ve yaşayanların Allah korkusu ile dopdolu oldukları açıktır. Dolayısıyla Hz. Peygamber birinci cevabında açıkça, sonrakilerde dolaylı olarak "takvâ"nın en temel değer ölçüsü olduğunu ifade buyurmuştur.

Yine hadîs-i şerîflerde Allah Teâlâ'nın, kendisinden korkup çekineni ve ona ortak koşmaktan sakınanı (muttaki olanı) bağışlayacağı, (İbn-i Mâce, Zühd, 35) takvâ sahibi kulunu seveceği, (Müslim, Zühd, 11) kulun da nefsinin muhâsebeye çekmeden takvâyâ ulaşamayacağı haber verilmektedir. (Tirmizî, Kıyâme, 25)

Takvânın bu derece önemli olması ise imtihana tabi tutulan insanın muvafakiyet sınırını belirlemesinden kaynaklanır. Âyet-i kerîmede bu durum şöyle ifâde edilmiştir:

"Celâlim hakkı için mallarınız ve canlarınız hususunda imtihan olunacaksınız; sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok incitici sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve takvâ sahibi olursanız muhakkak ki bu, (yapılacak) işlerin en değerlisidir." (Âl-i İmrân 3/186)

İmtihanın muhatabı ise kalptir. Âyet-i kerîmede bu husus şöyle dile getirilir: **"Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısıyanlar (var ya) şüphesiz Allah onların kalplerini takvâ için imtihan etmiştir"** (el-Hucurât 49/3) Hz. Peygamber'in, mü'minlere yaptığı bazı tavsiyelerinden sonra ısrarla kalbine işaret ederek *"takvâ işte buradadır."* (Müslim, Birr, 32) buyurması takvânın esas mahallinin kalp olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Ayrıca kişinin kalbindeki takva derecesi yalnız Allah Teâlâ tarafından bilinir. Zira kalpleri açıp içine bakma imkanı yoktur. (Müslim, İmân, 158) Bu sebeple diğer insanlar bir kimsede takvâ vasfının olup olmadığını kesin olarak bilemezler. Gerçek muttakileri sadece Allah Teâlâ hakkıyla bilir ve ona göre mükâfaatlandırır. (Âl-i İmrân 3/115; en-Necm 53/32)

Takvâ sahibi kimselere ihsan edilecek mükafâtlar şu şekilde sıralanabilir.

1) İyi ile kötüyü ayırmaya yarayan bir anlayış ve günahların affı:

Bu husustaki ayette şöyle buyrulmaktadır: **“Ey imân edenler! Allah’a karşı takva çerçevesinde hareket ederseniz, O size iyi ile kötüyü ayırmaya yarayan bir anlayış (furkân) verir, günahlarınızı örter ve sizi bağışlar”** (el-Enfâl 8/29) Kur’ân kendisini tanımlarken “Muttakiler için hidayet rehberi” olduğunu söylemektedir. (el-Bakara 2/2) Dolayısıyla takvanın bir sonucu olarak ihsan edilen “furkan” a nail olmadan vahyin nurundan yeterince istifade edilemeyeceği anlaşılmaktadır.

2) Sıkıntı anında bir çıkış yolu ve umulmadık yerden rızık:

Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyuruyor ki:

“– Ben bir âyet biliyorum, eğer insanlar bunu kendilerine düstür edinseler onlara kafidir.

Sahâbîler:

– Yâ Resûlallah bu hangi ayettir? diye sorduklarında,

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Kim Allah’a karşı saygılı davranırsa (takva sahibi olursa) Allah ona bir çıkış ve kurtuluş yolu gösterir” (et-Talâk 65/3) ayetini okumuştur. (İbn-i Mâce, Zühd, 24)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in dikkat çektiği bu ayetin ardından, Allah Teâlâ **“Onu, hiç beklemediği yerden rızıklandırır”** (et-Talâk 65/4) buyurarak sadece manevî bir müşkilin halledilmesi değil, aynı zamanda maddî sıkıntıların da giderileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla hayatta karşı karşıya kalınan sıkıntılardan kurtulmanın çaresi, takvâdır.

3) Peygamber Efendimiz’e mânen yakınlık:

Muaz bin Cebel -radiyallâhu anh- anlatıyor:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- beni Yemen’e vâli olarak gönderdiği zaman Medine’nin dışına kadar uğurladı. Ben binek üzerindeydim, O ise yürüyordu. Bana bazı tavsiyelerde bulunduktan sonra:

“– Ey Muaz ! Belki bu senemden sonra beni bir daha göremezsin! İhtimal ki şu mescidime ve kabrime uğrarsın!” dedi.

Bu sözleri duyunca, Allah Rasûlü’nden ayrılmanın verdiği hüznle ağlamaya başladım.

Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Ağlama ey Muaz!...” buyurdu ve sonra yüzünü Medine’ye doğru çevirerek:

“– İnsanlardan bana en yakın olanlar, kim ve nerede olursa olsun Allâh’a karşı takvâ sâhibi olan müttakîlerdir.” buyurdu. (İbn-i Hanbel, V, 235; Heysemî, IX, 22)

4) Ebedi kurtuluş:

Takva sahibi kimselere verilecek nimetlerden birisi de cennettir. Kur’ân-ı Kerîm’de muttaki kimseler için hazırlanan bu mükafattan şöyle bahsedilmektedir: **“...Takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun!”** (Âl-i İmrân 3/133) Bir hadîs-i şerifte de “Allah’a karşı muttaki olunuz. Beş vakit namazınızı kılınız. Ramazan orucunuzu tutunuz. Mallarınızın zekâtını veriniz. (Sizden olan) yöneticilerinize itaat ediniz! Böylece Rabbinizin cennetine girersiniz.” (Tirmizî, Cum’a, 80)

Netice itibariyle tüm problemlerin çözümü, takva sahibi olmaktan yani Allah’a karşı sorumluluk bilinciyle düzenlenen bir hayat tarzından geçmektedir. Söz konusu bilincin makamı da kalptir. Dolayısıyla insanın dünyada huzurlu bir hayat sürdürebilmesi ve âhiret yurduna hazırlıklı gidebilmesi, ancak gönül dünyasını tezyin edecek takvasıyla gerçekleşebilir.

c. Allah Korkusu

**“Rabbinin makamında durup hesap
vermekten korkan kimseye iki cennet vardır”**

er-Rahmân 55/46

Kur’an-ı Kerim’de Allah korkusunu ifade etmek üzere çoğunlukla “havf” ve “haşyet” kelimeleri kullanılmaktadır. Ancak bu kelimeler eş anlamlı olmayıp aralarında bazı mânâ farklılıkları vardır.

“Havf”, işlenilen hata karşısında cezâyâ çarpılma korkusu ve hoş gitmeyen şeyin başa geleceği endişesiyle kalbin ürpermesi anlamındadır. “Haşyet” ise havfa benzemekle birlikte; bilgiye dayalı, tazimle karışık bir korku olması yönüyle daha husûsi bir mânâyâ sahiptir. Bu sebeple haşyet, âlimlerin vasfıdır.

Allah korkusuyla yakından ilgili bir de “vecel” kelimesi vardır ki celâdet, azap ve şiddetinden korkulan birisinin hatırlanması ya da görülmesi üzerine kalbin titremesi ve yüreğin hiplenmesidir. Burada “vecel”i diğerlerinden ayıran en önemli nokta korkunun daha yoğun bir şekilde hissiyata dönüşmesidir. Buna göre “havf” umum mü’minlerin vasfı iken, “haşyet” âlimlerin, “vecel” ise mukarrebûnun bir sıfatıdır.” (İbn-i Kayyim, Medâric, I, 549-550)

Kişinin Allah’a karşı takınması gereken edebî bir boyutu diye nitelendirilen Allah korkusunun merkezini, Kur’ân-ı Kerîm kalp olarak göstermektedir. Bu hususla ilgili dikkat çekici bazı ayetler şunlardır:

“Mü'minler ancak o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir” (el-Enfâl 8/2)

“...(Ey Nebî!) O mütevâzi, saygılı ve samimi insanları müjdele! Onlar ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer.” (el-Hacc 22/34, 35)

Âyetlerden anlaşıldığı üzere imanda kemâle ermiş mü'minlerin, Allah anıldığında kalpleri ürpermekte ve titremektedir. Nitekim bu kıvama erişememiş Müslümanlar:

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ

“İman edenlerin Allah'ın zikrine ve Hak'tan inen (Kur'an)a karşı kalplerinin yumuşama zamanı henüz gelmedi mi!?” (el-Hadîd 57/16) fermân-ı ilâhîsiyle gevşeklikleri sebebiyle uyarılmışlardır.

İbn-i Mes'ud -radıyallâhu anh-:

“Müslüman olmamızla Allâh Teâlâ'nın bu âyetle bizleri îkâzı arasında dört sene gibi kısa bir süre bulunmaktadır” demiştir. (Müslim, Tefsîr, 24) Binâenaleyh Cenâb-ı Hak, müslümanların belli bir kıvâma erebilmesi için kalplerinin kendi haşyeti ile dâima yumuşak kalmasını istemektedir.

Diğer taraftan ürperen kalplere sahip olanlar, emrolundukları şeyleri titizlikle yerine getirirler. (Nahl 16/50) Hatta yaptıkları amellerin geri çevrileceği endişesi ile yürekleri çarpar. Hz. Âişe diyor ki: **“Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yapanlar var ya, işte hayır işlerine koşan ve hatta bunun için yarışanlar onlardır”** (el-Mü'minûn 23/60, 61) âyeti nâzil olunca Allah Resûlü'ne:

– Âyette zikredilenler, zinâ, hırsızlık ve içki gibi haramları işleyenler mi-dir? diye sormuştum. O da:

“– Hayır ey Sıddık'ın kızı! Âyette anlatılmak istenen, namaz kıldığı, oruç tuttuğu ve sadaka verdiği halde bu ibâdetlerinin kabul olup olmama endişesiyle korkanlardır” buyurmuşlardır. (Tirmizî, Tefsîr, 23; İbn Mâce, Zühd, 20)

Ayrıca Cenâb-ı Hak **“Rabbinin makamında durup hesap vermekten korkan kimseye iki cennet vardır”** müjdesini vermektedir. (er-Rahmân 55/46)

Zâhirde Allah sevgisine zıt gibi görünen korku, gerçekte Allah sevgisi ile iç içedir. Hz. Peygamber'in hayatında bunun misallerini görmekteyiz. Sevgi, Allah'ı hakkıyla bilip tanımak demek olan marifetin bir meyvesi olduğu gibi, korku da Allah'ı gerektiği gibi bilmenin bir neticesi olmaktadır. Kişinin Allah hakkındaki bilgisi ve ona sevgisi arttıkça, Allah korkusu da o nisbette artar. Nitekim Fahr-i

Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-: “Ben Allah’ı en iyi bileniniz ve ondan en çok korkanınızım” (Buhâri, Edeb, 72; Müslim, Fedâil, 127) buyurarak bilgiyle korku arasındaki bu ilişkiye dikkat çekmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de, düşünüp anlayanların (el-Ankebût 29/43) ve Allah’tan hakkıyla korkanların (el-Fâtur 35/28) ancak âlimler olduğu bildirilmektedir. İbn-i Abbas -radiyallâhu anhuma-’ya göre, gerçek âlimler, Allah’ın her şeye kâdir olduğunu bilen, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayan, helal kıldığını helal, haram kıldığını haram kabul eden, Allah’ın emir ve tavsiyelerine uyan, O’na kavuşacağına ve ilminin hesabını vereceğine yakînen inanan kimselerdir. (İbn Kesîr, *Tefsîr*, III, 561)

Hidâyet ve rahmetin, Allah’tan korkanlara mahsus olduğunu belirten (el-Arâf 7/154) Kur’ân-ı Kerîm’in beyanına göre Allah’ın kendilerinden, kendilerinin de Allah’tan hoşnut olduğu kimseler, Rablerinden korkanlardır. (el-Beyyine 98/8) Zira, herhangi bir şeyden korkan ondan kaçır, fakat Allah Teâlâ’dan korkan kimse çareyi ona sığınmakta bulur. (İbn-i Kayyîm, *Medâric*, I, 550)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in hayatında müşâhade edilen engin Allah korkusu, bu konudaki âyetlerin en mükemmel şekliyle onun hayatına aksetmesinden ileri gelmektedir. Hz. Âişe annemiz kendisinden Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in ahlâkını soranlara, “onun ahlâkı Kur’an’dan ibaretti” cevabını vermiştir. (Müslim, *Müsâfirîn*, 139) Zaman zaman Allah korkusundan ağlayan ve bu sebeple ashâbının da ağlamasına vesile olan Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- (Müslim, *Cenâiz*, 12; Ebû Dâvûd, *Cenâiz*, 77) bir hadis-i şerîfte, iki damlanın Allah’a çok sevimli geldiğini; bunların, Allah korkusuyla akıtılan göz yaşı ve Allah yolunda dökülen kan damlası olduğunu belirtmiş, (Tirmizî, *Cihâd*, 26) bir başka hadislerinde de “Allah korkusu sebebiyle ağlayan kişi, (sağılan) süt memeye dönmedikçe cehennem girmeyecektir.” buyurmuştur. (Tirmizî, *Zühd*, 8)

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in tabiatıta cereyan eden bazı olaylar karşısında endişeye düştüğü görülmektedir. Onun bu endişeleri tamamen Allah korkusuyla alâkalıdır. Hz. Âişe -radiyallâhu anha-’ın naklettiğine göre, havanın aşırı rüzgarlı olduğu anlarda veya gökyüzünde siyah bir bulut görüldüğünde, Peygamberimizin yüzünün rengi değişir, bazen o buluta karşı durur bakar, bazen geri döner, eve girer çıkardı. Yağmur yağdığında ise sevinirdi. Bu tavırlarının sebebi sorulduğunda, Âd kavmine gelen azâbın kendi ümmetinin başına gelmesinden endişe ettiğini söylerdi. (Müslim, *İstiskâ*, 14, 15, 16)

Bu beyanlar Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in daima dikkatli ve ihtiyatlı oluşunun ve bunu başkalarına da öğretmek isteyişinin bir işareti olarak kabul edilmelidir.

Korkunun tedbirli ve ihtiyatlı olmayı telkin ettiği modern psikolojide de dile getirilir. Şöyle ki korku, ferdin azim ve cehdini artıran bir âmil olarak kişinin

geleceğe yönelik hazırlık yapmasını sağlamaktadır. (Arthur, *Eğitim Psikolojisi*, I, 103) İslâm âlimleri de korkuyu Allah'ın kamçısı olarak vasıflandırmışlardır. Nitekim korku vesilesiyle insanlar, ilim ve amele sevk edilirler. (İbnü'l-Cevzî, *Minhâc*, s. 316)

Netice olarak, bir kalbe îmân girmişse, orada Allah korkusu başlamış demektir. Çünkü Allah'ın yüceliğine, kullarını birgün hesaba çekeceğine inanmış günahkar bir mü'min, Allah'ın azabından korkup titreyeceği gibi Hakk'ı daha iyi bilen âlimler ve ârifler de O'nun kemâli, celâli ve cemâli karşısında gereği gibi kulluk yapamadıklarını hatırlayıp üzülecek ve gönülleri adeta kuş kalbi gibi çarpacaktır. Hülâsa mü'min olan herkes, Allah adıyla irkilecek ve ürperecektir. Taşlar bile Allah korkusu ile yerinde duramayıp yuvarlanırken, sertlikte taştan da ileri, ürperme nedir bilmeyen hissiz bir gönüle sahip olmak, ilâhî rahmetten mahrumiyetin göstergesidir. (el-Bakara 2/74) İşte bu sebeple Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Allâhım, faydasız ilimden, korkmayan kalpten, doymayan nefisten ve icâbet edilmeyen duâdan sana sığınırım” diyerek bu acı sonuçtan Rabbine ilticâ etmiştir. (Müslim, Zikr, 73)

Bununla birlikte Resûlullah'ın hayatında günlük heyecanlardan kaynaklanan korku çeşidine rastlanmaz. O, başkasında örneğine rastlanamayacak derecede cesur ve korkusuzdur. Dilimizde korkaklık olarak adlandırılan bu hâl, Arapçada “cübñ” veya “cebânet” terimiyle ifâde edilmektedir ki, Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu durumdan Allah'a sığınmıştır. (Buhârî, Da'avât, 36) Bir aylık uzaklıktan düşmana korku verebilecek özelliğe sahip bir peygamber olarak (Buhârî, Cihâd, 122) *“Beni asla cimri, yalancı ve korkak bulamazsınız”* (Buhârî, Cihâd, 24, Nesâi, Hibe, 1) buyurmuştur.

Âyet-i kerîmede gerçek mü'minlere yardım olarak Allah Teâlâ'nın kâfirlerin kalblerine şiddetli korku salacağı belirtilmiş; korkaklığın ise daha ziyâde inkar edenlerin hastalığı olduğu vurgulanmıştır. (Âl-i İmrân 3/151; el-Enfâl 8/12) Ayrıca Resûlullah, dünyayı aşırı bir şekilde sevip, ölümden ciddi şekilde korkan mü'minlerden düşmanlarının çekinmeyeceğini, bu tür kimselerin, düşman karşısında hezimete uğrayacaklarını belirtmiştir. (Ebû Dâvûd, Melâhim, 5)

Şu halde Allah'tan korkmak ile korkaklık tamamen farklı şeylerdir. Allah korkusu, övülen ve arzu edilen bir hâl iken; korkaklık, yerilmiş ve sakınılması gereken kötü huy olarak görülmüştür.

d. Muhabbet

“İman edip salih ameller işleyenler için Rahman

olan Allah (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.”

(Meryem 19/96)

Türkçe’de sevgi kelimesiyle ifade ettiğimiz muhabbet, dostluğun samimî ve katıksız hâlidir. Hayatın özünü teşkil eden muhabbet, sevgiliye kavuşma ve onun güzelliğini görme heyecanı içinde bulunan kalbin, ihtizaza gelip coşmasına sebep olan bir duygudur. Muhabbetin nefsanî ve rahmanî olmak üzere iki vechesi vardır. Allah’a ve onun rızasına yönelik her sevgi rahmânî, diğer tüm sevgiler ise nefsanîdir.

Kur’an-ı Kerîm kalbî bir yöneliş ve arzuyu ifade eden muhabbetin, hakikatte yalnız Allah Teâlâ’ya teveccühünün lüzûmu üzerinde ısrarla durur. Nitekim Hz. İbrâhim’in dilinden **“Ben batanları (yok olanları) sevmem”** (el-En’âm 6/76) buyrulurken fânî varlıkların gerçek anlamda sevgiye layık olmadıkları vurgulanırken, Allah’tan başka varlıkları, Allah’ı sever gibi sevmenin yanlışlığı da şöyle beyan edilir:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ

“İnsanlardan bazıları Allah’tan başkasını Allah’a denk ilahlar edinir de onları Allah’ı sever gibi severler. İman edenlerin Allah’a karşı sevgileri ise her şeyden daha sağlam ve kuvvetlidir.” (el-Bakara 2/165)

Şu âyet-i kerîmede ise kalbin tezyin edildiğini, iman nimetinin temelinde muhabbetin olduğunu görmekteyiz:

“...Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde süsledi. Küfrü, fıskı ve isyâmı ise çirkin gösterdi.” (el-Hucurât 49/7)

Kalpde sevgi duygusunun oluşmasında, seven ve sevilen bakımından güzellik ve kemâl önemli bir unsurdur. Zira insan, bozulmamış selîm bir fıtrata sahipse güzelliğe ve kemâle karşı gönlünde tabîî bir akışın varlığını hissedecektir. Dolayısıyla kemal ve güzelliğin olduğu yerde sevgi de olacaktır. Hadîs-i şerîfte **“Allah güzeldir, güzelliği sever”** (Müslim, Îmân, 147) buyrulmakla sevginin menbaında güzelliğin bulunduğu belirtilmektedir. Buna göre bütün güzelliklerin sahibi olan Allah, aynı zamanda gerçek sevginin kaynağıdır. Çünkü O, **Vedûd**’dur. (el-Burûc 85/14) **“Vedûd”** ismi, “çok seven” mânasına geldiği gibi “çok sevilen” anlamına da gelir. (Râzî, XXXI, 112)

Hadîs-i şerîfte sevilen bir kulun diğer varlıklara nasıl sevdirdiği şöyle anlatılır:

“Allah bir kulu sevdiği vakit, Cibrîl’i çağırır ve şöyle buyurur:

– Ben falan kulumu seviyorum onu sen de sev.

Ve onu Cebrâil de sever. Daha sonra Cibrîl semâ halkına (meleklerle) şöyle seslenir:

– *Gerçekten Allah falanı seviyor, onu siz de sevin.*

Artık onu semâ ehli de sever. Bundan sonra Allah onu yeryüzündeki kullarına da sevdendirir.” (Müslim, Birr, 157)

Sevgi, kalbî bir duygu olması itibarıyla mücerred, tezâhürleri bakımından da müşahhas bir durum arz etmektedir. Dolayısıyla gereği yerine getirilmeyen sevgi iddiası, sadece bir sözden ibarettir. Nitekim Allah’ı sevdiklerini söyledikleri hâlde Allah Resûlü’ne ittâba etmeyen kimselerin sevgi iddiaları gerçekçi değildir. Bu hususa Kur’an-ı kerîm’de şöyle dikkat çekilmektedir:

“(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana tâbî olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.” (Âl-i İmrân 3/31)

Fahri Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in “iman nedir?” sorusuna, kelime-i şehâdeti zikrettikten sonra, “*Allah ve Resûlü’nün kişiye her şeyden daha sevimli olmasıdır*” (İbn-i Hanbel, IV, 11) sözleriyle karşılık vermesi de öncelikli sevginin çerçevesini göstermesi bakımından önem arz eder. Bir başka hadiste ise, “imânın tadını almanın” ancak böyle bir sevgiyle mümkün olabileceği belirtilmiştir. (Buhârî, İman, 9; Müslim, İman, 67)

Enes bin Mâlik’in naklettiği bir rivayete göre bedevînin biri Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e:

– Kıyamet ne zaman kopacak? diye sordu.

Efendimiz:

“– *Kıyamet için ne hazırladın?*” buyurdu.

Bedevî:

– Allah ve Resûlü’nün sevgisini, dedi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *O hâlde sen, sevdiğin ile berabersin*” buyurdu.

Bu hadîs-i şerîfi duydukları zaman ashâb-ı kirâm da çok sevinmişlerdi. Hatta Enes -radıyallâhu anh-’ın söylediğine göre, İslâmiyet’le şereflendikten sonra hiçbir şeye böylesine sevinmemişlerdi. Enes sevincini şöyle dile getirmişti:

“Ben Allah’ı, Resûlü’nü, Ebû Bekir’i ve Ömer’i seviyorum. Onların yaptığı ibadetleri ve hayırlı işleri yapamasam bile onlarla beraber olmayı umuyorum.” (Müslim, Birr, 163)

Doğrusu beraberlik için aynı seviyeyi paylaşmak ya da aynı şeyleri yapmak şart olmasa da kişi beğendiği ve takdir ettiği kimselere tâbi olmaya çalışır. Bu sayede herkesin kalbindeki muhabbetin tezahürü, takati nisbetince yaptığı işlerde kendini gösterir. Aksi halde iddiadan öteye geçmeyen kuru bir sevgi, kişinin kurtuluşuna vesile olamaz. Bir âyet-i kerîmede hakiki sevginin imân ve onun tezahürü olan salih ameller sayesinde gerçekleştiği şöyle beyan buyrulmaktadır:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا

“İman edip salih ameller işleyenler için Rahman olan Allah (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.” (Meryem 19/96) İbn-i Abbas -radiyallâhu anhuma- bu ayetteki “sevgi yaratma” ifadesini “Allah’ın onları sevmesi ve başkalarına sevdirmesi” şeklinde tefsir etmiştir. (İbn- Kesîr, *Tefsîr*, III, 141)

Kalbin hakiki sevgiyi elde edememesi ise, Allah’ı tanımamak ve O’nun nimetlerine karşı nankörlük etmekten kaynaklanır. Kur’ân-ı Kerîm böyle sevgisiz güruhların helâk edileceklerini ve onların yerine gönülleri sevgiyle dolu toplumların getirileceğini şöyle ifade etmektedir:

“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, yakında öyle bir toplum getirecek ki O, onları sever, onlar da O’nu severler...” (el-Mâide 5/54)

Bu âyet, Allah ile kul arasında karşılıklı bir muhabbet bağının gerekliliğini açık bir şekilde vurgulamaktadır. Din, bir teslimiyet ise teslimiyetin esası da muhabbettir. Bu itibarla bizzat Allah’tan muhabbet talebinde bulunmak, kulluğun zarurî bir gereği olmaktadır. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in:

“Allâhım! Sen’den sevgini, Sen’i sevenlerin sevgisini ve Sen’in sevgine ulaştıracak ameli talep ediyorum. Allâhım! Sen’in sevgini bana nefsimden, âilemden, malımdan ve soğuk sudan daha sevgili kıl!” (Tirmizî, *Deavât*, 72) mealindeki duâları da böyle bir talebin gerekliliğine işaret etmektedir.

İnsanın şiddetle muhtaç olduğu Allah sevgisini, kalbimizde duyabilmek için, O’nun yarattıklarını, bilhassa eşref-i mahlukât olan insanı sevmek gerekir. Nitekim Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in “*Îmân etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de îmân etmiş olamazsınız*” (Müslim, *Îmân*, 93) buyruğu gerçek îmânın, dolayısıyla gerçek sevginin boyutlarını belirtmesi bakımından önemlidir.

Kaynağı Allah’a dayanan bu sevgi, kalbin azığı, ruhun gıdası, gözün nûrudur. Sevgi sermayesinden mahrum olan kimseler yaşayan ölümler sınıfından sayılır. Sevgi nûrunu yitirenler, karanlıklar denizinde kaybolurlar. Sevgi şifâsından mahrum olanların kalpleri, bütün hastalıklara açık durumdadır. Sevmeyi başaramayan-

lar, hayatlarını elem ve keder içinde geçirirler. Sevgi, îmân ve amellerin rûhudur. Bu duygudan mahrum olanlar, ruhsuz ceset gibidirler. (İbn-i Kayyim, *Medâric*, III, 6, 7)

Öte yandan şiddetli sevgi, kalbe has bir duygu, hatta bir sezgi olduğu için pervasızdır. Sanki aklın ve mantığın bütün hükümlerini altüst eder. Kendi istiklalinin fermanını kendisinden alır. O “ye” derse yenir, “gör” derse görülür. İşte kalbin sevgiyle birleşen sezgi yanı, bu şekilde bağımsız bir haldir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- “*Sevgin, seni kör ve sağır eder*” (Ebû Dâvûd, Edeb, 116) buyurmakla bu hususa vurgu yapmakta; bir başka hadis-i şerifte de biz mü'minleri her meselede olduğu gibi sevgide de itidale şöyle çağırmaktadır: “*Dostunu severken ölçülü sev, zîrâ günün birinde düşmanın olabilir. Düşmanına da ölçülü bir şekilde buğzet, çünkü günün birinde dostun olabilir.*” (Tirmizî, Birr, 60)

Diğer taraftan kişinin, Allah ve Resûlü'nün sevgisini ön planda tutarak, meşru daire içerisinde yaşamaya vesile olan şeyleri sevmesi tabii bir duygudur. Bir âyet-i kerimede bu hususa şöyle dikkat çekilmektedir: “**Nefsanî arzulara, (hususiyile) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.**” (Âl-i İmrân 3/14)

Kalp-te cereyan eden muhabbetin en saf ve katıksız olanı ebeveynin, özellikle annenin çocuğuna gösterdiği sevgidir. Yavrusunun yüzüne bakınca, kalbinde sevgi sıcaklığını, onu özleyince de hasret acısını hisseder. Bir hadîs-i şerifte çocuğu ölen kimse için, Allah Teâlâ'nın, meleklerine: “*Kulumun çocuğunu elinden aldınız, onun gönlünün meyvesini kopardınız*” (Tirmizî, Cenâiz, 36) buyrulmak suretiyle bu gerçeğe işaret edilmektedir.

Netice olarak, insan hissiyâtını son derecede etkileyici bir mahiyete sahip olan sevgi duygusu, bilhassa kalp-Allah ilişkisi bakımından oldukça önem arzeder. Öyle ki Allah ile kul arasında muhabbet kalmamışsa, hayatın da anlamı kaybolmuş demektir. Zira insanın yaratılış gayesi Allah'a kulluk, kulluğun özü de teslimiyet ise, teslimiyeti gerçekleştiren yegane unsur muhabbetir. Kur'an ve Sünnet'te sevginin kime, neye ve ne ölçüde olması gerektiği gibi meseleler detaylı bir şekilde açıklanmış, bu hususta öncelikle teslimiyetin elde edilmesine vurgu yapılmıştır. Dolayısıyla hesap günü insanı kurtaracak olan kalb-i selîm, bir diğer ismiyle Allah'a teslim olan kalbi elde etmenin temelinde, gönlün Allah sevgisiyle doldurulması yatmaktadır.

e. Merhamet

“Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki,

Ra-hı-me filinin masdarı olan “merhamet” ve “rahmet” kelimeleri yufka yüreklilik, yumuşak kalplilik ve acıma duygusuna sahip olmak gibi mânalara gelir.

Merhamet, Allah’ın **“Rahmân”** ve **“Rahîm”** sıfatlarının tecellisi olan ilâhî bir duygudur. Rahmân sıfatı, Allah Teâlâ’nın inanan-inanmayan ayrımı yapmadan bütün insanlara, hatta bütün varlığa uzanan, en geniş daireli rahmetidir. Rahîm sıfatının işaret ettiği merhamet ise, kıyâmet günü yalnız mü’minlere gösterilecek özel bir merhamettir. (Râgıb, s. 192) Bir âyet-i kerîmede bu husus şöyle dile getirilir:

وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ

“Rahmetim her şeyi kuşatmıştır. Onu (bilhassa) müttakîlere, zekat verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.” (el-A’râf 7/156)

Allah’ın rahmetinin hesap gününde özellikle mü’minlere has olması ilâhî adâlet gereğidir. Bu, hayırla şerrin, aydınlıkla karanlığın, Mûsa ile Firavun’un farkını belirlemektir. Yoksa **“Merhamet edenlerin en merhametlisi olan Allah”** (el-A’râf, 151; el-Mü’minûn 23/109) kullarına hiç bir zaman zulmetmez.

Öte yandan Allah Teâlâ, yoldan sapanları hidayete çağırırken merhametiyle tecelli edeceğini şöyle haber vermektedir:

“De ki: Ey nefisleri aleyhine (günah işlemekle) haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin! Allah, bütün günahları bağışlar. Çünkü O, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.” (ez-Zümer 39/53)

Hiç şüphesiz burada ilâhî rahmetin enginliğinin hatırlatılması, günah işlemeye teşvik için değil, en günahkâr insanların bile bir an önce tövbe etmelerini sağlamaya yöneliktir. Âyet-i kerîmenin nüzûl sebebi kâfirlerin müslüman olmasını murad etmek ise de, hükmün âsîlerin tövbesini kapsadığında da şüphe yoktur. (Râzî, xxvii, 5) Çünkü Allah Teâlâ, Kurân-ı Kerîm’de sadece şirk ve küfür üzere ölen kimseleri affetmeyeceğini, bunun dışında dilediği kimselerin bütün günahlarını bağışlayabileceğini haber vermiştir. (en-Nisa 4/48)

Ömer bin el-Hattâb -radiyallâhu anh-’dan nakledilen şu rivayet Allah’ın kullarına olan merhametini tasvir etmesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Hz. Ömer diyor ki:

(Bir keresinde) Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e esirler getirildi. Bir de baktık ki esirlerden bir kadın (ayrı kaldığı çocuğunu) araştırıyor da, esirler

arasında bir çocuk bulduğu vakit, onu alıyor göğsüne bastırıyor ve emziriyordu. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bize:

“– *Bu kadının çocuğunu ateşe atacağına ihtimal verir misiniz?*” diye sor-du.

– Hayır, vallahi asla atamaz! dedik.

Bunun üzerine Nebiyy-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- :

“– *İşte Allah Teâlâ kullarına, bu kadının yavrusuna olan şefkatinden daha merhametlidir*” buyurdu. (Müslim, Tevbe, 22)

Merhamet cevherinin sadece insanlara değil, bütün mahlûkâta verilmiş büyük bir lütuf olduğunu ve bize verilen merhametin Allah’ın nezdinde olana göre çok sınırlı bulunduğunu Resûlullah şöyle dile getirir:

“*Cenâb-ı Hak rahmetini yüz parçaya ayırdı; bunun doksan dokuzunu kendi katında tuttu da bir parçasını yeryüzüne indirdi. İşte bu bir parça rahmet sebebiyle yaratıklar birbirine merhamet eder. Ana atın, (süt emzirirken) yavrusuna zarar verir diye ayağını yukarı kaldırması bile, bu yüzde birlik rahmetin eseridir.*” (Buhârî, Edeb, 19, Müslim, Tevbe, 17)

Allah Teâlâ’nın en belirgin vasfı merhamet olduğu gibi, Resûlü Hz. Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in en önemli niteliği de merhamettir. Nitekim o, bizâtihi âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. (el-Enbiyâ 21/107) Bu yüzden Allah Teâlâ, kendi isimlerinden olan **Raûf** (çok şefkatli) ve **Rahîm** (çok merhametli) sıfatlarını Efendimiz’e de vermiştir ki, önceki peygamberlerden hiçbiri bu sıfatların ikisine birden mazhar olamamıştır. (Kurtubî, VII, 192) Zira katı kalpli Câhiliye devri insanı arasında İslâm’ın tutunup filizlenmesi, ancak böyleengin bir merhamete sahip Peygamber sayesinde mümkün olabilmiştir. Çünkü şefkat ve merhamet, katılığı yumuşatan, nefretin yerine sevgiyi davet eden, insanları birbirlerine yaklaştıran bir duygudur. Bütün bu gerçekler Kur’ân-ı Kerîm’de şu şekilde dile getirilmektedir:

“Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şâyet sen kaba ve katı kalpli olsaydın hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi.” (Âl-i İmrân, 159)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, merhamet duygusunun öncelikle inananlar arasında tesis edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu hususta:

“*Mü’minler birbirini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücûd gibidir. Vücûdun herhangi bir uzvu rahatsız olursa, diğer uzvları da bu yüzden ateşlenir ve uykusuz kalır*” buyurmuştur. (Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66)

Ayrıca insanın merhamet sahibi ve yardımsever bir ruh yapısına sahip olabilmesi için sevgi duygusunun kendisinde yer etmiş olması gerekir. Zira sevginin

olmadığı yerde merhametin söz konusu edilemeyeceğini şu hadîs-i şerifte açıkça görmekteyiz. Hz. Peygamber'in bazı çocukları öptüğünü gören bir bedevi buna hayret etmiş ve:

– Demek siz çocukları öpüyorsunuz, ha! Halbuki biz onları hiç öpmeyiz. demişti.

Bu adama acıyarak bakan Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Şâyet Allah, senin kalbinden merhameti söküp almışsa ben ne yapabilirim ki!*” buyurmuştu. (Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fezâil, 65)

Yine Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- kızı Zeyneb'in can çekişmekte olan çocuğunun durumuna dayanamayıp ağlamış, bunu görenler hayretlerini saklayamayarak:

– Sen de mi ağlıyorsun ya Resûlallah? dediklerinde, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Bu bir rahmettir. Allah Teâlâ onu kullarının kalplerine koymuştur. Cenâb-ı Hak, ancak merhametli olan kullarına rahmet eder*” buyurmuştur. (Buhârî, Cenâiz, 33; Müslim, Cenâiz, 11)

Merhametin olmayışı, kalp katılığıının bir sonucudur. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- kalbinin katılığıından şikâyet eden bir sahâbîye, “*Eğer kalbinin yumuşamasını istiyorsan fakiri doyur, yetimin başını okşa!*” (İbn-i Hanbel, II, 263, 387) buyurarak gönlü kırık, yardıma muhtaç kimselere merhamet duygusuyla yaklaşmanın kişide oluşturacağı vicdânî duyarlılığa vurgu yapmıştır.

Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ümmetine öğrettiği merhamet, sadece yakınları ve inanları değil, bütün insanlığı ve hatta bütün mevcûdâtı kucaklamaktadır. Bir hadiste bu husus şöyle ifade edilmiştir:

“*İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez.*” (Müslim, Fedâil, 66)

“*Merhamet edenlere, Allah da merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki, göktekiler de size merhamet etsin.*” (Ebû Dâvûd, Edeb, 58; Tirmizî, Birr, 16)

Bir başka hadîs-i şerifte ise yaptığı fuhuş ve ahlaksızlık sebebiyle günah bataklığına saplanmış bir kadının, bir köpeğe acıyıp yardım ettiği için Allah'ın af ve mağfiretine kavuştuğu bildirilmektedir. Öyle ki güneşin ortalığı kasıp kavurduğu bir günde, zikri geçen bu günahkâr kadın çölde susuzluktan yorgun düşer. Gördüğü bir su kuyusuna inerek susuzluğunu giderir. Yukarı çıktığında susuzluktan bitkin hale gelmiş, nerdeyse ölmek üzere olan bir köpeğin kuyunun etrafında dolandığını, nemli toprağı yalayıp durduğunu görür. Hayvanın bu durumuna acıyan kadın, tekrar kuyuya inerek ayakkabısına su doldurup köpeği sular. Onun bu

merhametli davranışından hoşnut olan Allah Teâlâ, işlemiş olduğu günahları affeder. (Müslim, Selâm, 153-155)

Görüldüğü üzere merhamet, bazı kimselerin sandığı gibi, sadece bir acıma duygusu değildir. Sevgi ile gelişen, yardım ve fedâkârlıkla büyüyen şümüllü bir histir. Şayet bir kalpte merhamet yoksa o kalp, hastadır.

Alemlere rahmet olarak gönderilen Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- gerek örnek tavırlarıyla gerekse sözlü beyanlarıyla yer yüzünde merhametin en büyük temsilcisi olmuştur. Bizim medeniyetimizin diğer medeniyetlerde bulunmayan mümtaz vasfı, bu gönül ikliminin izlerini taşımasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde insanlığı kaos ve kargaşadan kurtarıp dünyanın yaşanılır bir hale gelmesini istiyorsak, kaynağı Allah’a uzanan buengin rahmetin tekrar kalplerde yeşermesini sağlamamız gerekir. Nitekim Efendimiz’in sünnetine tabi olan, gönülleri muhabbet ve merhametle dolu mücahit müslümanlar, vaktiyle zulmet içerisindeki insanlara İslâm’ın nurunu takdim ederken, beldelerin fethinden önce kalplerin fethiyle işe başlamışlardır.

f. İstiğfar ve Zikir

“Onlar, bir kötülük yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman,

Allah’ı zikredip günahlarından dolayı hemen istiğfâr ederler.”

Âl-i İmrân 3/135

İstiğfar Allah’tan hata ve günahların bağışlanmasını istemek demektir. İstiğfarın gönül dünyamızın arınmasında önemli bir yeri vardır. Öyle ki hakkıyla yapılan istiğfar sayesinde kişi, kalbinin paslanmasına yol açan günah kirlerinden kurtulur. Bu hususta Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmaktadır:

“Kul bir hata işlediği zaman kalbine siyah bir nokta düşer. Eğer tevbe edip affını dilerse, kalbi bu lekeden temizlenir, cilâlanır. Ancak tekrar günaha dönerse bu noktalar çoğalarak kalbin tamamını kaplar. İşte Allah Teâlâ’nın Kur’an’da zikrettiği (el-Mutaffifîn 83/14) kalbin kirlenmesi (paslanması) budur.” (Tirmizî, Tefsîr, 83; İbn Mâce, Zühd, 29)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, her gün çok sayıda yaptığı tevbe ve istiğfarı kalbî hayatıyla şöyle alâkalandırır:

“Bazen kalbimin perdelendiği olur. Bu yüzden ben Allah’a günde yüz defa istiğfâr ederim.” (Müslim, Zikir, 41)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in kalbinin perdelenmesi, sahip olduğu âlî konumuna nispetledir. Onun Allah Teâlâ ile hemen hemen hiç eksilmeyen kuvvetli bir gönül bağı vardı. Efendimiz, bulunduğu peygamberlik makamı

gereği, yemek, içmek, uyumak ve eşleriyle bir arada bulunmak gibi dünyevî işlerle meşgul olmasının, bu alâkayı bir ölçüde zayıflatığına işaret etmektedir. Biz farkında olmasak bile, Cenâb-ı Hak ile her an beraber olan hassas bir kalp için bu keyfiyet önem arzeder.

Ayrıca bu nevi hadisleriyle Peygamber Efendimiz, bizlere gönül dünyamızın imarında tövbe ve istiğfârın ne derece önemli olduğunu anlatmaktadır.

İstiğfâr eden kimse, diliyle Allah Teâlâ’dan bağışlanma niyâz ederken, kalbini ve bedenini de mümkün olduğunca günahlardan uzak tutmalı ve günah işlemekte ısrarcı olmamalıdır. Zira kulluk bunu gerektirir. Kur’ân-ı Kerîm’de söz konusu durum şöyle beyan edilmektedir:

“Onlar, bir kötülük yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman, Allah’ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen istiğfâr ederler. Zaten günahları Allah’tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar işledikleri günahta, bile bile ısrar etmezler.” (Âl-i İmrân 3/135)

“Ey imân edenler! Allah’a samimiyetle tevbe edin. Umulur ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter. Allah, Peygamberi ve beraberindeki mü’minleri utandırmayacağı günde, sizi içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar...” (et-Tahrîm 28/66)

İstiğfara devam etmenin insanı huzura kavuşturacak maddî ve mânevî faydaları bulunmaktadır. Bu durum hadis-i şerifte şöyle dile getirilmiştir:

“Bir kimse istiğfârı dilinden düşürmezse, Allah Teâlâ ona her darlıktan bir çıkış, her üzüntüden bir kurtuluş yolu gösterir ve ona beklemediği yerden rızık verir.” (Ebû Dâvûd, Vitir, 26)

Tâbiîn neslinin en tanınmış şahsiyetlerinden Hasan-ı Basrî hazretleri, kuralıktan, fakirlikten, çocuğunun olmamasından, tarlasının verimsizliğinden şikâyet eden ve kendilerine yol göstermelerini isteyen muhtelif insanlara, hep aynı şeyi tavsiye etmiştir: İstiğfar etmek. Yanında bulunanlar ona, bu kimselerin dert ve sıkıntılarının farklı farklı olduğu hâlde neden hepsine aynı şeyi tavsiye ettiğini sorduklarında, o büyük veli, himmete muhtaç kimselerin dertlerine devâ olacak şu âyet-i kerîmeleri okudu:

“Rabbinizden mağfiret dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır. (Mağfiret dileyin ki) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsın, mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın, size bahçeler ihsan etsin, sizin için ırmaklar akıtsın.” (Nuh 71/10-12) (Kurtubî, XVIII, 302)

İstiğfarın nasıl yapılması gerektiğine gelince bu husustaki hadis-i şeriflerde bizlere yol gösteren çok değerli bilgiler mevcuttur. Sevbân -radiyallâhu anh- diyor ki:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, selâm verip (farz) namazı bitirince üç defa istiğfâr eder ve “*Allâhümme ente’s-selâmü ve minke’s-selâmü, tebârekte yâ ze’l-celâli ve’l-ikrâm*” derdi.

Bu hadisin râvilerinden biri olan Evzâî’ye:

– İstiğfâr nasıl yapılır, diye soruldu.

O da şöyle cevap verdi:

– Estağfirullah, estağfirullah dersin. (Müslim, Mesâcid, 135)

Efendimiz’in sünnetine uyarak kıldığımız farz veya sünnet namazlardan sonra “*Allâhümme ente’s-selâm...*”ı hepimiz okuruz. Ama bundan önce üç defa, “Allah’tan beni bağışlamasını dilerim.” anlamında “estağfirullah” deme sünneti halkımız arasında unutulmaya yüz tutmuştur. Halbuki bizler bu sünneti yeniden ihya edebiliriz. Zira namazı bitiren ve Rabbinin huzurundan ayrılan insan, namazdan hemen sonra istiğfâr etmekle, “Rabbim! Sana sunmam gereken kulluğu hakkıyla yapamadım; beni bağışla!” diyerek Yaratıcıyla alâkasını güzel bir şekilde sürdürmüş olur.

İbn-i Mes’ûd -radiyallâhu anh-’dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“Her kim,

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ

«Kendisinden başka ilâh bulunmayan, ebedî hayatla daima diri olan, her şeyin varlığı kendisine bağlı olup kâinatı yöneten Allah’tan beni bağışlamasını diler ve günahlarıma tövbe ederim.» diye yalvarırsa, savaştan kaçmış bile olsa, günahları bağışlanır.” (Ebû Dâvûd, Vitr, 26; Tirmizî, Deavât, 118)

Hiz. Âişe -radiyallâhu anhâ- da diyor ki: Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- vefatından önce sık sık “*Sübhanêke ve bi-hamdike, estağfiruke ve etûbü ileyk: Ben Sen’i ulûhiyet makamına yakışmayan sıfatlardan tenzih eder ve Sana hamdederim. Beni bağışlamamı diler ve günahlarıma tövbe ederim.*” derdi. (Müslim, Salât 218)

Ayrıca Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- zengin üslûbu ve geniş mânasıyla dikkati çeken, “Seyyidü’l-İstiğfar” diye isimlendirdiği şu duâyı da bizlere tavsiye etmektedir:

“İstiğfârın en üstünü kulun şöyle demesidir:

اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ أَعُوذُ بِكَ
مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ

«Allahım! Sen benim Rabbimsin. Sen’den başka ibadete lâıyk ilâh yoktur. Beni Sen yarattın. Ben Sen’in kulunum. Ezelde Sana verdiğim sözümde ve vaa-
dimde hâlâ gücüm yettiğince durmaktayım. İşlediğim kusurların şerrinden Sana
sığınırım. Bana lutfettiğin nimetleri yüce huzurunda minnetle anar, günahımı iti-
raf ederim. Beni affet, şüphe yok ki günahları Sen’den başka affedecek yoktur.»»

Resûl-i Ekrem sözüne devamla şöyle buyurur: “Her kim, bu Seyyidü’l-
İstiğfârı sevabına ve faziletine bütün kalbiyle inanarak gündüz okur da o gün ak-
şam olmadan ölürse cennetlik olur. Yine her kim, sevabına ve faziletine gönülden
inanarak gece okur da sabah olmadan ölürse cennetlik olur.” (Buhârî, Deavât, 2, 16; Ebû
Dâvûd, Edeb, 100-101)

Şüphesiz bu istiğfâr, kulun Mevlâ’sına yakarışını samimi bir şekilde yan-
sıtması sebebiyle, gerçekten de “Seyyidü’l-İstiğfâr” diye anılmaya lâıyk güzellikte
ve mükemmelliktedir. Hadisin sonundaki “cennet” müjdesi, günahlar altında ezi-
len zavallı gönüllere bir seher yeli serinliği ve canlılığı getirmektedir.

Bir mü’min kendisi için istiğfar ettiği gibi ölmüş veya hayatta olan ana ba-
ba, hısım, akraba ve diğer mü’minler için de istiğfar edebilir. Kur’ân-ı Kerîm’de:

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

**“Ey Rabbimiz (amellerin) hesap olunacağı günde beni, ana babamı ve
bütün mü’minleri bağışla!”** (İbrâhim, 14/41) meâlindeki İbrahim -aleyhisselam-’ın
duâsı bizlere bu hususta güzel bir misaldir.

Kur’ân-ı Kerîm mü’minlerin vasıflarından bahsederken bilhassa seherlerde
istiğfar ettiklerini belirtmektedir. (ez-Zâriyât 51/18) Dolayısıyla tevbe ve istiğfarın kabul
edileceği zamanların özellikle bu vakitler olduğu unutulmamalıdır.

Tevbe ve istiğfarla birlikte gönül dünyalarını tezyin etmek isteyen
mü’minlerin daimî olarak Allah’ı zikretmeleri de zaruridir.

“Allah’ı kalpte hatırlamak ve dilde anmak” şeklinde hulâsa edebileceğimiz
zikir, devamlı bir hatırlama ve anmayı ya da gönülden hiç çıkarmamayı gerektir-
mektedir. Kur’ân-ı Kerîm Allah’ın çok anılmasını, sabah akşam tesbih edilmesini,
içten yalvarıp korkarak yüksek olmayan bir sesle zikredilmesini (el-A’râf 7/205) ve her
şeyden kalbi boşaltarak bütün gönlü O’na yöneltmeyi istemekte (el-Müzzemmil 73/8),

O'nun zikrinden yüz çeviren gafillerin ise, sıkıntı ve streslere maruz kalacaklarını ve âhirette de kör olarak haşredileceklerini belirtmektedir. (Tâhâ 20/125)

Ayrıca, Yüce Rabbimiz:

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ

“Siz beni zikredin ki ben de sizi anayım.” (el-Bakara 2/152) buyurmak suretiyle zikir sayesinde kuluyla karşılıklı bir diyalog içinde olduğunu ifade etmektedir. Yani kul “Allahım!” “Rabbim!” dedikçe Yüce Mevlâ da “kulum” demekte, onun ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- ise Allah'ı zikredenle etmeyi diri ile ölüye benzeterek (Buhârî, Deavât, 66) kalbin diriliğinin ancak zikirle mümkün olacağına işarette bulunmaktadır.

Allah'ı zikretme konusunda en mükemmel örneğimiz Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'dir. Bu hususta, çalışmamızın birinci cildinde [Peygamber Efendimiz'in “Zikir ve Murakabesi”](#) başlığı altında oldukça detaylı bilgi verilmiştir.³⁹ Dolayısıyla burada onun zikir hayatına, bilhassa zikrin kalp eğitimiindeki fonksiyonuna vurgu yapmakla iktifa edilecektir.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in her sözü, bir fayda sağlamayı ya da bir zararı defetmeyi hedef aldığı için zikir olarak tavsif edilmiştir. Emrettiği ve yasakladığı şeyler, koyduğu kaideler, Allah'ın isim ve sıfatları ile ilgili sözleri, verdiği hükümler ve yaptığı işler de birer zikir kabul edilmiştir. Allah'a övgüsü, hamdi, tesbihi, duâsı, O'na yönelmesi ve korkması da zikirdir. Konuşmadığı zamanlarda susması da kalbi ile Allah'ı zikirden ibarettir. Buna göre, Hz. Peygamber her hâlinde dâima Allah ile beraberdir ve O'nun zikri ile meşguldür. (İbn Kayyim, *Zadu'l-meâd*, II, 365) Zira Efendimizin uyurken bile kalbi uyanıktır. (Buhârî, Vudu, 5) Kısacası o, “zikr-i dâim” üzeredir. Nitekim Âişe validemiz de Efendimiz'in her an Allah Teâlâ'yı zikir hâlinde olduğunu belirtmektedir. (Müslim, Hayz, 117)

Yine Hz. Âişe -radiyallâhu anha-, Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in geceleyin ibadet için kalktığında, onar defa “*Allâhu ekber*” “*elhamdülillah*”, “*subhanallahi ve bihamdih*”, “*subhane'l-meliki'l-kuddûs*”, “*estağfirullah*”, “*lâ ilâhe illallah*” diye zikredip ardından yine on kere:

اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ ضِیْقِ الدُّنْیَا وَضِیْقِ یَوْمِ الْقِیَامَةِ

³⁹ *Üsve-i Hasene 1*, s. 205-214.

“Allahım! Dünyanın ve âhiretin sıkıntı ve darlığından Sana sığınırım.” şeklinde duâ ve niyazda bulunduğunu, sonra da namaz kılmaya başladığını haber vermektedir. (Ebû Dâvûd, Edeb, 101)

Bir hadis-i şerifte, söylenmesi kolay ancak ecir ve sevabı bol şu zikir tavsiye edilmektedir: “Dile hafif, mîzana bulunduğu ağır gelen ve Rahmân olan Allah’ı hoşnut eden iki cümle vardır ki bunlar:

سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ

ifadeleridir.” (Buhârî, Tevhîd, 58)

Resûl-i Ekrem’in zikir konusundaki hadisleri tetkik edildiğinde, benzeri bir çok müjdeli haberle [karşılaşırsınız](#). Bütün bunlar biz ümmetin kalbî hayatını tezyin edecek olan paha biçilmez öğütlerdir.

Abdullah bin Şeddâd şöyle anlatıyor:

Benî Uzre kabilesinden üç kişi Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e geldiler ve Müslüman oldular.

Allah Resûlü:

“– Bunların bakımını kim üstlenir?” diye sordular.

Hz. Talha:

– Ben yâ Resûlallâh! dedi.

Onlar Talha -radiyallâhu anh-’ın yanında iken Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir seriyye gönderdi. O üç kişiden biri bu birlik içinde çıktı ve şehid oldu. Daha sonra bir seriyye daha gönderdi. Bununla da ikincisi çıktı ve o da şehid oldu. Üçüncü şahıs ise bir müddet sonra yatağında vefât etti.

Talha -radiyallâhu anh- bundan sonrasını şöyle anlatır:

– Yanımda kalan bu üç şahısı rüyamda cennette gördüm. Yatağında ölen en öndeydi, ikinci sırada şehid olan onu takip ediyordu, ilk defa şehid düşen de en sondaydı. Şaşırdım ve bu bana ağır geldi. Hemen Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e gelerek gördüklerimi anlattım. Allah Resulü şöyle buyurdu:

“– Bunda şaşılacak bir şey yok! Allah katında, tesbih, tekbir ve tehlili dilinden düşürmeden İslâm üzere ömür süren mü’minden daha faziletli bir kimse yoktur.” (İbn-i Hanbel, I, 163)

Diğer taraftan Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- ümmetini gece ibâdetine teşvik etmiş, gecenin tamamını uykuyla geçirmeyi hoş karşılamamıştır.

Gönlün neşe ve sürûr içinde olması için özellikle teheccüd namazınının kılınmasını istemiştir.⁴⁰

Namaz, tesbih, tahmid, tekbir, tehlil ve istiğfar gibi ibadetler yanında bilhassa Kur’ân-ı Kerîm okumak ve ayetler üzerinde tefekkür etmek de bir zikirdir. Nitekim, **“Zikri Biz indirdik, elbette onu Biz koruyacağız”** (el-Hicr 15/9) âyetindeki zikir, Kur’an’ın bizzat kendisidir. **“Onlar Kur’an’ı düşünmüyorlar mı?”** (Muhammed 47/24) âyeti ise Allâh’ın kitabıyla tefekküre davet etmektedir. Bu sebeple mü’minin aktif hayatı Kur’an ile kuşatılmaktadır. Beş duyunun hepsi ve altıncı duyu olarak kabul edilen kalp de bu kapsama dâhildir. Bir hadis-i şerifte:

“Gönlünde Kur’an’dan bir şey bulunmayan kimse, harab olmuş bir ev gibidir.” (Tirmizî, Fezâilu’l-Kur’ân, 18) buyrulmakta, tahrib edilmiş bir ev, huzur ve sevinçten nasıl mahrumsa, Kur’an’dan habersiz bir kalbin de gerçek huzurdan o kadar uzak olacağı beliğ bir şekilde ifade edilmektedir.

Her an Allah’ı gönülde bulundurmak kalp eğitimi bakımından son derece mühimdir. Hadis-i şerifte bu durum şöyle beyan edilmektedir:

“Allah’ı unutarak lüzumsuz konuşmalara dalmayın. Çünkü Allah’ı anmadan yapılan çokça konuşma, kalbi katılaştırır. Allah’tan en uzak olan kimse de kalbi katı olandır.” (Tirmizî, Zühed, 62)

Tefekkürün eşlik ettiği zikir sayesinde insan, nefsanî arzulardan uzaklaşır, bu sayede gönül aydınlığa kavuşur. Gerginlikler ve telâş, yerini huzur ve teenniye bırakır. Kur’ân-ı Kerîm’de bu itmi’nân şöyle dile getirilir: **“Onlar îmân edenler ve gönülleri Allah’ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Dikkat ediniz! Kalpler ancak Allah’ın zikriyle huzur bulur.”** (er-Ra’d 13/28)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- daha dünyada iken cennet havasını teneffüs etmek isteyen gönüllere, zikir halkalarına katılmayı tavsiye etmektedir. O, birgün ashabına:

“– Cennet bahçelerine uğradığınızda oradan hakkıyla istifade ediniz.” buyurdu.

Bunun üzerine Ashab:

– Cennet bahçesiyle neyi kastediyorsunuz, dediler.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Zikir halkalarını.” diye mukabelede bulundu. (Tirmizî, Deavât, 82)

⁴⁰ Bu hususta detaylı bilgi için birinci ciltte tetkik edilen Peygamber Efendimiz’in “Teheccüd ve Seheri” kısmına bakılabilir: *Üsve-i Hasene 1*, s. 134-142.

Netice itibariyle Allah'ı anmakla kıvama eren gönül insanı, dünyevî telaş ve endişelerden kurtulur. Herkesin korktuğu ölüm ve ölüm sonrası sıkıntıları **“Ey huzura kavuşmuş nefis! Sen O’ndan râzı, O da senden râzı olarak Rabbine dön! (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!”** (el-Fecr 90/27-30) iltifatıyla gülerek karşılar ve ölümü var olmanın en imrendirici neticesi olarak görür.

g. Kalbin Islahı İçin Duâ

“De ki, duânız olmasa Rabbim

size ne diye değer versin”

el-Furkân 25/77

Çağırarak, seslenmek ve yardım talep etmek gibi mânalara gelen duâ, Allah'ın yüceliği karşısında kulun, aczini itiraf ederek, sevgi ve ta'zim duyguları içinde O'ndan lütuf ve yardım istemesi demektir. Duâ insanın Allah'a hâlini arz etmesi ve O'na niyazda bulunması bakımından kul ile Yaratıcısı arasında âdeti karşılıklı bir konuşmadır. Bunun gerçekleşmesi için önce Allah insanı kendi varlığından haberdar etmiş, insan da varlığını benimsediği bu yüce kudretle irtibat ihtiyacı duymuştur. İşte duâ böyle bir irtibat neticesinde insanın hem ihtiyaç ve eksikliklerinin telâfisini, hem de daha mükemmele ulaşmasını hedefleyen bir diyalog vasıtasıdır. Ayet ve hadislerde duâ ile insan kalbinin ıslah edilmesine yönelik bir çok emir ve tavsiye bulunmaktadır.

İhtiyaçların giderilmesi ve hataların affı için Allah'a başvurmak, nimetleri sebebiyle O'nu hatırlamak ve anmak kişide rûhi bakımdan bir rahatlık, huzur ve mutluluk doğurur. (er-Ra'd 13/28; el-A'lâ 87/14, 15) Ayrıca bu durum, ahlâkî arınmaya ve yücelmeye yol açar, şahsiyetin tamamlanmasında yapıcı bir vazife icra eder. Duâ ve ibâdetle meydana gelen yakınlaşma, Allah'ın sevgisine, bu sevgi de kulda saf bir gönlün oluşmasına vesile olmaktadır. (Buhârî, Rikak, 38) Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Allahım! Kalbimi kar ve dolu suyu ile yıka! Beyaz elbiseyi kirden arındırdığın gibi kalbimi günahlardan arındır.” (Buhârî, Deavât, 39; Müslim, Zikr, 49) meâlindeki hadisiyle duânın söz konusu fonksiyonuna dikkat çekmiştir. Yine duâda Allah, matlûb ve maksûddur. Ondan gayrı her türlü ilgi ve istekten uzaklaşılır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu durum, “kişinin, dini Allah'a has kılması” olarak tanımlanmıştır. (el-Mü'min 40/14, 65)

Gazâlî, “Allah'ın takdiri değişmeyeceğine göre duânın ne faydası vardır?” sorusuna şu cevabı vermektedir. “Bilmiş ol ki duânın belâyı reddi de ilâhî kaza cümlesindendir. Duâlar belâların reddine ve ilâhî rahmetin celbine sebeptir. ...Ok ile kalkan karşılaştıklarında, kalkanın oku geri itmesi gibi, duâ ile bela karşılaşın-

ca duâ belâyı geri iter. Bu da Allah'ın bir kazası ve hükmüdür. ...Tohum ekildikten sonra sulamaya ne hacet var, eğer bu mahsulün bitmesini Allah takdir ettiyse bitecek, etmediyse bitmeyecek demek doğru olmaz. Sebeplere başvurmak kaçınılmazdır. Zira hayrı takdir eden onu bir sebebe bağlamış, şerri takdir eden de onu def etmek için sebepler hazırlamıştır. ...Duânın bir faydası da kalbin her an Allah'la birlikte olmasını sağlar ki bu da ibâdetin zirve noktasıdır.” (Gazâlî, I, 434, 435)

Görüldüğü gibi Gazalî, duâyı kaderin bir parçası saymaktadır. Duâ imanın kalpte kök salmasına yol açan bir faktördür. Nitekim Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- “*Ey kalpleri hâlden hâle döndüren Allahım! Kalbimi dinin üzere sabit kıl!*” (Tirmizî, Kader, 7; İbn Mâce, Duâ, 2) niyâzıyla konunun önemini ortaya koymaktadır. Allah Teâlâ, îmanda sebat eden kimselerin:

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

“Rabbimiz hidâyete erdirdikten sonra kalplerimizi kaydırma! Bize katından rahmet ihsan eyle! Şüphesiz sen bol bol ihsân edensin!” (Âl-i İmrân 3/8) diye duâ ettiklerini haber vererek, Müslümanları bu hususta hem uyarmakta hem de eğitmektedir.

Duâ, aslında kulların Allah karşısındaki aciziyetini idrak ve itiraf etmeleridir. Kulun Allah katında ancak duâsıyla değer kazanacağı âyet-i kerîmede şöyle açıklanmaktadır:

“De ki, duânız olmasa Rabbim size ne diye değer versin” (el-Furkân 25/77)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- istisnâî yakınlığına rağmen Rabbine daima duâ etmiş, kul olma bilincini ve bağlılığını hep taze tutmuştur. Bir beşer ve peygamber olarak yapması gerekenleri yapmış, ardından; “*Allahım! Elimden gelen budur. Senin gücünün yettiği fakat benim gücümün üstünde olan hususlarda beni hesaba çekme!*” (Ebû Dâvûd, Nikâh, 38) diye duâ etmiştir. Ayrıca kalplerin Allah'ın elinde olduğunu belirten (Tirmizî, Kader, 7) Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- şu duâlarıyla bizlere üsve-i hasene olmuştur.

“Allahım! Senden doğru söyleyen dil ve selîm kalp isterim.” (Tirmizî, Deavât, 23; Nesâî, Sehv, 61)

“Allahım! Kulağımın, gözümün, dilimin ve kalbimin şerrinden sana sığınırım.” (Ebû Dâvûd, Vitr, 32; Tirmizî, Deavât, 28)

“Allahım! Sen'den kalbime hidâyet edeceğin, işlerimi toparlayacağın, dağınıklığımı düzene koyacağın ...ve beni her kötülükten koruyacağın bir rahmet istiyorum. ...Ey bütün işlerin hâkimi, ey gönüllere şifa bahşeden Allahım! Denizleri birbirine karışmaktan koruduğun gibi beni de cehennem azabından koru. ...Kabrimi ve kalbimi nurlu kıl.” (Tirmizî, Deavât, 30)

“Allahım! Senden başka ilâh yoktur. Yalnız Seni tesbih ederim. Senden günahlarımın affını ve rahmetini isterim. Allahım! İlmimi artır, beni hidâyete ulaştırdıktan sonra kalbimi kaydırma! Kendi katından bana rahmet ihsân eyle. Şüphesiz ki Sen çok çok bağışta bulunansın.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 99)

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- kendisi için duâ etmekle beraber hidâyetine ve başarısına vesile olmak istediği kişi ve toplumlar için de Allah Teâlâ’dan yardım istemiştir. Yemen halkının hidâyeti için *“Allahım! Onların kalplerini bize yönelt!”* (Tirmizî, Menâkıb, 71) şeklinde duâ etmiştir. Yine Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- Hz. Ali’yi Yemen’e kadı olarak gönderirken üstlendiği vazifenin sorumluluğundan endişe eden yeğeninin göğsü üzerine elini koyup şu duâda bulunmuştur:

“Allahım! Bunun kalbine hidâyet eyle, lisânını hak üzere sâbit kıl.”

Hz. Ali diyor ki:

“Bu duâdan sonra iki kişi arasında hüküm verirken hiçbir tereddüt geçir-medim.” (İbn-i Mâce, Ahkâm, 1)

Bütün bunlar tereddütten dalâlete kadar kalpte oluşabilecek her türlü manevî rahatsızlığın tedavisinde, duânın ne derece önemli olduğunu gösteren açık delillerdir.

D. PEYGAMBERİMİZİN TATBİK ETTİĞİ TÂLİM ve TERBİYE USÛLLERİ

“Vusulsüzlük usulsüzlüktendir.”

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Yüce Rabbi tarafından en güzel şekilde terbiye edilerek **“Mükemmel bir ahlâk üzere”** (el-Kalem 68/4) yetiştirilmiştir.

Ahlâkının hârikulâdeliği, rakik kalpliliği, beyanlarının fesâhatı, üslûbunun tatlılığı, ikâzlarındaki nezaketi, kızgınlığında bile sabır ve hikmetle davranışı, son derece dikkatli ve uyanık oluşu, zekâsının yüksekliği, insanlara fevkalâde ilgi ve muhabbeti ile Allâh Resûlü, eşsiz bir muallim ve mürebbi hüviyetine sahiptir.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, fırsat bulduğu her zaman ve mekânda bütün gücüyle hayrı yaymaya, isteyenlere ilmi öğretmeye gayret gösterirdi. Talebeleri mevkiinde olan ashabının luzûmlu bilgileri öğrenmesini arzu ederdi. Onlara karşı derin bir şefkat ve merhamet sahibi idi. Asla sıkıntı vermez, zorluk göstermez, dâimâ kolaylaştırmayı severdi. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ

“Celâlim hakkı için size kendinizden öyle izzetli bir peygamber geldi ki, sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir, size pek düşkündür, mü'minlere karşı raûf (çok şefkatli) ve rahîm (çok merhametli)dir.” (et-Tevbe 9/128)

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in ashabını terbiye ve tezkiyede en çok kullandığı usûl sohbettir. Efendimiz'in sohbet meclisleri, ilâhî rahmet, bereket, feyiz ve sekînetin sağanak sağanak yağdığı cennet bahçeleri olmuş, ashab-ı kiram bu feyizli muhitlerde en güzel şekilde yetişme imkânı bulmuştur. Müslüman olmak üzere Mescid'e gelen Ka'b bin Zühre -radiyallâhu anh-, Sevgili Peygamberimizin ashâbını nasıl yetiştirdiğine şahit olmuştur. Ka'b'ın ifâdesine göre Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- halka halka oturan ashabının arasında bulunuyor, kâh o taraftakilerle, kâh bu taraftakilerle sohbet ediyordu. (Hâkim, III, 671) Bu, Allah Resûlü'nün hayatı boyunca tatbik ettiği en mühim terbiye metodudur.

Peygamber Efendimiz'in sohbetlerinin öylesine yüce ve farklı bir keyfiyeti vardı ki, o sohbetlerin vâkî olduğu asra, insanlık târihinde “Asr-ı Saâdet” denilmiştir. Ashâb-ı kirâmın, mâzileri itibâriyle çorak topraklara benzeyen gönül âlemleri, Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in meclislerindeki mânevî iklimin rahmet ve bereketiyle yoğruldu. Bu sâyede, vaktiyle üzeri örtülü bulunan eşsiz fazîlet ve mânâ tohumları, neşv ü nemâ buldu. Sadırdan sadıra in'ikâs eden muhabbet ve rûhâniyet alışverişiyle, yıldız şahsiyetler inkişâf etti. Câhiliye devrinin kız çocuklarını diri diri gömecek kadar merhametsiz ve katı kalpli, hak, hukuk

tanıamaz insanı yerine diğergâm, gözü yaşlı, yumuşak gönüllü, hassas sahâbîler ortaya çıktı. Nitekim “sahâbî” ve “sohbet” kelimeleri de aynı kökten gelmektedir.

Sahabe-i kiram, Fahr-i Kâinât Efendimiz’in sohbetlerine o kadar ehemmiyet verirdi ki, bir takım meşgaleler sebebiyle sohbetin feyz ve berekerinden mahrum kalmamak için münâvebeyle Efendimiz’in yanına gider ve duyduklarını birbirleriyle paylaşırlardı. Hz. Ömer ile Ensar’dan olan kardeşi arasında cereyan eden şu hâdise ne kadar ibretlidir. Hz. Ömer şöyle anlatıyor:

“Ensar’dan bir komşum ile beraber Beni Ümeyye bin Zeyd yurdunda otuyordum. Burası Medine’nin Avâli denilen semtindeydi. (Bir şeyler öğrenmek maksadıyla) Peygamber Efendimiz’in yanına nöbetleşe giderdik. Bir gün o gider, bir gün ben giderdim. Ben gittiğim zaman o gün vahiy ve diğer şeylere dair ne duyarsam onu komşuma haber verirdim. Komşum geldiği zaman da öğrendiklerini bana bildirirdi.” (Buhârî, Mezâlim, 25)

Sahâbe-i güzîn, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in sohbetinde büründükleri huzur ve edeb hâlini:

“Sanki başımızın üzerinde bir kuş var da kıpırdasak uçuverecek zannederdik.” (Ebû Dâvud, Sünnet, 23-24) şeklinde ifâde ederlerdi.

Allah Resûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- erkek sahabilerin olduğu kadar hanımların da tâlim ve terbiyelerine ehemmiyet verirdi. Bilhassa ezvâc-ı tahirât vasıtasıyla onların her türlü meselelerini açıklığa kavuştururdu. Kadınlara tahsis ettiği sohbetleri de vardı. Birgün kadınlardan biri Resûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e geldi ve:

– Ey Allâh’ın Resûlü! Senin sözlerinden hep erkekler istifade ediyor. Bizlere de bir gün ayırsanız da, o gün toplanıp Allâh’ın sana öğrettiklerinden bize de öğretseniz! dedi.

Resûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Peki şu gün şurada toplanınız!*” buyurdu.

Kadınlara toplandılar. Nebî -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de gidip Allâh’ın kendisine vahyettiklerinden onlara öğretti. (Buhârî, İlim, 36)

İbn-i İshâk da şöyle bir rivâyet nakleder:

“Resûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e Kur’ân inzâl buyrulduğunda onu önce erkeklere, daha sonra da kadınlara okurdu.” (İbn-i İshâk, s. 128)

Bu sohbetlerin bereketi ile bütün ümmete nümûne anneler hâline gelen sahâbî hanımlar, Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i görmekte geciken ve

uzun zaman onun sohbetinde bulunmayan evladlarını îkâz ederlerdi. (Tirmizî, Menâkıb, 30; İbn-i Hanbel, V, 391-2)

Bütün ashâb-ı kirâm, Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sohbetine apayrı bir iştîyakla koşar ve feyz alırdı. Zaten Efendimiz de, her vesileyle ashâbını buna teşvik ederdi. Ebû Vâkîd el-Leysî -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Birgün mescidde Peygamberimizin huzurunda bulunuyorduk. O esnâda üç tane adam kapıda göründü. Biri içeri girmeden gitti. Diğer ikisi ise içeri girip Resûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yanına kadar geldiler. İçlerinden birisi, halkada gördüğü bir boşluğa oturdu. Diğerisi ise, yer kalmadığı için ve kimseyi de rahatsız etmemek düşüncesiyle halkanın hemen arkasına oturuverdi. Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- sohbetinin bir yerinde şöyle buyurdular:

“– Size şu üç kişinin hâlini anlatayım mı? Halkaya oturan Allâh Teâlâ'ya sığındı, Allâh da onu himâyesine aldı. İkincisine gelince o kimse Allâh'tan hayâ etti, edebe sarıldı, Allâh Teâlâ da o kulundan hayâ etti; onu azabından emin kıldı. İçeri girmeyen diğerine gelince o, bu meclisten yüz çevirdi. Allâh da ondan yüz çevirdi.” (Buhârî, İlim, 8)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, insanlara bir şey öğretirken faydalı, tesirli ve meseleyi izaha yardımcı olacak en güzel metotları kullanmıştır. Bu usûlleri, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in hayatından nakledeceğimiz misallerle takdim etmeye çalışacağız.

1. TATBİK EDEREK ÖĞRETMESİ

Bizzat göstererek öğretmek, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in tâlim ve terbiye usûllerinden biridir. Muhatabın, meseleyi kolayca anlayıp uygulayabilmesi açısından en faydalı metod budur. Amr bin Şuayb'ın dedesinden rivâyetine göre bir adam Fahr-i Kâinât Efendimize gelerek:

– Yâ Resûlallâh! Abdest nasıl alınır, diye sordu. Allâh Rasûlü hemen bir kapla su istedi. Ellerini, yüzünü, kollarını üçer kez yıkadı. Ardından başını meshetti. İşaret parmaklarını kulaklarına sokarak baş parmakları ile kulaklarının dışını, işâret parmaklarıyla da içini meshetti. Sonra da ayaklarını üç kez yıkadı ve:

“– İşte abdest bu şekilde alınır. Bundan eksik veya fazla yapan kimse yanlış yapmış olur.” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 52)

Süleyman bin Büreyde'nin babasından rivâyet ettiğine göre bir adam Peygamber Efendimiz'e namaz vakitlerini sordu.

Efendimiz:

“– *Bizimle birlikte şu iki günün namazlarını kıl!*” buyurdu ve ardından birinci gün beş vakit namazı ilk vaktinde, ikinci gün ise son vaktinde kıldırdı. Daha sonra da:

“– *Namaz vakitlerini öğrenmek isteyen şahıs nerede?*” diye sordu. O:

– Buradayım yâ Resûlallâh, deyince Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Namazlar, bu gördüğün vakitler arasında kılınır.*” buyurdu. (Müslim, Mesâcid, 176)

Sevgili Peygamberimizin, ashâb-ı kirâma namaz kılmayı öğretmesiyle ilgili bir rivâyet de şöyledir.

Sehl bin Sa’d -radiyallâhu anh- anlatıyor:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- minber üzerinde ayağa kalkarak kibleye yöneldi, tekbir aldı, insanlar da kalkıp arkasından namaza durdu. Kur’an okudu, sonra rukû yaptı, insanlar da onunla birlikte rükû yaptılar. Sonra rukûdan başını kaldırdı. Ardından (yüzü kibleye dönük halde) geri geri gelerek toprağa secde etti, tekrar minbere döndü. Tekrar Kur’an okudu, rükû yaptı, rükûdan başını kaldırdı. Sonra geri geri gelerek toprağa secde etti. Namazı bitirince insanlara döndü ve:

“– *Ey insanlar! Bana uymanız ve nasıl namaz kıldığımı öğrenebilmeniz için böyle yaptım.*” buyurdu. (Buhârî, Salât, 18; Müslim, Mesâcid, 44)

Yine hac yaptığı esnâda Müslümanların rahatça görüp öğrenebilmeleri için, bir çok rüknü deve üzerinde yapmış ve;

“– *Ey insanlar! Hac amellerinin nasıl yapılacağını benden öğreniniz. Bilmiyorum, belki de bu seneden sonra bir daha hacedemem.*” buyurmuştur. (İbn-i Hanbel, III, 318; Müslim, Hac, 310)

İbâdetlerin îfâsında bu şekilde örnek olan Fahr-i Kâinât Efendimiz, haramların terkinde de hareketleriyle fiilî bir kıstas ortaya koymuştur. Altın kullanmanın erkeklere haram kılınışını tebliğ ederken parmağındaki altın yüzüğü cemaata göstermiş, onu bir daha takmayacağını söyleyerek parmağından çıkarıp atmıştır. (Buhârî, Eymân, 6)

Peygamberimizin fiilî davranışıyla insanları yönlendirmesine, Hudeybiye Musalahası’nda yaşanan şu hâdise güzel bir misaldir: Kâbe’ye gitmeleri engellenen Müslümanlar, anlaşılmadan memnun kalmayarak Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in kurbanlarını kesme emrini îfâda yavaş davranmışlardı. Efendimiz Ümmü Seleme -radiyallâhu anhâ-’nın tavsiyesi üzerine eline bir bıçak alarak yüksek sesle “*Bismillâhi Allahuekber!*” deyip kurbanlık develerini

kesmişti. Ashab, Peygamber Efendimiz'in kurbanını kestiğini görür görmez, kalkıp develerini kesmeye koyulmuşlardı. Bu hâdiseyi müşâhede eden Ümmü Seleme -radıyallâhu anhâ:-

– Müslümanlar kurbanlıklara doğru öyle bir sıçradılar ki birbirlerini ezeceklerinden korktum, demiştir. (Buhârî, Şurût, 15; İbn-i Hanbel, IV, 326, 331; Vâkidî, II, 613)

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, emir ve yasakları tatbik yanında, gündelik işlerde de bizzat uygulamalarıyla rehberlikte bulunurdu. Ebû Saîd el-Hudrî -radıyallâhu anh- şöyle rivâyet ediyor:

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, koyun derisi yüzmeye çalışan bir delikanlının yanından geçerken ona:

“– *Kenara çekil de (derinin nasıl yüzüleceğini) sana göstereyim!*” buyurdu. Elini deri ile et arasına öylesine bir soktu ki kolu tamamen kayboldu ve:

“– *Ey genç! Deriyi işte böyle yüz!*” buyurdu. Sonra yoluna devam etti...
(İbn-i Mâce, Zebâih, 6; Ebû Dâvûd, Tahâret, 72)

Fahr-i Cihân Efendimiz'in tâlim ve terbiye hayatında bu tür örnekler pek çoktur. Zira terbiyede örnek, bütün vâsıtaların en tesirlisi ve başarıya en yakın olanıdır. Örneksiz ve modelsiz bir eğitimde tam olarak başarıya ulaşmak mümkün değildir. Okumak ve öğrenmek için göz ne kadar gerekli ise, aynı âzânın eğitimde de büyük ehemmiyeti vardır. Allah Resûlü'nün mukaddes izinden yürüyen sahabe-i kirâm ve selef-i sâlihîn de eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bizzat örnek olma usûlünü tatbik etmişlerdir. Allah dostlarının hayatlarına baktığımız zaman onların, talebelerini hep halleriyle ve örnek davranışlarıyla terbiye ettiklerini, yapılması gerekenleri herkesten önce fazlasıyla yaptıklarını, her türlü yasaktan şiddetle kaçındıklarını müşâhede ederiz. Bugün İslâm'ı insanlara tebliğ ve tâlim vazifesi olanların, “örnek olma” düstûrunu, hizmetlerinin mihveri yapmaları zarûrîdir.

2. TÂLİM VE TERBİYEDE BASİTTEN ZORA DOĞRU GİTMESİ

İnsan nasıl tedricî olarak yaratılıyor ise eğitimi de aynı şekilde olmalıdır. Cenâb-ı Hak bu hususa temasla şöyle buyurmuştur:

وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا

“Biz o Kur’ân’ı kısımlara ayırarak indirdik ki insanlara onu (iyice anlayabilmeleri ve kolayca tatbik edebilmeleri için) ağır ağır okuyasın.” (el-İsrâ 17/106)

Gerçekten de Kur'an'ın inzâli, indirildiği toplumun kalbî ve rûhî seviyesine ve bu seviyenin zamanla kaydettiği yükselişe muvâzî bir seyir takip etmiştir. Kur'an'da büyük bir yer tutan geçmiş peygamberlerin ve kavimlerinin kıssaları bile, ilk zamanlarda kısa kısa bildirilmiş, cemiyetin tefekkür derinliği ziyâdeleştikçe bunların hacmi ve muhtevası da artırılmıştır.

İlâhî Kelâm'ın tadrîcen nüzûlünün, terbiye açısından sağladığı faydaları şöyle ifade edebiliriz:

- 1) İnen âyetleri kolaylıkla okuyup ezberleyebilmek,
- 2) Bunların mânalarını fazla zahmet çekmeden ve gerektiği şekilde anlayabilmek,
- 3) Önceden beri kabul ettikleri bâtil akidelerden, fâsit ibadetlerden, anlamsız âdet ve geleneklerden yavaş yavaş sıyrılıp temizlenebilmek.
- 4) Mü'minlerin ihlas, takvâ, sabır, yakîn, marifet, muhabbet gibi manevî melekelerini ve ahlâkî fazîletlerini sühûletle geliştirmek.

Kur'an-ı Kerim'de muallimlerin, insanların eğitimiyle alakalı uygulamaları gereken düstürlara da işâret edilmektedir. Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Öğretmekte ve okuyup okutmakta olduğunuz Kitap sayesinde rabbânîler olunuz!” (Âl-i İmrân 3/79)

Buhari, İbn-i Abbas -radiyallâhu anhumâ-'dan bu kelimenin tefsiri ile ilgili; “âlim ve fakîh olan rabbânîler olun!” açıklamasını naklettikten sonra şu ifâdelelere yer verir:

“Rabbânî alim, insanlara büyük ilimlerden önce küçük ilimleri öğreten kimsedir.” (Buhârî, İlim, 10)

İlmin küçüğünden maksat, meseleleri açık ve kolay; büyüğünden maksat da meseleleri ince ve zor anlaşılanıdır. Bu sebeple rabbânî âlim, Hz. Peygamber'in uygulamalarında olduğu gibi insanlara mevzuları basitten zora, ön bilgiden gâyeye, müşahhasan mücerrede doğru hareket ederek öğretir. Daha rahat anlamaları, zihinlerine iyice yerleştirebilmeleri için, öğretirken ehem-mühim sıralaması yapar.

Cündeb bin Abdullah -radiyallâhu anh- şöyle anlatır:

“Biz, Nebiyy-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yanında bulunan ergenlik çağında bir grup genç idik. Kur'an'ı öğrenmeden evvel imanı öğrendik. Daha sonra Kur'an'ı öğrendik de onun sayesinde imanımız arttı.” (İbn-i Mâce, Mukaddime, 9)

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bu gençlere ve diğer ashabına, ilk olarak manevî terbiyede esaslı bir umde olan imanı öğretiyordu. Sonra Kur'an'ın tâlimine ve ahkâmın tedrisine geçiyordu. Zira iman olmadan, öğrenilecek diğer bilgiler bir mâna ifade etmeyecekti. Bu konuda İbn-i Ömer -radiyallâhu anhumâ- da şöyle demektedir:

“Uzun bir ömür sürdüm; bizden birine Kur'an'dan önce iman nasip olurdu. Herhangi bir sûre nâzil olunca, sizin Kur'an'ı öğrendiğiniz gibi o sûredeki helal ve haramları, bilinmesi gereken hususları öğrenirdi. Sonra insanlar gördüm; onlardan birine imandan önce Kur'an veriliyor, o da Fâtîha'dan sonuna kadar onu okuyor, fakat ne emrettiğini, neleri yasakladığını ve nelerin belenmesi gerektiğini bilmiyor. Âdi hurmayı saçır gibi onu saçıyor.” (Heysemî, I, 165)

İbn-i Ömer -radiyallâhu anh-, bu serzenişiyle, ilim öğrenmede takip edilmesi gereken metoda dikkat çekmekte, buna riâyet edilmediği zaman doğacak menfî durumlara ışık tutmaktadır.

Hiz. Mevlâna, “Çocuklara Kur'an ve sünneti öğretmeye başlamadan evvel ciddi bir edep tâlimi gerekmektedir” derken de bu hakîkate işâret etmektedir. Dolayısıyla yavrularımıza “elifba”yı öğretmeden evvel “elif”in mânasını, Allah Teâlâ'nın, Peygamber'in kim olduğunu ve Kur'an'ın nasıl azametli bir İlâhî Kelâm olduğunu belletmek lazımdır. Önce onların minicik yüreklerini Allah ve Resûlullâh muhabbetiyle doldurmalı, İslâm'ın nezâket, zerâfet ve tüm güzellikleri o temiz kalplere aksettirilmelidir.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, sahabe-i kirâma Kur'an-ı Kerim'in hepsini birden öğretmez, bunda da tadrîciliği esas alırdı. Ebû Abdurrahman es-Sülemî de şöyle anlatıyor:

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ashâbından bizlere Kurân-ı Kerim tâlim eden biri vardı. Bize şu haberi verdi:

“Biz, Peygamber Efendimiz'den on âyet alır, bunlardaki bilgileri ve amel-leri öğrenmeden diğer on âyete geçmezdik. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bize hem ilim hem de ameli (birlikte) öğretirdi.” (İbn-i Hanbel, V, 410; Heysemî, I, 165)

Peygamber Efendimiz'in bu uygulamasından, öğrenilen bilgileri hazmedip içimize sindirebilmek için teennîye dikkat edilmesinin luzûmu açıkça anlaşılmakta ve amelsiz ilmin bir fayda sağlamayacağı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bundan hareketle Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- faydasız ilimden Allah Teâlâ'ya sığınmıştır. (Müslim, Zikir, 73)

Eğitim ve öğretimde istediğimiz başarıyı elde edebilmek için Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ve sahabe-i kirâmın tatbik ettikleri bu terbiye metodunu kullanmamız zarûrîdir. Zira insanın istîdat, kâbiliyet, idrak gücü ve kapasite-

leri belli olup her şeyi bir anda veya kısa bir sürede öğrenmesi mümkün değildir. Bilgilerin ehem-mühimi olduğu gibi, faydalı ve zararlısı da vardır. Hatta günümüzde değişik yollarla zararlı bilgiler insanımızın zihin ve gönüllerine daha çok nüfûz edebilmektedir. Çoğu kere lüzumsuz ve anlamsız bilgiler, lüzumlu hatta zarûri olan bilgilerin önüne geçirilerek genç dimağlara aşılarmaya çalışılmaktadır. İyi ile kötü, faydalı ile zararlı birbirine karışmaktadır. Böyle bilgi anarşisinin kol gezdiği şartlar altında sıhhatli bir eğitim-öğretim faaliyeti yürütmek oldukça zordur. Bunun, Allah ve Resûlü'nün emirleri çerçevesinde dikkatli bir şekilde tanzim edilme zarûreti vardır.

3. İTİDALE DİKKAT ETMESİ ve USANDIRMAMASI

Resûl-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, mümtaz bir muallim olarak muhâtabının hâlet-i rûhiyelerini çok iyi bildiği için ona göre muamele ederdi. İtidâli asla elden bırakmaz, onları bıktırıp usandırmamak, ilim tahsiline istek ve iştiyaklarını muhafaza için her zaman sohbet etmez, müsait oldukları zamanları kollardı. (Buhârî, İlim, 12)

Nitekim Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, şu hadisleriyle de bu tavrın peygamber metodu olduğunu bildirmiştir:

“Hal ve gidişi iyi olmak ve itidal, peygamberliğin yirmidört cüzünden biridir.” (Ebu Dâvud, Edeb, 2)

Dersin muhtevâsı ve işleniş tarzı da itidal üzere, talebeyi usandırmayacak, bilakis sürekli canlı tutacak tarzda olmalıdır. Ebû Seleme'nin anlattığına göre, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in ashâbı, ne itidalden sapan ne de tembellik eden kimselerdi. Sohbet meclislerinde yeri geldiğinde şiir okur ve câhiliye devrindeki hâtıralarını anlatırlardı. (İbn-i Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 278)

Ebû Bekir es-Sakafî'nin bildirdiğine göre onlar biraz Kur'an biraz da şiir okurlardı. (Kettânî, II, 236)

Bu usûl, ders esnâsında talebeler yorulduğunda ve zihinleri durduğunda, şiir, hikâye ve benzeri rahatlatıcı şeylerle onları ferahlatmak gerektiğini göstermektedir. Çünkü kalp ve zihin yorulduğunda, mânâyı düşünüp idrak etmek zorlaşır. Dikkatler dağınık ve başka yönler kayar.

İbn-i Abbas -radiyallâhu anhumâ- talebeleriyle birlikte oturduğunda onlara bir müddet hadîs-i şerîf nakleder, sonra “İştahımızı açın! Yâni lâtife yapın, şiir okuyun, muhakkak ki rûh da, bedenlerin usanması gibi usanır.” der ve Arapların darb-ı mesellerini anlatmaya başlardı. Sonra yine derse döner ve bunu ihtiyaç duydukça defalarca tekrarlardı. (Kettânî, II, 237)

Hoca ve mürebbî bir nakış ustasıdır. Talebe de o nakışın beyaz sathıdır. İşlemedeki hata satha değil nakkâşa âittir. Dolayısıyla nakkâş hatayı kendisinde aramalı ve devamlı olarak kendisini düzeltmelidir.

Hâsılı tanzim edilen eğitim sistemlerinde, yapılan müfredât programlarında insanın hâlet-i rûhiyesi ve onun sahip olduğu muhtelif za'fiyetler nazar-ı itibara alınmalı; ders saatleri, dersin işleniş tarzı, teneffüs ve tatiller buna göre düzenlenmelidir. Zira eğitim ve öğretim bir süreç işidir. Uzun zaman, sabır ve gayret ister. İlmen terakkinin en büyük mânisi, bıkmak ve usanmaktır. Bu problemleri aşmanın yegâne yolu da, şüphesiz en güzel örnek, “Üsve-i Hasene” olan Efendimiz’in nuru irşâdlarından azami derecede istifâde etmektir.

4. MUHATAPLARINA DEĞER VERMESİ

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, mahlukâta, Cenâb-ı Hakk’ın nazarıyla baktığı için, tabîi olarak onları seviyor ve her birine gerekli değeri veriyordu. Merhamet Çağlayanı Efendimiz, kendisine inanıp tâbî olan mü'minlere dua ettiği gibi, azılı kâfirlerin hidâyeti için de gece gündüz çırpınıyor ve duâ ediyordu. Hatta Yüce Rabbinden zaman zaman kendisine:

“(Resûlüm!) Onlar inanıp mü'min kimseler olmayacaklar diye neredeyse kendini helâk edeceksin!” (eş-Suara 26/3) şeklinde îkaz ediliyordu.

Sevgili Peygamberimiz her ne sebeple olursa olsun muhatab olduğu insanlara, kadın-erkek, genç-ihtiyar demeden mutlaka değer verirdi. Onlara hep gönüllerini ferahlatacak, kendilerine olan güveni artıracak konuşmalar yapardı. Zîrâ muhâtaba değer vermek onu kazanmanın ilk adımıdır.

Hiz. Enes -radiyallâhu anh-'ın haber verdiği göre Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir kimseye rastladığı zaman onunla konuşur, o kişi ayrılmadıkça da yüzünü ondan çevirmezdi. Musâfaha yapsa, o kimse elini çekmeden elini çekmezdi. Efendimiz’in dizlerinin, yanında oturan arkadaşının dizlerinden ileri çıktığı da görülmemiştir. (İbn-i Mâce, Edeb, 21)

Abdullah bin Amr -radiyallâhu anh-'ın naklettiğine göre Allah Resûlü, Ka'be'yi tavaf ederken, mü'minin Allah katındaki kıymetini ifade sadedinde şöyle buyurmuştur:

“Sen ne kadar temizsin, kokun da ne güzel! Sen ne yücesin, senin hürmetin de ne büyük! Muhammed’in nefsinin elinde tutan Zât-ı zülcelâl’e yemin olsun ki bir mü'minin Allah katındaki kıymeti senin kıymetinden daha büyüktür. Mü'minin malının ve kanının hürmeti de böyledir. Biz, mü'min hakkında sadece hüsn-i zanda bulunuruz.” (İbn-i Mâce, Fiten, 2)

Şâir bu hadisi teyid sadedinde şöyle der:

Ka’be bünyâd-ı Halîl-i Âzerest

Dil nazargâh-ı Celîl-i Ekberest

“Ka’be âzer’in oğlu Halilullâh İbrâhim’İN yaptığı bir binâdır. Gönül ise Azîz ve Celîl olan Allâh azîmüştânın nazar ettiği mübarek bir mekândır.”

İbâdullâhı istihkâr eden ve alaya alan bir söz, Efendimiz’in fem-i mübareklerinden asla vârid olmamıştır. Onun nazarında mü’min her hâliyle kıymetli idi. Bunun güzel misâllerinden biri Ebû Hureyre’nin başından geçen şu hâdisedir:

Ebû Hureyre bir gün Medine sokaklarından birinde Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile karşılaşır. Gusûl abdesti alması îcâp ettiği için Efendimiz’in nazarından gizlenerek gidip gusleder ve geri döner. Gelince Peygamber Efendimiz:

“– Yâ Ebâ Hureyre, neredeydin?” diye sordu.

Ebû Hureyre:

– Necistim, bu hâlimle sizinle beraber olmak istemedim, dedi.

Allah Resûlü:

سُبْحَانَ اللَّهِ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَنْجُسُ

“– Allah’ı tenzih ederim! Müslüman asla necis olmaz!” buyurdu. (Buhârî, Gusl, 23; Müslim, Hayz, 115)

Hadisimizden anlaşıldığına göre bir mü’min cünüp olsa bile değerinden herhangi bir şey yitirmediğini bilmelidir.

Fahr-i Cihân Efendimiz’in muhatabına değer vermesinin bir vechesi de sohbet esnasında onlara söz hakkı tanıması ve bildikleri doğru şeyleri konuşmalarına müsâde etmesidir. İbn-i Abbas -radıyallâhu anhümâ-’nın anlattığına göre bir adam Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e gelerek şu rüyâyı anlattı:

– Bu gece rüyâmda buluta benzer bir şey gördüm, ondan yağ ve bal yağıyordu. İnsanlar da ellerini açıp bu yağmurdan almaya çalışıyorlardı. Azıcık alan da vardı, çokça alabilen de. Derken arzdan semâyâ kadar uzanan bir ip gördüm. Siz o ipe yapışıp çıktınız. Sizden sonra birisi ona tutundu, o da çıktı. Sonra bir diğeri yükseldi, sonra bir diğeri daha ipe tutundu, ama ip koptu. Onun için ipi eklediler, o da yükseldi.

Hiz. Ebu Bekir -radıyallâhu anh- öne çıkarak:

– Ey Allah’ın Resûlü, Anam babam sana kurban olsun, müsâade buyurursanız bu rüyayı ben tâbir edeyim! dedi.

Resûlullah da,

“– *Pekala, tâbir et!*” buyurdu.

Hiz. Ebû Bekir şunları söyledi:

– O buluta benzeyen gölgelik, İslâm’dır. Ondan akan bal ve yağ Kur’ândır; Kur’ân’ın (bal gibi) halâveti ve (yağ gibi) yumuşaklığıdır. İnsanların bundan avuç avuç almaları Kur’an’dan kiminin çok, kiminin az istifâde etmesidir. Arzdan semaya inen ip ise, senin getirdiğin hakikattir. Sen buna yapışmışsın, Allah o sebeple seni yüceltecektir. Senden sonra bir adam daha ona yapışacak ve onunla yücelecek, ondan sonra biri daha ona yapışıp o da yücelecek. Ondan sonra biri daha yapışır, fakat ip kopar, ancak onun için ip bağlanır o da yapışıp yükselir. Ey Allah’ın Rasûlü, anam babam sana fedâ olsun, doğru tabir edip etmediğimi haber ver!

Allah Resûlü şu cevabı verdi:

“–*Tabirinin bir kısmında isabet, bir kısmında hata ettin.*” (Buharî, Ta’bir, 47; Müslim, Rû’ya, 17)

Anlatılan hâdisede görüldüğü üzere Peygamber Efendimiz, talebi üzerine Hiz. Ebû Bekir’e söz hakkı veriyor, onu dikkatlice dinliyor, sonunda da gerekli değerlendirmede bulunuyor.

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in muhataplarına değer vermesini belli başlı konular altında tetkik edecek olursak şu tasnifi yapmak mümkündür:

a. Husûsî Alâka Göstermesi, İltifat Etmesi

Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, muhataplarının duruma ve sâhip oldukları kabiliyetlere göre alâka gösterir, iltifatta bulunurdu. Bu husûsî alâkalar, ashabını yönlendirmede ve onlara belli bir şahsiyet kazandırmada çok tesirli olmuştur. Amr bin Tağlib anlatıyor:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e ganimet malı getirilmişti. Onu hemen taksim edip dağıttı. Ancak, bunu yaparken ashabının bir kısmına verdi, bir kısmına vermedi. Daha sonra pay verilmeyen kimselerin, bu hususta dedikodu yapmaları üzerine Hiz. Peygamber Allah’a hamd ve sena ettikten sonra:

“*Vallahi, bazen birine verip diğerine vermediğim olabilir. Ancak vermediğim, nazarımda, verdiğimden daha çok sevgiye mazhardır. Ben bir kısım insanlara, kalplerinde gördüğüm sabırsızlık ve hırs sebebiyle mal veririm; bir kısmına*

da, Allah Teâlâ'nın kalplerine koymuş bulunduğu gönül zenginliği ve hayır sebebiyle vermem. İşte bunlardan biri Amr bin Tağlib'dir!" buyurdular.

Amr devamla der ki:

– Vallahi, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in hakkımda buyurduğu bu iltifatına karşılık kızıl develerim olsaydı bu kadar sevinmezdim. (Buhârî, Cuma, 29)

Amr bin Tağlib'in mazhar olduğu böyle bir iltifata toplu olarak Ensâr-ı kirâm da bir keresinde nâil olmuş ve Peygamberler Sultanı'nın husûsi iltifat ve alâkasının mânevi hazzını yaşamışlardır. Hz. Enes -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Peygamberimiz Huneyn gününde çok ganimet elde etti. Bunları Muhâcirler ve Tulekâ (yani Fetih sonrası affedilip serbest bırakılan Mekkeliler) arasında taksim etti, ancak Ensâr'a bir şey vermedi. Ensar ise serzenişte bulunarak:

– Sıkıntı olunca biz çağırıyoruz, fakat ganimet bizden başkasına veriliyor! dediler.

Bu sözler Efendimiz'in kulağına ulaşınca hemen Ensârı topladı ve:

“– Ey Ensar cemaati! Herkes dünyalıkla dönerken, siz (Peygamberiniz) Muhammed ile dönmekten, evinizde onunla beraber olmaktan râzı ve memnun değil misiniz?” dedi.

Ensâr:

– Elbette ey Allah'ın Resulü, râzıyız! dediler.

Daha sonra Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- konuşmasına şöyle devam etti:

“– İnsanlar bir vâdiye yürüseler, Ensar da başka bir vâdiye yürüse, ben Ensar'ın tarafında giderim.” (Buhârî, Megâzî, 56; Müslim, Zekât, 135)

Peygamber Efendimiz, muhatabına, sahip olduğu güzel haslet ve faziletleri zikrederek iltifatta bulunur, onun gönlünü kazanır, böylece ya hidâyetine veya İslâmî hakikatleri öğrenmesine vesile olurdu. Tevdi ettiği işi başarıyla yapan ashâbına daha çok değer verir ve onlara olan takdir hislerini muhtelif şekillerde ifade ederdi.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Benî Fezâre'ye gönderdiği askerî birliğin başına Zeyd bin Hârise -radıyallâhu anh-'ı tâyin etmişti. Sefer başarıyla tamamlanıp mücahidler Medine'ye döndüklerinde Zeyd, gidip Peygamber Efendimiz'in kapısını çaldı. Peygamberimiz, Zeyd'i karşıladı, kucaklayıp alnından öptükten sonra ne yaptıklarını sordu. Zeyd de Allah Teâlâ'nın lutfettiği inâyet ve nusreti Efendimiz'e haber verdi. (İbn-i Sa'd, II, 91; Vâkıdî, II, 565)

Yine bir rivayete göre Peygamber Efendimiz, ashabıyla birlikte kaza umresi yaparken Abdullah bin Revâha, tavafta şiir okumaya başladı.

Hz. Ömer ona:

– Sen Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in huzurunda ve Allah’ın Harem’inde bu şiiri söyleyip duracak mısın?! dedi.

Peygamberimiz Hz. Ömer’e:

“– *Ona mâni olma! Varlığım kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki; onun sözleri Kureyş müşriklerine, ok yağdırmaktan daha tesirlidir! Ey İbn-i Revâha, devam et!*” buyurduktan sonra, Abdullah bin Revâha’ya:

“– *Allah’tan başka hiçbir ilah ve mabud yoktur! Bir olan O’dur! Va’dini gerçekleştiren O’dur! Bu kuluna yardım eden O’dur! Askerlerini güçlendiren O’dur! Toplanmış olan kabileleri bozguna uğratan da yalnız O’dur! de!*” buyurdu.

Abdullah bin Revâha bunu söylemeye başlayınca, Müslümanlar da, onun dediklerini tekrar etmeye başladılar. (Vâkıdî, II, 736; İbn-i Sa’d, II, 122-123)

Bu hâdisede Nebiyy-i Muhterem Efendimiz, ashâbından, birbiriyle olan ilişkilerinde nezakete dikkat edilmesi gerektiğini yumşak bir üslupla ifâde buyurduğu gibi, Abdullah bin Revâha’ya da hususi bir iltifatta bulunarak yaptığı işin yerinde ve faydalı olduğunu bildirmiş, gönlünü fethetmiştir.

Fahr-i Âlem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bazen de gösterdiği bu husûsî alâka ile bir kabileyi veya kavmi hayra yönlendirmeyi hedeflemiştir. Mesela Hemdan temsilcilerinin Medine’ye gelip Müslüman olmaları sırasında böyle bir durum yaşanmıştır. İçlerinden iyi bir şâir olan Malik bin Nemat, Peygamberimizin huzurunda ayağa kalkıp:

– Yâ Rasûlallah! Bunlar seni selamlıyorlar. Şehirlisi ve göçebesiyle Hemdan eşrafındandırlar. Resûlullah’ın dâvetine icabet ettiler. Önlerinde kurbanlar kesilen putlardan ayrıldılar. Onlar; ahidlerini, dağlar yerinde durduğu ve Sel’ mevkiinde ceylan yavruları gezip tozduğu sürece bozmazlar! dedi ve topluca Müslüman oldular.

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

“– *Hemdan, yardıma koşup, sıkıntılara sabredip katlandıkları müddetçe ne güzel kabiledir. İslâm’ın ebdâl ve evtâd⁴¹ da onlardandır, onların içindedir!*” (İbn-i Hişâm, IV, 268-269; İbn-i Sa’d, I, 341) buyurarak, onları muhtaçların yardımına koşturmuş ve bu uğurda başlarına gelecek sıkıntılara sabretmeye teşvik etmiştir.

⁴¹ Ebdâl ve evtâd: Mâsivâdan yüz çevirmiş ve sâdece Allah’a yönelmiş ihlaslı kimseler.

Şâir Lebîd'le alakalı şu hâdisde de bunun benzeri bir gâye taşımaktadır. Müslüman olmak üzere Allah Resûlü'ne gelen Benî Kılâb heyeti arasında bulunan Lebid bin Rebîa, Arapların en büyük şairlerindendi. Peygamberimiz onun hakkında:

“– Şairlerin söylediği en doğru söz, Lebid'in; «Elbette Allah'tan başka herşey bâtıldır, boştur!» sözüdür.” buyurarak ona iltifatta bulunmuştur. Lebid, Müslüman olduktan sonra şiir söylemeyi bırakmıştı. Hz. Ömer ona birgün:

– Ey Ebu Akîl! Şiirlerinden bana bir şeyler okusana! dediğinde ise:

– Allah'ın bana Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini öğretmesinden sonra, ben asla şiir söylemem! Allah beni bu Kur'ân'la değiştirdi! demiştir. (İbn-i Sa'd, VI, 33; İbn-i Esîr, Üsûdü'l-Gâbe, IV, 516)

Bazı zamanlarda yine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ashâbını imtihan eder, zekalarını ve bilgilerini kontrol için onlara bazı şeyleri sorardı. Doğru cevap verdiklerinde onları takdir ve tebrik ederek iltifatta bulunurdu. Bunlardan birini Ubeyy bin Ka'b -radiyallâhu anh- şöyle anlatmaktadır:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- birgün bana:

“– Ey Ebu'l-Münzir! Allah'ın Kitabı'ndan ezberinde olan hangi âyet daha büyüktür?” diye sordu.

Ben:

– Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dedim.

Efendimiz tekrar:

“– Ey Ebu'l-Münzir! Allah'ın Kitabı'ndan ezberinde olan hangi âyet daha büyüktür, biliyor musun?” deyince, ben bunun:

“Allah O'dur ki, kendisinden başka ilah yoktur. O'nu ne uyku ne de uyuklama tutar. O Hayy (dâimî bir hayat sahibi), Kayyûm (bütün mevcûdât kendisiyle kâim) olandır.” (el-Bakara 2/255) âyeti (yani Âyetü'l-Kürsî) olduğunu söyledim.

Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- göğsüme eliyle dokunarak:

“– İlim sana mübârek olsun, ey Ebu'l-Münzir!” buyurdu. (Müslim, Müsâfirîn, 258)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in nazarında insan olması bakımından herkes eşitti. Bu sebeple herkes ondan layık olduğu ilgiyi görürdü. Efen-

dimiz, her insana Allah Teâlâ'nın bir emâneti olarak bakardı. Bu bakımdan zâhiri görüntülerden çok, muhatabın iç dünyasının zenginliği onun dikkatini çekerti.

İnsanların eğitimiyle, tâlim ve terbiyesiyle meşgul olan kimseler, Peygamber Efendimiz'in bu tatbikatını en güzel şekilde örnek almalı, içlerinde özel ilgiye layık veya muhtaç olanları iyi tesbit etmeli ve onlarla husûsî bir şekilde ilgilenmelidir. Bazen özel ilgiyle yetiştirilen bir kimse, binlerce kişiden daha tesirli hizmet verebilir. Bu bakımdan, kaliteli bir talebe müstakil bir sınıf gibi telakki edilmeli; ders, hoca ve program olarak ona gereken ihtimâm gösterilmelidir. Bununla birlikte diğer bütün insanlara da nâzik ve iltifatkâr davranılmalı, insanları kıskançlığa sevkedecek tavırlardan kaçınılmalıdır.

b. Muhatabının Seviyesini Dikkate Alması

Cenâb-ı Hak, insanların dilleri ve renkleri gibi, kâbiliyet ve istidatlarını da farklı farklı yaratmıştır. Hiçbir insanın aynısı yoktur. Bu bakımdan terbiye ve tezkîye edilecek insanların akıl, idrak ve kavrayış seviyeleri, hissiyat dünyaları birbirlerinden büyük farklılıklar arz etmektedir.

İnsanların bu farklılığının eğitimde dikkate alınmasını tenbih sadedinde Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- İbn-i Abbas -radiyallâhu anhümâ- 'ya:

“– Ey İbn-i Abbas, insanlara akıllarının almayacağı bir söz söyleme. Zira böyle yapman fitneye düşmelerine sebep olur.” tavsiyesinde bulunmuştur. (Deylemî, V, 359)

Bu sebeple Hz. Ali:

“İnsanlara anladıkları şeyleri söyleyin, (anlamadıklarını da bırakın.) Siz, Allah ve Resûlü'nün yalanlanmasını ister misiniz?” demektedir. (Buhârî, İlim, 49)

Mikdam bin Ma'dîkerb ise şöyle demektedir:

“İnsanlara Rablerinden bahsettiğiniz zaman, onlara anlaşılmaz ve güç gelen şeyler söylemeyin!” (Beyhaki, Şu'abu'l-İmân, II, 281)

İbn-i Abbas -radiyallâhu anhümâ- 'dan gelen bir rivayete göre ashâb-ı kiram:

– Ey Allah'ın Resûlü! Senden duyduklarımızın hepsini haber verelim mi? diye sordular.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Evet, ancak bir topluluğa akıllarının almayacağı bir şeyi anlatmanız hariç. Çünkü bu durum, bazılarının fitneye düşmelerine yol açar.” buyurdu.

Bu uyarıdan sonra İbn-i Abbas hazretleri bir topluluğa herhangi bir hususu izah ederken bazı şeyleri imâlî olarak anlatırdı. (Ali el-Müttaki, X, 307)

İbn-i Ebî Müleyke diyor ki:

Bana bazı şeyleri izah etmesi için İbn-i Abbas’a mektup yazdım. O bazı şeyleri benden saklayıp yazmıyordu. Gıyabımda:

“O samimi bir evlattır, onun için pek çok şeyi seçip ayırıyorum, bazı şeyleri de ondan gizliyorum.” demişti. (Müslim, Mukaddime, 7)

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in terbiye ve tezkiye faaliyetlerinde, bu kâideyi tesirli bir şekilde tatbik ettiği ve pek güzel numûneler sergilediği müşâhede edilir. Peygamber Efendimiz, konuşurken, sohbet ederken dinleyenlerin ve soru soranların seviyelerine son derece dikkat ederdi. Herkese anlayışına göre hitap ederdi. Öğrenmeye yeni başlamış olanların durumlarını göz önünde bulundurur, daha ileri seviyeye gelmiş olanlara öğrettiklerini onlara öğretmezdi. Herkesin isteğine, onu ilgilendiren kısmı ve ihtiyacı kadarıyla mukabelede bulunurdu.

Abdullah bin Amr -radiyallâhu anhümâ-’nın bildirdiğine göre bir adam Peygamber Efendimiz’in yanına gelerek:

– Hicret ve cihâd etmek üzere sana bîat ediyorum. Bunların sevabını Allah’tan dilerim. dedi.

Resûl-i Ekrem -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– *Ana ve babandan hayatta olanlar var mı?*” diye sordu.

Adam:

– Evet, her ikisi de hayatta, dedi.

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– *Allah’tan sevap kazanmak istiyorsun değil mi?*” diye sordu.

Adam,

– Evet, deyince:

“– *Ana ve babanın yanına dön. Onlara iyi bak!*” buyurdu. (Buhârî, Cihâd, 138; Müslim, Birr, 6)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, hicret ve cihada o kadar ehemmiyet vermesine ve ümmetini buna teşvik buyurmasına rağmen, sual soran kişinin husûsî durumunu nazar-ı dikkate alarak, bu kimsenin anne ve babasına hizmet etmesinin hicret ve cihaddan daha önemli olduğunu bildirmiştir.

Ebû Hüreyre -radiyallâhu anh-'den rivâyet edildiğine göre, bir adam Nebî -sallallahu aleyhi ve sellem-'e:

– Bana öğüt ver, dedi.

Peygamber Efendimiz de ona:

“– *Kızma!*” buyurdu.

Adam dileğini bir kaç kez tekrar etti.

Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- de (her defasında ısrarla) :

“– *Kızma!*” buyurdu. (Buhârî, Edeb, 76)

Büyük ihtimalle bu kişide, öfke vasfı galip olduğundan Efendimiz onun bu yönünü terbiye etmek istemiştir.

Peygamber Efendimiz'in bir bedevi ile arasında geçen şu hâdise de ne güzel bir misaldir. Ebû Hüreyre'nin anlattığına göre bedevînin biri Nebî -sallallahu aleyhi ve sellem-'e geldi ve:

– Ey Allah'ın Resulü! Bana, işlediğim takdirde cennete gireceğim bir amel söyle, dedi.

Resûl-i Ekrem Efendimiz:

“– *Allah'a, hiçbir şeyi ortak koşmaksızın kulluk edersin. Farz olan namazları kıalarsın. Yine farz olan zekâtı verirsin ve ramazan orucunu tutarsın.*” buyurdu.

Bedevî:

– Canım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu söylediklerine hiçbir şey ilâve etmem, dedi.

Adam dönüp gidince Peygamber -aleyhisselâm-:

“– *Cennetlik birini görmek kimi sevindirirse şu kimseye baksın!*” buyurdu. (Buhârî, Zekât, 1; Müslim, İmân, 15)

Burada bedevinin seviyesi ve sergilediği tavır karşısında Efendimiz'in yaklaşım tarzı ve uyguladığı öğretim metodu dikkat çekicidir. Peygamberimiz, bedevinin o sözüne karşılık mesela “Bu, dinî bir meseledir, bunu yaparım, bunu yapmam, demek olmaz. Daha dikkatli ol!” şeklinde bir karşılık da verebilirdi. Fakat Allah Resûlü böyle yapmamış, onun idrak seviyesini hesaba katmış, hatta onun, dediğini yaptığı takdirde cennete gireceğini müjdelemiştir.

Ukbe bin Âmir -radiyallâhu anh-, Peygamber Efendimiz'e:

– Ya Resûlallâh, kurtuluş nerededir? diye sorunca Allah Resûlü (onun hâlet-i rûhiyesine ve ihtiyacına binaen):

“– *Diline sâhip ol, (fitneler ortalığı kapladığında) evine sığın ve günahlarına gözyaşı dök.*” buyurmuştur. (Tirmizi, Zühd, 61)

Allah Resûlü’ne sorulan benzer sorulara farklı cevaplar vermesi muhatabın seviyesi ve durumu ile yakından alakalıdır. Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- herkese ihtiyacı olanı veya henüz öğrenmediği İslâm’ın temel rükünlerinden birini, yahut tatbiki ihtiyaklı olduğu bir hususu veya soru sorana uygun olan şeyi söylemiştir. Bazen de şartların durumuna göre cevap vermiştir. Bütün beşeriyetin muallimi, mürşidi ve hidâyet rehberi olan Fahr-i Kâinât Efendimiz, nübüvvet firâset ve basîretiyle kimin neye ihtiyacı olduğunu anında fark eder ve ona göre muamelede bulunurdu.

c. İhsan ve İkramda Bulunması

İnsan, fıtrat itibariyle menfaatine düşkündür. Yaptığı her faaliyette ve teşebbüs ettiği her işte öncelikle kendi çıkarını düşünür. O, bir ömür boyu, bedeninin zaruri olan ve olmayan ihtiyaçlarını karşılama gayreti içindedir. Menfaat umduğu her şeye hırsla sarılır, yoruluncaya kadar onların peşinden koşturur. Yüce Rabbimiz insan hâlet-i rûhiyesinin bu hakîkatini şöyle beyan buyurmaktadır:

إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا. إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا. وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا

“Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır. Kendisine fenâlık dokunduğunda sızlanır, feryâd eder, ona imkân verildiğinde ise cimrileşir, pinti kesilir.” (el-Meâric 70/19-21)

وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ

“Gerçekten insan dünya malını çok sevdiği için pek katıdır, bu hususta çok cimridir.” (el-Âdiyât 100/8)

Cenâb-ı Hak, böyle bir fıtratta yarattığı kuluna, bu mezmûm vasıflarını tedâvi etmesi için iyilik ve ihsanlarda bulunmasını emretmiştir. Âyet-i kerimede şöyle buyrulur:

“... İyilik ve ihsanda bulununuz. Şüphe yok ki Allah iyilik edenleri sever.” (el-Bakara 2/195)

İnsanın bu yapısını çok iyi bilen Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, tâlim ve terbiye faaliyetlerinde talebelerin ihtiyaçlarını hep göz önünde bulundur-

muş, öncelikle bunları tedârik etme cihetine gitmiştir. Terbiye ve tezkiyesiyle meşgul olduğu kimselere, imkânları ölçüsünde ihsan ve ikramda bulunmuştur.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, ashabının her türlü mes'elesiyle alakadar olur, imkânı olan kimseleri de buna teşvik ederdi. Abdurrahman bin Ebi Bekr - radıyallâhu anhümâ- şöyle anlatmaktadır:

Suffe ashâbı fakir kimselerdi. Bir keresinde Nebîyy-i Muhterem -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“– İki kişilik yemeği olan (suffe ashâbından) bir üçüncüsünü; dört kişilik yemeği olan da bir beşincisini ve hatta altıncısını yemeğe buyur edip götürsün!”

Ebû Bekir, onlardan üç kişiyi evine getirdi. Nebî -sallallahu aleyhi ve sellem- de on kişiyi alıp götürdü.” (Buhârî, Mevâkât, 41; Müslim, Eşribe, 176, 177)

İyiliğin, ihsan ve ikramın gönülleri kazanma ve ruhlar üzerinde tesir icra etme bakımından ne kadar ehemmiyetli olduğunu bilen Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, yine ümmetine şu tavsiyelerde bulunmaktadır:

“Kim sizden Allah adına sığınma talebinde bulunursa onu muhafaza edin, kim Allah adına isterse ona verin, kim sizi davet ederse ona icabet edin, kim size bir iyilik yaparsa karşılıkta bulunun, şayet verecek bir şey bulamazsanız, ona isteğinin verilmiş olduğunu görünceye kadar duâ edin.” (Nesâî, Zekat, 72; Ebu Davud, Zekat, 38)

Her durumda ikram ve ihsanda bulunmak dinimizin emri, Rabbimizin ve Peygamber Efendimiz'in yüce ahlakıdır. İnsanlara Allah'ın dinini tâlim ederken ve onları Allah Resûlü'nün hâliyle hallenmeye dâvet ederken, bu nebevî düstûr-dan azami derecede istifade etmek gerekmektedir.

5. SEVGİ VE ŞEFKATLE YAKLAŞMASI

Resûl-i Ekrem Efendimiz, bir muhabbet, şefkat ve merhamet ummanıdır. O, öyle bir şahsiyettir ki insanlık için serâpâ bir rahmetten ibarettir. Cenâb-ı Hak, Habîbi'ni takdim ettiği âyet-i kerimelerden birinde mü'minlere karşı şefkat ve merhametle dolu olduğunu şöyle beyân buyurmaktadır:

“Andolsun ki size kendi içinizden öyle izzetli bir peygamber geldi ki, sıkıntıya düşmeniz O'na çok ağır gelir. Size çok düşkündür. Mü'minlere karşı Raûf (cidden şefkatli) ve Rahîm (son derece merhametli)dir.” (et-Tevbe 9/128)

Peygamber Efendimiz, insanlarla kolay ülfet eden, onların hallerini ve içinde bulundukları durumu hemen kavrayan ve onları hoş tutan bir ahlâkî vasfa

sahipti. Edra es-Sülemî -radiyallâhu anh-'ın naklettiği şu hâdis e oldukça hissiyat doludur:

Bir gece Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'i muhafaza etmek için nöbet tutmak üzere gelmiştim. O sırada yüksek sesle Kur'an okuyan bir adam peydah oldu. Bir müddet sonra Peygamberimiz -aleyhisselâm- dışarı çıktı. Ona:

– Ey Allah'ın Resûlü! Bu adam riyakârdır, dedim.

Bu adam bir müddet sonra Medine'de vefat etti. Ashâb-ı kiram, defin için gerekli hazırlıkları ve tekfin işini tamamladılar, tabutunu taşıdılar. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Ona rıfkla muamele edin, Allah Teâlâ ona rıfkla muamele etti. Çünkü o, Allah ve Resûlü'nü severdi.*” buyurdu.

Sonra onun kabrini kazdırdı ve:

“– *Kabrini geniş tutun, (çünkü) Allah ona bol bol lutf ve ihsanda bulundu.*” buyurdu.

Ashâb-ı kiramdan biri:

– Ey Allah'ın Resûlü! Siz bu zatın vefâtına çok üzüldünüz, deyince Sevgili Peygamberimiz:

“– *Evet üzüldüm. Çünkü o Allah ve Resûlü'nü seviyordu.*” buyurdu. (İbn-i Mâce, Cenâiz, 41)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, bütün ashâbını sevmekte, onları kıskançlığa sevk edecek hareketlerden uzak durmaktaydı. Onun muhabbeti o kadar engindi ki bütün insanlar, Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in kendisini herkesten çok sevdiği düşüncesini taşımaktaydı. O, muhabbet harcıyla insanları birbirine kenetler, aralarında sağlam bir denge unsuru olurdu. Kâ'b bin Ucre -radiyallâhu anh- şu ibret verici hâdis e anlatmaktadır:

Birgün Mescid-i Saâdet'te Allah Rasûlü'nün huzurunda oturuyorduk. Ensâr'dan, Muhâcirlerden ve Haşim oğullarından birer grup vardı.

– Resûl-i Ekrem Efendimiz hangimizi daha çok seviyor? diye iddiaya tutuştuk.

Biz Ensâr cemaati:

– Biz Allah Resûlü'ne imân ettik, ona tâbi olduk, düşmanlarına karşı yanında savaştık. Bunun için Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bizi daha çok sever, dedik.

Muhâcir kardeşlerimiz de:

– Bizler Allah ve Resûl’ü uğrunda hicret ettik, bu yolda evlad ve iyâlimizi terkettik, mallarımızdan vazgeçtik, sizlerin bulunduğu harblerde bizlerde bulunduk, katıldığınız savaşımlara bizlerde katıldık. Bunun için Allah Resûlü bizi daha çok sever, dediler.

Haşim oğullarından olan kardeşlerimiz de:

– Bizler Peygamber Efendimiz’in yakınlarıyız, sizlerin bulunduğunuz yerlerde bizlerde bulunduk. Bu sebepten Efendimiz bizi daha çok sever, dediler.

Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- yanımıza geldi, bizlere dönerek:

“– Sizler bir şeyler söylüyordunuz, nedir onlar!?” buyurdu.

Biz de söylediklerimizi tekrarladık. Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Doğru söylemişsiniz! Kim bunun aksini iddia edebilir?” buyurdu.

Muhacir kardeşlerimizin söylediklerini de haber verdik. Efendimiz:

“– Onlar da doğruyu söylemişler, kim bunun aksini iddia edebilir?” buyurdu.

Sonra Haşim oğullarının söylediklerini bildirdik. Bunun üzerine:

“– Onlar da hakikati ifade etmişler, kim bunun aksini iddia edebilir?” buyurduktan sonra:

“– Aranızda hüküm vermemi istermisiniz?” diye sordu.

– Tabî ya Resûlallah! Babalarımız, annelerimiz sana fedâ olsun, dedik.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Sizler ey Ensâr cemaati! Ben sizin kardeşinizim.” buyurdu.

Ensâr:

– Allahü ekber! Kâbe’nin Rabbine and olsun ki onu biz kazandık, dediler.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Ey Muhacir cemaati! Ben sizlerdenim.” buyurdu.

Muhacirler:

– Allahü ekber! Kâbe’nin Rabbine and olsun ki onu biz kazandık, dediler.

Allah Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Ey Hâşim oğulları! Sizlere gelince, sizler bendensiniz ve bana geldiniz.” buyurdu.

Haşimoğulları:

– Allahü ekber! Kâbe’nin Rabbine and olsun ki onu biz kazandık, dediler.

Hepimiz hoşnut olarak kalktık. Her bir grup Allah Rasûlü’nün iltifatıyla mutehassis olmuştu. (Heysemî, X, 14)

6. HÂDİSELERE OLUMLU YAKLAŞMASI

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, her türlü olayda fâil-i mutlakın Cenâb-ı Hak olduğuna yakînen inandığı için hâdiselere hep olumlu yaklaşırdı. Onun mümtâz hayatında tikanıklığın, ümitsizliğin ve çözümsüzlüğün asla yeri yoktu. Uğursuzluğa da inanmazdı. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Ben kulumun zannı üzereyim. Şayet benim hakkımda hüsn-i zan beslerse ben de ona öylece davranırım. Şayet sû-i zan beslerse ona göre karşılık veririm.” (İbn-i Hanbel, II, 391) hadîs-i kudsîsini esas alan bir hayat telakkisine sahipti. Bu sebeple Peygamberimiz:

“Mü’min kulun durumu ne kadar hayrete şayandır. Onun her işi hayırdır. Böylesi bir özellik sâdece mü’minde vardır. Ona bir iyilik gelirse şükreder, onun için hayırlı olur. Eğer bir musîbet dokunursa sabreder, yine onun için hayırlı olur.” (Müslim, Zühd, 64) buyurarak ümmetini de hâdiseler karşısında müspet tavır almaya dâvet ederdi.

Peygamber Efendimiz’in bu anlayışı, hayatın her alanında, özellikle terbiye ve tezkiyede çokça müşâhede edilmektedir. Enes -radıyallâhu anh-’den rivayet edildiğine göre Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“– Uğursuzluk yoktur. Ben, hayra yormayı tercih ederim.”

Sahâbîler:

– Hayra yorma (tefe’ül) nedir? dediler.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Güzel, olumlu sözdür.” buyurdu. (Buhârî, Tıb, 19; Müslim, Selâm, 102)

Urve bin Âmir -radıyallâhu anh- şöyle dedi:

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-’in huzurunda uğursuzluktan söz edildi. Bunun üzerine:

“– En güzeli, hayra yormadır. Uğursuzluk, hiçbir müslümanı teşebbüsünden vazgeçirmesin. Herhangi biriniz hoşlanmadığı bir şey gördüğü zaman;

اللَّهُمَّ لَا يَأْتِي بِالْحَسَنَاتِ إِلَّا أَنْتَ وَلَا يَذْفَعُ السَّيِّئَاتِ إِلَّا أَنْتَ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِكَ

“Allahım! İyilikleri sadece Sen verirsin; kötülükleri yalnız Sen giderirsin. Günahtan kaçacak güç, ibâdet edecek kuvvet ancak Sen’in yardımınla kazanılabilir» diye duâ etsin” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Tıb, 24)

Allah Resûlü, hoşumuza gitmese bile rüzgar, fırtına ve benzeri tabiat olayları hakkında menfî konuşmamayı, bilakis şerrinden emin olabilmek için Allah Teâlâ’ya duâ etmeyi tavsiye buyurmaktadır. (Müslim, İstiskâ, 15)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in tavsiye ettiği hayra yorma, uğurlu sayma veya tefe’ül, bu tür durumlarda müslümanın başvurabileceği en güzel bir yoldur. Meselâ bir hastanın, kendisine “İyisin, mâşallah!” diye seslenilmesini, sıhhate kavuşacağına yorması, henüz hacca gitmemiş birine “hacı” denilmesini o kimsenin hacı olacağı şeklinde anlaması birer hayra yorma, tefe’üldür. Peygamber Efendimiz, bir türlü sonuçlandırılmayan Hudeybiye anlaşması sırasında müşrikler adına Süheyl bin Amr’ın temsilci olarak geldiğini görünce, onun ismindeki kolaylık mânasından tefe’ül ederek, “İşiniz kolaylaştı.” buyurmuştur. (Buhârî, Şurût, 15)

Efendimiz’in menettiği “teşe’üm” yani kötüye yorma, uğursuzluğa hükmetme, nasıl insanı ruhî bakımdan bunaltır, ümidini, şevkini, iş yapma azmini kırsa; tefe’ül de, henüz ortada bir şey olmasa bile insana aşk, şevk ve ruhî bir inşirâh verir, hayatı daha anlamlı kılar.

Tefe’ülün temelinde Allah Teâlâ’ya hüsn-i zan beslemek vardır. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in uğursuzluğa karşı çıkması da ortada kesin bir delil bulunmamasına rağmen Allah Teâlâ hakkında sû-i zanda bulunmak mânasına geldiği içindir. Bu da bize bir ölçü vermektedir: Hayatta insanlar ve olaylar hakkında daima hüsn-i zan beslemek lâzımdır. Çünkü sû-i zandan sorumlu tutuluruz ama yanılmış olsak bile hüsn-i zanda bulunmaktan dolayı mes’ul olmayız. Bütün kaybımız, iyi niyetimiz sebebiyle yanılmış olmaktan ibaret kalır. Fakat, haksız yere bir kimse hakkında sû-i zanda bulunursak, eninde sonunda bunun hesabını vermek zorunda kalırız.

Peygamber Efendimiz’in, hâdiselere müspet yaklaştığını gösteren bir misal de şudur:

Muâviye bin Hakem’in, koyunlarını güden bir câriyesi vardı. Kızcağız bir gün koyunlardan birini kurda kaptırdı. Bunu duyan Muâviye ona çok kızdı ve yüzüne fena bir tokat vurdu. Sonra da yaptığına pişman oldu. Resûl-i Ekrem ile soh-

bet ederken bu konuyu da açtı. Peygamber -aleyhisselâm- ona yaptığıının haksızlık olduğunu söyleyince:

– Yâ Resûlallah, o halde câriyeyi âzat edeyim mi? diye sordu.

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

“– *Hele sen onu bana bir getir.*” buyurdu.

Muâviye de hemen gidip câriyeyi alıp getirdi.

Peygamber -aleyhisselâm- câriyeye:

“– *Allah nerede?*” diye sordu.

O da:

– Gökte! dedi.

Fahr-i Kâinât Efendimiz tekrar sordu:

“– *Ben kimim?*”

Câriye:

– Resûlullah’sın, dedi.

O zaman Allâh Rasûlü Muâviye’ye dönerek:

“– *Onu âzat et; çünkü mü’minedir.*” buyurdu. Muâviye de onu âzat etti.

(Müslim, Mesâcid, 33)

Âlemlere rahmet olan Efendimiz, burada kendi akıl ve ilim seviyesine göre suallere cevap veren ve tevhid akîdesini kabullendiğini izah etmeye çalışan bu kızcağızın şehâdetini kabul buyurmak sûretiyle onu bir mü’mine olarak tavsif etmiş neticede de şefkat ve merhametle muamele ederek onu hürriyetine kavuşturmuştur.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in hâdiselere olumlu yaklaşması, onun rüyaları te’vil etmesinde de müşâhede edilir. Hz. Abbas’ın zevcesi Ümmü’l-Fadl, birgün Peygamberimizin yanına gelip:

– Ben bu gece bir rüya gördüm, dedi.

Efendimiz:

“– *Ne gördün?*” diye sordu.

Ümmü’l-Fadl:

– Çok şiddetli ve mihnetli bir rüya! dedi.

Allah Resûlü:

“– *Nedir o, söyle!*” buyurunca Ümmü'l-Fadl:

– Senin **bedeninden bir parçanın** kesilip benim evime konulduğunu gördüm, dedi.

Bunun üzerine Efendimiz:

“– *Hayır görmüşsündür inşaallah! Fâtıma bir oğlan doğuracak, sen de ona oğlun Kusem'in sütünü emzireceksin.*” buyurdu. Bir müddet sonra Hz. Hüseyin dünyaya geldi. Ümmü'l-Fadl ise ona süt anneliği yaptı. (Hakim, III, 194; İbn-i Sa'd, VIII, 278-279)

Yine Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- rüyaları olumsuz tabir etmekten sakınmak konusunda bizleri şöyle uyarmıştır:

“*Rüya üç kısımdır: Biri Allah'tan bir müjdedir. Biri nefsin konuşmasıdır. Biri de şeytanın korkutmasıdır. Biriniz hoşuna giden bir rüya gördüğünde, dilerse onu anlatsın. Eğer hoşuna gitmeyen bir şey görürse onu kimseye anlatmasın, kalkıp namaz kılsın.*” (İbn-i Mâce, Tabir, 3)

Cenâb-ı Hak kulunun zannı üzere olduğuna göre bir bakıma insanın niyet ve temennîleri duâ mâhiyeti arzemektedir. Bu sebeple devamlı hayra yormak, hayır düşünmek insanın hâlet-i rûhiyesini rahatlattığı gibi hâdiselerin de bu yönde tecellî etmesine tesirde bulunmaktadır.

7. KÂBİLİYETLERİ KEŞFEDİP GELİŞTİRMESİ

Allah Teâlâ, insanları farklı mizaç, istidât ve kabiliyetlerde yaratmıştır. Herkes kendi mizacına göre hareket eder ve iş yapar. Bu hakikat âyet-i kerimede şöyle haber verilmektedir:

قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ فَرُؤُكُمْ أَعْلَمُ مِمَّنْ هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا

“(Ey Resûlüm!) **De ki: Herkes kendi mizaç ve meşrebine göre amel eder. Fakat Rabbin kimin daha doğru bir yolda olduğunu en iyi bilendir.**” (el-İsrâ 17/84)

Âyette mizaç ve meşreb diye tercüme edilen “şâkile” kelimesi; tabiat, âdet, din, ahlak, niyet, yaratılış gibi farklı fakat birbirine yakın mânalar ihtiva etmektedir. Yani her bir insan, kendi tabiat, ahlak, mizaç ve durumuna göre hareket eder; kendi hissiyatına göre iş yapar.

Diğer bir âyet-i kerimede insanların muhtelif istidatlarda yaratıldığı, bunun hikmetinin ise ictimâî hayatta dengenin sağlanması olduğu şöyle beyan buyrulmaktadır:

“...Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştık; bir kısmı diğer bir kısmını memur edinerek yanında çalıştırsın diye, bir kısmını diğerine göre derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti ise onların biriktirmekte oldukları şeylerden daha hayırlıdır.” (ez-Zuhuruf 43/32)

Allah Resûlü -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Siz insanları mâdenler (gibi cins cins) bulursunuz. Onların câhiliye döneminde hayırlı ve değerli olanları, şayet dinî hükümleri iyice hazmederlerse İslâmiyet devrinde de hayırlıdırlar...” (Buhârî, Menâkıb, 1; Müslim, Fezâilü’s-sahâbe, 199)

Âyet-i kerimelerin işâret ettiği ve Resûlullâh Efendimiz’in buyurduğu üzere insanlar madenler gibidir. Kimi altın değerinde, kimi gümüş değerinde, kimi bakır kimi de kömür değerindedir. Buna göre onların kabiliyet, maharet ve istidatları da farklıdır. Birinde bulunan meziyet diğerinde olmayabilir. Hangi insanda hangi kabiliyetlerin bulunduğunu keşfetmek ve bunları usûlüne uygun olarak terakki ettirmek kolay bir mesele değildir. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bu hususu başarmada da zirve noktadadır. Efendimiz, basîret ve firâsetiyle muhataplarının sırlı dünyalarını görebiliyor; o derinliklerde hangi incilerin, hangi cevherlerin saklandığını, bunların gün yüzüne nasıl çıkarılacağını çok iyi biliyordu.

Hiz. Ebû Bekir ile Hiz. Ömer’in, Hiz. Osman ile Hiz. Ali’nin, Hiz. Bilal ile Hiz. Mus’ab’ın karakterleri ve kabiliyetleri aynı değildi. Fakat her biri kendi istidadınca yıldız olabilecek bir mükemmeliyet arzetmekteydi. Her biri, Allah Resûlü’nün mübarek ellerinden tutarak kademe kademe fazilet merdivenlerini tırmandılar, zirvelere yükseldiler. Hiz. Ebû Bekir teslimiyetin, muhabbetin, Allah yolunda maldan candan geçmenin, Hiz. Ömer adaletin ve celâdetin, Hiz. Osman hayâ ve mülâyemetin, Hiz. Ali ilmin ve kahramanlığın timsâli oldu. Hiz. Bilâl kıyâmete kadar gelecek müezzinlerin efendisi ünvanını alırken Mus’ab bin Umeyr de Kur’an muallimi olarak Medine’yi ihyâ etti.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, kendisine inanan ve gönülden bağlanan her bir sahabisiyle husûsi alakadâr oldu, kâbiliyetlerini keşfedip geliştirdi; terbiye edip büyüttü. Konumuzla ilgili şu rivayet oldukça mânidârdır:

Abdülkays heyeti Medine’ye gelmişlerdi. Heyetin başkanı Abdullah bin Avf, Peygamberimize gitmeden önce yol elbiselerini çıkardı, güzel ve temiz bir elbise giydi. Diğerleri ise yol elbiselerini çıkarmamışlardı. Peygamber Efendimiz’in yanına vardılar. Allah Resûlü onlara hoş geldiniz deyip duâ ettikten sonra:

“– *Abdullah el-Eşec hanginizdir?*” diye sordu.

Abdullah bin Avf:

– Yâ Resûlallâh, benim, dedi.

Abdullah görünüm itibariyle çirkin bir kimseydi. Allah Resûlü kendisine bakınca o:

– Yâ Resûlallâh, insanın derisinden tulum yapıp ondan su içilmez ki! Kişinin sadece iki küçük şeyine değer verilir: Dili ve kalbi! dedi.

Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Abdullah! Sende Allah’ın sevdiği iki haslet var.*” buyurdu.

Abdullah bunların ne olduğunu sorunca da:

“– *Hilim ve teenni.*” buyurdu.

Abdullah:

– Ey Allah’ın Resûlü! Bu hasletler bende sonradan mı oldu yaksa ben böyle mi yaratıldım, diye sordu.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Sen böyle bir ahlak üzere yaratıldın!*” buyurdu. (İbn-i Sa’d, I, 314; V, 557-560)

Gençlerin kabiliyetlerini gerektiği gibi kullanabilmeleri için onlara imkân tanımalı, önleri açılmalıdır. Bu hususla ilgili bir rivayet İbn-i Ömer -radiyallâhu anh-’den şöyle nakledilir:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile bir seferde idik. Ben babam Ömer’e âit olan genç bir devenin üstündeydim. Onu zaptedemiyor kavmin önüne geçip duruyordum. Babam bu duruma üzülererek geliyor deveyi geriye alıyor ve:

– Ona sâhip ol! Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in önüne geçmesin, diyordu.

Bunun üzerine Peygamber -aleyhisselâm-:

“– *Onu bana satar mısın ey Ömer!*” buyurdu.

Babam:

– Deve sizindir yâ Resûlallah! diyerek deveyi ona sattı.

Bundan sonra Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz bana şöyle buyurdu:

“– O senindir ey Abdullah! Onu istediğin gibi kullan.” (Buhârî, Buyû, 47; Hibe, 25/2)

Âlemlerin Efendisi bu güzel hareketiyle gençlerin baskı altında tutulmaması, onların kâbiliyetlerini geliştirmek için meşru çerçevede serbest bırakılması gerektiğini göstermiştir.

Ukbe bin Âmir -radiyallâhu anh- anlatıyor:

İki kişi gelip davalarını Peygamberimize arzettiler.

Efendimiz bana:

“– Kalk ey Ukbe! İkisi arasında hüküm ver!” buyurdu.

Ben:

– Yâ Resûlallâh! Siz buna benden daha layıksınız, dedim.

Allah Resûlü:

“– Öyle olsa da ikisi arasında sen hüküm ver. Bütün çabanı sarfederek doğru karar verdiğinde on sevap, bütün çabanı sarfederek karar verip yanıldığında ise bir sevap vardır.” buyurdu. (İbn-i Hanbel, IV, 205)

Hâsılı ictimâî hayatın pek çok vechesi bulunmakta ve onun devamını sağlamak maksadıyla yine pek çok vazifenin uygun bir şekilde icra edilmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi için bilhassa güvenilir, liyâkatli, mahâretli ve yetiştirilmiş insana ihtiyaç vardır. Dolayısıyla eğitim sistemleri, söz konusu insanları yetiştirecek tarzda düzenlenmelidir. Ayrıca istidatlar küçük yaşlarda tesbit edilmeli, insanımız bu neticelere göre muhtelif mesleklere yönlendirilmelidir.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in titizlikle tatbik ettiği kabiliyetleri keşfedip geliştirme kâidesi, terbiye ve tezkiye faaliyetlerimizin temel esaslarından birini oluşturmaktadır. Kaliteli insan yetiştirmek ve özellikle de insan israfını önlemek için buna zaruri ihtiyaç vardır.

8. SORU-CEVAP METODUNU KULLANMASI

İslâmî terbiye ve tezkiye faaliyetinde muallim ile talebe arasında sağlam bir irtibat ve sınırsız bir alâka vardır. Derste karşılıklı feyz ve tefeyyüz cârîdir; kalpler arasında mânevî alış veriş tahakkuk eder.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ashabıyla karşılıklı konuşur, onları tefekküre sevk etmek için sorular sorardı. İsteddiği kıvamı yakaladığında ise öğretmeyi düşündüğü şeyleri anlatırdı. Bunun Peygamberimizin tebliğ ve tâlim hayatında çok güzel örnekleri vardır.

a. Sorulan Suale Peygamberimizin Cevâp Vermesi

Ashâb-ı kirâm Allah Resûlü'ne sual sorarak meseleleri öğrenmek, karşılaştıkları problemleri ve şüpheleri çözmek ve böylece hem ilim hem de imanlarını artırmak isterlerdi. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- de her birinin sualine tatmin edici cevaplar verirdi. Bu ilâhî bir metottur. Allah Teâlâ bu metodu Allah Resûlü'ne Cebrâîl vasıtasıyla öğretmiştir. Ashâb-ı kirama dinlerini talim etmek için gelen Cebrâîl -aleyhisselâm- soru-cevap usulünü kullanmıştır. Konumuzla ilgili misallerden biri, "Cibrîl Hadîsi" olarak bilinen şu rivayettir:

Ömer bin Hattâb -radiyallâhu anh- anlatıyor:

Birgün Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'in huzurunda bulunduğumuz sırada, elbisesi beyaz mı beyaz, saçları simsiyah, yoldan gelmiş gibi bir hali olmayan, fakat içimizden kimsenin de tanımadığı bir adam çıkageldi. Peygamberimizin yanına yaklaştı, önüne oturdu, dizlerini Efendimiz'in dizlerine dayadı, ellerini (kendi) dizlerinin üstüne koydu ve:

– Ey Muhammed, İslâm nedir? dedi.

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– İslâm, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın resûlü olduğuna şehâdet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, ramazan orucunu tutman, yoluna güç yetirebilirsen haccetmendir.” buyurdu.

Adam:

– Doğru söyledin, dedi.

Onun hem sorup hem de tasdik etmesi tuhafımıza gitti. Sonra:

– Peki îmân nedir? dedi.

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe inanmandır. Yine kadere, hayrına ve şerrine iman etmendir.” buyurdu.

Adam tekrar:

– Doğru söyledin, diye tasdik etti ve:

– İhsan nedir? diye sordu.

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– İhsan, O’nu görüyormuşsun gibi Allah’a ibâdet etmendir. Her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da O seni mutlaka görmektedir.” buyurdu.

Adam yine:

– Doğru söyledin dedi, sonra da:

– Kıyâmet ne zaman kopacak? diye sordu.

Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– Kendisine soru yöneltilen, bu konuda sorandan daha bilgili değildir.” cevabını verdi.

Adam:

– O halde alâmetlerini söyle, dedi.

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– Annelerin, kendilerine câriye muamelesi yapacak çocuklar doğurması, yalın ayak, başı kabak ve çıplak koyun çobanlarının, yüksek binalar yapmada birbirleriyle yarışmalarıdır” buyurdu.

Adam, (sessizce) çekip gitti. Ben bir süre öylece kalakaldım. Daha sonra Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem:

“– Ey Ömer, soru soran kişi kimdi, biliyor musun?” buyurdu.

Ben:

– Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dedim.

Bunun üzerine Fahr-i Kâinât -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– O Cebrâîl idi, size dininizi öğretmeye geldi.” buyurdu. (Müslim, İmân, 1, 5; Buhârî, İmân, 37)

Bu hadisin Ebû Hureyre -radiyallâhu anh- tarafından nakledilen şu rivâyeti Efendimiz’in soru-cevap metodunu kullanmasını daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ebû Hureyre diyor ki:

Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-

“–Bana soru sorun!” buyurdu.

Ashap soru sormaktan çekindi, bunun üzerine bir adam geldi ve dizlerinin dibine oturdu...” (Müslim, İman, 7)

Hadisimiz tâlim, terbiye ve tezkiye faaliyetlerinde dikkat edilmesi lâzım gelen pek ehemmiyetli esaslar ihtiva etmektedir. Bunları şöyle izah edebiliriz:

1) Âlimin soru soran kimseye şefkatle yaklaşması ve onu yakınına getirmesi gerekir. Böyle davrandığı takdirde talebe korkmadan ve sıkılmadan suallerini sorabilir.

2) Kişi suallerini nâzik, kibar ve edepli bir üslupla sormalıdır.

3) Bir âlimin meclisine gelen kimse, oradakilerin ihtiyacı olup da soramadıkları bir hususu farkederse bunu sormalıdır. Böylece alacağı cevap herkese faydalı olacaktır.

4) Sual sorup onun cevâbını almak suretiyle meseleler daha dikkatli dinlenilmekte ve daha iyi anlaşılmaktadır.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, İslâm dininin pek çok kâide ve hükmünü ashâbın sormuş olduğu suallere cevap vermek suretiyle öğretmişlerdir. Hatta Efendimiz onları samimi niyetle sual sormaya teşvik eder ve:

“– *Cehâletin ilacı sormaktır.*” buyururlardı. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 125)

Bununla birlikte lüzumlu lüzumsuz her şeyi sormak da yasaklanmıştır. Nitekim o dönemdeki bazı insanlar sırf alay olsun diye, bazıları Peygamberimizi imtihan etmek için, bazıları da saflığından garip sorular sormaya başlamışlardı. Meselâ “Babam kim?” “Kaybolan devem nerede?” gibi sorular bunlardandır. (Buhârî, Tefsîr, 5/12)

Bir rivayete göre de **“Ona bir yol bulabilenlerin Beyt’i haccetmesi Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır...”** (Âl-i İmrân 3/97) âyet-i kerimesi nazil olunca Efendimiz’e:

– Ey Allah’ın elçisi, her sene mi? diye sordular.

Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- sustu, cevap vermedi.

İkinci kere:

– Ey Allah’ın elçisi, her sene mi? dediler.

“– *Hayır, şayet evet deseydim her sene farz olacaktı*” buyurdular. (Tirmizî, Tefsîr, 5/15)

İşte bu tür sorular soran kimseler hakkında şu âyet-i kerime nâzil oldu:

“Ey iman edenler! Size açıklanınca hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Kur’an indirilirken onları sorarsanız size açıklanır (da üzülürsünüz). Allah sorduğunuz şeyleri affetmiştir. Allah bağışlayandır, Halim’dır. Sizden önce bir millet onları sormuştu, sonra da onları inkar etmişlerdi.” (el-Mâide 5/101-102)

Netice itibariyle Medineli Müslümanlar Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e karşı gönüllerinde taşıdıkları engin muhabbet ve ta'zim sebebiyle ekseriyetle ona sual sormaktan çekinir hâle gelmişlerdi. Öyle ki dışarıdan bir yabancı-nın veya bedevinin gelip muhtelif mevzularda sual sormasını ve bundan kendile-rinin de istifade etmesini umarlardı.

Nevvâs bin Sem'ân -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yanında Medine'de bir sene (misafir) kaldım. Ona sual sorabilmek için (özellikle) Medine'ye hicret etmiyordum. ... Efendimiz'e bir defasında iyilik ve günahın ne olduğunu sorduğumda şöyle buyurdular:

“– İyilik ahlak güzelliğidir. Günah ise içine sinmeyen ve insanların bilme-sini istemediğin şeydir.” (Müslim, Birr, 14-15)

Burada Hz. Nevvâs, Medine'ye hicret ederek gelmediğini, orada ziyaretçi olarak kaldığını ve bunu da sırf Allah Resûlü'ne soru sorabilmek için yaptığını bildirmektedir.

Hâsılı soru sormak ilmin anahtarı, cehâlet hastalığının ilacıdır. Ancak ye-rinde ve âdâbına uygun bir şekilde sorulmalı, alınan cevaplardan gereğince istifa-de edilmelidir.

b. Peygamberimizin İzâh Etmek İçin Soru Sorması

Peygamber Efendimiz bir meseleye ashâbının dikkatini çekmek üzere pek çok kere soru sorar, daha sonra da bunu izah ederdi. Birgün yanında bulunanlara:

“– Müflis (iflas eden) kimdir, biliyor musunuz?” diye sordu.

Ashâb:

– Bizim aramızda müflis, parası ve malı olmayan kimsedir, dediler.

Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Şüphesiz ki ümmetimin müflisi, kıyamet günü namaz, oruç ve zekât se-vabıyla gelen, fakat şuna sövdüğü, buna zina iftirasında bulunduğu, şunun malını yediği, bunun kanını döktüğü, şunu dövdüğü için iyiliklerinin sevabı şuna buna verilen ve üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biten; kalan haklar için de, hak sahiplerinin günahları kendisine yükletilip sonra da cehenneme atılan kimse-dir” buyurdular. (Müslim, Birr, 59; Tirmizî, Kıyâmet, 2)

Peygamber Efendimiz'in soru-cevap metoduyla yaptığı tâlime misal ola-cak bir diğer hâdiseyi Muâz bin Cebel -radiyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

Ben, merkeb üzerinde Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'in terkisinde idim. Bana:

“– Ey Muâz! Allah'ın kulları üzerinde, kulların da Allah üzerindeki hakkı nedir, bilir misin?” buyurdu.

Ben:

– Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dedim.

Bunun üzerine Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– Allah'ın, kulları üzerindeki hakkı, onların sadece Allah'a kulluk etmeleri ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmamalarıdır. Kulların da Allah üzerindeki hakkı, kendisine hiçbir şeyi ortak tutmayanlara azâb etmemesidir.” buyurdu.

Ben hemen:

– Ey Allah'ın Resûlü! Bunu insanlara müjdeleyeyim mi? dedim.

“– Müjdeleme, onlar buna güvenip tembellik ederler.” buyurdu. (Buhârî, Cihâd, 46; Müslim İmân, 48, 49)

Burada da Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, hem bir hakikati ifade buyurmakta hem de insanların idrak seviyelerini dikkate alarak onları tembelliğe sevkedecek şeylerden bahsetmemeyi tenbih etmektedir.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, bazen bir harekette bulunur veya tebessüm eder, sonra da niçin böyle yaptığının sorulmasını ister, sorulduktan sonra da cevabını verirdi. Enes bin Mâlik -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Birgün Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- tebessüm etti ve:

“– Bana niçin tebessüm ettiğimi sormayacak mısınız?” buyurdu. Daha sonra da şöyle devam etti:

“– Bir kulun kıyamet günü Rabbiyle olan mücâdelesine taccüp ettim.

Kul:

– Ey Rabbim, bana zulmetmeyeceğini va'detmemiş miydin, der.

Allah Teâlâ:

– Evet, buyurur.

Kul:

– Ben, hakkımda kendimden başka kimsenin şehâdetini kabul etmem, der.

Allah Teâlâ:

– Ben ve kirâmen kâtibîn melekleri şâhit olarak yetmez miyiz, buyurur.

*Kul önceki sözünü tekrarlayıp durur, hemen ağzına mühür vurulur, azalar-
rı yaptıkları işleri konuşmaya başlar. Bunu üzerine:*

– *Yazıklar olsun size, benden uzak olun. Ben sizi savunmaya çalışıyorum
(siz ise her şeyi konuşuyorsunuz) der.*” (Hâkim, IV, 644)

Ashâb-ı kiram da Peygamberimizden sonra onun davrandığı gibi davran-
maya ihtimam göstermişler, her hususta onu taklit etmeye gayret etmişlerdir. Bir-
gün Osman bin Afvân su isteyip abdest almış, gülmüş, sonra da arkadaşlarına:

– Niçin güldüğümü sormayacak mısınız? demişti.

Onların sorması üzerine de şunları söyledi:

– Birgün Allah Resûlü bu kadar su istedi, benim gibi abdest aldı ve güldü.
Sonra da:

“– *Niçin güldüğümü bana sormayacak mısınız?*” buyurdu.

Sorduğumuzda da şu açıklamayı yaptı:

“– *Kul abdest için su isteyip yüzünü yıkadığı zaman Allah Teâlâ yüzü ile
işlediği günahları siler. Kollarını yıkadığı zaman da böyle, başını meshettiği za-
man da böyle, ayaklarını temizlediği zaman da böyledir.*” (Heysemî, I, 229)

Peygamber Efendimiz bazen de ashabını sâlih ameller işlemeye teşvik et-
mek üzere sualler sorardı. Ebu Umâme'den nakledildiğine göre birgün Allah
Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- sahabeden yanında bulunanlara:

“– *İçinizde bugün kim oruçludur?*” diye sordu.

Hz. Ebû Bekir:

– Ben oruçluyum, ya Resûlallâh, dedi.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Bugün kim bir cenaze namazına iştirak etti?*” buyurdu.

Hz. Ebû Bekir:

– Ben, yâ Resûlallah, dedi.

Peygamberimiz:

“– *Bugün kim bir yoksul doyurdu?*” diye sordu.

Yine Hz. Ebu Bekir:

– Ben yâ Resûlallâh, dedi.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-

“– *Bugün bir hasta ziyaretinde bulunanınız var mı?*” diye sordu.

Yine Ebû Bekir -radiyallâhu anh-:

– Ben, ey Allah’ın Resûlü, dedi.

Bunun üzerine Allah Resûlü şöyle buyurdu:

“– *Kim bu sâlih amelleri bir araya getirirse o mutlaka cennete girer.*” (Müslim, Fedâilu’s-sahâbe, 12)

c. Soru Sâhibini Farklı Bir İstikamete Yönlendirmesi

Ashab-ı kiram bazen Peygamber Efendimiz’e bir mevzu hakkında سوال sorar, Efendimiz ise muhtelif sebep ve hikmetlerle onu başka bir tarafa yönlendirirdi. Mevzuun, سوال sorana daha ziyade fayda sağlayacak yönlerine temas ederdi. Buna belâgatta “uslûb-i hakîm” denmektedir. Yâni gayeye daha uygun ve faydalı olduğu için muhatabın beklemediği ve sualiyle talep etmediği yönde cevap vermek anlamına gelir. Bunun bir misâlini şu âyet-i kerimede görmekteyiz:

“Sana hilallerden sorarlar. De ki: «Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir.»” (el-Bakara 2/189)

Ashab-ı kirâm:

– Ey Allah’ın Rasûlü, hilâli görüyoruz ip gibi ince doğuyor, sonra artarak büyüyor, yuvarlaklaşıyor, sonra tekrar eksilmeye başlayıp ilk başladığı gibi incelik oluyor. Neden bir halde durmuyor? dediler.

Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil oldu. (Vâhidî, s. 56)

Sahabenin hilal ile ilgili olarak sorduğu bu soru hilalin fiziksel yapısı ile ilgili iken âyet-i kerime onun insan hayatındaki fonksiyonuna dikkat çekmiştir.

Enes bin Mâlik -radiyallâhu anh- anlatıyor:

Bir adam Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e gelip:

– Yâ Resûlallâh! Kıyâmet ne zaman kopacak? diye sordu.

Peygamberimiz:

“– *Ona ne hazırladın?*” diye karşılık verdi.

Adam:

– Kıyâmet için fazlaca namaz, oruç ve sadaka hazırlayamadım, ancak Allah ve Resûlünü çok seviyorum, dedi.

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Efendimiz:

“– *Sen sevdiklerinle beraber olacaksın!*” buyurdu. (Buhârî, Ashâbu'n-Nebi, 6)

Resûl-i Muhterem Efendimiz, bu suali soran sahabisini, Allah Teâlâ'nın kimseye bildirmediği kıyâmetin ne zaman kopacağı meçhûlünü aramaktan kurtarıp, kendisine çok daha faydalı olan âhiret için sâlih ameller hazırlamaya yönlendirmiş, dikkatini bu noktaya teksif etmiştir.

Yine sahabiler Rasûlullâh -sallâllâhü aleyhi ve sellem-'e:

– Yâ Rasûlallâh! Amellerin hangisi daha fazîletlidir? diye sordular.

O da:

“– *Allâh'ı bilmektir!*” buyurdu.

– Hangi amel mertebeyi artırır? diye sordular. Yine:

“– *Allâh'ı bilmek!*” buyurdu.

Bunun üzerine:

– Yâ Rasûlallâh! Biz amelden soruyoruz. Siz ilimden cevâb veriyorsunuz! dediklerinde Rasûlullâh -sallâllâhü aleyhi ve sellem-:

“– *Allah'ı bilerek yapılan az amel fayda verir. Fakat cehâletle yapılan çok amel fayda sağlamaz!*” buyurdular. (Münâvî, IV, 688)

Şüphesiz ki öğretmek ve terbiye etmek için bir çok yol vardır. Muallim ile talebe arasındaki ilim ve feyz alış verişini artıran, talebenin dikkatini derse çeken ve öğrencilerin kâbiliyetlerinin keşfini sağlayan en güzel usûllerden biri de soru-cevâp (isticvâb) usûlüdür. Bu metot, daha ziyade hoca ile talebeler arasında karşılıklı konuşmaya bağlıdır. Hoca soru sorar, talebe cevap verir veya talebe sorar hoca cevap verir. Maksat imtihan değil, talebelerin tefekkürünü geliştirmek, derse olan alâkasını artırmak ve anlatılan mevzuun en iyi şekilde anlaşılmasını sağlamaktır. Bu bakımdan sorulacak sualler iyi seçilmeli, suallerin öğretici ve terbiye edici vasfı bulunmalıdır. Zaman ve enerji israfını önlemek için rastgele soru sormaktan sakınılmalıdır.

9. TEŞBİH, TEMSİL VE MUKAYESELER YAPMASI

Kur'an-ı Kerim'in yarısından fazlasını teşkil eden kıssalar ve büyük yekün tutan meseller göz önüne alındığında, insanı yaratan Allah Teâlâ'nın, ona hitap ederken teşbih, temsil ve mukayeseler yaptığı görülmektedir. Bir âyet-i kerîmede ilmiyle amel etmeyenlerin durumu şöyle bir temsille anlatılır:

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِمَثَلِ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ
اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

“Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah’ın ayetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür! Allah zâlimler topluluğunu hidayete erdirmez.” (el-Cum’a 62/5)

Allah Teâlâ bu misalle, kendilerine Tevrat öğretilmiş olup da içindekileri anlayıp gereğince amel etmemiş bulunan Yahudilerin durumunu anlatmaktadır.

Allah’ın Kelâmı’nda böyle yüzlerce hakikat, teşbih ve temsil yoluyla idraklere takdim edilir. Bu şekilde bir üslup kullanmanın hikmeti de şöylece beyan buyrulur:

“Celâlîme yemin olsun ki Biz bu Kur’an’da güzelce düşünüp öğüt alsınlar diye insanlar için her türlü misali verdik.” (ez-Zümer 39/27)

“İşte Biz bu misalleri (insanlar) düşünüp öğüt alsınlar diye veriyoruz.” (el-Haşr 59/21)

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- de anlatmak istediği meselelerin kavranması için teşbih, temsil ve mukayeseler yapar; insanların müşahhas olarak hissettikleri, gözleriyle görüp, elleriyle tuttukları şeylerden misaller verirdi.

Ebû Mûsâ el-Eş’arî -radiyallâhu anh-’den rivayet edildiğine göre, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“Allah’ın benimle göndermiş olduğu hidâyet ve ilim, yeryüzüne yağan bol yağmura benzer. Yağmurun yağdığı yerin bir bölümü verimli topraktır: Yağmur suyunu emer, gür çayır ve ot bitirir. Bir kısmı da suyu emmeyip üstünde tutan çorak bir yerdir. Allah burada biriken sudan insanları faydalandırır. Hem kendileri içer, hem de hayvanlarını sular ve ziraatlarını o su sayesinde yaparlar. Yağmurun yağdığı bir yer daha vardır ki, düz ve hiçbir bitki bitmeyen kaypak arazidir. Ne su tutar, ne de ot bitirir. İşte bu, Allah’ın dininde anlayışlı olan ve Allah’ın benimle gönderdiği hidâyet ve ilim kendisine fayda veren, onu hem öğrenen hem öğreten kimse ile, buna başını kaldırıp kulak vermeyen, Allah’ın benimle gönderdiği hidâyeti kabul etmeyen kimsenin misalidir.” (Buhârî, İlim, 20; Müslim, Fezâil, 15)

Bu hadis-i şerifte Fahr-i Kâinat Efendimiz, Allah Teâlâ’dan getirdiği dini, insanların ihtiyacı olan bir zamanda üzerlerine yağan bol yağmura benzetmektedir. Yağmur ölü toprakları nasıl diriltirse, İslamî hakikatler de ölü kalpleri öyle diriltir. Efendimiz, insanları mânevî hakikatleri kabul etme açısından, üç kısım toprağa benzetmektedir. Allah Resûlü böyle fevkalade güzel ve mânidar bir temsille

ilim tahsili, ilimden istifade etme ve ilmi yayma mevzuunu oldukça hoş bir tarzda izah buyurmuşlardır.

Nu'mân bin Beşîr -radıyallâhu anhümâ-'dan rivâyet edildiğine göre Nebî -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“Allah’ın çizdiği sınırları aşmayarak orada duranlarla bu sınırları aşıp ihlâl edenler, bir gemiye binmek üzere kur’a çeken topluluğa benzerler. Onlardan bir kısmı geminin üst katına, bir kısmı da alt katına yerleşmişlerdi. Altta oturanlar su almak istediklerinde üst kattakilerin yanından geçiyorlardı. Onlar:

– Hissemize düşen yerden bir delik açsak da, üsttekileri rahatsız edip durmasak, dediler.

Şayet üstte oturanlar, alttakileri bu isteklerini yerine getirmek hususunda serbest bırakırlarsa, hepsi birlikte batar helâk olurlar. Eğer bunu önlerlerse, hem kendileri kurtulur, hem de onları kurtarmış olurlar.” (Buhârî, Şirket, 6; Tirmizî, Fiten, 12)

Cemiyetteki günah ve kötülüklere bigane kalmak da aynen bunun gibi he-lak sebebidir. İnsan fert olarak kendisini muhafaza etse bile, diğer insanları irşad etme mes’uliyetini îfâ edememenin cezasını hem dünyada hem de âhirette çeker. Kötülüğün yaygın olduğu toplumda dünyaya gelen nesiller de kendilerini o akıntıya kaptırırlar. Fesat, bozulma ve düzensizlik artar; katlanarak büyür. Buna bir noktada dur demek gerekir. Zira iyiliği emredip kötülükten sakındırmak müslümanların en mühim vazifelerinden biridir. Bu hakikati Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- güzel bir misalle daha anlaşılır hâle getirmiştir.

Allâh Resûlü’nün tâlimde teşbihi kullanmasına bir diğer örnek de şudur:

Ebu Rezin el-Ukaylî -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Birgün:

– Ey Allah’ın Resulü! Allah, mahlukatı yeniden nasıl diriltir? Bunun dünyadaki misali nedir? diye sordum.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Sen, hiç kavminin yaşadığı vâdiden kurak mevsimde geçmedin mi? Sonra bir kere de her tarafın yemyeşil olduğu bahar mevsiminde oraya uğramadın mı?” buyurdu.

Ben:

– Elbette! deyince,

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– İşte bu, Allah’ın yeniden yaratmasına delildir. Allah, ölüleri de böyle diriltecektir!” buyurdular. (İbn-i Hanbel, IV, 11)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, mü’minlerin cennette Hakk’ın cemâlini seyretmelerini anlatabilmek için yine temsil metodunu kullanır. Cerîr bin Abdullah -radiyallâhu anh- şöyle dedi:

Bir gece Resûlullah’ın yanında bulunuyorduk. Dolunaya baktıktan sonra şöyle buyurdu:

“– Şu ayı hiç bir sıkıntı çekmeden gördüğünüz gibi Rabbinizi de aynı şekilde ayan beyan göreceksiniz.” (Buhârî, Mevâkîtü’s-salât, 16; Müslim, Mesâcid, 211)

Peygamber Efendimiz bu hadîs-i şerifte, mü’minlerin âhirette Allah Teâlâ’yı rahat bir şekilde göreceklərini anlatmaktadır. Ashâb-ı kirâmın, “Acaba orada Rabbimizi net bir şekilde görebilecek miyiz?” diye endişeye kapılmalarını önlemek üzere onlara bir misâl getirmiş, berrak bir gecede dolunayı görebilmek için insanların, ne kadar kalabalık olurlarsa olsunlar, birbirini itip kakmadıkları ve sıkışıp üst üste yığılmadıkları gibi Cenâb-ı Hakk’ı da kıyâmette böylece göreceklərini belirtmiştir.

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, tevbeye teşvik hususunda şöyle bir teşbihte bulunur:

“Herhangi birinizin tövbe etmesinden dolayı Allah Teâlâ’nın duyduğu hoşnutluk, ıssız çölde giderken üzerindeki yiyecek ve içeceğiyle birlikte devesini elinden kaçıran, arayıp taramaları sonuç vermeyince deveyi bulma ümidini bütünü kaybederek bir ağacın gölgesine yatan, derken yanına devesinin geldiğini görerek yularına yapışan ve aşırı derecede sevincinden dolayı şaşırıp ne söylediğini bilmeyerek:

– Allahım! Sen benim kulumsun; ben de senin rabbinim, diyen kimsenin sevincinden çok daha fazladır.” (Müslim, Tevbe, 7)

Hadîs-i şerîf, Allah Teâlâ’nın sonsuz merhametini çarpıcı bir temsille ortaya koymakta, günah kirleriyle kararan ve daralan gönülleri bağışlanma ümidiyle rahatlatmaktadır. Hadiste geçen Allah Teâlâ’nın memnuniyeti, hoşnutluğu, sevinmesi gibi ifadeler mecâzî sözlerdir. Bu gibi ifâdelerle Allah Teâlâ’nın kulundan râzı olduğu ve onun isteğini hemen yerine getireceği anlatılmaktadır. Buradan anladığımıza göre insan bir günah işlediği zaman şeytanın eline düşer. Şeytanın eline düşen kimse ise, çölde devesini kaybeden adam gibi, helâk olmak üzeredir. Fakat Allah Teâlâ’ya yönelip tevbe ve istiğfâr ettiği zaman şeytanın elinden kurtulur, Cenâb-ı Hakk’ın affını ve rahmetini kazanır.

Ebû Mûsa el-Eş'arî -radiyallâhu anh-'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte de Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, Kur'an'ı okuyan kimse ile okumayanı şu benzetmeyle tasvir etmektedir:

“Kur'an okuyan mü'min, portakal gibidir; kokusu hoş, tadı güzeldir. Kur'an okumayan mü'min, hurma gibidir; kokusu yoktur, tadı ise güzeldir. Kur'an okuyan münâfık, fesleğen gibidir; kokusu hoş fakat tadı acıdır. Kur'an okumayan münâfık, Ebû Cehil karpuzu gibidir; kokusu yoktur ve tadı da acıdır.”
(Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 17; Müslim, Müsâfirîn, 243)

Kur'an-ı Kerim'in insanların hem gönüllerine ve hislerine hem de zâhirî amellerine olan tesiri bu örnekte çok güzel bir şekilde anlatılmıştır. Yani Kur'an'dan bol nasip alan kimseler mü'minler, nasibi olmayanlar ise münâfıklardır. Bazılarının sadece dış görünümüne bakarak Kur'an'ın tesiri altında kaldıklarına hükmedilir; oysa iç dünyalarına Kur'an'ın hiçbir tesiri yoktur. Kur'an okudukları görülür, fakat okudukları Kur'an'a hayatlarında hiç yer vermezler. Bu sınıfı teşkil edenler riya ve gösteriş ehli olan, kendilerinde nifak belirtisi bulunan kimselerdir. Bir kısım insanlar da bunun aksinedir: Kur'an okuduklarını görmeyiz, gerçekten de okumayı bilmezler, fakat iç dünyalarında ve yaşayışlarında Kur'an'ın etkisi hemen göze çarpar. Kur'an'a ve emirlerine karşı son derece saygılı ve hassastırlar. Bunlar da Kur'an okumayan, okuyamayan fakat öğretildikleri ve eğitildikleri nisbette İslâm'ı kendilerine hayat tarzı edinmiş mü'minlerdir. Onlara düşen en önemli vazife, hangi yaşta olurlarsa olsunlar, buldukları ilk fırsatta Kur'an okumayı öğrenmektir.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in kullandığı tâlim metotlarından biri de mukayeseli anlatımdır. “Mukayese”, “kıyas” kelimesinden gelir ve ölçme, karşılaştırma, nisbet gibi mânalar ifade eder. Mukayeseli anlatımlarda meselelerin zıtlarıyla ortaya konulması mevzunun anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Zira insan idraki, eşyayı ancak zıtlarıyla kavrar. Karanlık olmasa aydınlığı, gece olmasa gündüzü, şer olmasa hayrı, zulüm olmasa adalet ve merhameti anlamak zorlaşır. Bu sebeple Peygamber Efendimiz, bazı mevzuları birbiriyle kıyaslayarak anlatırdı.

İbn-i Abbas -radiyallâhu anhümâ- anlatıyor:

Cuheyne kabilesinden bir kadın Peygamber Efendimiz'e gelerek:

– Annem hac yapmayı adanmıştı, ancak buna imkan bulamadan vefat etti. Onun yerine haccedebilir miyim? diye sordu.

Fahr-i Kâinât Efendimiz:

– *Evet, onun yerine hac yap. Söyle bana, annenin birine borcu olsaydı onu ödemeyecek miydin?*” buyurdu.

Kadın:

– Evet, deyince Peygamber Efendimiz:

“– Allah Teâlâ’nın hakkını îfâ edin. Zira Allah, kendisine verilen ahde vefâ gösterilmesine herkesten daha layıktır” buyurdu. (Buhârî, Sayd, 22)

Efendimiz burada mânevî borcu, dünyada insanlar arasında geçerli olan maddî borçla mukayese ederek onun da mutlaka ödenmesi gerektiğini bildirmiş, böylece soruyu soran hanım sahabînin meseleyi daha kolay anlamasını ve ikna olmasını sağlamıştır.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir hadîs-i şeriflerinde de memleketini terkeden ile günahları terkedeni karşılaştırmak üzere şöyle buyurmuştur:

“Gerçek muhacir, Allah’ın yasakladığı şeyleri terkedip onlardan uzaklaşan kimsedir.” (Buhârî, İman, 4)

Bir diğer dikkat çekici misâl, Efendimiz’in maddî körlük ile mânevî körlük arasında yaptığı mukayesedir. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, esas körlüğün başlardaki gözlerin görmemesi değil, basiret ve kalp körlüğü olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Âma, baş gözü kör olan değildir. Esas âma basireti kör olandır.” (Beyhaki, Şuabu’l-İman, II, 127)

Basiret körü olanlar, maddeyi görüp de mânayı görmeyen, dünyayı görüp ona meylederek ilâhî hakikatlere gözünü kapayan kimselerdir. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yaptığı bu mukâyesenin bir benzeri de Kur’an-ı Kerim’de şöyle yer almaktadır:

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا

“Bu dünyada (kalbi) kör olan âhirette de ködür ve daha aşağıdır.” (el-İsra 17/72)

Hasılı teşbih, temsil ve mukayese ile anlatımlar, insanları küfürden, nifaktan, şirkten ve her türlü ahlaksızlıktan kaçınıp güzel ahlak sahibi olmaya, yapılan amelleri sırf Allah için yapmaya teşvik etmektedir. Beşeriyetin idrak ufuklarını aydınlatan, hayata bakışlarını değiştiren ve ona istikamet yolunu gösteren bu anlatım üslubu, ifadeyi güzelleştirmekte, zor meseleleri kolay anlaşılır hale getirmekte ve öğrenilen şeylerin akılda kalmasını sağlayarak insan tefekkürünü genişletmektedir. Dolayısıyla insanların tâlim ve terbiyesinde Allah Teâlâ’nın ve Resûlü’nün çokça kullandıkları bu esasları tatbik etmek ve bunlardan en iyi şekilde istifade etmek lazımdır.

10. KONUŞURKEN JEST VE MİMİKLERİ KULLANMASI

Fahr-i Kâinât Efendimiz, konuşurken maksadını daha iyi ifade edebilmek ve sözlerinin en iyi şekilde anlaşılmasını sağlamak için gerektiğinde jest ve mimikleri kullanır, el ve parmaklarıyla işaretle bulunurdu.

Ebu Musa el-Eş'arî -radiyallâhu anh- anlatıyor: Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Mü'min diğer mü'min için parçaları birbirini perçinleyen binâ gibidir.” buyurdu, ardında da (bunu açıklamak için) parmaklarını birbirine kenetledi. (Buhârî, Mezâlim, 5)

Burada Efendimiz'in parmaklarını birbirine kenetlemekle, İslam nimetiyle kardeş olan mü'minlerin birbirlerine olan hüsn-i muamelelerini, yardım ve desteklerini ve bu sayede sağlam bir cemiyet tesis etmelerini temsil etmektedir.

Sehl bin Sa'd -radiyallâhu anh-'ın bildirdiğine göre Peygamber Efendimiz:

“Yetimi koruyup kollayan kişi ile ben, cennette şu ikisi gibiyiz.” buyurdu, işaret ve orta parmağını gösterdi. (Buhârî, Edeb, 24)

Peygamberimiz hem sözleriyle hem de parmakları ile işaretle bulunarak, ümmetini yetim, kimsesiz ve çaresizleri koruyup kollamaya yönlendirmekte, böyle davrananların cennette kendisine komşu olacaklarını bildirmektedir. Yapılan bu işaret, Efendimiz ile vuku bulacak cennetteki yakınlığı muşahhas hale getirmektedir.

Konumuzla ilgili bir diğer rivâyette Câbir -radiyallahu anh- şöyle anlatıyor:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Bahreyn'in sadaka malı gelince sana şöyle şöyle (avuç avuç) vereceğim” buyurdu ve üç kere eliyle gösterdi.

Bahreyn'in malı gelmeden önce Allâh Resulü vefat etti. Mal Hz. Ebu Bekr'e gelince, bir münâdi ile halka şöyle ilanda bulundu:

– Kime Resûlullah'ın bir va'di veya bir borcu varsa bana gelsin!

Ben hemen Ebu Bekr -radiyallahu anh-'a gittim ve Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in:

“– Bahreyn'in sadaka malı gelince sana şöyle şöyle (avuç avuç) vereceğim.” deyip üç kere iki eliyle işaret yaptığını söyledim.

Bunun üzerine Hz. Ebu Bekr bana istediğimi derhal verdi.” (Buhârî, Hibe, 18; Kefâlet, 3; Müslim, Fezâil, 60/2314)

Bu mevzuyla alâkalı olarak İbn-i Mes'ud -radıyallâhu anh- de şu hâdiseyi nakletmektedir:

Kureyşten seksen kadar adamla birlikte Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yanında bulunuyorduk. Orada Kureyşliler dışında başka kimse yoktu. Vallahi o gün gördüğüm yüzlerden daha güzel yüzler görmedim. Kadınlardan söz açtılar ve onlar hakkında konuştular. Peygamberimiz de onlarla konuşmaya katıldı. ... Sonra yanına vardığımda şehâdet getirip şöyle buyurdu:

“– Ey Kureyşliler! Allah Teâlâ'ya isyan etmediğiniz sürece bu işin (insanları idare etmenin) ehli sizlersiniz. Eğer Allah'a isyan ederseniz O, -elindeki dalı göstererek- bu değneğin soyulduğu gibi sizi soyacak birini size gönderir.”

Nebiyy-i Ekrem Efendimiz sonra elindeki dalın kabuğunu soydu. Öyle ki dal bembeyaz olmuştu. (İbn-i Hanbel, I, 458)

Câbir -radıyallâhu anh-'ın kıyametin yakınlığı ile ilgili naklettiği şu rivâyet de konumuz açısından pek mühim bir misaldir:

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- hutbe irad ettiği zaman gözleri kızarır, sesi yükselir, “Düşman sabah ve akşam üzerinize hücum edecek, kendinizi koruyunuz” diye ordusunu uyaran kumandan gibi hiddeti artar ve şehadet parmağı ile orta parmağını bir araya getirerek:

“– Benimle kıyametin arası şu iki parmağın arası kadar yaklaştığı sırada ben peygamber olarak gönderildim” derdi... (Müslim, Cum'a, 43)

Burada da Resûlullah Efendimiz, kıyâmetin yakınlığını ifâde etmek için şehadet parmağıyla orta parmağını birbirine yaklaştırmıştır.

Ebu Said -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Muhâcirlerin fakirlerinden bir grupla birlikte oturmuştum. Bunlardan bir kısmı, diğerleri(nin karaltısından istifâde) ile çıplaklıktan korunuyordu. Bir kimse de bize Kur'ân okuyordu. Derken Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- çıkageldi ve yanımızda durdu. Resûlullah'ın gelmesi üzerine Kur'an okuyan kimse okumayı bıraktı. Resûlullah da selam verdi ve:

“– Ne yapıyorsunuz?” diye sordu.

– Ey Allah'ın Resûlü! O hocamızdır, bize Kur'an okuyor. Biz de Allah Teâlâ'nın kitabını dinliyoruz.

Bunun üzerine Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Ümmetim arasında, kendileriyle birlikte sabretmem emredilen kimseleri yaratan Allah’a hamdolsun!” dedi.⁴²

Sonra Allah Resûlü kendisini bizimle aynı seviyede tutarak ortamıza oturdu. Eliyle işâret edip:

“– Şöyle (halka yapın)” dedi.

Cemaat hemen etrafında halka oldu ve yüzlerini ona doğru döndürdüler. Neticede Resûlullah bizlere şu müjdeyi verdi:

“– Ey yoksul muhâcirler, size müjdeler olsun! Size Kıyamet gününde tam bir nûr müjdeliyorum. Sizler cennete, insanların zenginlerinden yarım gün önce gireceksiniz. Bu yarım gün, (dünya günleriyle) beşyüz sene eder.” (Ebu Dâvud, İlim, 13)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bazen de mübarek elleriyle bir şeyi tutup kaldırır ve onun vasıtasıyla bir hususu öğretirlerdi. Ubâde bin Sâmit -radiyallâhu anh-’ın anlattığına göre Peygamber Efendimiz, ganimet develerinden birinin üzerinden bir tüy alıp (orada bulunanlara göstererek) şöyle buyurmuştur:

“Bu ganimet malında sizden birinin ne kadar hakkı varsa benim de o kadar hakkım vardır. Ganimet malından sakın haksız yere bir şey almayın, çünkü bu, kıyamet günü sahibi için rezilliktir. İpliği, iğneyi ve bundan daha değersiz şeyleri (saklamayıp) verin...” (İbn-i Hanbel, V, 330)

Efendimiz burada da kul hakkına riâyeti tavsiye buyurmakta, bu hususta en küçük bir haksızlığı dahi yasaklamakta, bunu da deveden aldığı hafif ve ince bir tüyle muşahhas olarak göstermektedir.

Ashâb-ı kirâm Fahr-i Kâinât Efendimiz’in duygu ve düşüncelerini mimiklerinden anarlardı. Nitekim Ebû Saîd el-Hudrî -radiyallâhu anh- şöyle demektedir:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- örtüsü altındaki bâkire kızıdan çok daha hayâ sâhibi idi. Hoşlanmadığı bir şey görmüşse biz bunu onun yüzünden hemen anlardık. (Buhârî, Edeb, 77; Menâkıb, 23; Müslim, Fedâil, 67)

Tâlim ve terbiyede jest ve mimikler kullanılmalıdır. Zira bu usul, mevzuların kolaylıkla anlaşılmasına, akılda kalmasına ve unutulmamasına yardımcı olmaktadır.

⁴² Peygamber Efendimiz bu sözüyle şu âyete telmihte bulunmuştur: **“Sabah akşam Rablerine dua ederek O’nun rızasını kazanmaya çalışanlarla beraber sıkıntılara karşı dayan, gözlerini onlardan ayırma.”** (el-Kehf 18/28) Burada Allah Teâlâ Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e, İslâm’a öncelikle giren fakir ve düşkünlerle birlikte başlarına gelebilecek sıkıntılara sabretmesini ve onlara muamelesinde oldukça hassas davranmasını emretmiştir.

11. MESELEYİ İZAH İÇİN ŞEKİLLER ÇİZMESİ

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, bir kısım hususları el işaretleriyle izah ettiği gibi, bazı mevzuları da toprak üzerine şekiller çizerek anlatırdı. Bu usul de yine mücerred ve zor anlaşılır şeyleri daha kolay anlatmak içindir.

Abdullah bin Mes'ud -radiyallâhu anh- şöyle haber vermektedir:

Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- yere bir dörtgen çizdi. Dörtgenin ortasına, onu bir kenarından keserek dışarı çıkan bir çizgi çekti. Ortadaki bu çizginin iki yanından ona doğru birtakım küçük çizgiler daha çizdi. Sonra çizgileri göstererek şöyle buyurdu:

“Şu insan, şu da onu kuşatmış olan ecelidir. Dörtgeni keserek dışarı çıkan, insanın arzularıdır. Ortadaki çizgiye yönelik küçük çizgiler, dert ve ıstıraplardır. İnsan bu dertlerin birinden kurtulsa, öteki gelip çarpar. Şundan kurtulsa, beriki gelip yakalar.” (Buhârî, Rikak, 4)

(Şekil çizilecek???)

Nebiy-i Muhterem Efendimiz, bu hâdisede ashâb-ı kiramın önüne bir şekil çizerek insanla onun bitmez tükenmez emellerini tasvir etmiş; insanın bu emellerle arasının ânî musibetlerle, dertlerle veya ölümle nasıl kesildiğini canlı bir şekilde beyan buyurmuştur. Ashabını ve biz ümmetini tûl-i emellere karşı dikkatli olmaya ve her an ölecekmiş gibi ihsan duygusu içinde yaşamaya teşvik etmiştir.

Resûl-i Muhterem Efendimiz'in bir mes'eleyi yere şekil çizerek anlatmasıyla ilgili diğer bir misali de İbn-i Abbas -radiyallâhu anhumâ- şöyle anlatmaktadır:

Peygamber Efendimiz yere dört çizgi çizdi ve:

“– Bu çizgileri niye çizdiğimi biliyor musunuz?” diye sordu.

Sahabiler:

– Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dediler.

Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Cennet kadınlarının en faziletlileri Hatice bint-i Huveylid, Fâtıma bint-i Muhammed, Meryem bint-i İmran ve Firavun'un hanımı Âsiye bint-i Muzâhim'dir.” buyurdu. (İbn-i Hanbel, I, 293)

Efendimiz -aleyhisselâm- burada cennet ehli olan en faziletli dört hanımı yere çizdiği dört çizgi ile ifadelendirmiştir.

Bunun bir diğer misalini de Allah Resûlü'nün sırat-ı müstakîmi târifinde görürüz. Hz. Câbir -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yanında otururken önüne bir çizgi çizdi ve:

“– *Bu Allah Teâlâ'nın dosdoğru yoludur.*” buyurdu.

Sonra söz konusu çizginin sağına ve soluna ikişer çizgi daha çizdi ve:

“– *Bunlar da şeytanın yollarıdır.*” buyurdu.

Daha sonra mübarek ellerini ortadaki çizginin üzerine koydu ve şu âyet-i kerimeyi kıraat buyurdu:

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصِيكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ
تَتَّقُونَ

“Şüphesiz bu, Ben'im dosdoğru yolumdur; öyle ise ona tabi olun. Sizi Allah'ın yolundan ayıracak başka yollara uymayın. Takvaya erişesiniz diye Allah bunları size emretti.” (el-Enâm 6/153) (İbn-i Hanbel, III, 397)

Bazı ilim dallarında meseleleri izah için şekil çizmek zarûrîdir. Matematik, geometri ve fizik bunlardan bazılarıdır. Bunun haricinde diğer ilimleri anlatırken de Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yaptığı gibi imkânlar ölçüsünde tahtaya veya benzeri şeyler üzerine konuyu izah edecek keyfiyette, anlamlı şekiller çizilmelidir. Bunu haricinde akılla beraber insanın gözüne ve kulağına hitap eden her türlü eğitim ve öğretim vasıtasından istifade edilmelidir.

12. SÖYLEDİKLERİNİN EHEMMİYETİNE DİKKAT ÇEKMESİ

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, söylediklerinin ehemmiyetine dikkat çekmek için bazen sözlerine yeminle başlar, bazen sözünü iki, üç veya daha fazla tekrar eder, bazen de konuşmaya başlamadan önce oturuş şeklini değiştirirdi.

Allah Teâlâ, Resûl-i Ekrem Efendimiz'e Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde, anlattığı şeyleri teyid etmek için yemin etmesini emretmektedir. Bu emirlerden ikisi şöyledir:

“De ki: Hayır öyle değil, Rabbime yemin olsun ki o kıyamet size mutlaka gelecektir.” (es-Sebe’ 34/3)

“De ki: Rabbime yemin olsun ki şüphesiz diriltileceksiniz.” (et-Teğâbun 64/7)

Kur’an-ı Kerim’in önde gelen ifade üslûplarından biri de yemin üslûbudur. Allah’a yemin ederek bir mevzuyu beyan etmek, o yeminden sonra ifade edilen hususların azamet, yücelik ve önemini gösterir. Allah Teâlâ bir çok ilâhî hakikati, kendi azamet ve celâline veya muvâfık gördüğü varlıklar üzerine yemin ederek beyan buyurmaktadır. Mesela Şems sûresinin başında peşpeşe on bir kez yemin ederek nefsin hakikatini, onu kötülüklerden temizleyen kurtuluşa ereceğini, nefsinin kötülüklerle gömenin ise hüsrana uğrayacağını bildirmektedir. (eş-Şems 91/1-10)

Tîn sûresinde ise insanı en güzel kıvamda yarattığı gerçeğini peşpeşe dört yeminden sonra haber vermektedir. (et-Tîn 95/1-4)

Peygamber Efendimiz’in yemin ederek tâlimde bulunmasının pek çok misalinden birkaç tanesi şöyledir:

Ebû Hüreyre -radiyallâhu anh’dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki siz, iman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız. Yaptığınız zaman birbirinizi seveceğiniz bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selâmı yayınız.” (Müslim, İmân, 94)

Hadis-i şerifte görüldüğü üzere, selâmı yaymak sevginin, sevgi ise îmânın kemâline işarettir. Peygamberimiz bu hakikati Allah’a yemin ederek bildirmiştir.

Bir diğer misal de şudur:

Enes -radiyallâhu anh’den rivayet edildiğine göre, Nebî -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki sizden biriniz, kendisi için arzu edip istediği şeyi, din kardeşi için de arzu edip istemedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz.” (Müslim, İmân, 72; Buhârî, İmân, 7)

Konuşurken muhatabın dikkatini çekmenin usullerinden biri de, mühim olan hususların duruma göre bir veya birkaç kez tekrar edilmesidir. Zira insan idraki, çoğu zaman bir şeyi bir defa dinlemek veya okumakla tam olarak anlamaktan acizdir. Hatta bazı derin mevzular ve hakikatler vardır ki, insan onu onlarca kez dinler, okur fakat onun hakiki mânada kalbe yerleşmesi ve kişinin özülle bütünleşmesi zaman alır.

Tekrarların en mühim maksadı, ilâhî ve ulvî gâyelerin, rûhlara ve gönüllere etkili bir tarzda işlenmesidir. Çünkü insan, kendisine takdîm edilen bir mes'elenin çeşitli şekil, üslûb ve ifâdelerle tekrârı hâlinde, verilmek isteneni daha iyi hazmeder. Tekrâr yoluyla hakikatlerin tebliğ ve tâlimi, hem Yüce Rabbimiz'in Kelâm-i Kadîmi'nde hem de Fahr-i Kâinât Efendimiz'in feyizli ve muazzez sohbetlerinde müstesna bir yer tutmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de mühim hususlar çoğu kere mâna cihetiyle, kısmen de lafız olarak tekrar edilmiştir. Ondaki bu tekrar hususiyeti daha ziyâde kıssalarda kendini hissettirir. Bu, aslında tam bir tekrâr şeklinde de değildir; sûrenin umûmî havası içerisinde siyâk ve sibâk münâsebetiyle her seferinde farklı ayrıntılar ihtivâ eden bir üslûb âbidesidir. Meselâ Hz. Âdem -aleyhisselâm-'a İblîs'in secde etmemesi mes'elesi, mükerreren yedi defa anlatılır. Ancak her birinde İblîs'in hîle ve desîselerinin farklı bir boyutuna dikkat çekilir.

Bu tekrarların hikmetini beyân sadedinde âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur:

“(Rasûlüm!) Biz onu böylece Arapça bir Kur’ân olarak indirdik ve onda ikâzları tekrar tekrar açıkladık. Umulur ki onlar (bu sâyede günahattan) korunurlar; yahut da o (Kur’ân) kendileri için bir ibret ortaya koyar.” (Tâhâ 20/113)

Kur’ân-ı Kerîm'de bir kısım kelime ve cümlelerin tekrar edildiğini görmekteyiz. Bunlar te'kîd gâyesiyle birlikte hayret ve dehşet verme, korkutma, îkâz ve tasvîri canlandırma gibi belâğat inceliklerinden birini te'mîn etmek içindir. Meselâ Rahmân sûresinde insanlar ve cinler için yaratılan nîmetlerin sayıldığı cümlelerin ardından gelen ve otuz bir defa tekrâr edilen:

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

“Öyle iken Rabbinizin hangi nîmetini inkâr edebilirsiniz?” cümlesi, kullara gaflet perdelerini aralatarak, ilâhî nîmetleri îtirâf ile şükür vazîfesini hatırlatmaktadır.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, dâvâsını anlatırken sözlerini açık seçik söyler, iyice anlaşılması için konuştuklarını birkaç defâ tekrar ettiği olurdu. Enes -radiyallâhu anh-'ın bildirdiğine göre sözünün iyi anlaşılması için konuşmasını üç defa tekrarlardı. (Buhârî, İlim, 30) Nitekim Abdullah bin Hubeyb, Ukbe bin Âmir ve Câbir bin Abdullah gibi bazı sahâbîlerine akşam ve sabah saatlerinde okumaları için bazı sûreleri tavsiye buyururken, bu sûrelerin önemine dikkatlerini çekmek için hoş bir usûl tâkip etmiş, önce onlara isimleriyle hitap ederek:

“– Oku!” buyurmuş, onların:

– Ne okuyayım yâ Resûlallâh? diye sormaları üzerine, aynı emri bir daha tekrarlamış; bu karşılıklı konuşma üç defa tekrarlandıktan ve böylece Allâh'ın Resûlü sahâbîlerini sözüne iyice kulak vermeye hazırladıktan sonra:

“– *Akşam ve sabah vakitlerinde Gulhüvallâhü ehad ile Muavvizeteyn sûrelerini üçer defa oku. Her türlü kötülükten korunman için bunlar sana kâfîdir.*” buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Edeb, 101; Tirmizî, Deavât, 116)

Efendimiz'in tekrar metoduyla tâlim ettiği hususlardan diğer birkaç misal de şöyledir:

Ebu Ümame'den nakledildiğine göre:

Allah Resulü -sallallâhu aleyhi ve sellem- yatsı namazında ashabına:

“– *Yarın namaz için toplanın, size bildirmek istediğim hususlar var.*” buyurdu.

Ashab-ı kiramdan biri diğer arkadaşlarına şöyle dedi:

– Ey falan, sen Resûlullah'ın söyleyeceği ilk sözü, sen ondan sonrakini, sen de ondan sonrakini iyice belle ki Allah Resûlü'nün konuştuklarından bir şey kaçırmayalım.

Peygamber Efendimiz, sabah namazını edâ ettikten sonra:

“– *Emrettiğim şekilde toplandınız mı?*” buyurdu.

Sahabîler:

– Evet! dediler.

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“– *Allah'a kulluk ediniz ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayınız. Anladınız mı, anladınız mı, anladınız mı?*”

Ashâb:

– Evet, dediler.

Efendimiz:

“*Namazı kılınız ve zekatı veriniz! Namazı kılınız ve zekatı veriniz! Namazı kılınız ve zekatı veriniz! Anladınız mı, anladınız mı, anladınız mı?*” buyurunca ashab yine:

– Evet, dediler.

Sevgili Peygamberimiz tekrar:

“– *Dinleyiniz ve itaat ediniz! Dinleyiniz ve itaat ediniz! Dinleyiniz ve itaat ediniz! Anladınız mı, anladınız mı, anladınız mı?*” buyurdu.

Ashâb-ı kirâm da tekrar:

– Evet, diye mukâbeledede bulundular. (Taberânî, VIII, 162; Heysemî, I, 46)

Bu hâdisede öncelikle dikkatimizi celbeden husus, ashab-ı kiramın Peygamber Efendimiz’in sözlerini hafızalarında tutabilmek için nasıl bir dikkat ve titizlik içinde olduklarıdır. Diğer bir nokta ise Fahr-i Kâinât Efendimiz’in:

- Allah’a kulluk

- Ona hiçbir şeyi ortak koşmamak

- Namazı kılmak

- Zekatı vermek

- Peygamberi dinleyip kayıtsız şartsız itaat etmek gibi İslâm’ın temel esaslarını teşkil eden kâideleri üçer kez tekrar etmiş olmasıdır.

Konumuzla ilgili bir diğer misali Abdullah bin Amr -radiyallâhu anhumâ- şöyle anlatıyor:

Yaptığımız yolculukların birinde Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- geri kalmıştı. Sonradan bize kavuştu. İkinci namazının vakit hayli daralmıştı. Ayaklarımızı (tam olarak yıkamayıp) mesh etmeye başlayınca Efendimiz olabildiğince yüksek sesle iki veya üç kez:

“*Vay ateşte yanacak ökçelerin hâline!*” buyurdu. (Buhârî, İlim, 30)

Buna göre bilmeyene öğretmek, yanlış olarak anlaşılan ve yapılan bir şeyi görünce sesi yükselterek uyarmak ve konunun anlaşılması için tekrar etmek, uygulanabilecek bir metottur. Bir hususu tekrar etme, talebelerin idrak seviyelerine göre farklılık arzeder. Eğer bir kimse, bir defada öğrenemiyorsa açıklamanın tekrar edilmesini istemesi ayıp değildir. Zira tekrarlama ilk söyleneni daha da kuvvetlendirip tekid eder.

Ebû Hureyre -radiyallau anh-’ın anlattığına göre Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- birgün:

“– *Size, en hayırlınızın ve en şerlinizin kim olduğunu haber vereyim mi?*” buyurdular ve bunu üç kez tekrar ettiler.

Oradakiler:

– Evet, haber veriniz, dediklerinde,

Efendimiz:

“– *En hayırlınız, kendisinden hayır umulan ve şerrinden emin olunan kimsedir. En şerliniz ise kendisinden hayır ümit edilmeyen ve şerinden de emin olunamayan kimsedir.*” (Tirmizi, Fiten, 76)

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- burada birbirine bütünüyle zıt iki karakteri mukayese ederek ve suallerini üç kez tekrarlayarak dikkatleri çekmektedir. Sonra da bunların kim olduğunu gayet veciz bir üslupla açıklamaktadır.

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, bazen de dinleyenlerin dikkatlerini çekmek üzere oturuş şeklini değiştirerek sözünü tekrar ederdi. Bundan da maksadı yine beyan ettiği meselenin ehemmiyetini göstermekti. Bunun bir misalini Nüfey bin Hâris -radiyallâhu anh- şöyle naklediyor:

Birgün Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– *Büyük günahların en ağırını size haber vereyim mi?*” diye üç defa sordu.

Biz de:

– Evet yâ Resûlallah, dedik.

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Allah’a şirk koşmak, ana babaya itaatsizlik etmek*” buyurduktan sonra, yaslandığı yerden doğrulup oturdu ve:

“– *İyi dinleyin, bir de yalan söylemek ve yalancı şahitlik yapmak*” buyurdu. Bu sözü durmadan tekrarlardı. Daha fazla üzülmelerini istemediğimiz için keşke sussa, diye arzu ettik. (Buhârî, Edeb, 6; Müslim, İmân, 143)

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- burada iki büyük günahı söyledikten sonra sıra üçüncüye gelince oturuş şeklini değiştirmiş, dayandığı yerden doğrulup oturmuştur. Bu tavır değişikliği, yalancılığın ve yalancı şahitliğin ne büyük bir haram olduğunu iyice anlatmak içindir. Yalanı ve yalancı şahitliği büyük suç yapan sebeplerden en önemlisi, verdiği zararın umûmî ve büyük olmasıdır.

Yine Peygamber Efendimiz’in büyük günahları saymaya başlamadan önce üç defa “*Büyük günahların en ağırını size haber vereyim mi?*” diye tekrarlaması, söyleyeceği sözün önemine ve dolayısıyla bu günahların ne derece ağır olduğuna ashâbının dikkatini çekmek içindir.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in daha farklı usullerle muhatabın dikkatini celbetmeye çalıştığı da olurdu. Bunlardan biri de konuşurken şuurlu ve belli bir maksatla muhatabın elini veya omuzunu tutmasıdır. Böyle davrandığı

sahabinin dikkati bütünüyle ona teksif olur ve sözünü daha iyi anlamasına yardımcı olurdu. Abdullah bin Mes'ud -radiyallâhu anh- anlatıyor:

“Nebiyy-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ellerim onun avuçları arasında olduğu halde, Kur'an'dan bir sûre öğretir gibi bana teşehhüdü (Tahiyyat duâsını) öğretti.” (Buhârî, İstîzân, 28)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ehemmiyetli bir mevzuyu öğretirken bazen de sahabisinin omuzuna elini koyar ve arzu buyurduğu şeyleri böylece anlatırdı. Abdullah bin Ömer -radiyallâhu anhumâ- diyor ki:

Peygamber Efendimiz birgün omuzumdan tutarak bana:

“*Dünyada sanki bir garip veya bir yolcu gibi ol. Kendini kabir ehlinden say!*” buyurdu. (Buhari, Rikak, 3)

Seyyidü'l-Mürselîn Efendimiz, burada İbn-i Ömer'in omuzunu tutarak ona yakınlığını ve sıcaklığını hissettirmiş, gönlünü yumuşatmış ve ona nasihatte bulunmuştur. Önce garip gibi, sonra yolcu gibi olmasını, daha sonra da kendisini kabre hazırlamasını öğütlemiştir. Garip; bir beldeden başka bir beldeye giden, kalbi hep vatanında olan, oraya dönme arzusuyla fazla mal biriktirmeyen, bulunduğu yerde ancak zaruret miktarı kadar duran kimsedir. Yolcu; sefer halinde bulunan, bütün hedefi gideceği yere kavuşmak olan ve bunun haricinde başka bir şey düşünmeyen kimsedir. Kabir ehli ise dünyadan alâkayı kesmiş ve Rabbine kavuşmak üzere yola düşmüş kimsedir. Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- böyle bir muhabbet ortamında ve İbn-i Ömer ile başbaşa bulunurken onu, fâni sevdalardan uzaklaştırıp Allâh Teâlâ'ya istikametlendiren nasihatlerde bulunmuştur.

Peygamber -aleyhisselâm-'ın tâlim ve terbiyede tatbik ettiği usullerden biri de şudur: O, muhatabın dikkatini cezbetmek için hitapta bulunur ve bunu birkaç defâ tekrar ettikten sonra esas konuya geçerdi. Meselâ (bir sefer esnâsında) terkisine aldığı Muâz'a hitâben üç defa:

“– *Ey Muâz!*” diye seslenmiş, o da her defasında:

– Buyur, ey Allah'ın Resûlü! Emrine âmâdeyim, diye cevap vermiştir.

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz:

“– *Kim Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in, Allah'ın kulu ve peygamberi olduğuna samîmî bir şekilde şehâdet ederse, Allah onu cehenneme haram kılar*” buyurmuştur. (Buhârî, İlim, 49; Müslim, İmân, 53)

Burada Allah Resûlü'nün “*Ey Muâz!*” diye üç kez seslenmesi, söyleyeceklerine Muâz'ın dikkatini iyice çekmek içindir.

Nebiyi-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in, İslâm'ı insanlara daha kolay ve tesirli bir şekilde anlatabilmek ve öğretebilmek için tatbik ettiği bu usullerin her birinden, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde en iyi şekilde istifade edilmelidir.

13. NASİHATTE BULUNMASU ve KISSALAR ANLATMASI

a. Nasihatte Bulunması

Yüce Rabbimiz insanlara dinî hakikatlerini anlatırken güzel öğütte bulunmayı ve uygun bir usûl takip etmeyi emretmiştir. Âyet-i kerimede şöyle buyrulur:

“Rabbin’in yoluna hikmetle ve güzel öğütle dâvet et!...” (en-Nahl 16/125)

Âyet-i kerimede zikredilen **“hikmet”** ve **“güzel öğüt”**, tâlim ve terbiye vazîfesini yerine getiren insanlar için çok mühimdir.

Diğer bir âyet-i kerimede ise:

وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ

“(Habîbim!) Sen öğüt ver. Muhakkak öğüt mü’minlere fayda verir.” buyurulmuştur. (ez-Zâriyât 51/55)

Peygamber Efendimiz'in pek çok vaaz, hutbe ve sohbetleri hep bu neviden nasihat ve öğüt ihtiva eden konuşmalardır. Zira bu tür konuşmalar dinleyenlere son derece tesir eder ve gönüllerine işler. İrbâz bin Sâriye -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bize çok tesirli bir öğüt verdi. Bu öğütten dolayı kalpler ürperdi, gözler yaşardı. Bizler:

– Ey Allah'ın Resûlü! Bu nasihat, sanki ayrılmak üzere olan birinin konuşmasına benziyor, bari bize bir tavsiyede bulun, dedik.

Bunun üzerine Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“– Size, Allah’a çok saygı duymanızı, başınıza Habeşli bir köle bile emir olsa, onu dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Benden sonra sağ kalıp uzunca bir hayat sürenler pek çok ihtilaflar görecekler. O zaman sizin üzerinize gerekli olan, benim sünnetime ve doğru yolda olan Hulefâ-yi Râşidîn'in sünnetine sarılmanızdır. Bu sünnetlere sımsıkı sarılınız, sonradan ortaya çıkarılmış bid’atlardan şiddetle kaçınınız. Çünkü her bid’at dalâlettir, sapıklıktır.” (Ebû Dâvûd, Sünnet, 5; Tirmizi, İlim, 16)

Peygamber Efendimiz'in vaaz ve nasihatleri kısa, özlü ve dikkat çekici idi. Bu sebeple sahâbe-i kirâm onu kolayca ezberleyip akıllarında tutarlar ve birbirlerine aktarırlardı.

Konuyla ilgili bir diğer misali de Ebû Zer -radiyallahu anh- anlatıyor:

Birgün Peygamber Efendimiz'e:

– Yâ Resûlallah! Beni vali tayin etmez misin? demiştim.

Eliyle omuzuma vurarak şöyle buyurdu:

“–Ebû Zer! Sen zayıf bir adamsın. İstedğin vazîfe ise bir emanettir. Bu emaneti ehil olarak alan ve üzerine düşeni yapanlar müstesna, aslında bu vazîfe kıyamet gününde bir rezillik ve pişmanlıktır.” (Müslim, İmâret, 16)

Câbir bin Süleym -radiyallahu anh- şöyle dedi:

Fikirlerine insanların başvurduğu bir zat gördüm; onun her söylediğini kabul edip yerine getiriyorlardı.

– Bu zat kimdir? diye sordum.

– Allah'ın Resûlü -sallallahu aleyhi ve sellem-'dir, dediler.

Ben iki defa:

– Aleyke's-selâm yâ Resûlallah: Sana selâm olsun ey Allah'ın Resûlü, dedim.

Resûl-i Ekrem:

“– Aleyke's-selâm, deme; bu ölümlere verilen selâmdır. es-Selâmü aleyke: selâm sana olsun, de” buyurdu.

Ben:

– Sen Allah'ın Resûlü müsün? diye sordum.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Ben, bir sıkıntı ve darlık geldiğinde dua edince senden o sıkıntı ve darlığı gideren, bir kıtlık yılı isâbet ettiğinde dua edince senin için mahsul bitiren, çölde deven kaybolduğu zaman dua edince deveni sana geri getiren O Allah'ın Resûlüyüm” buyurdu.

Bunun üzerine ben:

– Bana tavsiyede bulunsanız, dedim.

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Hiç kimseye sövme” buyurdu. Ben de ondan sonra ne hür ne köle hiçbir kimseye, ne deve ne koyun hiçbir hayvana sövmedim.

Sonra tavsiyesine şöyle devam etti:

“Hiçbir iyiliği küçük görme, kardeşinle güler yüzlü bir vaziyette konuş, çünkü bu da bir iyiliktir... Elbiseni yerde sürünecek kadar uzatma, çünkü bu kibirden ve kendini beğenmekten ileri gelir; Allah kibirlenip kendini beğenenleri sevmez. Eğer bir kimse sana söver veya gördüğü bir şey sebebiyle seni ayıplarsa, sen o kişiyi, hakkında bildiğin şeyler sebebiyle ayıplama. Onun bu davranışının vebâli kendine aittir.” (Ebû Dâvud, Libâs, 25)

Ashâb-ı kirâm, Resûl-i Ekrem Efendimiz’in sözleri ve sohbetleri karşısında haşyete tutulur, kalpleri titrer ve gözlerinden yaşlar akıtırlardı. Bütün bunlar, samimiyetle inanmanın, itaat arzusu içinde olmanın, Allah ve Resûlü’nü sevip, saymanın birer tezâhürüdür. Bizler de bu numûne-i imtisâl olan davranışları örnek almalıyız.

b. Kıssalar Anlatması

Fahr-i Kâinât Efendimiz pek çok kere de geçmiş ümmetlerden, farklı milletlerden özellikle de Benî İsrâîl’den kıssalar ve ibretli hâdiseler naklederek dinî hakikatleri tâlim ederdi. Zira kıssaların insan eğitim ve öğretiminde, gerçeklerin izahında son derece mühim bir yeri vardır. Bu sebeple Kur’an-ı Kerim’de, peygamberler ve kavimlerinin kıssalarına geniş yer verilir. Bu husus, âyet-i kerîmelerde şöyle ifâde edilir:

“(Ey Rasûlüm!) Biz, bu Kur’ân’ı vahyetmekle, sana geçmiş milletlerin haberlerini en güzel bir şekilde anlatıyoruz.” (Yûsuf 12/3)

“Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini (tatmin ve) teskin edeceğimiz her haberi sana anlatıyoruz. Bunda sana gerçeğin bilgisi, mü’minlere de bir öğüt ve îkaz gelmiştir.” (Hûd 11/120)

Abdullah bin Ömer -radiyallâhu anhümâ-’dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şu ibretli hâdiseyi anlatmıştır:

“Sizden önce yaşayanlardan üç kişi bir yolculuğa çıktılar. Akşam olunca, yatıp uyumak üzere bir mağaraya girdiler. Fakat dağdan kopan bir kaya, mağaranın ağzını kapattı. Bunun üzerine birbirlerine:

– Sizi bu kayadan, yaptığınız iyilikleri vesile edinerek Allah’a duâ etmekten başka hiçbir şey kurtaramaz, dediler.

İçlerinden biri söze başlayarak:

– Allahım! Benim annemle babam çok yaşlı idiler. Onlar yemeklerini yemeden çoluk çocuğuma ve hizmetçilerime bir şey yedirip içirmezdim. Birgün hayvanlara yem bulmak üzere evden ayrıldım; onlar uyumadan önce de dönemedim. Eve gelir gelmez hayvanları sağıp sütlerini annemle babama götürdüğümde, baktım ki ikisi de uyumuş. Onları uyandırmak istemediğim gibi, onlardan önce ev halkının ve hizmetkârların bir şey yiyip içmesini de uygun görmedim. Süt kabı elimde şafak vaktine kadar uyanmalarını bekledim. Çocuklar etrafımda açlıktan sızlanıp duruyorlardı. Nihayet uyanıp sütlerini içtiler. Rabbim! Şayet ben bunu senin rızânı kazanmak için yapmışsam, şu kaya sıkıntısını başımızdan al! diye yalvardı. Kaya biraz aralandı; fakat çıkılacak gibi değildi.

Bir diğeri söze başladı:

– Allahım! Amcamın bir kızı vardı. Onu herkesten çok seviyordum. Ona sahip olmak istedim. Fakat o reddetti. Bir sene kıtlık olmuştu. Amcamın kızı çıkıp geldi. Kendisini bana teslim etmek şartıyla ona 120 altın verdim. Kabul etmek durumunda kaldı. Ona sahip olacağım zaman dedi ki:

– Allah’tan kork! Dinin uygun görmediği bir yolla beni elde etme!

En çok sevip arzu ettiğim o olduğu halde kendisinden uzaklaştım, verdiğim altınları da geri almadım. Allahım! Eğer ben bu işi senin rızânı kazanmak için yapmışsam, başımızdaki sıkıntıyı uzaklaştırsın, diye yalvardı. Kaya biraz daha açıldı; fakat yine çıkılacak gibi değildi.

Üçüncü adam da:

– Allahım! Vaktiyle ben birçok işçi tuttum. Parasını almadan giden biri dışında hepsinin ücretini verdim. Ücretini almadan giden adamın parasını çalıştırdım. Bu paradan büyük bir servet oluştu. Birgün bu adam çıkageldi. Bana:

– Ey Allah kulu! Ücretimi ver, dedi.

Ben de ona:

– Şu gördüğün develer, sığırlar, koyunlar ve köleler senin ücretinden türedi, dedim.

Adamcağız:

– Ey Allah kulu! Benimle alay etme, dedi.

– Seninle alay etmiyorum, diye cevap verdim.

Bunun üzerine o, hiçbir şey bırakmadan hepsini önüne katıp götürdü. Ey Rabbim! Eğer bu işi sırf senin rızânı kazanmak için yapmışsam, içinde bulundu-

ğumuz sıkıntıdan bizi kurtar, diye yalvardı. Mağaranın ağzını tıkayan kaya iyice açıldı; onlar da çıkıp gittiler.” (Buhârî, Büyû, 98; Müslim, Zikir, 100)

Burada Sevgili Peygamberimiz geçmiş ümmetlerden kıssa naklederek ana babaya hizmet, nefse hâkimiyet ve insan hakkına hürmet gibi konuların ehemmiyetini vurgulamıştır.

Konumuzla ilgili diğer bir misali de Ebu Hüreyre -radıyallâhu anh- nakletmektedir:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- İsrail oğullarından bir kimsenin şu kıssasını anlattı:

“Benî İsrâil’den bir kimse arkadaşından bin dinar borç talep etti. O ise:

– Bana şahidlerini getir, onların huzurunda vereyim de şâhid olsunlar, dedi.

Borç isteyen:

– Şâhid olarak Allah yeter! dedi.

Diğeri:

– Öyleyse buna kefil getir, dedi.

Borç isteyen:

– Kefil olarak Allah yeter, dedi.

Diğeri:

– Doğru söyledin, dedi ve belli bir vâdeye kadar parayı ona verdi.

Adam deniz yolculuğuna çıktı ve ihtiyâcını gördü. Sonra borcunu vâdesi içinde ödemek maksadıyla geri dönmek üzere bir gemi aradı fakat bulamadı. Bunun üzerine bir odun parçası alıp içini oydu. Sâhibine hitâben yazdığı mektupla birlikte bin dinarı oyuğa yerleştirdi. Sonra oyuğun ağzını kapatıp düzledi ve denize getirip:

– Ey Allâhım! Biliyorsun ki, ben falandan bin dinar borç almıştım. Benden şâhid istediğinde «Şâhid olarak Allah yeter!» demiştim. O da şâhid olarak Sen’den râzı oldu. Benden kefil isteyince de «Kefil olarak Allah yeter!» demiştim. O da kefil olarak Sen’den râzı olmuştu. Ben ise şimdi bir gemi bulmak için gayret ettim, fakat bulamadım. Şimdi onu Sana emânet ediyorum! dedi ve odun parçasını denize attı. Odun denize gömüldü.

Sonra oradan ayrılıp memleketine gidecek bir gemi aramaya devâm etti.

Diğer taraftan borç veren kimse de parasını getirecek bir gemi gelir ümidi ile (sâhilde ufuklara) bakmaya başladı. Bu arada, içinde parası bulunan odun parçasını buldu. Onu âilesine odun yapmak üzere aldı. Odunu testere ile bölünce parayı ve mektubu buldu.

Bir müddet sonra borç alan kimse geldi. Bin dinar alarak adamın yanına geldi:

– Malını getirmek için durmadan gemi aradım, ancak bundan önce gelen bir gemi bulamadım, dedi.

Alacaklı:

– Sen bana bir şeyler göndermiş miydin? diye sordu.

Borçlu:

– Ben sana, daha önce bir gemi bulamadığımı söyledim, dedi.

Alacaklı:

– Allah Teâlâ hazretleri, odun parçası içerisinde gönderdiğin parayı senin yerine ödedi. Şimdi bu getirdiğin bin dinarı al ve selâmetle git, dedi.” (Buhârî, Kefâlet, 1)

Sevgili Peygamberimiz anlattığı bu kıssa ile Allâh’a tevekkül, ahde vefâ, ticâret ahlâkı gibi mühim konuları müşahhas ve duygulu bir şekilde sahâbîlerine öğretmiştir.

14. TERĞÎB VE TERHÎBİ BİRLİKTE KULLANMASI

Terğîb, kişiyi bir şeyi yapmaya veya bir şeyi elde etmeye rağbetlendirme ve teşvik etme demektir. Terhîb ise bunun aksine insanı bir şeyden sakındırma ve feci âkibetten korkutma anlamındadır. Hem terğîbin hem de terhîbin, insan hâlet-i rûhiyesini hayra yönlendirme ve şerden sakındırma bakımından pek mühim tesiri bulunmaktadır. İnsan psikolojisinin bu gerçeğinden hareketle, Yüce Rabbimiz Kur’an-ı Kerim’de, Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- de hadîs-i şeriflerinde terğîb ve terhîbi muvâzeneli bir şekilde kullanmışlardır.

Kur’an-ı Kerim’in bir vasfı da “Mesânî”dir. Mesânî’nin muhtelif mânaları yanında “çift çift mânalar ihtivâ eden” yâni konuları müsbetiyle ve menfisiyle hep iki yönlü ele alan, meseleleri zıtlarıyla beyân eden mânası da mevcuttur. Hakîkaten Allah Kelâmı’nda mevzular ekseriyetle böyle işlenmektedir. Birkaç misalle konu daha iyi anlaşılacaktır.

Kur'an-ı Mübîn'in ilk sûresi olan Fâtiha sûresinin ikinci âyetinde Allah Teâlâ'nın **“Rahmân ve Rahîm: nihâyetsiz merhamet sahibi, mahlukatına sonsuz merhamet eden”** vasıfları zikredilip kullar merhamet-i ilâhiye ile ümitlendirilirken, hemen peşinden gelen üçüncü âyetinde **“O Allah Din Günü'nün yani hesap gününün mâlikidir”** ikaz ve tehdidi ile gönüller sarsılarak insanın rehavete kapılmasına mâni olunmaktadır. Yine bu sûre ile mü'minler bir taraftan sırât-ı müstakîme hidâyet olunmak için duâ ederken, hemen akabinde, bunun tam zıddı olarak gazaba uğrayanların ve dalâlete sürüklenenlerin yollarına düşmekten Allâh'a sığınır.

Bakara sûresinin ilk beş âyetinde Kur'an'ın müttakîler için bir hidâyet rehberi olduğu beyan edildikten sonra takva sahiplerinin önde gelen vasıfları sayılmaktadır. Ardından iki âyetinde kâfirlerin durumları ve başlarına gelecek büyük azab bildirilmektedir. Yine Bakara suresinin 24. âyetinde Kur'an-ı Kerim'i inkar edenlere, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem tehdidi vâki olurken, hemen peşinden 25. âyetinde iman edip sâlih amel işleyenlere zemininden ırmaklar çağlayan cennetler ve ondaki akla hayale gelmez nimetler va'dedilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de bu şekilde terğîb ve terhîb üslûbunun ekseriyetle bir arada kullanıldığını görmekteyiz. Terğîb için daha çok Allah'ın rahmeti, rızası ve cennet nimetleri; terhîb için ise Allah'ın gazabı, cehennemi ve onun muhtelif şiddetlerdeki azabı anlatılır.

Hicr sûresinde İblis'in Hz. Adem'e secdeden kaçınması nakledildikten sonra cehennemden şöyle bahsedilir:

“Gerçekten kullarımın hiçbirisi üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur; ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna. Artık muhakkak ki cehennem, onların hepsine va'dolunan bir yerdir. Onun yedi kapısı vardır. Her bir kapı için birer gurup ayrılmıştır.” (el-Hicr 15/42-44)

Sonra hemen cennetin tasvirine geçilir:

“Şüphe yok ki takvâ sahipleri, cennet bahçelerinde ve pınar başlarındadırlar. (Onlara,) «Selametle, güven içinde oraya girin» denir. Artık onların kalplerindeki kini söküp atmışlardır. Hepsi de kardeşler olarak tahtlar üzerinde karşı karşıya oturmaktadırlar. Orada onlara hiçbir yorgunluk dokunmaz ve onlar oradan asla çıkarılmazlar.” (el-Hicr 15/45-48)

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- de, Kur'an-ı Kerim'deki bu ilâhî üslubu takip ederek konuşmalarında terğîb ve terhîbi birlikte kullanmıştır. Efendimiz sevabını zikredip sağlayacağı faydalara dikkat çekerek hayırlı amellere teşvikte bulunmuş, cezasını zikredip zararlarını beyan ederek de şerlerden sakındır-

mıştır. Bilâl bin Hâris el-Müzenî -radiyallahu anh-'den rivayet edildiğine göre Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Kul, Allah’ın hoşnut olduğu bir sözü söyler, fakat onunla Allah’ın rızâsını kazanacağı hiç aklına gelmez. Halbuki Allah, o söz sebebiyle, kendisine kavuştuğu kıyamet gününe kadar o kimseden hoşnut olur.

Yine bir kul da Allah’ın gazabını gerektiren bir söz söyler fakat o sözün kendisini Allah’ın gazabına çarptıracağını düşünmez. Oysa Allah, o kimseye o kötü söz sebebiyle kendisine kavuşacağı kıyamet gününe kadar gazap eder.” (Tirmizî, Zühd, 12; İbn-i Mâce, Fiten, 12)

Bu hadis-i şerif terğib ve terhib üslubuyla konuşmanın en önemli edep kâidelerinden birini öğretmekte, dikkatsizce veya önemsenmeden söyleniverecek basit gibi gözüken bir sözün, aslında Allah katında çok büyük neticelere sebep olacağını açıkca ortaya koymaktadır.

Hârise bin Vehb -radiyallâhu anh- Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in şöyle buyurduğunu nakletmektedir:

“Size cennetlikleri bildireyim mi? Onlar hem zayıf oldukları hemde halk tarafından zayıf görüldükleri için kimsenin önemsemediği, fakat şöyle olacak diye yemin etseler, isteklerini Allah’ın gerçekleştireceği kimselerdir.

Size cehennemliklerin kimler olduğunu söyleyeyim mi? Katı kalbli, kaba, cimri ve kurularak yürüyen kibirli kimselerdir.” (Buhârî, Eymân, 9; Edeb, 61)

Burada Resûl-i Ekrem Efendimiz, cennet ve cehennem ehlinin kimler olduğunu aynı anda bildirmek suretiyle, hem gereken amelleri yaparak cennet ehli olmaya teşvik etmiş hem de azâbı gerektirecek mezmûm hal ve davranışlardan uzak kalmayı öğütlemiştir.

Efendimiz’in terğîb ve terhibi beraber kullanmasına bir diğer misal de şudur: Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdular:

“Cehenneme giren iki kişinin oradaki feryad u figânları şiddetlenecek.

Allah Teâlâ hazretleri:

– Çıkarın bunları! buyuracak.

Onlara:

– Niçin bağıríyorsunuz? diye soracak.

Onlar:

– Bize merhamet edesin diye böyle yaptık! diyecekler.

Hak Teâlâ:

– Benim size olan rahmetim, gidip kendinizi ateşe atmanız şeklindedir! buyuracak.

Onlar gidecekler. Biri kendisini ateşe atacak. Allah da ateşi ona soğuk ve selametli kılacak. Diğerleri kalkacak fakat kendini ateşe atamayacak.

Allah Teâlâ hazretleri:

– Arkadaşının attığı gibi, sen kendini niçin cehenneme atmadın? diye soracak.

Adam:

– Ey Rabbim, beni ondan çıkardıktan sonra oraya bir kere daha göndermeyeceğini ümit ediyordum! diyecek.

Bunu üzerine Allah Teâlâ:

– Haydi istediğinizi verdim! buyuracak. İkisi de Allah'ın rahmetiyle cennete girecekler.” (Tirmizî, Cehennem, 10)

İnsan tabiatı tek düze bir telkine karşı bir müddet sonra alakasız kalmaktadır. Bu sebeple tâlim ve terbiyede tek düzelik ve monotonluktan uzak durulmalıdır. Bunu yaparken diğer bir kısım unsurların yanısıra terğîb ve terhîb yani ümitlendirme ve korkutma temalarına da dengeli bir şekilde yer verilmelidir. Ne devamlı korkutmalı, ne de devamlı ümit verilmelidir. Hatta korku unsuruna vurgunun biraz daha fazla olması gerekir. Zira Kur'an-ı Kerim'de inzar ve ikazlar, müjdelemelerden biraz daha fazla yer almaktadır.

15. TÂLİM VE TERBİYEDE YAZIYI KULLANMASI

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, okuma ve yazmanın yaygın olmadığı bir cemiyet içinde zuhûr etmiş ümmî bir peygamberdi. Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle daha önce ne bir kitap okumuş ne de herhangi bir yazı yazmıştı. (el-Ankebût 29/48) Fakat nübüvvet vazifesi başlayıp **“Rabbının adıyla oku!”** (el-Alak 96/1), **“O (Allah) kalemle öğretendir”** (el-Alak 96/4), **“Nun; kalem ve onunla yazılanlara andolsun”** (el-Kalem, 68/1) âyetleriyle ilmin önemi ve yazı ile kaydedilmesine dikkat çekildikten sonra İslâm ümmeti içinde son derece hızlı bir okuma yazma seferberliği başlamıştır.

Seyyidü'l-Mürselîn Efendimiz, ilk olarak, inen Kur'an-ı Kerim vahiylerini yazdırmıştır. Peygamberimiz için yazı, başka hiçbir hizmet görmese bile, sırf Kur'an-ı Kerim'in hıfzı ve yayılması için zaruri derecede lüzumlu idi. Bu sebeple

Allah Resûlü, yazının ümmet çapında yayılması için zaman kaybetmeden gerekli bütün tedbirleri almıştı. Nitekim vahiy kâtibi olarak vazife yapan ve isimleri bilinen zevâtın sayısı kırkı aşmaktadır.

Efendimiz yazıyı birçok alanda kullanmıştır. Onun hayatında siyasî yazışmalar büyük bir yer tutmaktadır. Muhammed Hamîdullah'ın *el-Vesâiku's-Siyâsiyye* isimli eserinde, Efendimiz'den gelen yazılı vesikalar üçyüze yaklaşmaktadır.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, tâlim, terbiye ve tezkiye faaliyetlerinde de yazıdan istifade etmiştir. Kur'an'la karışma tehlikesi olduğu ve bu sebeple yasaklandığı dönemi istisna edersek, hadislerin yazılması da Allâh Resûlü tarafından teşvik edilmiştir. Abdullah bin Amr bin el-As -radiyallâhu anhumâ- anlatıyor:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den duyduğum her şeyi ezberlemek için yazıyordum. Kureyş beni bundan men etti ve

– Allah Resûlü hem kızgınlık hem de sukûnet hallerinde konuşurken sen ondan işittiğin her şeyi yazıyor musun? dediler.

Bunun üzerine yazmayı bıraktım. Bilâhare durumu Peygamberimize arzettiğim de, eliyle mübârek ağızlarını işaret ederek şöyle buyurdu:

“– *Yaz, nefsim kudret elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki buradan haktan başka bir şey çıkmaz.*” (Ebû Dâvûd, İlim, 3)

Ensar'dan bir adam Resûlullah Efendimiz'in yanına oturup kendisinden hadis dinliyor, bundan hoşlanıyor, fakat belleyemiyordu. Bu durumu Peygamberimize şikâyet etti. Efendimiz de eliyle yazıya işaret ederek:

“– *Sağ elinden yardım iste!*” buyurdu. (Tirmizi, İlim, 12)

Mevzuyla ilgili Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği bir diğer hâdise de şöyle cereyan etmiştir:

Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- Mekke'yi fethedince insanların arasında ayağa kalktı. Allah Teâlâ'ya hamd ü senâdan sonra şöyle buyurdu:

“*Şüphesiz Allah Fil ordusunu Mekke'ye girmekten alıkoymuş, Resûlü'nü ve mü'minleri ise buna muzaffer kılmıştır. Mekke benden sonra hiç kimseye helal değildir. Mekke'nin avı ürkütülmez, dikenini kesilmez, bulan kimsenin, sâhibini araması için alması hariç, kaybolan eşyası helal olmaz. Bir kimsenin yakını öldürülürse iki şeyden hangisi hayırlı ise onu isteyebilir: Ya diyet ya da kısas.*”

Bunun üzerine Hz. Abbas:

– İzhir (otunun koparılması) müstesnâ olsun. Çünkü kabirlerimiz ve evlerimizde onu kullanıyoruz, dedi.

Peygamberimiz:

“– *İzhir müstesna*” buyurdu.

Ardından Yemenli olan Ebu Şah ayağa kalktı ve:

– Bunu bana yazar mısınız ey Allah’ın Resûlü, dedi.

Peygamber Efendimiz de, sözlerinin Ebu Şah için yazılmasını emir buyurdu. (Buhârî, Lukata, 7)

Resûl-i Ekrem Efendimiz, misallerde görüldüğü gibi yazıya ehemmiyet vermiş, cemiyette yayılması için teşvik ve terğîb edici tedbirler almıştır. Kur’an-ı Kerim başından sonuna kadar onlarca vahiy kâtibi tarafından dikkatlice ve kontrollü bir şekilde yazılıp muhafaza edilmiştir. Hadislerin bir kısmı da bu şekilde bazı sahabiler tarafından Peygamber Efendimiz zamanında yazıya geçirilmiştir.

Peygamber Efendimiz, civar bölgelere ve devlet reislerine mektuplar yazmıştı. Bunların bir kısmıyla onları İslâm’a davet etmiş, bir kısmıyla da oralarda bulunan müslümanlara dinin hükümlerini öğretmeyi hedeflemiştir.

Sahabe-i kiram ve tâbiîn de İslâm’ın tebliğ ve tâliminde Fahr-i Kâinât Efendimiz’in mübârek yolundan yürümüşler, gerek hadis yazımında gerekse husûsî mektuplarla irşatlarına devam etmişlerdir.⁴³

Hatta İslâm’ı tebliğ konusunda mektup, her devirde önemli bir vâsıta olmuştur. İmam-ı Rabbanî, Hâlid-i Bağdâdî, Muhammed Es’ad Efendi gibi büyüklerin *Mektubât* isimli eserleri de İslâm’ı tebliğ ve tâlim maksadıyla yazılan mektupların bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Bununla birlikte Müslümanlar, değişen dünya şartları içinde ortaya çıkan yeni vâsıtaları da bu maksat istikametinde kullanmalıdırlar.

⁴³ Tâbiînin önde gelen şahsiyetlerinden Hasan-ı Basrî hazretlerinin, devrin halifesi Ömer bin Abdülaziz’e yazdığı mektup şöyledir:

“Bilesin ki tefekkür, insanı iyiliğe ve iyilikle iş yapmaya, kötülükten pişmanlık duyup ondan vazgeçmeye çağırır. Gelip geçici olan şeyler, ne kadar çok da olsa Bâkî olana denk olamaz. Süslü hilelerle insanlara tuzak kuran ve cazibesıyla aldatarak tûl-i emel hastalığına müptela kılıp katleden, bakanlara süslü gelin gibi şirin görünen, insanların gönüllerini çelen, kalplerini hoplatan, akıllarını karıştıran dünyaya aldanma! Dünyaya aldanma; çünkü dünyanın ümidleri yalancı, emelleri boştur. Dünya hayatı güç ve kederle doludur. Dünyanın nimeti geçici, sıkıntısı devamlı, musibetleri acıdır. Dünyanın Hak nezdindeki değeri de sivrisineğin kanadı kadar bile değildir. Bu yüzden Allah Teâlâ onun sevgisini, nebîlerinin, velîlerinin ve sevdiklerinin kalplerinden çıkarmıştır. Dünyaya aldanmış kimse, dünya nimetini kendisine bir ikrâm-ı ilâhî sanıp Allah Rasûlü’nün dünya nimetlerine karşı haddinden fazla önem vermediğini unutur. Aziz ve Celil olan Allah seninle olduktan sonra kimden korkuyorsun? Ölümü unutma, kıyameti kapıda bil!” (Ebû Nuaym, II, 134-140; Attar, s. 37)

III. PEYGAMBERİMİZİN HATALARI TASHİH ÜSÛLÜ

Allah Teâlâ'nın rahmetine güvenerek
günah işlemek, doktora güvenerek
zehir içmeye benzer.

Cenâb-ı Hak, insanı bütün mahlukâtın en şerefli ve zirvesi olarak yaratmıştır. Yaratılıştaki bu mükemmellik beraber o, maddesi ve mânası itibarıyla pek çok zafiyetler taşımaktadır. Bunlar acelecilik, hırs, hased, ebedi kalma arzusu, menfaatine düşkünlük ve benzeri mezmûm hasletlerdir. Bu tür hasletler insanın hata yapabilme ihtimalini artırmaktadır. Bunun ilk misalini beşeriyetin babası Hz. Adem'de müşâhede etmekteyiz.

Allah Teâlâ, Hz. Adem ile Havva'yı yaratıp cennete yerleştirdi. Her türlü cennet nimetlerinden yemelerini serbest bıraktı, sadece bir ağaca yaklaşmayı yasakladı. Şeytanın da kendileri için apaçık bir düşman olduğunu bildirdi. Şeytan da Hz. Âdem ve Havvâ'yı kandırabilmek için türlü hilelere baş vurdu. Bu hakikat âyet-i kerîmelerde şöyle beyan buyrulmaktadır:

“Derken şeytan bunlara, kendilerinden örtülmüş olan çirkin yerlerini açmak için ikisine de vesvese verdi ve:

Rabbınız, başka bir şey için değil, ancak iki melek veya ebedi kânlardan olmamanız için bu ağaçtan yemenizi yasaklamıştır, dedi. Ardından da:

Her halde ben sizin hayrınızı isteyenlerdenim, diye ikisine de yemîn etti. Böylece onları hîle ile aldattı. (Onlar) ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rabpleri onlara:

Ben sizi o ağaçtan menetmemiş miydim? Şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylememiş miydim? diye nidâ etti.” (el-A'râf 7/20-22)

“Doğrusu bundan önce Âdem'e (bu ağaçtan yeme diye) emrettik, fakat unuttu ve biz onda bir azim (bir kararlılık) bulmadık.” (Tâhâ, 115)

“İnsan” kelimesinin iki ayrı kökten müştak olduğu söylenmiştir. Birincisi, unutmama anlamındaki “nisyan”dır. Nitekim âyette ifâde edildiği gibi Hz. Âdem Allah'a olan ahidini unutmuştur. İkincisi ise “ünsiyet”tir ki insan bulunduğu yere ve hîle çabucak alışır, ülfet eder ve o yerin rengine boyanır. Her iki hususiyeti de insanın hata yapma ve günahlara düşme ihtimalini artırmaktadır.

İnsan yapısını çok iyi tanıyan ve onun hata yapma hususiyetini çok iyi bilen Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, muhataplarının hatalı davranışlarına karşı çok hassas ölçüler içinde muamelede bulunmuş ve onları en güzel usullerle ıslah etmeye çalışmıştır. Âlemlere rahmet olan Efendimiz'in yegâne gâyesi insanları hidâyete eriştirmekti. Bu sebeple ulaştığı her insanı kazanmak için gayret gösterirdi. Hiçbir insanı, herhangi bir hatası sebebiyle dışlama yolunu tutmazdı. Bilakis onları nebevî terbiye usulleri ile eğitirdi.

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in hataları ıslahta takip ettiği belli başlı usulleri şu şekilde izah etmek mümkündür:

A. RIFK VE MÜLÂYEMETİ ESAS ALMASI

Rıfk ve mülâyemet; söylenen sözde, yapılan işte, gösterilen davranışta kolay geleni tercih etmek, insanlara karşı nâzik ve yumuşak olmak demektir. Rıfk ve mülâyemet, Allah ve Resûlü'nün râzı olduğu ve methettiği güzel ahlâkî vasıflardan biridir. Âyet-i kerimelerde şöyle buyrulmaktadır:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ.
وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا دُونَ حَظٍّ عَظِيمٍ

“İyilik ve kötülük müsâvî değildir. Sen kötülüğü en güzel bir tarzda önlemeye çalış. O zaman (göreceksin ki) seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki candan ve sıcak bir dost oluvermiştir. Bu mükemmel davranışı, ancak sabredenler gösterebilir. Bu mertebeye ancak (hayırdan yana) büyük bir nasibi olanlar erişebilir.” (Fussilet 41/34-35)

فِيمَا رَحِمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لَئِنْ هُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

“O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi.”

(Âl-i İmrân, 3/159)

İnsanlara rıfk ve mülâyemetle muameleyi tebliğ ve terbiye vazifesinin esası olarak kabul edip uygulayan Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ümmetine de bu güzel ahlakla süslenmelerini tavsiye ederek şöyle buyurmaktadır:

“Allah Teâlâ kullarına lutufkârdır. Onlara kolaylık gösterilmesine memnun olur. Zorluk çıkaranlara ve başkalarına vermediği sevabı, kolaylık gösterenlere verir.” (Buhârî, Edeb, 35; Müslim, Birr, 77)

Diğer bir hadis-i şeriflerinde de Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Nerede yumuşaklık ve kolaylık varsa, orada güzellik vardır. Kolaylığın bulunmadığı her şey çirkindir.” (Müslim, Birr, 78; Ebû Dâvûd, Edeb, 10)

Resûl-i Ekrem Efendimiz, insanların ve özellikle henüz İslâmî terbiyeyi almamış bedevilerin uygunsuz davranışlarına karşı hep rıfk ve mülâyemetle muâmele etmiştir. Onların sert tavırlarına sertlikle değil, bilakis onların kalplerini cezbedecek şuurlu bir yumuşaklıkla mukâbelede bulunmuştur. Efendimiz’in hayatında bunun pek güzel misalleri vardır. Ebû Hüreyre -radıyallahu anh- şöyle anlatıyor:

Bir bedevî Peygamber Efendimiz’i ziyarete gelmişti. Mescid-i Nebevî’nin köşesinde namaz kıldıktan sonra ellerini kaldırıp dua etmeye başladı:

– Yâ Rabbî! Bana ve Muhammed’e merhamet et, ikimizden başka kimseye merhamet etme, dedi.

Orada oturmakta olan Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- bedevînin bu garip duasına güldü. Sonra ona dönerek:

“– Allah’ın geniş olan rahmetini daralttın!” buyurdu.

Peygamber Efendimiz’in yanında biraz oturan bedevî, küçük abdesti geline Mescid’in bir köşesine giderek abdest bozmaya başladı. Bedevînin bu hiç beklenmedik davranışı karşısında sahâbîler telâşa kapıldılar. Kimi oturduğu yerden “Yapma, etme!” diye bağırarak, kimi öfkeye kapılıp bedevînin üzerine yürüyerek ona engel olmaya çalıştılar. Duruma hemen müdâhale eden Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

“– Bırakın, adam işini bitirsin” buyurduktan sonra, bedevînin küçük abdestini yaptığı yere büyük bir kovayla su dökmelerini söyledi.

Sonra da:

“– Siz kolaylık göstermek için gönderildiniz, zorluk çıkarmak için değil!” diyerek ashâb-ı kirâmı yatıştırdı. (Ebû Dâvûd, Tahâret, 136)

Bedevîler, Peygamber Efendimiz’in yanında fazla kalamadıkları için İslâm âdâbını bilemiyorlar, bu sebeple de zaman zaman Resûlullah Efendimiz’e karşı saygıda kusur ediyorlardı. Şefkat Peygamber’i onların görgüsüzlüklerini, kaba ve katı tavırlarını hiç mesele yapmadı. Onlara kızıp gönüllerini kırmadığı gibi, ashâbından da bu tür insanlara karşı daha anlayışlı davranmalarını istedi. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in dini bilmeyen kimselere gösterdiği bu müsâmaha, onun daha çok sevilmesini, öğrettiği esasların daha çok benimsenmesini sağladı. Nitekim diğer sahâbîlerin kıvamına ulaşan bu zât, daha sonra başından geçen söz konusu hâdiseden şöyle bahseder:

– Anam babam ona fedâ olsun, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- beni ne azarladı ne de kötü söz söyledi. Beni ancak şöyle uyardı:

“– *Mescidlere abdest bozulmaz. Buralar Allâh'ı zikretmek ve namaz kılmak için yapılmıştır.*” (İbn-i Mâce, Tahâret, 78)

Bir diğer misali **Muâviye bin Hakem** -radiyallahu anh- şöyle anlatıyor:

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'in arkasında namaz kılariken cemâatten biri aksırdı. Ben de hemen “yerhamükellâh” dedim. Cemaat bana dik dik bakmaya başladı.

Bunun üzerine:

– Vay başıma gelenler! Yâhu bana niye öyle bakıyorsunuz? deyince de, ellerini uyluklarına vurmaya başladılar. Onların beni susturmaya çalıştıklarını görünce kızdım; ama yine de sustum.

Anam, babam Resûl-i Ekrem'e fedâ olsun. Ne ondan önce ne de ondan sonra kendisinden daha iyi bir muallim görmedim. Vallahi beni ne azarladı ne dövdü ne de kötü söz söyledi. Namazı kıldırıp bitirince bana:

“– *Bu namaz ibâdetini edâ ederken dünya kelâmı konuşmak doğru olmaz. Çünkü namaz tesbih, tekbir ve Kur'ân okumaktan ibarettir.*” buyurdu. (Müslim, Mesâcid, 33)

Abdullah bin İkrâş -radiyallâhu anh- babasından şu hâdiseyi nakleder:

Kavmim Mürre bin Abîd oğulları mallarının zekatını benimle Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'e gönderdiler. Medine'ye geldiğimde Efendimiz Muhacir ve Ensar'ın arasında oturuyordu. Elimden tutup beni Ümmü Seleme -radiyallahu anhâ-'nın evine götürdü.

Peygamberimiz:

“– *Yiyecek bir şey var mı?*” diye sordu.

Bize, içerisinde bolca et parçaları olan bir tepsi yemek getirildi. Ondan yemek için yaklaştık. Ben kabın her tarafından yiyordum. Allah Resûlü ise önünden yiyordu. (Bir ara) sol eliyle sağ elimden tuttu ve:

“– *Ey İkrâş! Önünden ye! Çünkü yemeğin her tarafı aynıdır*” buyurdu.

Sonra bize, içerisinde taze ve kuru hurmalar bulunan bir tabak getirildi. Bu sefer önümden yemeye başladım. Peygamber Efendimiz'in eli ise, tabağın her tarafında dolaşıyordu.

Bana da:

“– Ey İkrâş! Dilediğin yerinden ye! Çünkü (tabağın içindekilerin hepsi) aynı çeşit hurma değil” buyurdu. (Tirmizî, Et’ime, 41; İbn-i Mâce, Et’ime, 11)

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz bu hâdisede rıfk ve mülâyemetle İkrâş’ın elinden tutarak ona yemek âdabını öğretmiştir. Sahâbîsinin elini tutması, onun muhabbet ve yakınlığını artırdığı gibi yapılan îkâzı unutmamasını da sağlamıştır.

Efendimiz’in rıfk ve mülâyemetle hataları tashihine dâir şu misaller de ne kadar dikkat çekicidir:

Abbâd bin Şurahbîl anlatıyor:

Bir zamanlar fakir düşmüştüm. Bunun üzerine Medine bahçelerinden birine girdim. Başak ovup hem yedim hem de torbama aldım. Derken bahçe sâhibi gelip beni yakaladı, dövdü, torbamı elimden aldı ve Resûlullah’a götürdü. Durumu ona anlattı.

Allah Resûlü mal sâhibine:

“– Cahilken öğretmedin, açken de doyurmadın!” dedi.

Sonra emir buyurdu da bahçe sâhibi torbamı iâde etti.

Daha sonra Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bana bir veya yarım sa’ miktarında yiyecek verdi. (Ebû Dâvud, Cihâd, 85/2620-2621; Nesâî, Kudât, 21)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, sevmediği ve davranışlarını tasvip etmediği kimselere bile, şerlerinden emin olmak için mülâyemetle davranır ve onlara yumuşak bir üslupla konuşurdu. Hz. Aişe’nin şu rivâyeti bu hususla ilgili ne güzel bir misaldir:

Birgün bir adam Peygamberimiz’in yanına girmek için izin istedi. (Onun ismi zikredilince) Efendimiz:

“– Aşiretinin ne kötü adamı!” buyurdu.

Sonra da girmesine müsaade etti. Adam huzuruna girince, ona yumuşak bir üslupla konuştu. (Adam gidince) ben:

– Ey Allah’ın Resûlü, ona mülâyim bir dille konuştun, halbuki daha önce hakkında böyle böyle söylemiştin, dedim.

Şöyle cevap verdi:

“– Kıyâmet günü Allah indinde makamca insanların en kötüsü, insanların, dilinden ve davranışlarının kabalığından kaçınarak kendisinden uzak durduğu kimsedir.” (Müslim, Birr, 73)

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bizzat kendileri rıfk ve mülâyemetle muamele ettikleri gibi, tebliğ ve tâlim için vazifelendirdiği kimselere de gittikleri yerlerde insanlara bu şekilde davranmalarını emir ve tavsiye buyururdu. Bunun bir misâlini şu hâdisede görmekteyiz:

Amr bin Mürre -radıyallahu anh-, Peygamberimiz'in İslâm'a dâvet ettiğini duyunca doğruca Medine'ye geldi. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in huzûrunda şu şiiri okudu:

Şehâdet ettim Allah haktır
Taştan ilahları ilk bırakan benim
Muhâcir olarak paçalarımı sıvadım
Sana doğru mânîleri, sarp yolları aştım
Zâtı ve soyu bakımından insanların en hayırlısına arkadaş olmak için,
Ey insanların gökler ötesindeki Meliki'nin elçisi!

Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Hoş geldin, ey Amr!*” buyurdu.

Hz. Amr:

– Anam babam sana fedâ olsun ey Allah'ın Resûlü! Beni kavmime gönder. Allah Teâlâ senin vasıtanla bana lütufta bulunduğu gibi, umulur ki benimle de onlara ihsanda bulunur, dedi.

Peygamberimiz de onu gönderdi ve kendisine şu tavsiyede bulundu:

عَلَيْكَ بِالرَّفْقِ وَالْقَوْلِ السَّيِّدِ وَلَا تَكُنْ فَظًّا وَلَا مُتَكَبِّرًا وَلَا حَسُودًا

“– *Ey Amr! Aman yumuşak ve doğru sözlü ol, kaba ve katı kalpli olma, kibir ve hasedden uzak dur!*” (İbn-i Kesîr, *el-Bidâye*, III, 16-17)

Hasılı insan hâlet-i ruhiyesi sertlikten ve kabalıktan hoşlanmamaktadır. Kendisi sert bile olsa, yumuşak muamele görmeyi istemektedir. Bu sebeple insanları İslâm'a davet ederken ve onlara dinlerini öğretirken rıfk ve mülâyemetle hareket etmek gerekmektedir. İnsanlarla ülfet ve muhabbetin şartı budur.

Hakîkî bir mü'min, günahkâr insanı, kanadı kırık bir kuş gibi şefkat ve alâ-kaya muhtaç bir varlık olarak telâkkî eder. Onun buhranlı rûhunu teskîn etmenin, yeniden sıhhat ve huzûra kavuşturmanın endişesini sînesinde hisseder. Çünkü Hâ-lık için mahlûka gösterilecek şefkat ve müsâmaha, mü'minleri kemâle ve fazîlete erdiren en müessir bir vesîledir.

B. HATALARA KARŞI SABIR VE TAHAMMÜL GÖSTERMESİ

Fahr-i Kâinât Efendimiz hatalı davranış sahiplerine rıfk ve mülâyemetle muâmele ettiği gibi, onlara karşı büyük bir sabır ve tahammül de gösterirdi. Asla sabırsızlık etmez ve fevrî hareketlerde bulunmazdı. Her hususta onda sabır ve tahammül zirve noktadaydı. Efendimiz'in sâdece bu hususiyetini nazar-ı dikkate alarak bile müslüman olanlar vardı. Yahudi âlim ve zenginlerinden Zeyd bin Sa'ne bunlardan biridir. O Allah Resûlü'nün hatalı davranışlara karşı sergilediği sabır ve tahammülüne dair bir misali şöyle anlatıyor:

Muhammed -aleyhisselam-'ın yüzüne bakınca, kendisinde peygamberlik alâmetlerinden iki şey hâricinde bütün vasıfların bulunduğunu farketim. Acaba ondaki hilm sıfatı, karşılaştığı câhillik ve kabalığı geçiyor mu, geçmiyor mu? Kendisine karşı en ağır, câhilce ve kabaca davranışlar, hilmini artırıyor mu, artırmıyor mu? Bu hususta henüz bir bilgi edinememiş; eğer onunla bir müddet beraber olursam herhalde bunu da öğrenirim, diye düşünmüştüm.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, birgün yanında Ali bin Ebî Talib bulunduğu halde, evinden dışarı çıktı. O sırada hayvan üzerinde bedevîye benzeyen bir adam çıkageldi ve:

– Yâ Resûlallah! Köy halkından filan oğulları Müslüman olup İslâm'a girdiler. Onlara, Müslüman olurlarsa bolluk ve bereket geleceğini söylemiştim. Tam aksine kuraklık yüzünden son derecede kıtlığa uğradılar. Yâ Resûlallah! Onların bir şeyler umarak girdikleri İslâm'dan çıkmasından korkuyorum. Eğer onlara yardım edersen iyi olur! dedi.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- adama baktı, sonra yan tarafına bakınca Hz. Ali'yi gördü. Ali -kerremellâhu vecheh-:

– Yâ Resûlallah! Onlara verilecek hiçbir şey kalmadı, dedi.

Bunun üzerine, ben hemen Resûlullah'ın yanına sokulup:

– Yâ Muhammed! Sana ait olan filan oğullarının bahçesinden, şu kadar zaman sonra teslim etmen şartıyla, bana şu kadar miktar hurma satsan olmaz mı? dedim.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Hayır, olmaz ey Yahudi! Fakat sana şu kadar zaman sonra belli miktarda hurma satabilirim!” buyurdu. Filan oğullarının bahçesinden diye isim açıklamadı.

Ben de:

– Olur! dedim.

Bana satış yapınca, gidip şu kadar müddet sonra şu kadar hurmaya karşılık kendisine seksen miskal altın verdim. Peygamberimiz bu altınları hemen o (sıkıntılı) adama teslim edip:

“– *Onlara adalet üzere paylaşır ve kendilerine bununla yardım et!*” buyurdu.

Alacağımın vâdesinden iki veya üç gün önce, Resûlullah’ın yanına vardım. Gömleğinin ve ridasının yakasından tuttum. Asık ve ekşi bir suratla yüzüne dik dik baktım ve:

– Yâ Muhammed! Hakkımı daha ödemeyecek misin? Vallahi ey Abdulmuttalib oğulları! Sizin borcunuzu ödemedede kötü davranan kimseler olduğunuzu, hep uzatıp durduğunuzu bilmezdim. Sizinle düşüp kalkmak, öyle olduğunuzu bana öğretti, dedim.

Hz. Ömer’in yüzüne baktığım zaman, gözleri fıldır fıldır dönüyordu! Sonra gözlerini bana dikti ve:

– Ey Allah düşmanı! Sen misin Resûlullah’a bu sözleri söyleyen ve böyle davranan?! Onu hak din ve kitabla gönderen Allah’a yemin ederim ki, eğer kendisinden çekinmeseydim, muhakkak kılıcımla vurup kelleni uçururdum, dedi.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, sükûnet içinde gülümseyerek Ömer’e baktıktan sonra:

“– *Ya Ömer! Ben ve o, senden daha farklı bir davranış sergilemeni isterdik! Sen, bana borcunu güzellekle ödememi, ona da alacağını güzellekle istemesini tavsiye etmeliydin! Ey Ömer! Git, ona hakkını öde, yirmi sa⁴⁴ da fazla ver!*” buyurdu.

Ben:

– Ey Ömer! Bu fazla kısım bana niçin veriliyor? diye sordum.

Ömer:

– Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, sana sert davranmam ve şiddet göstermem sebebiyle bu fazlayı vermemi emretti, dedi.

Ömer’e:

– Ey Ömer! Beni tanıdın mı? diye sordum.

⁴⁴ Sa’: 2120 grama tekabül eden bir ölçü birimi.

Ömer:

– Hayır, tanımadım, sen kimsin? dedi.

– Zeyd bin Sa’ne’yim! dedim.

Ömer:

– Yahudilerin âlimi mi? diye sordu.

– Yahudi âlimi! dedim.

Ömer:

– Öyleyse, Allah Resûlü’ne karşı böyle davranmanın sebebi ne idi? diye sordu. Kendisine:

– Ey Ömer! Muhammed -aleyhisselam-’ın yüzüne bakınca, kendisinde peygamberlik alâmetlerinden iki şeyden başka her şeyin tamam olduğunu anladım. Fakat hilim sıfatı, karşılaşıcağı cahillik ve kabalığı geçiyor mu, geçmiyor mu? En kaba ve cahilce davranışlar onun hilmini arttırıyor mu, arttırmıyor mu? Bu hususu henüz tetkik etmemiştim. İşte, ona söylediklerimi ancak bu maksatla söyledim ve kendisinde aradığım bu sıfatların da bulunduğunu gördüm. Ey Ömer seni şahit tutarım ki; ben Allah’ı Rab, İslâm’ı din, Muhammed -aleyhisselam-’ı da peygamber olarak kabul ettim. Ve yine seni şahit tutarım ki; malımın yarısı Muhammed -aleyhisselam-’ın ümmetine sadakadır. Çünkü ben servetçe onlardan zenginim, dedim.

Ömer:

– Onlardan bir kısmına, de! Çünkü sen onların bütününe tasaddukta bulunmaya mal yetiştiremezsin, dedi.

Ben de:

– Onlardan bir kısmına, dedim.

Zeyd bin Sa’ne, Peygamberimiz’in yanına dönünce:

– Şehadet ederim ki; Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur. Yine şehadet ederim ki; Muhammed Allah’ın kulu ve resûlüdür, diyerek iman, ikrar ve bey’at etti.

(Hâkim, III, 700-701)

Cenâb-ı Hak dünyada her dert için bir deva yaratmıştır. Fakat mânevi dertlere sabır kadar tesirli bir ilaç yoktur. İnsanların düşünceleri ve psikolojik yapıları birbirinden çok farklılık arz etmektedir. İnsanların iç alemlerini ve orada barındırdıkları niyetlerini bilmek ve ona göre davranmak ne kadar zordur. Bu bir sır-ı ilâhîdir. Dolayısıyla, Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’de gördüğümüz gibi sabır ve tahammülle hareket edebilmek en semereli yoldur.

Efendimiz'in hatalı davranışlara karşı sabır ve tahammülü ile ilgili bir diğer misali ise Enes bin Mâlik -radiyallâhu anh- şöyle anlatmaktadır:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile birlikte yürüyordum. Onun üzerinde Necran kumaşından yapılmış, kalın yakalı bir cübbe vardı. Bir bedevî, arkadan yetişip Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in cübbesinden şiddetle çekti. Efendimiz'in boynuna baktım; çekmenin şiddetinden, cübbenin yakası orada iz bırakmıştı!

Bedevî:

– Ya Muhammed! Allah'ın, senin yanında bulunan malından şu iki devemin üzerine yükle! Çünkü sen bana ne kendi malından, ne de babanın malından yükleyecek değilsin, dedi.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- güldü. Sonra da bir adam çağırdı ve:

“– *Şu iki deveden birisine arpa, diğerine hurma yükle!*” buyurdu. (Müslim, Zekat, 128; Ebû Dâvûd, Edeb, 1)

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in engin sabır ve tahammülüyle alakalı Cübeyr bin Mut'im -radiyallahu anh- de şöyle anlatmaktadır:

Huneyn Gazvesi'nden dönüşte Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- ile birlikte yürürken bedevi araplar ganimetin taksimini ısrarla istemeye başladılar. Neticede Peygamber Efendimiz'i Semüre ağacının altında durdurdular. Cübbesi ağaca takılıp kaldı. Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem- devesini durdurup:

“– *Cübbemi verin bana! Şayet şu gördüğünüz ağaçlar kadar hayvanım olseydi, onların tamamını size paylaşırdım. Siz de benim cimri, yalancı ve korkak olmadığımı görürdünüz!*” buyurdu. (Buhârî, Cihâd, 24)

Görüldüğü üzere Fahr-i Kâinât Efendimiz, insanların şahsına yönelik câhilce davranışlarına karşı dâimâ sabır ve hilimle muâmele etmiş, onları kırımdan ve incitmeden eğitmiştir.

C. HATA İŞLEYENİ TOPLUM İÇİNDE RENCİDE ETMEMESİ

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, gördüğü hatalı davranışlarda hatayı işleyen kişiyi bizzat muhatap almaksızın sanki herkese söylüyormuşçasına genel ifadeler kullanırdı. Böylece hata işleyen kişinin toplum içinde rencide olmaktan yanlısını düzeltmesini sağlardı.

Hz. Âişe diyor ki:

Peygamberimiz, kendisine birisinden hoşlanmadığı bir söz ulaştığında:

“Falana ne oluyor ki şöyle şöyle söylüyor.” demez de “Bazı kimselere ne oluyor ki şöyle şöyle söylüyorlar.” derdi. (Ebû Dâvud, Edeb, 5/4788)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bazen de muhâtaplarının hatâsını onlara yakıştıramadığını hissettirmek maksadıyla:

“– Bana ne oluyor ki sizi böyle görüyorum.” buyururdu. (Buhârî, Menâkıb, 25; Müslim, Salât, 119)

Beşeri münasebetlerde kusurluyu utandırmamak ve onu küçük düşürmek için umûmî ifadeler kullanmak, İslâm'ı doğru anlayıp yaşamakta olanların müşterek vasfıdır. Çünkü Allâh yolu, gönül yıkmak değil, gönül yapmaktan geçer. Gerçekten, kusurlarından dolayı kınanarak dışlanan ve hor görülen birçok kimse, ancak bu üslûb ve anlayışın bereketiyle tekrar rahmet iklimine dâhil olabilmıştır.

Peygamber Efendimiz'in örnek hayatından alacağımız şu tablolar ne kadar ibretlidir:

Ya'la bin Ümeyye -radiyallahu anh- anlatıyor:

Resulullah -sallallahu aleyhi ve sellem- açıkta (izarsız) yıkanan bir adam görmüştü. Derhal minbere çıkarak, Allah'a hamd ve senâda bulunduktan sonra:

“– Allah diridir ve ayıpları örtücüdür, hayayı ve örtünmeyi sever. Öyleyse biriniz yıkanınca örtünsün!” buyurdu. (Ebû Dâvud, Hammâm, 2; Nesâî, Gusl, 7)

Peygamber Efendimiz, Cenâb-ı Hakk'ın Settâr (örtücü) ismini hatırlatarak, genel bir ifadeyle kulların örtünmelerini istediğini belirtmektedir. Şu halde bu emri yerine getirmek, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmak manâsına gelir. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bu üslûbuyla o kimse rencide edilmeden haya ve örtünmeye teşvik edilmiş olmaktadır.

Fıtraten hata yapma istidadında olan insan, kusur işlese de psikolojik olarak hatasının yüzüne vurulmasından hoşlanmaz. İnsanın nefesine başkalarını affetmek zor gelir ancak kendisinin affedilmesini, hatta günahlarının örtülmesini ve açığa çıkmamasını arzu eder. Bu insânî hakîkatten hareketle Resûl-i Ekrem Efendimiz, hiç kimsenin kusurunu yüzüne söylemez, bilakis onu ıslah için kalbini incitmeyecek bir yol bulurdu.

Enes bin Mâlik -radiyallahu anh- anlatıyor:

Bir defasında Peygamber Efendimiz, adamın birinin vücudu üzerinde sarı boyalar görünce hoşuna gitmedi. O kişi ayrılmak üzere kalktığında Efendimiz yanındakilere:

“– Şuna söylemeniz de vücudundaki o sarı boyaları yıkasa!” buyurdu.

Zîrâ Allah Resûlü, birisinde hoşlanmadığı bir davranış gördüğünde hiçbir zaman onu yüzüne vurmazdı. (İbn-i Hanbel, III, 133)

Yüce Rabbimiz'in bir ism-i şerifi de "Settâru'l-uyûb"dur. Bu isim, hata ve günahları devamlı olarak ve çokça setreden manasına gelir. Müslüman, Rabbi'nin bu ismiyle ahlaklanarak, Peygamberimiz'in ve ashabın örnek davranışlarından nasip alıp elinden geldiğince insanların hatasını örtmeye çalışmalıdır. En azından onları cemiyet içinde, insanların arasında rencide edip aşağılama yoluna gitmemelidir. Aksi takdirde kişiyi hatadan vazgeçirmeye değil, hatada ısrara teşvik ettiğini bilmelidir.

D. MUHATABINI AKLÎ VE MANTIKÎ İZAHLARLA İKNÂ ETMESİ

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-, öğretmek istediklerini sadece tebliğle kalmaz, muhatabın durumuna göre aklî ve mantikî delillerle onu iknâ ederdi. Efendimiz bu usulle, yanlış olan bir şeyi doğru zanneden kimsenin kalbinden batılı söküp atmayı hedeflerdi.

Hz. Câbir anlatıyor:

Ömer bin Hattâb -radiyallahu anh- (birgün telâşla gelerek):

– Ey Allah'ın Resulü! Bugün ben büyük bir hatada bulundum, oruçlu iken (hanımımı) öptüm! dedi.

Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle cevap verdi:

“– *Sen oruçlu iken mazmaza yapmaz mısın? (Bu orucunu bozar mı?)*”

Hz. Ömer:

– Bunda bir beis yok! dedi.

Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurdular ki:

“– *Öyleyse niye (öpmekten telaşa düşüyorsun?)*” (Ebu Dâvud, Savm 33)

Efendimiz -aleyhisselâm-, yaptığı işin hatalı olduğunu düşünen Hz. Ömer'i mantıken iknâ ederek, bildiği bir hususa kıyasla bilmediği bir meseleyi öğretmiştir.

Bu husustaki diğer bir hâdiseyi Ebu Umâme el-Bâhilî -radiyallahu anh- şöyle anlatır:

Bir genç Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e geldi ve:

– Yâ Resûlallah! Zina yapmak için bana izin ver, dedi.

Oradakiler hemen üzerine yürüdüler ve azarlayarak susmasını istediler.

Peygamber Efendimiz ise gence:

“–*Yaklaş!*” buyurdu. Genç de Efendimiz’in yanına yaklaşıp oturdu.

Alemlerin Efendisi ona:

“ – *Annenin zina yapmasını ister misin?*” diye sordu.

Genç:

– Allah Teâlâ beni senin yolunda kurban etsin, vallâhi istemem ya Resûlallâh! dedi.

Bunun üzerine Peygamberimiz:

“ – *Diğer insanlar da anneleri için böyle bir şeyi istemezler.*” buyurdu.

Allah Resûlü aynı suali gencin kızı, kız kardeşi, halası ve teyzesi hakkında tekrarladı. Genç de her defasında aynı cevabı verdi.

Efendimiz bunların ardından mübarek ellerini gencin üzerine koydu ve şöyle dua etti:

“*Allahım bunun günahlarını bağışla, kalbini temizle ve avretini (zinadan) muhafaza buyur.*”

O genç bundan sonra böyle bir şeye asla tevessül etmedi. (İbn-i Hanbel, V, 256)

Fahr-i Kâinât Efendimiz burada, menfi bir istikamete yönelmiş bulunan genci, ashabın heyecanlanmalarına rağmen sukûnet ve vakarla karşılamış, öfkelenmemiş, ona yanında yer vermiş, söylediklerini dinlemiş, sonra meseleyi aklî ve mantikî olarak izah etmiş, gencin en hassas damarlarına dokunarak bunu akıl terazisinde tartmasını sağlamış ve biiznillah bu gayr-i meşru düşünceyi kalbinden sökülmüş atmıştır. Genç de aklen ve kalben ikna olarak bir daha böyle bir şeye asla teşebbüs etmemiştir. Muallim ve mürebbilerin tehevvue kapılmadan, sukûnet ve vakarla hareket ederek meseleleri izahta bu usulü kullanmaları çok büyük ehemmiyet taşımaktadır. Hususiyle teslimiyetin azaldığı, herşeyin akıl penceresinden değerlendirildiği ve rasyonalizmin hâkim olduğu günümüzde bu aklî ve mantikî izahlara daha çok ihtiyaç duyulmaktadır.

E. ALTERNATİF GÖSTERMESİ

İnsan bazı zamanlar nasıl davranacağını bilemediği için hata yapabilir. Onu bu yanlış davranıştan vazgeçirmenin en güvenilir yollarından biri, kendisine ne yapacağını gösteren alternatifler takdim etmektir. Özellikle yeni yetişmekte olan çocukların terbiyesinde bu metot büyük ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü çocuklar gördükleri ve duydukları her şeyi merak etmekte, bunların doğru veya yanlış olduklarını düşünmeden hemen taklide yönelmektedirler. Onları bu rastgele temayüllerden vazgeçirmek, “Evladım! Böyle yapma, şöyle yapma!” demekten ziyade, “Böyle yapma, fakat şöyle yap!” “Şunu yeme, fakat bunu ye!”, “Bu oyunu oynama, fakat şunu oynayabilirsin!” şeklinde alternatifler sunmak suretiyle daha kolay sağlanabilmektedir. İlerleyen yaşlarda da pek çok insanda bu hususiyet devam etmekte, onlar da yaptıkları yanlışlara karşılık kendilerine gösterilen alternatif davranışlar sayesinde durumlarını düzeltebilmektedirler.

Peygamber Efendimiz’in doğru davranışı öğretme hususunda alternatif göstermesinin en güzel misallerinden birini Râfî bin Amr -radiyallâhu anh- anlatmaktadır:

Ben çocukken Ensâr’ın hurma ağaçlarını taşlardım. Bu sebeple beni tutup Peygamber Efendimiz’e götürdüler.

Allah Resûlü bana:

“– *Yavrucuğum! Hurma ağaçlarını niçin taşıyorsun?*” diye sordu.

Ben:

– Yâ Resûlallah! (Açtım) yemek için taşladım, dedim.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-

“– *Bir daha taşılama! Altlarına düşenlerden al, ye!*” buyurdu ve başımı sıvazladı. Daha sonra da “*Allahım! Onun karnını doyur.*” diye bana dua etti. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 85/2622; İbn-i Mâce, Ticârât, 67)

Görüldüğü üzere Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- çocuğa sâdece “*Hurma ağacını taşılama*” diye yasak koymakla kalmamış, “*Yavrucuğum! Altlarına düşenlerden al, ye!*” demek sûretiyle alternatif göstermiştir.

Hiz. Enes -radiyallahu anh- anlatıyor:

Resûlullah -aleyhissalâtü vesselâm- Medine’ye geldiğinde Medinelilerin iki (bayram) günleri vardı. O günlerde oynayıp eğlenirdi.

“– *Bu iki gün(ün mânâ ve ehemmiyeti) nedir?*” diye sordu.

Onlar:

– Biz cahiliye devrinde bu günlerde eğlenirdik! dediler.

Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz:

“– Allah, bu iki bayramınızı onlardan daha hayırlı diğer iki günle değiştirdi: Kurban bayramı ve Fıtır (Ramazan) bayramı” buyurdu... (Ebû Dâvûd, Salat 239; Nesâî, İydeyn, 1)

Alternatif göstermeyle ilgili bir başka rivâyet de şöyledir. Uhud savaşı esnasında Muaviye oğullarının azadlı kölesi Ebu Ukbe Rüseydü'l-Fârisî, tepeden turnağa kadar silahlanmış, zırhlı, miğferli bir müşrikle karşılaştı. O:

– Ben İbn-i Uveyf'im, diyerek haykırıyordu. Bu esnâda, Hâtıb'ın azadlı kölesi Sa'd, İbn-i Uveyf'e, onu ikiye bölen bir darbe indirdi.

Rüseyd de:

– Al bunu da, ben Farslı köleden! diyerek kılıçla vurup, omuzunu zırhıyla birlikte ikiye ayırdı. Peygamberimiz onların yaptıklarını görüyor, söylediklerini işitiyordu.

Rüseyd'e:

“– Sen «Fârisî'den» demesen de, «Ensârî'den» desen olmaz mı?” buyurdu.

O sırada İbn-i Uveyf'in kardeşi de:

– Ben İbn-i Uveyf'im! diyerek gelip yetişti.

Rüseyd hemen:

– Al bunu, ben Ensârî köleden, diyerek onun başına bir darbe indirdi. İbn-i Uveyf'in başını zırhıyla birlikte ikiye ayırdı.

Resûl-i Ekrem Efendimiz gülümsedi ve:

“– İyi yaptın ey Abdullah!” buyurdu. (Vâkıdî, I, 261; İbn-i Abdilber, II, 496)

“Fârisî'den” sözü, ırkçılık ve ırkla övünme mânası ifade etmektedir. Bu ise harp esnasında savaşan kişinin ihlâsını zedelemektedir. “Ensârî'den” sözünde ise dinî bir muhteva vardır. Bu aynı zamanda İslâmî bir kavram olup, İslâm adına savaşıldığını ifade etmektedir. Efendimiz söz konusu hâdisede, o sahabisini yanlış bir telakkiden kurtarmış ve hayra yönlendirmiştir. Bunu da sadece bir kelimelik alternatifle gerçekleştirmiştir.

Birgün Peygamber Efendimiz, mü'minleri yollara oturmaktan men edince onlar:

– Biz buna mecbûruz, meselelerimizi orada konuşuyoruz, diye izin istedikler.

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– *Oturmadan vazgeçemeyecekseniz o halde yolun hakkını verin!*” buyurdu ve harama bakmamalarını, gelip geçenleri incitmemelerini, selâm almalarını, mârufu emredip münkerden nehyetmelerini istedi. (Buhârî, Mezâlim, 22; Müslim, Libâs, 114)

İslâmî talim ve terbiyede esas olan, insanlara doğruları öğretmek ve o doğrular istikametinde yaşamalarını sağlamaktır. Muhtelif yollarla kazandıkları yanlış bilgi, kanaat ve uygulamaları tashih edip yerine doğruları ikame edebilmektir. Özellikle insan ve toplum hayatında yer etmiş yanlışları düzeltmede en etkili metotlardan biri de, sadece yanlışları tenkitle kalmayıp alternatif çözüm yolları gösterebilmektir.

F. GEREKTİĞİNDE ÖFKELENMESİ VE AZARLAMASI

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, son derece müşfik, merhametli, sabırlı ve tahammüllü idi. Yapılan pek çok kusuru görmezden gelir ve bir çoğunu da affederdi. Fakat bazen öylesine durumlar vaki olurdu ki, Efendimiz bunlara kızardı. Daha doğrusu bu tür hataların tashihi için öfkelenmek ve hatta azarlamak gerektiğinden Allah Resûlü böyle davranırdı.

Ebû Hureyre’nin anlattığına göre Peygamber Efendimiz hayvanını sürerek götüren bir adam gördü ve ona:

“– *Hayvana bin!*” buyurdu.

Adam:

– O kurbanlıktır, dedi.

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- tekrar:

“– *Ona bin!*” buyurdu.

Adam da:

– O kurbanlıktır, karşılığını verdi.

Bunun üzerine Allah Resûlü:

“– *Yazıklar olsun sana, bin ona!*” buyurdu. (Buhari, Hac, 103)

Bir peygamber, Allah’ın dinini, neyin uygun olup olmadığını en iyi bilen kimsedir. Mü’minler, bu hakikatin farkında olarak aşırı gidip peygamberden daha dindar görünmeye kalkışmamalıdır. Efendimiz’in bu tür aşırı davranışlara tepkisi sert ve şiddetli olmuştur.

Hız. Âişe -radiyallahu anhâ- anlatıyor:

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- ruhsatı tercih ederek bir amelde bulunmuştu. Bazılarının bundan kaçındıklarını işittiğinde insanlara şöyle hitâb etti:

“– Allah için söyleyin, bazıları benim yaptığım şeyi beğenmeyip kaçınıyorlarmış, doğru mudur bu? Allah’a yeminle söylüyorum, ben Allah’ı onlardan çok daha iyi biliyorum. Allah’tan haşyetim de onlarınkinden çok daha fazladır.” (Buhârî, Edeb, 72; Müslim, Fedâil, 127)

Allah Resûlü’nün sünnetini göz ardı etme ve dinî tatbikatta verdiği ruhsatı uygun bulmayıp şahsi arzuya göre aşırı dindarlığa teşebbüs etme doğru değildir. Böyle bir düşünce, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i dinî meselelerde bile terk etmek gibi son derece yanlış bir neticeye götürür. Dolayısıyla Allah Resûlü bu hususta, âni, sert ve müsâmahasız bir tavır sergilemiştir. Nitekim, bir başka rivâyette, Peygamberimizin bu hâdise üzerine fevkalâde öfkelenildiği belirtilmektedir. (Müslim, Fezâil, 128)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in, dinin emirlerini tam olarak bilmeden fetva veren ve verdikleri bu fetvalarla insanların zarar görmelerine sebep olan kimselere nasıl muamele ettiğini gösteren şu hâdise de oldukça dikkat çekicidir: Hız. Câbir -radiyallahu anh- anlatıyor:

Bir sefere çıkmıştık, arkadaşlarımızdan birine taş isabet etti ve başı yarıldı. Adamcağız, bilahere ihtilam oldu. Yanındakilere:

- Benim için teyemmüm etmeye ruhsat var mı? diye sordu.
- Sen suyu kullanmaya muktedirsin, sana ruhsat olduğunu zannetmiyoruz, dediler.

Adam yaralı hâliyle yıkandı ve bu sebeple öldü. Resulullah’ın yanına gelince, bu olay kendisine haber verildi.

Efendimiz öfkeyle şunları söyledi:

“– Onu öldürmüşler! Allah da onları öldürsün! Madem bilmiyorlardı, niye sormadılar. Bilgisizliğin şıfası sormaktır. Ona, teyemmüm edip yarasının üzerine bir bez sarması, sonra sarığının üzerini meshetmesi, bedeninin geri kalan kısmını da yıkaması yeterliydi.” (Ebû Dâvud, Tahâret, 125; İbn-i Mâce, Tahâret, 93)

Burada Peygamber Efendimiz, bilmeden fetva veren ve bu sebeple bir müslümanın ölümüne yol açan kimselere kızmış, ayrıca onlara beddua etmiş ve sanki o kişiyi öldürmüş gibi günah kazandıklarına dikkat çekmiştir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, mü'minlerin temiz, zarif, tertipli ve düzenli olmasını ister, dağınıklığı hoş görmezdi. Hz. Câbir -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir adam gördü, saçları darmadağınıktı:

“– *Bu adam saçlarını düzeltip tertibe sokacak bir şeyi bulamadı mı?*” diye memnuniyetsizliğini izhâr etti.

Derken, o sırada bir diğer adam gördü, onun da üstü başı kirliydi. Bunun hakkında da:

“– *Şu adam elbisesini yıkayacak bir şey bulamıyor mu?*” diye söylendi.
(Ebû Dâvud, Libâs, 14)

Müslüman iç ve dış temizliğine dikkat etmesi gerektiği gibi, içinde yaşadığı şartlara, zaman ve zemine göre de nasıl davranması lazım geldiğini iyi bilmelidir. Bütün söz ve davranışlarında ölçülü olmalı, itidalden ayrılmamalıdır. Resûl-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bu hususlarda ashabını eğitir, edep çizgisini aşan durumlarda ise hoşnut olmaz, zaman zaman da öfkelenirdi. Bunlardan biri de kendisine yerli yersiz, anlamlı anlamsız sualler sorulmasıydı. Enes -radıyallahu anh- bir müşâhedesini şöyle anlatıyor:

Peygamber Efendimiz'e sorular sordular. Bunda o kadar aşırı gittiler ki, birgün minbere çıkıp (öfkeyle):

“ – *Sorun, her sorunuza cevap vereceğim*” dedi.

Cemaat bu sözü işitince, korkuyla başlarını öne eğdiler ve büyük bir hâdisenin meydana gelmesinden korktular.

Hz. Enes devamla dedi ki:

– Sağıma soluma baktığımda herkesin elbisesini başına çekip ağladığını gördüm. Derken, babasına nisbeti hususunda şüphe olan bir kimse söz alıp:

– Ey Allah'ın Resûlü! Babam kimdir? dedi.

Resûlullah Efendimiz:

“– *Baban Huzâfe'dir.*” buyurdu.

Hz. Ömer de:

– Yâ Resûlallâh! Rab olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, peygamber olarak da Muhammed'den râzıyız. Fitnelerden Allah'a sığınırız, dedi.

Bunun üzerine Nebiyy-i Muhterem Efendimiz:

“– Hayır ve şer her ikisinin de bugünkü kadar bol indiğini hiç görmedim. Bana cennet ve cehennem gözle görülecek hâle getirildi ve onları şu duvarın önünde gördüm.” buyurdu. (Buhârî, Tefsir, 5/12; Müslim, Fedâil, 134-138)

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in asla müsamaha etmeyip sert tepki gösterdiği mevzuların başında kul hakkı ve amme hukukunu alakadar eden durumlar gelirdi. Zira bunlar, hak sahipleri affetmedikçe vebâinden kurtulmanın mümkün olmadığı günahlardır. Merhamet ummanı Efendimiz, ümmetinden hiçbir ferдин böyle bir günahla Allah Teâlâ’nın huzuruna varmasını arzu etmezdi. Abdullah bin Amr - radiyallahu anhümâ- anlatıyor:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir ganimet ele geçirilince, Hz. Bilâl’e emrederdi, o da halka yüksek sesle duyurur, askerler de ganimet olarak ne ele geçirmişse getirip teslim ederlerdi. Peygamberimiz önce beşte birini (humus) ayırır, geri kalanı taksim ederdi. Birgün, ganimetlerin taksiminden sonra bir adam kıldan mâmul bir yular getirdi ve:

– Ey Allah’ın Resûlü, ganimet olarak biz de bunu ele geçirmiştik, dedi.

Efendimiz:

“– Sen, üç kere seslendiği vakit Bilâl’i işitmedin mi? O zaman niye getir-medin?” buyurdu.

Adam, Resûlullah’a (kabul görmeyecek) özürler beyan etti. Ancak netice-de şu cevabı aldı:

“– Hayır! Bunu senden kabul etmiyorum. Kıyâmet günü sen bununla bir-likte geleceksin.” (Ebu Dâvûd, Cihâd, 134)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, zamanı geçtikten sonra getirilen malı o kişiden kabul etmemiştir. Zîra bunda, ganimete hak kazanmış olan bütün askerlerin hissesi vardı. İnsanlar dağıldıktan sonra, getirilen maldaki hisselerini onlara ulaştırmak imkânsız hale gelmişti.

Diğer taraftan bu hâdise Efendimiz -aleyhisselâm-’ın hak hukuk mevzûun-da ne kadar titiz davrandığını göstermektedir.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in aynı şekilde haksız yere cana kıyan kimselere de cevabı hep sert olmuştur. Savaşta “Lâ ilâhe illallâh” dediği halde birini öldüren Üsâme bin Zeyd’e (Buhari, Diyat, 2) ve yine benzeri bir durumla karşılaşan Hâlid bin Velid’e, yaptıklarına pişman edecek bir üslupla mukâbele et-miştir. Hatta

“Yâ Rabbi, ben Hâlid’in yaptıklarından Sana sığınırım.” buyurmuştur. (Bu-hari, Ahkam, 35)

G. HATALARI AFFETMESİ

Fâriğ ol, aybın gözetme kimsenin
Tâki Hak setreyleye aybın senin.

Affetmek, hata ve günahı bağışlamak, yapılan suçtan dolayı cezalandırmamak, kusûru olan kimseyi kınamamak manalarına gelir.

Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarından biri **“el-Afüv”**dür. Bu sıfat, çok affeden, günahları silen, tevbe edeni affeden, suç işleyene ceza uygulamayan anlamındadır.

Yüce Rabbimiz'in bir diğer ism-i şerifi de **“el-Gafûr”**dur. Bu sıfat, kullarını dünya ve ahirette rezil etmeyen, onların günahlarını gizleyen, örten, bağışlayan ve günahlarından dolayı cezalandırmayan manasına gelir. **el-Gafûr** ve **el-Gaffâr** mübâlağa ifade eden isimlerden olduğundan, yalnız Allâh Teâlâ için kullanılır.

Cenâb-ı Hak günahkâr kullarını bağışladığı gibi, mü'minler de birbirlerini affetmeye çalışmalıdırlar. Zira insanlara karşı kin ve nefret duygusu beslemek mü'min kişinin sahip olacağı bir haslet değildir. Efendimiz'i ve bizleri affa teşvik eden ayet-i kerimelerde şöyle buyrulmaktadır:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

“Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillere aldırma.” (el-A'râf 7/199)

فَاَصْفَحْ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ

“Onları bağışla, kendilerine güzel davran.” (el-Hicr 15/85)

Enes bin Mâlik -radıyallahu anh-, Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bizleri affa teşvik eden bir hadis-i şeriflerini şöyle nakleder:

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- aramızda oturuyordu, azı dişleri görününceye kadar güldüğünü gördük.

Hiz. Ömer:

– Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü! Sizi böyle güldüren nedir, diye sordu.

Efendimiz şunları anlattı:

“–Ümmetimden iki kişi Yüce Rabbimiz'in huzurunda diz çöktüler.

İçlerinden biri:

– Ey Rabbim, benim hakkımı kardeşimden al, dedi.

Allah Teâlâ:

– Hakkını kardeşinden nasıl alayım, zira onun hiçbir hasenâtı kalmamıştır, buyurdu.

O:

– O zaman günahlarımın bir kısmını ona yükle, dedi.”

Bu sırada Allah Resûlü ağladı, gözlerinden yaşlar dökülmeye başladı ve şöyle buyurdu:

“– Kıyamet günü öyle büyük bir gündür ki, o günde insanlar günahlarının başkalarına yüklenmesine son derece ihtiyaç duyarlar.”

Sonra şöyle devam etti:

“Allah Teâlâ hakkını talep eden kişiye:

– Gözlerini kaldır ve cennetlere bak, buyurdu.

Adam başını kaldırdı ve:

– Yâ Rabbi, altından yapılmış şehirler, altından yapılmış ve incilerle süslenmiş saraylar görüyorum. Bunlar hangi peygamber, hangi siddîk veya hangi şehîd için hazırlandı? dedi.

Cenâb-ı Hak:

– (İstersen) sen buna mâlik olabilirsin, buyurdu.

Adam:

– Ne ile? deyince,

Allah Teâlâ:

– Kardeşini affetmek suretiyle, buyurdu.

Adam:

– Ey Rabbim, kardeşimi affettim, dedi.

Bunun üzerine Allah Teâlâ:

– Kardeşinin elinden tut ve onu cennete götür, buyurdu.”

Bu hâdiseyi anlattuktan sonra Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Allah’a karşı takva sahibi olun ve aranızı ıslaha çalışın. (Gördüğünüz gibi) Allah Teâlâ müslümanların arasını ıslah ediyor.” buyurdu. (Hâkim, IV, 620)

Her hususta bütün insanlık için üsve-i hasene olan Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, çok zor zamanlarda pek muazzam af misalleri sergilemiştir. Bu yüksek ahlâkî hasletlerinin neticesi olarak da insanların gönüllerini cezp etmiş ve fevc fevc İslâm’a girmelerine vesile olmuştur. Âişe -radiyallahu anhâ-’dan rivayet edildiğine göre o birgün Peygamber -aleyhisselâm-’a:

– Uhud’dan daha zor bir gün yaşadın mı? diye sordu. Resûl-i Ekrem -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle cevap verdi:

“– Evet, senin kavminden çok kötülük gördüm. Bu kötülüklerin en fenası, onların bana Akabe Günü⁴⁵ yaptığıdır. Ayrıca Tâifli Abdükülâl’in oğlu İbn-i Abd-di-yâlîl’e sığınmak istemiştım de beni kabul etmemiştı. (Aksine ayak takımına taş-latarak her tarafımı kan revân içinde bırakmış, yapmadık eziyet bırakmamıştı) Ben de geri dönmüş derin kederler içinde yürüyüp gidiyordum. Karnü’s-Seâlib’e va-rıncaya kadar kendime geledim. Orada başımı kaldırıp baktığımda, bir bulutun beni gölgelediğini gördüm. Dikkatlice bakınca, bulutun içinde Cebrâil -aleyhisselâm-’ı farkettim.

Cebrâil bana seslenerek:

– Allah Teâlâ kavminin sana ne söylediğini ve seni himâye etmeyi nasıl reddettiğini duymuştur. Onlara dilediğini yapması için de sana Dağlar Meleği’ni göndermiştir, dedi.

Bunun üzerine Dağlar Meleği bana seslenerek selâm verdi. Sonra da:

– Ey Muhammed! Kavminin sana ne dediğini Cenâb-ı Hak işitti. Ben Dağ-lar Meleği’yim. Ne emredersen yapmam için Allah Teâlâ beni sana gönderdi. Ne yapmamı istiyorsun? Eğer dilersen şu iki dağı onların başına geçireyim, dedi.

O zaman:

– Hayır, ben Cenâb-ı Hakk’ın onların soylarından sadece Allah’a ibadet edecek ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayacak kimseler çıkarmasını dilerim, de-dim.” (Buhârî, Bed’ü’l-halk, 7; Müslim, Cihâd, 111)

Vücûdu ızdıraplar içinde, gönlü yaralı, lâkin kalbi şefkatle dolu olan Resûlullah Efendimiz, meleğin bu teklifini kabul etmemiştir. Böylece o, câhillerin ve kendini bilmez kimselerin kabalıklarına, hakaretlerine ceza ile cevap vermek yerine, onları bağışlamanın, kusurlarını görmezden gelmenin daha asil bir davra-

⁴⁵ **Akabe Günü:** Peygamberimizin Minâ’da Akabe mevkiinde durup insanları İslâm’a çağırdığı gündür. O vakit bu insanların bir kısmı İslâm’ı kabul ederken bir kısmı da Resûlullâha eziyet ver-miştir. İşte bu gün Akabe Günü diye meşhur olmuştur.

nış olduğunu ortaya koymuştur. Zira onun dâvası nefsinin tatmin etmek, kendine kötülük yapanlara ızdırap çektirerek rahatlamak değildi. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in gayesi insanları hidayete erdirmek, hem dünyada hem de âhîrette mutlu olmalarını sağlamak ve daha önemlisi Allah'ı bilen ve O'na boyun eğen insanların sayısını çoğaltmaktı.

Resûl-i Ekrem, bizzat kendisini öldürmek için saldıranları dahi bağışlamıştır. Hz. Enes -radiyallahu anh- anlatıyor:

Hudeybiye gününde bir sabah namazı sırasında Ten'im dağından seksen kişi Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in üzerine geldiler. Niyetleri onu öldürmekti. Ancak yakalandılar. Peygamber Efendimiz onları affedip serbest bıraktı. (Müslim, Cihad, 133)

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, münafıkların pek çok tuzak ve sıkıntılarıyla karşılaşmış, onlara karşı af ve müsamaha ile mukabelede bulunmuştur. Onların isimlerini tek tek bilmesine rağmen ashabından Huzeife el-Yemânî hariç hiç kimseye söylememiş, genel anlamda onlarla beşeri münasebetlerine devam etmiştir. Alenî düşmanlıklarına ve yalan söylemelerine rağmen onlar için istigfarda bile bulunmak istemiştir. Zeyd bin Erkam -radiyallahu anh- şöyle anlatır:

Peygamberimiz -aleyhissalâtu vesselâm- ile beraber bir sefere çıkmıştık. Bir ara bütün askerler sıkıntıya düştü. Münafıkların reisi Übey bin Selûl (fırsattan istifade ile) şöyle dedi:

– Resûlullah'ın yanındakilere infak etmeyin de etrafından dağılsınlar. Hele Medine'ye bir dönelim, aziz olanlar, zelil olanları oradan sürüp çıkaracaktır.

Ben hemen gelip bu sözleri Hz. Peygamber'e haber verdim. Resûlullah, Übey bin Selûl'e adam göndererek yanına çağırdı ve:

“– Böyle mi söyledin?” diye sordu.

İbn-i Selûl, bunu söylemediğine dâir yemin etti. (Orada bulunanlar bu söze inanarak):

– Zeyd, Resûlullah'a yalan söyledi, dediler.

Bu sözlerine çok üzüldüm. Öyle ki Cenab-ı Hak beni tasdiklen şu âyeti indirdi:

“(Ey Muhammed) münafıklar sana gelince, «Senin, şüphesiz Allah'ın peygamberi olduğuna şehâdet ederiz» derler. Allah, senin kendisinin peygamberi olduğunu bilir, bunun yanında münafıkların yalancı olduklarını da bilir...” (el-Münâfikûn 63/1)

Zeyd der ki:

Sonra Hz. Peygamber onlara: “*Özür dileyin de sizin için Allah’tan mağfi-ret taleb edeyim*” dedi. Ancak onlar başlarını çevirip gittiler. (Buhârî, Tefsir, 63/ 1-2; Müs-lim, Sıfâtü’l-Münâfikûn, 1)

Burada Efendimiz’in, münafıkların bağışlanması için gösterdiği gayret, onların ise gafletleri dikkat çekmektedir.

Allah Resûlü, bazen bir kısım sahabeden sadır olan ciddi hataları da bağış-lamıştır. Bunun en bâriz misâlini, Hâtıb bin Ebî Beltea’nın, Mekke’nin fethi için yapılan hazırlıkları Kureyş’e bildirmek üzere yazıp gönderdiği mektup hâdisesi teşkil eder. Mektup ele geçirilince Allah Resûlü Hâtıb’ı çağırarak:

“– *Ey Hâtıb, bu da ne?*” diye sordu.

Hâtıb:

– Ey Allah’ın Resulü, bana kızmada acele etme. Muhacirlerin akrabaları var. Mekke’deki mallarını ve âilelerini himaye ederler. Ben ise Kureyş’e dışardan katılan bir adamım. Nesepten gelen hâmilerim olmadığı için oradaki yakınlarımı himaye edecek bir el edineyim istedim. Bunu katiyyen İslâm’dan sonra küfre rı-zamdan dolayı yapmadım, dedi.

Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Bu bize doğruyu söyledi!*” buyurdu.

Hz. Ömer atılarak:

– Ey Allah’ın Resulü! Bırak beni, şu münâfığın kellesini uçurayım, dedi.

Peygamber Efendimiz de şu mukabelede bulundu:

“– *Ama o Bedr’e katıldı. Ne biliyorsun, belki de Allah Teâlâ hazretleri Bedir ehlinin hâline muttali oldu da: «Dilediğinizi yapın, sizleri mağfiret ettim» buyurdu.*” (Buhârî, Megâzî, 9; Müslim, Fedâilu’s-Sahâbe, 161)

Âlemlere rahmet Efendimiz Mekke Fethi tahakkuk edip Kâbe’ye girince, o sırada, Allah’ın Resûlü’ne ve Müslümanlara senelerce eziyet ve işkence etmiş bu-lunan Kureyşliler Mescid-i Haram’a dolmuşlar, Kâbe’nin çevresinde oturmuşlar-dı. Efendimiz’in ne yapacağını merakla bekliyorlardı.

Allah Resûlü:

“– *Ey Kureyş cemaati! Ey Mekkeliler! Ne dersiniz? Şimdi, hakkınızda be-nim ne yapacağımı düşünüyorsunuz?*” diye sordu.

Kureyşliler:

– Biz, senin hayır ve iyilik yapacağını bekleriz. Sen, kerem ve iyilik sahibi bir kardeş; kerem ve iyilik sahibi bir kardeş oğlusun. Şu an güç ve kuvvet senin elindedir, bize iyi davran! dediler.

Bunun üzerine Peygamber -aleyhisselam-:

“– Benim halimle sizin haliniz, Yusuf -aleyhisselam- ile kardeşleri gibi olacaktır. Yusuf’un kardeşlerine dediği gibi, ben de:

لَا تَثْرِيْبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللهُ لَكُمْ وَهُوَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِيْنَ

“Size bugün hiçbir başa kakma ve ayıplama yoktur. Allah sizi bağışlasın! Çünkü O merhamet edenlerin en merhametlisidir.” (Yusuf 12/92) *diyorum. Gidiniz! Sizler hür ve serbestsiniz!*” buyurdu.

Yüce Allah, o Kureyş müşriklerini eline düşürmüş, kendisine boyun eğdirmiş iken Sevgili Peygamberimiz böylece onları affetmiş ve serbest bırakmıştır. Bunun içindir ki, Mekkelilere “Tulekâ: Âzad edilmişler” adı verilmiştir. (İbn-i Hişâm, IV, 32; Vâkıdî, II, 835; İbn-i Sa’d, II, 142-143)

Resûl-i Ekrem Efendimiz’in hayatında tatbikî olarak bu nevi af örneklerini temâşa imkanı bulan sahabe-i kiram da, Allah Resûlü’nün takip ederek affedici davranmışlardır. Hz. Ömer -radiyallahu anh- ile alakalı bir af misali şöyle vuku bulmuştur:

Peygamber Efendimiz’e karşı kaba saba davranışlarıyla tanınan bedevî Uyeyne bin Hısn birgün yeğeni Hür bin Kays’ın yanına gitmişti. Hür, Hz. Ömer’in değer verdiği ve görüşlerini aldığı bir âlimdi.

Uyeyne ona:

– Yeğenim! Halifenin yanında belli bir îtibarın var. İznini alsan da kendisini ziyaret etsem, dedi.

O da:

– Peki amca, diyerek Hz. Ömer’den izin aldı.

Uyeyne huzura girdiğinde Halife’ye hitaben:

– Ey Ömer, bize ne bol dünyalık verirsin ne de aramızda adâletle hükmedersin, deyince, Hz. Ömer pek öfkeleni ve adamın üzerine yürüdü.

Hür bin Kays hemen araya girerek:

– Ey Mü’minlerin Emîri! Allah Teâlâ Peygamber’ine **“Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve câhillere aldırma”** (el-A’râf 7/199) buyuruyor. Uyeyne de o cahillerdendir, dedi.

Neticede o heybetli halife, olduğu yere çakılıp kaldı ve bir adım dahi ileri gitmedi. **Zâten Hz. Ömer, Allâh'ın kitabına son derece bağlı idi.** (Buhârî, Tefsîr, 7/5, İ'tisam 2; İbn-i Abdilber, III, 1250-1251; İbn-i Esir, Üsüdü'l-Gâbe, I, 471-472; IV, 331)

Faziletlerin en üstünü, gelmeyene gitmek, esirgeyene vermek, haksızlık edeni bağışlamak olduğuna göre, câhillere uymamak ve onların seviyesine inmemek en güzel davranıştır. Zira denilmiştir ki:

Kızma câhilin sözüne

Bilse iyisin söyler

H. BAZI ÖNEMLİ HATALARI HEMEN DÜZELTMESİ

Sevgili Peygamberimiz, her bir davranış karşısında aynı tepkide bulunmamıştır. Davranışın durumuna ve ait olduğu mevzuuya göre muamele etmiştir. Bazı hususlar vardır ki, Efendimiz burada affedici ve müsamahakar davranmamış; bilakis hemen müdahalede bulunmuştur. Bunlar daha ziyade itikat, ibadet ve haramlarla ilgili konulardır.

Allah Resûlü -sallallahu aleyhi ve sellem- en büyük titizliği tevhid mevzuunda gösterirdi. Müslüman olan kabilelerden ilk olarak bölgelerinde bulunan putların kırılmasını isterdi. Sakîf kabilesinin Müslüman olması sırasında yaşanan şu hâdis ve Efendimiz'in burada sergilediği tavır ne kadar mühimdir:

Sakîf temsilcileri, Peygamberimiz ile kendi aralarında gerçekleşen anlaşmayla ilgili barış ve yazı işleri tamamlandığı zaman, orada bulunan Rabbe (Lât) putunun üç sene müddetle yıkılmayıp bırakılmasını Efendimiz'den talep ettiler. Peygamberimiz onların bu dileklerini kabul etmedi. Sakif temsilcileri:

– İki sene tehir et, dediler. Allah Resulü -sallallâhu aleyhi ve sellem- yine kabul etmedi.

– Bir sene tehir et, dediler. Efendimiz yine kabul etmedi.

– Tâif'e vardıktan bir ay sonraya tehir et! dediler. Peygamberimiz Rabbe'yi yıkmak için bir vakit tayinine yanaşmadı.

Temsilcilerin böyle yıkım işinin geri bırakılmasını ısrarla istemeleri, Sakîf halkının bazı mutaassıp kimselerinden korktukları içindi. Onlar, kavimlerini müslüman oluncaya kadar Rabbe (Lât) putunun yıkımıyla heyecana ve korkuya düşürmeyi uygun görmüyorlardı. Çaresiz kalınca, putlarını hiç olmazsa kendi elleri ile yıkmaktan affedilmelerini istediler.

Allâh Resulü:

“– *Olur, ben onu kırmayı ashâbıma emrederim. Putunuzu kendi elinizle yıkmaktan sizi affediyoruz.*” buyurdu. (İbn-i Hişam, IV, 197; Vâkıdî, III, 967-968)

Bu olayda Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, henüz yeni müslüman olmuş bir kabileyle karşı karşıyadır. Onların, sadece bu sebeple İslâm’dan dönme-leri bile mevzubahistir. Fakat müslüman olmanın ilk şartı tevhiîdi kabullenmek ve şirki reddetmektir. Bu sebeple Allâh Resûlü, Sakîf kabilesinin aşırı ısrarına rağmen asla tâviz vermemiştir.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, bu husûsta o kadar titiz davranmıştır ki, hatta tevhid akîdesine aykırı düşecek isimlere bile müdahale etmiş ve onları düzeltmiştir. Hâni bin Yezîd -radiyallâhu anh-’ın anlattığına göre, Allâh Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem’e bir topluluk geldi. Aralarından bir adamı “Abdülhacer” yani “Taşın kulu” diye çağırdıklarını duydu. O adama ismini sordu:

– Abdülhacer, deyince:

“– *Hayır, sen Abdullah’sın!*” buyurdu. (Buhari, *Edebü’l-Müfred*, Hadis no: 812)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, îmanın tezahürü olan ibâdetler konusundaki ciddî hataları da müsamaha ile karşılamaz, hemen düzeltirdi.

Rifâa bin Râfi’ -radiyallâhu anh- anlatıyor:

Biz mescidde iken bedevî kılıklı bir adam çıkageldi. Kibleye yönelip, hızlı bir şekilde (yani rûkun ve tesbihleri kısa tutarak) namaz kıldı. Sonra namazı tamamlayıp Allah Resûlü’ne selam verdi.

Efendimiz:

“– *Aleyküm selâm. Ancak git namaz kıl, senin namazın olmadı!*” buyurdu.

Adam döndü (tekrar) namaz kılıp geldi, Resûlullah’a selam verdi.

Efendimiz selamına mukabele etti ve:

“– *Dön namaz kıl, zîra senin namazın olmadı!*” dedi.

Adam bu şekilde iki veya üç sefer aynı şeyi yaptı, her seferinde Resûl-i Ekrem:

“– *Dön namaz kıl, zîra senin namazın olmadı!*” dedi.

Halk korktu ve namazı hızlıca kılan kimsenin namaz kılmamış sayılması herkese pek ağır geldi.

Adam sonunda:

– Ben bir insanım; isabet de ederim, hata da yaparım. Bana (hatamı) göster, doğruyu öğret, dedi.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu adama namazın tadil-i erkân üzere nasıl kılınacağını detaylı bir şekilde şöyle anlattı:

“– *Namaza kalkınca önce Allah’ın sana emrettiği şekilde abdest al. Sonra kâmet getir ve namaza dur. Ezberinde Kur’ân varsa oku, yoksa Allah’a hamdet, tekbir getir, tehlîl getir, sonra rûkuya git. Rûkû hâlinde itmi’nâna er (âzâların rûkûda mûtedil halde bir müddet dursun). Sonra kalk ve kıyam halinde itidâle er, sonra secdeye git ve secde hâlinde itidale er, sonra otur ve bir müddet o vaziyette dur, sonra kalk. İşte bu söylenenleri yaparsan namazını mükemmel kılmış olursun. Bundan bir şey eksik bırakırsan namazını eksiltmiş olursun.*”

Râvi der ki: Resûlullah’ın bu son sözü Ashâb için, daha önce buyurduğu: “*Dön, namaz kıl, zîra sen namaz kılmadın!*” sözünden daha kolay ve rahatlatıcı oldu. Zîra bu durumda, söylenenlerden birini eksik yapan kimsenin namazı noksan oluyor, fakat tamamen bâtil olmuyordu. (Tirmizî, Salât, 110; Ebû Dâvud, Salât, 143-144)

Bu hâdisede bahis mevzuu olan husus namazdır. Namaz dinin direğidir. Kişinin dindarlığının ölçüsü, kıldığı namazın kalitesine bağlıdır. Namazdan verilen taviz, aynı zamanda diğer dini hususlardan verilen taviz manasını taşımaktadır. Bu sebeple Resûlullah, namazda kusurunu gördüğü kişiyi hemen ikaz etmiştir.

Fahr-i Kâinât Efendimiz, abdest mevzuunda da aynı hassasiyeti göstermiştir. Hz. Ömer -radiyallahu anh-’den nakledildiğine göre bir adam Resûlullah’a gelmişti. Onun abdest aldığını fakat ayaklarının üzerinde tırnak kadar bir yeri yıkamadan bıraktığını gördü. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- adama:

“– *Git abdestini güzel al!*” buyurdu.

Adam gidip yeniden abdest aldı, sonra namazını kıldı. (Müslim, Tahâret, 31; Ebû Dâvud, Tahâret, 67)

İnfâk hususunda da Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- malın, beğenilmeyen ve kalitesiz kısmından verilmesini hoş karşılamamış, hatta bu duruma tepkisi sert olmuştur. Avf bin Mâlik -radiyallahu anh- anlatıyor:

Resulullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, birgün elinde asası olduğu halde Mescid’e geldi. Adamın biri (sadaka olarak) içinde çürükleri bulunan bir hurma salkımı asmış idi. Efendimiz değneği ile salkımı dürtüyor ve:

“– *Bu sadakanın sâhibi, keşke daha iyisini tasadduk etseydi. Bu sadakanın sâhibi, kıyamet günü mutlaka çürük hurma yiyecek!*” buyuruyordu. (Ebu Dâvud, Zekât, 17; Nesâî, Zekât, 27)

Resûl-i Ekrem -sallallahu aleyhi ve sellem-, Allah Teâlâ'nın haram kıldığı hususlarda asla müsamaha göstermez, ümmetini haramlardan, ateşten sakındırır gibi sakındırırdı. İbn-i Abbas -radiyallâhu anh-'ın anlattığına göre Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir adamın elinde altından yapılmış bir yüzük gördü. Onu derhal çıkarıp attı ve:

“– Biriniz tutup ateşten bir parçayı alarak eline takıyor!” buyurdu.

Resûlullah Efendimiz gidince adama:

– Yüzüğünü al (başka sûrette) ondan faydalan! dediler.

O:

– Hayır! Vallâhi ebediyen almayacağım, onu Resûlullah attı, dedi. (Müslim, Libâs, 52)

K. ASHABIN TERBİYE VE TEZKİYESİ İÇİN DUA ETMESİ

Âlemlere rahmet ve bütün insanlara hidayet olan Sevgili Peygamberimiz, ümmetinin tezkiyesi, tâlim ve terbiyesi yolunda bütün imkanlarını seferber etmiştir. Onların hidayete ermesi ve sâlih kimselerden olmaları için gece gündüz gayret göstermiştir. Gıyablarında ve yüzlerine karşı onlar için hayırlı dualarını eksik etmemiştir.

Kulluğun mühim bir rüknünü teşkil eden dua, mü'minin en önemli silahı ve istinatgâhıdır. Samimî yapılan dualar ile Cenâb-ı Hak arasında perde yoktur. Rahman ve Rahîm olan Rabbimiz:

أَدْعُونِي أَجَبْ لَكُمْ

“Bana dua edin, icâbet edeyim!” buyurmaktadır. (el-Mü'min 40/60)

Bu ilâhî tebşirin sevki ve teşviki ile Allah Resûlü tam manasıyla bir dua ve niyaz ömrü yaşamış, ümmetinin hidâyet ve salâhı için hem hususî hem de umûmî duâlarda bulunmuştur.

Hiz. Aişe -radiyallahu anhâ- anlatıyor:

Resulullah -aleyhissalâtu vesselâm- şöyle dua etmişti:

“Allahım! İslam'ı, hassaten Ömer bin Hattab ile kuvvetlendir!” (İbn-i Mâce, Mukaddime, 11)

Nitekim bu dua bereketiyle Hiz. Ömer, İslam'a girmiş ve onun Müslüman olmasından sonra İslam güç kazanmış, bu vesileyle ibadetler açıkça yapılabilmiştir.

Hiz. Ebû Bekir -radıyallahu anh-, annesi Ümmü'l-Hayr Selma'nın hidayete gelmesi için Peygamberimize:

– Yâ Resûlallâh! Şu annem çocuklarına karşı çok şefkatli bir annedir. Sen çok mübâreksin. Onun için Allah'a dua et ve İslâm'a davet buyur. Belki Allah senin hürmetine onu cehennem ateşinden kurtarır, dedi.

Bunun üzerine Efendimiz Hiz. Ebû Bekir'in annesine dua etti ve İslâm'a çağırdı, o da Müslüman oldu. (İbn-i Esir, *Üsûdü'l-gâbe*, VII, 326)

Ebû Hureyre -radıyallâhu anh-'in annesi de oğlunun, îmân etmesi yönündeki ısrarlı tekâflerini reddetmişti. Ancak Hiz. Peygamber'in duâsı bereketiyle bu hanım da hidâyete ermiştir. (Müslim, *Fezâilü's-sahâbe*, 158)

Devs kabilesinden Tufeyl bin Amr, kabilesini İslâm'a davet eder, ancak onlar kabul etmezlerdi. Bunun üzerine Mekke'ye, Resûlullah'ın yanına varıp:

– Ey Allah'ın Peygamberi! Devs kabilesi bana gâlip geldi, İslâm'dan uzak durup âsi oldular. Onlar aleyhinde Allah'a dua et! diye talepte bulundu.

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- ise:

“– Ey Allahım! Devs'e hidayet et!” diyerek dua etti ve Tufeyl'e:

“– Kavminin yanına dön! Onları İslâm'a davete devam et ve kendilerine yumuşak davran!” buyurdu.

Tufeyl kavminin yanına döndü. Resûlullah Medine'ye hicret edinceye kadar, onları İslâm'a davet etti. (Buhari, *Megâzî*, 75; İbn-i Hanbel, II, 243; İbn-i Sa'd, IV, 239)

Yine ashaptan biri Hiz. Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den, Taif muhâsarasında müslümanlara pek çok zâyîât veren Sakîf kabilesine bedduâ etmesini istemişti. Rahmet Peygamberi Allâh'a yöneldi ve:

اَللّٰهُمَّ اهْدِ ثَقِيفًا وَاَتِّ بِهٖم

“Allâhım! Sakîf'e hidâyete nasîb et ve onları bize getir.” diye duâ buyurdu.

Neticede bu duânın bereketiyle kısa bir müddet sonra Sakîfliler müslüman olmak için Allah Resûlü'ne geldiler. (İbn-i Hişâm, IV, 134)

Allah Teâlâ, Resûl-i Ekremi'ne ümmetine duâ etmesini emretmekte ve:

وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ

“Onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için bir sekînettir.” (et-Tevbe 9/103) buyurmaktadır.

Peygamber Efendimiz, Veda hacı esasında Arafat'ta yaptığı uzun duanın bir bölümünde, ümmetinin bağışlanması ve rahmete nail olması için yalvardı.

Yüce Rabbimiz:

“– *Birbirlerine zulüm ve haksızlık edenler haric olmak üzere ümmetini bağışladım. Zâlimden mazlumun hakkını alacağım*” buyurdu.

Bunun üzerine Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Ya Rabbi! Sen istersen uğradığı zulümden dolayı mazluma cennet verip zalimi de bağışlamaya kâdirsin*” diye dua etti.

Arefe gecesı Peygamberimiz'in bu duası kabul edilmedi. Bunun üzerine Allah Resûlü:

“– *Ey insanlar! Yüce Allah bugün size in'am ve ihsanda bulunup, - aranızdaki haklar hariç- sizleri bağışladı*” buyurdu. (İbn-i Hanbel, IV, 14; İbn-i Mâce, Menâsik, 56; Heysemi, III, 256)

Bir rivâyete göre de Necâşi'nin elçisi Peygamber Efendimiz'e geldiğinde selamını iletı ve kendisine dua etmesini istediğini belirtti. Allah Resûlü kalkıp abdest aldıktan sonra üç kere:

“*Allahım! Necâşi'yi bağışla!*” diye dua etti, Müslümanlar da amin dediler. (Zehebi, Siyer, I, 312-313)

Fahr-i Kâinât Efendimiz, yeri geldikçe ashâbının iyiliği ve manen yüksek dereceler elde etmesi için hususî duada bulunurdu. Bunun en güzel misallerinden biri Ukkâşe -radıyallâhu anh- ile alakalı olanıdır. İmran bin Husayn -radıyallahu anhümâ- anlatıyor:

Resulullah -aleyhissalâtu vesselâm-:

“– *Ümmetimden yetmişbin kişi hesaba çekilmeden cennete girecektir!*” buyurdu.

Kendisine:

– Ey Allah'ın Resulü! Bunlar kimlerdir, diye sual edilince:

“– *Onlar, kendilerini dağlatmayanlar, rukyeye başvurmayanlar, teşâüm (yani uğursuzluğa) inanmıyanlar ve Rablerine tevekkül edenlerdir!*” buyurdu.

Ukkâşe -radıyallahu anh- kalkıp:

– Ey Allah'ın Resulü! Dua buyur, Allah beni onlardan kulsın! dedi.

Peygamber Efendimiz:

“– *Sen onlardansın!*” müjdesini verdi. (Müslim, İman, 371)

Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bir kısım dualarını da ashabını manevî hastalıklardan temizlemeye tahsis ettiğini görmekteyiz. Peygamber Efendimiz -sallallahu aleyhi ve sellem- bir hutbesinde:

“– *Ey insanlar! Nefsinden korkan varsa, ayağa kalksın da, kendisi için dua edeyim!*” buyurdu.

Bunun üzerine, bir adam ayağa kalktı:

– Yâ Resûlallah! Ben çok cimriyim, korkağım ve de uykucuyum. Allah'a dua et de, benden bunları gidersin! dedi.

Allah Resulü ona dua etti.

Sonra bir adam ayağa kalktı ve:

– Yâ Resûlallah! Ben çok yalancıyım. Çirkin sözlü, çirkin işliyorum. Hem de uykucuyum, dedi.

Allah Resûlü:

“– *Ey Allah'ım! Ona doğru sözlülük ve iman olgunluğu nasip et. Uyumak istedikçe kendisinden uykuyu gider!*” diye dua etti.

Ardından bir kadın ayağa kalkıp:

– Bende şöyle şöyle haller var. Allah'a dua et de benden bu halleri gidersin! dedi.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- ona:

“– *Sen Âişe'nin evine git!*” buyurdu.

Sonra minberden indi. Hz. Âişe'nin evine dönünce kadının başına asâsını koydu ve ona dua etti. (İbn-i Sa'd, II, 255)

Rahmet Peygamberi Efendimiz'in tebliğ ve tezkiye vesilesi olarak ashabına ve ümmetine yaptığı dualar pek çoktur. Biz bunlardan bir kısım örnekler takdim etmeye çalıştık.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSANLARA MUÂMELEDE ÜSVE-İ HASENE

I. PEYGAMBERİMİZİN ÂİLE HAYATI

“Birbirini sevenler için nikâh kadar sevgiyi artırıcı bir şey görülmedi.”

İbn-i Mâce, Nikâh, 1

Allah Teâlâ’nın, insanlığın devamına vesile kıldığı bir müessese olan âile, ilk insan Hz. Âdem -aleyhisselâm- ile başlamış ve Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’in hayatında en kâmil mertebeye ulaşmıştır.

Hakîm-i Mutlak olan Allah, her şeyi derin ve ince bir hikmet üzere yaratmıştır. Erkek ve kadının hilkat hususiyetlerinden başlayarak, fıtratlarının birbirini tamamlaması, birbirlerine duydukları hisler ve alâkaları, bu duygularını tatmin yolları vs. hepsi bir gaye için halkedilmiştir. Bunlar, yaratıldıkları hedef doğrultusunda kullanıldıklarında, insan kâinatla bir âhenk içinde olur ve rûhî bölünmelere düşmez. Dünyası da âhireti de cennet olur. Bunun aksine, kendisine verilen hususiyetleri ve imkânları ilâhî tâlimatların dışında kullanmaya başladığında, anlık hazlarını saadet zannederek bedbahtlığını iyice artırır ve daha dünyada iken kendisini buhranların girdabında bulur.

Sünnetullah îcâbı, kadın ve erkek birbirlerine karşı duydukları his, arzu, ve meyillerle donatılmışlardır. (Âli İmrân, 3/14) Allah Teâlâ insana, fıtratına uygun olarak bu duyguları vermiş ve bu meyillerin tatmin yolunu da belli kaidelere bağlamıştır. Söz konusu hudutlar, en güzel ifadesiyle, sünnete uygun evliliklerdir. İslâm’a uygun olmayan evlenmeler, ilişkiler ve meyiller ise meşru sayılmamış ve yasaklanmıştır. Çünkü, söz konusu ilişkiler bir çıkmaz sokaktır ve âkibeti hüsrandır. Bu hususta söz sâhibi, insanı yaratan, ona bu fıtratı veren ve nihâyetinde onu amellerinden hesaba çekecek olan, Hâlık-ı Hakîm’dir. O’nun koyduğu hudutlar dışına çıkıldığında, doğru bir adım atmanın imkânı da tükenmiş olur.

Diğer taraftan insan fıtraten medenîdir. Cemiyet içinde yaşamak mecburiyetindedir. Çünkü ihtiyaçları ve zaafı bu gerektirir. Bunun en mühim basamaklarından biri âiledir. Erkek ve kadın birbirlerine muhtaç olarak yaratıldıkları için bir âile kurmadan fıtratlarını tatmin edip huzura kavuşamazlar. Kadın, çocuk bakımına daha yatkın, güçlülere göğüs germede daha zayıf, hayâ ve eve bağlılıkta erkekten daha üstün, ev işlerinde daha becerikli ve erkeğe nisbetle daha itaatkârdır. Erkek ise akıl ve tecrübe bakımından daha üstün, nâmus ve şerefini muhâfaza etme hususunda daha gayretli ve güçlü, zor ve tehlikeli işlere atılmada daha cesur, gayret ve kıskançlık yönüyle kadından daha kâmil bir mizâca sâhiptir. Bu sebeple erkek ve kadın birbirine muhtaçtır ve yek diğeri olmadan hayatını tam

mânâsıyla devam ettiremez. Kur’ân-ı Kerîm’de bu duruma şöyle dikkat çekilmektedir:

“Onlar sizin, siz de onlar için birer elbisesiniz.” (el-Bakara 2/187)

“(Ey insanlar! Erkek ve dişi olmak üzere) sizi çift çift yarattık.” (en-Nebe’ 78/8)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ümmetinin çoğalmasını arzulayarak onları şu ifâdeleriyle evliliğe teşvik etmiştir:

النِّكَاحُ مِنْ سُنَّتِي فَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي وَتَزَوَّجُوا فَإِنِّي مُكَاتِّرٌ بِكُمْ الْأُمَمَ وَمَنْ كَانَ ذَا طَوْلٍ
فَلْيَنْكِحْ وَمَنْ لَمْ فَعَلَيْهِ بِالصَّيَّامِ فَإِنَّ الصَّوْمَ لَهُ وَجَاءٌ

“Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse benden değildir. Evleniniz! Zira ben, diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim. Kimin imkânı varsa evlensin. İmkân bulamayan da oruca devam etsin, çünkü oruç onun için bir kalkandır.” (İbn-i Mâce, Nikâh, 1)

Allah Resûlü’ne bir adam gelerek:

– Ben evlenmek üzere asâletli ve güzel bir kadın buldum, ancak kısırdır, çocuk doğurmuyor, onunla evleneyim mi? diye sordu.

Aleyhissalâtü vesselâm:

“– Hayır, evlenme!” buyurdular.

Sonra adam ikinci sefer geldi, yine aynı cevabı aldı. Adam üçüncü sefer de gelince Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“– Vedûd (çok seven) ve velûd (çok doğuran) kadınlarla evlenin. Zira ben, diğer ümmetlere karşı, sizin çokluğunuzla övüneceğim.”⁴⁶ (Ebû Davud, Nikâh, 3/2050; Nesâî, Nikâh, 11)

Allah Teâlâ nikâha ayrı bir sır vermiştir. Nikâhta kerâmet, bereket, fazîlet ve sıyânet vardır. Evlilik sâyesinde hayatı nizama giren insan kendini böylece haramlardan korumuş, iffet ve nâmusunu muhâfaza etmiş olur. Kadın ve erkeğin muhabbet ve meyilleri de nikâh sâyesinde farklı bir mânâ ve boyut kazanır. Nitekim Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

⁴⁶ Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bu sözlerindeki maksat, ümmetini çoğalmaya teşvik etmektir. Aksi takdirde çocuğu olmayan ve dul kadınların dışlanması, sâhipsiz bırakılması söz konusu değildir. Zira dul hanımlar, melâle müstağrak (hüzünlü) kimselerdir. Psikolojik olarak bir ızdırıp, hasret ve sıkıntı içindedirler. Onların yaralarının sarılması ve teselî edilmeleri de ümmetin borcudur. Bu sebeple, Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- Hz. Âişe dışında, hep dul hanımlarla evlenmiştir.

“Birbirini sevenler için nikâh kadar sevgiyi artırıcı bir şey görülmedi.” buyurmuşlardır. (İbn-i Mâce, Nikâh, 1)

Evlilik ferdi muhâfaza ettiği gibi toplumu da muhafaza eder. Zîra fertler if-fetli olduğunda cemiyet de fazîletli hâle gelir. Buna işâretle Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Dini ve ahlâkı sizi memnun eden birisi kızınızı talep ederse onu evlendi-rin. Böyle yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve büyük bir fesad zuhûr eder.” (Tirmizî, Nikâh, 3)

İslâm’da evliliğin gayesi ve hikmeti, erkek ve kadının huzur bulması, nes-lin devamı ve günahlardan korunmadır. Kazây-ı şehvet anındaki lezzet ise o vazi-feyi ifâ ettirmek için rahmet-i ilâhî tarafından verilen cüz’î bir ücretir. Cenâb-ı Hak, erkekle kadını karşılıklı olarak birbirine câzip gösterdiği için, onların huzuru da evlilik yoluyla bir araya gelmelerine bağlıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyuru-lur:

“Kendileriyle huzura kavuşmanız için, size kendi nefislerinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi de O’nun âyetlerindendir. (Birliğin ve kudretinin delillerindendir.) Şüphesiz ki bunlarda düşünen bir kavim için âyetler vardır.” (er-Rûm 30/21)

Mevlânâ hazretleri bu hakîkatleri kendi üslûbunca şöyle takdim etmekte-dir:

“İnsanlar için süslenmiştir» (Âl-i İmrân, 14) âyeti gereğince, Allah’ın süsle-diği, güzel yarattığı kadından nasıl kaçılır?

Allah, kadını erkek onunla huzura kavuşsun, rahatlasın, ona eş olsun diye yarattı, Hz. Âdem nasıl olur da Hz. Havva’dan ayrılabilir?

Erkek, yiğitlikte Zaloğlu Rüstem olsa, kahramanlıkta Hz. Hamza’yı bile geçse, kendi kadınının esiridir.

Mübârek sözleri ile cümle âlemi mest eden Hz. Muhammed bile, Âişe vâli-demize «Ey penbe beyaz kadın, ey Humeyra, bir şeyler söyle de beni rahatlat» bu-yururdu.” (Mesnevî, c. I, beyt: 2425-2428)

İslâm’ın öğretilip yaşatıldığı en ideal mekânlar, sıcak âile yuvalarıdır. Eği-timin, öğretimin, terbiyenin en iyisi yine âilede verilir. Allah korkusu, Allah mu-habbeti, Resûlullah sevgisi körpecik dimağlara en tatlı bir şekilde bu yuvalarda aşılır. Din, dil, kültür, tefekkür, anlayış bu müessese vasıtasıyla yeni nesillere nakledilir. Milletler buradan büyür ve buradan çürüyerek mahvolur gider. Bu ehemmiyetine binâen dinin ve insanlığın dostu olan kimseler âileyi kuvvetlendir-

meye gayret ederken, hayrın düşmanları da yine bu kökleri dinamitlemeye çabalamaktadırlar.

İslâm, insan fıtratına göre indirilmiş ve insan için tebliğ edilmiş bir dindir. Daha anlaşılır bir tabirle “İslâm, insanın hayat haritasıdır.” Dünya hayatının her alanını tanzim etmiş ve açıklamıştır. Cennete, Cemâlullâh’a kavuşabilmesi için elde bulunan ve uyulması zarurî olan vazgeçilmez bir kılavuzdur. Muhtevâsındaki esaslar ise, beşeriyete en kâmil şekliyle, Peygamber Efendimiz’in hayatında sergilenmiştir. Dolayısıyla ebedî saadet için, İslâm’ın emirleri muvâcehesinde ve Sevgili Peygamberimizin tatbik ettiği şekilde bir âile kurmaya ve yaşamaya îtina gösterilmelidir.

A. BİR ÂİLE REİSİ OLARAK PEYGAMBERİMİZ

“En hayırlınız kadınlarına karşı ahlâken en hayırlı olanlarıdır.”

Tirmizî, Radâ` 11

Kur’an-ı Kerim’de peygamberlerin, ümmetlerine örnek olabilmeleri için evlendikleri, çoluk çocuk sâhibi oldukları şöyle bildirilir:

“Biz senden evvel de Resûller gönderdik, onlara da zevceler ve çocuklar verdik.” (er-Ra’d 13/38)

Tıpkı diğer peygamberler gibi Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- de, beşer olmasının gereği evlenmiş, herkese örnek teşkil edecek huzurlu bir âile hayatı yaşamış ve bir efendinin hanımına, bir babanın çocuklarına karşı nasıl muâmele etmesi gerektiğini en güzel şekliyle kendi hayatında uygulamış, âile fertlerinin hak ve vazifeleri hususunda esaslar ortaya koymuştur. Sevgili Peygamberimizin ortaya koyduğu şu umumî kıstas, sağlam ve huzurlu bir âile kurmaya kâfi geleceği gibi, faziletli bir cemiyetin de temel taşıdır:

أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَخَيْرُكُمْ حَيَاةً لِنِسَائِهِمْ

“Mü’minlerin îman bakımından en mükemmeli, ahlâkı en iyi olanıdır. En hayırlınız ise; kadınlarına karşı ahlâken en hayırlı olanlarıdır.” (Tirmizî, Radâ` 11; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15)

Muâviye bin Hayde -radiyallahu anh- şöyle anlatır:

– Yâ Resûlallah! Kadınlarımızın bizim üzerimizdeki hakkı nedir? diye sordum.

Efendimiz şöyle buyurdu:

“– Yediğiniz ölçüde yedirmek, giydiğiniz seviyede giydirmek, yüzlerine vurmamak, yaptıkları işin ve kendilerinin (*sîmâ ve edep bakımından*) *çirkin olduğunu söylememek, onlara beddua ve hakaret etmemek, onları yataklarında yalnız bırakmak gerekirse bu işi sâdece evde yapmaktır.*” (Ebû Dâvûd, Nikâh, 40-41/2142; İbn-i Mâce, Nikâh, 3)

Âile reisliği, fazilet ve sevâbı kadar aynı zamanda mesuliyeti de büyük olan bir iştir. Gereğince yapılmadığında hanım ve çocukların mâduriyetine sebep olur. Âile yuvası dağılan çocukların ise güzel bir şekilde terbiye edilip cemiyete kazandırılması çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu sebeple ciddî bir sorumluluğu gerektiren âile reisliği hususunda Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’in hayatından nümûneler almamız zarûrîdir. Âlemlerin Efendisi’nin âilesine karşı muâmelesinden tesbit ettiğimiz bazı esasları şöylece hülâsa etmek mümkündür:

1. Hanımlarına Muhabbeti

**“Bana, güzel koku ve kadın sevdirdi.
Gözümün nuru ise namazdır.”**

Nesâî, İşretü’n-nisâ, 1

Fahr-i Kâinât -sallallahu aleyhi ve sellem-, kadınların Allah katındaki kıymetlerini bildirmek için: “*Allah’ın hanım kulları*” (Ebû Dâvûd, Nikâh, 42) ifâdesiyle onlara iltifatta bulunmuş ve kadınları Cenâb-ı Hakk’ın erkeklere tevdi ettiği emânetler olarak görmüştür. Bunun yanında:

“Bana, güzel koku ve kadın sevdirdi. Gözümün nuru ise namazdır”⁴⁷

(Nesâî, İşretü’n-nisâ, 1) buyurmak sûretiyle de hanımlarına olan sevgisinin ilâhî kaynaklı olduğunu bildirmiştir.

İslâm’ın zuhurunda pek mühim bir vazîfe icra eden ve birçok sıkıntılara katlanan çilekeş vâlidemiz Hz. Hatice’ye karşı Efendimiz’in beslediği muhabbeti anlatmak için şu rivâyet kâfi gelir:

Hz. Âişe -radiyallahu anhâ- anlatıyor:

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-’in hanımlarından hiçbirine, Hatice -radiyallahu anhâ-’ya olduğu kadar kıskançlık beslemedim. Hâlbuki onu hiç görmüşlüğüm de yoktu. Ancak, Allah Resûlü onu çok yâdederde. Bazen koyun keserdi de ondan Hatice’nin dostlarına gönderirdi. Bir defâsında ona:

– Sanki dünyada Hatice’den başka kadın yok, dedim.

⁴⁷ Bazı âlimler, bu hadis-i şerifi açıklarken, kadınların Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- tarafından sevilmesinin, “İslâm’ın neşrine hizmetleri” sebebiyle olduğunu bildirmişlerdir.

Efendimiz bana:

“– (Onun gibisi var mıydı?) *O şöyleydi, o böyleydi...! Benim çocuklarım da ondan oldu*” diye karşılık verdi.

Hiz. ÂiŖe der ki:

“İçimden «Bir daha Hatice hakkında kötü söz söylemeyeceğim.» dedim.”

(Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 20; Nikâh, 108; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 73, 78)

Birgün Hatice'nin kızkardeŖi Hâle bint-i Huveylid Resûlullah'ın huzuruna girmek için izin istemiŖti. Resûl-i Ekrem Hatice'nin sesini hatırladı ve:

“– *Allahım, bu Huveylid kızı Hâle!*” diye heyecanlandı.

Bu manzarayı gören Hiz. ÂiŖe dayanamadı:

– İhtiyarlıktan ağzının dişleri dökülmüş ve bir zamanlar ölüp gitmiş KureyŖli bir kocakarının nesini anıp duruyorsun? Allah sana onun yerine daha hayırlısını verdi, dedi. (Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 20)

ÂiŖe vâlidemiz “daha hayırlı” sözüyle kendisini kastediyordu. Onun bu sözünü yerinde bulmayan Âlemlerin Efendisi Ŗu cevâbı verdi:

“– *Hayır, Allah Teâlâ bana ondan daha hayırlısını vermedi. Halk bana inanmazken o inandı. Herkes bana yalancı derken o doğru söylediğimi kabul etti. Kimse bana bir Ŗey vermezken o beni malıyla destekledi ve Cenâb-ı Hak bana ondan çocuklar ihsân etti.*” (İbn-i Hanbel, VI, 118)

Hatice vâlidemiz Fahr-i Kâinât Efendimiz için İslâm dâvâsında sâdık bir müşâvir, dert ortağı ve sükûnet kaynağı idi. Onun vefâtı Allâh Rasûlü'ne:

“– *Ŗu ümmet üzerine gelen iki büyük ibtilâdan hangisine daha çok üzüleceğimi bilemiyorum.*” (Yâkubî, II, 35; Taberî, Târih, II, 229) dedirtecek kadar ağır gelmişti.

Hiz. Hatice'ye karşı böylesine derin bir muhabbet ve vefa örneğı gösteren Efendimiz, aslında Hiz. ÂiŖe'ye de farklı davranmamıştır. Nitekim Ŗureyh bin Hânî'nin naklettiğı Ŗu rivâyet bu durumu açıkça ifade etmektedir:

Ŗureyh birgün Hiz. ÂiŖe -radıyallahu anhâ-'ya:

– Bir kadın hayırlı iken kocası ile birlikte yemek yiyebilir mi, diye sordu.

ÂiŖe vâlidemiz:

– Evet, dedi ve Ŗöyle devâm etti:

– Ben hayırlı iken Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- beni çağırırdı, ben de onunla birlikte yemek yedim. Bu sırada etli kemiğı alır, bana uzatır, önce benim başlamam için yemin ederdi. Ben de onu alır ve bir miktar ısıtır sonra

Resûlullah’a uzatırdım. O da ağzını, tam benim ağzımı koyduğum yere koyarak yemeye başlardı. İçecek bir şey istediği olur, getirince ondan önce benim içmem için yine yemin ederdi. Bunun üzerine ben de kabı alır bir miktar içer, sonra bırakırdım. Bu sefer onu Efendimiz alır, tam benim ağzımı koyduğum yere ağzını koyarak içerdi.” (Nesâî, Taharet, 177)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, hanımları ile arasındaki muhabbetin artmasını temin edecek davranışlara son derece önem verirdi. İştienleri tebesüm ettiren şu rivâyet, konuyla ilgili pek güzel misallerden biridir:

Ebû Bekir -radiyallahu anh- birgün Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in huzuruna girmek için izin istediği sırada, kızı Âişe’nin Peygamber Efendimiz’e karşı yüksek sesle konuştuğunu duydu. İçeri girince kızını tokatlamaya kalkışarak:

– Allah Resûlü’ne karşı nasıl sesini yükseltirsin, dedi.

Peygamberimiz Hz. Ebû Bekir’e mâni oldu. O da öfke ile dışarı çıktı. Ebû Bekir -radiyallahu anh- ayrılınca Efendimiz Hz. Âişe’ye:

“– *Gördün mü, seni babanın elinden nasıl kurtardım!*” buyurdu.

Hz. Ebû Bekir birkaç gün sonra tekrar huzur-i risâlet-penâhîye çıkmak için izin istedi. İçeri girdiğinde Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile kızının barışıklarını görünce:

– Beni savaşınıza karıştırdığınız gibi barışınıza da dâhil edin, dedi.

Resûlullah Efendimiz de:

“– *Kabul ettik, seni aramıza kattık.*” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Edeb, 84)

Peygamber Efendimiz hayatının muhtelif dönemlerinde Hz. Âişe ile koşullar yapmıştır. Bu yarışlarda ilk zamanlar Âişe annemiz Efendimiz’i geçmiş, daha sonraları kilo aldığı için Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- onu geçmiş, ardından da kıymetli zevcesine:

“– *Bu, o yarışın bir rövanşıdır.*” diye şaka yapmıştır. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 61; İbn-i Mâce, Nikâh, 50)

Şu rivâyetler de Allah Resûlü’nün hanımlarına ne kadar muhabbet ve şefkâtle yaklaştığını, özellikle birbirlerini kıskanmaları gibi kimi hâllerine nasıl tahammül ettiğini ve onlara anlayışlı davrandığını göstermesi açısından zikre değerdir:

Hz. Enes diyor ki:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- hanımlarından birinin yanında bulunuyordu. Diğer bir hanımı da bir tabak yemek göndermişti. Odasında bulunduğu hanım Allah Resûlü'nün elindeki tabağa vurarak düşürdü ve kırdı. Bunun üzerine Efendimiz bir taraftan kırılmış tabağın iki parçasını birleştirerek dökülen yemekleri içine topluyor, diğer yandan da:

«– *Annenize kıskançlık geldi, haydi buyurun yiyin!*» buyuruyordu.

Orada bulunanlar yemeği yediler. Allah Resûlü, tabağı kıran hanımı onun yerine sağlam bir tabak getirip kendisine verinceye kadar parçaları elinde tuttu. Tabağı ödettikten sonra da kırık parçaları o hanımının yanına bıraktı.” (Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 4)

Hz. Mevlânâ, kadınlara sevgiyle ve yumuşak davranmak gerektiğini şu çarpıcı üslubla dile getirmektedir:

“Su güç bakımından ateşten üstündür. Gerekince ateşe saldırır, onu söndürür. Fakat su bir kaba konunca ateş onu kaynatır. Görünüşte, su ateşe galip olduğu gibi, sen de kadına galip isen de, hakikatte ona mağlupsun, çünkü onu istemektesin. Böyle bir hassa, ancak insanda vardır. Hayvanda ise sevgi azdır. Bu da onun noksan yaratılışındandır.

Kadın, akıllı kişilere ve gönül ehline fazlasıyla galip olur. Cahil kişiler de kadına galip gelirler. Çünkü onlar, pek sert, pek kaba kişilerdir.

Cahil ve kaba erkeklerde, incelik, lûtuף, sevgi azdır. Çünkü onların yaratılışlarında hayvanlık sıfatı üstündür. Sevgi, incelik, acımak insanlık huyudur, insanlık vasfıdır. Öfke ve şehvet ise hayvanlık huyudur, hayvanlık sıfatıdır.” (Mesnevî, c. I, beyt: 2429-2436)

Hz. Safiye anlatıyor:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir gece yolculuğunda beni devesinin arkasına almıştı. Yolda uyuklamaya başladım. Bir taraftan eliyle bana dokunuyor, diğer yandan da:

“– *Hey! Huyey'in kızı! Ey Safiye!*” diye sesleniyordu. (İbn-i Hacer, el-Metâlib, II, 417)

Allah Resûlü hanımlarının gönüllerini dâima hoş tutar ve onlara espriler, şakalar yapardı. Hayatının sonlarına doğru yakalandıkları rahatsızlıkları esnâsında yaptığı bir şakayı Kâsım bin Muhammed şöyle anlatıyor:

Hz. Âişe -radiyallahu anhâ- birgün hastalanmış ve:

– Vay başım, ölüyorum, demişti.

Peygamber Efendimiz -sallallahu aleyhi ve sellem- (şaka olsun diye):

“– Keşke bu ben sağken olsa, sana istiğfar eder, dua ediveririm!” dedi.

Bunun üzerine Hz. Âişe -radiyallahu anhâ- birden parladı:

– Vay başıma gelenlere! Vallahi görüyorum ki ölmemi istiyorsun. Ben öleceğim, sen de akşam zevcelerinden biriyle başbaşa kalacaksın ha, dedi.

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- (sözü değiştirerek)

“– *Bilâkis ben ölüyorum, benim «Vay başım!» demem lâzım...*” buyurdu.

(Buhârî, Ahkâm, 51; Müslim, Fedailu's-Sahâbe, 11)

Allah Resûlü'nün şu sözü, onun hanımlarına beslediği muhabbetin sınırları hakkında bize bir fikir vermektedir:

“*Rabbimden evlendiğim her kadını cennette benimle kılmasını istedim, O da bunu bana ihsân etti.*” (Hâkim, III, 148; Heysemî, X, 17)

Hâsılı Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- hanımlarına karşı muhabbet iksirini en güzel şekilde kullanmış ve bu sâyede âile içindeki ufak tefek kırgınlıkları görmezden gelerek huzurlu bir ortam temin etmiştir.

2. Hanımlarına Değer Vermesi

Allah Teâlâ Nisâ sûresinin 19. ayetinde “**Kadınlarla iyi geçinin!**” buyurarak erkekleri îkâz etmiş ve kadınlara değer vermelerini istemiştir. Peygamber Efendimiz'in yaşadığı âile hayatı ile ortaya koyduğu esaslar sâyesinde kadınlar hiç görmedikleri ve hayal bile edemeyecekleri bir kıymete nâil olmuşlar, cemiyet içinde fevkalâde bir mevki elde etmişlerdir. Ömer -radiyallahu anh-'in anlattığı şu hâdise bunun en büyük şâhitlerinden biridir:

Biz Kureyşliler, kadınlara hâkim kimselerdik. Sonra Medine'ye geldiğimizde, burada kadınların erkeklere hâkim olduklarını gördük. Bizim kadınlarımız da onlardan öğrenerek böyle davranmaya başladılar. Birgün hanıma öfkelenmiştim, bir de ne göreyim, bana karşılık vermez mi! Bunu doğru bulmayıp onu azarladım. Bu sefer:

– Beni niye azarlıyorsun? Vallahi Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in zevceleri bile ona karşılık veriyorlar, mırıldanıyorlar. Hem onlar icabında küsüp gün boyu Resûlullah'ı terk ediyorlar, dedi.

Hemen (Hz. Peygamber'in hanımlarından kızım) Hafsâ'ya gidip:

– Resûlullah Efendimiz'e sen de karşılık veriyor, ona karşı söyleniyor musun, dedim.

– Evet, dedi.

– Sizden biri gün boyu akşama kadar ona küsüyor, yanına varmıyor mu, dedim.

– Evet, dedi.

– Sizden kim böyle yaparsa büyük zarar eder, hüsrâna uğrar. Hanginiz, Resûlü’nün öfkesi sebebiyle Allah’ın gazabına uğramayacağından emin olabiliyor? Şâyet böyle yaparsanız helâk olursunuz. Sakın Resûlullah’a karşılık verme! Dünyalık bir şeyler isteyerek onu sıkıntıda bırakma! Ne ihtiyacın varsa benden iste, dedim. (Müslim, Talak, 34)

Görüldüğü gibi Allah Resûlü’nün hanımlarına değer vermesi ve söz hakkı tanınması sebebiyle, diğer kadınlar da bundan istifade etmişler ve sahip oldukları insanlık şerefine farkına varmaya başlamışlardır.

Efendimiz’in, hanımlarına faziletlerini söylemesi, kendilerine olan sevgisini ızhâr etmesi, bineğine alması, dizine bastırarak hayvanına binmesine yardımcı olması, kederlenip ağlayan hanımının gözyaşlarını elleriyle silerek teselli etmesi, onlara değer verdiğini gösteren örnek davranışlarındandır.

Câhiliye döneminde kadınlar, tabî bir durum olan muayyen hâlleri esnâsında insanlık dışı muâmeleye tâbî tutulurken Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu anlayışı yıkmak için uğraşmıştır. Hayızlı olduğu için kendisine seccâdeyi vermekten kaçınan hanımına:

“– *Senin hayızın eline bulaşmış değil ki!*” buyurmak sûretiyle (Müslim, Hayz, 11) durumu mantikî olarak îzâh etmiştir. Yine kendilerine değer verdiğini göstermek için böyle zamanlarında hanımlarına başını yıkatmış, hatta onlara yaslanarak Kur’an-ı Kerîm bile okumuştur. (Buhârî, Hayz, 2, 13)

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in kadınlara karşı takındığı bu iltifatkâr tavırlar gelip geçici, anlık bir durum olmayıp köklü ve sağlam bir hayat anlayışının göstergesidir. Allah Resûlü’nün şu tatbikâtı bunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

Peygamber Efendimiz -sallallahu aleyhi ve sellem- sabah ve ikindi namazlarını kıldıktan sonra hergün zevcelerini teker teker ziyaret eder ve hâllerini hatırlarını sorardı. (Buhârî, Talâk, 8; Müslim, Talâk, 20) Zeyneb bint-i Cahş vâlidemizle evlendiği gün dahi bu âdetini ihmal etmemiş, Hz. Âişe’den başlayarak hanımlarının odalarını birer birer dolaşmış ve:

“– *Allah’ın selâmı ve rahmeti üzerinize olsun, ey ehl-i beyt!*” diye selâm verip hatırlarını sormuştu.

Herbir hanımı da:

– Allah’ın selâmı ve rahmeti senin de üzerine olsun ey Allah’ın Resûlü! Yeni zevcenı nasıl buldun? Allah mübarek etsin, diye onu tebrik etmişlerdir. (Buhârî, Tefsîr, 33/8)

Hız. Âişe -radiyallahu anhâ-’nın şu rivâyeti Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in hanımlarına verdiği kıymetin ne kadar derinlerde olduğunu göstermektedir. O şöyle demektedir:

“Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- sabah namazının iki rekât sünnetini kıldıktan sonra, uyanıksam benimle konuşur, değilsem müezzin namaz için kâmet getirinceye kadar yatardı.” (Buhârî, Teheccüd, 24; Müslim, Müsâfirîn, 133)

Sevgili Peygamberimizin, hanımlarını dinlendirmek ve rahatlatmak için onlara bayram şenliklerini bizzat seyrettirdiği de vâkîdir. Âişe vâlidemiz şöyle anlatır:

Bir bayram günüydü. Siyahîler, mescidde kılıç-kalkan oyunu oynuyorlardı. Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bana:

“– *Seyretmek ister misin?*” buyurdular.

Ben:

– Tabîî, dedim.

O kalktı, ben de arkasında ve yanağım yanağına temas ettiği hâlde seyre koyulduk.

Nebiyy-i Ekrem:

“– *Ey Erfide oğulları göreyim sizi!*” diyordu.

Ben usanınca:

“– *Yeter mi?*” buyurdular.

Ben de:

– Evet! dedim.

“– *Öyleyse gidebilirsin!*” buyurdular.” (Buhârî, İydeyn, 3; Müslim, İydeyn, 19)

Allah Resûlü’nün âile hayatında müstebit ve baskıcı bir insan tipi görmek mümkün değildir. Efendimiz hanımlarını dinler, onlara elinden geldiği kadar yardım eder, herhangi bir sıkıntıya düşmelerine asla râzı olmaz ve onları memnun etmek için bütün fırsatları değerlendirirdi. Zaman olurdu, vâlidelerimizden şiir

okumalarını isterdi, zaman olurdu onlara bazı hikâyeler anlatır⁴⁸, onların anlattığı şeyleri de dinlerdi. Meselâ Âişe vâlidemizin anlattığı, on bir kadının bir araya gelerek kocalarından bahsettikleri, onların iyi ve kötü davranışlarını zikrettikleri Ümmü Zer‘ hâdisesini dikkatle dinlemiş ve nihâyetinde hanımının gönlünü alacak tatlı sözler söylemiştir. Rivâyetin konumuzla ilgili kısmı şöyledir:

On birinci kadın şöyle anlatmaya başladı:

– Kocam Ebû Zer‘dir. Amma ne Ebû Zer‘! Anlatayım: Kulaklarımı zînetlerle doldurdu, pazularımı yağla tombullaştırdı. Beni hoşnut etti, kendimi bahtiyar ve yüce bildim. O beni Şikk denen dağın kenarında, bir miktar davarla geçinen bir âilenin kızı olarak buldu. Atları kişneyen, develeri böğüren, ekinleri sürülüp dâneleri harmanlanan müreffeh ve mesud bir cemiyete getirdi. Ben onun yanında söz sahibiyim, hiç azarlanmam. Sabaha kadar yatar uyurum. Doya doya süt içerim... Ebû Zer‘in bir de kızı var. Ama o ne terbiyeli bir kızdır. Babasına itaatkârdır. Anasına da itaatkârdır... Ebû Zer‘in bir de câriyesi var. O ne sadakatli, ne iyi bir câriyedir. Âile sırrımızı kimseye söylemez, evimizin azığını asla ifsad ve israf etmez, evimizde çer çöp bırakmaz, temiz tutar. Nâmusludur, eve leke getirmez. Bir gün Ebû Zer‘ evden çıktı. Her tarafta yağ çıkarılmak için süt tulumları çalkalanmakta idi. Yolda bir kadına rastladı... Beni bıraktı, onunla evlendi. Ondan sonra ben de şeref sâhibi bir adamla evlendim. O da güzel ata binerdi. Hattî mızrağını alır ve akşam üzeri deve ve sığır nev’inden birçok hayvan sürer getirirdi. Getirdiği her çeşit hayvandan bana bir çift verirdi.

– Ey Ümmü Zer‘! Ye, iç ve akrabalarına ihsanda bulun! derdi.

Buna rağmen, ben bu ikinci kocamın bana verdiklerinin hepsini bir araya toplayasam, Ebû Zer‘in en küçük kabını bile doldurmaz.

Bu hadisi rivayet eden Hz. Âişe der ki:

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- (gönlümü almak için):

⁴⁸ Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir gece hanımlarına bir hâdisi anlatmıştı. Onlardan birisi:

– Yâ Resûlallah! Bu hikâye Hurafe’nin anlattıkları gibi oldu, dedi.

Allah Resûlü:

“–Hurâfe’nin ne olduğunu biliyor musunuz? Hurâfe Uzre kabilesinden bir adamdı. Câhiliye döneminde cinler onu esir ettiler. Uzun bir müddet onların içinde kaldı. Daha sonra onu insanlar âlemine geri gönderdiler. Cinler arasında gördüğü acâip şeyleri insanlara anlatırdı. Bu sebeple insanlar (duydıkları acâip ve garip şeyler için) «Hurâfe’nin sözü gibi» der oldular.” (İbn-i Hanbel, VI, 157) Peygamber Efendimiz diğer bir hadislerinde: “Allah Hurâfe’ye rahmet etsin, o sâlih bir insandı” buyurmuşlardır. (Suyûtî, II, 19)

“– Ey Âişe, ben sana karşı Ebû Zer’in Ümmü Zer’e olduğu gibiyim.” buyurdular. (Buhârî, Nikâh, 82; Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 92)

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in âilesine ne kadar ehemmiyet atfettiğini ve onları ne ölçüde tanıdığını gösteren şu rivâyet de oldukça dikkat çekicidir. Âişe -radıyallahu anhâ- şöyle anlatır:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bana:

“– Âişe, senin benden memnun olduğun zamanları da kızdığın zamanları da çok iyi biliyorum.” dedi.

Ben:

– Nasıl anlıyorsun, diye sorduğumda şöyle cevap verdi:

“– Benden râzı olduğun zamanlarda yemin ederken: «Muhammed’in Rabbine yemin ederim ki hayır» diyorsun, bana kızdığında ise: «İbrahim’in Rabbine yemin ederim ki hayır» diye yemin ediyorsun.” dedi.

– Evet öyle vallahi yâ Resûlallah! Sana kızdığım da sâdece ismini söylemeyi bırakıyorum o kadar, dedim. (Buhârî, Nikâh, 108; Müslim, Fedâilü’s-sahâbe, 80)

Enes -radıyallâhu anh-’ın bildirdiğine göre Allah Resûlü, hanımı Hatice’ye verdiği kıymeti şöyle ifâde etmiştir:

“Dünya kadınlarının en üstünleri şunlardır: İmrân’ın kızı Meryem, Huveylid’in kızı Hatîce, Muhammed’in kızı Fâtıma ve Firavun’n hanımı Âsiye.” (Tirmizî, Menâkıb, 61)

Fahr-i Kâinât Efendimiz diğer bir hanımına verdiği değeri ise şöyle ızhâr etmiştir:

“Âişe’nin kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yiyeceklere üstünlüğü gibidir.” (Buhârî, Fedâilü’l-ashâb, 30; Enbiya, 45)

Sevgili Peygamberimiz âilesine karşı kırıcı olan ashâbını irşâd ederek bu tavırlarını terk etmelerini emretmiş ve hanımlarına kıymet vermeleri gerektiğini öğretmiştir:

Huzeyfe -radıyallahu anh- şöyle der:

Benim dilimde, âile efradına karşı bir ölçüsüzlük vardı. Fakat bu durum başkalarına karşı olmazdı. Hâlimi Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e arzettim. Bana:

“İstiğfar bakımından ne hâldesin? Bu kusurunun bağışlanması için günde yetmiş kere istiğfar et!” buyurdular. (İbn-i Mâce, Edeb, 57)

3. Hanımlarını Eğitmesi

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, insanî ve İslâmî eğitimi öncelikle kendi evinde, hanımlarına vermiştir. Zira, iyi bir İslâmî eğitime sâhip olan hanım, dinini yaşarken eşi için samimi bir dost; çocukları için iyi bir anne ve onların kaliteli yetişmesinin teminatı olacaktır.

Bir Müslüman için eğitim denildiğinde ilk akla gelen şey dînî bilgisini geliştirmek ve ilmihâlini öğrenmek olmalıdır. Daha sonra da diğer hususların eğitim ve öğretimi anlaşılmalıdır. Çünkü birincisi ebedî hayatı kazandırırken ikincisi fânî olan dünya hayatının idâmesini sağlamaya yöneliktir. Cenâb-ı Hak dînî eğitimin âilede sıkı bir şekilde yapılması gerektiğine şöyle dikkat çekmektedir:

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى

“Âilene namazı emret, kendin de ona sabırla devam et! Senden rızık istemiyoruz, biz seni rızıklandırırız. Âkıbet ise takvâ sâhiplerininindir!” (Tâhâ 20/132)

Bu âyet-i kerîmeden, dînî eğitim yapılan, bilhassa namaza itina gösterilen hânelerde maddî ve mânevî rızık bol olacağı ve oralarda takvâ hayatının yaşanacağı, dolayısıyla âkıbetlerinin de hayırla netîceleneceği anlaşılmaktadır.

Peygamber Efendimiz, Cenâb-ı Hakk’ın emrine imtisâlen âilesinin eğitimine önem vermiştir. Meselâ o, sabah namazının sünnetini evinde kılar, hanımlarını namaza kaldırdıktan sonra Mescid-i Nebvî’ye giderdi. (İbn-i Hanbel, VI, 236) Nâfile namazlarını, İslâmî terbiyenin bir parçası olarak daha çok evinde kılar, ashabına da böyle yapmalarını emrederdi:

Ka’b bin Ucre -radiyallahu anh- anlatıyor:

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-, Abdü’l-Eşhel oğulları mescidinde akşam namazını kılmıştı. Cemaat, farzı bitirince nâfileyi kılmaya başladı. Bunu gören Efendimiz:

“– Bu, evlerin namazıdır” buyurdular. (Ebû Dâvud, Tatavvu’, 15; Nesâî, Kıyâmu’l-Leyl, 1)

Fahr-i Kâinât -sallallahu aleyhi ve sellem-, eşlerin birbirlerini teheccüd namazı mevzuunda teşvik etmelerini isteyerek, bu istikamette gayret gösterenleri şöyle medhetmiştir:

“Geceleyin kalkıp namaz kılan, hanımını da kaldıran, kalkmazsa yüzüne su serpererek uyandıran kimseye Allâh rahmet etsin. Aynı şekilde geceleyin kalkıp namaz kılan, kocasını da uyandıran, uyanmazsa yüzüne su serpererek uykusunu

kaçıran kadına da Allâh rahmet etsin.” (Ebû Dâvûd, Tatavvu, 18)

Ancak Allah Resûlü'nün bu tavsiyesini tatbik edebilmek için âile içinde derin bir muhabbet havası tesis edilmeli ki yüzüne su serpilene hanım veya beyefendi, yatağından tebessüm ve sevinçle kalkıp huzûr-ı İlâhî'ye durabilsin.

İnsanların cehennem azâbından korunmaları, âile içindeki bu eğitime bağlıdır. Erhamu'r-râhimîn olan Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

“Ey imân edenler! Kendinizi ve âilenizi ateşten koruyunuz.” (et-Tahrîm 66/6)

Bu ayet hakkında **H. Ali** -kerremallahü vecheh- şu îzâhı yapar:

“Kendinizi ve âile fertlerinizi ateşten koruyun,” demek, “kendinize ve âile fertlerinize hayrı, ilmi ve edebi öğretin” demektir.

İbn-i Abbas -radiyallahu anh- da âyet-i kerimeyi:

“Onları Allah’a itaate alıştırsın, isyan ve günahlardan sakındırsın ve ehlinize Allah’ın zikrini emredin ki Allah da sizi cehennem ateşinden kurtarsın” şeklinde tefsîr etmiştir. (Taberî, XXVIII, 211-212)

Yine âyet-i kerimenin tefsiri hakkında **Zeyd bin Eslem** şunu söyler:

Bu âyet nâzil olduğunda ashab:

– Yâ Rasûlallah! Kendimizi koruyabiliriz, ya ehlimizi nasıl koruyacağız, diye sordu.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Onlara Allah’a kul olmayı, tâat ve ibadeti emredersiniz. Allah’a isyan etmekten ve günah işlemekten de nehyedersiniz, işte bu onları korumak demektir.” buyurdu. (Âlûsî, XXVIII, 156)

Allah Resûlü hanımlarının tâlim ve terbiyesinde daha ziyâde sohbet usûlünü tercih etmiştir. Sohbet Peygamber Efendimiz için, hem ashabının hem de Ehl-i Beyt’inin yetiştirilmesinde önemli bir vâsıta idi. Bundan hareketle Allah dostları da bu metod üzerinde hassasiyetle durmuşlar, hatta **Şâh-ı Nakşibend hazretleri**; طريق ما در صحبت است “Bizim yolumuz sohbetle kâimdir.” buyurmuştur.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- hanımlarının her biriyle başbaşa sohbet ettiği gibi onları bir araya toplayarak da sohbet etmiş, bu âdetine hayatı boyunca devam etmiştir. Her sabah mescidden çıktıktan sonra ve her ikindi namazını müteâkip, hanımlarını tek tek ziyaret ederek kısa bir müddet onlarla sohbet ederdi. (Ebû Davud, Nikâh, 38; İbn-i Sa’d, VIII, 85) Akşamları ise diğer hanımları, yanında kala-

cağı hanımının odasına gelerek Resûlullâh’tan feyz alırlardı. (Müslim, Radâ’, 46; İbn-i Hanbel, VI, 107, 157)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in en mühim vazifesi tebliğ ve terbiye olduğu için hayatı, ilâhî hakikatlerin insanlara ulaştırılması ile geçmiştir. Herkesten önce kendi âilesini hayatın fitnelerine karşı uyarılmış, âhirete hazırlanmaları için teşvikte bulunmuştur. Ümmü Seleme -radiyallahu anhâ-, Resûl-i Ekrem Efendimiz’in birgün hanımlarını telâşla ve tedirgin bir şekilde îkâz ettiğini şöyle nakletmektedir:

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir gece uyandı ve:

“– Sübhânallah bu gece ne fitneler indirildi ve nice hazîneler açıldı! Uyanın ey hâne halkı! Dünyada nice giyinmiş kadınlar vardır ki âhirette çıplaktırlar” buyurdu. (Buhârî, İlim, 40)

Bir defâsında da Âişe vâlidemizi günahlardan sakındırırken şu dikkat çekici ifadeleri kullanmıştır:

يَا عَائِشَةُ! إِيَّاكَ وَمُحَقَّرَاتِ الْأَعْمَالِ فَإِنَّ لَهَا مِنَ اللَّهِ طَالِبًا

“Ey Âişe! Küçümsenen işlerden (önemsenmeyen en küçük günahlardan dahi) sakın! Zira Allah katında onları gözetleyip kaydeden bir (melek) vardır.” (İbn-i Mâce, Zühd, 29; Dârimî, Rikâk, 17)

Şer’î hususların öğretilmesine daha çok önem veren Resûl-i Ekrem Efendimiz, bilhassa îtikâdî mevzularda hemen müdahale etmiştir. Âişe -radiyallahu anhâ- şöyle anlatır:

Üzerinde resim olan bir yastık almıştım. Nebî -sallallahu aleyhi ve sellem- kapıda durdu ve içeri girmedim.

Ben:

– Bir günah işlediysem Allah’a tevbe ederim, dedim.

“– Bu yastık da ne?” buyurdu.

– Üzerine oturman ve yaslanman için aldım, dedim.

“– Bu resimlerin sâhipleri kıyamet gününde azaba dûçâr olacaklardır. Onlara «Yarattığınız şeylere can verin!» denilecektir. Ayrıca melekler, içinde resim olan eve girmez” buyurdu. (Buhârî, Libâs, 92)⁴⁹

⁴⁹ Peygamber Efendimiz’in resmi ve resimli şeylerin istimalini kat’î bir şekilde nehyetmesinin hikmeti, müşriklerin resim ve tasvirlerle tapmaları sebebiyle, zihinlerde küllenene eski hatıraların canlanmasına mâni olmaktır. İslam dininin her ne sûretle olursa olsun, az çok şirk ile şâibedâr olmaması Rasûl-i Ekrem’in büyük bir kıskançlıkla ihtimam gösterdiği bir mes’ele idi. Bununla birlikte resmi şiddetle yasaklayan bu hadîs-i şerîfler İslâm’ın ilk günlerinde vârid olmuştur. Fakat

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in hanımlarını îkâzı ile alâkalı diğer bazı misalleri şöyle zikredebiliriz:

Ümmü Seleme -radiyallahu anhâ- diyor ki:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- yanımda idi. Evde de kardeşim Abdullah ile bir muhannes⁵⁰ konuşuyorlardı. Bu şahıs, kardeşim Abdullah'a:

– Ey Abdullah, şayet yarın Allah, Tâif'in fethini müyesser kılsa, ben sana Gaylân'ın kızını göstereceğim, diyerek onun kadınlık vasıflarını anlatmaya başladı.

Bu söz üzerine Efendimiz:

“– *Böyleleri bir daha yanınıza girmesin!*” buyurdu.

Bu sözüyle muhannesleri kasdetmişti. Bundan sonra o şahsın, ümmühât-ı mü'minînin evlerine girmesi men edildi. (Buhari Megâzi, 56; Müslim, Selâm, 32)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bir keresinde de yanına âmâ sahâbîsi geldiğinde, hanımlarına perde arkasına çekilmelerini emretmiştir. (Ebû Dâvûd, Libâs, 34; Tirmizî, Edeb, 29)

Hiz. Âişe -radiyallahu anhâ- anlatıyor:

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bir gece yanımdan ayrılmıştı. (Benim nöbetimde) hanımlarından birinin yanına gitmiş olabilir, diye içime kıskançlık düştü. Geri gelince hâlimi anladı ve:

“– *Kıskandım mı yoksa?*” dedi.

Ben de:

– Evet! Benim gibi biri senin gibi birini kıskanmaz da ne yapar, dedim.

Aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz:

“– *Sana yine şeytanın gelmiş olmalı.*” buyurdu.

Ben:

– Benimle birlikte şeytan mı var, dedim.

“– *Şeytanı olmayan kimse yoktur.*” buyurdu.

İslâm'ın şirke galebesi tahakkuk ettikten sonra resmin tâzim ifâde etmeyecek bir sûrette kullanılmasına müşade edilmiştir. (Kâmil Mîras, II, 316-318; VI, 414-421) Zira Mecelle'nin 39. maddesinde **“Ezmânın tegayyürü (zamanların değişmesi) ile ahkâmın tegayyürü (hükümlerin değişmesi) inkâr olunamaz”** denilmektedir.

Bununla berâber İslâm ahlâkına ve âdâbına aykırı resimlerin bugün de yasak olduğu hususunda şüpheye mahal yoktur.

⁵⁰ Erkekliği olmayan, ahlâkını, hareketlerini, sözlerini ve şeklini kadınlara benzeten kimse.

– Senin yanında da var mı, dediğimde ise:

“– *Evet, ancak ona karşı Allah bana yardım etti de Müslüman oldu!*” buyurdu. (Müslim, Münafikun, 70; Nesâî, İşretü’n-nisâ, 4)

Allah Resûlü böylece âilesine, kıskançlığın şeytanî bir vasıf olduğunu bildirmekle birlikte, şeytanın hilelerine karşı her an uyanık olmak gerektiğini de anlatmıştır.

Hz. Hafsa kıskançlık saikiyle Safiyye vâlidemizi incittiğinde ise Peygamber Efendimiz onu tesellî etmiş, Hz. Hafsa’ya da yaptığı hareketin çok kötü olduğunu bildirmiştir. Enes -radiyallâhu anh- hâdiseyi şöyle anlatır:

Hz. Safiyye, Hafsa’nın kendisini “Yahudi kızı” diyerek hafife aldığını öğrendiğinde ağlamaya başladı. Tam o esnâda Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- yanına girdi ve:

“– *Niçin ağlıyorsun?*” diye sordu.

Safiyye şöyle cevap verdi:

– Hafsa bana “Yahudi kızı” dedi.

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– *Sen bir peygamber kızıydın. Senin amcan da bir peygamberdir*⁵¹, ayrıca bir peygamberin de nikâhı altındasın. Öyleyse o sana karşı neyi ile iftihar ediyor ki?” diyerek onu teselli etti.

Sonra da:

“– *Ey Hafsa! Allah’tan kork!*” buyurdu. (Tirmizî, Menâkıb, 63)

Allah Resûlü, bütün kadınlarda rastlanması tabî olan kıskançlık, itaatsizlik, dünya hırsı gibi çeşitli can sıkıcı davranışlara kendi hanımlarında rastladığında hep sabırla ve tatlılıkla mukâbele etmiştir. Hanımları Efendimiz’in tasvip etmediği tarzda davransalar bile onları incitecek, gönüllerini kırarak hiçbir söz söylememiş, sadece yapılan hareketi beğenmediğini yüz hatlarıyla ifade etmeyi yeterli görmüştür. Hanımlarının geçim bolluğu ve dünyalık isteyerek kendisine sıkıntı verdikleri meşhur Îlâ hâdisesinde⁵² dahi kırıncı bir söz söylememiş, ancak onları tedip etmek için bir ay yanlarına uğramamayı tercih etmiştir. (Müslim, Talak, 29, 34-35; İbn-i Hanbel, I, 34)

⁵¹ Aslen bir Yahûdi olan Safiyye vâlidemizin “peygamber kızı” olarak tanıtılması, onun Hz. Hârun’un neslinden geldiğine işâret etmektedir. Bu durumda amcasından kasıt da Mûsâ -aleyhisselâm- olmaktadır. (Tirmizî, Menâkıb, 63)

⁵² Îlâ: Kocanın yemin, adak veya bir şarta bağlayarak belirli veya belirsiz bir süre zevcesine yaklaşmamasıdır. Resul-ü Ekrem -aleyhissalatu vesselam- da hanımlarının bazı tavırlarına kızarak bir ay yanlarına girmemeye yemin etmişti. (Buhârî, Savm, 11; Talâk, 21; Nesâî, Talâk, 32; İbn-i Mâce, Talak, 24) Geniş bilgi için bkz. *Üsve-i Hasene - I*, s. 224-225.

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in bu usûlle hanımlarını eğittiğini gösteren bir misal de şudur:

Âişe -radıyallahu anhâ- der ki:

Bir sefer esnâsında Safiyye'nin devesi hastalanmıştı. Zeyneb'in de yanında fazladan devesi vardı. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Zeyneb'e:

“– *Safiyye'nin devesi hastalandı, ona bir deve versen!*” buyurdu.

Zeyneb:

– Şu yahudiye mi vereceğim, diyerek devesini vermek istemeyince Allah Resûlü çok kızdı, Zilhicce ve Muharrem ayları ile Safer ayının bir kısmında onun yanına uğramadı. (Ebû Dâvud, Sünnet, 3; İbn-i Hanbel, VI, 261)

Efendimiz'in bu kızgınlığı, ırkı, nesebi, kabilesi, vatanı gibi ârızî sebeplerle bir Müslümanı küçümsemenin, zor durumda olan bir insanın ihtiyacı karşısında lâkayt kalmanın ne kadar kötü olduğunu öğretmek ve insanları bu tür mezmum hasletlerden uzaklaştırmak içindir.

Allah Resûlü hanımlarını infak konusunda da eğitmiştir. Birgün Peygamberimize keler hediye edilmişti. Efendimiz keleri yemediği için Âişe vâlidemiz, o sırada kapıya gelen bir fakire onu verip veremeyeceğini sordu.

Nebiy-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Onlara kendinizin yemediği şeylerden vermeyin!*” buyurdu. (İbn-i Hanbel, VI, 105, 123)

Âişe -radıyallahu anhâ- diyor ki:

– Ey Allah'ın Resûlü! Safiyye'nin şöyle şöyle oluşu sana yeter, dedim.⁵³

Bunun üzerine Hz. Peygamber:

“– *Ey Âişe! Öyle bir söz söyledin ki, eğer o söz denize karışsa idi onun suyunu bozardı*” buyurdu.

Başka birgün de kendisine bir insanın durumunu takliden hikâye etmiştim. Hz. Peygamber:

“– *Bana dünyanın en kıymetli şeylerini verseler, ben yine de bir insanı hoşlanmayacağı bir şekilde taklid edip anmayı kesinlikle istemem*” buyurdu. (Ebû Dâvud, Edeb, 35; Tirmizî, Kıyâmet, 51)

⁵³ Hadîsin râvîlerden biri, bu sözle Hz. Âişe'nin, Safiyye vâlidemizin kısa boylu oluşunu kastettiğini bildirmektedir.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- hanımlarının birbirlerini söz ve ya tavırlarıyla tahkir etmelerini hoş karşılamamış, âhir ömründe bile onları eğitmekten geri durmamıştır. Mü'minlerin anneleri, son hastalığında Resûlullâh Efendimiz'in yatağı etrafında toplanmışlardı.

Safiyye vâlidemiz:

– Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi sana gelen bu sıkıntının bana gelmesini isterdim, dedi.

Diğer zevceler kaş ve göz işâretleriyle Hz. Safiyye'ye tarizde bulundular. Allah Resûlü onların ne yaptığını görmediği hâlde:

“– Ağızlarınızı yıkayınız!” buyurdu.

Onlar şaşırarak:

– Niçin yıkayalım, diye sordular.

Peygamber Efendimiz:

“– Safiyye'yi kaş ve göz işaretiyle çekiştirmenizden dolayı... Allah'a yemin olsun ki o samimîdir.” buyurdu. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, IV, 348)

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in âilesini ve yakınlarını her vesîleyle uyardığına ve onları ahlâken en güzel kıvama getirmek için gayret ettiğine bir misal de şudur:

Âişe vâlidemiz kızkardeşi Esmâ ile birlikte oturuyorlardı. Peygamberimiz içeri girdi. Esmâ'nın üzerinde geniş kollu Şâmî bir elbise mevcuttu. Efendimiz Esmâ'yı görür görmez derhal dışarı çıktı. Hz. Âişe kardeşine:

– Uzaklaş, Resûlullah sende hoşlanmadığı bir şey gördü, dedi.

Esmâ -radıyallâhu anhâ- çıkınca Allah Resûlü tekrar girdi. Âişe vâlidemiz bu davranışının sebebini sorduğunda:

“– Görmüyor musun durumu? Müslüman bir kadının ancak şu kadarı görünebilir.” buyurdu ve elleriyle kendi yenlerini tutup parmaklarına kadar örttü, sonra da elleriyle şakaklarını örterek sadece yüzünü açık bıraktı. (Heysemî, V, 137)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu vesileyle Âişe -radıyallahu anhâ-'ya, Müslüman bir hanımın nasıl örtünmesi gerektiğini hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde bizzat tarif etmiştir.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- mânâ itibariyle hoş olmayan isimleri değiştirmeyi de eğitimin bir parçası kabul etmiştir.⁵⁴ Nitekim Cüveyriye, Zeyneb bint-i Cahş ve Meymune vâlidelerimizin isimleri bu hassasiyetin bir netîcesidir. (Müslim, Âdâb, 14-19; İbn-i Sa'd, VIII, 118, 138)

Hayatının her alanında duâya çok önem veren Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, hanımlarına da pek çok duâ öğretmiştir. Meselâ **Âişe** vâlidemiz Peygamberimizin kendisine şu duâyı tavsiye ettiğini bildirmektedir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ مَا عِلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ عَاجِلِهِ وَآجِلِهِ مَا عِلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرٍ مَا سَأَلَكَ عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا عَادَ بِهِ عَبْدُكَ وَنَبِيُّكَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْجَنَّةَ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ النَّارِ وَمَا قَرَّبَ إِلَيْهَا مِنْ قَوْلٍ أَوْ عَمَلٍ وَأَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَ كُلَّ قَضَاءٍ قَضَيْتَهُ لِي خَيْرًا

“Allâhım! Ben hayrın her çeşidini; âcil olanı ve geç olanı, bildiğim ve bilmediğim her türlü iyiliği Sen’den istiyorum. Her türlü şerden; âcil olanından ve geç olanından, bildiğim ve bilmediğim bütün kötülüklerden de Sana sığınyorum. Allâhım! Ben Sen’den, kulun ve Peygamberinin istediği hayrı istiyorum. Kulun ve Peygamberinin sığındığı şerden de Sana sığınyorum. Allâhım! Ben Sen’den cenneti ve cennete yaklaştıran söz veya ameli diliyorum. Cehennem ateşinden ve cehenneme yaklaştıran söz veya amelden de Sana sığınyorum. Benim için hükmettiğin her kaza (ve kaderi) de hayırlı kılmanı niyâz ediyorum.” (İbn-i Mâce, Duâ, 4; İbn-i Hanbel, VI, 134)

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, bazı kültürlü sahabî hanımların kendi zevcelerinin eğitimine katkıda bulunmalarını da talep ederdi. Şifa bint-i Abdillâh anlatıyor:

Ben Hafsa’nın yanındayken Resûl-i Ekrem yanımıza geldi ve bana:

“– Buna yazıyı öğrettiğin gibi nemle tedavisini⁵⁵ de öğretmez misin?” buyurdu. (Ebû Dâvud, Tıb, 18)

Hâsılı Peygamber Efendimiz âile efrâdını inanç, ibâdet ve ahlâkî yönden terbiye ederek hem dünya hem de âhîret için en güzel şekilde hazırlamış, onları evlâtlarına ve ümmetine hakîkatleri gösterecek mâhir birer muallim olarak yetiştirmiştir.

⁵⁴ Resûlullâh -sallallahu aleyhi ve sellem- karşılaşmış olduğu, şirki hatırlatan veya nâhoş şahıs ve yer isimlerini değiştirdiği gibi gurur ve kibire sebep olan isimleri de değiştirdi. Meselâ Berre’nin, her türlü iyilik ve hayır anlamlarına gelen ismiyle kendini tezkiye ettiği söylenince Allah Resûlü onun ismini Zeyneb’e çevirmiştir. (Müslim, Âdâb, 15-18)

⁵⁵ Hadiste geçen “nemle: karınca” kelimesi insanın iki yanında veya vücudunun diğer yerlerinde çıkan bir tür yaraya verilen isimdir.

4. Hanımlarıyla İstişâresi

“İstişâre eden pişmân olmaz.”

Heysemî, II, 280

Lügatte arı kovanından bal almak, rey vermek gibi mânâlara gelen istişâre, herhangi bir mevzuda doğruya, hakîkate ulaşmak veya yaklaşmak için bir başkasının görüşüne, fikrine müracaat etmek, danışmak ve ondan işaret almak demektir.

Farklı düşünce ve tecrübelerden istifâde etmek sûretiyle bir karara varmak, muhtelif çiçeklerden öz toplayarak bal yapmaya ve o balı kovandan alarak nimetler sofrasında insanlara takdim etmeye benzer. Cenâb-ı Hak, Rasûlü’ne hitâben:

“(Yapacağın) işlerde onlarla istişârede bulun. (Bir işe) azmettiğin zaman da, artık Allâh’a tevekkül et. Muhakkak ki Allâh, kendine tevekkül edenleri sever.” (Âl-i İmrân 3/159) buyurmak sûretiyle istişârenin ehemmiyetini ve usûlünü bildirmiştir.

Cenâb-ı Hak, katında bulunan daha hayırlı ve daha kalıcı nimetlere nâil edeceği mü’min kullarının vasıflarını sayarken; îmân, tevekkül, büyük günahlardan kaçınmak, kırgınlık ânında öfkeyi yenerek affetmek, Rabbin buyruklarına icâbet etmek ve namaz kılmak gibi mühim hususları saydıktan sonra: **“Onların işleri, aralarında istişâre ileidir”** (eş-Şûrâ 42/38) buyurmuş, böylece istişâre etmenin mü’min için elzem bir durum olduğuna dikkat çekmiştir.

Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

“İstihâre yapan hüsrâna uğramaz, istişâre eden pişmân olmaz, iktisatlı olan da fakir düşmez” (Heysemî, II, 280) buyurmak suretiyle istişâreyle hareket etmenin hataları asgarîye indireceğini ve insanın gönlünü rahatlatacağını vurgulamıştır.

Ancak istişârede bulunulan kimsenin kendisine îtimâd edilen emîn kimse-lerden olması zarûrîdir. Nitekim Ümmü Seleme -radiyallâhu anhâ-, Allah Resûlü’nün:

المُسْتَشَارُ مُؤْتَمَرٌ

“Kendisiyle istişâre edilen, güvenilir bir kimse olmalıdır” buyurduğunu bildirmektedir. (Tirmizî, Edeb, 57)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in hayatında istişârenin çok önemli bir yeri vardır. Ebû Hureyre hazretleri:

“Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’den daha fazla ashâbıyla istişâre eden kimse görmedim” demektedir. (Tirmizî, Cihâd, 35)

Peygamberimiz kadınlarla da bilhassa onları ilgilendiren konularda istişâre etmeyi tavsiye etmektedir:

“*Kendilerini alâkadâr eden hususlarda hanımlarla istişâre edin!*” (İbn-i Esir, Üsûdü’l-gâbe, IV, 15)

“*Dul kadın kendisiyle istişâre edilmeden, bâkire kız da izni alınmadan evlendirilemez.*” (Müslim, Nikâh, 64)

Yine Efendimiz, “*Kızları hususunda kadınlarla istişâre edin!*” (Ebû Dâvud, Nikâh, 22-23) buyurmak sûretiyle hanımların görüşüne müracaat etmeden kızların evlendirmemesini tavsiye etmiştir.

Kur’an-ı Kerîm’de de erkeklerin hanımlarıyla istişâre etmesinin lüzûmuna şöyle işâret edilmektedir:

“Eğer baba ve ana birbirlerinin müşavere ve rızâlarıyla çocuklarını memeden kesmek isterlerse kendilerine günah yoktur.” (el-Bakara 2/233)

Âyet-i kerimenin dikkat çektiği üzere karı ve kocanın görüş ve düşünceleri birleşip de rızâ gösterdikleri takdirde, yaptıkları işte hata ihtimali azalır. Hatta kararlarında isabet edemeseler bile, iyi niyetle ve usûlünce istişâre ettikleri için mes’uliyetten kurtulurlar.

Resûlullah Efendimiz’in hayatına baktığımızda, gerek kendilerini alâkadâr eden hususlarda gerekse diğer mevzularda hanımlarının fikirlerini aldığını, vereceği kararlarda bu görüşlerden istifâde ettiğini görmekteyiz. Gerçekte Peygamberimizin hiç kimsenin fikrine ve hiç kimseyle istişâre etmeye ihtiyacı yoktu. Çünkü o Allah’tan vahiy alıyor, Cebrâil -aleyhisselâm- ile görüşüyordu. Ancak Efendimiz çevresindekilerle istişâre ederek bu hususun önemine dikkat çekiyor, ümmetine örnek oluyordu. İnsanlara emrettiği şeyi önce kendi hânesinde tatbîk ediyordu.

Nebiy-i Ekrem -aleyhisselâm- onlarla istişâre etmediği durumlarda hanımlarından gelen teklifleri de ciddî bir şekilde değerlendirmiş, makul ve meşrû olduğu müddetçe itiraz etmemiştir. Nitekim kızı Zeyneb’in, Ebu’l-Âs’la evlendirilmesi Hz. Hatice’nin teklifiyle olmuştur. Bunu nakleden râvî:

“Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Hz. Hatice’ye muhalefet etmezdi” (Heysemî, IX, 213) diyerek Allâh Resûlü’nün bu husustaki güzel ahlâkını beyan etmektedir.

Peygamberlik gibi ağır bir vazîfenin tevdi edildiği günlerde, Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, durumunu ilk önce Hz. Hatice’ye açmış, onunla

istişare etmiş, muhtereme vâlidemiz de meşhur ve malum sözleriyle Efendisini tesellî etmiş, daha sonra da amcasının oğlu Varaka'ya götürmüştü. (Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1)

Münâfıkların ortalığı fesâda vermeleri neticesinde zuhur eden İfk hadisesinde uzun müddet sıkıntı içinde kalan Peygamberimiz, hanımlarından Zeyneb bint-i Cahş ve Hz. Âişe'nin câriyesi Berîre ile istişâre etmiş, onların Âişe vâlidemiz hakkındaki fikirlerini sormuştur. (Buhârî, Şehâdât, 16)

Hiz. Âişe -radiyallahu anhâ- bu hususta şöyle der:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- tahkik sırasında Zeyneb bint-i Cahş'a da benimle ilgili görüşünü sormuş ve:

“– Ey Zeyneb, bu hususta ne biliyorsun, ne gördün?” demiş.

O da:

– Ey Allah'ın Resûlü, kulağımı işitmediğim, gözümü de görmediğim şeylerden dâimâ muhafaza ederim. Ben Âişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum, demiş.

Zeyneb, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in zevceleri arasında bazı faziletleri sebebiyle benimle boy ölçüşen birisiydi. Ancak Allah verâ ve dindarlığı sebebiyle onu bu meselede müfterîler tarafında yer almaktan korudu. (Buhari, Şehâdât, 15, 30; Müslim, Tevbe, 56)

Müslümanlar Hudeybiye sulhünden sonra anlaşma maddelerinden duydukları memnuniyetsizliklerini ızhar etmiş, bu yüzden Allah Resûlü'nün “Kurbanlarınızı kesin, ihramdan çıkın, başlarınızı tıraş edin” emrinde ağır davranmışlardı. Resûl-i Ekrem Efendimiz kızgın bir şekilde Ümmü Seleme vâlidemizin çadırına girmişti.

Vâlidemiz:

– Ey Allah'ın Resûlü! Neyiniz var, dediklerinde, Efendimiz durumu ona açıkladı ve:

“– Ne kadar şaşılacak bir hâdise ey Ümmü Seleme! Ben insanlara defalarca «Kurbanlarınızı kesin, başlarınızı tıraş edin, ihramdan çıkın!» diyorum. Sözümü işittikleri ve yüzüme baktıkları hâlde insanların bir tanesi bile bu hususta bana icabet etmiyor!” buyurdu.

Bunun üzerine **Hiz. Ümmü Seleme**:

– Ey Allah'ın Resûlü, dediğini yapmalarını istiyorsan sen kalk dışarı çık, onların hiçbirisiyle bir tek kelime dahi konuşmadan kurbanını kes ve berberini çağır, seni tıraş etsin! Onlar da mutlaka sana uyacaklardır, dedi.

Hanımının bu tavsiyesine uyan Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- gitti ve kurbanlık devesini kesti, tıraşını oldu. Bunu gören ashâb-ı kiram da kendisine tâbi oldular ve kalkıp kurbanlarını kestiler, birbirlerini tıraş etmeye başladılar. (Buhârî, Şurut, 15; Vâkıdî, II, 613)

Güzel ahlâk, en zor şartlarda bile tatbik edilebilen, meşakkatler karşısında hemen zayıflayıvermeyen vasıflardan meydana gelir. Üsve-i hasene olan Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- de vefatından önceki hastalıkları esnâsında dahi mümtaz vasıflarını terk etmemiş, büyük bir ahlâk üzere iken hayata gözlerini yummuştur. Habîb-i Ekrem Efendimiz hastalığının en şiddetli ânında, şah damarını koparırcasına acı veren ağrılar içinde hanımlarına danışmış, onların rızâlarını almış ve adâlet mefhûmunun en şâhika eserini ortaya koymuştur. Birgün, bütün zevcelerini yanına çağırarak hastalığını Hz. Âişe'nin evinde geçirmesi için kendilerinden muvâfakat istedi. Onlara:

“– *Ben yarın neredeyim?*” diye sordu. Onlar da nerede olacağını bildirdiler.

Bazıları da:

– Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ancak Ebû Bekir'in kızının gününü arzu eder, dediler ve bu isteği kabul ettiler. Sonra da:

– Yâ Rasûlallah! Onun yanında kalmanı kabul ediyoruz. Bizler ancak kızkardeşleriz! Birbirimize kıskançlık etmeyiz, dediler.

Peygamber Efendimiz onlara:

“– *Sizler, böyle yapmamı bana helâl ediyor musunuz?*” diye sordu.

– Evet, dediler.

Bunun üzerine, Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- ridasını omuzuna aldı ve akrabalarının yardımıyla Âişe vâlidemizin hücreğine doğru yürüdü.

Hiz. Âişe o ânı anlatırken şöyle der:

“Peygamber -aleyhisselâm-'ın hastalığı ağırlaşp da ağrısı şiddetlendiği zaman, benim evimde bakılmak üzere zevcelerinden izin istedi, onlar da izin verdiler. Bunun üzerine, Allah'ın Nebisi bir tarafında Abbas, diğer tarafında da başka biri olduğu hâlde ayakları yerde sürünerek çıktı.” (Buhârî, Tıb, 22; İbn-i Hanbel, VI, 34, 38; Belâzurî, Ensâb, I, 545)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'ın Âişe vâlidemize olan bu derin muhabbeti, onun parlak zekâsı, ilme kâbiliyeti ve Kitabullah'ı daha derinden kavraması sebebiyle olmalıdır.

5. Hanımlarına Yardımcı Olması

“Allah Resûlü de bir beşerdi. Elbisesini diker,

koyunlarını saġar, kendi işlerini yapardı.”

İbn-i Hanbel, VI, 256

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- hayat sâhibi her canlıya hizmet etmekten dolayı ecir alınacağını haber vermiş (Buhâri, Şırb, 9) ve kendisi de Allah’ın mahlûkâtına elinden gelen her türlü hizmeti yapmıştır. Durum böyle olunca onun âilesine karşı nasıl şefkat ve yardım hisleriyle dolu olduğunu anlamak zor değildir. Çünkü o, kadınlara Allah’ın emâneti gözüyle bakmış, bu emânetlere son derece titiz ve nâzik davranmıştır. Hanımları onun etrafında pervâne olmalarına rağmen yine de kendi işini bizzat yapmaya çalışmış; elbiselerini temizlemiş, koyunlarını saġmış, yırtığını yamayıp söküġünü dikmiş, ayakkabılarını tamir etmiş, evini süpürmüş, devesini bağlayıp yemini vermiş çarşıdan aldığı eşyayı bizzat taşıyarak kimseye yük olmak istememiştir.

Hiz. Âişe’ye muhtelif zamanlarda, Resûlullah -aleyhisselâm-’ın evindeki hayatı nasıldı, diye sorduklarında şu cevapları vermiştir:

– O, evinde sizler gibi ayakkabısını tamir eder, elbisesini dikip yamardı.

(İbn-i Hanbel, VI, 106)

– Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- de bir beşerdi. Elbisesini diker, koyunlarını saġar, kendi işlerini yapardı. (İbn-i Hanbel, VI, 256)

– Âilesinin hizmetinde bulunurdu. Namaz vakti gelince de namaza giderdi.

(Buhârî, Ezân, 44, Nefekât, 8; Tirmizî, Kıyâmet, 45)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in hanımlarına yardımcı olmasını, ve onları memnun etmesini anlatan pek çok rivayet mevcuttur. Bunlardan bazıları şöyledir:

Fahr-i Kâinât -sallallahu aleyhi ve sellem- Hayber dönüşünde hanımı Safiyye vâlidemiz için bineġinin terkisine bir örtü sererek onun rahatını temin etmiştir. Sonra devesinin yanında çömelip dizini dayayarak Safiyye -radıyallahu anhâ-’nın kolayca deveye binmesine yardımcı olmuştur. (Buhârî, Cihad, 102; Büyû’, 111; Müslim, Nikâh, 464)

Yine bir hac seferi esnâsında Safiyye vâlidemizin devesi diz üstü çökerek onu düşürünce ağlamaya başlamıştı. Resûl-i Ekrem Efendimiz onu sakinleştirerek kendi eliyle gözyaşlarını sildi. (Muhibbuddîn et-Taberî, *es-Semtü’s-semîn*, s. 143)

Âişe -radıyallahu anhâ- Peygamber Efendimiz’in mutfak işlerinde kendisine yardımcı olduġu bir hâdiseyi şöyle anlatır:

– Ben Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile birlikte evde oturdum. Babam Ebû Bekir bize bir koyun paçası hediye etti. Onu Allah Resûlü ile beraber evin karanlığında parçaladık.

Dinleyenlerden birisi:

– Sizin lâmbanız yok muydu, diye sordu.

Hz. Âişe:

– Eğer yanımızda lâmbaya koyacak yağımız olsaydı şüphesiz onu katık yapar yerdik, cevâbını verdi. (Bkz. Ahmed, VI, 217; İbn-i Sa'd, I, 405)

Fahr-i Kâinât Efendimiz evindeyken çocukların bakımına da yardımcı olmuştur. Kızı Hz. Fâtıma'nın evinde kaldığı birgün, önce Hasan sonra da Hüseyin su istemişlerdi. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- derhal kalkıp önce Hasan'a sonra da Hüseyin'e su verdi. Bundan Hasan'ı daha çok sevdiği hükmüne varmak isteyen Fâtıma'ya da:

“– Hayır, ilk defa Hasan istedi” dedi. Sonra da:

“– *Bağış ve ihsanlarda çocuklarınıza eşit davranın! Şayet birisini üstün tutacak olsaydım kızları üstün tutardım.*” buyurdu. (İbn-i Hacer, *el-Metâlibu'l-âliye*, IV, 69; Heysemî, IV, 153)

Ali -radiyallahu anh- de buna benzer bir hâdiseyi şöyle anlatır:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bize gelmişti. Hüseyin içecek bir şey istedi. Allah Resûlü kalkarak bizim koyunun yanına vardı ve onu sağdı. O esnâda Hasan onun yanına varıp süt içmek istedi, ancak Resûlullah ondan önce Hüseyin'e verdi. Fâtıma:

– Yâ Resûlallah, sanki Hüseyin'i daha çok seviyorsunuz, deyince:

“– Hayır, o daha önce istemişti.” buyurdu. (İbn-i Hanbel, I, 101)

Yine birgün Efendimiz, torunu Ümame'yi yanına çağırarak, gözünün kenârında kir olduğunu görünce onu bizzat silmiş ve temizlemiştir. (İbn-i Sa'd, VIII, 233)

Âişe -radiyallahu anhâ- şöyle anlatıyor:

Üsâme bin Zeyd kapının eşiğine takılıp düşmüştü. Yüzünde yara açıldı ve kanamaya başladı. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- hemen ilgilenip bana:

“– *Çocuğun yüzünü temizleyiver!*” dedi.

Ben biraz tiksindir gibi oldum. Hemen kendisi kalktı, kanı temizledi ve su serpererek Üsâme'nin yüzünü yıkadı. Sonra dedi ki:

“– Üsâme kız olmuş olsaydı onu zînet eşyaları ile süsler, güzel elbiseler giydirir ve câzibeli hâle getirirdim.” (İbn-i Mâce, Nikâh, 49; İbn-i Sa’d, IV, 61-62)

Âzâd ettiği kölesi Zeyd bin Hârise’nin oğlu olan Üsâme, Efendimiz’in muhabbetine mazhar olmuş ve “Hıbbü’n-Nebî: Peygamberin çok sevdiği kimse” ünvanıyla yâdolunmuş bir sahâbîdir. Ömrü boyunca İslâm ordularının başında Allah’ın dînini yaymak için cihâd etmiştir. Allah Resûlü’nün Üsâme’ye olan sevgisi biraz da ona babalık yapmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Zeyd -radıyallahu anh- şehid olmuştu. Fahr-i Kâinât Efendimiz şehid olan bu aziz sahabîsinin emânetlerini kendi evlatları gibi sâhipleniyor ve muhâfaza ediyordu.

Allah Resûlü âilesine her türlü yardımda bulunmasına rağmen günümüzde bu sünnete gereği kadar titizlik gösterilmemektedir. Âilesine yardım etmeyi kılıbıklık sayan ve bunu bir haysiyet meselesi yapan kimseler bilmelidir ki bir kimsenin âilesine yardım etmesi, utanılacak bir şey değil, aksine Fahr-i Kâinât Efendimiz’in sünnetidir. Yani bir erkek hanımına ne kadar çok yardımcı olursa sünnete o kadar çok ittibâ ediyor demektir. “Kadınlar yüz vermeye gelmez, onlara acımayacaksın” şeklindeki anlayış gerçek bir Müslüman tavrı olamaz. Ancak bir erkeğin hanımının meşru olmayan isteklerine ve hayat tarzına itiraz etmeyerek her dediğini yapması da yerilen bir tavidir.

6. Âilesinin İhtiyaçlarını Görüp Gözetmesi

Evin efendisine düşen en mühim vazifelerden biri, âilesinin rızkını temin etmek ve ihtiyaçlarını karşılamaktır. Çünkü Cenâb-ı Hak erkeğe, fıtraten ve hükmen o vazifeyi vermiştir. Âyet-i kerimde şöyle buyrulur:

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ

“Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için, erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.” (en-Nisa 4/34)

Âyet-i kerimde erkeklerin sıfatı olarak zikredilen “kavvâm” kelimesi; “kadınların bütün ihtiyaçlarını karşılayan, onları zarar ve sıkıntılardan koruyan, evin dışındaki ağır işleri yapan” şeklinde tefsîr edilmiştir. Bununla birlikte “hanımlarını te’dîb eden, yani terbiye edip eğiten ve gerek Allah için gerek kendi şahısları için yapmaları gerekli olan hususlarda onların elinden tutan, işlerini tâkip eden” diye de anlaşılmıştır. Allah Teâlâ, diğer bir âyet-i kerimde de şöyle buyrur:

“Annelerin yiyecek ve giyeceği, örfe göre babaya aittir.” (el-Bakara 2/233)

Allah Resûlû, âilesinin rızkını temin için lüzumu kadar çalışmış, bu yoldaki gayretlerin de ibadet ve infâk yerine geçeceğini şöyle ifâde etmiştir:

“Allah yolunda (cihad edilmesi için) sarfettiğin, köle âzad etmek için harcadığın, fakire sadaka olarak verdiğin ve bir de âile fertlerinin ihtiyaçları için harcadığın para var ya! İşte bunların içinde sana en çok sevap kazandıracak olanı, âilen için harcadığındır.” (Müslim, Zekât, 39)

Sa’d bin Ebî Vakkâs -radiyallahu anh-’ın rivayet ettiği uzun bir hadiste, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Sa’d’e hitâben şöyle buyurmuştur:

“Allah rızasını düşünerek yaptığın harcamalara, hatta yemek yerken hanımının ağzına uzattığın lokmalara varıncaya kadar, yaptığın iyiliklerin hepsinin mükâfatını alacaksın.” (Buhârî, İmân, 41; Müslim, Vasıyyet, 5)

Demek ki insan, âilesinin ihtiyacı için yaptığı harcamalardan ve sarfettiği gayretlerden dolayı ecir kazanacak ve elde ettiği helâl lokmaları büyük bir âile sadeti içinde yiyecektir. Hadis-i şerifte ifade edildiği gibi bir kimsenin hanımının ağzına lokma verebilmesi için, evinde muhabbet ve samimîyet havasını teşekkül ettirmesi ve ahlâkî olgunluğa sâhip olması lâzımdır. Âilesine karşı Peygamber Efendimiz’in sünnetindeki gibi davranmalı ki onun gönlünü fethedebilsin ve onunla şakalaşabilsin. Zira Allah Resûlû, hanımlarına karşı son derece ince düşünceli, nazik, müsâmahalı ve mütebessim bir insandı.

Hiz. Âişe vâlidemiz:

“Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- hanımlarıyla baş başa kalınca insanların en yumuşağı ve en güler yüzlüsü olurdu.” demektedir. (Ali el-Müttakî, VII, 222)

Fahr-i Kâinât Efendimiz mesuliyeti altında bulunan kimselerin ihtiyaçlarını temin etmek için gerekli tedbirleri almış, onları muhtaç duruma düşürmemiştir. Bir kimsenin âilesini varlıklı olarak bırakmasının, insanlara muhtaç durumda bırakmasından daha hayırlı olduğunu bildirmiştir. (Buhârî, Cenâiz 36; Müslim, Vasıyyet, 5)

Enes -radiyallahu anh-, Efendimiz’in maîşet teminine verdiği ehemmiyeti şöyle nakleder:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Medine’de bir yahudiye zırhını bırakıp buna mukâbil âilesi için arpa aldı. Ben o sırada Allah Resûlû’nün şöyle dediğini duydum:

“– Muhammed’in âilesine bir sa⁵⁶ buğday ve bir sa’ arpa bir gece yetmiyor. Şüphesiz onun yanında dokuz hanımı var.” (Buhârî, Buyu, 14)

⁵⁶ Bir sa’ yaklaşık 2.917 kg’dır.

Peygamber Efendimiz Nadiroğulları hurmalığından elde ettiği mahsulü satar ve âilesinin bir senelik nafakasını ayırırdı. Kalan kısmını da beytül mâle devrederdi. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu âdetine hayatı boyunca devam etmiştir. (Buhârî, Nafakât, 3; Müslim, Cihad, 49)

Fahr-i Kâinât Efendimiz âilesinin geçimi için develer edinmişti. Bu deve sürüsü Uhud ve el-Cemmâ otlaklarında gün aşırı otlatılır, eve gelen sürüler sağılıp sütleri akşam yemeği olarak misafirlere ikram edilir, kalan süt ile ertesi sabah sağılan süt Resûlullah Efendimiz'in hanımlarına paylaştırılırdı. Ayrıca Hz. Ümmü Seleme, Efendimiz'in her hanımına farklı isimlerle anılan birer deve tahsis ettiğini, Allah Resûlü'nün de herkesinkinden daha fazla süt veren ayrı bir devesi bulunduğunu bildirmiş, geçimlerinin büyük bir kısmının develerden ve davarlardan olduğunu söylemiştir. (İbn-i Sa'd, I, 494-496)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- her bir hanımı için mütevâzi birer oda yapmış, böylece onların mesken ihtiyacını da karşılamıştır. Habîb-i Ekrem Efendimiz âile reisinin mesken ihtiyacını güzel bir şekilde karşılamadıkça huzur bulamayacağına şu hadisleriyle işâret etmişlerdir:

“İnsanı mutlu eden üç şey vardır: Dindar kadın, iyi bir ev ve iyi bir binek. İnsanı mutsuz eden üç şey ise kötü bir kadın, kötü bir ev ve kötü bir binek.” (İbn-i Hanbel, I, 168)

Âlemlere Rahmet Efendimiz âilesinin ihtiyaçlarını hayatında iken karşılamakla kalmamış, ölümünden sonra da onların geçimlerini düşünmüş, *“Ölümünden sonra beni üzecek şeylerden biri de sizin meselenizdir.”* buyurarak âilesine karşı sorumluluk duygusunu ifade etmiştir. (Tirmizî, Menakıb, 25)

Peygamber Efendimiz'in hanımları, dünya hayatı ile ahiret hayatından birini tercihte muhayyer bırakıldıklarında, ahiret hayatını tercih etmişlerdi. Bu sebeple Allah Resûlü onlara bol miktarda mal mülk bırakmamıştı. Ancak vefatından sonra mâîşetlerini temin etmek için Hayber'in gelirinin kendi hissesine düşen kısmından her bir hanımına 80 vesk⁵⁷ hurma ve 20 vesk buğday tahsis etmeyi de ihmâl etmemiştir. (İbn-i Sa'd, VIII, 56, 69, 127)

Âile reisi, hânesindeki fertlerin her türlü ihtiyacını karşılamak durumundadır. İbâdete düşkünlük veya başka bir sebeple bu vazîfesini ihmâl edenleri Peygamber Efendimiz îkâz etmiştir:

“Kişinin, geçimini sağlamakla yükümlü olduğu kimseleri ihmâl etmesi, ona günah olarak yeter.” (Müslim, Zekat, 40; Ebû Dâvûd, Zekât, 45)

⁵⁷ Bir vesk yaklaşık 200 kg. eder.

Osman bin Maz'un'un hanımı **Havle bint-i Hakîm** güzel giyinen bir kadındı. Birgün pejmürde bir kıyafetle Hz. Âişe'nin yanına geldi. Vâlidemiz:

– Bu hâlin ne, diye sorduğunda:

– Kocam geceleri namaz kılıyor, gündüzleri de oruç tutuyor, dedi.

O esnâda Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- içeri girdi. Âişe -radiyallahu anhâ- durumu ona anlattı. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz Osman'la görüşerek:

“– *Osman, bize ruhbanlık emredilmemiştir. Bende senin için üsve-i hasene (güzel bir misâl) yok mu? Vallahi sizin Allah'tan en çok korkan ve O'nun hudutlarına en fazla riâyet edeniniz benim*” buyurdu. (İbn-i Hanbel, VI, 226; İbn-i Hacer, *el-İsabe*, IV, 291)

Allah Teâlâ kullarına büyük bir lütufta bulunarak âilelerinin mâîşeti için gösterdikleri gayreti ibâdet, yaptıkları harcamaları da infak olarak kabul etmiştir. Bu sebeple insanlar geçimlerinden mes'ul oldukları kimselerin ihtiyaçlarını bir ibâdet neşvesi içinde karşılamalıdır. Ancak aşırıya giderek bütün zamanını dünyalık kazanmak için harcamamalı, âhireti için lâzım olan diğer vazîfelerini de hakkıyla yerine getirmelidir. Kendisine ihsan edilen sınırlı vakti, hem bu dünyadaki hem de âhiretteki ihtiyaçlarını temin için en güzel şekilde değerlendirmelidir.

7. Peygamberimizin Birden Fazla Evlenmesinin Hikmetleri

Fert ve toplum yapısının bir gerçeği olan çok evlilik; cemiyetin hayat tarzı, an'anesi, kültürü, nüfus dengesi, mahallî şartlar gibi pek çok sebebe bağlı olup insanlık tarihiyle yaşıttır. Araştırmalar neticesinde dünyanın her bölgesinde ve her milletinde bu vâkıya rastlandığı müşâhede edilmiştir. Çok evlilik, Brahmanizm ve Zerdüştlük gibi doğu dinlerinde meşru kabul edildiği gibi Yahudilik ve Hristiyanlık'ta da yasaklanmamıştır. Nitekim Kitab-ı Mukaddes'te Hz. İbrahim, Hz. Yakub, Hz. Dâvud, Hz. Süleyman ve diğer pek çok peygamberin birden fazla evli olduğu bildirilmektedir. Ancak daha sonraki dönemlerde insanlar, kendi hevâlarına tâbî olarak bunu yasaklayıp günah yollarına sapmak suretiyle cemiyetlerin ifsâdına sebep olmuşlardır. Bugün çok evliliğe müsaade ettiği için İslâm'ı tenkid eden şahıslar, aslında kör bir taassup içinde olduklarının farkında değildirler. Zira bu zihniyetteki bir çok kimse resmen tek evli görünmekle birlikte sınırsız bir münâsebetler karmaşasına düşmüş ve bunu aleniyete dökmekten de ictinab edemeyerek gün be gün yaşadıkları cemiyetin ifsâdına sebep olmuşlardır.

İslâm bir taraftan çok evliliğe izin verirken diğer taraftan da tek evliliğe teşvik etmektedir. Birden fazla evlenenler için ise bir takım kayıt ve şartların ya-

nında bir de sınır getirmiş, dörtten fazla evlenmeyi nehyetmiştir. Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede şöyle buyurur:

“Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (ve size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın! Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sâhip olduğunuz (câriyeler) ile yetinin! Bu, adâletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.” (en-Nisâ 4/3)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu âyet nazil olunca ashabından çok evli olanlara, hanımlarından dört tanesini seçip fazlasını bırakmalarını emretmiştir. (Tirmizî, Nikâh, 33, İbn-i Mâce, Nikâh, 40)

Kur'an'da çok evlilik meselesi, ictimâî bir yaranın sarılması, mü'minlerin bir fedakârlığa davet edilmesi sebebiyle sözkonusu edilmiştir. Erkek nüfusun azalmasına sebep olan savaş zamanlarında çok evlilik bir zaruret hâline gelebilir. Erkeklerin savaş veya daha başka sebeplerle azalıp geride dul kadınlar ve yetim çocuklar bıraktığı olağanüstü durumlarda, birden fazla hanımla evlenilmesi cemiyetin selâmeti için mühim bir vazife hâlini alır. Bu, sosyal hayattan kaldırılması mümkün olmayan bir durumdur ve çeşitli vesîlelerle her devirde tekerrür edebilir.

Kadın doğum oranının erkeklere göre fazla olduğu araştırmalar neticesinde tespit edilmiş bulunmaktadır. Murad-ı İlâhî, neslin devamında esas rolü oynayan kadının, sayıca daha fazla olması yönündedir. Bütün bunlar düşünüldüğünde, kıyâmete kadar bâkî kalacak bir dünya görüşü ortaya koyan İslâm'ın, çok evliliği serbest bırakması kadar tabiî bir şey olamaz. Bu, İslâm'ın cihanşümullüğünün ve ebed-müddet oluşunun bir tezâhürüdür.

Öte yandan birden fazla kadınla evlenmek, bütün mü'minler için bir “emir” değil, bazı durumlarda tanınmış bir hak ve **“izin”**dir. Savaş, hastalık, sakatlık, uzun ayrılıklar, himâye vb. bir çok sebep neticesinde âilelerin parçalanması, kadınların sahipsiz ve hâmîsiz kalmaması için tatbik edilmektedir. Meselâ çocuk doğurmayan veya fizikî-biyolojik durumu müsâit olmayan bir kadınla evlenmiş olan bir kişi, o kadını boşayıp mağdur etmeksizin ikinci bir kadın daha alabilir. Bu tür zarûretler devam ettiği takdirde, âileler çoğaltılmakla beraber bu sayı da “dört” ile tahdît edilmiştir. Böylece bir âilenin yıkılmasından doğacak maddî-mânevî zararlar en asgarîye indirilmiş olur.

Evlilik; insan neslinin devâmı, sıhhatli bir cemiyetin inşâsı, ahlâk ve iffetin muhafazası, Allah'a yaklaşmak, Müslümanların sayısını çoğaltmak gibi maksatlarla yapılır. İhtiyaç hâlinde bu gâyeleri en iyi tahakkuk ettirecek olan müessese çok evliliiktir.

Bütün bu şartlar göz önünde bulundurulduğunda, İslâm'ın hayatın her safhasını ve her türlü durumu düşünerek böyle bir şeye izin vermesi anlaşılabilir. O sadece sağlıklı kimselerin değil, yaşlı ve güçsüzlerin de dinidir. O sadece rahatlık anlarının değil, getirmiş olduğu bütün sıkıntılarıyla birlikte zor zamanların da dinidir. Erkeğin olduğu kadar, gözetilmesi gereken bütün haklarını ve ihtiyaçlarını koruyarak kadının da dinidir. Âilenin sebepsiz yere yıkılmasına, çoluk çocuğun sefâlet ve felâkete düşmesine göz yumamayacak kadar ferdi ve cemiyeti düşünen, insanlığın iffetini ve haysiyetini muhafaza eden yegâne dindir.

Herhangi bir sebeple çok evliliği düşünenler için İslâm'ın koyduğu şartlar:

- 1) Hanımlar arasında adaleti sağlamak
- 2) Yeterli mâlî güce sâhip olmaktır.

Cenâb-ı Hak adâleti temin hususunda şöyle buyurmuştur:

“Hanımlarınız arasında adâleti sağlamak için ne kadar uğraşsanız da bunu başaramazsınız. Bâri onlardan birine aşırı gönül verip de ötekini kocası yokmuş gibi büsbütün ortada bırakmayın. Eğer iyilik yapar ve gûnahtan sakınırsanız, Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” (en-Nisâ, 4/129)

Bu âyette tam olarak sağlanamayacağı bildirilen adâlet, kalbî duygular açısından olandır. Hakikatte insan kalbine mâlik olmakta çok güçlük çeker. Zîrâ kalbin iradesi yoktur. Diğer maddî ve zâhirî hususlarda ise adâletin tam olarak sağlanması şarttır. Peygamber Efendimiz de bu gerçeğe vurgu yapmak üzere şöyle [buyurmuşlardır](#):

“Bir erkeğin nikâhında iki kadın bulunur da, aralarında adâlet gözetmezse, kıyâmet gününde bir tarafı felçli olarak [dirilitilir](#).” (İbn-i Mâce, Nikâh, 47)

Herhangi bir zorlayıcı sebep olmadan birden fazla hanımla evlenmek çeşitli mahzurları göz önünde bulundurularak hoş karşılanmamıştır. Erkeğin hanımları arasındaki adâleti sağlamanın çok zor olması, kadınların kıskançlık duyguları ve neticede âile içinde muhtelif problemlerin zuhur etmesi, tek evliliğin daha sıhhatli olduğunu göstermektedir. Cenâb-ı Hak da yukarıdaki âyet-i kerimede bunu tavsiye etmiş, bir evlilikle iktifâ etmenin adaletten ayrılmamak için daha uygun olduğunu bildirmiştir. Rivayetlerden Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in de damatları Ebu'l-Âs ve Hz. Ali'den kızlarının üzerine başka biriyle evlenmemeleri için söz aldığı anlaşılmaktadır. (Buhârî, Ashâbu'n-Nebî, 16; Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 96)

Bu durum, Peygamber Efendimiz'in tek evlilikten yana olduğuna işaret eder. Kendisi de elli beş yaşlarına kadar tek hanımla evli kalmış, ancak bazı sebep ve hikmetler, hayatının sonlarına doğru Efendimiz'in de birden çok evlenmesini gerekli kılmıştır. Bunlardan bir kısmını şöyle ifade etmek mümkündür:

Medine’de kurulan İslâm devleti, güçlenmek ve dünyaya yayılabilmek için birçok kabile ve devletle anlaşmayı, samimî münasebetler kurmayı gerekli kıldı. İslâm’ın kadınlar arasında tebliğ edilip öğretilmesi de Allah Resûlü’ne yakın olan kadın talebelerin varlığını icab ettiriyordu. Bir de ümmetinin hâmîsi olan Allah Resûlü, sıkıntıya düşen kimselere yardımcı olmak durumunda kalmıştı. Bütün bu ve benzerî sebepler Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i birden çok hanımla evlenmeye sevketti. Allah Teâlâ da Resûlü’ne bu konuda genişlik tanıdı, hatta hanımlarından Zeyneb bint-i Cahş’ın nikâhını bizzat Cenâb-ı Hak kıyarak onunla evlenmesini peygamberine emretti. (el-Ahzâb 33/37)⁵⁸ Diğer mü’minlere getirdiği sınırı Efendimiz’e getirmede. (el-Ahzâb 33/50)

Öte yandan mü’minlerin boşadığı hanımları başkaları nikâh edebiliyordu. Mü’minlerin anneleri olan Efendimiz’in hanımları ise ondan sonra başkası ile evlenemiyorlardı. Çünkü onlar ümetin anneleri idiler. Hal böyle olunca Allah Resûlü onları boşadığında mağdur duruma düşmeleri kuvvetle muhtemeldi. Dolayısıyla Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, dinî ve siyâsî bir maksatla yeni bir evlilik yapmak durumunda kalınca dörtten fazla olan hanımlarını boşamamıştır.⁵⁹ Âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur:

“...Böyle yapman onların mutlu olmalarına, üzülmemelerine ve hepsinin, senin verdiklerine râzı olmasına daha uygundur. Allah, kalplerinizde olanı bilir. Allah hakkıyla bilendir, halîmdir.” (el-Ahzâb 33/51)

Yirmi beş yaşında iken, kendisinden on beş yaş büyük olan Hz. Hatice⁶⁰ ile evlenip elli yaşına kadar onunla mesut bir hayat süren Peygamber Efendimiz’in, birden fazla evliliklerini İslâm ahkâmının peşpeşe emredilip tatbik edildiği Medine döneminde gerçekleştirmesi, bu durumun daha ziyade risâlet vazifesiyle alâkalı olduğunu göstermektedir.

İslâm, kadınlık hususiyetlerinden kaynaklanan bazı hâller müstesnâ, mükellefiyetler açısından erkeklerle kadını müsavî tutmuştur. Rahle-i tadrîsinde erkek

⁵⁸ Server-i Âlem Efendimiz’in evliliklerinin murâd-ı ilâhî ve pek çok hikmet îcâbı olduğunu gösteren rivâyetlerden biri de şudur: Hz. Âişe -radiyallahu anhâ- diyor ki: Peygamber -aleyhisselâm- bana buyurdu ki:

“– Rüyamda sen bana üç gece gösterildin. Melek seni bana bir ipek örtü içerisinde getirdi ve «Bu senin zevcendir, aç onu!» dedi. Ben de açtım, içindeki sendin. Ben: «Bu rüya Allah katından ise Allah onu muhakkak gerçekleştirecektir» dedim.” (Buhari, Nikâh, 9, 35; Müslim, Fezâilu’s-Sahâbe, 79)

⁵⁹ Peygamber Efendimiz’in kendi şahsıyla alâkalı bazı davranışları ümmetine emsâl değildir. Çünkü o, bir dinin ilk mümessili, kurucusu, tatbikçisi ve Allâh’ın elçisi sıfatıyla çok daha farklı bir konumdadır. Bu yüzden sadece kendisine mahsus olarak her gece teheccüde kalkması farz kılınmış, birkaç gün iftarsız oruç tutmasına (savm-ı visâl) müsaade edilmiş, o ve âilesinin zekât kabul etmesi yasaklanmıştır. Aynı şekilde tamamen siyâsî, dînî ve içtimâî sebeplerle yapmış bulunduğu dörtten fazla evlilikler de İslâm âlimlerinin ittifakla kabul ettiklerine göre, Peygamberi taklîden hiç kimse tarafından gerçekleştirilemez.

⁶⁰ Hz. Hatice, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-’in hanımları arasında onu hem peygamber hem de peygamberliğinden önce sadece şerefli bir insan ve çok iyi bir eş olarak gören tek hanımdır.

ashâbından yüzlerce âlim ve muallimi yetiştiren Allah Resûlü, hanım sahâbîlerin yetiştirilmesi için de vâlidelerimizi vasıta edinmiştir. O, erkek sâhâbîlerini suffasında yetiştirdiği gibi, ümmetinin kadınlarıyla meşgul olacak hocaları da hücre-i saâdetlerinde yetiştirmiştir. Âile hayatındaki sünnetinin tesbiti ve Müslümanlara ulaşmasında hanımlarının büyük rolü olmuştur.

Peygamber Efendimiz'in İslâm'ın bütün hükümlerini ümmetin kadınlara direk olarak öğretmesi ve tarif etmesi mümkün değildir. Kadınlar da İslâm'ın getirdiği mükellefiyetleri ve tatbikâtını her zaman rahatlıkla Efendimiz'e soramışlardır. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- zaman zaman onlara da sohbet etmiş ise de bunun erkeklerle beraberliği kadar olmayacağı muhakkaktır. Bu sebeple hanım sahabîler, pek çok hususî meselelerinin çözümünde Peygamber Efendimiz'in zevcelerini elçi olarak kullanmışlardır. Bizzat sordukları bazı suallere Allah Resûlü engin hayası sebebiyle kinayeli cevaplar verdiğinde, geniş açıklamayı yine vâlidelerimizden almışlardır. (Buhârî, Hayz, 13, 14; Müslim, Hayz, 60; Ebû Dâvud, Tahâret, 107; Darimî, Vudû, 75; Nesâî, Gusl, 21; Muvatta, Taharet, 105)

Bazı insanlar Ümmü Seleme vâlidemize gelerek:

– Bize Peygamberimizin sırlarından bahset, demişlerdi.

Hz. Ümmü Seleme:

– Onun gizli saklı bir şeyi yoktur, cevabını vermişti.

Sonra da böyle söylemekle Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in âile sırrını ifşa ettiği zehabına kapılarak çok üzüldü. Son derece mahcup ve özür dileyen bir ifade ile durumu Allah Resûlü'ne arzetti.

Efendimiz:

“– *İyi demişsin*” buyurdu. (İbn-i Hanbel, VI, 309)

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu sözüyle hanımlarına, hayatının en ince noktasına kadar bütün hareket ve tavırlarını ümmete açıklama izni vermiş oluyordu. Diğer insanların, âile sırlarını dışarı aksettirmelerini yasaklarken kendisine âit her şeyin insanlara nakledilmesine izin veriyor, hatta bunu arzu ediyordu. Takdir edileceği gibi bu çok zor bir tercihtir. Hiç kimse kendine güvenip de böyle bir izni veremez. Çünkü insanların pek çok hatası olur ve bunların bilinmesi başkaları için menfî neticelere yol açar. Ancak ahlâkı kâmil, davranışları müstakîm olan Fahr-i Kâinât Efendimiz, kendisi hakkında böyle bir şeye müsâade edebilmiştir. Zira o ilâhî muhâfaza altındadır ve Kur'an-ı Kerîm'i insanlığa kendi hayatıyla yaşayarak aktarmıştır. Dolayısıyla onun hayatı bütün teferruatıyla ümmetine nakledilmelidir. Bir de diğer insanların muttalî olamayacağı âilevî hususlar ancak bu yolla ümmetin bilgisine takdim

edilebilmiştir.

Peygamber Efendimiz'in hanımları arasında bu hususta en etkin olan **Hiz. Âişe** annemizdir. O, genç, akıllı, firâset sâhibi ve uyanık bir kimseydi. Âişe vâlidemizin 2210 hadis rivayet ettiğini göz önüne aldığımızda şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Şayet Hiz. Âişe olmasaydı Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in hayatındaki pek çok önemli husus bize ulaşamayacaktı. Hafızasında yüzlerce şiir bulunan ve bunları ezbere okuyabilen Âişe vâlidemiz, (İbn-i Sa'd, VIII, 73) tebliğ ve dâvet vazîfesinde Resûl-i Ekrem Efendimiz'in en mühim yardımcılarından biridir.

Hiz. Âişe vâlidemiz Kur'an'ı, helâlleri, haramları, fıkhi, tıbbi, şiiri, Arap hikâyelerini, nesep ilmini çok iyi bilirdi. Ashab hangi konuda ihtilâfa düşse hemen ona müracaat ederdi. Hatta ashabın ileri gelenleri dahi çözemedikleri meselelerde ona danışıyorlardı. (İbn-i Hacer, *el-İsabe*, IV, 360) Nitekim Ebû Mûsâ -radiyallâhu anh-:

“Rivâyet edilen herhangi bir hadiste bir müşkilât görürsek onu Âişe'ye sorardık. Mutlaka onda bunun bir açıklamasını bulurduk” demektedir. (Tirmizî, Menâkıb, 62)

Ashâb-ı kirâmın yanlış bildikleri şeyleri Âişe vâlidemizin düzelttiğine dâir rivâyetleri derleyen müstakil kitaplar kaleme alınmıştır. Ebû Mansûr el-Bağdâdî, İmam Zerkeşî ve Suyûtî bu alanda kitap yazan âlimlerimizdendir. Bu eserlerde görüldüğü üzere Hiz. Âişe -radiyallahu anhâ-, Ömer bin Hattab, Hiz. Ali, Ebû Hureyre, İbn-i Abbas, İbn-i Ömer, İbn-i Mes'ud, Ebû Said el-Hudrî, Ebu'd-Derdâ, Berâ bin Âzib, Câbir bin Abdillâh gibi ashâbın büyüklerini dahi, yanlış ve eksik anladıkları hususlarda îkâz edip düzeltmiş, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'den öğrendiği şekilde olayların hakîkatini ortaya koymuştur.⁶¹

Meşhur âlim Zührî şöyle der:

“Bütün insanların ve Nebiyy-i Ekrem Efendimiz'in diğer hanımlarının ilmi bir araya toplansa, Âişe -radiyallahu anhâ-'nın ilmi yine de hepsinden daha üstün gelirdi.” (Hâkim, IV, 12)

Âişe -radiyallahu anhâ- bilmediği bir şey duyduğunda hemen araştırır, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e müracaat ederek hâdisenin hakîkatini iyice öğrenirdi. Birgün Allah Resûlü:

“– Kim hesâba çekilirse azaba uğramış demektir.” buyurunca Hiz. Âişe:

– Peki yâ Resûlallah, Allah Teâlâ: **“O vakit kitabı sağ eline verilen kimse kolay bir hesap ile muhasebe olunur”** (el-İnşikâk 84/7-8) buyurmuyor mu, diye sordu.

⁶¹ Bkz. Suyûtî, *Aynü'l-isâbe fi istidrâki Âişe ale's-sahâbe*, thk. Abdullah Muhammed Dervîş.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Bu âyette bahsedilen arzıdır (insanların mîzâna arzedilmesidir). Lâkin kim inceden inceye hesâba çekilirse o helâk olmuş demektir*” buyurdular. (Buhârî, İlim, 35)

Ümmü Seleme vâlidemiz de sahâbîler arasında bilgisi, firâseti, güzel konuşması ve faziletiyle tanınmıştır. Hudeybiye’de Müslümanlar itaatte yavaş davranışları zaman Nebiyy-i Ekrem Efendimiz’e bulunduğu tavsiyede isâbet etmesi, İlâ hadisesinde Hz. Ömer’e söylediği sözler, onun ilmine ve firâsetine delil olabilecek vâkıyalardan sadece birkaçıdır. Resûl-i Ekrem Efendimiz’den 378 hadîs rivayet etmiştir. (Zehebî, *Siyer*, II, 203, 210) Validelerimiz arasında ilmî kifayet bakımından Hz. Âişe’den sonra o gelir. Dolayısıyla Peygamber Efendimiz’le evliliği sâyesinde o da İslâm’ın tebliğinde mühim bir rol almıştır.

Efendimiz’in hanımlardan **Hz. Hafsa**’nın, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’le olan şu muhâveresi ve aldığı bilgiyi bize kadar ulaştırması, Allah Resûlü’nün evliliklerinde İslâm’ı yayma maksadının ne kadar önem taşıdığını göstermektedir:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Hz. Hafsa’nın yanında:

“– *İnşallah ağacın altında bey’at eden ashab-ı şecereden hiç kimse cehenneme girmeyecek!*” buyurmuşlardı.

Bu söz üzerine aklına bir soru takılan Hafsa vâlidemiz:

– Peki yâ Resûlallah Cenâb-ı Hak: **“İçinizden hiçbirisi istisna edilmemek üzere mutlaka herkes cehenneme varacaktır”** (Meryem 19/71) buyuruyor. Bu nasıl olacak, dedi.

Fahr-i Kâinât Efendimiz:

“– *Allah Teâlâ şöyle de buyurdu*” diyerek bir sonraki âyeti okudu: **“Sonra müttakî olanları kurtarırız da zalimleri dizleri üstü bırakırız.”** (Meryem 19/72)

Akabinde de buradaki “cehenneme varmak”tan maksadın sırttan geçerken cehennemin yanından geçmek manasına geldiğini, yoksa içine girmek demek olmadığını açıkladı. (Müslim, *Fedâilü’s-sahâbe*, 163)

Bütün bu bahsedilenlerden Peygamber Efendimiz’in İslâm’ı sâdece evlilik yoluyla yaydığı gibi bir neticeye varılmamalıdır. Ancak Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Allah’ın dînini tebliğ ve tâlimde pek çok meşakkatli ve sıkıntılı yolun yanında evlilikle kurulan akrabalık ve dostluklardan da istifâde etmiştir.

Peygamber Efendimiz’in evlilik sebeplerinden biri de cemiyette yerleşmiş olan bazı yanlış inançları tashih etmektir. Allah Teâlâ cemiyette yer etmiş bâtil

inanç, örf ve âdetleri bizzat Resûlü’ne hayatta iken ilgâ ettirmiş, İslam’a mutâbık olanları da yine ona tasdik ettirmiştir. Çünkü kökleşen bu inançları değiştirmeye ancak Allah’tan vahiy alan bir peygamber güç yetirebilir. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- otuz beş yaşındaki öz halasının kızı **Zeyneb bint-i Cahş** ile evlenerek o gün insanlar arasında yerleşmiş olan evlenme, evlât edinme, boşanma, miras bırakma, âile mahremiyetleri ve benzeri birçok husustaki gayr-i hukûkî muamelelere son vermiştir. O zamanlar bir cahiliye âdeti olarak insanlar evlât ediniyorlar ve onu kendi çocukları gibi sayarak evlenme ve miras işlerini buna göre tanzim ediyorlardı. Cenâb-ı Hak, Efendimiz’le, evlâtlığı Zeyd’in boşadığı Zeyneb bint-i Cahş’ın nikâhını bizzat kıyarak bu yanlış anlayışı düzeltmiştir. Âyet-i kerime şöyle buyrulur:

“Zeyd, o kadından ilişkisini kestiğinde biz onu sana nikâhladık ki oğulluklarının ayrıldığı kadınlarla (evlenmede) mü’minlere bir zorluk olmasın. Allah’ın emri yerine gelecektir.” (el-Ahzâb 33/37)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in evlenirken nazar-ı dikkate aldığı hususlardan biri de siyâsî münâsebetlerdir. Evlilik vâsıtası ile kurulan akrabalıklar sebebiyle, birçok kabilenin dostluğu kazanılmış, bu sâyede pek çok insan İslâm’a girmiştir. Meselâ Allah Resûlü’nün **Hz. Cüveyriye** ile evlenmesi Benî Mustalik’ten yedi yüz kadar harp esirinin karşılıksız azad edilmesini sağlamış ve bundan dolayı yüzlerce kişi Müslüman olmuştur.

Hz. Cüveyriye Benî Mustalik kabilesinin reisi Hâris bin Ebî Dırâr’ın kızıydı. Hicretin 5. yılında bu kabilenin Müslümanlara karşı savaş hazırlığı yaptığını öğrenen Peygamber Efendimiz, daha önce davrandı ve onları mağlûp etti. Alınan yüzlerce esir arasında Cüveyriye de vardı. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu kabileyi İslâm’a ısındırmak için Arapların bir an’anesinden faydalanarak onlarla akrabalık kurmak istedi ve Cüveyriye’ye evlilik teklif etti. O da bu teklifi kabul ederek mü’minlerin annesi olma şerefine nâil oldu. Müslümanlar Cüveyriye -radiyallahu anhâ-’nın Peygamber Efendimiz’le evlendiğini duyunca, Allah’ın Resûlü’nü memnun etmek için “Bunlar artık Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-’in akrabalarıdır!” diyerek ellerindeki esirleri serbest bıraktılar.

Hiz. Âişe:

“Kavmi için Cüveyriye’den daha hayırlı olan bir kadın görmedik; onun sebebiyle Benî Mustalik’ten yüz hâne halkı azad olundu” demiştir. (Ebû Davud, İtk, 2)

Mustalikoğulları da çok geçmeden Müslüman oldular.

Peygamber Efendimiz’in Yahudilerin ileri gelenlerinden **Huyey’in kızı Safiyye** ile evlenmesi ise, Hayber yahudileriyle yakınlığa vesile olmuştur. Fahr-i Kâinât Efendimiz yahudilerle Müslümanlar arasındaki husumeti azaltmak,

gerginliği asgariye indirmek ve dostane münasebetleri geliştirmek maksadıyla bu evliliği yapmıştır. Hz. Safiyye, dikkat çekecek ve şikayetlere sebep olacak derecede yahudilere yakınlık göstermiş, âdetâ onların hane-i saadetteki temsilcisi olmuştur. Birgün Safiyye -radiyallâhu anhâ-'nın câriyesi Hz. Ömer'e:

– Ey mü'minlerin emiri, Safiyye Cumartesi gününü seviyor ve yahudilerle alâkasını devam ettiriyor, diye şikayette bulunmuştu.

Bunun üzerine Hz. Ömer bir adam göndererek durumu sordurdu. Muhterem vâlidemiz:

– Cumartesi gününü soruyorsun. Allah onun yerine bana Cuma'yı ihsan ettiğinden beri o günü sevmiyorum. Yahudiler hakkındaki soruna gelince, onlar arasında benim akrabalarım var, sıra-ı rahim yapıyorum, cevabını vermiştir.⁶² (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, IV, 347)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in Mekke lideri Ebû Süfyan'ın kızı **Ümmü Habibe** ile evlenmesi Ebû Süfyan'ın, dolayısıyla Mekkelilerin gönlünü İslâm'a karşı yumuşatmıştır. Hatta Ebû Süfyan evlilik haberini duyduğunda, o zaman için azılı bir müşrik olmasına rağmen Efendimiz hakkında medhedici ifâdelerde bulunmuş:

هُوَ الْفَحْلُ لَا يُقَدِّعُ أَنْفُهُ

“O kerîm ve önüne geçilmeyen bir insandır.” demiştir. Bu hâdise üzerine şu âyet-i kerimenin nâzil olduğu bildirilmektedir:

“Umulur ki Allah, sizinle onlardan aranızda düşmanlık bulunan kimseler arasında bir dostluk meydana getirir. Allah Kadîr (her şeye gücü yeten)dir. Allah Gafûr ve Rahîmdir.” (el-Mümtehine 60/7) (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, IV, 306; Vâhidî, s. 443)

Nitekim Hudeybiye Sulhü bozulduğunda Ebû Süfyan Medîne'ye gelmiş, kimse kendisiyle konuşmayınca kızının yanına Peygamber Efendimiz'in hane-i saadetlerine girmiştir. Ancak Ümmü Habibe vâlidemiz, Efendimiz'in minderini babasının altından çekip almış, müşrik olduğu için ona fazla itibar etmemiştir. (İbn-i Hişâm, II, 12-13; Vâhidî, II, 791-793)

Bütün bunlar Allah Resûlü'nün izlediği siyâsette ne kadar muvaffak olduğunu göstermektedir.

⁶² Safiyye vâlidemiz daha sonra câriyesine dönerek bu iftirayı atmasının sebebini sordu. O:

– Şeytana uydum, dedi.

Hz. Safiyye -radiyallâhu anhâ-'nın cevabı ise onun İslâm'ı ne derece benimsediğini gösterecek şâhânelikteydi:

– Git, seni âzâd ettim. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, IV, 347)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- evlilik müessesesini kullanarak müşriklerle olduğu gibi Müslümanlardan birçok kimseyle de akrabalık kurmuş ve bu sâyede birbirine bağlı sağlam bir cemiyet vücûda getirmeye muvaffak olmuştur. İslâm'ın tebliğinde ve neşrinde mühim roller ifâ eden sîmâlara baktığımızda, evlilik bağıyla birbirlerine nasıl kenetlendiklerini görürüz. Peygamber Efendimiz -sallallahu aleyhi ve sellem-, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in kızlarıyla evlenmiş, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye kızlarını vermiştir. Böylece önde gelen ashâbıyla sıkı bir akrabalık bağı tesis etmiştir.⁶³

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Meymûne vâlidemizle Umretü'l-Kazâ dönüşü evlenmiştir. Bu esnâda Hz. Meymune otuz altı yaşındaydı ve daha önce iki evlilik yapmış dul bir hanımdı. **Hz. Meymûne'nin çok sayıda kız kardeşi vardı ve hepsi de mühim şahsiyetlerle evlenmişlerdi.** Allah Rasûlü (s.a.v) onunla evlenerek birçok insanla akraba ve dost olmuştur. Bununla birlikte Fahr-i Kâinât Efendimiz Mekkelilerin gönlünü yumuşatmak, aradaki düşmanlığı yok etmek istiyordu. Onların da katılacağı bir velîme (düğün ziyâfeti) vermeyi istedi. Ancak Mekke'de kalacağı üç günlük süre dolunca müşrikler velîmeye müsâade etmediler. Resûl-i Ekrem Efendimiz de evliliğini Mekke'ye on mil mesâfedeki Serif mahallinde gerçekleştirdi. (Buhârî, Meğâzi, 43; Tirmizî, Hac 24; İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, IV, 412-413; Zehebî, *Siyer*, II, 240, 245)

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in evlilik sebeplerinden birisi de ümmetine olan şefkât, merhamet ve nihâyetsiz vefâ duygusudur. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in mübârek hayatlarına bakıldığında onun, İslâm'ın ilk yıllarında çile çeken, dinin tebliği için hizmet eden kimselere karşı ayrı bir muhabbet duyduğu, onlara karşı dâimâ minnet, şükran ve vefâ duyguları içinde bulunduğu görülür. Bu fedâkâr insanlar daha sonra korumasız ve muhtaç duruma düştüklerinde, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- onların imdadına yetişmiş, elinden gelen her türlü yardımı yapmıştır. Kadın sahabîler için bu yardımların kâfi gelmediği zamanlarda, onları ya ashâbından biriyle evlendirmiş ya da kendisi nikâhlamıştır. Hz. Sevde, Ümmü Seleme, Zeyneb bint-i Huzeyme ve Ümmü Habîbe vâlidelerimizi bu şanslı insanlar arasında saymak mümkündür.

Sevde vâlidemiz Sekrân bin Amr'ın nikâhlısıydı. Müslümanlar Mekke döneminde işkenceye uğrayınca Habeşistan'a hicret ettiler. Sekrân bir müddet sonra

⁶³ Hikmet ehli birisine:

– Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- halifelerinden en çok hangisini seviyordu, diye soruklarında:

مَنْ بَنَتْهُ فِي بَيْتِهِ

şeklinde veciz ve hikmetli bir cevap vermiştir.

Bu cevabı, zamirlerin merciine göre hem “Resûlullah'ın evinde kızı olan” hem de “Evinde Resûlullah'ın kızı bulunan” şeklinde anlamak mümkündür. Böylece dört hâlifenin, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in muhabbet dâiresine eşit olarak dâhil olduğu ifâde edilmiştir.

burada vefat etti. Mekke'ye döndükten sonra vefât ettiğini söyleyenler de vardır. Hz. Sevde'nin İslâm hususundaki bu vefâkâr ve fedâkar tutumu Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in takdirini kazandı ve içinde bulunduğu mağdûriyetten kurtarmak için onunla evlendi. Sevde vâlidemiz sebâtı kadar büyük bir şefkât ve merhamete de sâhipti. Efendimiz'in bakıma ve ana şefkâtine muhtaç olan küçük kızlarına bakmış, onları sevgiyle büyütmüştür.

Ümmü Seleme vâlidemiz, Habeşistan'a ilk hicret edenlerdendi ve oraya iki defa hicret etmek zorunda kalmıştı. Daha sonra da Medine'ye hicret etmişti. Kocas ve kendisi ilk Müslümanlardan olduğu için îmânı uğruna birçok sıkıntıya katlandı. Mekke'den, Medine'ye hicret edecekleri esnâda yakınları, Ümmü Seleme'nin kocasıyla gitmesine mâni olmuşlar, bu sebeple bir yıl kadar kocasından ve çocuklarından ayrı kalmış, birçok eziyet görmüş, bu zaman zarfında mütemâdiyen her sabah evden çıkarak Ebtah denilen yerde oturmuş ve akşama kadar ağlamıştı. Sonunda merhamete gelen yakınları Medine'ye gitmesine izin verdiler. Bir müddet sonra kocası Ebû Seleme Uhud'da aldığı bir yara sebebiyle vefât etti.⁶⁴ **Ebû Seleme, Peygamber Efendimiz'in hem halası Berre'nin oğlu, hem de süt kardeşi idi.** Fahr-i Kâinât Efendimiz, **dul kalan Ümmü Seleme'yi** muhafaza etmek ve mükâfatlandırmak için kendisine evlenmeyi teklif etti. Zeyneb, Seleme, Ömer ve Dürre isminde dört yetimi mevcuttu. Bunlar Allah Resûlü'nün rahle-i tedrisinde yetiştiler ve birçok hadis rivayet ettiler. Zeyneb, daha sonraları Hz. Âişe'yi takiben büyük bir fakîhe oldu.

Efendimiz'in hanımlarından **Zeyneb bint-i Huzeyme** -radiyallahu anhâ- Kureyş'in ilk muhacirlerinden ve **Peygamber Efendimiz'in hem süt kardeşi hem de halasının oğlu olan** Abdullah bin Cahş'ın hanımı idi. (Zehebî, *Siyer*, II, 218) Kocas Uhud'da şehid olan Zeyneb vâlidemiz, bakıma muhtaç bir durumda kalmıştı. Allâh Resûlü bu fedakar hanımı da himayesine aldı. Peygamber Efendimiz'le evlendikten iki veya üç ay sonra vefat etti. (İbn-i Sa'd, VIII, 115-116)

Ümmü Habîbe vâlidemiz de İslâm'ın ilk yıllarında Müslüman olanlardandır. **Peygamber Efendimiz'in halasının oğlu olan** kocası Ubeydullah bin Cahş ile birlikte müşriklerin zulmünden kaçarak Habeşistan'a hicret ettiler. Kızı Habîbe'yi orada dünyaya getirdi. Ne yazık ki Ubeydullah, Habeş ülkesinde hristiyan oldu. Hatta onu da dininden dönmeye zorladı. Fakat Hz. Ümmü Habîbe bu teklifi şiddetle reddetti. Kocas bir müddet sonra öldü. Ümmü Habîbe vâlidemiz gurbette yapayalnız ve sıkıntılarla başbaşa kalınca, Resûlullah Efendimiz kendisi-

⁶⁴ Ebû Seleme -radiyallâhu anh- ashâbın ileri gelenlerinden ve Resûl-i Ekrem Efendimiz'e en fazla yardımı dokunan akıllı bir sahabiydi. Allah Resûlü, Zü'l-Aşîre gazası için Medîne'den ayrıldığında yerine Ebû Seleme'yi vâli bırakmıştı. (İbn-i Sa'd, II, 9) Yine yüz elli kişilik bir müfrezenin başına Ebû Seleme'yi getirerek Katan'daki Esed bin Huzeyme oğullarına âit bir suya doğru seriyeye göndermişti. (İbn-i Sa'd, II, 50) Efendimiz Ümmü Seleme ile evlenmekle bu kıymetli sahabîsinin emânetlerine de sâhip çıkmış oldu.

ne haber göndererek onunla evlenmek istediğini bildirdi. O cefâkâr insan bu teklife çok sevindi. Hicretin altıncı yılında, nikâhlarını Habeşistan Necâşîsi Ashama kıydı ve dört bin dirhem mehir verdi. Daha sonra da onu ve kızı Habibe’yi Şûrahbil bin Hasene ile Efendimiz’e gönderdi. (Ebû Davud, Nikâh, 27-28; Nesai, Nikâh, 66) Resûl-i Ekrem Efendimiz’den altmış beş hadis rivayet eden Ümmü Habîbe vâlidemiz hicretin 44. senesinde Medine’de vefat etti.

Hiz. Ömer’in kızı Hafsa da îmânı sebebiyle genç yaşlarda Habeşistan’a hicret etmek zorunda kalan çilekeş hanımlardan biridir. Kocası Huneyys, Bedir veya Uhud Gazvesi’nde aldığı yaralar sebebiyle vefat ettiğinde Hiz. Hafsa henüz yirmi iki yaşındaydı. Resûlullâh -sallallahu aleyhi ve sellem- onunla evlenerek Müslümanları kuvvetlendiren Hiz. Ömer’i hoşnud ettiği gibi İslâm için gayret eden ve zor durumda olan bir mü’mine hanımı da mükâfatlandırmış oldu.

İşte bütün bu ve benzeri bir çok siyasî, dînî ahlâkî ve içtimâî sebeplerden ve bilhassa İslâm hukukunda kadınları ilgilendiren hususlarda yeterli sayıda bilgili, tecrübeli, yetişmiş insan mevcut olması gâyesiyle O iffet ve namus timsali varlık Cenâb-ı Hak’ın izni ve emriyle bir çok hanımla evlenmiştir.

Zira bazı fikhî meselelerde yalnız bir kadının görüşü kifâyet etmeyebilirdi. Bütün iklim, tarih ve zamanları içine alacak olan İslâm’ın husûsiyle kadın ve âile ile alâkalı hukuk anlayışı bir kişiden tam anlamıyla bize kadar gelemeyebilirdi. Üstelik o kadının Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’den önce ölmeyeceğini de kimse garanti edemezdi. Bu hâl ise İslâm kadın hukukunun tam manasıyla tekevvün edememiş olması mânâsına gelirdi.

Resûl-i Ekrem Efendimiz, iddiâ edildiği gibi sırf şehvet yüzünden evlenmiş olsaydı, Medine’de Muhâcirler ile Ensâr’ın çok güzel kızları vardı. Müslümanlar, kızlarını Peygambere vermeyi şeref sayar, kızlar da “Peygamber zevcesi” ve “mü’minlerin annesi” olmaya can atardı. Fakat Allah Resûlü bu yola hiç tevessül etmemiştir.

Ayrıca Allah Resûlü’nün siyâset îcâbı Ensar’dan hiçbir kadınla evlenmediği dikkat çeker.⁶⁵ Çünkü İslâm’ın ilk çilesini çeken, alâkaya ve bir araya getirilmeye muhtaç insanlar Ensâr’dan ziyade Muhâcirlerdir.

Hâsılı Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in bütün evlilikleri muhteşem bir ileri görüşlülüğün eseridir ve pek ulvî maksatlarla gerçekleştirilmiştir. Evliliklerinin netîcelerine baktığımızda Efendimiz’in bu siyâsetinde ne kadar başarılı olduğunu ve isâbet ettiğini kolaylıkla görmek mümkündür.

⁶⁵ Cenâb-ı Hak, Efendimiz’in evlenebileceği kimseleri sayarken “**Seninle birlikte hicret eden**” kaydını koymuştur. (el-Ahzâb 33/50) İbn-i Abbâs -radiyallâhu anh- şöyle demektedir: “Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in muhâcir mü’minlerin hâricindeki kadınlarla evlenmesi yasaklandı.” (Tirmizî, Tefsir, 33/17-18)

B. BİR BABA OLARAK PEYGAMBERİMİZ

Evliliğin ve âile kurmanın esas maksatlarından biri evlât yetiştirmek ve insan neslinin devamını sağlamaktır. Bu da öncelikle babaya bağlıdır. Baba evlâtlarını yetiştirmede ve terbiye etmede ne kadar dikkatli ve gayretli olursa çocuklar o kadar kaliteli yetişir ve cemiyet, müeddeb insanların yaşadığı bir huzur mahalli hâline gelir.

Çocuğun ruh ve beden sağlığı için huzurlu bir âile ortamının mevcûdiyeti zarurîdir. Babalar bu hususta büyük bir mes'ûliyet altındadırlar. Evlâtlarını hakkıyla yetiştirebilmeleri için kendisi de bir baba olan Peygamber Efendimiz'i çok dikkatli bir şekilde incelemeli ve çocuklarına karşı davranışlarında takib edecekleri usûlleri onun hayatından çıkarmalıdırlar.

1. Çocuklarına ve Torunlarına Karşı Sevgi ve Şefkati

Âlemlere Rahmet olarak gönderilen Resûl-i Ekrem Efendimiz, bütün ümmetine, hatta bütün eşyaya sevgi ve şefkât beslemekle birlikte, husûsiyle çocuklara karşı farklı bir muhabbet duymuştur. Sevmeyi, şefkâti ve merhameti yeterince tadamayan Câhiliye dönemi çocukları, Allah Resûlü sâyesinde cemiyetin göz bebeği olmuşlar ve gönüllere taht kurmuşlardır. Başının okşanmasına, yanağının muhabbetle öpülmesine alışmamış olan yavrular, Efendimiz -aleyhisselâm-'ın âlemi teşrîfi ile sevgi dolu bakışlara, şefkâtlî ve samîmî muâmeleye mazhar olmuşlardır. Herhangi bir yerde onu gören çocuklar hemen Efendimiz'e doğru koşar, etrafını sarar, o da her biriyle ilgilenir, hâllerini sorar, sevgilerine karşılık verir ve onlarla şakalaşırdı.⁶⁶

Peygamber Efendimiz'in çocuklarına olan muhabbetini gösteren güzel sahnelerden birkaçı şöyledir:

Allâh Resulü -sallallâhu aleyhi ve sellem- kızı **Hiz. Ümmü Gülsüm** vefat ettiğinde cenaze namazını bizzat kıldırılmıştı. Daha sonra da kabrinin başına oturmuş, evlâdına olan muhabbet ve merhametinden dolayı göz yaşlarını tutamarak ağlamıştı. (İbn-i Sa'd, VIII, 38-39; İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, IV, 489) Diğer kızı **Hiz. Rukiye** vefât ettiğinde Fahr-i Kâinât Efendimiz kabrin yanına oturdu. Fâtıma da ağlayarak yanına geldi ve o da oturdu. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- Fâtıma'ya olan merhametinden dolayı elbisesinin ucuyla onun göz yaşlarını sildi ve tesellî etti.

(İbn-i Hanbel, I, 335)⁶⁷

⁶⁶ Detaylı bilgi için "Peygamberimizin Çocuklara Muamelesi" başlığına bakınız.

⁶⁷ Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir beşer olarak insanın başına gelebilecek her türlü acıyı tatmıştır. Cennet reyhanları olan ciğer-pârelerinden altı tanesini hayattayken kaybetti. Üç çocu-

Peygamber Efendimiz, Hz. Fâtıma huzûruna girdiğinde kalkar, elini tutar, kendisini öper ve yanına oturturdu. Fâtıma -radıyallahu anhâ- da muhterem babasına aynı şekilde mukâbele ederdi. (Ebû Dâvûd, Edeb, 143-144) Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- Fâtıma'ya olan muhabbeti sebebiyle bir sefere çıkacağı zaman en son onunla vedâlaşır, döndüğünde de ilk olarak yine ona uğrar ve şefkatle yanaklarından öperdi. (Ebû Dâvûd, Tereccül, 21)

Ümmü Seleme -radıyallahu anhâ- anlatıyor:

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- Fetih senesinde Fâtıma'yı çağırdı ve özel olarak konuştular. Fâtıma ağladı. Sonra tekrar konuştular, Fâtıma bu sefer güldü. Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- vefat edince, Fâtıma'dan o gün ağlama ve gülmesinin sebebini sordum. Şu cevâbı verdi:

– Önce, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bana vefât edeceğini haber verdi, ben de ağladım. İkinci defa benim cennette, İmrân kızı Meryem hariç diğer kadınların efendisi olacağımı müjdeledi, bunun üzerine güldüm. (Tirmizî, Menâkıb, 60)

Sefer dönüşlerinde âilesinin çocukları tarafından sevinç gösterileriyle karşılanan Peygamberimiz, uzağında kalan çocuklarını da hep sormuş, soruşturmuş ve takip etmiştir. Hz. Rukiye, kocası Hz. Osman ile Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Bir müddet haberleri gelmedi. Fahr-i Kâinât Efendimiz şehir dışına çıkar, o taraflardan gelenlere Hz. Osman ve kızını sorardı. Kureyşten bir kadın Habeş diyarından geldi. Efendimiz ona da sordu.

Kadın:

– Ey Ebu'l-Kâsım, ben onları gördüm, dedi.

Allah Resûlü:

“– *Ne şekilde gördün, hangi hâldelerdi?*” diye sordu.

Kadın:

– Osman, Rukiye'yi bir merkebe bindirmiş götürüyor, kendisi de arkasından yürüyordu, dedi. Bunun üzerine Fahr-i Kâinât Efendimiz sevindi ve onlar için Allâh'ın yardımını niyaz etti. (Heysemî, IX, 80; Ali el-Müttakî, XIII, 63/36259. Bkz. Hâkim, IV, 46)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, oğlu Hz. İbrahim doğduğunda çok sevinmiş, onu kucağına alıp Hz. Âişe'ye götürerek:

“– *Şuna bir bak! Nasıl, bana benziyor mu?*” diye sevincini ortaya koymuştur. (İbn-i Sa'd, I, 137) İbrahim'in doğum haberini getiren Ebû Râfi'e de bir köle

ğunu ve birçok torununu küçük yaşta iken toprağa verdi. Ancak evlâtlarına olan derin muhabbetine rağmen kadere rızâ hususunda hiçbir fütûr göstermedi.

bağışlamıştır. (İbn-i Abdilber, I, 54) Doğumunun yedinci gününde akika kurbanı olarak bir koç kesmiş,⁶⁸ başını tıraş ettirip saçının ağırlığınca gümüşü yoksullara dağıtmıştır. (İbn-i Sa'd, I, 135; İbn-i Esir, *Üsüdü'l-ğâbe*, I, 49)

Enes bin Malik der ki:

“Ben ev halkına Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-’den daha şefkatli olan bir kimse görmedim. İbrahim, Medine’nin köylerinden birinde, sütannesinin yanında bulunuyordu. Fahr-i Kâinât Efendimiz çocuğunu görmeye giderken, biz de yanında giderdik. Allah Resûlü içeri girer, oğlunu alır, öper, sonra dönerdi.” (Müslim, Fedâil, 63)

Peygamberimiz çok sevdiği oğlu İbrahim’i son ziyâretinde Abdurrahman bin Avf da beraberindeydi. Onun elinden tutarak Hz. İbrahim’in bulunduğu hurma bahçesindeki eve gitti. İbrahim’i kucağına aldı, öptü ve kokladı. O sırada İbrahim can veriyordu. Efendimiz’in gözlerinden yaş dökülmeye başladı.

Abdurrahman bin Avf:

– Sen de mi ağlıyorsun ey Allah’ın Resûlü? Sen insanları böyle ağlamaktan menetmemiş miydin, dedi.

Peygamberimiz:

“– Ey İbn-i Avf! Bu, merhametten kaynaklanan bir ağlamadır!” buyurdu.

Resûlullah -aleyhisselâm-’ın gözlerinden tekrar yaşlar dökülünce:

إِنَّ الْعَيْنَ تَدْمَعُ وَالْقَلْبَ يَحْزَنُ وَلَا نَقُولُ إِلَّا مَا يَرْضَىٰ رَبُّنَا وَإِنَّا بِفِرَاقِكَ يَا إِبْرَاهِيمَ لَمَحْزُونُونَ

“Göz ağlar, kalb üzülr, ancak biz, Yüce Rabbimizin râzı olacağı sözden başkasını söylemeyiz! Vallahi ey İbrahim! Biz senin firakınla çok mahzûnuz!” buyurdu. (Buhârî, Cenâiz, 44; İbn-i Sa’d, I, 138)

Peygamber Efendimiz, Hz. İbrahim’in kabrinin başına bir taş getirilmesini emretti ve onu kabrin başına dikti. Hz. İbrahim’in kabri böylece bir alâmetle belirlendi. Kabrinin üzerine ilk defa su serpilen de o oldu. (İbn-i Sa’d, I, 144; İbn-i Abdilber, I, 59)

Âlemlere Rahmet Efendimiz’in, doğumundan ölümüne kadar oğluna gösterdiği bu muhabbet ne kadar derindir. Allah’ın emâneti olarak aldığı evlâdına gerekli ihtimâmı göstermiş, babalık vazîfesini hakkıyla edâ etmiş, vefât ettiğinde ise

⁶⁸ Akika kurbanı, çocuğun doğumunun yedinci günü kesilir, ardından çocuğun ismi konur ve saç tıraş edilir. (Tirmizî, Edâhî, 21) Doğumun on dördüncü ve yirmi birinci günü de kesilebilir. Kurban kesilirken: “Bismillâhi vallahu ekber! Allah’ım! Bu, Senin rızan için kesilen akika kurbanıdır” denilir. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, kesilen akika kurbanından, çocuğun ebesine bir but gönderilmesini, kalanının kemikleri kırılmadan pişirilip yenilmesini ve başkalarına da yedirilmesini tavsiye buyurmuştur. (Beyhakî, *Sünenü’l-kübrâ*, IX, 302)

ona olan muhabbet ve şefkatinden dolayı gözyaşı dökmekten başka bir şey yapmamıştır. Muvâzenesini bozmadan, kendinden geçmeden Allah'ın râzı olacağı şeyler söylemiş, o zor ânında dahî ashâbına çocuk sevgisi, merhamet, Allah'ın rızâsını gözetmek gibi güzel esaslar öğretmiştir.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in torunlarına da aynı şekilde muhabbet duyduğunu görmekteyiz. Şüphesiz Efendimiz bu davranışlarıyla, çocuk sevmeyi zül kabul eden bir cemiyete esaslı mesajlar sunmaktadır. Havle bint-i Hakîm -radıyallahu anhâ- anlatıyor:

Birgün, Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- kızı Fâtıma -radıyallahu anhâ-'nın iki oğlundan birini kucaklamış olduğu hâlde evden çıktı. O sırada şöyle diyordu:

“– Siz var ya siz! Sizin yüzünüzden (ebeveyniniz) cimriliğe, korkaklığa ve cehâlete düşüyorlar. Ve siz Allah'ın reyhânlarındansınız.” (Tirmizî, Birr, 11; İbn-i Mâce, Edeb, 3)

Berâ -radıyallahu anh- diyor ki:

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-'i gördüm. Hz. Hasan'ı omuzunda taşıyor ve:

“– Allahım, ben bunu seviyorum, onu Sen de sev!” buyuruyordu. (Buhârî, Fedâilu'l-Ashab, 22; Müslim, Fezâilu's-Sahabe, 58, 59)

İbn-i Abbas -radıyallahu anh- şu muhabbet dolu hâdiseyi nakleder:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Hüseyin'i omzuna almış taşıyordu.

Bir adam:

– Ne güzel bir bineğe binmişsin ey yavrucuğum! dedi.

Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem- de şöyle buyurdu:

“– O da ne güzel bir süvâridir!” (Tirmizî, Menâkıb, 30)

Burada Fahr-i Kâinât Efendimiz'in torunlarına sevgi ile birlikte ne kadar kıymet verdiğini de görmekteyiz. Allah Resûlü bu sözleriyle âdetâ onların istikbaldeki mevkîlerine ışık tutmuştur.

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in evlâtlarına olan sevgi ve şefkâti bütün ümmetine örnek teşkil edecek müstesnâ bir seviyededir. Onları bazen sırtına, bazen karnının üzerine alıp eğlendirirdi. (Heysemî, IX, 181) Bazen câmide namaz kıldırırken bile omzuna veya sırtına binerler, ses çıkarmazdı. Ebû Hureyre hazretleri şöyle anlatır:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile birlikte yatsı namazı kılıyorduk. Efendimiz (s.a.v)ecdeye varınca Hasan ile Hüseyin sıçrayıp sırtına bindiler. Başını

kaldırıldığında onları arkasından rıfkla yumuşak bir şekilde aldı ve yere koydu. Secdeye vardığında tekrar bindiler. Namaz bitinceye kadar böyle devam etti. Efendimiz (s.a.v) namazı bitirdikten sonra onları dizine oturttu. Yanına vardım ve:

– Yâ Resûlallah! İstersen onları evlerine götüreyim, dedim.

O esnâda (mucizevî olarak) bir şimşek çaktı. Efendimiz (s.a.v) onlara:

“– *Haydi annenize gidin!*” dedi. Çocuklar eve girinceye kadar şimşegin ışığı parlamaya devam etti. (İbn-i Hanbel, II, 513; Hâkim, III, 183)

Başka birgün Allah Resûlü, bir omzunda Hasan, diğerinde Hüseyin olduğu hâlde sırayla önce birini, sonra diğerini öperek ashâbının yanına gelmişti. (İbn-i Hanbel, II, 440)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- böyle yaparak ashabına çocuk sevgisini öğretiyordu.

Hz. Enes -radiyallahu anh- anlatıyor:

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-’e:

– Ehl-i Beyt’inden hangisini daha çok seviyorsun, diye sorulmuştu.

“– *Hasan ve Hüseyin!*” diye cevap verdi.

Efendimiz Hz. Fâtıma -radiyallahu anhâ-’ya:

“– *Benim oğullarımı bana çağır!*” diye emreder, onları getirtip kucaklar ve koklardı. (Tirmizî, Menâkıb, 30)

Sevgili Peygamberimiz, birgün ashabıyla birlikte dâvet edildiği bir yemeğe gidiyordu. O sırada Hüseyin de sokakta çocuklarla oynuyordu. Allah Resûlü ashabını geride bırakarak ilerledi. Ellerini açtı, Hüseyin’i tutmak istedi. Hüseyin bir oraya bir buraya kaçıyor, Peygamber Efendimiz de gülerek onu tutmaya çalışıyordu. Nihâyetinde sevgili torununu yakaladı. Bir elini kafasının arkasına, diğer elini de çenesinin altına koyup onu öptü. Sonra da:

“– *Hüseyin bendendir, ben de Hüseyin’denim! Hüseyin’i seveni Allah sever...*” buyurdu. (İbn-i Mâce, Mukaddime, 11; İbn-i Hanbel, IV, 172)

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-’in bu sevgi dolu davranışlarıyla ilgili olarak Ebû Hureyre -radiyallahu anh- şöyle bir hâdise nakleder:

Allah Resûlü ile beraber Medîne’nin çarşılarından birinde idim. Bir müddet sonra Efendimiz ayrıldı, ben de ayrıldım. Peygamberimiz Hz. Fâtıma’nın evine gelip üç defâ:

“– *Yaramaz nerede? Bana Hasan’ı çağır*” dedi.

Hasan gelince kollarını açtı, Hasan da açtı. Allah Resûlü torununa sarılıp öptü. Ardından da:

“Allahım! Doğrusu ben bunu seviyorum, onu Sen de sev, onu sevenleri de sev!” buyurdu. (Buhârî, Libâs, 60)

Allah Resûlü’nün bu muhabbeti, en ciddî işlerin yapıldığı esnâda dahi müşâhade edilmektedir. Meselâ o, bir keresinde hutbe okurken tökezleyerek mes-cide giren torununu kaldırmak üzere konuşmasını kesmiş, aşağıya inip torununu kucaklayarak minberin üzerine oturmuş, hutbesine devam etmiştir. (Tirmizî, Menâkıb, 30) Aynı şekilde Mekke’nin fethi gibi büyük bir olay esnasında bile, Hz. Zeynep’ten olan torunu Ali’yi terkisine almış, şehre onunla birlikte girmiştir. (İbn-i Esîr, Üsûdü’l-ğâbe, IV, 126)

Hiç şüphesizki Allah Resûlü, çocukların yaramazlıklarına en fazla tahammül gösteren ve onlara müsâmaha ile davranan kimse idi. Bu, Efendimiz’in evlât-larına olan sevgisinin sonucudur. Enes bin Malik -radiyallahu anh-’ın naklettiği şu hâdise buna ne güzel bir misaldir:

Birgün yağmur meleği, Rabb’imizden izin alarak Peygamber Efendimiz’in yanına gelmişti.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Ey Ümmü Seleme! Kapıyı üzerimize kapat, yanımıza kimseyi bırakma!” buyurdu.

O sırada, Hüseyin koşarak geldi. Hz. Ümmü Seleme onu içeri bırakmak istemedi. Fakat, yavrucak kapıyı zorlayıp içeri girdi, kendisini Peygamber -aleyhisselâm-’ın kucağına attı. Efendimiz onu omuzuna aldı, boynuna bindirdi, öptü ve sevdi. (İbn-i Hanbel, III, 242; Heysemî, IX, 187)

Yine Hasan veya Hüseyin’e süt annelik yapan Ümmü’l-Fadl, birgün Resulullah’ın torununu getirip kucağına koymuş, çocuk da Efendimiz’in üzerine akıtmıştı. Ümmü’l-Fadl bu sebeple çocuğun omuzuna vurmuş, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ise:

“– Oğlumun canını yaktın. Allah sana rahmet etsin!” buyurarak çocukların bu tür sıkıntılı hâllerine tahammül etmek gerektiğini göstermiştir. (İbn-i Mâce, Tabir, 10)

Fahr-i Kâinât Efendimiz sâdece Hasan ve Hüseyin -radiyallahu anhümâ-’yı değil, diğer torunlarını da candan severdi. Nitekim Ebû Katâde -radiyallahu anh- şöyle demektedir:

“Allah Resûlü, kızı Zeyneb’in kerimesi Ümâme omzunda olduğu hâlde ashabına namaz kıldırırdı. Secdeye varınca çocuğu (yana) bırakır, kıyâm için doğrulunca tekrar omuzuna alırdı.” (Buharî, Salât, 106; Müslim, Mesâcid, 41)

Birgün, Peygamber Efendimiz’in sevgili torunu ve Hz. Osman’ın oğlu olan altı yaşındaki Abdullah’ın yüzünü ve gözünü bir horoz gagalamıştı. Yavrucağın yüzü şişti ve ağır bir şekilde hastalandı. Tutulduğu bu hastalıktan kurtulamayarak vefat etti. Abdullah’ın cenaze namazını Allah Resûlü kıldırır, Hz. Osman da oğlunu kabrine indirdi. O esnâda Peygamber Efendimiz gözlerinden yaşlar döküldüğü hâlde şöyle buyurdu:

“– *Yüce Allah, kullarından merhametli ve yufka yürekli olanlara rahmet eder!*” (İbn-i Sa’d, III, 53-54, VIII, 36; Belazurî, Ensâb, I, 401)

Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-’in evlatları ve torunlarına karşı gösterdiği ilgi ve sevgiye dâir pek çok rivâyet mevcuttur. Ancak bu alâka, sâdece kan bağının, nesebî duyguların sevki ile olmamış, Allah Resûlü’nün bütün insanlığa yönelik risalet vazifesinin bir îcâbı olarak zuhûr etmiştir. Biz de Peygamber Efendimiz’in izinden giderek, Allah’ın emâneti oldukları düşüncesiyle yavrularımızın terbiyesine daha fazla ehemmiyet vermeli ve daha iyi yetişip insanlığa hizmet etmeleri için onları muhabbetle büyötmeliyiz.

2. Terbiyelerine İhtimam Göstermesi

**“İlk söz olarak çocuklarınıza güzel bir şekilde
«lâ ilahe illallâh» demeyi öğretiniz!”**

Beyhakî, Şuabu’l-îmân, VI, 398

Çocuğun eğitime ve öğretime açılan ilk kapısı âilesidir. Âile içinde gördüğü şeyler, onun zihninde hayat boyu canlı kalır ve şahsiyetini şekillendirir. İmam Gazâlî şöyle der:

“Çocuk, ebeveyninin yanında bir emanettir. Onun temiz kalbi, işlenmemiş bir cevherdir; kendisine verilecek herşeyi kabul edecek durumdadır. Ona doğru şeyler öğretilir ve güzel alışkanlıklar kazandırılırsa, bu duygu içinde gelişir, çocuğun ebeveyni de dünya ve ahirette mutlu olur. Ama o, başıboş bırakılır ve kötü alışkanlıklar kazandırılırsa bahtsız olur ve helâka sürüklenir. Bu kötü âkıbetin günahı da velisinin boynunda kalır.”

Peygamber Efendimiz bir âile reisi olarak evlâtlarının terbiyesine gereken önemi fazlasıyla göstermiştir. Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- insanlara da, öncelikle âile fertlerinin eğitimiyle ilgilenmeleri gerektiğini söylemiş, kendisine gelen heyetlere:

“Âilenize dönün ve öğrendiklerinizi onlara anlatın” buyurmuştur. (Buhârî, Ezân, 18)

Anne baba evlâtlarının hayrı için duâ etmeyi hiçbir zaman unutmamalıdır. Onların eğitimi duâ ile başlamalıdır. Bir âyet-i kerîmede İbrâhim - aleyhisselâm-’ın evlatları için yaptığı şu dua buna işâret etmektedir:

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ دُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرْنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ
التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

“Ey Rabb’imiz! Bizi Sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de Sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usûllerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira, tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak Sen’sin.” (el-Bakara 2/129)

Cenâb-ı Hak başka bir âyet-i kerîmede Müslümanlara şu duâyı öğretmektedir:

رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا ذُرِّيَّتَيْنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

“Yâ Rabbî! Lûtfunla gözümüzü aydınlatacak, bizi mesrûr edecek zevceler, zürriyetler ihsan buyur ve bizi müttakîlere imam kıl!” (el-Furkân 25/74)

Çocuğa güzel bir isim koymak da onun eğitiminde önemli hususlardandır. Zira hayat boyu tekrarlanan güzel ismin çocukta bir şuur uyandırması ve o yönde karakter gelişimi göstermesi muhakkaktır. Bu sebeple “İsim müsemma’yı çeker” denilmiştir. Gerçekten de insan, zamanla isminin mânâsı yönünde bir gelişme kaydeder. Dolayısıyla çocuklarımıza, içinde Cenâb-ı Hakk’ın Esmâ-yı Hüsnâ’sının ve Peygamberimizin mübârek isimlerinin bulunduğu veya hayırlı şeyleri hatırlatan, manası güzel isimler verilmelidir. Nitekim Peygamber - aleyhisselâm:-

“Allah’ın en ziyade sevdiği isimler Abdullah ve Abdurrahman’dır.” buyurmuştur. (Müslim, Âdâb, 2)

Hiz. Ali -radiyallahu anh- diyor ki:

Ben, harbi darbı seven bir adamdım. Oğlum doğduğu zaman ona Harb ismini koymuştum. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- geldi.

“– Bana oğlumu gösteriniz! Ona ne isim koydunuz?” buyurdu.

– Harb ismini koydum, dedim.

“– Hayır! O, Hasan’dır!” buyurdu.

Hüseyin doğduğu zaman yine Harb ismini koydum. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- geldi ve:

“– Bana oğlumu gösteriniz! Ona ne isim koydunuz?” buyurdu.

– Harb ismini koydum, dedim.

“– Hayır! O, Hüseyin’dir!” buyurdu.

Üçüncü oğlum doğduğu zaman ona da Harb ismini koydum. Resûlullah Efendimiz geldi.

“– Bana oğlumu gösteriniz! Ona ne isim koydunuz?” buyurdu.

– Harb ismini koydum, dedim.

“– Hayır! O, Muhassin’dir! Ben bu torunlarıma Harun -aleyhisselâm-’ın oğulları olan Şebber, Şübeyr ve Müşebbir’in isimlerini koydum” buyurdu.⁶⁹ (İbn-i Hanbel, I, 98; Heysemî, XIII, 52)

Çocuğun manevî gelişimine tesiri olacak hususlardan biri de ona isim koymadan önce kulağına ezan okumaktır. Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- Hz. Hasan doğduğunda onun kulağına ezan okumuştur. (Ebû Dâvud, Edeb, 106-107; Tirmizî, Edâhî, 16) Böylece çocuğun kulağına erişen ilk sözler tevhid ifâdeleri olmaktadır.

Hayatının ilk senelerinde, çocuğun karakter ve ahlâkı belli bir kıvama ulaşır. Dolayısıyla bu dönemde âilenin dikkatli hareket etmesi gerekir. Anne ve baba, her hareketinin, her sözünün çocuğunda büyük bir iz bıraktığını hiçbir zaman aklından çıkarmamalıdır. Dâima ona güzel şeyler öğretme çabası içinde olmalıdır. Çocuk konuşmaya başladığında ise yavaş yavaş lüzumlu bilgi ve duâları öğretmeye çalışmalıdır. Nitekim Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, Abdulmuttalib oğullarından bir çocuk güzel konuşmaya başladığında ona:

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ

وَكَبِيرُهُ تَكْبِيرًا

“«Çocuk edinmeyen, hâkimiyette ortağı bulunmayan, âcizlikten ötürü bir dosta da ihtiyacı olmayan Allah’a hamedederim» de ve tekbir getirerek O’nun şânını yücelt!” (el-İsrâ 17/111) âyetini yedi defa okutarak öğretirdi. (Abdurrezzak, IV, 334; İbn-i Ebî Şeybe, I, 348)

Efendimiz’in sünnetine ittibâen çocuklara, öncelikle Allah hakkında, bu âyetin muhtevasına uygun bilgiler verilmelidir. Yani Allah’ın insanlar gibi olma-

⁶⁹ Süryanîce olan bu isimler Hasan, Hüseyin ve Muhassin ile aynı mânaya gelmektedir. (Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri, s. 669-670)

dığı, varlıkları yaratıp yönetme husûsunda herhangi bir yardımcısı ya da ortağının düşünülmemeyeceği ve insanların O'na hamdetmeleri gerektiği gibi hususlar öğretilmelidir.

Fahr-i Kâinât -sallallahu aleyhi ve sellem- bir hadislerinde de:

“İlk söz olarak çocuklarınıza güzel bir şekilde «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» demeyi

öğretiniz!” buyurmuştur. (Beyhakî, Şuabu'l-îmân, VI, 398)

Çocuklara îtikâdî esasların tâlimi oldukça zordur. Çünkü Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe, kaza ve kadere; hayır ve şerrin Allah'tan geldiğine îmân etmekten oluşan İslam akâidi, gözle görülmeyen “gaybî” bir husûsiyet arzeder. Oysa çocuklar çok basit sorularla bu çetin konuların anlatılmasını isterler. Öylesine masum ama zor sorular sorarlar ki onların seviyesine inip bunları cevaplandırmak ciddi çaba gerektirir. Dolayısıyla bu mevzûların tâliminde çok dikkatli olunmalı ve işin ehli olan kimselerle irtibat kurarak hareket edilmelidir.

Çocuğa ilk olarak kelime-i tevhidi öğrettikten sonra onun taze ve berrak zihnine Allah Teâlâ'nın sevgisi yerleştirilmelidir. Allah'ın bizi sevdiği, çeşit çeşit nimetlerle rızıklandığı, hatalarımızı affettiği, O'nu sevenlerin daha iyi nimetlere kavuşacağı vs. anlatılmalıdır. Günümüzde yapıldığı gibi çocuklar Allah ile korkutulmamalı, “Allah çarpar” “Allah yakar” gibi ifadelerin kullanılmasından titizlikle kaçınılmalıdır. Çünkü bu sözler, çocuğun zihninde, kullarına karşı daima kızgın bir Allah tasavvuruna sebep olabilmektedir.

Allah sevgisinin ardından yavrularımıza Efendimiz'in sevgisi verilmelidir. Bunun için Sevgili Peygamberimizin hayatını ve ahlâkını anlatarak onu tanıtmak, hadislerini ezberletmek; öğrendikleri her bir hadis-i şerif karşılığında onları mükâfâtlandırmak gibi yollara baş vurulmalıdır. Sık sık Allâh Resûlü'nden bahsetmemiz ve onun yavrularımıza karşı muhabbetini anlatmamız da bu hususa katkıda bulunacaktır.

Evlâtlarımızı yetiştirirken Efendimiz'in eğitimdeki öncelikleri bizim de önceliğimiz olmalıdır. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- itikadî bilgileri yanında çocukların özellikle namaz eğitimine önem verirdi. Hasan -radiyallahu anhu'-a, Resûlullah'tan aklında ne kaldığı sorulduğunda, zekât hurmasını yememesi hususundaki îkâzını zikretmiş, daha sonra da:

– Ondan aklımda kalan beş vakit namazdır, demiştir. (İbn-i Hanbel, I, 200)

Yine Hz. Hasan muhterem dedesinin kendisine vitirde okuyacağı şu duayı öğrettiğini bildirmiştir:

اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيْمَنْ هَدَيْتَ وَعَافِنِي فِيْمَنْ عَافَيْتَ وَتَوَلَّنِي فِيْمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لِي فِيْمَا أَعْطَيْتَ وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ فَإِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يُقْضَى عَلَيْكَ وَإِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ

“Allahım, sırât-ı müstakîm üzere sâbit kıldığın kimseler arasına beni de kat. Âfiyet verdiğin kimselerle birlikte bana da âfiyet ver. Korumasını üzerine aldığı kimselerle beraber benim korunmamı da üzerine al. Bana verdiklerinde benim için bereket ihsan buyur. Hükmettiğin şeylerin şerrinden beni koru. Şüphesiz Sen hükmedersin, Sana hükmolunmaz. Gerçek şu ki Sen’in yardım ettiğin kimse zelil olmaz. Sen’in bereket ve ihsanın ezelî ve ebedî olarak çoktur, şânın yücedir!” (Tirmizî, Vitir, 10)

Allah Resûlü namaz kılariken hata yapan çocukların hatalarını yumuşak bir dille düzeltirdi. (Tirmizî, Cuma, 60)

Peygamber Efendimiz, çocuk on yaşına geldiğinde namaz mevzuunun biraz daha sıkı tutulmasını ve bu dönemde çocukların yataklarının ayrılmasını emretmiştir. (Ebû Dâvûd, Salât, 26) Dolayısıyla on yaş namaza kesin olarak başlama yaşı olduğu gibi aynı zamanda çocukların yataklarını ayırma yaşıdır. Çocukların hepsi kız veya hepsi erkek de olsa o yaşta uyudukları yatakların ayrılması gerekmektedir. Erkek ve kız çocukları ayrı odalarda yatırılmalıdır. Bülûğ çağının gerektirdiği bilgileri de uygun bir lisanla bu yaşta vermek lâzımdır.

Küçük yaşlarda Kur’an eğitimi de ihmal edilmemelidir. Çocuğun kulakları Kur’an sesine, kalbi Kur’an’ın dünyasına âşina olmalıdır. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Kim Kur’an’ı küçük yaşlarda öğrenirse Kur’an onun etine ve kanına işler” buyurmuştur. (Ali el-Müttakî, I, 532)

Ayrıca çocuğa dinini, ilmihâlini öğrettikten sonra hayatta lâzım olacak bilgi ve meslekleri de öğretmek lâzımdır. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in âzadlısı Râfi şöyle der:

Peygamber Efendimiz’e:

– Ey Allah’ın Resûlü! Bizim çocukların üzerinde hakkımız olduğu gibi onların da bizim üzerimizde hakları var mıdır? diye sordum.

Şöyle buyurdu:

– “Çocuğun baba üzerindeki hakkı ona yazı yazmayı, yüzmeyi, atıcılığı öğretmesi ve kendisine helâlden başka rızık yedirmemesidir.” (Beyhakî, Şuabu’l-îman, VI, 401; Ali el-Müttakî, XVI, 443)

Bu konudaki diğer hadis-i şerifler ise şöyledir:

“Çocuğun baba üzerindeki hakkı ona güzel bir isim koyması, bülûğa erince evlendirmesi ve ona yazı yazmayı öğretmesidir.” (Ali el-Müttakî, XVI, 417)

“... Hayatta ona saygın bir yer kazandırması ve ona güzel bir terbiye vermesidir.” (Beyhakî, Şuabu’l-îman, VI, 401-402)

“Erkek çocuklarınıza yüzmeyi ve ok atmayı, kız çocuklarınıza da ip eğirmeyi öğretiniz.” (Suyûtî, II, 52)

Bir başka hadis-i şeriflerinde, çocukların edep ve terbiyesini îcâbınca yapmayan ana-babanın kıyâmet gününde hesâba çekileceğini bildiren Peygamber Efendimiz şöyle buyurur:

“Kıyâmet gününde kul getirilir ve Allah Teâlâ ona sorar:

– Ey kulum! Sana göz, kulak, mal ve evlât vermedim mi? Sana eş vermedim mi? Arazi ve hayvanları senin hizmetine vermedim mi?

Kul:

– Evet, verdin, der.

Allah Teâlâ:

– Bugün Ben’imle karşılaşacağını hiç aklından geçirmedin mi? der.

Bu suale kul:

– Hayır, cevabını verir.

Bunun üzerine Allah Teâlâ:

«– İşte senin Ben’i unuttuğun gibi bugün Ben de seni unutuyorum.» buyurur.” (Müslim, Zühd, 16; Tirmizî, Kıyâmet, 6; İbn-i Hanbel, II, 492)

Öte yandan babanın evlâdına bırakabileceği en faydalı mîrasın, dînî ve ahlâkî bir terbiye olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu vazîfe diğerlerine göre daha önemlidir.

Allah Resûlü:

“Bir baba çocuğuna güzel ahlâktan daha hayırlı bir şey veremez.” buyurmuştur. (Tirmizî, Birr, 33)

Ahlâk konusunda verilecek karakter şekillendirmesinin çok erken yaşlarda başlamasına ehemmiyet veren Peygamber Efendimiz -sallallahu aleyhi ve sellem- bir başka hadislerinde ise şöyle buyurmuştur:

“Kişinin çocuğuna bir edep öğretmesi, bir sa⁷⁰ miktarı tasaddukta bulunmasından daha hayırlıdır.” (Tirmizî, Birr, 33)

Çünkü âhiret için hazırlanacak en güzel azık güzel ahlaktır.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- evlatlarını ciddî bir şekilde takip eder ve onların terbiyesi konusunda titiz davranırdı. Kızlarını güzel bir şekilde terbiye edip evlendirdikten sonra bile takip etmiş, zaman zaman îkâz ve tavsiyelerde bulunmuş, âile huzuru için yapmaları gerekenleri telkin etmekten geri durmamıştır. Bir defasında o, kızı Rukiye’nin yanına varmıştı. Rukiye, kocası Hz. Osman’ın başını yıkıyordu. Allah Resûlü:

“– Kızcağızım! Osman’a iyi davran, güzel muâmele et! Çünkü o sahabîlerim arasında ahlâken bana en çok benzeyendir” buyurdu. (Heysemî, IX, 81)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in hayatın her safhasında torunlarının eğitimiyle yakinen meşgul olduğunu görmekteyiz. Bilindiği gibi Resûl-i Ekrem Efendimiz ve âilesine zekât ve sadaka malı yemek haramdı. Bu konuda torunu Hasan’la aralarında geçen bir muhavere şöyledir:

Peygamber -aleyhisselâm-, birgün Hz. Hasan’ın Beytül mâl’e ait zekât hurmasından bir tane ağzına aldığını gördü. Hemen onu ağzından çıkarttı ve:

“– Muhammed âilesinin zekat yemediğini bilmiyor musun?” buyurdu. (Buharî, Zekât, 57)

H. Hasan bu hatırasını şöyle anlatır:

Zekât hurmasından bir tane alıp ağzımda çiğnerken, Resûlullah -aleyhisselâm- hemen onu ağzımdan çıkardı ve hurma kümesinin içine attı.

– Yâ Resûlallah! Şu yavrucuğun aldığı bir tek hurmadan, sana ne sorumluluk olacak ki, denildi.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Biz Muhammed âilesiyiz! Bize zekât helâl değildir!” buyurdu. (İbn-i Hanbel, I, 200)

Resûlullah Efendimiz’in sevgili torununa “yeme onu!” demekle kalmayarak hurmayı eliyle alıp atması ve ardından sebebini îzâh etmesi, terbiyenin bir başka önemli yönüdür. Zira çocuk bir şeyin kendisine neden yasaklandığını merak eder. Yasağın sebebi kendisine anlatılınca tatmin olur. Bu tür hususlarda çocuğa büyük muâmelesi yapmak gerekir. Böyle yapıldığında şahsiyet gelişimi daha sağlıklı olur. Diğer bir önemli nokta da, “Canım, bu daha çocuktur, büyüyünce öğrenir” gibi bir tavır içinde olmamaktır. Hatanın görüldüğü yerde, uygun bir şekilde

⁷⁰ Sa’: 2120 grama tekabül eden bir ölçü birimi.

hemen düzeltilmesi gerekir. Meselâ Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, maiyetinde yetişen üvey oğlu **Ömer bin Ebî Seleme**'nin, yemek yerken elini ta-bağın her tarafına götürdüğünü gördüğünde, tatlı bir dille:

“*Yavrum, besmele çek, sağ elinle ve hep önünden ye!*” diye îkâz etmiştir. (Buhârî, Et'ime, 2)

Bu hadîs-i şerîfin bazı rivayetlerinde Efendimiz'in:

“*Sofraya yaklaş, yavrucuğum!*” diye söze başlaması, eğitimdeki şefkât ve merhamet üslûbunun ne güzel bir tezâhürüdür. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, II, 519)

Yavrularımızın büyüdülerinde düzenli bir ev hayatına alışabilmeleri, çocukluklarında onlara bu konuda verilecek terbiye ile yakından alâkalıdır. Evlerine bağlı olmaları, eve geliş gidiş zamanlarına riayet etmeleri, yemeği evde ve aileleriyle birlikte yemeleri onlara öğretilmelidir. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- çocukların eve giriş çıkışlarıyla alâkadar olmuş, evlâtlarını bu hususlarda da terbiye etmiştir. Meselâ onların öğle sıcağından önce eve dönmelerini arzu ederdi. Fâtıma -radıyallahu anhâ-'nın rivâyetine göre birgün Resûl-i Ekrem Efendimiz yanına gelmiş ve:

“– *Oğullarım nerede?*” diye sormuştu.

O da:

– Ali onları götürdü, dedi.

Efendimiz dışarı çıktı ve onları Meşrûbe denilen yerde oynarken buldu. Önlerinde de biraz hurma vardı.

Allah Resûlü:

“– *Ey Ali! Oğullarımı sıcak iyice bastırmadan önce eve götürmeyecek misin?*” buyurdu. (Hakim, III, 181)

Aynı şekilde çocukların güneş batımından, akşamın alaca karanlığı kayboluncaya kadar evden ayrılmalarını da istemezdi. (Buhârî, Bed'ü'l-halk, 11; Müslim, Eşribe, 96)

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in terbiyesinde yetişen çocuklar büyük bir edep, terbiye ve ahlâk timsâli olmuşlar, hayatları boyunca hep güzellikler sergilemişlerdir. Hz. Hasan'ın halifelik meselesindeki birleştirici davranışı, Hz. Hüseyin'in hak uğruna şehid olması ve bu esnâda gösterdiği âlicenaplıklar, Hz. Fâtıma'nın âhirette de devâm edecek olan mahviyet, iffet ve hayası, ulaşılması çok zor olan ahlâkî kemâl zirveleridir.

Bu hususta Hz. Fâtıma ile ilgili bir misal vermekle iktifâ edelim:

Fâtıma -radıyallâhu anhâ- ölüm hastalığındayken Esmâ bint-i Umeys'e:

– Ey Esmâ! Doğrusu ben kadınlara, definleri esnâsında yapılanları beğenmiyorum. Kadının üzerine bir bez atıyorlar, bu da onun vücut hatlarını belli ediyor, demişti.

Esmâ:

– Ey Resûlullah'ın kızı! Sana Habeşistan'da gördüğüm bir şeyi anlatayım mı, dedi ve taze hurma dalları istedi. **Onları yay gibi eğdi ve üzerlerine bir bez parçası attı. (Bir nevi kapalı bir tabut yaptı.)** Bunu gören Hz. Fâtıma memnuniyetini ifade ederek kendisine öyle yapılmasını vasiyet etti. (İbn-i Esîr, *Üsûdü'l-gâbe*, VII, 226)

Hâsılı bir anne ve babanın evlâtlarını nasıl terbiye edeceği, ona neler öğreteceği gibi hususlar, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in hayatı, bir âile reisi olarak incelendiğinde kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

3. Ebedî Hayata Hazırlaması

“Namaza kalkın ey Ehl-i Beyt! «Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz kılmak istiyor»”

Tirmizi, Tefsir, 33

Bir müslümanın öncelikli mesuliyeti, öldükten sonra Allah'ın huzurunda vereceği hesâba hazırlık yapmaktır. Ancak bu mesuliyet kendisiyle sınırlı olmayıp aynı zamanda evlâtlarını ve yakınlarını da içine almaktadır. Dolayısıyla bir âile reisi, sorumluluğu altında bulunan kimseleri bütün olumsuzluklardan koruyarak ebedî hayata hazırlamak için elinden gelen her şeyi yapmalıdır. Bu kaygıyı Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in hayatında her zaman görmekteyiz. Meselâ Ahzâb suresinin:

“Ey Peygamberin hanımları, siz kadınlardan her hangi biri gibi değilsiniz. Eğer takva ile korunacaksanız konuşurken kırıtmayın ki kalbinde bir maraz bulunan kimse tamaa düşmesin, güzel, dosdoğru söz söyleyin. Hem vakarlarınızla evlerinizde durun da evvelki cahiliyet çıkışı gibi süslenip çıkmayın! Namaz kılın, zekât verin, Allah ve Resûlü'ne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz kılmak istiyor” (el-Ahzab 33/32-33) ayeti nâzil olduğunda Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- altı aya yakın bir müddet sabah namazına giderken Hz. Fâtıma'nın kapısına uğrar ve:

“– Namaz(a kalkın) ey Ehl-i Beyt! «Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz kılmak istiyor»” buyururdu. (Tirmizi, Tefsir, 33)

Ebedî hayatın en mühim sermâyelerinden biri olan teheccüd namazı için Peygamber Efendimiz bazı geceler Hz. Ali ile Fâtıma'nın kapısını çalıp:

“– Namaz kılmayacak mısınız?” buyururdu. (Buhârî, Teheccüd, 5)

Bu hususta **Hız. Ali** -radiyallahu anh- şu dikkat çekici olayı anlatmaktadır:

– Fâtıma, babasına âilesinin en sevgili olanı idi. Değirmen çevirdiği için elinde yaralar oluşur, kırba ile su taşıdığı için boynunda yaralar açılır, evi süpürdüğü için de üstü başı toz toprak içinde kalırdı. Bir ara Allah Resûlü’ne bazı köleler getirilmişti. Fâtıma’ya:

– Babana kadar gidip bir köle istesen, dedim.

Gitti. Aleyhisselâtu vesselâm’ın, yanındaki bazı kimselerle konuşmakta olduğunu gördü ve geri döndü. Ertesi gün Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Fâtıma’ya gelerek:

“– Kızım ihtiyacın ne idi?” diye sordu.

Fâtıma sükût edip cevap vermedi. Ben araya girip:

– Ben anlatayım ey Allah’ın Resûlü! dedim ve açıkladım:

– Fâtıma’nın değirmen kullanmaktan elleri yara oldu, kırba ile su taşımaktan da omuzları incindi. Köleler gelince ben kendisine, size uğramasını, bir hizmetçi istemesini ve böylece biraz rahata kavuşmasını söyledim.

Bu açıklamam üzerine Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Ey Fâtıma, Allah’tan kork, Allah’ın farzlarını edâ et, âilenin işlerini yap. Yatağına girince otuz üç kere sübhanallah, otuz üç kere elhamdülillah, otuz dört kere Allahu ekber, de! Böylece hepsi yüz yapar. Bu senin için hizmetçiden daha hayırlıdır” buyurdular.

Fâtıma -radiyallahu anhâ-:

– Allah’tan ve Allah’ın Resûlü’nden râzıyım, dedi. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ona hizmetçi vermedi. (Ebû Davud, Harac, 19-20/2988. Bkz. Buhârî, Humus, 6)

Diğer bir rivayette Sevgili Peygamberimizin şunları da söylediği nakledilmektedir:

“– Vallâhi Ehl-i Suffe açlıktan midelerine taş bağlarken, ben de onlara sarfedecek bir şey bulamazken size hizmetçi veremem. Bunları satacağım ve gelirin onlar için harcayacağım.” (İbn-i Hanbel, I, 106)

Fahr-i Kâinât Efendimiz’in kendisinden dünyalık isteyen kızına âhiret azığı olacak şeyleri tavsiye etmesi gerçekten çok mânidârdır. Geriye kalan en hayırlı varlık sâlih ameller olacağına göre Peygamberimizin kızını o istikâmete yönlendirmesi, ehl-i beytini ebedî hayâta hazırlaması açısından önemli bir terbiye metodudur.

Efendimiz yine kızı Fâtıma'nın da içinde bulunduğu yakınlarına:

“Kendinizi Allâh’tan satın alınız! Siz, benim malımdan dilediğinizi isteyiniz. Fakat, ben sizi Allâh’ın azâbından kurtarabilecek hiçbir şeye sâhip değilim.” İkâzında bulunmuştu. (Buhârî, Menâkıb, 13-14; Müslim, İmân, 348-353)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- birgün evine vardığında Fâtıma'nın elinde Hz. Ali'nin hediye ettiği altın bir zincir görmüştü. Ona:

“– Ey Fâtıma! İnsanların: «Resûlullah’ın kızının elinde ateşten bir zincir var!» demesi seni memnun eder mi?” buyurdu ve oturmadan geri dönüp gitti.

Bunun üzerine Fâtıma -radiyallâhu anhâ- zinciri çarşıya gönderip sattırdı, parasıyla bir köle alarak âzad etti. Durum Allah Resûlüne anlatılınca:

“– Fâtıma’yı ateşten kurtaran Allah’a hamdolsun!” buyurdu. (Nesâî, Zinet, 39)

Mal helâl bile olsa, insanın ayağını kaydırma ihtimali bulunması ve âhirette hesabının ağır olmasından dolayı Allah Resûlü zühdü ve fakirliği tercih etmiş, dünyaya değil âhirete daha çok ehemmiyet atfetmiştir. Buna benzer güzel bir misâl de şöyledir:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in azatlısı Sevban -radiyallahu anh- diyor ki:

Hiz. Peygamber yolculuğa çıkacağında âilesinden son olarak kızı Fâtıma -radiyallahu anhâ-’ya veda ederdi, döndüğünde ise yanına ilk uğradığı kimse yine Fâtıma olurdu. İşte Allah Resûlü bir yolculuktan dönmüştü. Fâtıma da kapısının üzerine bir örtü asmış, ayrıca Hasan’la Hüseyin’e gümüşten iki bilezik takmıştı. Peygamber Efendimiz Fâtıma’nın evine gelmiş ancak eve girmemişti. Fâtıma Resûlullah’ın eve girmeyişine, gördüğü şeylerin sebep olduğunu anladı. Derhâl perdeyi yırttı, çocukların kolundaki gümüş bilezikleri çıkardı. Bunlardan birini iki çocuğuna paylaştırdı. Hasan’la Hüseyin ağlayarak Resûlullah’ın yanına gittiler. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu bilezikleri aldı ve:

“– Ey Sevbân! Bunları falan âileye götür. Hasan ve Hüseyin benim ehl-i beytimdendir. Cenâb-ı Hakk’ın kendilerine bahşedeceği güzellikleri dünya hayatında yiyip tüketmelerini istemiyorum. Ey Sevban! Fâtıma’ya kemikten yapılmış bir gerdanlık ile (çocuklar için) yine kemikten yapılmış iki bilezik satın al!” buyurdu. (Ebû Davûd, Tereccül, 21)

Sevgili Peygamberimiz kızının ve torunlarının dünyâ süsleriyle meşgul olmasını hoş karşılamamış, torunlarının elindeki gümüşü Allah yolunda infâk ederek onlara ve annelerine daha ucuz süs eşyaları aldırılmıştır. Bunu âilesinin âhiret selâmeti için yapmış, geçici dünya hayatında âhiret sermâyelerini tüketmelerini is-

tememiştir. Kızı Fâtıma -radıyallahu anhâ- da babasının düşüncesini hemen anlayarak gerekeni yapmış, Allah Resûlü'nün kızına yakışan bir tavır sergilemiştir.

Yine birgün Peygamber Efendimiz Hz. Fâtıma'nın evine girmemişti. Sebebini sorduklarında kapısındaki süslü örtülerden dolayı girmediğini bildirdi. Ne yapması gerektiği sorulunca da:

“– *Onu ihtiyaç içinde olan falan âileye göndersin!*” buyurdu. (Buhârî, Hibe, 27)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- birgün ashâbıyla beraber yolda giderken kızı Fâtıma'ya rastlamıştı. Ona:

“– *Ey Fâtıma, seni evinden çıkaran sebep nedir?*” diye sordu.

Hz. Fâtıma:

– Şu cenâze sâhiplerine geldim. Başlarına gelen musibetten dolayı onlara acıdım ve cenâzeleri sebebiyle taziyede bulundum, dedi.

Fahr-i Kâinât Efendimiz:

“– *Kabirlerine kadar da gittin mi?*” buyurunca sevgili kızı:

– Maâzallâh! Bu hususta sizin söylediklerinizi duyduktan sonra oraya gitmekten Allah'a sığınırım, dedi.

Bunun üzerine Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Şâyet onlarla birlikte kabre gitmiş olsaydın cennet yüzü göremezdin!*” buyurdu. (Nesâî, Cenâiz, 27)

Bu şekilde sevgili kızının yanlış hareketlerden sakınmasını ve her adımını âhireti göz önünde bulundurarak, hesap kaygısı ile atmasını istemiştir.

Malum olduğu üzere Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- kabirlerin ziyâret edilmesini nübüvvetin ilk senelerinde yasaklamıştı. Tevhid akîdesi iyice yerleştikten sonra ise serbest bıraktı. Bununla birlikte İslâm'da kadınların kabirleri ziyâreti pek hoş karşılanmamış, onlara şartlı olarak cevaz verilmiştir. Bağırıp çağırma, saçını başını yolma ve kabirlere aşırı saygı gibi bir fitne korkusu olmadığı zaman ziyâret onlar için de mümkün ve caizdir.

Allah Resûlü evlâtlarının kıyafetlerini de kontrol eder, gerekli îkâzlarda bulunurdu. (İbn-i Mâce, Libâs, 13)

Âhirete hazırlanmanın en mühim yollarından biri de hiç şüphesiz duâdır. Peygamber Efendimiz evlatlarına zaman zaman bazı dualar öğretmiştir. Bunlardan kızı **Fâtıma**'ya sabah akşam okumasını tavsiye ettiği şu duâ, ebedî hayat kaygısı taşıyan insanların Allah'a nasıl sığınmaları gerektiğini göstermektedir:

يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيْثُ، أَصْلِحْ لِيْ شَأْنِيْ كُلَّهُ وَلَا تَكِلْنِيْ إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ

“Ey Hayy ve Kayyûm olan Allahım! Sen’in rahmetine iltica ediyor ve Sen’den yardım diliyorum. Benim bütün işlerimi düzelt ve beni bir an bile olsa nefsimle baş başa bırakma!” (Hâkim, I, 730)

Peygamberimizin sünneti üzere çocuğun dinini öğrenerek âhiret yurduna hazırlık yapması ve neticede güzel bir ahlâka sâhip olması, hem kendisi hem de ebeveyni için dünya ve âhiret saadetidir. Allah Resûlü’nün haber verdiğiğine göre:

“Öldükten sonra kulun derecesi yükseltilir.

Kul der ki:

– Ey Rabbim! Bu sevap nereden geldi?

Cenâb-ı Hak da ona:

«– (Arkanda bıraktığın) hayırlı ve sâlih evlâdın senin için istiğfarda bulundu, dua etti» buyurur.” (İbn-i Mâce, Edeb, 1; İbn-i Hanbel, II, 509)

Netice îtibariyle her nefis şüphesiz ölümü tadacaktır. Âyet-i kerîmede: **“Onlar ölecek sen de öleceksin!”** (ez-Zümer 39/30) buyurulduğu üzere Allah Resûlü de âhirete intikâl etmiştir. Şu geçici imtihan yurdunda her mü’minin şüphesiz âhirette kendisini kurtaracak amellere yapışması gerekir. Sevgili Peygamberimiz de sâlih ameller işleyerek bizzat kendisini âhirete hazırladığı gibi etrafındakileri de aynı istikâmette yönlendirmiştir. Yeri gelmiş ehlinin teheccüd namazıyla ilgilenmiş, yeri gelmiş elbiselerinin boyu hususunda İslâmî esasları koymuş, onları dünya malından sakındırıp ibâdetlere, tesbihata yönlendirmiş, gün olmuş yiyecek ve içeceklerinin helâl ve haram olması üzerinde durmuş, hâsılı hayatın her alanında onları Allah’ın dini üzere tutma gayreti göstermiştir.

Bizler de aldatıcı dünyanın alâyişine dalarak ölümü ve âhireti hiçbir zaman unutmamalı, yarın ölecekmiş gibi hem kendimizi hem de âilemizi ebedî hayata hazırlamalıyız. Muhammed Es’ad Efendi, bir tahmîsinde bunu ne güzel ifâde etmiştir:

Câhınla sakın Hâlık-ı âgâhı unutma

Bağla kemer-i hizmeti Allâh’ı unutma

Aldanma şu tahta sonraki çâhı unutma

Ey gâfil uyan rihlet-i nâ-gâhı unutma

Yol korkuludur korkusu çok râhı unutma

“Câh ve makam hırsına kapılarak her şeyi bilen Yaratıcı’yı unutma!

Hizmet kemerini bağla Allâh'ı unutma.

Şu dünya hayatına aldanıp sonundaki kuyuyu yani mezarı unutma.

Ey gâfil kendine gel ve ânî göçü yani birden bire gelen ölümü unutma

Yol yani ölüm ve sonrası korkuludur, bu çok korkulu yolu unutma.”

C. PEYGAMBERİMİZİN HİZMETÇİLERİNE MUAMELESİ

“Kişinin, nefsine, âilesine, çocuğuna ve hizmetçisine yapmış olduğu harcamalar sadakadır.”

İbn-i Mâce, Ticârât, 1

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- kendisine hizmet eden kimseleri diğer insanlar gibi Allah'ın bir kulu olarak kabul etmiş ve onlara hüsn-i muâmelede bulunmuştur. İnsan olma açısından efendi ile hizmetçi arasında hiçbir fark görmemiştir. Öncelikle hizmetçilere yapılan hitapları tashih etmiş ve insanlığın şâhit olmadığı bir mürüvvet ve asâlet örneği sergilemiştir. (Buhârî, İtk, 17) Bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Hiç kimse «kulum», «câriyem» demesin. Bilakis «oğlum», «kızım», «yavrum» desin!” (Müslim, Elfaz, 15)

Fahr-i Kâinât Efendimiz'in, her zaman ezilen ve hakâretlere mâruz kalan bu insanlara “oğlum”, “kızım”, “yavrum” diye hitap etmesi, özellikle o devirde pek çok insanın aklının alamayacağı büyük bir iltifattır.

Allah Resûlü'nün bu irşâdından sonra hizmetçilerin nasıl bir hayata kavuştuklarını görmek için Asr-ı Saâdet'e kısaca bakmak yeterlidir. Ashâb-ı kiram hizmetçilerine yediklerinden yedirir, giydiklerinden giydirir, ağır yük taşıtmaz, zor iş vermez ve onları kardeş telâkki ederlerdi. (Buhârî, İmân, 22) Çünkü örnek aldıkları Allah Resûlü onlara şu tavsiyelerde bulunmuştu:

“Birinize hizmetçisi yemeğini getirince, onu beraber yemek üzere sofrasına oturtmayacaksa, hiç olmazsa bir iki lokma veya yiyecek bir iki şey versin. Zira yemeğin hararetini ve zahmetini o çekmiştir.” (Buhârî, Et'ime, 55; Tirmizî, Et'ime, 44)

“Kişinin, nefsine, âilesine, çocuğuna ve hizmetçisine yapmış olduğu harcamalar sadakadır.” (İbn-i Mâce, Ticârât, 1)

Âlemlere rahmet olan Peygamberimiz sâyesinde hizmetçiler, efendilerinin kardeşleri oldular; daha önceden hiç kıymet verilmeyen insânî duyguları nazar-ı dikkate alındı, fikirleri değer kazandı, sevgi ve şefkâte mazhar oldular. Nitekim Ma'rûr bin Süveyd şöyle demiştir:

“Ben, Ebû Zer -radiyallahu anh-'ı üzerinde değerli bir elbise ile gördüm.

Aynı elbiseden kölesinin üzerinde de vardı.” (Müslim, Eymân, 40)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e uzun bir müddet hizmet eden Enes -radiyallahu anh-, onun kendisine olan muâmelesinden bahsettiği bir rivâyette şöyle demiştir:

“Ben Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in ellerinden daha yumuşak ne bir atlasa ne de bir ipeğe dokundum. Allâh Resûlü’nün kokusundan daha hoş bir râyiha koklamadım. Resûlullah’a tam on yıl hizmet ettim.⁷¹ Bana bir defa bile “öf!” demedi. Yaptığım bir şeyden dolayı «Niye böyle yaptın?» demediği gibi, yapmadığım bir şey sebebiyle «Şöyle yapsan olmaz mıydı?» da demedi.” (Buhârî, Savm, 53; Müslim, Fezâil, 52, 82)

Âişe -radiyallahu anhâ-, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in, Allah yolunda savaş hâli dışında, ne bir kadına ne bir hizmetçiye, kısacası hiçbir kimseye el kaldırmadığını bildirmiştir. (Müslim, Fezâil, 79)

Fahr-i Kâinât Efendimiz bu merhametinin bir tezâhürü olarak hizmetçilere beddua etmeyi yasaklamış ve:

“Dileklerin kabul edildiği zamana denk gelir de Allah bedduanızı kabul ediverir” buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Vitir 27)

Her insan hata yapabilir. Ancak mühim olan hatayı anlayıp ondan rücû etmektir. Cenâb-ı Hak kullarının her türlü günâhını, tevbe ettikleri takdirde affetmektedir. İnsanlar da Allah Teâlâ’nın Ğaffâr ismiyle ahlâklanarak işlenen hataları affetme yoluna gitmeli, böylece kendileri de Hak katında affa lââyık hâle gelmelidir. Bu hakikatlerden hareketle Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- hizmet eden insanları devamlı olarak affetmeyi tavsiye etmiş, böylece onları hayra yönlendirmeyi hedeflemiştir. Nitekim kendisine gelerek “hizmetçinin kusurlarını ne kadar affedelim” diye soran kimseye:

“– Onu her gün yetmiş defa affet!” cevabını vermiştir. (Ebû Dâvûd, Edeb, 123-124)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- hizmetçilerini affettiği gibi onlara lütuflarda bulunmayı da ihmal etmezdi. Başından geçen şu hâdiseyi nakleden Efendimiz’in hizmetkârı Ebû Firâs’a ne kadar gıpta edilse azdır:

Peygamberimiz ile birlikte gecelerdim. Abdest suyunu ve öteki ihtiyaçlarını ona getirirdim. Buna karşılık bir keresinde bana:

⁷¹ Enes -radiyallahu anh-’ın sâhip olduğu bu imtiyaza insanlar pek gıpta etmişlerdir. Bir defasında talebesi Sâbit el-Bünânî ona:

– Resûlullah’ın ellerini kendi ellerinle tutup ona dokundun mu? diye sormuştu.

Enes:

– Evet, tuttum, deyince,

– Ver ellerini de onları öpeyim, demişti. (İbn-i Hanbel, III, 111)

“– *Dile* (benden ne dilersen)” buyurdu.

Ben:

– Cennette seninle beraber olmayı isterim, dedim.

Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– *Başka bir şey istesen olmaz mı?*” buyurdu.

Ben:

– Benim dileğim bundan ibarettir, dedim.

Allâh Resûlü -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– *Öyleyse çok namaz kılıp secde ederek, kendin için bana yardımcı ol!*” buyurdu. (Müslim, Salât, 226)

Yine bir keresinde Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, hizmetlerinden memnun kaldığı Enes’e ikramda bulunmak istemiş ve kendisine duada bulunmuştu. Bunu bize nakleden Ebu’l-Âliye, Efendimiz’in duâsının bereketini ifâde sadedinde şöyle demektedir:

“Enes’in bir bahçesi vardı, yılda iki sefer meyve verirdi. Bahçede bir reyhanı vardı, ondan misk kokusu gelirdi.” (Tirmizî, Menakıb, 45)

Efendimiz -aleyhisselâm-’ın muâmelesinden hizmetçilerinin ne kadar memnun kaldıklarını göstermesi açısından şu rivâyet oldukça dikkat çekicidir:

Sefîne -radiyallahu anh- anlatıyor:

Ben Hz. Ümmü Seleme’nin kölesi idim. Birgün bana:

– Seni âzad ediyorum, ancak hayatta kaldığın müddetçe Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-’e hizmet etmeni şart koyuyorum, dedi.

Ben de:

“–Sen bu şartı koşmasan da zâten ben yaşadığım müddetçe Resûlullah (s.a.v)’den ayrılacak değilim!” dedim.

Beni bu şartla âzad etti. (Ebû Dâvûd, İtk, 3/3932; İbn-i Mâce, İtk, 6; Hâkim, II, 232/2849)

Sefîne -radiyallahu anh-, bu sözleriyle Resûlullâh’a hizmet etmenin kölelik değil gerçek hürriyet olduğunu bildirmiştir.

Fahr-i Kâinât Efendimiz'den insanlık dersi alan ashâb-ı kiram, kendi hayatlarını onun örnekliğine yaklaştırmak için gayret etmişler ve büyük ölçüde muvaffak olmuşlardır. Muâviye bin Süveyd anlatıyor:

Âzadlımıza bir tokat attım ve kaçtım. Sonra öğleden az önce döndüm, babamın arkasında namaz kıldım. Babam âzadlıyı da beni de çağırdı. Sonra hizmetçiye:

– Misilleme yap! dedi, hizmetçi ise beni affetti. (Müslim, Eymân, 31; Tirmizî, Nüzûr, 15; Ebû Dâvud, Edeb, 123-124)

İslâm'ın bu tavrı sahabe dönemi itibariyle hizmetçi ve köle kökenli kimse-lerden nice âlimlerin yetişmesine yol açmıştır. Ashab-ı kiram onlara ilim tahsil ettirerek kıyamete kadar gelecek insanları aydınlatan birer meşâle olmalarını sağlamışlardır. Mesela İkrime, Nâfî, Mücâhid, Hasan el-Basrî ve İbn-i Sîrin gibi tâbiîn döneminin meşhur âlimleri bunlardandır.

Netîce itibariyle bize düşen Allah Resûlü gibi kendi işimizi bizzat kendimiz yapmak, birilerinin hizmetine muhtaç olduğumuz zaman da Fahr-i Kâinât Efendimiz'in bu yoldaki sünnetine sıkı sıkıya sarılmaktır. Zirâ o es-Sâdıkul-masdûk olarak hep hakikatleri söylemiş ve insan fıtratının îcâbı olan doğruları emretmiştir.

D. PEYGAMBERİMİZİN AKRABALARINA MUAMELESİ

“Rızkının çoğalmasını, ömrünün uzamasını isteyen kimse, akrabasını kollayıp gözetsin.”

Buhârî, Edeb 12

İslâm ahlâk literatüründe akrabalık ilişkilerine riayet veya akrabalık bağı anlamında “sıla-i rahim” tabiri kullanılır. Arapçada sila, bağ; rahim ise akrabalık demektir. Akrabalığın rahim kelimesiyle ifade edilmesi insan oğlunun bir anadan gelmesiyle yakından alâkalıdır. Yani birbirine akraba olan kimseler, bu akrabalığın nereden başladığını, kaç nesildir devam ettiğini öğrenmek için bir araştırma yapsalar, sonunda onun aynı rahimde nihayete erdiğini görürler. Bir başka ifadeyle rahim, akrabalığı sağlayan şeydir. Ayrıca rahim Allah’ın Rahman ve Rahîm isimleriyle aynı kökten türeyen bir kelimedir. Canlı varlıkların yaratılışı ve hayatlarını idame ettirebilmeleri, Allah’ın merhamet sıfatının bir tecellisidir. Hâdiseye bu zaviyeden bakınca eşref-i mahlukât olan insanın fizikî âlemde ilk yaratıldığı ve barındırıldığı yere rahim denmesinin anlamı daha iyi anlaşılacaktır.

Dinimizde insanlar arası ilişkilere ihtimam gösterildiği gibi bilhassa anne babanın ve yakınlardan başlayarak akrabaların ziyaret edilmesi ve her türlü desteğin verilmesi son derece önemli bir prensiptir.

Bir âyet-i kerîmede önce Allah’a ibadet edip O’na hiçbir şeyi ortak koşturmak ardından ana babaya ve akrabaya iyilik yapmak emredilirken (en-Nisâ 4/36) bir başka ayette şöyle buyrulmaktadır:

“Ey insanlar! ... Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde gözetleyicidir.” (en-Nisâ 4/1)

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- de “Allah’a ve âhiret gününe iman eden kimse akrabasına iyilik etsin.” buyurmuş, (Buhârî, Edeb, 85) İslâm’la ilk muhatap olan bir çok kimseye de benzer anlamda emir ve tavsiyelerde bulunmuştur.

Amr bin Abese isimli sahabîden nakledilen uzunca bir hadiste bunun örneğini görmekteyiz. O diyor ki:

Cahiliye dönemindeyken insanların dalâlet üzere olduğunu, hiçbir işe yarayacak harekette bulunmadıklarını biliyordum. Çünkü onlar putlara tapıyorlardı. Derken bir zatın önemli haberler verdiğini duydum. ...Onunla görüşme yolu aradım. Mekke’de kendisine ulaştım ve:

– Sen kimsin, necisin, diye sordum.

“– Peygamberim.” diye cevap verdi.

– Peygamber ne demek, dedim.

“– Beni Allah gönderdi.” dedi.

– Seni hangi vazifeyle gönderdi, diye sordum.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Akrabayı koruyup gözetmek, putları kırmak ve Allah’ın bir olduğunu ilan edip O’na ortak koşulmaması gerektiğini anlatmakla görevlendirdi.” buyurdu. (Müslim, Mûsâfirîn, 294)

Ebû Eyyûb el-Ensârî -radiyallâhu anh-’ın naklettiği rivayete göre Resûlullah’a bir adam gelir ve der ki:

– (Ya Resûlallah) Beni cennete yaklaştıracak ve cehennemden uzaklaştıracak amelin ne olduğunu söyler misin?

Peygamberimiz şöyle buyurur:

“– Allah’a ibadet eder, O’na hiçbir şeyi ortak koşmaz, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, akrabalarına karşı iyi muamelede bulunursun.”

Sorusunun cevabını alan adam geri dönüp giderken Efendimiz yanındaki ashabına:

“– Eğer bunlara sımsıkı sarılırsa cennete girer.” buyurdu. (Müslim, İmân, 14)

Akrabalık ilişkilerinin devamı cenneti kazanma vesilesi sayılırken bu ilişkileri koparmak ve akrabalık hukukuna riayet etmemek de Allah’ın rahmetinden uzak kalmaya sebep olmaktadır.

Ebû Hureyre -radiyallâhu anh-’den rivayet edildiğine göre Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“Allah Teâlâ varlıkları yaratma işini tamamlayınca, akrabalık bağı (rahim) ayağa kalkarak:

– (Huzurunda) bu duruş, akrabalık bağını koparan kimseden sana sığınmanın duruşudur, dedi.

Allah Teâlâ:

– Pekâlâ, seni koruyup gözeteni gözetmeme, seninle ilgisini kesenden rahmetimi kesmeme râzı değil misin, diye sordu.

Akrabalık bağı:

– Elbette, râzıyım, dedi.

Bunun üzerine Allah Teâlâ:

– *Sana bu hak verilmiştir, buyurdu.* (Buhârî, Edeb, 13, Müslim, Birr, 16)

Bu husustaki bir hadis-i kudsî de şu meâldedir:

“Allah Teâlâ buyurur ki: Ben Rahmân’ım. Rahim (akrabalık bağı) var ya, işte onu kendi ismimden bir isim olarak türettim. Ona riâyet edene Ben iyilik ve ihsanda bulunurum. Onu koparanı da lutuf ve merhametimden mahrum bıraktım.” (Ebû Dâvûd, Zekât, 45)

Ebû Hureyre’nin naklettiği bir hadis-i şerif ise akrabayla ilişkisini kesenin hazîn durumunu şöyle belirtmektedir:

“Her Cuma gecesi insanoğlunun amelleri Allah’a arz olunur. Ancak akrabasıyla alâkasını kesen kimsenin amelleri kabul edilmez.” (İbn-i Hanbel, II, 484)

Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, zulüm ve haksızlık edip haddi aşan ile akrabalık ilişkilerini kesen kimseye daha dünyada iken cezasının verileceğini ve bunun da âhiretteki cezaların yerine geçmeyeceğini beyan buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Edeb, 43; Tirmizî, Kıyamet, 57) Ayrıca Efendimiz, akrabalık ilişkilerine riayetin dünyadaki semeresine şöyle işaret etmektedir:

“Rızkının çoğalmasını, ömrünün uzamasını isteyen kimse, akrabasını kollayıp gözet sin.” (Buhârî, Edeb 12, Müslim, Birr, 20, 21)

Akrabalarını ziyaret ettiği hâlde onlardan olumlu muamele görmeyenlerin dahi ilişkilerini kesmemeleri gerekir. Bununla birlikte, yakınları tarafından kendilerine alâka gösterilen kişilerin karşılık vermemeleri durumunda onların büyük bir mesuliyet içinde olduğu unutulmamalıdır. Nitekim Ebû Hureyre -radiyallâhu anh-’den rivayet edildiğine göre bir adam:

– Yâ Resûlallah! Benim akrabam var. Ben kendilerini ziyaret ediyorum, onlar bana gelip gitmiyorlar. Ben onlara iyilik ediyorum, onlar bana kötülük ediyorlar. Ben onlara anlayışlı davranıyorum, onlar bana kaba davranıyorlar, dedi.

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“– Eğer dediğin gibi isen, akrabana sıcak kül yediriyor gibisin. Şayet bu şekilde davranmaya devam edersen, onlara karşı senin yanında Allah Teâlâ’nın görevlendireceği bir yardımcı dâimâ bulunacaktır.” (Müslim, Birr, 22)

Hadis-i şerifte geçen “onlara sıcak kül yediriyor gibisin” ifadesi bir teşbih-tir. Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, akrabasından ilgi gördüğü halde aynı şekilde karşılık vermeyen kimselerin içinde bulunduğu hâli, sıcak kül yiyenin acı ve ıstıraplı hâline benzetmiştir.

Her ne kadar yakınları tarafından karşılık görmese bile kişinin yaptığı iyiliğe devam etmesi gerektiğini Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle belirtmektedir:

“Akrabasının yaptığı iyiliğe aynıyla karşılık veren, onları koruyup gözetmiş sayılmaz. Akrabayı koruyup gözetken adam, kendisiyle ilgiyi kestikleri zaman bile, onlara iyilik etmeye devam edendir.” buyurmuşlardır. (Buhârî, Edeb, 15)

Hatta akrabaları Müslüman olmasa bile kişi, onlarla belli bir hukukunun olduğunu unutmamalıdır. Bir ayet-i kerîmede Müslüman olmayan anne ve babaya Allah’ı inkâr etmek için zorladıkları takdirde itaat edilmemesi emredilmekte, hemen peşinden de **“Onlarla dünyada iyi geçin!”** buyrulmaktadır. (Lokman 31/15)

Hz. Ebû Bekir’in kızı Esmâ -radiyallâhu anhümâ- diyor ki, İslâm’ı kabul etmemiş olan annem Resûlullah zamanında yanıma gelmişti. Peygamberimizin görüşünü almak için:

– Annem, beni özleyip gelmiş. Ona ikramda bulunabilir miyim, diye sordum.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Evet, annene iyi davran!” buyurdu. (Buhârî, Hibe, 30; Müslim, Zekât, 50)

Muhtaç durumdaki akrabaya yapılacak iyilik ve yardımların başkalarına yapılacak hayırlardan ecir ve sevap bakımından daha üstün olduğu bilinmelidir. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyuruyor:

“Yoksula verilen sadaka bir, akrabaya verilen ise iki sadaka sevabı yerine geçer: Biri sadaka sevabı, öteki de akrabayı koruyup gözetme sevabıdır.” (Tirmizî, Zekât, 26)

İyiliğin öncelikle akrabaya yapılmasıyla ilgili bir başka rivayeti Enes -radiyallâhu anh- şöyle nakleder:

Medine’de Ensâr arasında en fazla hurmalığı bulunan Ebû Talha idi. Ebû Talha’nın en sevdiği malı da Mescid-i Nebvî’nin karşısındaki Beyruhâ adlı hurma bahçesiydi. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu bahçeye girer ve oradaki tatlı sudan içerdi.

Enes sözüne devamla der ki: **“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça, gerçek iyiliğe (asla) eremezsiniz”** (Âl-i İmrân 3/92) âyet-i kerîmesi nâzil olunca, Ebû Talha, Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yanına geldi ve:

– Yâ Resûlallah! Cenâb-ı Hak sana **“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça, gerçek iyiliğe (asla) eremezsiniz”** âyetini gönderdi. En sevdiğim malım Beyruhâ adlı bahçedir. Onu Allah rızası için infak ediyorum. Allah’tan

onun sevabını ve benim için âhiret azığı olmasını dilerim. Beyruhâ'yı Allah'ın sana göstereceği şekilde kullan, dedi.

Bunun üzerine Nebiyy-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“– *Âferin sana! Kârlı mal dediğin işte budur! Seni duydum Ebû Talha. Onu akrabalarına vermeni uygun görüyorum.*”

Ebû Talha:

– Öyle yapayım, yâ Resûlallah, dedi ve bahçeyi amcasının oğulları ve diğer akrabaları arasında taksim etti. (Buhârî, Vekâlet, 14; Müslim, Zekât, 42)

Diğer taraftan fakir ve güçsüz iken hayır ve hasenattan bahsedip de zengin ve güçlü duruma yükselince başka türlü davranmak Müslümana yakışmaz. İhtiyaç içindeki akrabalara iyilik her durumda düşünülmeli ve yapılmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm bu vasıftaki kişileri şu çarpıcı üslûbuyla yermektedir:

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ
فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّى أَبْصَارَهُمْ

“(Ey münafıklar!) Siz iş başına geçecek olursanız, yeryüzünde fesat çıkarır, akrabalarla ilginizi kesersiniz, değil mi? İşte Allah'ın lânete uğrattığı, kulaklarını sağır, gözlerini kör ettiği kimseler bunlardır.” (Muhammed 47/22, 23)

Akrabalık ilişkilerinin nasıl sağlanacağı hususu kişilerin konumlarına göre değişir. Mesela yakınlarla karşı tatlı sözlü, güler yüzlü olmak, selâmlaşmak, hâl hatır sormak, ziyaret etmek, mektuplaşmak, elden geldiği kadar onların sevinçlerine ve hüznlerine ortak olmak, hediyeleşmek, ikramda bulunmak ve gerektiğinde maddî destek sağlamak iyi ilişkilerin bir gereğidir.

Emir ve tavsiyeleriyle sıla-i rahimin önemine vurgu yapan Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- aynı zamanda kendi hayatında, uzak yakın demeden bütün akrabalarıyla irtibatını sürdürmüştür. Bilindiği gibi Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- kendisi dünyaya gelmeden evvel babasını, altı yaşında iken de annesini kaybetmişti. Dolayısıyla o, önce dedesi daha sonra da amcası Ebû Tâlib'in yanında büyümüş, bu esnada amcasının eşi Fâtıma Hanım, Efendimize kendi çocuğu gibi bakmış, bazen çocuklarından bile üstün tutmuştur. Müslüman olup Medine'ye hicret eden bu hanım sahabi vefat ettiğinde Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- çok üzülmüş ve “*Annem öldü.*” demiştir. Ayrıca onu kendi gömleği ile kefenletmiş, hatta kabre konulmadan önce bir müddet kabrine uzanıp yatmıştır.

Sahâbîler:

– Ya Resûlallah Fâtıma için yaptığını başka hiç kimseye yapmadın, dediklerinde;

Efendimiz şu cevabı vermiştir:

“– *Ebû Tâlib’ten sonra bana, ondan daha çok iyilik eden birisi yoktur. Gömleğimi ona cennet hulleleri giydirilsin diye giydirttim. Kabir hâli kendisine kolay gelsin diye de kabrine uzandım.*” (Yakûbî, II, 14; İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 1891)

Peygamberimiz Hudeybiye umresi için Mekke’ye giderken Ebva’ya uğramış, burada bulunan annesinin kabrini ziyaret etmişti. Kabri eliyle düzeltmiş, bir taraftan da ağlamıştı. Niçin ağladığı sorulunca da:

“*Annemin bana olan şefkat ve merhametini hatırladım da bu sebeple ağladım.*” buyurmuştu. (İbn-i S’ad, *Tabakât*, I, 116, 117)

Efendimiz, Ebvâ köyünde kendisiyle beraber annesinin ölümünü gören dadısı Habeşli Ümmü Eymen’i de zaman zaman evinde ziyaret eder, onun hakkında:

“*Annemden sonra benim annemdir.*” derdi. (İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-gâbe*, VII, 303)

Peygamberimiz amcası Ebû Tâlib’in Müslüman olmasını çok istemişti. Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- onun vefatı esnasında, “*Amcacığım ‘Lâ ilahe illâllah’ de ki kıyamet gününde senin lehine şehadette bulunayım.*” buyurmuş, fakat ona İslâm nasip olmamıştı. Öyle ki Efendimiz’in, çok sevdiği ve daima yardımını gördüğü amcasının hidayeti için aşırı gayret göstermesi üzerine şu ayet nazil olmuştu:

“Resûlüm! Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin. Bilâkis Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete erecek olanları en iyi O bilir.” (Kasas 28/56) (Müslim, *İmân*, 41, 42)

Diğer amcası Abbas -radiyallahu anh- ile ilgili şu haber de dikkat çekicidir:

Bir gün Abbas -radiyallahu anh- öfkeli bir hâlde Hz. Peygamber’in yanına gelir.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Seni öfkeliendiren nedir?*” diye sorar.

Hiz. Abbas:

– Kureş’in bizimle alıp veremediği nedir? Kendi aralarında birbirlerine karşı güler yüzlü davranırlar, bizimle karşılaştıklarında surat asarlar, der.

Bu duruma Hz. Peygamber de öfkelenir. Öyle ki öfkeden yüzü kızarır ve şöyle buyurur:

“Nefsimi elinde tutan Zat-ı Zü’l-Celâl’e yemin olsun ki Allah ve Resûlü için sevmediğiniz sürece hiç birinizin kalbine iman girmez.” Sonra devamla der ki:

“Ey insanlar, her kim amcama eziyet ederse mutlaka bana eziyet etmiş olur. Zira kişinin amcası babası yerindedir.” (Tirmizî, Fiten, 28)

İbn-i Abbas -radıyallâhu anhuma- anlatıyor:

Resûlullah birgün (babam) Abbas’a dedi ki:

“– Amcacığım, sen ve oğlun Pazartesi sabahı bana gelin, sizlere dua edeyim. Allah bu dua bereketiyle sana ve oğluna hayırlar versin.”

Babamla birlikte Resûlullah’a gittik. Bize birer elbise giydirdi ve şöyle dua buyurdu:

“Allah’ım! Abbas’ı ve oğlunu zâhir ve batın hiçbir günahın hâriç kalmayacağı mağfiretinle bağışla. Allah’ım! Onu çocuğu sebebiyle muhafaza buyur.” (Tirmizî, Menakıb, 28)

Yine Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- süt annesi Halime’ye de iyi davranmış, o yanına gelince çok sevinmiş, sırtındaki ridasını yere sererek onu üzerine oturtmuş ve “Anneciğim, anneciğim!” diye hitap etmiştir. (İbn Sa’d, I, 113, 114)

Benzer bir olay Âmir bin Vâsıla -radıyallahu anh- tarafından şöyle anlatılır:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i Cîrane denen yerde et taksim ederken gördüm. Ben, o zaman çocuktum ve kesilen develerin kemiklerini taşıyordum. O anda bir kadın gelip Hz. Peygamber’e yaklaştı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- hırkasını yere serdi. Kadın onun üzerine oturdu.

Ben:

– Bu kimdir, diye sordum.

– Süt annesidir, dediler. (Ebû Dâvûd, Edeb, 119, 120)

Bir başka rivayete göre, henüz Mekke döneminde iken sütannesi Halime yanına gelmiş, Peygamberimize kıtlık ve kuraklıktan şikayet etmişti. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- ona kırk koyun ve yiyecek yüklü bir deve vererek memleketine göndermişti. (İbn Sa’d, I, 113, 114)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- doğduğu zaman kendisine sadece bir kaç gün süt emzirmiş olan Süveybe Hanıma da benzer ilgiyi göstermiştir. Mekke’de iken hem Efendimiz hem de Hz. Hatice ona iyilik ve ikramda bulunurdu. Hicrettten sonra da ona zaman zaman yiyecek ve giyecek göndermiş, bu ilgi-

sini ölümüne kadar devam ettirmiştir. Hatta vefatından sonra bir yakını olup olmadığını araştırmış, neticede kimsesi kalmadığını tespit etmiştir. (İbn Sa'd, I, 108, 109)

Tâif gazvesinden sonra Hevâzin kabilesinden çok sayıda kimse ele geçirilmişti. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-, esirler arasında bulunan süt hala ve süt teyzeleri hatırına öncelikle kendisinin ve Abdulmuttalip oğullarının payına düşen esirleri serbest bırakmış, ardından da diğer ashab-ı kirâm hisselerine düşen esirleri fidye almaksızın salıvermişlerdi. (İbn Hişâm, IV, 135)

Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- çok uzak akrabaları bile yad etmekten geri kalmamış insanlar arası münasebetlerde bu durumun önemine daima vurgu yapmıştır. Ebû Zer -radiyallâhu anh-'den rivayet edildiğine göre Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- birgün ashabına şöyle hitab etti:

“Siz kırât denen bir ölçü biriminin kullanıldığı Mısır’ı fethedeceksiniz. Oranın halkına iyi davranmanızı tavsiye ediyorum; vasiyetimi tutunuz. Zira onlarla bir ahid ve emânımız, bir de akrabalık bağımız vardır.” (Müslim, Fezâilü’s-sahâbe, 226)

Bir diğer kayda göre de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*“... **Onlarla** ahid ve emân görevi ve hısımlık bağı vardır.”* (Müslim, Fezâilü’s-sahâbe, 227)

Bilindiği üzere, Peygamber Efendimiz’in soyu Hz. İsmâil’e dayanmaktadır. Hz. İsmâil’in annesi Hz. Hâcer Mısırlı olduğu için Efendimiz Mısırlıları akraba saymakta, böylece kendisini onlarla ahid yapmış ve kendilerine emân vermiş kabul etmekte, dolayısıyla Mısır fethedildiği zaman halkına iyi davranılmasını tavsiye etmektedir.

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in Mısırlılarla olan ikinci yakınlığı ise hısımlık bağıdır. Hatırlanacağı gibi Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-, hicretin yedinci yılında devrin bazı hükümdarlarını İslâm’a dâvet ederken İskenderiye Mukavkısı’na da bir mektup göndermişti. Mukavkıs İslâmiyet’i kabul etmemekle beraber Resûl-i Ekrem’e bazı hediyeler göndermişti. Hediyeler arasında bulunan Mâriye isimli cariye ile Peygamberimiz evlenmiş, bu evlilikten oğlu İbrahim dünyaya gelmişti. Böylece Resûlullah ile Mısırlılar arasında, dededen gelen akrabalık bağından sonra bir de hısımlık bağı oluşmuştu.

Hâsılı Hz. Peygamber’in sünnetinde, her hâlükârda uzak veya yakın akrabaya değer verilmesi, akrabalık bağının korunup yaşatılması teşvik ve telkin edilmektedir. Ne acıdır ki bizler bugün iki göbek sonraki akrabamızı unutmuş durumdayız. Meselâ dedemizin amcasının oğlu, ninemizin kardeşinin kızı dendiği zaman, aramızda hiçbir bağ kalmamış gibi düşünebiliyoruz. Ne onlara gitmeyi, ne de onların bize gelmesini istiyoruz. Bilhassa şehirlere doğru yaklaştıkça akraba ilişkilerinin zayıfladığını, hatta kaybolma noktasına geldiğini görmekteyiz. Bunun en

önemli sebebi, modern dünyanın bizlere sunduğu hayat tarzının sonucu kendi değerlerimizden uzaklaşmamızdır. Hâlbuki bizim kültürümüzde akrabalar insanın ilk tanıdığı, sevdiği, insanî münasebetlerini geliştirdiği, şirin ve sıcak bakışlardan oluşan çevresidir. Bu çevreyi oluşturan bağlar ise tesbih tanelerini bir araya getiren ipliğe benzerler. Söz konusu ipliği koparmak uygun olmadığı gibi kuvvetlendirmek de Müslümanlığımızın gereğidir.

E. PEYGAMBERİMİZİN KOMŞULARINA MUAMELESİ

**“Yanıbaşında komşusu açken kendisi
tok yatan kimse hakiki mü’min değildir.”**

Hâkim, II, 15

Bilindiği üzere âilemizden sonra en yakın içtimâî çevremizi komşularımız meydana getirir. Onlarla bütün hayatımız boyunca yanyana yaşarız. Büyük küçük pek çok ihtiyacımız için komşularımıza koşarız. Hayatımızın acı ve tatlı hatıralarını onlarla paylaşıyoruz. Bu sebeple dinimiz komşuluk ilişkilerine son derece önem vermiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’a imanı emreden ve şirki yasaklayan ifadelerin hemen ardından ana baba ve akrabaların yanısıra, yakın ve uzak komşuya da iyilik yapmak emredilmektedir. (en-Nisâ 4/36)

Hadîs-i şeriflerde komşuluk ilişkileri ve komşu haklarının önemine dâir belli başlı prensipler sunulmuştur. Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyuruyor ki:

“Cebrâîl bana komşuya iyilik etmeyi o kadar tavsiye etti ki neredeyse komşuyu komşuya mirasçı kılacak zannettim.” (Buhârî, Edeb, 28; Müslim, Birr, 140, 141)

Fahr-i Kâinat -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu beyanlarıyla komşuluk hakkının, birbirlerine varis olabilecek yakın akraba hakkı kadar ehemmiyet arzettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla akrabalar arasındaki ilginin benzeri komşular arasında da bulunmalıdır. Hatta komşunun başka bir dinden olması bile bu prensibi değiştirmez. Bir rivayete göre üzerimizdeki haklarına göre komşular üç kısma ayrılmaktadır:

Gayr-i müslim komşular: Bunların sadece komşuluk hakkı vardır.

Müslüman komşular: Bunların hem komşuluk, hem de din kardeşliği hakkı vardır.

Akraba ve Müslüman olan komşular: Bunların komşuluk, din kardeşliği ve akrabalık hakkı vardır. (Heysemî, VIII, 164)

Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ahabını komşuluk münasebetleri hususunda daima uyarır, onlara bu konudaki edep kaidelerini detaylı bir şekilde öğretirdi. Ebû Zer -radıyallahu anı- diyor ki:

Dostum Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bana şöyle vasiyet etti:

“Çorba pişirdiğin zaman suyunu çok koy. Sonra da komşularını gözden geçir ve gerekli gördüklerine güzel bir şekilde takdim et!” (Müslim, Birr, 143)

Bu hadîs-i şerifte yemeklerin en sâdesi olan çorbadan bahsedilmesi mecâzîdir. Hiçbir şeyin olmasa, sadece çorban bulunsa bile, komşularına ondan bir pay ayır, denmek istenmiştir. Ayrıca bilhassa varlıklı kimseler, evlerinde bolca bulunan ama fakir komşularının tadamadığı yiyeceklerden onlara ikram etmesini bilmelidirler.

Öte yandan çorbanın suyunu çok koymak ifadesinde ince bir mana daha vardır: Çorbaya fazladan su katıldığı zaman, nefâseti büyük ölçüde kaybolur. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu sözüyle âdetâ; etrafındaki yoksulların karnı açken senin ağız tadı, damak zevki araman uygun olmaz, sen mü'minsin, zevk peşinde koşacak adam değilsin, açları, yoksulları gözetmelisin demektedir. Nitekim Resûl-i Ekrem bir başka hadis-i şeriflerinde:

لَيْسَ بِالْمُؤْمِنِ الَّذِي يَبِيتُ شَبَعَانًا وَجَارُهُ جَائِعٌ إِلَى جَنْبِهِ

“Yanıbaşında komşusu açken kendisi tok yatan kimse mü'min değildir.” buyurmuştur. (Hâkim, II, 15)

Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- basit bir şey dahi olsa komşuların birbirlerine ikramda bulunmaları gerektiğini ifade sadedinde hanım sahabîlere şöyle seslenmiştir:

“Ey Müslüman kadınlar! Komşu hanımlar birbirlerine ikramda bulunmayı küçümseme! İkram edilen şey bir koyun paçası bile olsa!..” (Buhârî, Edeb 30; Müslim, Zekât, 90)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- Müslüman hanımlara, ikram edilecek şeyin son derece sade olsa bile “Canım bundan da hediye mi olurmuş!” diye düşünmeden komşuya göndermelerini tavsiye etmektedir. Zira “**el-Cûd mine'l-mevcûd**: cömertlik elde olandan yapılır” denilmiştir. “Çam sakızı, çoban armağanı” atasözümüz de bu manayı ne güzel ifade eder.

İkram edilen komşunun da kendisine takdim edilen şeyi küçük görmemesi, büyük bir minnettarlık içinde kabul etmesi lâzımdır. Basit gibi gözükken bu tavrın bir ibadet hüviyetine sahip olduğu unutulmamalı, Peygamberimizin komşuya iyi-

likle ilgili emir ve tavsiyeleri hatırlanarak, niyetler ona göre tashih edilmelidir. Nitekim onu takip eden ashabı hep bu doğrultuda hareket etmeye çalışmıştır.

Sahabeden Abdullah bin Amr bir koyun kestirmişti. Ailesine:

– Yahudi komşumuza verdin mi? Yahudi komşumuza verdin mi? diye telaşla sordu ve sonra, “Ben Hz. Peygamber’den şöyle işittim” diyerek Cebrâîl’in Resûlullah’a komşuya iyilik hususunda sürekli tavsiyede bulunduğu dair hadisi nakletti. (Ebû Dâvûd, Edeb, 122, 123; Tirmizî, Birr, 28)

Yine rivayete göre ashaptan birine bir koyun başı tasadduk edilmiş, o da;

– Kardeşim falan ve ailesi buna bizden daha fazla muhtaçtır, deyip komşusuna göndermişti. Ancak komşusu da ihtiyaç içinde olduğunu düşündüğü bir başka komşuya vermiş, derken koyun başı bu şekilde tam yedi ev dolaşmış ve nihâyet ilk sahâbîye dönüp gelmişti. (Hâkim, II, 526)

Komşuluk hukukunun ciddiyetini çok iyi kavrayan mü’minlerin annesi Hz. Aişe, iki komşusundan hangisine öncelikle hediye vermesi gerektiğini Peygamberimize sormuş, Efendimiz:

“– *Kapısı sana daha yakın olana ver.*” buyurmuştur. (Buhârî, Edeb, 32)

Hediye verirken veya herhangi bir ikramda bulunurken kapısı daha yakın olanın gözetilmesinin sebebi şudur: Komşunun durumunu en iyi onlar bilir. Komşunun mutfağında pişen şeylerin kokusunu herkesten önce onlar alır. Dolayısıyla kapı bir komşuların birbirlerinin haklarına riayet etmelerinin özel bir önemi vardır.

İnsanoğlu bir kısım ihtiyaçlarını kendi gayretiyle karşılar bir kısmını da komşuluk münasebetleri sayesinde temin etmektedir. Bu çerçevede “Komşu komşunun külüne muhtaçtır.” sözü ne kadar anlamlıdır. Allah Teâlâ, cimrilik ederek komşular arasında alınıp verilmesi âdet olan kapkacağı bile vermek istemeyen ve başkalarına da engel olan kimselere **“Yazıklar olsun”** (el-Mâûn, 107/4-7) şeklinde târizde bulunmuştur.⁷² (Râzî, XXXII, 108)

Komşuluk ilişkileriyle ilgili belli başlı hususlara, bir hadis-i şerifte şöyle dikkat çekilmektedir:

1) Borç veya ödünç bir şey isteyince vermek,

2) Darda kaldığında yardımına koşmak,

⁷²

Şurası da bilinmelidir ki bu nevi ihtiyaçlar ödünç alma yoluyla temin edilirken haber vermeden alınamayacağı gibi alınan şeyin mülkiyete geçirilmesi de doğru değildir. Bu hem Allah Teâlâ’nın **“Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyiniz.”** (en-Nisâ 4/29) emrine hem de Resûlullah’ın sünnetine aykırıdır. Zira Nebi -sallallâhu aleyhi ve sellem- ödünç olarak aldığı tabağı kaybedince onu sâhibine tazmin etmiştir. (Tirmizî, Ahkâm, 23) Kırılan yahut zayi edilen bir eşyanın sahibi dilerse ödetmeyebilir. Bununla beraber âriyet olan (geri verilmek üzere alınan) şeylerin itina ile kullanılması, zamanında iade edilmesi, zayi edildiğinde ödemesi komşuluk ilişkilerini olumlu olarak etkileyeceği gibi, aksi bir durumun da menfi tesire sebep olacağı muhakkaktır.

- 3) Maddî sıkıntıya düşünce gözetip kollamak, □
- 4) Mutlu günlerinde sevincine, kederli günlerinde üzüntüsüne ortak olmak,
- 5) Kokusu komşunun evine gidecek bir yemek yapınca ona da bir miktar ikram etmek,
- 6) İzni olmadan evinin önünü kapatacak şekilde bina yapmamak,
- 7) Hastalanınca ziyaret etmek,
- 8) Ölünce kabre götürüp defnetmek. (Heysemî, VIII, 165)

Hiç şüphesiz Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bu tavsiyeleri komşuluk ilişkilerinde oldukça kuşatıcı bir çerçeve çizmekle birlikte komşunun komşusu üzerindeki bütün haklarını saymayı değil, belki önemli olanlarına işaret etmeyi amaçlamaktadır. Bu itibarla bir Müslümanın din ve dindarlık farkı, kültür ve bölge farkı gözetmeksizin bütün komşularıyla iyi ilişkiler içinde olması, İslâm'ın yardımlaşma, dayanışma, zarar vermeme ve küs durmama ilkeleri doğrultusunda hareket etmesi gerekir.

Ebû Hureyre -radiyallahu anh-'den nakledildiğine göre bir adam Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e:

– Ey Allah'ın Resûlü! Falan kadının nâfile olarak çok namaz kıldığından, çok sadaka verdiğiinden, çok oruç tuttuğundan, ancak diliyle komşusuna eziyet ettiğiinden söz ediliyor, (ne buyurursunuz) dedi.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *O cehennemde olacaktır.*” buyurdu.

Adam tekrar dedi ki:

– Ey Allah'ın Resûlü! Bir kadının da nâfile olarak az oruç tuttuğundan, az namaz kıldığından, az sadaka verdiğiinden, sadece yağsız peynir (keş) gibi şeylerden tasadduk ettiğiinden, ancak diliyle komşusunu rahatsız etmediğinden söz ediliyor (bunun hakkında ne dersiniz?)

Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *O da cennette olacaktır.*” buyurdu. (İbn-i Hanbel, II, 440)

Komşularla iyi münasebetler içinde bulunmak, söz ve davranışlarla onlara zarar vermemek imanın bir gereğidir. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“*Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse komşusuna ikramda bulunsun...*” (Müslim, İmân 74)

“Allah’a ve âhiret gününe iman eden kimse komşusunu rahatsız etmesin...” buyuruyor. (Buhârî, Rikak 23; Müslim, İmân, 75)

Ebû Hureyre -radiyallahu anh-’ın naklettiği bir hadis-i şerife göre birgün Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Vallâhi imân etmiş olmaz. Vallâhi imân etmiş olmaz. Vallâhi imân etmiş olmaz.” buyurmuştu.

Sahabîler:

– Kim imân etmiş olmaz, yâ Resûlallah, diye sordular.

“– Yapacağı fenalıklardan komşusu emniyette olmayan kimse!” buyurdu. (Buhârî, Edeb, 29)

Bir başka rivayette ise Efendimiz:

“Yapacağı fenalıklardan komşusu güven içinde olmayan kimse cennete giremez.” buyurmuştur. (Müslim, İmân, 73)

Görüldüğü gibi Müslüman, imanı gereği maddî veya manevî açıdan daima komşusuyla yardımlaşma ve dayanışma içinde bulunarak ona emniyet telkin etmelidir. Fakat günümüzde aynı apartmanda yaşadıkları hâlde, yardımlaşma ve dayanışma bir tarafa, birbirleriyle tanışmayan, selâmlaşmayan insanlar mevcuttur. Hâlbuki Müslümanların elden geldiğince komşularıyla tanışmaya gayret etmeleri lâzımdır. En azından komşuluk ilişkilerinde olumsuz tutumlardan kaçınmak mümkündür. Meselâ evde bağırarak konuşmak, televizyon, teyp vb. gibi cihazların sesini yükselterek komşuları rahatsız edecek her türlü davranıştan uzak durmak gerekir.

Gerçek Müslüman, komşusunun evine, bahçesine, malına mülküne zarar vermediği gibi onunla ilgili sırları, ayıp ve kusurları da örtmesini bilmelidir. Komşunun ırz ve namusuna göz dikmek, zaten hakiki mü’min için düşünülemez bir durumdur.

Hasılı çevresindeki insanlarla iyi komşuluk münasebetleri gerçekleştirmek her Müslümanın vazifesidir. Ancak komşularına karşı sorumsuz davranan, onları rahatsız eden kimseler de bulunabilir. Bu tür insanlara sabır ve tahammül göstermek, duruma göre munasip bir dille uyarmak, hatta onlara da iyilik yapmak ve ıslahları için dua etmek gerekir. Bu sayede umulmadık dostluklar elde edilebilir. Kendisine faziletli amellerden bahsetmesini isteyen Ukbe bin Âmir’e Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Seninle ilgisini kesenle sen ilgini kesme! Sana vermeyene sen ver, sana kötülük edenle sen başışla!” tavsiyesinde bulunmuştur. (İbn-i Hanbel, IV, 148)

F. PEYGAMBERİMİZİN MİSAFİRLERİNE MUAMELESİ

“Allah’a ve âhiret gününe iman eden

kimse misafirine ikram etsin!”

Buhârî, Edeb, 85

Türkçemizde yolculuk, davet veya ziyaret sebebiyle, birinin evine uğrayarak hâne halkından olmadığı hâlde geçici bir süre burada ağırlanan kimseye misafir denir.

Misafire ikram dinimizin belirlemiş olduğu ahlâkî düsturlardan biridir. Kur’ân-ı Kerîm, İbrahim -aleyhisselâm-’ın hiç tanımadığı müsafirlerine ikramda bulunuşunu teferruatlı bir şekilde anlatmakta ve bu hususta onu örnek almamız gerektiğine şöyle dikkat çekmektedir:

“İbrahim’in ikram edilen misafirlerinin haberi sana geldi mi? Onlar İbrahim’in yanına girmişler «selâm!» demişlerdi. İbrahim de onlara; «selâm size» diye mukabelede bulunmuştu. İçinden de: «Bunlar yabancı kimseler» diye geçirmişti. Hemen sezdirmeden ailesinin yanına giderek semiz bir dana kebabı getirmiş, önlerine sürmüş ve «(Buyurun) yemez misiniz?» demişti.” (ez-Zâriyât, 51/24-27)

İbn-i Abbâs’tan nakledildiğine göre İbrâhim -aleyhisselâm-’a gelen bu misafirler Cebrâil ile birlikte İsrâfil ve Mîkâil idi. (Kurtubî, XVII, 44) Misafir ağırlamayı çok seven Hz. İbrâhim ise yakışıklı delikanlılar kıyafetinde gelen konuklarının melek olduklarını önce anlayamamış, onları içeri buyur ettikten sonra bir ara yavaşça dışarı çıkıp karısı Sâre’nin de yardımıyla hemen bir dana kesip kızartmış ve misafirlerine ikram etmişti. Âyetlerin devamından öğrendiğimize göre İbrahim -aleyhisselâm- meleklerin yemeğe el uzatmadığını görünce onlardan şüphelenmiş; onlar da bu azîz Peygamberi daha fazla merakta bırakmamak için kendilerini tanıtmışlardı.

Hız. İbrâhim’in bu davranışı, bize misafire ikrâm usûlünü öğretmektedir. Misafirlerinin selâmını en güzel şekilde alıp onları evine buyur etmesi, yemek hazırlamak için onların yanından yavaşça dışarı çıkması, evindeki en güzel yemeği ikrâm etmesi ve bu ikramı bizzat kendi eliyle yapması örnek alınacak başlıca hususlardır.

وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ

“Allah’a ve âhiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin!” (Buhârî, Edeb, 85; Müslim, İmân, 74) buyuran Peygamberimiz, ayrıca misafire ikramda bulunan bir

ev halkına hayır ve bereketin çok hızlı bir şekilde ulaştığını bildirmiştir. (İbn-i Mâce, Eti‘me, 55) İmkânı bulunduğu halde bu işten içtinap edenleri ise:

“*Misafir ağırlamak istemeyen kimsede hayır yoktur.*” (İbn-i Hanbel, IV, 155) meâlindeki hadisleriyle uyarmıştır.

Bir hadis-i şerifte de yolcunun (misafirin) duası, kabul edilmesi kesin olan dualar arasında zikredilmektedir. (Ebû Dâvûd, Vitr, 29; Tirmizî, Deavât, 47)

Tabî ki dua kelimesinin hem lehte hem de aleyhte olan yakarışları içine aldığı unutulmamalıdır. Yani yurdundan yuvasından uzak, kalbi rikkat halindeki misafir, gördüğü anlayış ve ikram sebebiyle dua ettiğinde veya beklemediği ilgisizlik karşısında bedduada bulunduğu anda, kabul edileceğinde şüphe edilmemelidir. Misafirin gönlünü almak, onu lâyıkiyle ağırlamak gerekir. Aynı şekilde misafir de iyilik ve ikram gördüğü kişiler hakkında güzel dualar yapmakta cimri davranmamalıdır.

Sözlü beyanlarıyla ashâbını misafir ağırlamaya teşvik eden Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, aynı zamanda imkânları nisbetinde misafirlerine izzet ü ikramda bulunarak bize örnek olmuştur. Hatta Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu yüzden karnını doyurmayıp kimi zaman günlerini aç geçirmiştir. (İbn-i Sa‘d, I, 409) Öte yandan evinde ikram edilecek bir şeylerin bulunmadığı zamanlarda misafirleri, imkânı olan ashabının ağırlamasını tavsiye etmiştir.

Ebû Hureyre -radiyallahu anh-’ın naklettiği şu haber konumuz açısından oldukça dikkat çekicidir: O diyor ki:

Bir adam Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-’e geldi ve:

– Ben açım, dedi.

Allah’ın Resûlü hanımlarından birine haber salarak yiyecek bir şey göndermesini istedi.

O da:

– Seni peygamber olarak gönderen Allah’a yemin ederim ki, evde sudan başka bir şey yok, dedi.

Fahr-i Kînât -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir başka hanımından yiyecek bir şeyler istedi. O da aynı cevabı verdi. Daha sonra Resûl-i Ekrem’in öteki hanımları da:

– Seni peygamber olarak gönderene yemin ederim ki, evde sudan başka bir şey yok, diye haber gönderince, Efendimiz sallallahu aleyhi ve sellem ashâbına dönerek:

“– *Bu gece bu şahsı kim misafir etmek ister?*” diye sordu.

Ensar’dan biri:

– Ben misafir ederim, yâ Resûlallah, diyerek o yoksulu alıp evine götürdü.

Eve varınca karısına:

– Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in misafirini ağırla, dedi ve:

– Evde yiyecek bir şey var mı, diye sordu.

Hanımı:

– Hayır, sadece çocuklarımın yiyeceği kadar bir şey var, dedi.

Sahâbî:

– Öyleyse çocukları oyala. Sofraya gelmek isterlerse onları uyut. Misafirimiz içeri girince de lambayı söndür. Sofrada biz de yiyormuş gibi yapalım, dedi.

Sofraya oturdular. Misafir karnını doyurdu; onlar da aç yattılar.

Sabahleyin bu sahâbî Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem’in yanına gitti. Onu gören Resûl-i Ekrem -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– *Bu gece misafirinize yaptıklarınızdan Allah Teâlâ memnun oldu*” buyurdu. (Buhârî, Menâkıbu’l-Ensâr, 10, Tefsîr, 59/6; Müslim, Eşribe, 172)

Görüldüğü üzere bilhassa yokluk durumlarında misafir ağırlamak ve onu memnun etmek bir incelik, bir zerafet gerektirir. Evlerinde sadece bir kişiye yetecek kadar yemek bulunan bu misafir-perver karı koca misafirlerinin rahat bir şekilde karnını doyurması için kazârâ sönmüş gibi lambayı karartmışlar, neticede ona her şeyin tabî bir şekilde gerçekleştiğini ve yetecek kadar yiyeceklerinin bulunduğu hissini vermişlerdir. Bu tavrın aksi de olabilirdi. Misafirlerine yiyecek sıkıntısı içinde olduklarını söyleyebilirler veya en azından hissettirebilirlerdi. Şayet böyle yapsalardı misafirin yediği lokmalar boğazına dizilir, başkasının nafakasını yemenin tedirginliğiyle huzuru kaçabilirdi. Elbette bundan Allah Teâlâ hoşnut olmazdı. Ancak onların ihlas ve samimiyet dolu tavırları Hak Teâlâ’nın rızasını celbetmiş ve bu olay üzerine şu ayeti kerîme nazil olmuştur:

“...Onlar ihtiyaç içinde kıvransalar dahi mü’min kardeşlerini kendilerine tercih ederler...” (el-Haşr 59/9; Buhârî, Tefsîr, (59), 6)

Ayrıca misafirlik hususunda yine Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- tarafından bizlere riayet etmemiz gereken belli ölçüler takdim edilmiştir.

Huveylid bin Amr -radıyallahu anh-’ın naklettiği bir rivayete göre Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- birgün ashabına şöyle buyurmuştur:

“– Allah’a ve âhiret gününe iman eden kimse misafirine câizesini versin.”

Ashâb-ı kirâm:

– Yâ Resûlallah! Misafirin câizesi nedir, diye sordular.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

“– Onu bir gün ve bir gece ağırlamaktır. Misafirlik üç gündür. Misafiri üç günden fazla ağırlamak ise sadakadır” buyurdular. (Buhârî, Edeb, 31, 85; Müslim, Lukata, 14)⁷³

Hadis-i şerifte sözü edilen câize, evi şerefliendiren misafiri bir gün bir gece özenle ağırlamak, imkânlar ölçüsünde onu memnun etmek, ikinci ve üçüncü günlerde ise sair zamanlarda ne yenip içiliyorsa, misafire onun aynısını ikram etmek, ayrıca ağırlama telâşına düşmemektir. Misafir üç günden sonra kalmaya devam ediyorsa, o artık misafir sayılmayacak, yiyip içtiği şeyleri Allah Teâlâ ev sahibinin sadakası olarak kabul edecektir. Ev sahibinin misafirini kapıya kadar uğurlaması da sünnettir. (İbn-i Mâce, Eti‘me, 55)

Ev sahibinin görevi misafiri ağırlamak olduğu gibi, misafir de kendisine ikram edilen şeyleri memnuniyetle kabul etmeli ve bu ikramları asla küçümsememelidir. Zira misafir umduğunu değil, bulduğunu yer.

Misafir, evinde konuk olduğu kimsenin maddî gücü zayıfsa, gereğinden fazla kalarak onu zor durumda bırakmamalıdır. Bu hususta Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“– Bir Müslümanın din kardeşinin yanında onu günaha sokacak kadar kalması helâl değildir.”

Ashâb-ı kirâm:

⁷³ İsmail Hâmi Danişmend, “Eski Türk Seciye ve Ahlâkı” adlı eserinde Osmanlı’da yolculara ve misafire gösterilen ilgiye dâir, meşhur batılı seyyah Du Loir’in, Paris’te neşrolunan seyahatnâmesinden şunları nakleder:

“Türk örf ve adetlerinin son husûsiyetlerini de size şöylece hülâsa edeyim:

Onların hayır ve hasenâtı yalnız insanlara değil, hayvanlara bile şâmindir.

Bütün Osmanlı ülkesinde “imâret” denilen misafirhâneler vardır. Buralarda vakfedenin koyduğu şart gereğince, hangi dîne mensub olursa olsun, bütün fakirlere ihtiyaçları nispetinde yardım edilir. Bütün yolcular, imârethânelerde üç gün kalabilir ve kaldıkları müddetçe her öğünde birer tabak pilavla ağırlanırlar.

Şehirlerde yol kenarlarında bu imâretlerden başka her türlü şahsa kapıları dâimâ açık duran ve “kervansaray” denilen umûmî binalar da vardır.

Bazı Türkler de hayrat olarak yol boylarında yolcuları susuzluktan kurtarmak için çeşmeler yaptırırlar. Bazıları da şehirlerde sokaklardan gelip geçenler için sebiller inşâ ettirirler. Buralarda tıpkı resmî dâirelerde olduğu gibi aylıklı memurlar vardır; vazifeleri isteyenlere su vermektir.

Zenginler, hapishaneleri dolaşıp borcunu ödeyemediği için hapsedilmiş olanları kurtarırlar. Zarûretlerini söylemekten utanan fakirlerin ihtiyaçlarını, misli görülmemiş bir hassâsiyet ve gizlilik içerisinde araştırıp onlara yardım ederler.”

– Yâ Resûlallah! İnsan din kardeşini nasıl günaha sokar, diye sorunca:

“– *Misafirini ağırlayacak bir şeyi bulunmayan kimsenin yanında oturup kalmakla*” buyurdu. (Müslim, Lukata, 15, 16)

Hasılı, gerek Efendimiz’in sözlü beyanlarından gerekse uygulamalarından anlıyoruz ki Müslümanlar için misafire izzet ve ikram çok önemli bir ahlâkî prensiptir. Halkımız arasında yaygın olan “Tanrı misafiri” sözü, aziz milletimizin Resûl-i Ekrem’in sünnetine ittibaen misafire verdiği değeri, ona gösterdiği itibarı ortaya koymaktadır.

G. PEYGAMBERİMİZİN BAZI MADUR KESİMLERE MUAMELESİ

“Zayıf ve düşkünlerinize dikkat ediniz!

Zira siz ancak düşkünleriniz sayesinde

yardım görür ve rızıklanırsınız.”

Ebû Dâvûd, Cihâd, 69

Bir toplumu oluşturan fertlerin maddî ve manevî konumları farklılık arz eder. İctimaî yapı zengin fakir, genç yaşlı gibi muhtelif zümrelerden oluşur. Her toplumda korunmaya, desteğe ve özel ilgiye muhtaç insanlar bulunur. Allah Teâlâ muhtelif âyetlerde böyle kimseler hakkında bizleri açık bir üslupla uyarmaktadır. (en-Nisâ 4/36; el-İnsân 76/8; ed-Duhâ, 93/9-10; el-Mâûn 107/1-3)

Âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- hiçbir ayırım yapmaksızın her kesimden insanla görüşmüş, bilhassa ihtiyaç sahiplerine yardım hususunda özel bir gayret sarf etmiştir. Nitekim yaşlılar, fakirler, yetimler, özürlüler, köleler ve cariyeler, iyi bir eğitimle topluma kazandırılması gereken çocuklar, ezilen ve istismar edilen kadınlar onun özel alâka ve himayesi sayesinde yaşanılabilir bir hayata kavuşmuşlardır. Dolayısıyla Nebiyy-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in söz konusu insanlara gösterdiği yakın ilgi ve bu husustaki tavsiyeleri günümüz insanı için de güzel bir örnek teşkil etmektedir.

1. Peygamberimizin Çocuklara Muamelesi

“Çocuklarınıza ikramda bulunun

ve terbiyelerini güzel yapın.”

İbn-i Mâce, Edeb, 3

İslâm fıtratı üzere doğan çocukların bu safiyetini koruma vazifesi anne ve babaya tevdi edilmiştir. Ailenin neşesi, toplumun bekâsı, yarınların ümidi olan

çocukların terbiyesi, hususî bir ihtimamı gerektirmektedir. “*Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden mesulsünüz*” (Buhârî, Vesâyâ, 9) hadis-i şerifiyle bu gerçeği ifade eden Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, çocuklarına karşı sevgi ve şefkatle davranmak sûretiyle onlara düşkün olan hanımları methetmiştir. (Buhârî, Nikâh, 12)

Dinimize göre hayırlı ve iyi çocuklara sahip olmak, dünya hayatı için bir mutluluk kaynağı olduğu gibi âhiret hayatı için de kesintisiz sevap vesilesidir. Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- kişinin ölümünden sonra bile amel defterinin kapanmamasını sağlayan üç şeyden birinin “*kendisine dua eden hayırlı bir evlât*” olduğunu bildirmiştir. (Müslim, Vasiyyet, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36)

Bütün Müslümanların, Hak Teâlâ’dan kendilerine göz nuru eşler ve çocuklar vermesi için dua ve niyazda bulunmalarını tavsiye eden Kur’ân-ı Kerîm (el-Furkân 25/74), bazı peygamberlerle salih kulların da Allah Teâlâ’dan bilhassa hayırlı çocuklar ve temiz nesiller istediğini bildirmektedir. (el-Bakara 2/128; Âl-i İmrân 3/35, 38; İbrâhîm 14/35, 40)

İslâm’ın çocuğa yaklaşımı, sevgi, şefkat ve hoşgörü anlayışına dayanır. Çünkü çocuk dünyaya tertemiz bir yaratılışla ve günahsız olarak gelir. Büluğ çağına kadar da yaptığı davranışlardan dinî bakımdan sorumlu sayılmaz. Dünyaya yeni gelen bebek, her yönüyle büyüklerin yardımına muhtaç olup belli bir yaşa kadar ana babaya bağımlıdır. Dolayısıyla çocuk, kendisine gerekli olan ilginin gösterildiği ölçüde sağlam bir kişilik geliştirebilir. Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber’in çocuklara yaklaşımı ve onların yetiştirilmesine yönelik tavsiyeleri son derece dikkat çekicidir.

Başka din ve kültürlerde olduğu gibi dinimizde de yeni doğan bir çocuk için muhtelif merasimler yapılması tavsiye edilmiştir.

Yeni doğan bir çocuk Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem’-e getirildiğinde, bir hurmayı çiğneyerek çocuğun ağzına koyardı. (Ebû Dâvûd, Edeb, 106,107) Zira çocuğun öncelikle Peygamber ağzından bir şey yemesi onun için bir bereket ve rûhâniyet vesilesidir.

Mekke’den Medine’ye hicret ettiğinde Kuba’da oğlu Abdullah’ı dünyaya getiren Hz. Ebû Bekr’in kızı Esmâ -radiyallahu anha- diyor ki:

“Çocuk doğunca, onu alıp Efendimiz’e götürdüm, kucağına bıraktım. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir hurma istedi, çiğneyerek ezdikten sonra onu çocuğun ağzına sürdü. Abdullah’ın midesine ilk inen şey Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem’-in ağzından çıkan hurmaydı. Daha sonra bereketli olması için dua etti ve çocuğa Abdullah ismini verdi.” (Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 45; Müslim, Âdâb, 26)

Dünyaya gelişinin ardından çocuğun kulağına ezan okumak, onun için akika kurbanı kesmek ve doğumunun yedinci günü saçını tıraş ederek ağırlığınca gümüş ya da altın değerinde bir şeyi sadaka olarak vermek de sünnettendir. (Ebû Dâvûd, Edeb, 106, 107; Tirmizî, Edâhî, 19) Bütün bunlarla birlikte çocuğa güzel bir isim koymak Efendimiz'in bilhassa üzerinde durduğu bir husustur. Nitekim bir hadîs-i şeriflerinde:

“Siz kıyamet gününde kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız, çocuklarınıza güzel isimler koyunuz” buyurmuş (Ebû Dâvûd, Edeb, 61), hatta hoş olmayan bazı isimleri de değiştirmiştir. (Müslim, Âdâb, 14; İbn-i Abdilberr, el-İstiâb, II, 837; III, 871, 1006)

Erkek çocukların büluğ çağına basmadan önce sünnet ettirilmesi de Peygamberî uygulamalardandır. (Buhârî, Libâs, 63, 64)

Nebiy-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- hayatın her safhasında çocuklara derin bir sevgi ve şefkat beslemiş, onları ciddiye alıp seviyelerine inmiş ve problemlerini çözerek doğruya yönlendirmiştir. Hadis-i şeriflerinde:

“Kimin bir çocuğu varsa onunla çocuklaşsın” (Deylemî, III, 513) buyuran Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir keresinde torunu Hasan'ı öperken yanında oturan Akra bin Hâbis isimli şahıs onu görmüş ve:

– Siz çocukları öper misiniz? Benim on çocuğum var hiç birini öpmem, demişti.

Efendimiz ise:

“– Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.” karşılığını vermiştir. (Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fedâil, 65)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- “gözümün nûru” diye tavsif ettiği ve her fırsatta önemini vurguladığı namaz esnasında dahi çocuklara şefkat ve merhamet göstermiş, onların gönlünü hoş tutmaktan geri kalmamıştır. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir yatsı namazında torununu mescide getirmişti. Cemaate namaz kıldırırken secde esnasında torunu sırtına çıkmış, o da bu sebeple secdeyi uzatmıştı. Sahabe namazı bitirince Peygamberimize:

– Secdeyi uzattınız ya Resûlallah! Bir şey oldu ya da vahiy geldi zannettik, dediler.

Bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Yok, böyle bir şey olmadı. Ancak oğlum sırtıma çıkmıştı. Gönlü hoş olsun diye acele davranmak istemedim.” buyurmuştur. (Nesâî, Tatbik, 82)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- çocuklara selâm verir, onların hatırını sorar, hastalandıklarında ziyaret eder, gerek kendi torunlarıyla gerekse diğer çocuklarla şakalaşır ve onları bir taraftan eğlendirirken diğer yandan eğitirdi.

Muhammed bin Rebi‘ diyor ki:

“Ben beş yaşlarında iken Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in evimizdeki kovadan ağzına aldığı suyu yüzüme püskürttüğünü hatırlarım.” (Buhârî, İlim, 18; Müslim, Mesâcid, 265)

Enes -radiyallahu anh- der ki:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ahlâk bakımından insanların en güzeli idi. Benim Ebu Umeyr adında sütten kesilmiş bir kardeşim vardı. Peygamberimiz bize geldiğinde:

“– Ey Ebu Umeyr! Ne yaptı Nuğayr!” derdi.

Nuğayr, kardeşimin oynayıp durduğu bir kuş idi. Bazen Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bizdeyken namaz vakti gelirdi. O hemen altındaki yaygının süpürölüp üzerine su serpilmesini emrederdi. Sonra namaza durur, biz de arkasında saf bağlardık ve bize namaz kıldırırdı.⁷⁴ (Buhârî, Edeb, 112)

Ebû Hureyre -radiyallahu anh-:

Şu iki kulağım duymuş ve şu iki gözüm görmüştür ki Resûlullah iki eliyle Hasan’ın veya Hüseyin’in iki avucunu tutar, sonra çocuğun iki ayağını kendi ayağı üzerine koyar ve:

“– Yukarı çık.” derdi.

Çocuk ayaklarını Resûlullah’ın göğsüne koyuncaya kadar çıkardı. Sonra Resûl-i Ekrem, çocuğu öper ve:

“Allah’ım! Bunu sev, çünkü ben onu seviyorum.” buyururdu. (Buhârî, Edebü’l-müfred, hadis no: 249)

Enes -radiyallâhu anh- diyor ki:

Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in hizmetinde bulunan yahudi bir çocuk vardı. Birgün hastalandı. Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- onu ziyarete gitti, başucuna oturdu ve ona:

“– Müslüman ol!” buyurdu.

Çocuk, düşüncesini öğrenmek için, yanında bulunan babasının yüzüne baktı.

⁷⁴ Muhtemelen bu namaz söz konusu vakitten önce kılınan sünnet namazdır. Hz. Peygamber’in teberrüken nafile namazları bazan cemaatle kıldırıldığı olmuştur. (Müslim, Mesâcid, 266-271)

Babası:

– Ebû'l-Kâsım'ın çağrısına uy, dedi. Çocuk da Müslüman oldu.

Bunun üzerine Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Şu yavrucağı cehennemden kurtaran Allah'a hamdolsun.*” diyerek dışarı çıktı. (Buhârî, Cenâiz 80)

Peygamber Efendimiz Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evine ineceği sırada Neccar oğullarının küçük kızları deflerle çıkıp:

نَحْنُ جَوَارٍ مِنْ بَنِي النَّجَّارِ يَا حَبْدَا مُحَمَّدٍ مِنْ جَارٍ

“Neccar oğullarının kızlarıyız biz!
Ne hoştur komşuluğu Muhammed'in.”

diyerek neşideler okuyorlardı. Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- onlara:

“– *Beni seviyor musunuz?*” diye soruyor, onlar da:

– Evet yâ Resûlallah, diyorlar, Peygamber Efendimiz:

“– *Allah biliyor ya vallahi ben de sizleri seviyorum! Vallahi ben de sizleri seviyorum! Vallahi ben de sizleri seviyorum!*” diyordu. (İbn-i Mâce, Nikâh, 21; Diyarbekrî, I, 341)

İbn-i Abbas der ki:

“Hz. Peygamber Mekke'ye geldiğinde kendisini Muttalib oğullarından küçük çocuklar karşıladı. Resûlullah onlardan birini (bineğinin) önüne bir diğerini de arkasına aldı.” (Buhârî, Umre, 13, Libâs, 99)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- çocuklara ikramda bulunmaya teşvik eder, kendisi de uygun bulduğu zamanlarda bu hususta onlara gereken ilgiyi gösterirdi.

Hz. Enes -radiyallahu anh- naklettiği bir hadiste Resûlullah -aleyhissalâtu vesselâm- şöyle buyurmuştur:

“*Çocuklarınıza ikramda bulunun ve terbiyelerini güzel yapın.*” (İbn-i Mâce, Edeb, 3)

Ebû Hureyre'nin rivayetine göre Hz. Peygamber'e mevsimin ilk meyvesi getirilir ve:

“*Allah'ım! Bize memleketimizde, meyvelerimizde ve ölçeğimizde, bereket üstüne bereket ver.*” diye dua eder, sonra o meyveyi orada bulunan en küçük çocuğa ikram ederdi. (Müslim, Hacc, 474)

Hız. Aişe der ki: Necâşî'den Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e he-diye olarak bir zinet eşyası gelmişti Bunların içinde kaşı Habeş mamulü olan altın bir yüzük de bulunuyordu. Hız. Peygamber altın yüzükten kaçınarak onu bir çöple veya parmaklarının ucuyla aldı. Sonra Ebu'l-Âs ile kerimesi Zeyneb'ten dünyaya gelen torunu Ümâme'yi çağırdı ve:

“– Ey kızcağızım! Bunu zinet olarak takın!” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Hâtem, 8)

Yüce Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bazı çocukları kendi akranıymış gibi muhatab kabul ederek onlara bir kısım sırlarını söylediği de olmuştur.

Enes -radıyallâhu anh- diyor ki:

Birgün, Efendimiz'in hizmetini gördükten sonra, Peygamberimiz kaylule uykusundadır, diyerek çocukların yanına gittim. Ben onların oyununa bakarken Resûlullah geldi. Oyun oynayan çocuklara selâm verdi. Ardından beni çağırdı ve bir yere gönderdi. Ben de gittim. Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ben dönünceye kadar bir gölgede oturdu. Annemin yanına dönmekte gecikmişim. Yanına vardığımda annem:

– Niye geciktin diye sordu.

Ben:

– Hız. Peygamber beni bir iş için göndermişti, dedim.

Annem:

– O iş neydi, diye sordu.

Bunun üzerine ben:

– Resûlullah'ın sırrıdır, dedim.

Annem:

– Öyleyse Resûlullah'ın sırrını muhafaza et, dedi.

Bu hadisi rivayet eden Sabit der ki:

– Enes bana “Eğer onu birisine söyleyecek olsaydım sana söyledim ey Sabit!” dedi. (İbn Hanbel, III, 195)

Abdullah bin Cafer anlatıyor:

“Bir gün Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- beni terkisine aldı. Bana sır olarak bir söz söyledi. Ben onu hiçbir kimseye söylemem.” (Müslim, Hayız, 79)

Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- çocukların oyun oynamalarını da tabîî bir ihtiyaç olarak görmüştür. Meselâ kendisine hizmet eden küçük yaştaki Enes'in, gönderdiği yere gitmeyip çocuklarla birlikte oyuna dalmasını müsamaha ile karşılamıştır. Söz konusu olayı Enes radiyallahu anh şöyle hikâye eder:

...Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- birgün beni bir yere göndermek istedi.

Ben:

– Vallahi gitmem, dedim.

Halbuki içimden gitmeye karar vermiştim. Çünkü emri veren Allah'ın Nebîsi idi. Yola çıktım, sokakta oynayan çocukların yanlarına vardım (ve orada oyalandım). Derken Allah Resûlü arkamdan gelerek ensemden tuttu. Dönüp baktığımda gülümsüyordu.

“– *Enescik! Söylediğim yere gittin mi?*” diye sordu.

– Hemen gidiyorum Yâ Resûlallah, dedim. (Müslim, Fedâil, 54)

Bir keresinde de Efendimiz toprakla oynayan çocuklara rastlamış, sahabe-den biri onlara bunu yasaklamak isteyince Hz. Peygamber:

“– *Bırak onları! Toprak çocukların ilkbaharıdır.*” buyurmuştur. (Heysemî, VIII, 159)

Bunun yanında Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in torunları Hasan ve Hüseyin ile oynadığı, onları sırtına alarak gezdirdiği, ayrıca amcası Abbâs'ın çocukları arasında koşu yarışı düzenlediği olmuştur.

Abdullah bin Hâris -radiyallâhu anh- diyor ki:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Abbas'ın çocukları Abdullah, Ubeydullah ve Kesîr'i yanyana getirir ve şöyle derdi:

“– *Kim önce koşup bana gelirse ona şu kadar ödül var!*” Çocuklar da koşarak gelirler, kimi Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in sırtına, kimi göğsüne çıkmaya çalışırdı. O da onları öper ve kucaklardı. (İbn-i Hanbel, I, 214)

Bununla birlikte Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- çocukların akşam karanlık bastığında dışarıda bulunmalarının mahzurlu olduğunu belirtmiş ve bu hususta velileri uyarmıştır. (Buhârî, Eşribe, 22; Müslim, Eşribe, 97)

Peygamberimiz büyüklere, yapamayacakları şeyleri çocuklarına vaad etmemelerini tenbih etmiş, böylece ahde vefa hususunda örnek olmaları gerektiğine dikkat çekmiştir.

Abdullah bin Âmir anlatıyor:

Birgün Resûlullah bizim evimizdeyken annem beni çağırarak:

– Gel sana bir şey vereceğim, dedi.

Resûlullah anneme:

“– *Ona ne vermek istemiştin?*” dedi.

Annem:

– Bir hurma vermek istemiştim, deyince Resûlullah şöyle buyurdu:

“– *Haberin olsun, eğer ona bir şey vermeyecek olsaydın, sana bir yalan (günahı) yazılırdı.*” (Ebû Dâvûd, Edeb, 80; İbn-i Hanbel, III, 447)

Ebû Hureyre’den rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurmaktadır:

“*Kim bir çocuğa, buraya gel sana bir şey vereceğim der de sonra vermezse onun için bir yalan günahı yazılır.*” (İbn-i Hanbel, II, 452)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- babalarından sonra çocukların ekonomik yönden muhtaç duruma düşmemelerini sağlamak için gerekli önlemleri almıştır. Malının tamamını Allah yolunda harcanmak üzere vasiyet etmek isteyen Sa’d bin Mâlik’in bu tavrını hoş karşılamamış, çocuklarına ne bıraktın diye sormuş, bir şey bırakmadığını öğrenince de malının onda dokuzunu çocuklarına bırakmasını söylemiştir. Sa’d’ın ısrarı üzerine üçte birini vasiyet etmesini istemiş ve onu bile çok bulduğunu belirtmiştir. (Tirmizî, Cenâiz, 6)

Bunun yanında Hz. Peygamber çocukları, savaş gibi, yaşlarına uygun olmayan alanlarda istihdam etmekten kaçınmıştır. İbn-i Ömer -radiyallâhu anh- diyor ki:

On dört yaşında iken bir orduya iştirak etmek üzere beni Resûlullah’a taksim ettiler de o, katılmamı uygun bulmadı. Ancak daha sonra on beş yaşında iken tekrar orduya katılmam teklif edildiğinde bu kez kabul etti. (Tirmizî, Cihâd, 32)

Sa’d bin Ebî Vakkâs anlatıyor:

Bedir gününde Hz. Peygamber’in bizi denetlemesinden önce kardeşim Umeyr’in gizlendiğini gördüm. Ona:

– Neyin var kardeşim ne oluyor, dedim.

O bana şu cevabı verdi:

– Resûlullah’ın beni küçük görüp Bedir’e kabul etmemesinden korkuyorum. Ben de cihada çıkmak istiyorum. Umarım Allah bana şehitlik nasip eder.

Bu durum Efendimiz’e arz edilince Umeyr’i küçük bulup Bedir’e iştirakini kabul etmedi. Ancak Umeyr’in üzülop ağlaması üzerine Hz. Peygamber ona izin verdi. (İbn-i Sa’d, III, 149, 150)

Hâlbuki Umeyr o dönemde çocukluk yaşını da aşmıştı. Nitekim onun on altı yaşında iken Bedir’de şehit edildiği ifade edilmektedir. (İbn-i Sa’d, III, 149)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem’-in Zeyd bin Harise, Berâ bin Âzib, Zeyd bin Erkam, Ebû Saîd el-Hudrî ve Câbir bin Abdillâh gibi sahabîleri de küçük bularak Uhud savaşına kabul etmediği nakledilmektedir. (Hâkim, II, 67)

Resûl-i Ekrem anne babanın çocukları arasında adaletle muamele etmelerini emir ve tavsiye etmiştir. Bu konuda çocukların kız erkek, büyük küçük, öz veya üvey olması arasında fark yoktur. Dolayısıyla ebeveyn, hediye ve miras gibi maddî konularda nasıl adaletli olmak zorunda ise sevgi, ilgi ve şefkat gibi manevî hususlarda da bütün çocuklarına karşı âdil olmalıdır.

Nu’mân bin Beşîr -radiyallahu anhümâ-’nın anlattığına göre, babası onu Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e götürdü ve:

– Ben, sahip olduğum bir köleyi bu oğluma verdim, dedi.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Buna verdiğini diğer çocuklarına da verdin mi?*” diye sordu.

Babam Beşîr:

– Hayır, vermedim, dedi.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *O halde hibenden dön.*” buyurdu.

Müslim’in bir rivayetine göre, Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Bu hibeyi çocuklarının hepsine yaptın mı?*” buyurdu.

Beşîr:

– Hayır, yapmadım, dedi.

Bunun üzerine Peygamberimiz:

“– *Allah’tan korkunuz; çocuklarınız arasında adaletli davranınız.*” buyurdu.

Neticede babam da hibesinden döndü ve derhal o bağışını geri aldı. (Müslim, Hibât 13)

Enes -radiyallahu anh- anlatıyor:

Adamın biri Peygamber Efendimiz'in yanında iken oğlu geldi. Adam oğlunu öptü, kucağına oturttu. Derken biraz sonra adamın kızı geldi. Adam kızını (öpmeden) önüne oturttu. Bunun üzerine âlemlere rahmet Efendimiz:

“– İkisine eşit davransaydın ya!” buyurdu. (Heysemî, VIII, 156)

Câhiliye devrinde hor görülen, erkek çocuklar yanında ikinci plana itilen, hatta zaman zaman diri diri toprağa gömülen kız çocukları, İslâm'ın gelişiyile birlikte aile fertleri arasındaki konumuna ve eğitimlerine bilhassa önem verilerek toplumda âdil bir statü kazanmışlardır. Onlara ihtimam gösterilerek eğitimlerini teşvik eden bazı hadîs-i şerifler şöyledir:

“Kimin bir kız çocuğu olur da, onu toprağa gömmez, hor görmez ve oğlan çocuğunu ona tercih etmezse, Allah onu cennete koyar.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 121)

Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- parmaklarını bitıştırerek;

“Her kim iki kız çocuğunu yetişkinlik çağına gelinceye kadar büyütüp terbiye ederse, kıyamet günü o kimseyle ben şöyle yanyana bulunacağız.” buyurmuştur. (Müslim, Birr, 149)

Öte yandan hadis-i şeriflerde buluş çağına ermeden ölen kız veya erkek çocuklarının âhirette anne babaları için kurtuluş vesilesi olacağı belirtilmektedir. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Henüz ergenlik çağına ulaşmamış üç çocuğu ölen her Müslümanı Allah, çocuklara olan rahmet ve şefkati sebebiyle cennete koyar.” (Buhârî, Cenâiz, 6)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- kadınlara yaptığı bir va'z u nasihatte:

“– Sizden (henüz ergenlik çağına gelmemiş) üç çocuğunu âhirete gönderen her kadın için bu çocuklar cehenneme karşı mutlaka siper olur.” buyurmuştu.

İçlerinden bir kadın:

– Bu durum iki çocuk gönderenler için de geçerli midir, dedi.

Bunun üzerine Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Evet, iki çocuk gönderen için de durum aynıdır.” cevabını verdi. (Buhârî, İlim, 36; Müslim, Birr, 152)

Konuyla ilgili dikkat çekici bir başka hadîs-i şerif ise şöyledir:

“Bir kulun çocuğu öldüğü zaman Allah Teâlâ meleklerine hitaben:

– Kulumun çocuğunun ruhunu mu aldınız! buyurur.

Melekler:

– Evet Yâ Rabbî! derler.

Allah Teâlâ:

– Onun gönül meyvesini mi kopardınız? buyurur.

Melekler:

– Evet Yâ Rabbî, derler.

Hak Teâlâ hazretleri:

– Peki kulum ne dedi? buyurur.

Melekler derler ki:

– O sana hamdetti ve biz Allah için varız, O’na döneceğiz, diyerek yalnız Sana iltica etti.

Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurur:

– Kulum için cennette bir ev inşa edin ve adını da Beytü’l-hamd (Hamd evi) koyun.” (Tirmizî, Cenâiz, 36)

Yine ölmüş çocuğuna gösterdiği derin tahassür nedeniyle Efendimiz’in duasını alan ve bu dua sebebiyle uzunca yaşayan şu hanım sahabinin hikayesi de oldukça ilginçtir. Ümmü Kays bint-i Mihsan -radiyallahu anhâ- anlatıyor:

Oğlum ölmüştü. Bu sebeple çok üzüldüm. Onu yıkayan kimseye:

– Yavrumu soğuk su ile yıkama, onu öldüreceksin, dedim.

Bunun üzerine Ukkâşe bin Mihsan -radiyallahu anh- hemen Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e gidip kadının söylediklerini haber verdi.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ise tebessüm etti ve şöyle buyurdu:

“– Böyle mi söylüyor? O hâlde onun ömrü uzamıştır.”

Ukkâşe hazretleri diyor ki:

“Biz bu kadın gibi uzun yaşayan bir başkasını bilmiyoruz.” (Nesâî, Cenâiz, 29)

Çocuklarımızın yetişmesi hususunda gösterilecek ilgi ne kadar ehemmiyetli ise haklarında yapılacak hayırlı dualar da o derece önem arz etmektedir. Onların yaramazlıkları karşısında öfkemize hâkim olarak haklarında kötü söz söylemek veya beddua etmekten kaçınmalıyız. Nitekim Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in uygulamalarında ve tavsiyelerinde bu durumu hep müşahade etmekteyiz. Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Kendinize beddua etmeyiniz, çocuklarınıza beddua etmeyiniz, mallarınıza da beddua etmeyiniz. (Zira bu durum) dileklerin kabul edildiği zamana denk gelir de Allah bedduanızı kabul ediverir.” (Müslim, Zühd, 74)

Mus‘ab bin Abdillâh anlatıyor:

“Abdullah bin Sa‘lebe hicretten dört sene önce doğmuştu. Mekke’nin fet-hedildiği sene Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e götürüldü. O da ço-cuğun yüzünü eliyle sıvazladı ve (hayatının) bereketli olması duasında bulundu. Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- vefat ettiğinde çocuk on dört yaşında idi.” (Hâkim, III, 315)

Peygamberimiz Abdullah bin Cafer -radiyallahu anhuma-’ya uğramıştı. O bir çocuk olduğu hâlde alış veriş yapıyordu. Resûlullah:

“Allah’ım! Onun alış verişini bereketli kıl.” diye dua etti. (Heysemî, IX, 286)

Abdullah bin Ca‘fer der ki:

“Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- eliyle başımı üç defa sıvaz-ladı ve «Allahım! Abdullah’a evlât ihsan eyle!» diye dua etti.” (Hâkim, I, 528)

Çocuk yaşlarda sık sık Efendimizin yanında bulunma şerefine erişmiş olan İbn-i Abbas bir hatırasını şöyle anlatır:

Resûlullah, hanımlarından (teyzem) Meymûne’nin evinde idi. Ben de ona abdest suyu hazırlamıştım. Teyzem Resûlullah’a dedi ki, Abdullah sana abdest suyu hazırladı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem bana şöyle dua etti:

“Allah’ım! Onu dinde ince anlayış sahibi kıl ve ona te’vili (Kur’an’ın tef-sirini) öğret!” (Hâkim, III, 610)

Enes -radiyallahu ahn- anlatıyor:

Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- evimize gelmişti. Anneciğim ona ikramda bulunmak üzere hurma ve yağ getirdi. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Yağınızı tulumuna, hurmanızı da kabına geri koyunuz. Çünkü ben oru-cum” buyurdu.

Sonra kalkarak evin bir tarafında nafile namaz kıldı. Ardından annem Ümmü Süleym ve ev halkına dua etti.

Ümmü Süleym:

– Ya Resûlallah, benim bir hassacığım⁷⁵ var (ona da duâ buyur), dedi.

Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Hâssacık nedir?*” diye sordu.

Ümmü Süleym:

– Hizmetçin Enes’tir, cevabını verdi.

Bunun üzerine Rasûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-: “*Allah'ım! Onu mal ve evlât ile rızıklandır ve bunları kendisi için hayırlı ve bereketli eyle!*” buyurarak, dünya ve ahiretin hiçbir iyiliğini bırakmayacak şekilde bana dua etti. İşte bu yüzden ben, mal bakımından Ensar’ın en zenginlerindenim. Kızım Ümeyne bana, Haccâc’ın Basra’ya gelişine kadar neslimden yüz yirmi küsur kişinin defnedildiğini söyledi. (Buhârî, Savm, 61; İbn-i Hanbel, III, 108)

Velîd bin Ukbe der ki:

“Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- Mekke’yi feth ettiği zaman Mekkeliler çocuklarını Resûlullah’a götürüyor, o da onların başlarını sıvazlıyor ve kendilerine dua ediyordu.” (İbn-i Hanbel, IV, 32)

Çocuk yaşta Resûlullâh’ın duasını alan bütün bu sahâbîlerin hayat hikâyelerine bakıldığında, çok bereketli bir ömür yaşadıkları görülmektedir. Bazıları maddeten, bazıları ilmî yönden, diğer bir kısmı da her iki cihetten muhtelif mazarîyetlere nâil olmuşlardır.

Allah Teâlâ bütün Müslümanlar’a Peygamberlerini hakkıyla tanımayı, her hususta olduğu gibi çocuklarına karşı muamelede de onu örnek almayı nasip eylesin! Âmin!

2. Peygamberimizin Yaşlılara Muamelesi

**“Küçüğümüze merhamet etmeyen büyüğümüze
hürmet göstermeyen bizden değildir”**

Tirmizi, Birr, 15

Yaşlılık Allah Teâlâ’nın fîrî bir kanunu, hayat ağacının aldığı son şekildir. Çocukluk, gençlik, olgunluk, dönemi derken ömrü olan herkes kendini ihtiyarlık potasında buluverir. Artık insan bu devrede güçlülük yerine âcizlik, güzellik yerine çirkinlik, ilerleme yerine gerileme, sıhhat yerine hastalık gibi kaçınılmaz hal-

⁷⁵ Hassa kelimesinin ismi tasğîri olan “Huvasa” (Hassacık) kelimesi, “hizmete has/tahsis edilen küçük anlamında kullanılmıştır.

lerle baş başa kalır. Kur'an-ı Kerîm'de söz konusu duruma şöyle dikkat çekilmektedir:

“Sizi topraktan, sonra nutfeden (sperma), sonra alâkadan yaratan, sonra bebek olarak çıkaran, sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz, sonra da ihtiyarlamanız -ki daha önce vefat edenler de vardır- ve belli bir vakte ulaşmanız için yaşatan O’dur. Umulur ki düşünürsünüz!” (el-Mü’min, 40/67)

“Sizi Allah yarattı. Sonra sizi vefat ettirecek, daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye sizden bazı kimseler ömrün en zayıf (erzeli’l-ömr) çağına kadar yaşatılacak. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir ve her şeye kadirdir.” (en-Nahl 16/70)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- de:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَالْجُبْنِ وَالْهَرَمِ وَالْبُخْلِ

Allahım! Âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan, ihtiyarlayıp ele avuca düşmekten ve cimrilikten... sana sığınırım” (Müslim, Zikir 50)

“Allah’ım!... İhtiyarlığın bunaklığına (erzeli’l-ömr) düçar olmaktan sana sığınırım” (Buhârî, Cihad, 25) dualarıyla ihtiyarlığın bu müşkil halinden Allah’a iltica etmiştir.

Doğrusu, tarih boyunca insan anatomisiyle uğraşan birçok alim ve doktor, yaşlılığı ortadan kaldırmak veya en azından onu asgarî düzeye indirmek için çok uğraşmışlar, ancak buna muvaffak olamamışlardır. Günümüzde bir takım estetik ameliyat ve tedavilerle vücutta yüzeysel bir iyileştirme yapılabiliyorsa da, bedendeki çöküşün ve ömür ağacının kurummasının önüne geçilememektedir. Nitekim Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- de bu duruma şöyle vurgu yapmaktadır:

“Ey Allah’ın kulları tedavi olunuz! Zira Allah Teâlâ ihtiyarlık hariç her hastalığın bir şifasını yaratmıştır.” (Ebû Dâvûd, Tıb, 1; Tirmizî, Tıb, 2)

Ömrü olan herkes yaşlanacağına göre insanoğlu, ihtiyarlık gelmeden önce sâlih ameller yapmak suretiyle hayat sermayesini şuurlu bir şekilde kullanmayı bilmelidir. Zira hadis-i şerifte, kemal yaşına erdikten sonra dünya hayatı sona erenlerin, yapamadıkları iyilikler sebebiyle ilâhî huzurda bahanelerinin kalmayacağı şöyle ifade edilmiştir:

“Allah Teâla altmış yıl ömür verdiği kişinin mazeret gösterme imkanını ortadan kaldırmıştır” (Buhârî, Rikâk, 5).

Ayrıca insanoğlu yaşlanıp, vücudu yıpransa da iç dünyasındaki ebediyet arzusu bâkîdir. Nefsâniyetin mayasında fâniliğe isyan vardır. Allah Rasûlü -

sallallâhu aleyhi ve sellem- *“İhtiyarın kalbi iki şeyi sevmeye hususunda gençtir. Bunlar, çok yaşama ve mal sevgisidir.”* (Müslim, Zekât, 113, 114) buyurmaktadır. İblis de Hz. Adem’i kandırmak için fitratındaki ebedîlik duygusunu istismar etmiştir. Zira **“Şeytan ona: «Ey Adem! Sana ölümsüzlük ağacını ve yok olmayacak bir mülkü göstereyim mi?» diye vesvese vermiştir.”** (Tâhâ 20/120)

Aslında insan ihtiyarlayınca diğer kuvvet ve hisler gibi dünya sevgisi ve uzun yaşama düşüncesinin de gerilemesi gerekir. İşin aksine tecelli etmesi kişinin içindeki bekâ duygusuyla yakından alakalıdır. Ancak ebedî hayatın yaşanacağı ahirete hazırlıklı olanlar için ölüm; ruhun kafesten kurtularak lâhûtî âleme uçuşması ve dünya meşakkatlerinden sıyrılması demektir. İhtiyarlık ise bu vuslat halinin son basamağıdır.

Yaşlıların toplum içindeki konumlarını İslâmî duyarlılıkla değerlendirdiğimizde onlara bir çocuktan daha fazla itina göstermememiz lazımdır. Buna göre yaşlıların incelmış duyguları rencide edilmemeli, yaşlılıktan dolayı vuku bulabilecek bir takım halleri hoş karşılanmalı ve onların hayır duaları alınmalıdır. Ayrıca, pîr-i fânilerin varlığının, rızıkımızın genişlemesine vesile olduğu, bela ve musibetlere karşı birer kalkan vazifesi gördüğü unutulmamalıdır. Zira Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Zayıf ve düşkünlerinize dikkat ediniz! Zira siz ancak düşkünleriniz sayesinde yardım görür ve rızıklanırsınız.” (Ebû Dâvûd, Cihâd, 69)

“Beli bükülmüş ihtiyarlar, süt emen bebekler ve otlayan hayvanlar olmasa idi üzerinize (bela ve) azap yağardı.” (Heysemî, X, 227)

Bu nedenle yaşlı kimselerin varlıklarına tahammül edememek, onlardan tiksirmek, bir an önce ölmelerini arzu etmek gibi menfi tavır ve düşüncelerin İslâm ahlâkında yeri yoktur. Dolayısıyla gerçek mü’minin çevresindeki yaşlıları, hele hele ihtiyar peder ve validesini tahkir edecek davranışlarda bulunması, onları huzur evi adıyla açılmış kimsesizler yurduna bırakması düşünülemez. Aksine onların huzur içerisinde hayatlarını devam ettirebilmeleri için imkan nisbetinde yanı başlarında hizmetlerine koşturması gerekir. Dolayısıyla bugünün genci -Allah ömür verirse- kendisi de yaşlanacak ve yaptığı hizmetin karşılığını mutlaka görecektir. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyuruyor ki:

“Allah Teâlâ, yaşımdan ötürü bir ihtiyara saygı gösteren gence, yaşlılığında hizmet edecek kimseler lutfeder.” (Tirmizî, Birr, 75)

Bir başka hadîs-i şerîfte de saç sakalı ağarmış pîr-i fânî Müslümana saygı göstermenin Allah Teâlâ’ya duyulan saygı ve tazimden ileri geldiği ifade edilmektedir. (Ebû Dâvûd, Edeb, 20)

Bunun yanında Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- gerek dünyevi gerekse uhrevi hususlarda ihtiyarlara daima kolaylık sağlanmasını tavsiye etmiştir. Malum olduğu üzere namazı çok uzatan imamı uyarırken yaşlı kimselere şöyle atıfta bulunmuştur:

“Sizden biriniz, insanlara namaz kıldırıldığı zaman, hafif tutsun. Çünkü onların arasında zayıf, hasta ve yaşlılar vardır...” (Buhârî, İlim, 28)

Yine Enes bin Mâlik’in nakline göre, birgün Hz. Peygamber’i görmek isteyen yaşlı bir adam gelmişti. Ahâli ona yol açmakta ağır davranmıştı. Bunun üzerine Nebiyy-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Küçüğümüze merhamet etmeyen büyüğümüze hürmet göstermeyen bizden değildir” buyurmuştur. (Tirmizi, Birr, 15)

Ayrıca Mekke’nin fethinde Hz. Ebû Bekir yaşlı babası Ebû Kuhâfe’yi Müslüman olmak için Hz. Peygamber’in huzuruna götürünce, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Şu ihtiyarı buraya kadar yormayıp evinde bıraksaydın ben onu ziyaret ederdim” buyurur.

Hz. Ebû Bekir ise:

– Onun size gelmesi daha uygundur, diye cevap verir. (İbn Hişâm, IV, 25)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in ihtiyar Ebû Kuhâfe’ye olan bu nazik davranışı Hz. Ebû Bekir’e karşı iltifatının yanında yaşlı insanlara duyduğu saygının bir ifadesi olarak görülmelidir.

Diğer taraftan Nebiyy-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- savaş için gönderdiği mücahitlerine tavsiyede bulunurken, kadınlar ve çocuklar yanında ihtiyarlara da dokunmamalarını emretmiştir. (Vâkidî, Meğâzî, II, 758)

Ne mutlu kendini bilen ve kalben Yaratan’ı ile buluşmuş ihtiyarlara...Ve ne mutlu yaşlılarının değerini bilip, onlara sevgi ve saygı gösteren kimselere!...

3. Peygamberimizin Kadınlara Muamelesi

“Allahım! İki zayıf kimsenin, yetimle kadının hakkını

zayi etmekten herkesi şiddetle sakındırıyorum.”

İbn-i Mâce, Edeb, 6

İslâm’dan önceki Arap toplumunda bazı soylu aile kızları bir takım imtiyazlara sahip olsa da umumiyetle kadının durumu çok kötüydü. Her şeyden önce bitmek bilmeyen kabile savaşları neticesinde bir ganimet malı olarak telakki edi-

len kadınlar daima madur edilmekteydi. Mesela onların cariye statüsünde alınıp satılması bir tarafa, zina ve fuhuş yapmaya zorlanarak pazarlandıkları da olurdu. Ayrıca bir kadın kocası öldüğünde hiçbir güvencesi yoktu. Kocasını ölen kadın, babasının evine sığınmadan önce kocanın erkek kardeşi tarafından yakalandığında onun olurdu. Erkekler istedikleri sayıda kadınla evlenebilirlerdi. Aynı zamanda kadın her hangi bir yolla mirasçı da olamıyordu.

Kadınların böylesine istismar edildiği bir toplumda kız çocuğuna sahip olmak tahammül edilebilir bir durum değildi. Dolayısıyla bir utanç vesilesi adde edilen yeni doğmuş kız çocukları, zaman zaman ailelerince diri diri toprağa gömülürlerdi.

Hâsılı İslâm öncesi Arap toplumunda kadın, umumiyetle cinsî yönden istismar edilmiş, sosyal ve iktisadi bakımdan sahip olması gereken haklardan mahrum bırakılmıştı.

İslâm'ın gelmesiyle birlikte kadının konumunda önemli değişiklikler olmuştur. Dinimiz, zina ve fuhuş için önleyici tedbirler alması yanında, her Müslümanın kanının, malının, namusunun mukaddes ve dokunulmaz olduğunu ilan ederek öncelikle kadınlara sâhip çıkmıştır. Artık kadın iffetsizliğe zorlanmayacak hatta onun iffetine gölge düşürücü sözler bile söylenmeyecekti. (en-Nur 24/23, 33)

Kız çocuklarının hor ve hakir görülmesi, hele hele diri diri toprağa gömülmesi kesinlikle yasaklanmıştır. (el-En'âm 6/151; en-Nahl 16/59; et-Tekvîr 81/8) Yeni dinin ölçülerine göre, insan olarak yaratılıp bir takım hak ve sorumluluklarla muhatap kılınmaları bakımından kadın ile erkek arasında bir ayırım yoktur. İnsanın yegane üstünlüğü, Allah'a kulluk şuurudur. Bu husustaki bazı ayet-i kerîmelerde şöyle buyrulmaktadır:

“Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir kadınla bir erkekten yarattık. Birbirinizle tanışmanız için sizleri kavim ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah katında en değerli olanınız O'ndan en çok ittika edeninizdir...” (el-Hucurât 49/13)

“...Ben, erkek olsun kadın olsun -ki hepiniz birbirinizdensiniz- içinizden gayret gösteren hiçbir kimsenin emeğini boşa çıkarmayacağım...” (Al-i İmrân 3/195)

“Erkek veya kadın, mü'min olarak kim iyi amel işlerse ona mutlaka güzel bir hayat yaşatırız. Mükafatlarını elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz.” (en-Nahl 16/97)

Kadın ve erkek Allah'ın kulu olmaları bakımından eşit statüde bulunmakla birlikte fizyolojik ve psikolojik olarak her birinin kendine has özellikleri vardır.

Hayatın düzeni ve fıtrat gereği olan bu durum kadınla erkeğe, birbirlerine üstünlük taslama hakkı vermez. Zira âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

“Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri hasretle arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri vardır. Kadınların da kazandıklarından nasipleri vardır. Allah’tan lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.” (en-Nisâ 4/32)

Dolayısıyla kadın ile erkeğin hayat yolculuğunda birbirlerinin rakibi değil de yardımcısı olduğu unutulmamalıdır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de bir taraftan **“Kadınlar sizin siz de kadınların elbisesisiniz”** (el-Bakara 2/187) buyrulurken diğer taraftan söz konusu durum Allah’ın varlığının delilleri olarak şöyle ifade edilmektedir:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً

“Kaynaşmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi O’nun varlığının delillerindendir.” (er-Rûm 30/21)

Öte yandan Kur’ân-ı Kerîm kadını anne olarak ele almış, Allah’a kulluğun ardından ana babaya iyilikte bulunmanın lüzumu üzerinde durmuş, bilhassa yaşlılıklarında onlara “öf” bile demenin doğru olmayacağını ifade etmiştir. (el-İsrâ 17/23)

Kur’ân-ı Kerîm’in kadına bakışıyla Peygamberimizin söz ve uygulamaları tabii olarak aynı minval üzeredir. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- büyük bir iltifat olarak onlar hakkında:

“Cennet anaların ayakları altındadır” (Suyûtî, *el-Câmius’sağîr*, I, 125)⁷⁶ buyurmuştur.

Efendimiz’in bu yaklaşımıyla kadınlar onun şahsında, kendilerine şefkat ve merhamet eden, eşleriyle anlaşmazlıklarında ara buluculuk yapan, haklarını koruyan, erkeklere hanımlarına iyi davranmalarını öğütleyen ve yaşayışıyla da buna örnek olan bir dost ve hâmi bulmuşlardır.

Nebiy-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem-, horlanan, aşağılanan hat-ta zaman zaman dövülen kadınları adeta yetimler gibi telakki etmiş ve şöyle buyurmuştur:

⁷⁶ Benzer bir hadîs-i şerîf ise şöyledir: Câhime isimli sahâbî Peygamberimize gelerek,
– Yâ Resûlallah savaşa katılmak istiyorum. Bunu seninle istişare etmeye geldim der. Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ona:

– “Annen sağ mıdır?” diye sorar.

O da:

– Evet der.

Efendimiz:

– “O halde annene hizmet et, çünkü cennet onun ayakları altındadır” buyurur. (Nesâî, Cihâd, 6; Ahmed, III, 429)

“Allahım! İki zayıf kimsenin, yetimle kadının hakkını zayi etmekten herkesi şiddetle sakındırıyorum.” (İbn-i Mâce, Edeb, 6)

İman dâiresine girerek İslâm ahlakıyla mücehhez olan her insan, kadınlara, bilhassa kendi hanımına karşı nezih davranışlar sergilemelidir. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-, ümmetin erkeklerine şu tavsiyede bulunmaktadır:

“Mü’minlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlâkı en iyi olanıdır. Sizin en hayırlınız, kadınlarına karşı hayırlı olanlardır.” (Tirmizî, Radâ`, 11)

Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu ölçüyü bir başka hadîs-i şerîfinde şöyle dile getirmektedir:

“Hayırlınız, aile fertlerine hayırlı olanıdır. Ailesine en hayırlı olanınız ise benim.” (Tirmizî, Menâkıb, 63; İbn-i Mâce, Nikâh, 50)

Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- hanımlarını döven erkekleri de muhtelif şekillerde uyarmış ve bunlara karşı daima memnuniyetsizliğini ifade etmiştir. Bir keresinde kocaları tarafından dövülen bazı kadınlar, onları şikayet etmek üzere Hiz. Peygamber’in evine gelmişlerdir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Kadınlarınızı döven o kimseler, sizin hayırlınız değildir.” buyurmuştur. (Ebû Dâvûd, Nikâh 42; İbn-i Mâce, Nikâh, 51)

Yine Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- birgün hutbe okurken erkeklerle şöyle seslenmiştir:

“– Sizden biriniz hanımını köleyi döver gibi dövmeye kalkışıyor. Muhtemelen o akşam, onunla aynı yatakta yatacaktır.” (Müslim, Cennet, 49)

Bir başka hadis-i şerifte de Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Bir mü’min hanımına buğzetmesin. Onun bir huyunu beğenmezse, bir başka huyunu beğenir.” (Müslim, Radâ`, 61)

Kadın erkek her insanın başarılı veya başarısız olduğu, yahut yanılarak hata yaptığı anlar olabilir. İşin böyle olması kaçınılmazdır. İnsanları, imkanlarına ve kabiliyetlerine göre değerlendirmek, meseleleri konuşarak rıfk ve mülayemetle çözmek gerekir. Bu Hiz. Peygamber’in metodudur. Nitekim o, kadınlara karşı Câhiliye kabalığından kalma alışkanlıklarını devam ettiren bazı kimselere şöyle seslenmiştir:

“...Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum. Zira kadın kısmı kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri yeri üst tarafıdır. Eğri kemi-

ği doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi hâline bırakırsan, yine eğri kalır. Öyleyse kadınlar hakkındaki tavsiyemi tutunuz.” (Buhârî, Enbiyâ 1; Müslim, Radâ’ 60)

Bir başka rivayette:

“Kadın kaburga kemiği gibidir. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Eğer ondan faydalanmak istersen bu hâliyle de faydalanabilirsin.” buyrulmuştur. (Buhârî, Nikâh 79; Müslim, Radâ’ 65)

Efendimiz bu hadisleriyle bize kadının yaratılışına dair biyolojik bilgi vermek istememiştir. Bize kadınla nasıl geçinmek gerektiğini temsilî yolla anlatmıştır.

Bazı âlimler hadîs-i şerîfteki: *“Kaburga kemiğinin en eğri yeri üst tarafıdır”* ifadesini, kadının en problemli tarafı dilidir, şeklinde yorumlamışlardır. (İbn-i Hacer, *Fethu’l-bârî*, IX, 253) Kadının cehenneme dili yüzünden gireceğini belirten şu hadîs-i şerîf bu yorumu desteklemektedir:

“Siz çok lânet eder ve kocanızın iyiliklerini görmezden gelirsiniz.” (Buhârî, Hayız, 6)

Lânet ve iyiliği inkâr dille yapılır. Kocasının maddî durumunu düşünmeden konu komşuda gördüğünü kendi evinde de isteyen, dediği olmazsa hırçınlaşan, aile sırlarını olur olmaz kimselere açan, sağda solda dedi kodu yapan kadın, bütün bu kötü davranışlarını diliyle gerçekleştirir.

Diğer taraftan Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- İslâm ahlâkını özümsemiş, nitelikli bir hanımın erkekler için bulunmaz bir nimet olduğunu şöyle belirtmiştir:

“Dünya geçici bir faydadan ibarettir. Onun fayda sağlayan en hayırlı varlığı salih kadındır.” (Müslim, Radâ’, 64)

Bu hâli Resûl-i Ekrem Efendimiz bir başka hadisinde ne güzel anlatır:

“İnsanı mutlu eden üç şey vardır: Saliha kadın, iyi bir ev, iyi bir binek. İnsanı mutsuz eden üç şey ise kötü bir kadın, kötü bir ev, kötü bir binektir.” (İbn-i Hanel, I, 168)

Amr bin Ahvas -radiyallâhu anh-, Peygamber -aleyhisselâm-’ın Vedâ Haccı’nda şöyle buyurduğunu nakleder:

“Ashâbım! Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum. Vasiyetimi tutunuz. Zira onlar sizin idarenize ve himâyenize verilmişlerdir. Kesin olarak bildiğiniz bir ahlâksızlık yapmadıkları takdirde, onlar üzerinde zorbalık kurmaya hakkınız yoktur. Eğer ahlâk dışı bir hareket yaparlarsa, onları yataklarında yalnız bırakın. Bir yerlerini incitmeyecek şekilde dövün. Şayet size itaat ederlerse, artık onlara zarar verecek bir şey yapmayın.”

Şunu bilin ki, sizin kadınlar üzerinde haklarınız olduğu gibi onların da sizin üzerinizde hakları vardır.

Sizin onlar üzerindeki haklarınız, yatağınızı yabancılardan korumaları, istemediğiniz kimseleri evinize almamalarıdır.

Onların sizin üzerinizdeki hakları ise, giyim kuşam ve yeme içme konularında kendilerine iyi imkânlar sağlamanızdır.” (Tirmizî, Radâ`, 11; İbn-i Mâce, Nikâh, 3)

Fahr-i Kâinat -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu tavsiyelerinde, kadınlara iyi muamelede bulunma yanında, sözden anlamayan, ailenin yıkılmasına sebep olabilecek gayr-i ahlâki davranışlar sergileyen kadınları da aşırıya kaçmamak şartıyla ve yola getirmek düşüncesiyle dövmenin lüzumuna dikkat çekmiştir. Bu emir, benzer şekilde Kur'an-ı Kerîm'de de geçmektedir. (en-Nisâ 4/34) Ancak söz konusu durumun nihâî çare olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Resûlu Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- hayatı boyunca hiçbir hizmetçiyi veya hanımını dövmemiştir. Bunu on yıllık eşi Hz. Âişe söylemektedir. (İbn-i Mâce, Nikâh 51)

Bununla birlikte Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-, duyduğu ve gördüğü bazı olumsuz tavırlar sebebiyle kadınları zaman zaman şiddetli bir üslupla uyardığı da olmuştur. Câbir -radiyallâhu anh- anlatıyor:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile birlikte bayram namazına katıldım. Efendimiz hutbeden önce, ezansız ve ikâmetsiz namaza başladı. Sonra Bilâl -radiyallâhu anh-'e dayanarak kalktı. Allah'tan korkmayı ve O'na itâati emretti. İnsanlara vaaz edip (ölümü, âhireti, cenneti, cehennemi) hatırlattı. Sonra kadınlar bölümüne geçti. Onlara da aynı şekilde vaaz etti, hatırlatmalarda bulundu ve:

“– Allah için tasadduk edin, zira sizin ekseriyetiniz cehennem odunusunuz!” buyurdu.

Yanakları kararmış itibarlı kadınlardan biri kalkarak:

– Niçin ey Allah'ın Resûlü? (niye cehennem odunlarıyız?) dedi.

Resûlullah ise şöyle buyurdu:

“– Zira siz kadınlar çok şikâyetle bulunuyor, kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz.”

Bunun üzerine kadınlar zînet eşyalarından tasadduk etmeye başladılar... (Müslim, İdeyn, 4)

Hz. Peygamber'in kadınlara merhamet ve şefkatle muamelesinin, sahabiler üzerindeki tesirine de değinmek gerekir. **Abdullah bin Ömer** -radiyallâhu anh- der ki:

“Biz Resûlullah zamanında hakkımızda bir vahiy gelir korkusuyla hanımlarımıza istediğimiz gibi davranmaktan sakınırdık. Allah Resûlü vefat edince istediğimiz gibi konuşup davranmaya başladık.” (Buhârî, Nikâh, 80)

İnsanları Hakk’a davetle emrolunan Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- İslâm’ı kabul eden herkese, kadın erkek ayırımı yapmaksızın dinin ahkâmını öğretmeye çalışmıştır. Umûmî vaazları dışında zaman zaman kadınlara has vaazları da olmuştur. Yukarıda kaydedilen hadiste kadınların sadakaya teşvik edilmesi Efendimiz’in bu vaazlarından biridir. Allah Resûlü’nün sohbetlerinden genelde erkeklerin istifade ettiğini düşünen bazı kadınların, Efendimiz’den özel sohbet talebinde bulunduklarını görmekteyiz. Ebû Sâid el-Hudrî -radiyallâhu anh-’ın naklettiğine göre bir kadın Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e geldi ve:

– Ey Allah’ın Resûlü! Senin sözlerinden hep erkekler istifade ediyor. Biz kadınlara da bir gün ayırsan, o gün toplansak ve Allah’ın sana öğrettiklerinden bize de öğretsen! dedi.

Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Peki şu gün şurada toplanınız!*” buyurdu.

Kadınlar toplandılar. Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem- de gidip Allah’ın kendisine bildirdiklerinden onlara öğretti. (Buhârî, İ’tisam 9; Müslim, Birr, 152)

Hanım sahâbîler bir taraftan Hz. Peygamber’in vaazları ve konuşmaları yoluyla İslâm’ın ahkâmını öğrenmeye çalışırken diğer taraftan karşılaştıkları problemlerin çözümü ve akıllarına gelen soruların cevabını alabilmek için her zaman Resûlullah’a başvurma imkanına sahiptiler. Efendimiz de bunlara değer verir ve sorularına mukabelede bulunur, problemleriyle ilgilenirdi. (Müslim, Fezâil 76; Ebû Dâvûd, Edeb 12)

Sahabi kadınlar en mahrem sayılacak konularda bile Hz. Peygamber’e soru sormaktan çekinmezdi. Enes bin Mâlik’in annesi Ümmü Süleym Resûlullah’a kadınların ihtilam olduklarında gusletmelerinin gerekip gerekmediğini sormuştur. (Buhârî, İlim, 50)

Esmâ bint-i Şekel adındaki bir kadın sahabi de Hz. Peygamber’e gelerek hayızdan temizlendikten sonra nasıl yıkanılacağını sormuştur. Esmâ’nın cesareti-ne hayran kalan **H.z. Aişe:**

“Ensar kadınları ne iyi kadınlardır. Dinlerini öğrenmek hususunda onlara haya mani olmuyor” demiştir. (Müslim, Hayız, 61)

Ümmü Ümâre anlatıyor:

– Ya Resûlallah her şeyi erkekler için görüyorum, hiçbir şekilde kadınlardan bahsedildiğini görmüyorum, dedim.

Bunun üzerine şu âyet nazil oldu:

“Şüphe yok ki erkek ve kadın Müslümanlar, erkek ve kadın mü'minler, itaat eden erkekler ve kadınlar; doğru sözlü erkekler ve kadınlar, sabırlı erkekler ve kadınlar, gönülden bağlanan erkekler ve kadınlar, sadaka veren erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar, iffetlerini koruyan erkekler ve kadınlar, Allah'ı çokca zikreden erkekler ve kadınlar, işte Allah bunların hepsine mağfiret ve büyük ecir hazırlamıştır.” (Ahzab, 33/35) (Tirmizi, Tefsir, 33/14)

Başta ümmühatü'l-mü'minînden bazı hanımlar olmak üzere bir çok kadın sahabî Peygamberimizin hadislerini öğrenip nakletme konusunda temayüz etmişlerdir.⁷⁷ Öyle ki Hz. Aişe annemiz en çok hadis rivayet eden (müksirûn) yedi sahabîden biridir. (İrâkî, Fethu'l-muğîs, s. 350) Ayrıca o, fıkıh, şiir, nesep ve tıp ilimlerinde de uzmandır. (İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 360)

Cahiliye döneminde okur yazar oranı pek yüksek olmamasına rağmen bazı hanım sahabilerin okuma yazma bildiklerini görüyoruz. Mesela okuma yazma bilen Şifâ bint-i Abdillâh'ın, Efendimizin tavsiyeleriyle hanımı Hafsa'ya okuma yazma ve diğer bazı şeyleri öğrettiği nakledilmektedir. (Ebû Dâvûd, Tıb, 18; Kettânî, *Terâtib*, I, 49, 50)

Peygamberimiz döneminde kadınların gerek eğitiminde gerekse dini hayatlarında mescidlerin önemli bir yeri vardır. Nitekim Mescid-i Nebvî'de Efendimiz'in tavsiyesi üzerine sadece kadınların girip çıkacakları bir kapı ayrılmış, (Ebû Dâvûd, Salât, 17, 53) erkeklerle, kadınların gece veya gündüz mescide gitmelerine engel olmamaları emredilmiştir. İlgili hadislerden bir kısmı şöyledir:

“Biriniz hanımı mescide gitmek için izin isterse ona mani olmasın.” (Müslim, Salât, 134, 135)

“Kadınların geceleyin mescide gitmelerine engel olmayın.” (Müslim, Salât, 138)

“Allah'ın hanım kullarını mescidden men etmeyiniz.” (Müslim, Salât, 136)

Prensip olarak Asr-ı Saadet'te kadınların mescide gitmeleri uygun görülmele birlikte, onların mescide girip çıkarken fitneye ve münasebetsiz davranışlara sebep olmamalarına dikkat çekilmiştir. Bundan dolayı Hz. Peygamber, mescide giden kadınların koku sürmemelerini istemiştir. (Müslim, Salât, 141-145) Nitekim Resûlullah vefat ettikten sonra mescide giden bazı kadınların uygun olmayan hal ve tavırlarını gören Hz. Aişe annemiz:

⁷⁷ Hadis rivayetinde Hz. Aişe haricinde en meşhur hanım sahabîlerden bir kısmı şunlardır: Hz. Fâtıma, Ümmü Seleme, Ümmü Habîbe, Esmâ bint-i Ebî Bekir, Sevde bint-i Zem'a, Zeyneb bint-i Cahş, Ümmü Haram, Fâtıma bint-i Kays, Ümmü Ferve, Safiyye bint-i Abdilmuttalib. (Tayyib Okıç, *İslâmiyette Kadın Öğretimi*, s. 24)

– Eğer Resûlullah kadınların şimdiki yaptıklarını görseydi onları Benî İsrâîl kadınlarının men edildikleri gibi mutlaka mescide gitmekten men ederdi, demiştir. (Müslim, Salât, 144)

Böylece Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem’-in “*Kadınların namazlarının en hayırlısı evlerinde kıldıklarıdır*” (İbn-i Hanbel, VI, 301) mealindeki hadislerinin, camiye gidip gelirken uygunsuz davranışlardan sakınılmasının gereğine vurgu yapmak için buyrulduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca erkekler ve kadınların biyolojik ve ruhî farklılıklarını göz önünde bulunduran Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- kadınlara evleriyle meşgul olmalarını tavsiye etmiştir. Meselâ bir hadislerinde:

“*Sizlere evlerinizi tavsiye ederim, çünkü sizin cihadınız evinizdedir*” (İbn-i Hanbel, VI, 68) buyurmuştur. Yine Allah Resûlü “*...Kadın, kocasının evinde çobandır ve güttüklerinden sorumludur...*” (Buhârî, Vesâyâ, 9; Müslim, İmâre, 20) buyurarak kadının evinin işlerini iyi bilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Aile içi iş bölümü yaparken Peygamberimizin, kızı Hz. Fâtıma’ya ev işlerini, damadı Hz. Ali’ye de harici işleri tavsiye ettiğini görüyoruz. (Kâsânî, Bedâi’, IV, 24)

Kadınlara ev işleri uygun görülmele birlikte Asr-ı Saadet’te bazı kadınların hâricî işlerle de uğraştıklarını müşahade etmekteyiz. Kayle bint-i Ümmi Enmâr isimli hanım sahâbi anlatıyor:

Bir Umre esnasında Merve’de Peygamber Efendimiz’e:

– Ey Allah’ın Resûlü! Ben alış veriş yapan bir kadını. Bir şey satın almak istediğimde, düşündüğümde az bir ücret veriyorum. Daha sonra normal ücretine yükseltiyorum. Bir şey satmak istediğim zaman da onun normal ücretinden fazla talep ediyorum. Daha sonra normal değerine indiriyorum, dedim.

Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu:

“– Ey Kayle böyle yapma! Bir şey satın almak istediğinde onun normal ücretini teklif et. Ya alırsın ya alamazsın. Bir şey satmak istediğin zaman da yine malın normal ücretini iste. Ya satarsın ya da satamazsın.” (İbn-i Mace, Ticâret, 29)

Peygamberimiz zamanında Havle el-Attâre diye meşhur Havle bint-i Tüveyt de Medîne’de ıtr (güzel koku) satan bir hanım sahabî olarak bilinmektedir. (İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 278)

Hz. Ebû Bekir’in kızı Esmâ hanımın, ev işleriyle birlikte kocasının atının bakımı ve bahçelerinden toplanan mahsulun taşınmasıyla meşgul olması da bir başka örnektir. (Buhârî, Nikâh, 107)

Semra bint-i Nüheyk adındaki kadın sahâbinin ise çarşı pazar dolaşarak elindeki kırbaç ile insanları iyiliğe sevk edip kötülükten sakındırdığı, bir nevi zabıta memurluğu yaptığı nakledilmektedir. (Heysemî, IX, 264) Okuma yazma bilen Şifa bint-i Abdillâh'ın da benzer bir vazifeyle Hz. Ömer'in hilafeti zamanında Medine çarşılarından birisinde görevlendirildiği anlaşılmaktadır. (İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 341)

Asr-ı Saadet'te içtimâî hayatın bir parçası olan gazvelere gelince; bu savaşlarda muharip sınıfı daima erkekler oluşturmuştur. Yani savaşa katılmak kadınların aslî görevi değildir. Nitekim bir keresinde Hz. Aişe harbe iştirak etmek için izin istemiş, Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- ise:

“–*Sizin cihadınız hacdır*” buyurarak (Buhârî, Cihâd, 62) eşinin harbe iştirak etme talebine olumsuz cevap vermiştir.

Bununla birlikte, kadınların Hz. Peygamber döneminde harbe, şartlar gereği daha çok geri hizmette, bazen de fiilen iştirak ettiklerini görüyoruz. Enes bin Malik'in naklettiğine göre Ümmü Süleym Hz. Peygamber'e savaşa katılmak istediğini belirtince Resûlullah ona cihadın kadınlara farz kılınmadığını ifade etti. Ümmü Süleym, yaralıları tedavi edebileceğini, göz ağrılarına ilâç yapabileceğini, mücahidlere su taşıyabileceğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

“– *O hâlde gazaya çıkmanız ne güzel olur*” buyurdu. (Heysemî, V, 324)

Bazı kadın sahabîler Allah Rasûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in bu iznine binaen savaşlarda yaralıları tedavi etmişler, yırtık ve sökükleri dikmişler, su taşımışlar, yemek yapmışlar hatta bizzat savaşa girip çarpışmışlardır. (Buhârî, Cihâd, 65-68; İbn-i Sa'd, VIII, 425; İbn-i Mace, Cihâd, 37; İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, IV, 396) Ümmü Umâre Uhud savaşına katılarak oku ve yayı ile düşmanla çarpışanlardan biridir. Savaştan sonra Medine'ye dönen Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Harp esnasında sağıma soluma döndükçe hep Ümmü Umâre'nin yanı başımda çarpıştığını görüyordum*” demiştir. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, IV, 479)

Bütün bu rivayetler Hz. Peygamber'in, cahiliyyede değer verilmeyen kadını toplumdaki esas konumuna yükselttiğini göstermektedir. Hattâ müslüman kadınlar, haklarını elde etmek için zaman zaman adabı veçhile devletin ileri gelenleriyle bile tartışmışlardır. Resûlullah'ın vefatından hemen sonra geçen şu hadise bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mesrûk anlatıyor:

Ömer bin Hattâb, Resûlullah'ın minberine çıkarak:

– Mehrin 400 dirhem üzerinde olduğunu hiç bilmiyorum, dedikten sonra minberden indi.

Kureyş'ten bir kadın Hz. Ömer'e itiraz ederek:

– Ey mü'minlerin emiri 400 dirhemden fazla mehir vermeyi insanlara yasakladın mı? deyince, Hz. Ömer:

– Evet, dedi.

Bunun üzerine kadın:

– Allah'ın Kur'an-ı Kerîm'de: **“Siz onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız bile, verdiğinizden bir şey almayın...”** (en-Nisâ 4/20) buyurduğunu duymadın mı? dedi.

Hz. Ömer:

– Allah'ım beni bağışla bütün insanlar Ömer'den daha bilgili, dedikten sonra tekrar minbere çıkarak şunları söyledi:

– Ey insanlar! Ben size 400 dirhem üzerinde mehri yasaklamıştım. Kim ne kadar isterse malından o kadar mehir versin. (İbn-i Hacer, *Metâlib*, II, 4, 5)

Hadislerde, kadınların zarurî ihtiyaçlarını temin için çarşı-pazara çıkmalarına cevaz verilmekle birlikte, dışarı çıkarken nasıl giyinecekleri ve yürürken nelele dikkat edecekleri konusunda bir takım düzenleyici hükümler getirilmiştir. Nitekim Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir hadîs-i şeriflerinde:

“Ailesinden başkaları (mahremi olmayanlar) arasında süslenip salınarak yürüyen kadının misali kıyamet günündeki karanlığın misalidir. Onun için aydınlık yoktur.” (Tirmizî, *Radâ'*, 13) buyurmuş, kadınların süslenerek yabancı erkeklerin dikkatini çekecek biçimde davranmalarının doğru olmadığını bildirmiştir.

4. Peygamberimizin Fakirlere Muamelesi

Lütfun bugün olmazsa perîşân u fakîre
Mahşerde cevabın neden olur Şâh-ı Kebîre
Rahm et eline geçtiği ni'metle sağire.⁷⁸

Muhammed Es'ad Efendi

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- peygamber olmadan önce bile fakirleri gözetir, imkânları nisbetinde onlara yardım ederdi. Nitekim Hz. Hatice vâlidemiz, ilk vahyin ardından Efendimiz'i teskin ederken bu özelliğine de vurgu yapmıştır. (Buhârî, *Bedü'l-vahy*, 3; Müslim, *İmân*, 252)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in nübüvvetinden önceki bu kişisel hassasiyetiyle birlikte risâletiyle gelen gerek emir ve tavsiyeleri, gerekse uygulamaları bütün inananlar için bir örnek olmuştur. Genelde Müslümanlar, Mekke

⁷⁸ Fakir ve zavallıya bugün iyilikte bulunmazsan, mahşer günü Allâh'anasıl cevap vereceksin? Eline geçen nimetlerle muhtaçlara merhamet et.

döneminde ve hicretten sonraki yıllarda yoksulluk çekmekle beraber, durumu iyi olanlar, fakir veya kıt kanaat geçinen kimselere daima yardımda bulunmuşlardır. Hatta Efendimiz Mekke'den hicret eden muhacirler ile Medine'deki Ensâr arasında birebir kardeşlik kurmuş, bu sayede varlıklı Ensâr, hicret etmek zorunda kalmış fakir muhacirler ile her şeylerini paylaşma faziletini göstermişlerdir. İlave olarak keffâret, zekât, fıtır sadakası ve nafîle olarak infaka teşvik edilmesi, ihtiyaç sahibi kimselere devlet bütçesinden destek sağlanması, dinimizin fakiri korumaya yönelik getirdiği tedbirlerdendir.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in fakirlerin gözetilmesi ve onlara değer verilmesiyle ilgili bir çok hadisi bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı şöyledir:

“...Şu dünya malı gerçekten çekici ve tatlıdır. Buna bir Müslümanın sahip olması ne kadar güzeldir! Yeter ki, ondan miskine (fakire), yetime ve yolcuya versin.” (Muslim, Zekat, 122; İbn-i Hanbel, III, 21)

“Zenginlerin dâvet edilip fakirlerin çağrılmadığı düğün yemeği ne fena bir yemektir.” (Muslim, Nikâh, 107)

“Dul kadınların ve miskinlerin (fakirlerin) yardımına koşan Müslüman, Allah yolunda harp eden mücâhid yahut gece namaz kılan ve gündüz oruç tutan âbid gibidir.” (Buhârî, Nafakât, 1)

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- bu ve benzeri hadisleriyle bizleri ihtiyaç sahibi kimselere yardıma çağırırken kendisi de dul ve miskinlerle beraber bulunmaktan utanmaz, onların ihtiyaçlarını mutlaka yerine getirirdi. (Nesâî, Cuma, 31) Bu yüzden onun çoğu zaman günlerini aç geçirdiği olmuştur. Ebû Hureyre söz konusu durumu şöyle dile getirmektedir:

“Efendimizin aç kalması, etrafını saran fakir kimselerin ve misafirlerinin çokluğundan kaynaklanıyordu. Zîrâ Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- beraberinde bir kısım ashâbı ve mescitteki ihtiyaç sâhipleri olmadan asla yemek yemezdi. Allâh Teâlâ Hayber'in fethini müyesser kıldı da insanlar biraz rahata kavuştu. Fakat yine de halk arasında geçim sıkıntısı sürüyordu.” (İbn-i Sa'd, I, 409)⁷⁹

⁷⁹ İslâmın ilk yıllarındaki fakirlikten bahseden sahâbîler bu hususta bizlere oldukça çarpıcı bilgiler vermektedirler. Habbâb bin Eret -radiyallahu anh- diyor ki:

“Biz, Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmayı arzu ederek, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile birlikte Medine'ye hicret ettik. Allah'ın mükâfâtımızı vereceği kesinleşti. Bizden bazıları mükâfâtlarından hiçbir şey yemeden vefat etti. Onlardan biri de Mus'ab bin Umeyr -radiyallahu anh-'dir. O, Uhud günü şehit edilmişti. Ardında, sadece yünden yapılmış çizgili bir kaftan bıraktı. O kaftanla başını örttüğümüzde ayakları açılıyor, ayaklarını örttüğümüzde de başı açıkta kalıyordu. Neticede Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- başını örtmemizi, ayaklarına da bir miktar izhir otu koymamızı emretti. Bizden bazılarının da hicretinin meyvesi olgunlaşmış ve onu devşirmiştir.” (Buhârî, Cenâiz, 27; Muslim, Cenâiz, 44)

Ebû Hureyre -radiyallahu anh- ise şunları anlatır: Ben Suffe ehlinde yetmiş kişiyi gördüm. Hiçbirinin üzerinde bütün vücudunu örten bir elbise yoktu. Ya bir izârları ya da boyunlarına bağladık-

Ebu Hureyre'nin söylediği mesciddeki ihtiyaç sahibi kimselerin çoğunluğunu, Suffa ashabı oluşturmaktaydı. İslâm'ı kabul ettikten sonra kendilerini ilim ve tebliğe vermiş bu fakir grup arasında Ebû Hureyre de bulunmaktaydı. O bir hatırasını şöyle anlatır:

Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, ben bazen açlıktan karnımı yere dayar, bazen de mideme taş bağlardım. Bir gün sahâbîlerin geçtikleri yol üzerine oturmıştım... Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- benim yanımdan geçti ve beni görünce gülümsedi. Kalbimden geçeni yüzümden anladı ve:

“– *Ebû Hureyre!*” dedi.

Ben:

– Buyurunuz, yâ Resûlallah, dedim.

Resûl-i Ekrem:

“– *Beni takip et*” buyurdu ve yoluna devam etti.

Ben de peşinden yürüdüm. Hz. Peygamber evine girdi, ben de girmek için izin istedim, izin verdi, içeri girdim.

Bir kap içinde süt buldu ve:

“– *Bu süt nereden geldi?*” diye sordu.

– Falan erkek veya falan kadın onu size hediye etti, dediler.

Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

“– *Ebû Hureyre!*” diye seslendi.

Ben:

– Buyurunuz, yâ Resûlallah, dedim.

“– *Suffe ehline git, onları bana çağır*” buyurdu.

Ebû Hureyre der ki:

Suffe ehli İslâm'ın misafirleriydi. Onların ne sığınacak aileleri, ne malları, ne de bir kimseleri vardı. Peygamber'e bir sadaka geldiğinde onlara gönderir, kendisi ondan hiçbir şey almazdı. Şayet bir hediye gelmişse ondan bir parça alır, kalanını onlara gönderir, böylece gelen hediyeyi onlarla paylaşmış olurdu. Hz. Peygamber'in Suffe ehlini davet etmesi hoşuma gitmedi. Kendi kendime:

ları bir kisâları vardı. Bunların bir kısmı baldırlarının yarısına, bir kısmı da topuklarına erişirdi de, avret yerleri görülmesin diye elbiselerini elleriyle toplarlardı. (Buhârî, Salât, 58)

– Bu süt, Suffe ehli arasında kime yetecek ki! O sütü içmek sûretiyle kuvvetlenmeye ben daha çok hak sahibiyim. Oysa onlar geldiğinde Resûlullah bana emreder, ben de onlara veririm; belki de o süttten bana kalmaz. Fakat Allah'ın ve Resûlü'nün emrine itaat etmemek de olmaz, dedim.

Neticede gittim ve kendilerini davet ettim. Onlar bu daveti kabul ettiler ve girmek için izin istediler. İzin verildi, içeri girip oturdular.

Hz. Peygamber:

“– *Ebû Hureyre!*” diye seslendi.

Ben:

– Buyurunuz, yâ Resûlallah, dedim.

“– *Al, onlara ver!*” buyurdu.

Ben de süt kabını aldım ve sırayla vermeye başladım. Kabı alan kanıncaya kadar içiyor, sonra geri veriyor, ben bir başkasına veriyordum; o da kanıncaya kadar içiyor sonra geri veriyordu. En sonunda kabı Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem'e verdim. Topluluğun hepsi süte kanmışlardı. Resulullah kabı alıp elinde tuttu ve bana bakıp gülümsedi. Sonra:

“– *Ebû Hureyre!*” dedi.

– Buyurunuz, yâ Resûlallah! dedim.

“– *Bir ben kaldım, bir de sen*” buyurdu.

– Doğru söylediniz, yâ Resûlallah, dedim.

“– *Otur da iç*” buyurdular.

Ben de oturdum ve içtim. Sonra yine:

“– *İç, iç*” buyurdu. Yine oturdum ve içtim.

Resûl-i Ekrem durmadan:

“– *İç, iç*” buyuruyordu.

Sonunda ben:

– Hayır. Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki, artık içecek yerim kalmadı, dedim.

“– *Bana ver*” buyurdu.

Kabı Resûl-i Ekrem'e verdim, Allah Teâlâ'ya hamdetti, besmele çekti ve kalan sütü kendisi içti. (Buhârî, Rikâk, 17)

Bu hadiste fakirlere ikram yanında Efendimiz'in mûcizelerinden birinin gerçekleştiğini de görmekteyiz. Çünkü Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir kişiye yetecek kadar sütle bütün Suffe ashabının karnını doyurmuştu. Azıcık bir yiyeceğin veya içeceğin Peygamberimizin elinde çoğalması nübüvvet alâmetlerinden biridir.

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- imkânları ölçüsünde elinde bulunan şeyleri fakirlere verirken ashabını da buna teşvik ederdi. Ebû Saîd el-Hudrî -radiyallâhu anh- diyor ki:

Bir defasında Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile bir seferde bulunuyorduk. Bu sırada devesine binmiş bir adam çıkageldi. Bir şeyler umarak sağa sola bakınmaya başladı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Yanında ihtiyacından fazla binek hayvanı olanlar, olmayanlara versinler. Fazla azığı olanlar, azığı olmayanlara versinler” buyurdu.

Hz. Peygamber daha birçok şey saydı. İşte o zaman kimsenin ihtiyacından fazla bir şey bulundurmaya hakkı olmadığını anladık. (Müslim, Lukata, 18)

Cerîr bin Abdillâh -radiyallâhu anh-'ın naklettiği şu rivayet de konumuz açısından dikkat çekicidir. Cerîr diyor ki:

Bir sabah erkenden Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in huzurunda idik. O esnada kılıçlarını kuşanmış, kaplan derisine benzeyen, alaca çizgili elbise veya abalarını delerek başlarından geçirmiş ve tamamına yakını Mudar kabilesine mensup yarı çıplak vaziyette bir topluluk çıkageldi. Onları bu denli fakir görünce, Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yüzünün rengi değişti. Eve girdi ve sonra da çıkıp Bilâl'e ezan okumasını emretti, o da okudu. Bilâl kâmet getirdi ve Allah Resûlü namaz kıldırdı. Daha sonra Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir konuşma yaptı. Konuşmasında ashabını şu ayetleri okuyarak uyardı:

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok kadın ve erkek meydana getiren Rabbinize hürmetsizlikten sakının. Allah şüphesiz hepinizi görüp gözetmektedir.” (en-Nisâ 4/1)

“Ey iman edenler! Allah'tan korkun, herkes yarın için ne hazırladığına baksın.” (el-Haşr 59/18)

Bu âyetlerin ardından:

“Her bir fert, altınından, gümüşünden, elbisesinden, bir sa‘ bile olsa buğdayından, hurmasından sadaka versin; hatta yarım hurma bile olsa...” buyurdu.

Bunun üzerine Ensar'dan bir adam, ağırlığından dolayı kaldıramayacağı kadar ağır bir torbayı sırtlanarak getirdi. Ahâli birbiri ardına sökün edip sıraya girmişti. Sonunda yiyecek ve giyecekten iki yığın oluştuğunu gördüm. Baktım ki Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in yüzü gülüyor, sanki altın gibi parlıyordu. Sonra Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu:

“İslâm'da iyi bir çığır açan kimseye, bunun sevabı vardır. O çığırda yürüyenlerin sevabından da kendisine verilir. Fakat onların sevabından hiçbir şey eksilmez. Herkim de İslâm'da kötü bir çığır açarsa, o kişiye onun günahı vardır. O kötü çığırda yürüyenlerin günahından ona pay ayrılır. Fakat onların günahından da hiçbir şey noksanlaşmaz.” (Müslim, Zekât, 69)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- fakirlere doğrudan yardımın yanında, onlara borç vermeyi de teşvik etmiş, hatta borcunu ödeyemeyen kimselerden alacağını istemekten vaz geçenlerin, günahlarının bağışlanacağını belirtmiştir.

Ebû Hureyre -radiyallâhu anh-'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“İnsanlara borç para veren bir adam vardı. Hizmetçisine şöyle derdi:

– Darda kalmış bir fakire vardığında onu affediver; umulur ki Allah da bizim günahlarımızı affeder. Nihayet o kişi Allah'a kavuştu (vefat etti) ve Allah onu affetti.” (Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Mûsâkât, 31)

Konuyla ilgili bir başka hadis-i şerif de şöyledir:

“Sizden önceki ümmetlerden bir adam hesaba çekildi; hayır namına hiçbir şeyi bulunamadı. Bu adam insanlarla hemhal olan zengin bir kimse idi. Hizmetçisine, darda kalan fakirlerin borcunu affetmesini emrederdi. Azîz ve Celîl olan Allah: «Biz affetmeye ondan daha lâyıkız, onu affediniz» buyurdu.” (Müslim, Mûsâkât, 30)

Fakir ve düşkün kimselere karşı rencide edici herhangi bir tavırda bulunmamak, hele hele Müslüman olmayan itibarlı bir takım kimseleri onlara tercih etmemek gerekir.⁸⁰ Kur'an-ı Kerîm'de bir taraftan Efendimiz'e hitaben el açıp dile-

⁸⁰ İslâm târihinin ilk yıllarında Medîne-i Münevvere'de bâzı fakirlerin kapılarına meçhûl bir kimse her sabah bir çuval erzak bırakmaktaydı. Bir sabah o fakirler uyandıklarında baktılar ki, kapılarına erzak konmamış. Sebebini merak ederlerken o esnâda içli bir salâ sesi duyuldu ve Medîne-i Münevvere Hz. Ali -radiyallâhu anh-'ın torunu Zeyne'l-Âbidîn Hazretleri'nin vefâtı ile çalkalandı. Herkes derin bir mâteme büründü.

Bu peygamber evlâdına karşı son vazîfeler îtinâ ile yapılmaya başlandı. Sıra mübârek nâşının yıkanmasına geldiğinde bu şerefli vazîfeyi yapacak olan zât, mevtânın sırtında içi su toplamış büyükçe yaralar görünce şaşırdı. Sebebini anlayamadı. Yakınlarına sorduğunda ise, ehl-i beytten orada bulunup bu sırâ âşinâ olan bir kimse, şunları söyledi:

– Zeyne'l-Âbidîn Hazretleri her sabah hazırladığı erzak çuvallarını sırtında taşıyarak erkenden fakirlerin kapısına götürür ve kimseye görünmeden geri dönerdi. Halk da bu çuvalları kimin bıraktığını bilmezdi. Sırtında gördüğünüz yaralar, işte o çuvalları taşımaktan ötürü oluşmuştur.

nen fakir fukarayı azarlamaması emredilmekte (ed-Duhâ 93/10) diğer taraftan da kafirlerin özellikleri anlatılırken **“Dini yalanlayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakar, yoksulu doyurmaya teşvik etmez”** buyrulmaktadır. (el-Mâûn 107/1-3)

Bir rivayete göre de Kureyş müşriklerinin ileri gelenleri Hz. Peygamber’e:

– Sana iman etmemizi istiyorsan şu fakirleri yanından kov. Biz geldiğimizde onlar bulunmasınlar. Onlara başka bir vakit ayır, demişlerdi.

Bunun üzerine Allah Teâlâ **“Sabah akşam Rablerine dua edenleri yanından kovma!...”** (el-Enâm 6/52) ayetini indirmiştir. Yine bir başka âyet-i kerîmede Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in fakir ve düşkünlerle birlikte başlarına gelebilecek sıkıntılara sabretmesinin ve onlara muamelesinde hassas davranmasının lüzumuna şöyle dikkat çekilmiştir:

“Sabah akşam Rablerine dua ederek O’nun rızasını kazanmaya çalışanlarla beraber sıkıntılara karşı dayan, gözlerini onlardan ayırma.” (el-Kehf 18/28) (Râzî, XII, 193, XXI, 98)

Âiz bin Amr el-Müzenî -radiyallâhu anh-’den rivayet edildiğine göre Kureyş’in ileri gelenlerinden ve henüz İslâm’la şereflenmemiş olan Ebû Süfyân, birgün aralarında Selmân-ı Fârisî, Suheyb-i Rûmî ve Bilâl-i Habeşî’nin de bulunduğu bir grup Müslümanın yanından geçti. Onu gören mü’minler:

– Allah’ın kılıcı Allah’ın düşmanını haklamadı, dediler.

Bunu duyan Ebû Bekir -radiyallâhu anh- da:

– Bu sözü Kureyş’in büyüğüne ve efendisine mi söylüyorsunuz, dedi.

Sonra da Peygamber -aleyhisselâm-’ın yanına gelerek bu olayı anlattı.

O zaman Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Ebû Bekir! Bu sözünle belki de onları gücendirdin. Eğer onları gücendirdiyse, Rabbini de gücendirdin demektir” buyurdu.

Hiz. Ebû Bekir hemen o yoksul Müslümanların yanına gelerek:

– Kardeşlerim! Yoksa sizleri gücendirdim mi, diye sordu.

Onlar:

– Hayır sana gücenmedik. Allah seni bağışlasın, kardeş, dediler. (Müslim, Fezâilü’s-sahâbe, 170)

Efendimiz başka hadis-i şeriflerinde de fakirlerin manevî derecelerinden bahsetmiş, ahirette kurtuluşa erenlerin çoğunun öncelikle fakirlerden olacağını bildirmiştir. Bu hadislerden bazıları şöyledir:

“Size cennetlikleri bildireyim mi? Onlar hem zayıf oldukları hem de halk tarafından zayıf görüldükleri için kimsenin önemsemediği, fakat şöyle olacak diye yemin etseler, Allah’ın isteklerini geri çevirmeyeceği kimselerdir. Size cehennemliklerin kimler olduğunu söyleyeyim mi? Katı kalpli, kaba, cimri ve kurularak yürüyen kibirli kimselerdir.” (Buhârî, Eymân, 9; Müslim, Cennet, 47)

“Cennetin kapısında durup baktım. Bir de gördüm ki, içeri girenlerin çoğu yoksullardı. Zenginler ise hesap vermek için alıkonulmuştu. Ayrıca onlardan cehennemlik olanların da cehenneme sevkedilmeleri emrolunmuştu.” (Buhârî, Rikâk, 51, Müslim, Zikir, 93)

“Fakirler, cennete zenginlerden yarım gün önce, yani (dünya hesabıyla) beş yüz sene önce girerler.” (Tirmizî, Zühd, 37)

Hadîs-i şerîfin fakirlere verdiği müjde ne kadar sevindirici ve gönül okşayıcıdır!.. Ancak bu durum, dinimize göre fakirliğin mutlak surette zenginlikten üstün olduğunu göstermez. İlâhî emirlere uymayan bir fakirin İslâm’da hiçbir değeri yoktur. Onu değerli kılan, Allah’ın verdiğiine hamdetmesi, hâline sabretmesidir.

Zenginlerin fakirlerle birlikte cennete girememeleri, onların dünyada refah içinde yaşamalarını sağlayan servetlerini nereden kazanıp nereye harcadıklarının hesabını vermeleri sebebiyledir. Bu hesaptan sonra alını ak olanlar cennete, olmayanlar ise cezalarını çekmek üzere cehenneme gideceklerdir.

Peygamberimiz, sabredip olgunluk göstermeyen, yoksulluğunu bahane ederek isyan eden, kötülük yapan fakirleri de şiddetle kınamış, fakirliğin kişiyi nankörlüğe sevkedip küfre bile düşürebileceği uyarısında bulunmuştur. Bir hadis-i şeriflerinde unutturan fakirlikten sakınmak gerektiğini belirten Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- (Tirmizî, Zühd, 3) bir başka hadislerinde bizlere şu tavsiye de bulunmuştur:

“Fakirlikten, kıtlıktan, zilletten, zulm etmekten ve zulme uğramaktan Allah’a sığın!” (Nesâî, İstiâze, 14)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir defasında *“Allahım, fakirlikten ve küfürden Sana sığınırım.”* diye duâ edince, sahabeden biri:

– Küfürle fakirliği birbirine denk mi tutuyorsun? dedi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber:

– *Evet*” cevabını verdi. (Nesâî, İstiâze, 29)

Peygamberimizin duaları arasında şu yakarışları da görmekteyiz:

“...Allahım, ben zayıfım, beni güçlendir, zelilim beni izzetli kıl, fakirim bana rızık ver.” (Hâkim, I, 708)

“Fakirlik fitnesinin şerrinden Allah’a sığınırım.” (Nesâî, İstiâze, 17)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- fakirlere dilencilikten sakınma, elinin emeğiyle geçinme hususunda şu uyarı ve nasihatlerde bulunmuştur:

“Hiçbir kimse, asla kendi kazancından daha hayırlı bir rızık yememiştir...” (Buhârî, Büyû’ 15)

“Haklarında yeminle söz söyleyebileceğim üç haslet vardır; iyi belleyiniz! Sadaka vermekle kulun malı eksilmez. Uğradığı haksızlığa sabreden Allah şerefini arttırır. Dilenme kapısını açan kimseye Allah, fakirlik kapısını açar...” (Tirmizî, Zühd, 17)

“Miskin, bir iki lokma veya bir iki hurma için kapı kapı dolaşan kimse değildir. Asıl miskin, ihtiyacını karşılayacak bir şeyi bulunmadığı halde, durumu bilinmediği için kendisine sadaka verilemeyen ve kendisi de kalkıp insanlardan bir şey istemeyen kişidir.” (Müslim, Zekât, 102)

“Herhangi birinizin ipiyle sırtına bir bağ odun yüklenerek getirip satması ve bu sebeple Allah’ın onun haysiyetini koruması, verseler de vermeseler de insanlardan bir şeyler dilenmesinden çok daha hayırlıdır.” (Buhârî, Zekât, 50)

“Veren el alan elden üstündür” (Müslim, Zekât, 106)

Peygamberimiz fakirleri iffetli ve hayalî olmaya, yüzsüzlükten sakınmaya çağırmanın yanında, düşkünlüklerini problem ederek kibre düşmelerinden de kaçınmaları gerektiğine şu hadisleriyle dikkat çekmektedir:

“Allah Teâlâ kıyamet gününde üç kişiyle konuşmaz, onları temize çıkarmaz, yüzlerine bile bakmaz; üstelik onlar korkunç bir azâba uğrarlar. Bunlar; zina eden ihtiyar, yalan söyleyen hükümdar, kibirlenen fakirdir.” (Müslim, İmân, 172)

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- maddî ve manevî konularda zenginlerin durumuna bakarak kendisine yakınan fakirleri de teselli etmiştir:

Ebû Hureyre -radiyallâhu anh- diyor ki:

Mekke’den Medine’ye hicret eden fakir Müslümanlar Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e gelerek şöyle dediler:

– Yâ Resûlallah varlıklı Müslümanlar cennetin yüksek derecelerini ve ebedî nimetleri alıp götürdüler.

O zaman Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Hayrola! Onlar ne yaptılar ki?” diye sordu.

Fakir muhâcirler:

– Bizim kıldığımız namazı onlar da kılıyorlar. Tuttuğumuz oruçları onlar da tutuyorlar. Üstelik sadaka veriyorlar, biz veremiyoruz. Köle âzâd ediyorlar, biz edemiyoruz, dediler.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- onlara:

“– Sizden önde gidenlere yetişebileceğiniz, sizden sonra gelenleri geçebileceğiniz, sizin yaptığınızı yapanlar dışında herkesten üstün olacağınız bir şeyi haber vereyim mi?” diye sordu.

– Evet, söyle yâ Resûlallah, dediler.

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“– Her farz namazın peşinden otuz üçer defa sübhânallah, elhamdülillah, Allâhü ekber dersiniz.”

Birkaç gün sonra fakir muhâcirler Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e tekrar gelerek:

– Zengin kardeşlerimiz bizim yaptığımız tesbihleri duymuşlar. Aynını onlar da yapıyorlar, dediler.

Bunun üzerine Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

“– Ne yapalım! Artık bu Allah’ın bir lütfudur, dilediğine verir.” (Müslim, Mesâcid, 142)

Hz. Ömer de bu hususta ne güzel söylemiştir:

“Zenginlik de fakirlik de aynı şekilde birer binektir. Hangisine bineceğime aldırıyorum.”

Yani servet ve fakirlik, binilmesi zor, serkeş bir ata benzer. Her ikisini de kullanmak maharet ister. Önemli olan iyi bir binici olmaya çalışmaktır. Bir ayet-i kerîmede:

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ

“Şüphesiz Rabbin rızkı dilediğine bol verir, dilediğine de daraltır.” (İsrâ 17/30; Ra’d 13/26) buyrulmaktadır. Şu halde fakirliği ve zenginliği istediğine veren Cenâb-ı Hak’tır. Herkes şöyle veya böyle birer imtihandan geçmektedir. Önemli olan imtihanın şekli değil, sonucudur. Bize düşen sonunda kazanmaya bakmaktır.

5. Peygamberimizin Yetimler ve Şehit Ailelerine Muamelesi

“Eğer kalbinin yumuşamasını istiyorsan

Dînimizde erginlik çağına gelmeden önce babasını kaybetmiş kız veya erkek çocuklara yetim denilmektedir. Hadis-i şerîfte “*Büluğ çağına ulaştıktan sonra yetimlik kalkar...*” (Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 9) buyrulmakla yetimliğin yalnızca çocukluk devresiyle alakalı bir durum olduğu ifade edilmiştir.

İslâm öncesi Arap toplumunda özellikle savaşlar ve boşama kolaylığı gibi sebeplerle dul ve yetimlerin sayısı oldukça fazlaydı. Câhiliye toplumunda yetimler horlanır ve haklarına riayet edilmezdi. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- de yetim olarak büyümüş, kavminin bu konudaki tavrını yakînen görmüştü. Nitekim Allâh Teâla Habîb-i Edîbî’ne hitaben:

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى

“O seni yetim bulup barındırmadı mı?” (ed-Duhâ 93/6) buyurarak Peygamberini yetim iken çeşitli vesilelerle koruyup muhafaza ettiğini belirtmiş:

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ

“Öyleyse yetimi hor görme!” (ed-Duhâ 93/9) fermanıyla da ben nasıl seni himâye etmişsem, sen de diğer yetim kullarıma sahip çık, onların derdiyle ilgilen, sıkıntılarını hallet demek istemiştir.

Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in yetimlerle ilgilenmesi ve onların haklarıyla alakalı düzenlemelerde bulunması risâletin ilk yıllarından itibaren başlar. Habeşistan’a giden mühacirlerin başkanı Cafer bin Ebî Tâlib, Necâşî’nin huzurunda İslâm’ı ve Müslümanları savunmak maksadıyla yaptığı konuşmada, Câhiliye döneminde kuvvetlilerin zayıfları ezdiğini, Hz. Peygamberin ise güçsüzlerin yanında yer alarak onların haklarına sahip çıktığını ve “yetim malını yemeyi” yasakladığını belirtmiştir. (İbn Hişâm, I, 359)

Bir ayet-i kerîmede yetim malını yemeye kalkışanların, dünya ve ahirette hüsrana uğrayacakları çarpıcı bir üslûpla şöyle beyan edilmektedir:

“Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler hiç şüphesiz karınlarına ateş doldurmuş olurlar. Zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.” (en-Nisâ 4/10)

Görüldüğü üzere yetimin malını çeşitli sebeplerle haksız yere yemeye veya herhangi bir şekilde telef etmeye kalkışanlar, yetimden önce kendilerini helâk etmiş olmaktadır. Durum böyle olunca, bir Müslüman için **“Yetimin malına an-**

cak en güzel ve faydalı bir şekilde yaklaşınız!...” (el-En’âm 6/152) ayetinin fehvasına uymaktan ve yetimin haklarına daima riayet etmekten başka yol kalmamaktadır. Nitekim dinimizin gösterdiği bu hassasiyet üzerine ashab-ı kirâm artık yetimlerle bir arada bulunmaktan bile çekinir hale gelmişler, neticede durum Peygamberimize arz edilmiş ve şu ayet-i kerime nazil olmuştur:

“...Sana yetimleri soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek (ihmal etmekten) daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, (unutmayınız ki) onlar sizin din kardeşlerinizdir. Allah işleri bozanla düzeltene bilir...” (el-Bakara 2/220) (Nesâî, Vasâyâ, 11)

Bu âyet ile de yetimlerle kimin iyi kimin kötü niyetle ilgilendiğini Allah Teâlâ’nın çok iyi bildiği, dolayısıyla sorumluluktan kaçılmaması ve yetimlerin tam bir kardeş muamelesine tâbi tutulması gerektiği vurgulanmıştır

Haksız yere yetim malı yemenin insanı helak edeceğini belirten (Buhârî, Vasâyâ, 23) Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- bizleri yetime karşı her hususta hâmi olmaya davet etmektedir. Bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

“Müslümanlar içinde en hayırlı ev, kendisine iyilik yapılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar içinde en kötü ev de kendisine kötülük yapılan bir yetimin bulunduğu evdir.” (İbn-i Mâce, Edeb, 6)

Bu hadise göre yetimi sadece barındırmak kâfi değildir, aynı zamanda ona iyi davranmak da gerekir. Bir taraftan yeme-içme, giyim-kuşam gibi ihtiyaçları karşılanan yetim diğer taraftan maddi veya manevi eziyete maruz kalırsa, bu tür bir barınma onun için zulüm haline dönüşebilir.

Bir başka hadis-i şerifte de yetime yapılan iyiliğin karşılığında cennetin kazanılacağı şöyle dile getirilmektedir:

“Bir kimse, Müslümanların arasında bulunan bir yetimi alarak yedirip içirmek üzere evine götürürse, affedilmeyecek bir suç işlemediği takdirde, Allah Teâlâ onu mutlaka cennete koyar.” (Tirmizî, Birr, 14)

Affedilmeyecek suç ifadesi, iki büyük günahı hatıra getirmektedir: Biri Allah’a şirk koşturmak yâni Allah’tan başka bir ilâhın varlığını kabul etmek, diğeri de kul hakkı yemektir.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- yetimlerin maddî ve manevî sıkıntılarına katlanarak onları güzel bir şekilde yetiştirenlerin cennette kendisine komşu olacağını haber vermektedir. İlgili rivayetlerden birinde Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Kim üç yetimi yetiştirir, nafakasını temin ederse, sanki ömrü boyu geceleri namaz kılmış, gündüzleri oruç tutmuş ve sabahtan akşama yalın kılıç Allah

yolunda cihad etmiş gibi sevap alır. Keza, ben ve o, şu iki parmak gibi cennette kardeş oluruz” buyurmuş ve ardından şehadet parmağı ile orta parmağını birbirine yapıştırmıştır. (İbn-i Mâce, Edeb, 6)

Cennet’e girebilmek, şüphesiz büyük bir saâdetir. Bundan daha üstünü, Cennet’te Resûl-i Ekrem -sallallahu aleyhi ve sellem-’e komşu olabilmektir. Cennet’i yaratan ve oradaki üstün mevkileri bazı iyilikleri yapanlara ayıran Allah Teâlâ, sevgili Resûlü’ne komşu olma bahtiyarlığını, yetimleri koruyanlara lutfetmiştir. Bir diğer hadîs-i şerîfte de bu gerçek şöyle pekiştirilmektedir:

“Kendi yetimini veya başkasına ait bir yetimi himâye eden kimseyle ben, cennette şöyle yanyana bulunacağız.”

Hadisin râvisi Mâlik bin Enes, Peygamber -aleyhisselâm’-ın yaptığı gibi işaret parmağıyla orta parmağını gösterdi. (Müslim, Zühd, 42)

Bu hadis-i şerifte dikkat çekildiği üzere yetimler, insanın kendi yetimleri ve başkasına ait yetimler diye ikiye ayrılmaktadır. Bir kimsenin kendi yetimleri; torunu, erkek veya kız kardeşinin çocuğu, öz veya üvey kardeşi, oğulluğu, kocası ölen bir hanıma göre geride kalan çocukları, yahut bu neviden yakınlarıdır.

Yetim bir yavrunun babadan anadan kalma malı bulunabilir. O takdirde bu yavruya erginlik çağına girene kadar sahip çıkmak, malının yok olup gitmesini engellemek, onu himâye etmek demektir. Şayet malı bulunmuyorsa, onun himâyesi, babasının yokluğunu aratmamaya çalışmakla mümkün olur. Her toplumda olduğu gibi bizde de hadsiz hesapsız yetim vardır. Nice yetimler, ellerinden tutacak, kendilerini hayatın zor ve katı şartlarına alıstıracak rehberleri olmadığı için ezilmişler, itilip kakılmışlar ve âdeta kötü insan olmaya zorlanmışlardır.

Bu yavru-lara sahip çıkanlar, toplumun bir açığını kapamış, bir yarasını sarmış, kısaca insan olmanın sorumluluğunu duymuş olurlar. Hayatın zorluklarının bir kimseyi ezmesine mani olanlar, emsâlsiz bir zevk tadarlar ve şu hadîs-i şerîfin vâdettiği hesapsız mükâfatı kazanırlar:

“Bir kimse sırf Allah rızası için bir yetimin başını okşarsa, elinin dokunduğu her saç teline karşılık ona sevap vardır...” (İbn-i Hanbel, V, 250)

Her saç teline karşılık bir sevap, ne büyük mükâfattır! Şu hâlde yüreğinden kopup gelen derin bir şefkat duygusuyla bir yetimi kucaklayıp bağrına basan, yanaklarına öpücükler konduran, ona yalnızlığını ve yetimliğini unutturmaya çalışan bir kimse, ilâhî rahmet sağanağı altında yıkanmış ve günahlarından arınmış olmaktadır.

Bir yetim gülüyorsa, başına şefkat eli değdiği içindir. Bir yetim gülüyorsa, bütün bir toplum gülüyor demektir. Zira yetime gösterilecek iyi muamelenin dün-

ya hayatında kalp huzuruyla yaşamak için önemli bir vesile olduğu unutulmamalıdır. Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- kalbinin katılığından şikâyet eden sahâbîye şu tavsiyede bulunmuştur:

“Eğer kalbinin yumuşamasını istiyorsan fakiri doyur, yetimin başını okşa!” (İbn-i Hanbel, II, 263, 387)

Peygamberimiz yetim hakkındaki söz ve tavsiyeleri yanında uygulamalarıyla da bizler için üsve-i hasene olmuştur. Gerek kamu yararına gerekse kendi adına yetimle ilgili bir husus mevzu bahis olduğunda, Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- yetimi dâima koruyup gözetirdi. Mesela Mescid-i Nebevî’nin inşa edildiği arsa, Ensar’dan Esad bin Zürâre’nin himayesinde bulunan Sehl ve Süheyl adındaki iki yetime aitti. Bu iki yetim arsayı mescid yapılması için hibe etmek istemişler, ancak Hz. Peygamber bunu kabul etmemiş ve bedelini ödemiştir. (Buhârî, Menâkıbu’l-ensâr, 45)

Öte yandan Resûl-i Ekrem’in himayesinde bazı yetim çocukların bulunduğunu görmekteyiz. İbn-i Sa’d’ın naklettiğine göre Ebû Ümâme -radiyallahu anh- ölmeden önce Kebşe, Habibe ve Fâria adlı üç küçük kızını Hz. Peygamber’e vasiyet etmiştir. Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- de bu kızlara gereken ilgiyi göstererek onların kendi yakın gözetimi ve terbiyesi altında yetişmelerini sağlamıştır. (İbn-i Sa’d, III, 610)

Vaktiyle yetim bir çocuk olan Ebû Cuhayfe -radiyallahu anh- da Hz. Peygamber’in zekat toplamak ve dağıtmakla görevli memurundan bahisle şu hatırasını anlatır:

“Bize Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in zekat memuru geldi. Zekatı zenginlerimizden alıp fakirlerimize verdi. Ben yetim bir çocuktum. Bana da bir deve verdi.” (Tirmizî, Zekât, 21)

Ashabını genel olarak yetimi ve onun hakların korumaya teşvik eden Hz. Peygamber, yeterli kapasiteye sahip olmayanların bu işi üstlenmemelerini de istemiştir. Ebû Zer el-Ğifârî’ye şu tavsiyede bulunmuştur:

“Ey Ebû Zer seni zayıf görüyorum. Doğrusu ben kendim için istediğimi senin için de istemekteyim. Sakın iki kişiye emir olma ve yetim malının velayetini de üzerine alma!” (Nesâî, Vasâyâ, 10)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- her zaman var olabilecek şehit aile ve çocuklarına özel alaka göstermiş, onlara elinden gelen maddî ve manevî yardımı esirgememiştir. Duruma göre Efendimiz bazen mağdur olanları doğrudan himayesi altına almış, bazan onların acılarına göz yaşlarıyla ortak olmuş, bazen de şehitlerin ahiretteki yüksek payelerini hatırlatarak geride kalan yakınlarının yanık yüreklerine su serpmiştir.

Beşir (Bişr) bin Akrabe der ki:

Babam Akrabe, Uhud günü şehid olunca ağlayarak Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-'e gittim.

“– Ey sevgilicik! Sen ne diye ağlıyorsun? Sus ağlama! Senin baban ben olsam, annen de Aişe olsa, razı olmaz mısın?” buyurdu.

– Anam babam sana feda olsun ya Resûlallah razı olurum, dedim.

Bunun üzerine Efendimiz eliyle başımı okşadı. (Şu anda) saçlarım ağardığı halde Resûlullah'ın elinin başıma değdiği yerler hala siyah kalmıştır. (Buhârî , *et-Târîhu'l-kebir*, II, 78; Ali el-Muttakî, *Kenz*, XIII, 298)

Oğlu Bedir'de öldürülen Ümmü Hârise -radiyallahu anha- ile ilgili şu haberde ise Resûlullah'ın şehit ailelerine gösterdiği teveccühün bir başka şeklini görmekteyiz. Ümmü Hârise'nin oğlu Hârise, Bedir gazvesinde düşman tarafından rastgele atılan bir okla **şehîd edilmişti. Bu hâdis**e üzerine Ümmü Hârise, Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in huzuruna gelerek şöyle dedi:

– Yâ Resûlallah! Eğer oğlum cennette ise sabreder sevabını beklerim; değilse onun için var gücümle ağlarım.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ona şu müjdeli haberi verdi:

“– Ey Ümmü Harise, cennette bir çok dereceler vardır. Oğlun bunlardan *Firdevsü'l-A'lâya* erişti.” (Buhârî, Cihâd, 14; İbn-i Hanbel, III, 272)

Diğer taraftan Nebiyy-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Uhud savaşında şehid düşen amcası Hz. Hamza'nın kızı Ümâme'yi Ca'fer bin Ebî Talib'in himayesine vermiş, daha sonra da onu Ümmü Seleme'nin oğlu Seleme ile evlendirmiştir. (İbn-i Sa'd, VIII, 159-160)

Peygamberimiz Mûte muharebesinde de Ca'fer bin Ebî Talib'in şehadetini duyunca hemen onun evine koşmuş göz yaşları içinde çocuklarını bağrına basıp koklamış, ardından yasları sebebiyle Cafer ailesine yemek hazırlanmasını emretmiştir. (İbn-i Hişâm, III, 436)

Efendimizin daha sonra da bu aileyle yakından ilgilendiğini görmekteyiz. Abdullah bin Ca'fer -radiyallahu anh- Allah Resûlü'nün kendileriyle yakından ilgilendiğini gösteren şu tatlı hâtırayı nakletmektedir:

İyi hatırlıyorum, ben ve Hz. Abbas'ın iki oğlu Kusem ile Ubeydullah çocukken birgün sokakta oynuyorduk. Allah Resûlü bir binekle yanımıza çıkageldi. Beni göstererek:

“– Şunu bana kaldırın!” dedi ve beni ön tarafına oturttu. Kusem’i de göstererek:

“– Şunu da kaldırın!” dedi. Onu da terikisine aldı.

Efendimiz’in amcası olan Abbas -radiyallahu anh- Kusem’den çok Ubeydullah’ı severdi. Buna rağmen Resûlullah Efendimiz amcasından çekinmedi ve terikisine Kusem’i bindirdi. Sonra üç defa başımı okşadı ve her okşayışında:

“Allahım! Ca’fer’in evlatlarına Sen sâhip çık!” diye dua buyurdu. (İbn-i Hanel, I, 205; Hâkim, III, 655)⁸¹

Yine birgün Efendimiz çocuklarla birlikte pazarda satış yapan Abdullah bin Cafer’in yanına uğramış, onun hakkında:

“Allah’ım! Bu çocuğun satışını bereketli kıl” diye dua etmiştir. (İbn Hacer, el-İsâbe, II, 289)

Hiz. Peygamber genel olarak şehit aileleri için de şöyle dua etmiştir:

“Allah’ım! Onların kalplerindeki üzüntüyü ve başlarına gelen musibeti gider. Şehitlerin geride bıraktıklarını kendileri hakkında hayırlı eyle!” (Vakîdî, I, 316)

6. Peygamberimizin Özörlöölere Muamelesi

“Kulumu, iki gözünü kör etmekle imtihan ettiğimde sabrederse, gözlerine karşılık ona cenneti veririm.”

Buhârî, Merdâ, 7

Toplum içindeki mağdur kesimlerden biri de özörlöölüdür. Hiz. Peygamber’in özörlöölülerle ilgili söz ve uygulamalarını ele alırken bu kesimi bedensel ve zihinsel özörlöölüler olmak üzere iki kısımda değerlendirmek mümkündür. Bedensel özörlöölülerin içinde de âmâlarla ilgili rivayetler dikkati çekmektedir. Kur’an-ı Kerîm’de âmâ kelimesi çoğu yerde manevî körlük, bir kısım ayetlerde de maddi körlük anlamında kullanılmıştır. Abese sûresinde özelde âmâların genelde ise özörlöölülerin haklarına vurgu yapılarak onlara gerekli ilginin gösterilmesi hususunda şöyle buyurulmaktadır:

⁸¹ Hadisin râvilerinden biri şöyle diyor: Abdullah bin Ca’fer’e dedim ki:

– Kusem daha sonra ne oldu?

O da:

– Şehid oldu, dedi.

Bunun üzerine

– Allah ve Resûlu daha hayırlı olanı en iyi bilendir, dedim.

– Evet, dedi.

“(Peygamber) âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü. Onun halini sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek, yahut öğüt alacak da öğüt ona fayda verecek. Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince ona yöneliyorsun, oysa ki onun temizlenip arınmasından sen mes’ul değilsin. Fakat koşarak ve Allah’tan korkarak sana gelenle ilgilenmiyorsun.” (Abese 80/1-10)

Bu âyetlerin nüzül sebebi olarak şu hadise anlatılır:

Hiz. Peygamber birgün Kureyş müşriklerinin ileri gelenlerinden Utbe bin Rebîa, Ebû Cehil, Umeyye bin Halef gibi kimselerle konuşuyordu. Onların Müslüman olmalarını istiyor ve bu konuda gayret gösteriyordu. O esnada âmâ bir sahâbî olan Abdullah bin Ümmi Mektûm gelerek Hiz. Peygamber’e:

– Yâ Resûlallah Allah’ın sana öğrettiklerinden bana da öğret, dedi. Hatta onun başkalarıyla meşgul olduğunu fark etmediğinden bu sözünü birkaç defa tekrarlardı.

Konuşmasının kesilmesinden dolayı canı sıkılan, bu hoşnutsuzluğunu yüz ifadeleriyle açığa vuran Hiz. Peygamber onunla ilgilenmeyerek yanındakilere döndü ve konuşmasını sürdürdü. Çünkü bu ekâbir takımı, zaten kendilerine özel muamele edilmesini istiyorlardı. Efendimiz konuşmasını bitirip kalkacağı sırada yukarıdaki âyetler nazil oldu. Bundan sonra Hiz. Peygamber İbn-i Ümmi Mektûm’a iltifat ve ikramda bulunup, halini hatırını sormuş ve zaman zaman ona:

“Ey kendisinden dolayı Rabbimin beni azarladığı zat, merhaba!” diye hitab etmiştir. (Râzî, XXXI, 50)

Hiz. Peygamber, Mekke’de ilk iman edenlerden biri olan bu âmâ zatı, Medîne’ye halka Kur’an öğretmesi için göndermiştir. Medîneli Berâ bin Âiz -radıyallahu anhumâ- diyor ki:

Bize ilk hicret eden kimseler Mus’ab bin Umeyr ile İbn-i Ümmi Mektûm’dur. Bunlar (Medîne’de) halka Kur’an öğretiyorlardı. (Buhârî, Menâkıbu’l-Ensâr, 46)

Bilal-i Habeşî ile birlikte Hiz. Peygamber’in müezzinliğini de yapmış olan İbn-i Ümmi Mektûm (İbn Sa’d, IV, 207) âmâ oluşu yanında evinin camiye uzaklığını ve kendisini camiye götürecek kimsesinin bulunmayışını da mazeret göstererek, namazı evinde kılabilmek için Hiz. Peygamber’den müsaade istemişti.

Resûlullâh ise:

“– Sen namaz için ezân okunduğunu işitiyor musun?” diye sordu. O:

– Evet, cevabını verdi.

Peygamber -aleyhisselâm-:

“– *O halde dâvete icâbet et, cemâate gel*” buyurdu. (Müslim, Mesâcid, 255; Ebu Dâvûd, Salât, 46)

Bu haber cemaatle namazın ne derece önemli olduğuna vurgu yapmakla beraber, Peygamberimizin âmâ bir zatı toplumdan tecrit etmeyerek onu cemaat içinde bulunmaya teşviki de bilhassa dikkat çekicidir.

Bunun yanında Hz. Peygamber değişik vesilelerle Medîne dışına çıktığı zaman, İbn-i Ümmi Mektûm’u yerine cemaate namaz kıldırması için vekil olarak bırakmıştır. Bu görevin kendisine on üç defa verildiği nakledilmektedir. (İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-gâbe, IV, 264)

Diğer taraftan dinimizde özürlü kimselerin yapamayacağı işler kendilerine teklif edilmemiştir. Mesela onların savaşılar iştirak etmesi istenmemiştir. Nitekim: **“Mü’minlerden oturanlarla, mallarıyla canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz”** (el-Mâide, 4/95) âyeti vahyedildiğinde İbn-i Ümmü Mektûm Peygamberimize gelerek âmâ oluşu dolayısıyla cihada güç yetiremeyeceğini belirtmiş, ardından mezkûr ayetin **“özürsüz olarak yerlerinde oturanlar”** (el-Mâide, 4/95) kısmı nazil olmuştur. (Buhârî, Tefsîr (4), 18)

Efendimiz de özürlü kimseleri savaşı katılmaktan muaf tutmuş, ancak bu hususta özellikle ısrar edenlere de musamaha göstermiştir. Mesela Ensar’dan Seleme oğullarının başkanı Amr bin Cemûh topaldı. Bedir savaşına katılmak istedi. Ancak Hz. Peygamber ona müsaade etmedi. Daha sonra Uhud savaşına katılmak istedi.

Oğulları:

– Allah seni mazur kılmıştır, diyerek engel olmaya çalıştılar.

Bunun üzerine Amr, Peygamberimize başvurdu. Peygamberimiz de ona mazereti bulunduğunu, bu sebepten savaşıla mükellef olmadığını bildirdi. Ancak Amr’ın ısrarı üzerine, Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- oğullarına hitaben:

“– *Artık babanızı savaştan men etmeyiniz. Umulurki Allah ona şehadet nasib eder*” dedi.

Uhud harbine iştirak eden bu heyecanlı sahabi, cihad esnasında “Vallahi ben cenneti özlüyorum” demiş, neticede kendisini korumaya çalışan bir oğlu ile birlikte bu savaşıla şehit düşmüştür. (Vâkidî, I, 264-265; İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-gâbe, IV, 208)

İbn-i Ümmi Mektûm da Hz. Ömer’in hilafeti döneminde âmâ olmasına rağmen zırhını giyerek elindeki siyah bir sancakla Kadîsiye savaşına katılmış, bir rivayete göre bu savaşıla şehit olmuş, diğer bir rivayete göre de Medine’ye dönünce vefat etmiştir. (İbn Sa’d, IV, 112; İbnü’l-Esîr, Üsdü’l-gâbe, IV, 264)

Her ne kadar bu iki güzide sahabi bizzat savaş meydanına giderek şehit düşmüşlerse de Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- özürlü kimselerin cihada katılma konusundaki niyetlerinin onları aynı ecre ulaştıracağını belirtmiştir. Enes -radiyallahu anh- diyor ki: Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir gazvede şöyle buyurdu:

“Medine’de kalıp cihada katılamayan öyle kimseler vardır ki, kat ettiğiniz her mesafe ve geçtiğiniz her vadide bizimle berabermiş gibi sevabımıza eksiksiz ortak oluyolar. Zira onlar özürleri sebebiyle orada kalmışlardır.” (Buhârî, Cihâd, 35)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- özürlü kimselerin mahrum oldukları bazı nimetler sebebiyle isyan etmeyip sabretmelerini de tavsiye etmiş, bu sayede cenneti kazanacaklarını müjdelemiştir. Enes bin Mâlik -radiyallahu anh- Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’i şöyle buyururken dinlediğini söylemiştir:

“Allah Teâlâ buyuruyor ki: «Kulumu, iki gözünü kör etmekle imtihan ettiğimde sabrederse, gözlerine karşılık ona cenneti veririm.»” (Buhârî, Merdâ, 7; Tirmizî, Zühd 58)

Kaybedilen nimetin kıymeti ölçüsünde onun yokluğuna sabretmenin zorluğu ve buna bağlı olarak değeri de artmaktadır. Bu sebeple hadisimizde, iki gözünü kaybettiği hâlde şikâyet etmeyip sabredebilen kişiye Allah Teâlâ cennetini vereceğini bildirmektedir.

Gerçi gözlerimizle dünyadan faydalanmak büyük bir bahtiyarlıktır. Fakat bu fayda insan ömrüyle sınırlıdır. Allah Teâlâ’nın bedel olarak vereceğini bildirdiği cennet ise sınırsız ve oradaki saadet de ebedidir.

Gözlerin kaybı yanında insanı rahatsız eden ve tedavisi henüz keşfedilmemiş müzmin hastalıkların bir özür olduğu düşünülürse bu tür rahatsızlıklar karşısında da sabretmekten başka çare kalmamaktadır. Defedilmesi güç gibi gözükken belalar karşısında insan sabır iksiriyle ayakta durur. Bu sayede kişinin Allah katındaki derecesi yükselir ve ebedi hayatta da huzura kavuşur.

Atâ bin Ebî Rebâh’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Abdullah bin Abbâs -radiyallahu anhümâ- bana:

– Sana cennetlik bir kadın göstereyim mi? dedi.

Ben:

– Evet, göster, dedim.

İbn-i Abbâs şöyle dedi:

– Şu siyah kadın var ya, işte bu kadın birgün Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e geldi ve:

– Beni sar’a tutuyor ve üstüm başım açılıyor. İyileşmem için Allah’a dua ediniz, dedi.

Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Eğer sabredeyim dersen, sana cennet vardır. Ama yine de istersen, sana şifa vermesi için Allah’a dua ederim*” buyurdu.

Bunun üzerine kadın:

– Ben (hastalığıma) sabrederim. Ancak sar’a tuttuğu zaman üstümün başımın açılmaması için dua buyurunuz, dedi.

Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem- de ona dua etti. (Buhârî, Merdâ, 6; Müslim, Birr, 54)

Burada, sar’alı kadının şifa isteğine Allâh Resûlü’nün iki şıklı cevap vermiş olması, bazılarına kapalı gelebilir. Efendimiz, kendisine müracaat eden kadına, hakkında en hayırlı olan şıkkı hatırlatmak suretiyle kadını iki iyilikten birini tercihte serbest bırakmıştır. Bu, Hz. Peygamber’in, ashâbına duyduğu şefkat ve merhametin tabîî bir sonucudur.

Hız. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- ayrıca akıl hastalarının dertleriyle de ilgilenmiş onlardan kendisine getirilen bir kısım kimselerin sadrına elini koymak suretiyle tedavi ettiğı de olmuştur. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, IV, 453)

Enes -radiyallâhu anh-’dan nakledildiğine göre aklî dengesi pek yerinde olmayan bir kadın bir gün Resûl-i Ekrem’e gelerek:

– Yâ Resûlallah! Seninle bitecek bir işim var, dedi.

O da:

“– *Pekâlâ, nerede görüşmemizi istiyorsan görüşüp derdini halledelim*” dedi.

Kadınla yolun kenarına çekilip meselesini halledene kadar görüştüler. (Müslim, Fezâil 76; Ebû Dâvûd, Edeb 12)

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- akıl hastalarının dini yükümlülüklerden tamamen muaf tutulduğunu şu sözü ile ifade etmiştir:

“Üç kimseden kalem kaldırıldı: Bülüğ çağına erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan ve şifa buluncaya kadar akıl hastasından.” (Tirmizî, Hudûd, 1)

Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- sağlam insanların özürllüleriyle davranışlarını düzenleyen ahlâk prensipler de getirmiştir. Nitekim bir hadis-i şerifte görme özürllüye yol gösterme, sağıra ve dilsizle laf anlatma sadaka olarak değerlendirilmiştir. (İbn-i Hanbel, V, 169)

Hâsılı Peygamberimiz özörlöleri, âtl kalmaya mahkum ve zavallı bir kitle olarak görmemiştir. Problemlerini çözmeye yönelik tavsiye ve uygulamalarda bulunmakla birlikte durumlarına göre engelli insanlara vazife vermiş, ayrıca onları dünya ve ahiret saadeti bahşeden müjdeli haberlerle de tesselli etmiştir.

7. Peygamberimizin Köle ve Cariyelere Muamelesi

“Ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın!”

en-Nisâ 4/36

Öncelikle belirtmek gerekir ki köleliği İslâm icat etmiş değildir. Müslümanlar bu müesseseyi binlerce yıllık geçmişini olan kadim inanç, felsefe ve medeniyetlerde kök salmış ve bütün dünyaya yayılmış olarak bulmuşlardır. Bununla birlikte İslâm, insanî yaklaşımlardan uzak eski uygulamaların aksine kölelerin durumlarını iyileştirme yönünde çok önemli yenilikler getirmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de iyilik yapılacak belli başlı kimseler sayılırken: **“...Ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın!”** (en-Nisâ 4/36) buyrulurak köle ve cariyelere iyi muamelede bulunulması emredilmiştir.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in kölelere yönelik ortaya koyduğu örnek tavır ve onlara gösterilecek muamele hususundaki hadislerine baktığımızda bu âyetin nasıl tatbik edilmesi gerektiğini detaylı ve açık bir şekilde anlayabiliriz. Bilindiği üzere Hz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. (el-Enbiyâ 21/107) Dolayısıyla söz konusu rahmetten köleler de nasibini almıştır. Nitekim Câhiliyede insan yerine konulmayan her hangi bir hizmetçi kadın (cariye) Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in karşısına çıkarak, kendisiyle özel görüşme talep edip derdini anlatabilmektedir. (Buhârî, Edeb, 61)

Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem-, efendi konumundaki kimselere de kölelerine hitap ederken kullanacakları nazik üslubun nasıl olması gerektiğini şöyle öğretmiştir:

“Sizden hiçbir kimse «kölem, cariyem» diye hitap etmesin. Hepiniz Allah’ın kullarısınız. Kadınlarınızın da her biri Allah’ın kullarıdır. Onlara hitap edecek olan kimse; «oğlum, kızım, yâğidim», diye seslensin.” (Müslim, Elfâz, 13)

Kölelerin nafakasına dikkat etmek, duruma göre yediğinden yedirmek, giydiğinden giydirmek Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in sünnetindedir.

Tâbiîn fakihlerinden Hayseme bin Abdirrahman diyor ki, bir gün ashâb-ı kirâmdan hocam Abdullah bin Amr ile oturuyorduk. Yanına kâhyası geldi ve ona:

– Kölelerin yiyeceklerini verdin mi, diye sordu.

Kâhya:

– Hayır, vermedim, deyince:

– Öyleyse hemen git ve yiyeceklerini ver. Çünkü Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“Kölelerinin nafakasını vermemek, insana günah olarak yeter” buyurmuştur, dedi. (Müslim, Zekât, 40)

Ma‘rûr bin Süveyd diyor ki:

Ben, Ebû Zer -radiyallâhu anh-’ı, üzerinde değerli bir elbise ile gördüm. Aynı elbiseden kölesi de giyinmişti. Ona bunun sebebini sordum. Ebû Zer ise cevaben, Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- zamanında bir adamı annesinden dolayı ayıpladığını, bu sebeple Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in şöyle buyurduğunu söyledi:

“Sen, kendisinde Câhiliye huyu bulunan bir kimsesin. Onlar sizin hizmetçileriniz ve aynı zamanda kardeşlerinizdir. Allah onları sizin himayenize vermiştir. Kimin himayesinde bir kardeşi varsa, kendi yediğinden ona yedirsin, giydiğinden de giydirsin. Onlara üstesinden gelemeyecekleri şeyleri yüklemeyiniz. Şayet yükleyecek olursanız kendilerine yardım ediniz.” (Buhârî, Itk, 15; Müslim, Eymân, 40)

Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- kölelerin takatlarını aşan işlerde onlara yardım edilmesi yanında, hata ettiklerinde de hemen cezalandırma yoluna gidilmemesini, mümkün mertebe bağışlanmalarını tavsiye etmektedir.

İbn-i Ömer -radiyallâhu anhüma- anlatıyor:

Bir adam Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’e gelerek:

– Hizmetçiyi ne kadar affedeyim? diye sordu.

Peygamberimiz susup cevap vermedi.

Adam tekrar:

– Ey Allah’ın Resûlü! Hizmetçimi ne kadar affedeyim? diye sorunca, Nebiyy-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Her gün yetmiş kere affet!” cevabını verdi. (Tirmizî, Birr, 31)

Hiz. Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem- kölelerin dövülmesini veya her hangi bir şekilde işkenceye maruz bırakılmalarını şiddetle yasaklamıştır. Hatta hadis-i şeriflerde her hangi bir kölenin haksız yere dövülmesi durumunda günah-

tan kurtulmanın yegane yolunun, onu hürriyetine kavuşturmak olduğunu belirtmiştir.

Konuya ait prensip, bir hadis-i şerifte şöyle haber verilmektedir:

“Kim, işlemediği bir suçtan ötürü cezalandırmak maksadıyla kölesini döver veya sebepsiz yere tokatlarsa, bunun keffâreti o köleyi âzat etmesidir.” (Müslim, Eymân, 30)

Bu hadisin râvisi İbn-i Ömer -radiyallâhu anhuma-’dır. Rivayete göre o, bir gün vücudunda darb izi tespit ettiği kölesine,

– Canını acıttım mı? diye sormuş, köle:

– Hayır demiştir.

Buna rağmen, içi rahat etmeyip köleyi âzat ettikten sonra, yerden bir çöp almış ve:

– Benim için bu işte şu kadar bile bir ecir yoktur, demiş, sonra da yukarıdaki hadisi zikretmiştir. (Müslim, Eymân, 30)

İbn-i Ömer hazretleri bu sözleriyle, kölesini âzat etmekten dolayı bir hayır işlemiş olmadığını, ancak bir hatasının keffâretini ödediğini anlatmak istemiştir.

Ebû Ali Süveyd bin Mukarrin -radiyallâhu anh- diyor ki:

Ben, Mukarrin oğullarının yedinci çocuğu idim. Bizim hepimizin sadece bir kölesi vardı. Birgün en küçüğümüz onu tokatladı. Bunun üzerine Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bize o köleyi âzâd etmemizi emretti. (Müslim, Eymân, 32)

Ebû Mes’ûd el-Bedrî -radiyallâhu anh- ise benzer hususla ilgili şu haberi nakletmektedir:

Kölemi kamçı ile döverken arkamdan:

“– Ey Ebû Mes’ûd, bilesin ki..” diye bir ses duydum.

Ancak kızgınlığımdan sesin sahibini çıkaramadım, sözün gerisini de anlamadım. Yaklaşınca bir de ne göreyim Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- de-ğil mi! Ve bana:

“– Ey Ebû Mes’ûd! Bilesin ki Allah’ın gücü sana, senin bu köleye gücünün yettiğinden çok daha fazla yeter!” diyordu.

Bunun üzerine:

– Bundan böyle bir daha asla köle dövmeyeceğim, dedim. (Müslim, Eymân, 34)

Başka bir rivayette Ebû Mes’ud şöyle der:

– Ey Allahın Resûlü! Allah rızâsı için bu köleyi âzat ettim, dedim.

Resûl-i Ekrem de:

“ –*Beri bak! Eğer böyle yapmasaydın seni mutlaka ateş yakardı ya da cehennem ateşi seni sarardı*” buyurdu. (Müslim, Eymân, 35)

Zayıfları, fakirleri, kimsesizleri, hizmetçileri sebepli sebepsiz azarlayan, döven, kötü muamele edenler, Efendimiz’in bu hadîs-i şerîfteki ikaz ve ihtarını asla akıllarından çıkarmamalıdır.

Öte yandan Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in kölelere iyi muamele hususundaki bütün tavsiyelerine uygun bir tarzda hareket etmek, gerçekten sabır ve tahammül gerektiren bir durumdur. Bu anlamda “İslâm’a göre köle almak, köle olmak demektir” sözü ne kadar da isabetlidir.

Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- kölelerin de Allah’a kullukları yanında, efendilerine karşı iyi niyet ve davranışlarda bulunmalarını istemiş, böyle yaptıkları takdirde ahirette amellerinin karşılığını iki kat elde edeceklerini belirtmiştir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

“*Rabbine güzelce ibadet eden, efendisine karşı vazifelerini hakkıyla ve samimiyetle yerine getiren, ona itaat eden köle için iki ecir vardır.*” (Buhârî, Itk, 17)

Ebû Hureyre -radıyallâhu anh- da aynı muhtevaya sahip bir hadisi rivayet ettikten sonra şöyle der:

“Ebû Hureyre’nin canı kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, Allah yolunda cihad, hac ve anneme iyilik emri olmasaydı, köle olarak ölmek isterdim.” (Buhârî, Itk, 16; Müslim, Eymân, 44)

Diğer taraftan savaş durumu hariç hür bir insanı yakalayıp köleleştirme yasaklanmıştır. Bir kutsî hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“*Ben kıyâmet günü şu üç (grup) insanın düşmanıyım: Benim adıma and içtikten sonra sözünden cayan, hür bir insanı köle diye satıp parasını yiyen ve ücretle bir işçi tutup işini gördürdükten sonra karşılığını vermeyen kişi.*” (Buhârî, Büyü, 106)

Dinimizde kölelik müessesinin zamanla ortadan kaldırılmasını sağlamaya yönelik tedbirler de alınmıştır. İşlenen bazı günahların keffareti olarak köle âzat etmenin şart koşulması bunlardan biridir. Mesela yemini bozmada, (el-Mâide 5/89) Zihar muamelesinde (el-Mücâdele 58/3)⁸² ve hatalı bir yolla cinayet işlemede, (en-Nisâ 5/92) imkan dahilinde bir kölenin hürriyetine kavuşturulması emredilmektedir.

⁸² **Zihâr:** Kocanın karısını, nikâhı kendisine ebediyen haram olan kadınlardan birisinin bakılması caiz olmayan sırtı, karnı, uyluğu gibi bir yerine benzetmesidir. Bu benzetmeye zihar denilmesi bunun çoğu kez “zahr”a, yani sırta nisbetle yapılır olması sebebiyledir. Câhiliye döneminde zihar bir

Diğer taraftan dinimize göre bir köle, özgürlüğünü kazanmak amacıyla kendi bedelini ödemek üzere anlaşma yapmak (mükâtebe) isterse, efendisi bu tek-lifi kabul etmeli, hatta böyle bir köleye özellikle maddî yardımda bulunulmalıdır. (en-Nûr 24/33)

Bunun yanında gönüllü olarak köle azat etme en değerli ibadetlerden sa-yılmıştır. Bir ayet-i kerîmede köle azat etmenin maddî ve manevî mükafatına şö-y-le dikkat çekilir:

فَلَا افْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ فَكُّ رَقَبَةٍ أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْعَةٍ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ أَوْ
مِسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ

“Fakat o sarp yokuşu göğüsleyemedi. Sarp yokuşun ne olduğunu sen nereden bileceksin? O köle âzat etmektir. Veya açlık gününde yakını olan bir yetimi yahut hiçbir şeyi bulunmayan yoksulu doyurmaktır.” (el-Beled, 90/11-16)

Bir hadis-i şerifte de şöyle buyrulmaktadır:

“Kim Müslüman bir köleyi âzat ederse, onun her uzvuna karşılık âzat ede-nin bir uzvunu Allah Teâlâ cehennem ateşinden kurtarır...” (Buhârî, Keffârât, 6; Müslim, Itk, 22-23)

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- ise bütün kölelerini çeşitli vesi-lelerle azat etmiştir. Azat edilmiş kölelere mevâlî denilirdi. Köle kökenli olmaları hasebiyle cahiliye döneminde mevâliyle hürler arasında da bir statü farkı bulun-maktaydı. Efendimiz bu farkı ortadan kaldırmak maksadıyla azat ettiği kölesi Zeyd’i halası Ümeyme’nin kızı Zeyneb bint-i Cahş ile evlendirmiştir. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe*, I, 564) Yine Zeyd’in oğlu Üsâme’nin de Kureyşli bir ailenin kızı Fâtıma bint-i Kays ile evlenmesine vesile olmuştur. Zira ilk mühacirlerden olan Fâtıma’ya sahâbeden Ebû Cehm ve Muâviye talib olmuş ancak Resûlullah ona Üsâme’yi tavsiye etmiştir. (Müslim, Talâk, 36; Tirmizî, Nikâh, 38)

Hz. Peygamber mevâliye devlet kademelerinde görev dahi vermiştir. Nite-kim Zeyd ile oğlu Üsâme’yi muhtelif zamanlarda ordu kumandanı olarak atamıştır. (Buhârî, Ashâbu’n-Nebî, 17; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 564) Diğer taraftan Hz. Ebû Bekr’in azatlısı Bilâl-i Habeşî, Resûlullah’a müezzinlik vazifesi yanında (İbn-i Sa’d, I, 246) çoğu zaman beytül-mal sorumlusu olarak (İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 165) elçileri ağırlamak ve onlara ik-ramda bulunmak gibi görevler de ifâ etmiştir. (İbn-i Sa’d, I, 294, 298, 323)

Resûlullah’ın Medîne’de köle veya asil olmalarına bakmaksızın muhacirle ensar arasında yaptığı kardeşlik anlaşması, bütün Müslümanları aynı ailenin fert-leri saymanın bir tezahürüdür. Muâhât denilen bu hâdise esnâsında köle kökenliler

tür talak (boşama) sayılmaktaydı. İslâm bu tür talakı yasaklamış, zihar yapanların keffaret vererek hanımlarına dönmelerini istemiştir. Keffaretin öncelikli karşılığı ise bir köle azat etmektir.

içerisinde Bilâl-i Habeşî, Selmân-i Fârisî, Ammâr bin Yâsir, Sâlim gibi sahabîler özellikle dikkat çekmektedir. Zira Hz. Peygamber bu sahâbîlerden Bilâl'i, Abdullah bin Abdurrahman ile (İbn-i Sa'd, III, 233, 234) Selmân el-Fârisî'yi, Ebû'd-Derdâ ile (Buhârî, Edeb, 67) Sâlim'i, Muâz bin Mâiz ile, (İbn Abdilber, II, 567) Ammâr'ı da Huzeyfe el-Yemânî ile (Hâkim, III, 435) kardeş ilân etmiştir.

Söz konusu kardeşlik gösterişe yönelik değil, imân bağının oluşturduğu sevgi yanında, mîrâs hukûku da dahil karşılıklı hak, eşitlik ve yardımlaşmaya dayalıydı. (Buhârî, Kefâle, 2; Edeb, 67) Bu yakınlık daha sonra da İslâm'ın getirdiği bir prensip olarak devam etmekle beraber, miras hükmü bir müddet sonra kaldırılmış, sadece nesep akrabalığına has kılınmıştır. (el-Enfâl 8/72-75; Buhârî, Ferâiz, 16)

Öte yandan Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- vefatı esnasında da köleleri unutmamış ve bu hususta ashabına şu tavsiyelerde bulunmuştur:

“Namaza, özellikle namaza dikkat ediniz. Elinizin altında bulunanlar (köle ve cariyeleriniz) hakkında da Allah’tan korkunuz.” (Ebû Dâvûd, Edeb, 123-124; İbn-i Mâce, Vasâyâ, 1)

VII. PEYGAMBERİMİZİN HAYVANLARA MUAMELESİ

**“Her canlıya yapılan iyiliğin
mutlaka bir sevabı vardır.”**

Buhârî, Şûrb, 9

İnsanoğlu hayatını idame ettirebilmek için bir çok şeye muhtaçtır. Bunların en önemlilerinden biri de hayvanlardır. Nitekim gıda, giyim, nakil gibi zaruri ihtiyaçların giderilmesinden tezyin malzemelerine, hatta estetik zevklere hitap etmeye kadar hayvanlar, insan için yaratılmıştır. Kur'an-ı Kerîm'de bu duruma şöyle dikkat çekilir:

“Hayvanları da Allah yaratmıştır. Sizin için onlarda ısıtıcı şeyler (yün) ve bir çok faydalar vardır. Hem onların kendisinden (ve gelirinden) yersiniz. Akşamleyin getirirken, sabahleyin de salıverirken onlarda sizin için bir (zevk ve) güzellik vardır.” (en-Nahl 16/5-6)

“Atları, katırları ve eşekleri de onlara binmeniz için ve (dünya hayatında) bir zînet olsun diye yarattı. Ve (Allah Teâlâ) daha sizin bilmeyeceğiniz nice şeyler yaratır.” (en-Nahl 16/8)

Bir âyet-i kerimede ise insanlar için sağmal hayvanlarda ibretler bulunduğu ifade edilerek bunların bir sanat hârikası olduğu şöyle beyan buyrulmaktadır:

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ

“Muhakkak sizin için sağmal hayvanlarda bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (gelen), içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt içiriyoruz.” (en-Nahl 16/66)

Kur'an-ı Kerîm'de bazı sûreler çeşitli hayvan isimleriyle isimlendirilmiş,⁸³ bunun yanında hayvanlar, insanlar gibi bir ümmet olarak vasıflandırılmıştır:

“Yeryüzünde debelenen hiçbir canlı ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki sizin gibi birer ümmet olmasın. Biz kitapta (levh-i mahfuzda) hiçbir şeyi eksik bırakmadık, sonra hepsi Rablerinin huzurunda toplanacaklardır.” (el-Enâm 6/38)

İslâmî gelenek ve literatürde önemli bir yeri olan “ümmet” kavramının hayvanlar için de kullanılması gerçekten dikkat çekicidir. Zira hayvanlar, ekolojik düzen ve dengenin sağlanmasında oldukça mühim bir yere sahiptirler. Ayrıca hayattaki her nimet gibi hayvanlar da insanoğlunun hizmetine takdim edilmiş emanetlerdir. Dolayısıyla bu emanetlerden istifade ederken hiyanet içinde olmamak, onlara karşı daima güzel muamelede bulunmak gerekir. Söz konusu muamelenin en mükemmel örneklerini âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamber Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in tavsiye, emir ve uygulamalarında açıkça görmekteyiz. Mesela o, belli başlı zararlılar hariç, (Buhârî, Bed'u'l-halk, 16; Müslim, Hacc, 66-67) hayvanların faydasız ve keyfî bir şekilde öldürülmesini yasaklamıştır. Bir keresinde, ashabına:

“– Haksız yere bir serçeyi öldüren den Allah Teâlâ kıyamet gününde hesap soracaktır” buyurmuştu.

Ashap:

– Serçenin hakkı nedir, diye sordu.

Peygamberimiz de:

“– Onun kesilmesi ve sonra da yenilmesidir.” buyurdu. (Dârimî, Edâhî, 16)

Benzer bir hadîs-i şerifte Sevgili Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyuruyor ki:

“Kim bir serçeyi boş yere sırf eğlence olsun diye öldürürse, kıyamet günü o serçe feryât ederek Allah'a şöyle seslenir:

– Ey Rabbim! Falan beni gereksiz yere öldürdü, herhangi bir fayda için öldürmedi.” (Nesâî, Dahâyâ, 42)

⁸³

Mesela, Bakara (İnek), Nahl (Arı), Ankebut (Örümcek), Neml (Karınca) sureleri gibi.

Bu hadislerden anlaşıldığı üzere dinimizde faydalanmak niyetiyle değil de sırf zevk ve eğlence olsun diye hayvanların avlanması ve öldürülmesi uygun görülmemiş, bu durum onların hayat haklarına tecavüz olarak değerlendirilmiştir. Hatta Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- bizleri, Allah'ı tesbih eden bir ümmet olarak vasıfladığı karıncaların bile hayat hakkına riayet etmeye çağırır. (Buhârî, Cihâd, 152; Müslim, Selâm, 148)⁸⁴

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- insanları, gerek hayvanlara gerekse onların yavrularına karşı daimî bir şefkat ve merhamete davet etmiştir. Abdullah bin Mesûd -radiyallâhu anh- der ki:

Biz bir yolculukta Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- ile beraber idik. Efendimiz bir ihtiyacı için yanımızdan ayrıldı. O sırada bir kuş gördük, iki tane de yavrusu vardı. Biz yavrularını aldık, kuş ise aşağı yukarı çıkıp inerek çırpınmaya başladı.

Neticede Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- geldi ve şöyle buyurdu:

“– *Kim bu zavallının yavrusunu alarak ona eziyet etti, çabuk yavrusunu geri verin!*” (Ebû Dâvud, Cihâd, 112, Edeb, 163-164)

Amir -radiyallahu anh-'dan nakledildiğine göre Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir gün ashabıyla birlikte otururken elinde üzeri sarılı bir şey bulunan bir adam gelir ve Efendimiz'e şöyle der:

– Ey Allah'ın Resûlü seni görünce buraya geldim. Gelirken bir ağaç kümesinin yanına uğradım. Orada bir kuşun yavrularının seslerini işittim de hemen onları alıp elbisemin arasına sardım. Derken anneleri gelip başımın üzerinde dönmeye başladı. Neticede ben yavrularının üzerini açtım, anne kuş gelip onların üzerine kondu. Ben tekrar üzerlerini örttüm. Şimdi onlar işte burada benimle beraberdir.

Nebiyy-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– *Onları hemen bırak*” diye emretti.

Adam da bıraktı. Ama anneleri yavrularını terk etmedi.

Bunun üzerine Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- ashabına sordu:

⁸⁴ Bu husula ilgili çok ibretli ve hissiyat dolu bir hikaye anlatılır: Birgün Bayezid-i Bistâmî, seyahat ederken bir ağaç altında durur ve yemek yer. Yemeğini bitirip yoluna devâm eden büyük velî, hayli yol aldıktan sonra torbasının üzerinde bir karınca görür. Hazret:

“– Allâh'ın bu mahlûkunu vatanından ayırdım” diyerek geri dönüp karıncayı tekrar o ağacın altına bırakır.

“– Şu annenin yavrularına şefkatine hayret ediyorsunuz değil mi?”

Ashap:

– Evet yâ Resûlallah, dediler.

Bunun üzerine Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

“– Beni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelâl’e yemin olsun ki, Allah’ın kullarına karşı rahmeti, şu anne kuşun yavrularına karşı taşıdığı şefkatten daha fazladır. Onları götür, aldığın yere koy, anneleri de beraber olsun” buyurdu. Adam da onları tekrar geri götürdü. (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 1)

Hadisimiz çerçevesinde mesele ele alındığında tabiatıta hür bir şekilde yaşamak üzere yaratılan hayvanların kafeslere hapsedilmesi acaba ne kadar doğrudur?

Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- Mekke’ye gitmek üzere ihramlı olarak Medine’den çıktı. Üsâye nâm mevkîye geldi. Burası Ruveyse ile Arc arasında bir yer idi. Gölgede kıvrılıp uyumakta olan bir ceylan gördü. Rasûlullâh -aleyhissalâtu vesselâm- bir şahsa, herkes geçinceye kadar ceylanın yanında bekleyip kimseye hayvanı tedirgin ve rahatsız ettirmemesini emretti. (Muvatta, Hacc, 79; Nesâî, Hacc, 78)

Mekke Fethi’ne doğru gidilirken hayvanlara muâmele husûsunda muhteşem bir tablo sergilendi. Bu tavır, Hâlık’ın nazarıyla mahlûkâta bakış tarzının bir netîcesiydi. Âlemlerin Efendisi on bin kişilik muhteşem ordusuyla Arc mevkiinden hareket edip Talûb’a doğru giderken, yolda yavrularının üzerine gerilmiş ve onları emzirmekte olan bir köpek gördü. Hemen ashâbından Cuayl bin Sürâka’yı yanına çağırarak onu bu kelp ve yavrularının başına nöbetçi dikti. Anne kelbin ve yavrularının İslâm ordusu tarafından ürkütülmemesi husûsunda tembihte bulundu. (Vâkıdî, II, 804)

Bir keresinde Hz. Aişe annemiz hırçın bir deveye binmişti. Hayvanı sakinleştirmek için onu sert bir şekilde ileri geri götürmeye başladı. Nebiyy-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Hz. Âişe’ye:

“– Hayvana yumuşak davran! Çünkü yumuşaklık nerede bulunursa orayı güzelleştirir. Yumuşaklığın bulunmadığı her davranış çirkindir.” buyurdu. (Müslim, Birr, 78, 79)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- hayvanlara gösterilen şefkat ve merhametin veya merhametsizliğin insanın ebedi mutluluk veya hüsrân vasıtası olabileceğini değişik vesilelerle dile getirmiştir:

Ebû Hureyre -radiyallahu anh-’den rivayet edildiğine göre Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Vaktiyle bir adam yolda giderken çok susadı. Bir kuyu buldu, içine indi su içti ve dışarı çıktı. Bir de ne görsün, bir köpek, dili bir karış dışarıda soluyor ve susuzluktan nemli toprağı yalayıp duruyordu. Adam kendi kendine:

– Bu köpek de tıpkı benim gibi pek susamış, deyip hemen kuyuya indi, ayakkabısını su ile doldurdu, onu ağzına alarak yukarıya çıktı ve köpeğı suladı. Adamın bu hareketinden Allah Teâlâ hoşnut oldu ve onu bağışladı.”

Sahâbîler:

– Ey Allah’ın Resûlü! Bizim için hayvanlardan dolayı da sevap var mı? dediler.

Resûl-i Ekrem:

“– Her canlı sebebiyle sevap vardır” buyurdu. (Buhârî, Şûrb, 9; Müslim, Selâm 153)

Peygamber Efendimiz’in burada verdiği örnek karşısında, sahâbîlerden bazılarının, “hayvanlara iyilikten dolayı da sevap kazanabilir miyiz?” diye sormaları normaldir. Çünkü bu tür bir davranış o günkü toplumda mevcut değildi. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Nebiyy-i Muhterem -sallallâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, bu soruyu soranları ve onlar gibi düşünen bütün insanları, verdiği cevapla ikaz ve irşad etmiştir. Böylece hayvan da olsa mahlûkata yapılacak her iyiliğın Allah’ın rızasına ve mağfiretine vesîle olacağını anlamaktayız. Bağışlanma ise saâdet vesilesidir.

Dikkat çekici bir diğerk hadîs-i şerifte ise şöyle buyrulmuştur:

“Bir kadın, ölünceye kadar hapsettiğı bir kedi yüzünden azâba uğradı ve bu sebeple cehenneme girdi. Hayvanı hapsettiğinde ona bir şey yedirmemiş, içirmemiş, yerdeki haşereleri yemesine bile izin ve imkân vermemişti.” (Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Selâm, 151)

Bazen, hırçın hayvanları sırf terbiye etmek için belli kısıtlamalara tabi tutmak gerekebilir. Ancak burada aşırıya kaçmamaya dikkat edilmelidir. Savunmasızdır diye hayvana eziyet edilmesi İslâm’ın ruhuna aykırı bir davranıştır. Bu zulmün, dünyada veya âhirette hesabı mutlaka sorulur.

Mâliki olduğumuz hayvanların iyi beslenmesi, taşıyabilecekleri kadar yük vurulması, istirahatlarına gerekli önemin verilmesi de Peygamberimizin üzerinde özenle durduğu hususlardandır. Bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuştur:

“Otu bol yerlerde yolculuk yaptığınız zaman, otlardan istifade etmeleri için develere imkân verin. Çorak ve otsuz yerlerde yolculuk ederseniz, takattan düşmeden gidilecek yere varmaları için develeri sür’atlice sürün. Gece mola verip

yatacağınız zaman yoldan ayrılıp bir kenara çekilin. Zira yol, hayvanların geçeceği ve böceklerin geceleyeceği yerdir.” (Müslim, İmâre, 178)⁸⁵

Resûllullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- Ensar’dan bir kimsenin bahçesine uğramış, orada bir deve görmüşü. Deve, Peygamber -sallallahu aleyhi ve sellem-’i görünce inledi ve gözleri yaşardı. Efendimiz devenin yanına gitti, kulaklarının arkasını şefkatle okşadı. Deve sakinleşti.

Bunun üzerine Hz. Peygamber:

“– *Bu devenin sahibi kimdir? Bu deve kimindir?*” diye sordu. Medineli-lerden bir delikanlı çıkageldi ve:

– Bu deve benimdir, Ey Allah’ın Resûlü, dedi.

Fahr-i Kâinât -sallallahu aleyhi ve sellem-:

“– *Seni sahip kıldığı şu hayvan hakkında Allah’tan korkmuyor musun? O, senin kendisini aç bıraktığını ve çok yorduğunu bana şikâyet ediyor*” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 44)

Bu hadîs-i şerifte, insanların şikayet ve müşküllerini dinleyip çözümler getiren Resûllullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in aynı zamanda hayvanlara da aynı muamelede bulunmasının bir örneğini görmekteyiz.

Hayvanların haklarına gösterilen ihtimamın bir başka örneğini Hz. Peygamber’in terbiyesinde büyümüş Enes bin Mâlik hazretlerinin dilinden şöyle dinliyoruz:

“Biz bir yerde konakladığımız zaman develerin yüklerini çözüp onları rahatlatmadan Allah’ı tesbih ve ibadete koyulmazdık.”⁸⁶ (Ebû Dâvûd, Cihâd, 44)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- hayvanlara binmiş oldukları halde onlar üzerinde hareketsiz bir şekilde uzun müddet konuşma yapan kimseleri de şöyle uyarmıştır:

“*Hayvanlarınızın sırtını minberler olarak kullanmaktan sakının. Zira tek başınıza güçlkle gidebileceğiniz bir yere sizi götürmeleri için Allah onları sizlere*

⁸⁵ Hadîs-i şerîf seyahatlerin hayvanlarla yapıldığı dönemlerdeki bir duruma dikkat çekmektedir. Zira o dönemlerde yırtıcı hayvanlar ve bir takım haşarat geceleyin yol boyu yürürler, geçen kabilelerden düşen yiyecek kırıntılarını toplayıp karınlarını doyururlardı. Hem onlara mani olmamak ve hem de onlardan bir zarar görmemek için yoldan uzak bir mekanda istirahat tavsiye edilmiştir. Bunun yanında Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- zararlı hayvanlarla birlikte bütün şerirlerin şerrinden korunmak maksadıyla bizlere şu tavsiyede bulunmuştur: “Kim bir yerde konaklar da sonra ‘Eûzu bi kelimâtillâhi’t-tâmmeti min şerri ma halak (Yarattıklarının şerrinden Allah’ın mükemmel kelimelerine sığınırım)’ derse, konakladığı yerden ayrılıncaya kadar hiçbir şey ona zarar vermez.” (Müslim, Zikir, 54, 55)

⁸⁶ Bu ifadenin “nafile namazı kılmazdık” veya “kuşluk namazına durmazdık” anlamına geldiği söylenmektedir. (Sehârenfûrî, XII, 49)

musahhar kıldı (emrinize verdi). Arzı da sizin (durma yeriniz) kıldı, öyleyse ihtiyaçlarınızı arz üzerinde görün.” (Ebû Dâvud, Cihâd, 55)

Sehl bin Amr el-Ensârî -radıyallahu anh- diyor ki:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- karnı sırtına yapışmış (böğürleri çökmüş) bir devenin yanından geçti ve:

“– *Konuşamayan bu hayvanlar hakkında Allah’tan korkun! Besili olarak binin, besili olarak kesip yiyin!*” buyurdu. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 44)

Hadisimizdeki “konuşamayan, ağzı, dili olmayan” nitelemesi, hayvanların merhamete ve şefkate ne kadar muhtaç olduklarını çok etkili bir biçimde ifade etmektedir.

Hayvanları keserken de onlara iyi muamelede bulunmak, boğazlama işini elden geldiğince çabuk yaparak eziyet vermemek gerekir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

“*Allah Teâlâ her varlığa iyi davranılmasını emretmiştir. Öyleyse canlı bir varlığı öldürmeniz gerektiğinde, bu işi (ona eziyet vermeden) güzel bir şekilde yapın. Bir hayvanı boğazlayacağınız zaman, (yine ona eziyet vermeden) güzel bir şekilde kesin. Bu işi yapacak olan kimse bıçağını iyice bilesin, hayvana acı çekirtmesin.*” (Müslim, Sayd, 57; Tirmizî, Diyât, 14)

İbn-i Abbas -radıyallahu anhuma-’dan nakledilen bir rivayete göre, Peygamber Efendimiz koyun kesen bir adam görmüştü. Adam, kesmek üzere koyunu yere yatırdıktan sonra bıçağını bilemeye çalışıyordu. Bu katı ve duygusuz davranış karşısında Resûl-i Ekrem -sallallâhu aleyhi ve sellem- adama şöyle çıkıştı:

“– *Hayvanı defalarca mı öldürmek istiyorsun? Onu yere yatırmadan bıçağını bilesen olmaz mıydı?*” (Hâkim, IV, 257, 260)

Peygamberimiz hayvanları dövüştürmek maksadıyla onları tahrik etmeyi yasaklamıştır. (Ebû Dâvûd, Cihâd, 51; Tirmizî, Cihâd, 30) Binaenaleyh günümüzde yapılan horoz dövüşleri, deve ve boğa güreşleri gibi müsabakalar Sünnet-i Seniyye’nin kesinlikle müsaade etmediği âdetlerdir. Zira bu tür âdetler Allâh’ın mahlûkâtına zulümden başka bir şey değildir.

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- ashabını canlı hayvanların atış hedefi yapılmasından da şiddetle sakındırmıştır. İbn-i Ömer -radıyallâhu anhuma-’dan rivayet edildiğine göre kendisi birgün, bir kuşu hedef olarak dikip ona ok atan Kureyşli gençlerin yanına uğramıştı. Hedefe isabet etmeyen her ok için kuş sahibine bir ödeme yapıyorlardı. Gençler, İbn-i Ömer’in geldiğini görünce etrafa dağıldılar.

İbn-i Ömer arkalarından şöyle seslendi:

– Bunu yapan kim? Allah ona lânet etsin. Nitekim Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- de canlı bir hayvanı hedef olarak dikip ona atış yapana lânet okumuştur. (Buhârî, Zebâih, 25; Müslim, Sayd, 59)

Peygamberimiz hayvanların yüzünün dağlanarak tabîî görünümlerinin bozulmasını da yasaklamıştır. İbn-i Abbâs -radıyallâhu anhüma-’dan rivayet edildiğine göre Nebî -sallallâhu aleyhi ve sellem-, yüzüne damga vurulmuş bir merkebin yanından geçti. Bunun üzerine:

“– *Bu hayvanın yüzünü dağlayana Allah lânet etsin!*” buyurdu. (Müslim, Libâs, 107)

Gerek canlı hayvanlara işkence yapmak, gerekse onların güzel sıfatlarının toplandığı yüzlerini damgalayarak değiştirmek, Allah Teala’nın razı olmadığı bir durumdur. Dolayısıyla Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- işin ne kadar ciddî olduğunu ve haramlığının kesinliğini belirtmek amacıyla “lanet” ifadesini kullanmıştır. Aslında bu gibi kullanımlar Efendimiz’in mübarek sözlerinde pek nadir geçmektedir. Zira o, insanlar bir tarafa hayvanlara bile gelişi güzel lanet etmek, kötü söz söylemek veya sövmekten ümmetini sakındırmıştır. Bu yasağa uymayan bazı kimseleri herkese örnek teşkil edecek bir tarzda tedib etmiştir.

İmrân bin Husayn -radıyallahu anhümâ- diyor ki:

Bir yolculuk esnasında Resûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-’le birlikte bulunuyorduk. Medineli bir hanım, bindiği devesinden sıkılarak ona lânet etti.

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- kadının sözünü duyunca:

“– *Üzerindekileri alın, deveyi salın gitsin. Çünkü o deve lânetlenmiştir*” buyurdu.

İmrân der ki: O deve hâlâ gözümün önündedir, insanların arasında gezinirdi de kimse ona ilişmezdi. (Müslim, Birr, 80)

Konumuzla ilgili diğer nebevî ifadeler ise şöyledir:

“*Horoza sövmeyiniz. Çünkü o namaz için uyandırır.*” (Ebû Dâvûd, Edeb 105, 106)

“*Horozun öttüğünü işittiğiniz vakit, Allah’tan lütfunu ihsan etmesini isteyiniz; çünkü o, bir melek görmüştür. Eşegin anırmasını işittiğiniz vakit de şeytandan Allah’a sığınınız; çünkü o, bir şeytan görmüştür.*” (Buhârî, Bedü’l-halk 15; Müslim, Zikr, 82)

Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- o günün vazgeçilmez seyahat ve savaş vasıtalarından olan atların beslenmesine ve bakımına ayrı bir önem vermiştir.

Utbe bin Abdillâh es-Sülemî -radiyallâhu anh- anlatıyor:

Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- buyurdular ki:

“Atın alnındaki tüyleri kesmeyin, yeleleri de kesmeyin, kuyruğundaki tüyleri de. Çünkü kuyruğu sinekleri vs. kovalar, yeleleri onu ısıtan elbisesidir, alnı ise orada hayır bağlıdır.” (Ebû Dâvud, Cihâd, 41)

Cerîr -radiyallâhu anh- anlatıyor:

Resûlullah -aleyhissalâtu vesselâm-’ı atın alnındaki tüyleri parmaklarıyla bükerken gördüm. Büküyor ve şöyle diyordu:

“Atın alnına Kıyamet gününe kadar hayır bağlanmıştır. Bu hayır, cihad sevabı ve ganimettir.” (Müslim, İmâre, 97; Nesâî, Hayl, 7)

Enes -radiyallâhu anh-’dan nakledildiğine göre birgün Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in ridası ile atının alnını okşadığı görüldü. Bunun sebebi sorulunca:

“– Ben bu gece at mevzuunda azarlandım.” diye mukabelede bulundu. (Muvatta, Cihâd, 47)

Öte yandan Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in ikaz ve beyanlarından, ihtiyaç olmadığı halde evde köpek beslemenin uygun olmadığını anlamaktayız. Hadis-i şeriflerde ziraat, hayvancılık, avcılık ve ev bekleme gibi bir sebep olmaksızın köpek besleyen kimsenin sevabından her gün bir miktar eksileceği bildirilmiş, (Buhârî, Hars, 3, Zebâih, 6) içinde köpek bulunan eve meleklerin girmeyeceği ifade edilmiştir. (Buhârî, Bedu’l-halk, 7, 17; Müslim, Libâs, 84)⁸⁷

Dolayısıyla lüzumsuz yere zevk için köpek besleyenler hadis-i şerifteki uyarıların muhatabı olmaktadır. Zira köpeğin kuduz hastalığına yakalanma ve onu bulaştırma açısından hayvanlar arasında ilk sırayı aldığı, tüyü, salyası ve dışkıyla bir çok hastalığın yayılmasında etkin rol oynadığı göz önünde bulundurulduğunda, dinimizin ihtiyaç olmaksızın zevk ve süs için evde köpek beslemeyi yasaklamasının hikmeti daha iyi anlaşılacaktır. Bu yasağın diğer bir sebebi de köpeğin gelip geçeni korkutması, hatta bazen de zarar vermesidir. Mamâfih, bütün mahlûkâta merhamet ve şefkâti emreden İslâm bu tavrıyla, köpeklere kötü muâmele edilmesini istemiş de değildir.

Buna karşılık hadislerde kedi, âdetâ evin aile fertleri gibi telâkkî edilmiş ve onun necis olmadığı bildirilmiştir. Bu durum şu rivayetten açıkça anlaşılmaktadır. Sahâbeden Ebû Katâde -radiyallâhu anh-’ın gelini Kebşe hanım bir gün ona ab-

⁸⁷ Yine bugün eğitilmiş köpeklerin bir işaret üzerine enkâz altındaki ölü veya canlı insanların bulunduğu yeri göstermesi yahut kaçakçıların uyuşturucu maddeleri sakladıkları gizli bölmeleri bulup çıkarması, onların müsbet anlamda istifade edildiği alanlardır.

dest suyu getirmişti. Bu esnada susamış bir kedi geldi. Ebû Katâde, su kabını eğerek kediye su içirdi.

Kebşe diyor ki, benim kendisine baktığımı görünce Ebû Katâde:

– Ey kardeşimin kızı bu senin tuhafına gitti değil mi? dedi.

Ben de:

– Evet, dedim.

Bunun üzerine o, şöyle söyledi:

– Resûlullah şöyle buyurmuştur:

“Kedi pis değildir. O, devamlı olarak etrafınızda dönüp dolaşan hayvanlardandır.” (Ebû Dâvûd, Tahâre, 38; Tirmizî, Tahâre, 69)

Hasılı insanlar gibi hayvanların da belli başlı hakları olduğu, bunlara karşı muamelede Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in sünnetine uymanın gerekliliği ortadadır. Zira bu hususta onun sünneti, hayat bahşeden güzel prensipler taktim ettiği gibi insanın her türlü tasarrufundan hesaba çekileceğinin şuurunu da vermektedir. İş gücünden, etinden ve sütünden istifade edilen hayvanların bakımlarını gereği gibi yerine getirmek, onları sağlıklı ve semiz bir şekilde barındırmak sahiplerinin vazifesidir. Rabbimizin tabiatı her birini bir hikmete mebni olarak yarattığı diğer tüm hayvanlara da merhamet ve şefkatle muamele ayrı bir mesuliyettir. Bütün bu sorumlulukları yerine getirmeyenleri ikaz etmek de Müslümanların görevidir. Çünkü İslâm toplumu, rahmet toplumdur.

HÂTİME

Allah Teâlâ insanların dünya ve ahiret hayatını tanzim etmek üzere bir çok peygamber göndermiş, peygamberler de kendilerine tevdi edilen tebliğ görevini hakkıyla yerine getirmek için büyük bir mücâhede ve mücâdele içine girmişlerdir. Bu uğurda onlar pek çok meşakkat çekmişler hatta tahammül edilemez işkence ve hakaretlere dahi maruz kalmışlardır.

Hâtemü'l-Enbiyâ olan Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- de tebliğ vazifesini icra ederken pek çok sıkıntı ve işkencelere uğramış, ancak hiçbir engel tanımadan bütün varlığıyla son nefesine kadar Allah'ın dinini insanlara takdim etmekten geri durmamıştır. Onun İslâm'ı yayma hususundaki gayretleri dillere destandır. Aldığı emaneti insanların tamamına ulaştırmayı hedefleyen Peygamberimiz, tebliğe yakın çevresinden başlamıştır. Davet ettiği insanları bilhassa ahirette düçar olacakları azaptan sakındırmış, onları ebedi saadete çağırmıştır. Ayrıca kolaylaştırmak, ümitsizliğe düşürmemek, tedricî bir usûl takip etmek, bıktırıp usandırmamak ve her fırsatı değerlendirmek, özellikle de yaşayışıyla insanlara en güzel örnek olmak gibi hususlar onun tebliğ metotlarının başında gelir.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in öncelikli davet vasıtası belâğat ve fesâhatin zirvesindeki Allâh'ın muciz kelâmı Kur'an-ı Kerîm'dir. Zira her peygamberin kendine has mucizeleri vardır. Efendimiz'in en büyük mucizesi de Kur'an'dır. O, insanları bu yüce kitapla ikâz ederek küfür karanlığından iman aydınlığına çıkarmıştır. Gerçi Allah Resûlü tebliğ vasıtası olarak bir takım hissî ve haberî mucizeler de göstermiştir. Ancak bu tür mucizeler Kur'an gibi süreklilik arz eden bir hususiyete sahip değildirler.

Peygamberimiz'in çeşitli memleketlere gönderdiği mektupları, yetiştirdiği ashâbı ve kendisine gelen heyetler de dikkati çeken tebliğ vasıtalarındandır. Bunlar aracılığıyla Resûlullah -sallallâhu aleyhi ve sellem- bütün insanlara merhamet ve lütuf kanatlarını açmıştır. Dâvasına engel olmak veya galebe çalmak isteyen şer güçleri ise nihâî çare olarak cihâd ederek etkisiz hale getirmiş, insanlığı onların kötülüklerinden selâmete çıkarmıştır. Dolayısıyla bugün de Müslümanların tebliğ vazifelerine gereken ehemmiyeti vermek suretiyle Allah'ın en son ve en kâmil dini olan İslâm'ı dünyamızdaki her türlü insana ulaştırmaları onlar için büyük bir mesuliyettir.

Dinimiz, getirdiği prensiplerle insanları eğitmek suretiyle onları gerçek benliğine kavuşturmak istemektedir. İnsan doğumundan itibaren terbiye edilmeye başlar ve bu süreç ömrünün sonuna kadar devam eder. Çünkü mânevî terakkînin bir nihayeti yoktur. Ne var ki söz konusu terakkinin tahakkuku için gün be gün öğrenmek ve öğrendiğini tatbik ederek yenilenmek gereklidir. Nitekim Efendimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem- ashabını ilimle terbiye ve tezkiye etmiş, onun rahle-i

tedrisinden geçen bahtiyar insanlar da herkes için numûne şahsiyetler hâline gelmiştir.

Fahr-i Kâinât -sallallâhu aleyhi ve sellem- çevresindeki insanları yetiştirirken gelişi güzel değil, belli bir usûl takip etmiştir. Mesela o, ashâbını incitmeden, rencide etmeden, sevgi ve şefkatle kötülüklerden sakındırıp hep hayra yönlendirmiştir. İnsanların yanlışlarını rıfk ve mülâyemetle, iknâ ederek düzeltmiştir. Bilecek veya bilmeyerek hata yapanları duruma göre affetmiş, duruma göre anında müdahalede bulunarak tashih etmiş, kimi zaman da “öyle yapma fakat şöyle yap” diyerek onlara alternatifler sunmuştur. Ayrıca her hâl ü kârda bu tür kimselerin ıslah olmaları için Rabbine dua ve niyazdan geri kalmamıştır.

İnsanın yetişme sürecinde âilenin mühim bir yeri vardır. Çünkü insanların birlikteliklerinin çoğu bu ortamda gerçekleşir. Umûmi ve husûsi bir çok davranış burada sergilenir. Dolayısıyla aile muhitinde büyüklerin sözleri ile tavırlarının uyum içerisinde olması, küçüklerin yetişmesi açısından son derece önemlidir. Yani küçüklerine bir takım kötü davranışlardan uzak durmasını söyleyen bir büyüğün, kendisinin de aynı davranışlardan titizlikle sakınması lazımdır. Hasılı âilelerde sevgi, saygı, samimiyet, dürüstlük, şeffaflık gibi durumlar, nitelikli insan yetiştirmenin temelini oluşturur. Talim ve terbiyede aile ortamını hakkıyla değerlendirebilmek ise Allah Resûlü’nün nezih hayatına müracaat etmekten geçer. Efendimiz de bu husustaki sünnetinin bütün açıklığıyla ümmetine nakledilebilmesi için, hanımlarına her şeyi anlatabilme yetkisi vermiştir.

Peygamberimiz’in sünneti tetkik edildiğinde görülecektir ki o, hanımlarına gerekli sevgiyi göstermiş, kendilerine son derece değer vermiş ve her konuda onların yardımcısı olmuştur. Bunu bir kılıbıklık değil bilakis ibadet telâkkî etmiş, öyle ki kocanın hanımının ağzına uzattığı bir lokmayı dahi sadaka olarak değerlendirmiştir. Yine geceleyin ifa edeceği nafile ibadet için hanımından izin alma nezaketini gösteren Allah Resûlü -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir baba olarak da çocuk ve torunlarını muhabbetle kucaklamış, onları bir taraftan eğlendirirken diğer taraftan eğitmiştir. Tabii bütün bunları yaparken aile efradını daima ebedi hayata hazırlama azim ve gayreti içerisinde olmuştur.

Resûl-i Ekrem Efendimiz çevresindeki hizmetçilerine, akrabalarına, komşularına, hiç eksik olmayan misâfirlerine en güzel muâmeleyi sergileyerek hepsinin gönlünü fethetmiştir. Şu rivayet bu durumu ne güzel ifade eder: Ümmü Seleme vâlidemiz kölesi Sefîne’ye der ki:

– Seni âzat ediyorum, ancak hayatta kaldığın müddetçe Resûlullah’a hizmet etmeni şart koşuyorum.

Bunun üzerine Sefîne -radıyallâhu anh- şu anlamlı cevabı verir:

– Sen bu şartı koşmasan da zâten ben yaşadığım müddetçe Resûlullah (s.a.v)’den ayrılacak değilim! (Ebû Dâvûd, İtk, 3/3932; İbn-i Mâce, İtk, 6; Hâkim, II, 232/2849)

Allah Resûlü’nün, devlet başkanlığı, ordu kumandanlığı gibi pek çok ağır işi yanında cemiyetin mağdur kesimlerini hiç unutmaması, devamlı gönlü kırıkların yanında, mâtemlilerin civârında bulunması ibret almamız gereken hususların başında gelmektedir. O, çocukların, yaşlıların, kadınların, fakirlerin, yetimlerin, şehit âilelerinin, özörlülerin, hatta hayvanların dahi sığınağı ve hâmîsi olmuştur.

Kur’an-ı Kerîm’de, şahsî ve ictimai hayatta tesirini gösteren müşahhas bir davranış olan iyilik anlatılırken, îmân umdelerinden sonra toplumla ilgili olarak bilhassa mağdur kesimlere yönelik yardımlara şöyle teşvik edilmektedir:

“Gerçek iyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik sâhipleri, Allâh’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanan, servetini -kendisi için ne kadar sevimli olsa da- akrabasına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere ve insanları kölelikten kurtarmaya harcayan; namazında devamlı ve dikkatli olan, zekâtını veren, verdiği sözü tutan, felâket, zorluk ve sıkıntı anlarında sabredenlerdir. İşte onlardır sadâkat gösterenler ve işte onlardır gerçek takvâ sâhipleri!” (el-Bakara 2/177)

Bir hulâsa olarak İslâm’ın çerçevesini çizen bu âyetin tefsirini Resûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem-’in sîretinde buluyor ve anlıyoruz. Çünkü onun yirmi üç senelik nübüvvet hayatı Kur’an’ın tefsiri mâhiyetindedir. Onun örnekliği olmadan Kur’an’ı ve İslâm’ı anlayıp yaşamamız mümkün değildir. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ, Habîbi’ni bütün insanlara **Üsve-i Hasene** olarak takdim etmenin yanında ona itaati kendisine gösterilen muhabbet ve itaat olarak kabul etmektedir.

Allâhım! Bizlere Resûlü’nün hayatını en güzel şekilde öğrenmeyi ve onu kendimize örnek edinmeyi nasîb eyle! Âcizâne takdim ettiğimiz şu eserimizi de bu gâyenin tahakkukunda bereketli ve feyizli bir menba eyle! Âlemlerin Efendisi’ne daha nice hizmetler etmeyi bizlere lûtfeyle!

Âmîn!..

KİTÂBİYÂT

Abdurrezzâk b. Hemmam

Musannef, I-XI, Beyrut, 1970.

Ahmed bin Abdullâh bin Muhammed et-Taberî,
er-Riyâdu'n-Nadra, Beyrut, 1996.

Ahmed bin Hanbel,

el-Müsned, I-VI, İstanbul, 1992;

Kitâbü'z-Zühed, ts.

Ali Köse,

Neden İslâm'ı Seçiyorlar, İstanbul, 1997.

Ali el-Müttakî,

Kenzü'l-Ummâl, I-XVI, Beyrut, 1985.

Ali Nihat Tarlan,

Mevlânâ, İstanbul, 1974.

Ali Yardım,

Peygamberimiz'in Şemâilî, İstanbul, 1998.

Arthur I. Gates ve arkadaşları,

Eğitim Psikolojisi, trc. Nemci Z. Sarı, İstanbul, 1975.

Âsım Efendi,

Kâmus, I-IV, İstanbul, 1305.

Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed bin Ali,

Târihu Bağdad, I-XIV, Beyrut, ts.

Bâkullânî, el-Kâdî Ebû Bekir,

İ'câzu'l-Kur'ân, Beyrut, 1988.

Belâzurî, Ebû'l-Abbas Ahmed bin Yahya,

Ensâbu'l-Eşraf, Mısır, 1959.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed bin el-Hüseyn,

es-Sünenü'l-Kübrâ, I-X, Dâru'l-fikr, ts.

Şuabu'l-îmân, I-IX, Beyrut, 1990.

Beydâvî, Ebû Saîd Nasruddîn Abdullâh bin Ömer,

Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, I-V, Beyrut, ts.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâil,

el-Câmiu's-Sahîh, I-VIII, İstanbul, 1992;

Edebü'l-müfred, Beyrut, 1989;

et-Târihu'l-kebîr, I-IX, Haydarabad, 1958.

Cessâs, Ebû Bekir Ahmed bin Ali

Ahkâmu'l-Kur'ân, I-V, Beyrut, 1985.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer,

Sünen, I-IV,

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh bin Abdirrahman,

Sünenü'd-Dârimî, I-II, İstanbul, 1992.

Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye bin Şehridâr,

el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb, Beyrut, 1986.

Diyârbekrî, Hüseyin bin Muhammed,

Târihu'l-Hamîs, I-II, Beyrut, t.s.

Ebû Dâvud, Süleyman bin Eş'as es-Sicistânî,

Sünenü Ebî Dâvud, I-V, İstanbul, 1992.

Ebû Nuaym, Ahmed bin Abdillâh,

Hilyetü'l-Evliyâ, I-X, Beyrut, 1967.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır,

Hak Dîni Kur'ân Dili, I-X, İstanbul, 1971.

- Ethem Cebecioğlu,
Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara 1997.
- Feridüddin Attar,
Tezkiretü'l-evliyâ, Tahran, 1372.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed,
İhyâu Ulûmi'd-Dîn, I-VI, Beyrut, 1990.
- Gülfettin Çelik,
"Osmanlı Devleti'nin Nüfus ve İskân Politikası", **Dîvân**, sy: 6, İstanbul, 1999, s. 49-110.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed bin Abdillâh en-Neysâbü'rî,
el-Müstedrek ale's-Sahihayn, I-V, Beyrut, 1990.
- Halebî, Ebü'l-Ferec Ali bin İbrahim,
İnsânu'l-uyûn, I-III, Mısır, 1964.
- Hamîdullâh, Muhammed,
Hiz. Peygamber'in Savaşları, trc: Sâlih Tuğ, İstanbul 1991;
el-Vesâiku's-siyâsiyye, Beyrut, 1985;
İslam Peygamberi, I-II, İstanbul, 1995.
- Heysemî, Hâfız Nûreddîn Ali bin Ebî Bekir,
Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid, I-X, Beyrut, 1988.
- Hucvurî, Ali bin Osman el-Cüllâbî
Keşfü'l-mahcûb, (Trc. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1996.
- Irâkî, Ebü'l-Fadl Abdurrahman bin el-Hüseyn,
Fethu'l-muğis bi Şerhi Elfıyeti'l-hadis Thk. Muhammd Rebî' Kahire 1988
- İbn-i Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf bin Abdullâh bin Muhammed,
el-İstûâb fî Mârifeti'l-Ashâb, I-IV, Kâhire, ts.
- İbn-i Asâkir, Ebû Kasım Ali bin Hasan,
Târihu Dimeşk, ts.
- İbn-i Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah bin Muhammed,
el-Musannef, I-VII, Haydarabad, 1976.
- İbn-i Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ahmed bin Ali,
Fethü'l-Bârî Şerhi Sahihî'l-Buhârî, I-XXVIII, Dârü'l-Fikr, Fuat Abdülbâkî neşri, ts;
el-İsâbe fî temyizi's-Sahâbe, Mısır, 1379;
el-Metâlibü'l-âliye, I-IV, Kuveyt, 1973.
- İbn-i Hibbân, Ebû Hâtim el-Bustî,
Sahihu İbn-i Hibbân, I-XVIII, Beyrut, 1993.
- İbn-i Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik bin Hişâm,
Sîretü'n-Nebî, Beyrut, 1937.
- İbn-i Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed bin İshâk
Sahihu İbn-i Huzeyme, I-IV, Beyrut, 1970.
- İbn-i İshâk, Muhammed bin İshâk bin Yesâr,
Sîretü İbn-i İshâk (Kitâbü'l-mübtedei ve'l-meb'asi ve'l-meğâzî), Konya, 1981.
- İbn-i Kayyım el-Cevziyye, Muhammed Ebî Bekir,
Medâricü's-sâlikîn, I-III, Kâhire, ts.
Zâdü'l-meâd, I-VI, Beyrut, 1995;
- İbn-i Kesîr, İmâdüddîn Ebû'l-Fidâ,
Tefsîru Kur'âni'l-Azîm, I-IV, Beyrut, 1988;
el-Bidâye ve'n-Nihâye, I-XV, Kâhire, 1993;
es-Sîretü'n-Nebeviyye, I-IV, Kâhire, 1966.
- İbn-i Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezid el-Kazvinî,
Sünenü İbn-i Mâce, İstanbul, 1992.
- İbn-i Sa'd,
et-Tabakâtü'l-kübrâ, I-IX, Beyrut, Dârü Sâdır.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman b. Ali,

Minhâcu'l-kâsîdîn, Amman, 1991.

İbnü'l-Esîr, Ebu's-Seadet el-Mubarek bin Muhammed,
en-Nihâye, I-V, Kâhire, t.s.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed,
el-Kâmil fi't-târih, I-XIII, Beyrut, 1965;
Üsdü'l-ğâbe, I-VII, Kâhire, 1970.

İbrâhim Canan,
Hadis Ansiklopedisi, I-XVIII, İstanbul, ts.

İmâm Mâlik bin Enes,
Muvattâ, I-II, İstanbul, 1992.

İsmail Hâmi Danişmend,
Eski Türk Seciye ve Ahlâkı, İstanbul, 1982.

Kadı İyaz bin Mûsâ,
es-Şifâ bi-ta'rifi hukûki'l-Mustafâ, I-II, İstanbul, ts.

Kâmil Mîras,
Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi, I-XIII, Ankara, 1972.

Kâsânî, Ebû Bekr Alâuddin b. Mes'ûd,
Bedâiu's-sanâi fi tertîbi's-şerâi', I-VII, Beyrut, 1982.

Kastallânî, Ebü'l-Abbas Ahmed bin Muhammed,
el-Mevâhibu'l-ledünniyye, I-II, Mısır, 1281.

Kettânî, Muhammed Abdü'l-Hayy,
Nizâmü'l-hukûmeti'n-nebeviyye (et-Terâtîbü'l-idâriyye), I-II, Beyrut, 1996.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed bin Ahmed,
el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân, I-XX, Beyrut, 1985.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Abdülkerim bin Hevâzin,
er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, Beyrut, 1990.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed,
Kitâbu't-Tevhîd, thk. Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979.

Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî,
Fîhi Mâ Fîh, (trc. A. Avni Konuk), İstanbul, 1994.

Mubârekfûrî, Ebü'l-Alâ Abdurrahman,
Tuhfzü'l-Ahvezi bi şerhi Câmi'i't-Tirmizî, Kâhire, ts.

Muhammed Draz,
İslâm'ın İnsana Verdiği Değer, İstanbul, 1993.

Muhammed Es'ad Erbilî,
Dîvân, İstanbul, 1991.

Muhâsibî, Ebû Abdullah Haris b. Esed,
er-Riaye li-Hukûkillah, tahk. Abdülkadir Ahmed Ata, Beyrut, 1985.

Muhibbüddin et-Taberi, Ebü'l-Abbas Ahmed ,
es-Semtü's-semin fi menakibi ümmehati'l-mü'minin, haz. Abdülmecid Ta'ma Halebi, Beyrut, 1997.

Mustafa Âsım Köksal,
İslâm Tarihi, I-XVIII, İstanbul, 1987.

Münâvî, Muhammed Abdürreâf,
Feyzü'l-Kadîr şerhu'l-Câmi's-sağîr, I- VI, Beyrut, 1994.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn bin Haccâc el-Kuşeyrî,
el-Câmiu's-sahîh (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-III, İstanbul, 1992.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed bin Şuayb,
Sünenü'n-Nesâî, I-VIII, İstanbul, 1992.

Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ bin Şeref,

Riyâzü's-Sâlihîn (tercüme ve şerh: Yaşar Kandemir, İsmâil Lütî Çakan, Râşit Küçük), I-VIII, İstanbul, 1997;
Şerhu Sahîh-i Müslim, I-XVIII, Mısır, 1981.

Osman Nuri Topbaş,
Külliyyât, Erkam Yayınları.

Ömer Çelik,
Kur'ân Âyetlerinin Bilimsel ve Teknolojik Gelişmelerle İlişkisi, İstanbul, 2001.

Râğıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed,
el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân, thk. Muhammed Seyyid Kîlânî, Beyrut, ts.

Râzî, Fahrüddin Muhammed bin Ömer,
Mefâtihu'l-ğayb (et-Tefsîru'l-kebîr), I-XXXII, Beyrut, 1990.

Sâbûnî, Muhammed Ali
Ayâtü'l-ahkâm, I-II, İstanbul, 1971.

Sâdık Dâna,
Külliyyât, Erkam Yayınları.

Safiye Ünüvar,
Saray Hatıralarım, İstanbul, 1964.

Said Havva,
er-Resûl, I-II, Beyrut, 1973.

Sehârenfûrî, Halil Ahmed,
Bezlü'l-mechûd fi Halli Ebi Davud, I-X, Beyrut, 1973.

Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekir,
el-Câmiu's-Sağîr, Mısır, 1306.
Şah Veliyyullâh Dihlevî,
Hüccetullâhi'l-bâliğa, Beyrut, 1990.

Şefik Can,
Mesnevî Tercümesi, I-VI, İstanbul, 1997.

et-Taberânî, el-Hâfız Ebu'l-Kâsım Süleyman bin Ahmed,
el-Mu'cemu'l-Kebîr, I-XXV, 1983.

Taberî, Ebû Câfer Muhammed bin Cerîr,
Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân, I-XXX Beyrut, 1995;
Târih, I-XI, Mısır, ts.

Tâhiru'l-Mevlevî,
Müslümanlıkta İbâdet Târihi, Ankara, 1998.
Tayyib Okiç,
İslâmiyette Kadın öğretimi, Ankara, 1981.

Tirmizî, Ebû İsâ, Muhammed bin İsâ,
Sünenü't-Tirmizî, I-V, İstanbul, 1992.

Vâkidî, Ebû Abdillâh Muhammed bin Ömer,
Meğâzî, I-III, Beyrut, 1989; Mısır, 1948.

Yusuf Hemedânî,
Rutbetü'l- Hayât, (Trc: Necdet Tosun), İstanbul, 2002.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed bin Ahmed,
Siyeru a'lâmi'n-nübelâ, I-XXIII, Beyrut, 1986-1988.

Ziya Nur Aksun,
Osmanlı Tarihi, İstanbul, 1994.

LÜGATÇE

- abûs:** Somurtkan, ekşi, asık (çehre veya böyle çehreli kimse).
- acz, acziyet:** 1. Gücü yetmeme hâli, güçsüzlük, iktidarsızlık. 2. Beceriksizlik.
- âfâkî:** 1. Belli bir konuya bağlı olmaksızın yapılan konuşma, dereden tepeden, havaî. 2. Nesneye ait; gerçeği olduğu gibi yansıtan, objektif.
- âfitâb:** Güneş, güneşin ışığı, güzel yüz.
- âgâh:** Bilgili, haberli, uyanık, ârif.
- ağu:** Zehir, zakkum ağacı.
- ağyâr:** 1. Yabancılar, bîgâneler. 2. Tasavvufî hayâta âşinâ olmayanlar.
- ahkâm:** Hükümler, emirler. **ahkâm-ı şer'îye:** Dînî, şer'î hüküm ve emirler.
- ahlâk-ı hamîde:** Medhedilen güzel huylar.
- akabinde:** Ardından, hemen arkasından, ardı sıra.
- aksülamel:** Tepki, reaksiyon.
- âl:** Aile, evlâd, nesil, soy, sülâle, hânedan.
- âlâ-yı illiyyîn:** Cennet tabakalarının en yükseği, en üst makamı.
- alâyîş:** Boş, yalancı süs, gösteriş.
- aleyhimesselem:** Allâh'ın selâmı o ikisinin üzerine olsun!
- aleyhisselâm:** Allâh'ın selâmı onun üzerine olsun!
- âmâde:** Hazır, hazırlanmış, emir bekleyen, emre hazır, müheyyâ.
- ameliye:** Belli bir gâye ile, belli şekil ve şartlarda yapılan iş.
- âmil:** Sebep, işleyen.
- an'ane:** Nesilden nesile aktarılagelen örf, âdet, gelenek.
- arasât:** Mahşer yeri, haşir ve neşir meydanı.
- ârızî:** 1. Sonradan çıkan. 2. Muvakkat, gelip geçici.
- Ârif-i bi'llâh:** Allâh'ı tanıyan, velîlik mertebesine ermiş kimse.
- arş:** 1. Taht, çatı, çadır. 2. Yüksekliği sebebiyle bütün cisimleri içine alan ve Allâh'ın istiva ettiği şey. 3. Allâh'ın kudret ve azametinin görüldüğü dokuzuncu kat gök, göğün en yüksek katı.
- âsân etmek:** Kolaylaştırmak.
- âşikâr:** Açık, meydanda, belli, gözle görülebilecek durumda, zâhir, ayân.
- avâm-ı nâs:** Umum insanlık, insanların çoğu.
- avdet:** Geri geliş, dönme, dönüş.
- âzâde:** Kayıtlardan, bağlardan kurtulmuş; serbest, hür.
- bahr:** Deniz, büyük göl veya nehir.
- bahş etmek:** Bağışlama, ihsan.
- bânî:** Binâ eden, yapan, kuran, kurucu.
- Bârî:** Allâh Teâlâ'nın güzel isimlerinden biridir. Eşyâyı ve her şeyin âzâ ve cihâzını birbirine uygun ve mülâyim bir hâlde yaratan.
- bârigâh:** Girilecek yer, yüksek dîvân.
- bathâ:** 1. Çakıl taşlı büyük dere. 2. İki büyük dağ arasındaki dere. 3. Mekke-i Mükerrerme. 4. Mekke'de bulunan bir dere.
- bâtın:** 1. İç. 2. İç yüz. 3. Gizli, görünmeyen nesne. **bâtunî:** Bâtına âit.
- bedîî:** 1. Güzel. 2. Güzellik.
- behîmî:** Hayvanca, hayvanî (his).
- bekâ:** Bâkîlik, ebedîlik, sonu olmama. 2. Kalıcılık, devamlılık, zevâl bulmama.
- belâgat:** Edebiyat kâideleri ilmi. Söz ve yazıda düzgün, sanatlı ve tesirli ifâde.
- berekât:** 1. Bolluklar. 2. Hayırlar, saâdetler.
- berî:** 1. Kurtulmuş, âzâde, sâlim. 2. Kusursuz, kabahatsiz.
- beşâret:** Müjde, muştı.
- beşeriyet:** İnsanlık, insanoğulları, âdemoğulları.
- beyhûde:** Boşuna, faydasız, neticesiz, mânâsız.
- bid'at:** 1. Sonradan meydana çıkan şey. 2. Peygamber Efendimiz zamanından sonra dinde ortaya çıkan şey.
- bîgâne:** 1. Tanıdık olmayan, yabancı. 2. İlgisiz.
- bi'set:** 1. Gönderme. 2. Allâh Teâlâ'nın insanları hak dîne dâvet maksadıyla peygamber göndermesi.
- bîzâr:** Rahatsız, bıkmış, usanmış, küskün.
- câlib-i dikkat:** Dikkat çeken.
- cârî:** 1. Cereyan eden, akan. 2. Geçerli, yürürlükte.
- cebânet:** Korkaklık, ödleklilik, yüreksizlik.
- cedd-i mükerrerem:** Muhterem, azîz, saygıdeğer dede.
- cehd:** Çalışma, çabalama.
- celâdet:** Yiğitlik, kahramanlık, metânet.
- celâli:** 1. Allâh'ın celâl sıfatlarına âit. 2. Celâlli (mizaç), sertlik, büyüklük.
- celb:** 1. Getirme, çekme. 2. Yazılı dâvet.
- cemâl-i ilâhî, cemâlullâh:** Hak Teâlâ'nın sonsuz güzelliği.
- cemâlî:** 1. Allâh'ın cemâl sıfatlarına âit. 2. Mizaç itibariyle cemâl sâhibi, güzel, lutufkâr, merhametli.
- cemîl:** Cemâl sâhibi, güzel.
- cesim:** İri, büyük, kocaman.
- cevaz:** Câiz olma, izin, müsâade.

cevher: 1. Öz, esas, maya. 2. Başlı başına, kendiliğinden var olan, olması için başka bir şeye ihtiyaç olmayan, asıl varlık. 3. Tıynet, cibilliyet, soydan gelen haslet, tabîî istidat. 4. Kıymetli taş. 5. Varlık kazandırıcı ilâhî nefes.

cevvâl: Çok hareketli, canlı, akıcı. **cevvâliyet:** Çok hareketlilik, canlılık, akışkanlık.

cidâl: 1. Kavga, mücâdele, savaş. 2. Tartışma, ateşli konuşma.

cihânşümûl: 1. Her yanı kaplayan. 2. Dünyâ çapında, dünyâ ölçüsünde.

cihet: 1. Yön, taraf, görüş, görüş açısı. 2. Vesîle.

cismâniyet: Cisimle ilgili olma, maddiyet.

cürüm: Cezâ icâb ettiren suç.

çerâğ: Yağ kandili, lâmba, mum.

çeşm: Göz.

dalâlet: Sapıtma, hidâyetten; doğru yoldan ayrılma, azma, bâtıla meyletme.

dâr-ı bekâ: Ebediyet yurdu; âhiret.

dâsitânî: 1. Destan kahramanlarına yakışacak sûrette, kahramanca. 2. Destan ile ilgili.

dercetmek: 1. Toplamak, biriktirmek. 2. Bir şeyin arasına sıkıştırmak.

dereke: En aşağı kat.

dermeyân: Arada, ortada bulunan; ortaya konmuş.

dersiâm: Talebeye, medreseliye ve herkese ders vermeye yetkili bulunan kimse.

deruhte: Üstüne alma, üstlenme, taahhüd etme.

derûn: 1. İç, içeri, dâhil. 2. Kalb, gönül. **derûnî:** İçten, gönülden.

desîse: Hîle, oyun, düzen, entrika, dolap.

dest: El.

didâr: 1. Yüz, çehre. 2. Görüşme, görme. 3. Görüş kuvveti, göz.

diðe: Göz.

diğergâm: Başkalarını düşünen.

dil-dâr: Birinin gönlünü almış, sevgili.

dil-güşâ: Gönül açan, iç açan, kalbe ferahlık veren.

dirâyet: Zekâ, bilgi, kavrayış.

dûcâr: Giriftâr olmuş, mübtelâ olmuş, tutulmuş.

efdal: 1. Çok fazîletli, yüksek derecede. 2. Tercihe şâyân.

ehven: 1. Daha hafif, daha zararsız. 2. Daha az kötü. 3. Daha düşük, daha ucuz.

ehlullâh: Allâh adamı, velî, evliyâ, ricâlullâh.

emîn: 1. Güvenilir. 2. Kat'î olarak bilen. 3. Kendisine emânet edilen.

enâniyet: Benlik, bencillik, hodgamlık, egoistlik.

enfûsî: Nefiste meydana gelen. Düşünülmüş şeye nisbetle düşünene, ferdî zihne âid bulunan. Subjektif.

engîz: Koparan, karıştıran, depreten.

esmâ: İsimler. **esmâü'l-hüsnâ:** Allâh'ın güzel isimleri.

etbâ': 1. Tâbî olanlar, bağlı olanlar. 2. Uşaklar, hizmetçiler. 3. Taraftarlar, avane.

evlâ: 1. Birinci, daha önce gelen. 2. Daha iyi, daha uygun, daha lâıyk, daha münâsib.

evsâf: Vasıflar, sıfatlar.

ezvâc-ı tâhirât: Peygamber Efendimiz'in temiz hanımları, ümmetin anneleri.

fahr: Övünme; övünmeye vesîle teşkîl eden şey.

fâil-i mutlak: Fiillerin hakîkî, gerçek sâhibi Allâh Teâlâ.

fânus: 1. Küre veya silindirik şeklinde cam kapak. 2. İçinde mum yakılan büyük fener, camlı mahfaza.

faraza: 1. Farz edelim ki, farz edin ki, tatalım ki, sayalım ki, bilfarz. 2. Sözüün gelişi, söz gelişi.

fârik (fârika): Fark eden, ayıran.

fâsid: 1. Kötü, fenâ, yanlış, bozuk. 2. Münâfık, fesad çıkaran.

fâş etmek: Açıklamak, meydana çıkarmak, ifşâ etmek.

fâyık (fâik): Fevkinde bulunan, mânevî olarak üstün olan.

ferâgat: 1. Hakkından isteyerek vazgeçme. 2. Dâvâdan vazgeçme. 3. Affetme.

fer'î: 1. Aslî olmayan, kısmî, ikinci derecede. 2. Teferruat, detay. 3. Şûbe, dal.

fesâhat: Sözüün, kelime, mânâ, âhenk ve sıralama bakımından kusursuzluğu. Dilin doğru, açık ve akıcı şekilde kullanılması.

feth-i mübîn: Apaçık, âşikâr feth.

feverân: 1. Kaynama, galeyân etme. 2. (Damar) vurma. 3. (Su) fışkırtma. 4. (Hiddetle) köpürme.

feyyâz: 1. Feyiz, bereket, bolluk veren Allâh. 2. İçi çok temiz ve cömert olan kimse. 3. (taşan) Sel.

feyz: 1. Mânevî haz; gönül huzûru. 2. Bolluk, verimlilik. 3. Olgunlaşma ve ilerleme. 4. Suyun taşıp akması. **feyz-yâb:** Feyiz bulan.

fıkıh: 1. Bir şeyi lâıykıyla bilme, şuurlu olarak idrak etme, kavrama. 2. İslâm hukuku. **fıkhi:** Fıkıhla, İslâm hukukıyla ilgili.

fısk: 1. Hakk yolundan veya hak yoldan çıkma, Allâh Teâlâ'ya karşı nankörlükte bulunup isyân etme. 2. Sefâhate dalma. 3. Hâinlik. 4. Dînsizlik, ahlâksızlık.

fitrat: Yaratılış, tabiat.

fiiliyât: Fiil olarak gerçekleştirilen şeyler, yapılanlar, lafta kalmayanlar.

firâk: Ayrılık, hicran.

firâset: Anlama, sezme kabiliyeti.

fücûr: 1. Günah, zinâ. 2. Günahkârlık, ahlâkça düşkünlük.

fütûhât: Fetihler, zaferler.

fütûr: Bezginlik, gevşeklik, usanmışlık, bıkmışlık.

füyûzât: Feyizler.

gâib: 1. Bulunmayan, hazır olmayan, kayıp. 2. Bilinmeyen âlem.

garâib: 1. Garip, acâyp, şaşılacak şeyler. 2. Tuhaflıklar.

garkolmak: 1. Suya batmak. 2. Boğulmak 3. Bir şeyin içine fazla dalmak.

gayyâ: 1. Cehennemde bulunan kuyu. 2. (mec.) Netâmeli yer, içinden çıkılması güç iş.

gayz: Hınç, hiddet, öfke, dargınlık.

gazap: Kızgınlık, öfke, dargınlık.

gyâb: Bulunmama, hazır olmama, uzakta olma.

girift: 1. Birbirine girip dolaşık bir hâl almış, karışık, girişik. 2. Birbirinin içine girmiş dallardan meydana gelen süsleme.

gurûb: 1. Batma, batış, görünmez olma. 2. Güneşin batışı.

habîb: Sevilen, sevgili.

hâdisât: Hâdiseler, olaylar.

Hâfız-ı Mutlak: Koruyup hıfzeden Allâh.

hâiz: Mâlik, sahip, taşıyan.

hâk: Toprak. **hâk-i pâ(y):** Ayağın bastığı toprak.

hâkim: Her şeye hükmeden.

hak-şinâs: Hakkı tanıyan, bilen; hakka uyan.

halâvet: Tat, tatlılık. 2. Lezzet, zevk.

halef: Birinden sonra gelen, birinin yerine geçen.

hâlet: Hâl, durum, keyfiyet; **hâlet-i rûhiye:** Rûh hâli, insanın psikolojik durumu.

halîm: Yumuşak huylu, uysal.

hâlis: 1. Karışmamış, saf, hîlesiz. 2. Temiz. **hâlisâne:** Samîmî ve iyi hislerle dolu olarak.

halvet: 1. Kapalı bir yerde yalnız kalma. 2. İbâdet, riyâzât, zikir ve murâkabe maksadıyla inzivâyâ çekilme.

hamdele: “Elhamdülillâh”ın kısa şekli. Kitapların, başında besmeleden sonra konur.

hâmî: Himâye eden, koruyan, sâhip çıkan, gözetten.

hamîd: 1. Övülmeye lâyık. 2. Hamde lâyık olan Allâh.

hamiyet: İnsanda bulunan din, millet, vatan, soy ve âile gayreti; bunları ve başka mukaddesleri koruma duygusu.

handikap: Güçlük, engel, elverişsiz hâl.

harâbât: 1. Harâbeler, yıkıntılar. 2. Tasavvufta tekke, gönül.

Harameyn: İki mukaddes şehir, Mekke ve Medîne.

harîs: Hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün, lüzûmundan fazla istekli.

hasbe'l-kader: Kader îcâbı.

hasene: İyilik, iyi hâl, iyi ve hayırlı iş.

hasenât: İyilikler, hayırlı ameller.

hasretmek: 1. Bir şey, kişi veya meseleye has hâle getirme, o yolda sarf etme. 2. Umûmîlikten çıkarma, sınırlama.

hâssaten: Husûsî olarak, özellikle, ayrıca, yalnız.

haşr ve neşr: 1. Ölülerin kıyâmette diriltilmesi. 2. Toplanma, bir araya gelme.

haşyet: Korku, korkma.

havâs: 1. Seçkinler, büyükler, haslar, üstün olanlar. 2. Okumuş, kültürlü, münevver kimseler.

havâtır: Düşünceler, fikirler, hâtıralar.

havf: Korku.

Hayy: Yüce Rabbimiz’in güzel isimlerinden biridir. Hayat sâhibi, diri, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten.

hazerât: “Hazret”in cem’i, hürmet ifâde etmek üzere büyüklere verilen ünvan.

hengâm: Zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim; **hengâme:** 1. Devir, zaman, çağ. 2. Topluluk, cemiyet, dernek. 3. Kavga, şamata, gürültü, patırtı. 4. Savaş, harb.

hicâb: 1. Perde, örtü. 2. Utanma duygusu, hayâ. 3. Mahcûbiyet.

hidâyet: 1. Doğru yol, hak yol. 2. İslâmiyet. 3. Yol gösterme.

hilâf: Karşı, zıt, aykırı.

hil’at: Eskiden pâdişâh veya vezir tarafından takdîr edilen, beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan.

hilkat: Yaratılış.

hilye: 1. Güzel vasıflar; övünülecek, fahredilecek sıfatlar. 2. Süs, zînet, cevher, güzel yüz. 3. Peygamber Efendimiz’in dış görünüşünü, vasıf ve sıfatlarını tasvir eden eserlere verilen isim: Hilye-i Saâdet, Hilye-i Şerîf.

hitâm: Sona erme, bitme, neticelenme, tükenme.

hûbân: Sevgililer.

husûl: Meydana gelme, olma, peydâ olma, ortaya çıkma.

husûmet: 1. Düşmanlık. 2. Ziddiyet, karşıtlık. 3. Hasımlık, hasım olma hâli.

huşû: 1. Allâh’a karşı korku ve sevgi ile boyun eğme; bu duygu ile meydana gelen hâl. 2. Alçak gönüllülük, aşağıdan alma, tevâzu.

huzme: Deste, demet, ışık demeti.

hüccet: 1. Bir şeyi ispat eden delil. 2. Âlimlere verilen ünvan.

hulâsaten: Kısaca, özet olarak.

hüs-n-i zan: Bir şey veyâ bir kimse için iyi kanaate sâhib olma.

ibrâm: Aşırı zorlama, usandırıcı ısrar.

ibtîlâ: Bir şeye aşırı düşkünlük.

icâz: Merâmı ifâdeye yeten kısa ve öz söyleyiş.

ictihâd: Fıkıhta söz sahibi büyük dîn âlimlerinin Kur’ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflere dayanarak ortaya koydukları şer’î düstûr.

ictinâb: Çekinme, sakınma, uzak durma.

ictimâî: Sosyal, toplumla alâkalı.

idlâl: Dalâlete düşürme, doğru yoldan çıkarma, azdırma.

îfâ: 1. Bir işi gerçekleştirmek, yapma; bir hizmeti yerine getirme. 2. İş görme, iş yapma.

ifnâ: Yok etme, tüketme, bitirme.

ifrat: Aşırılık, haddi aşmak.

igvâ: Azdırma, yoldan çıkarma, ayartma.

ihdâs: Meydana getirme, ortaya çıkarma.

ihtimâm: 1. Dikkatle, özenerek çalışma, davranma. 2. Dikkat gösterme, iyi bakma.

ihtirâm: Hürmet, saygı.

ihtiyâr: Seçme, tercih, seçilme.

ihtiyât: 1. Bir konuda geleceği de düşünerek dikkatli, tedbirli hareket etme; ölçülü davranma. 2. Uzak görüşlülük, basîret. 3. Sakınma. 4. Zor şartlar ve günler için saklanan, elde bulundurulana; yedek.

ikmâl: Kemâl eendirme, tamamlama, bitirme.

ikrâr: 1. Söyleme. 2. Kabûl, tasdîk.

iktifâ: Kâfi bulma, yeter sayma, yetinme, kanaat.

iktizâ: 1. Gerekme, lâzım gelme, ihtiyaç hissedilme. 2. Muhtaç olma, ihtiyaç hissetme. 3. İcâb ettirme.

ilkâ etmek: 1. Koyma, bırakma, atma. 2. Telkîn etme, ilhâm etme.

ilticâ: 1. Sığınma, barınma. 2. Güvenme, dayanma.

iltizâm: 1. Lüzumlu sayma. 2. Taraf tutma, tarafgirlik. 3. Gerektirme.

imtinâ: 1. Çekinme, geri durma. 2. İmkânsızlık.

imtisâl: Gerekeni yapma, bir örneğe göre hareket etme. 2. Alınan emre boyun eğme.

in'ikâs: Akislenme, yansıma.

indî: Kesin bir bilgiye dayanmayan keyfî ve şahsî görüş.

ind-i ilâhî: Allâh Teâlâ'nın huzûru, Allâh -celle celâlühû-'nın katı.

inkişâf: 1. Açılma. 2. Büyüme, gelişme. 3. Meydana çıkma. 4. Mânevî bir sırrın veya hâlin görünmesi.

insicâm: Düzgün gidiş, uyumluluk.

ins ü cin: İnsanlar ve cinler.

inşâ: 1. Yapma, binâ etme, kurma. 2. Kaleme alma, yazma. 3. Yazı dersi ve yazı usûlü, kompozisyon. 4. Nesir. 5. Cümlede sözlerin sıralanış düzeni.

intibâ: Bir eşya, kişi veyâ hâdisenin zihinde bıraktığı iz, tesir.

intibah: 1. Uyanma, uyanıklık. 2. Gözaçıklığı. 3. Sinirlerin ve uzuvların harekete gelmesi, uyanması.

intisâb: 1. Mensup olma, bağlanma. 2. Girme.

inzâl etmek: indirmek. Daha çok Allâh'ın peygamberine vahiy indirmesi için kullanılır.

inzâr: 1. Uyarma, tehdîd etme. 2. Allâh'ın insanları ve cinleri âhiret azâbı ile ikâz etmesi.

inzimâm: Katılma, eklenme, ilâve olunma.

inzivâ: Bir köşeye çekilip bazı fiillerden uzak durma, yalnızlık.

irtihâl: Dünyadan âhirete göç, vefat, ölüm.

irtikâb: Kötü, fenâ, günah teşkîl edecek bir şey yapma.

îsâr: 1. İkrâm. 2. Kendisi muhtaç olduğu halde nefsinden ferağat edip bir başkasını tercîh etme.

istiâne: Yardım isteme.

istîdâd: 1. Kâbiliyet, bir şeyin kabûlüne, kazanılmasına olan tabîî meyil. 2. Akıllılık. 3. Anlayışlılık.

istifhâm: 1. Zihni işgal eden soru. 2. Soru sorup anlama. 3. Söze kuvvet vermek için soru şeklinde ifâde.

istiğnâ: 1. Aza kanaat etme, tokgözlü olma. 2. İhtiyaçsızlık.

istiğrak: 1. Dalma, içine gömülme. 2. Kendinden geçip dünyayı unutma. 3. Boğulma.

istihyâ: Hayâ etme, utanma.

istihzâ: Alaya alma, eğlenme, zevklenme, ince alay.

istûmâl: Kullanma.

istîmdâd: İmdat isteme, yardıma çağırma, aman dileme.

istiskâ: 1. Yağmur duâsına çıkma. 2. Şiddetle suya ihtiyaç duyma.

işârî: İşâreten, asıl mânânın ihtivâ ettiği diğer mânâlar.

iştihâ: 1. Meyil, istek. 2. İştah.

iştîyak: Çok arzu etme, özleme, tahassür.

itâb: Paylayıp azarlama, tersleme.

îtidâl: 1. Aşırı olmama, orta hâlde bulunma. 2. Yumuşaklık, mülâyemet. 3. Eşit olma, dengeleme.

îtikâd: 1. Bir fikre, bir inanca bağlanma; inanma. 2. Bir din veya mezhebin temel inanç değerleri. 3. Allâh'a kalbî bağlılık, kesin inanma; îman. **îtikâdî:** İtikadla ilgili, inanca, îmana âit.

itmi'nân: Huzur bulma, sekînete erme, emîn olma, birine inanma, güvenme, kat'î olarak bilme.

ittibâ: Tâbî olma, uyma, ardısıra gitme.

ittihâz: 1. Kabul etme, sayma, tutma, addetme. 2. Edinme, alma. 3. Kullanma.

ittikâ: Sakınma, çekinme, Allâh'tan korkma.

izâfe etmek: Bir şeye ilâştirmek, bir şeye âid saymak.

izâfi: Bir şeye bağlı olarak değişebilen, değişken.

izâle: Giderme, yok etme, ortadan kaldırma.

iz'ân: 1. Anlayış, kavrayış, akıl. 2. İtaat, söz dinleme, boyun eğme. 3. Terbiye, edep.

izhâr: Açığa vurma, gösterme, belirtme.

jeng: Pas, küf, kir.

ka'bına varılmaz: Derece ve üstünlüğüne erişilemeyen şey.

kâbil: Olabilir, mümkün.

kadd: Boy, bos.
kadîm: Eski, târihî.
kâl: Söz, lâf, söz dizisi.
kâmet: Boy, endam, boy bos.
kânî: 1. İnlanmış, kanmış, kanaat sâhibi olmuş. 2. Kanaat eden, yeter bulup fazlasını istemeyen.
ka'r: Çukur şeyin dibi, dip, nihâyet, derinlik.
kasr: Köşk, saray, şato.
kasem: Yemin, and.
katre: Damla.
kavil: 1. Söz. 2. Karar, sözleşme. 3. Fiiliyâta dökülmeyen, sözde kalan şey.
kayyûm: Allâh Teâlâ'nın, başka bir şeye muhtaç olmaksızın ve kendiliğinden var olan mânâsına gelen ismi.
kelîmullâh: Allâh'la konuşan kimse, Allâh'ın konuştuğu kimse, Hazret-i Mûsa.
kemâl: Olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik.
kerem: Şeref, asâlet, cömertlik, lutuf, ihsân; bu vasıflara sâhip olmaktan doğan yardımseverlik, hayır ve güzel işler.
kesâfet: 1. Yoğunluk, sıklık, kalabalık. 2. Şeffaf olmama, bulanıklık.
kesret: 1. Çokluk, bolluk, fazlalık. 2. Vahdetin zıddı, kalabalık.
keşif: 1. Bulma, meydana çıkarma, açma. 2. Bir sırrı, gizli bir şeyi ortaya çıkarma. 3. Bir şeyin olacağını önceden bilme. 4. Bir şeyin Allâh tarafından ilham edilmesi. 5. Tasavvufta akulla idrak edilmeyen şeyi kalb gözüyle görme.
kevnî: Var oluş ve kâinâtla ilgili.
kevser: Cennette bulunan bir akarsu.
keyfiyet: Bir şeyin nasıl olduğu, hâl, durum, vaziyet, husus, nitelik, kalite.
killet: Azlık, miktarca azlık, eksiklik, kıtlık, nedret.
kîl ü kâl: Boş söz, dedikodu.
kıtâl: vuruşma, cenk, savaş; birbirini öldürme.
kifâyet: Kâfi miktarda olma, yetme, yeterlik.
kuddise sirruh: Allâh, onun sırrını (iç âlemini) her türlü mânevî lekelerden arındırsın! **kuddise sirruhâ:** Aynı duânın hanımlar için söylenilen şekli.
kudsî: 1. Mukaddes, kutsal. 2. Allâh ile ilgili, Allâh'a mensup.
kurb-i ilâhî: Cenâb-ı Hakk'a yakınlık.
kurbîyyet: Yakınlık.
küllî: Umûmî, bütün.
küre-i arz: Yerküre, dünyâ, yeryüzü.
kürsî: 1. Allâh'ın kudret ve azameti. 2. Arşın altındaki gök tabakası. 3. Yüksekçe oturma yeri. 4. Topluluğa hitab etmek için çıkılan yüksekçe yer.
kûs: Kös, eski savaşlarda, alaylarda deve veya araba üstünde taşınarak çalınan büyük davul.
lağv: Kaldırma, hükümsüz kılma, feshetme.
lâhûtî: Ulûhiyet âlemiyle ilgili, ulûhiyyete âid.
lâ-kayd: 1. Kayıtsız, aldırmayan, ilgi göstermeyen, ilgisiz. 2. Nemelâzımcı.
latîf: 1. Hoş, yumuşak, nârin. 2. Cismânî olmayan, rûhânî. 3. Esmâ-yı hüsnâdan, Allâh -celle celâlühû- nun isimlerinden.
ledünnî: Allâh bilgisine ve sırlarına âit, O'nunla alâkalı.
letâfet: 1. Latîflik, hoşluk. 2. Güzellik. 3. Nezâket. 4. Yumuşaklık.
Levh-i Mahfûz: Allâh -celle celâlühû- nun ezelf ilminin, kâinatta olmuş olacak şeylerin yazılı olduğu levha.
libâs: Elbise, giysi, kıyâfet.
liyâkat: Lâyık olma, uygun bulunma, yararlılık, değerlilik, ehliyet, iktidar.
mağrûr: Gururlu, kibirli.
mahal: 1. Yer, mekân. 2. Taraf, yöre, mevkî.
mahbûb: Sevilen, sevgili.
mahdûd: 1. Tahdîd edilmiş, sınırlanmış. 2. Sınırlı. 3. Belirli.
mahfiyet: Gizlilik, saklılık.
mahviyet: Beşerî ve dünyevî nâkisalardan kurtulma hâli.
maîşet: 1. Yaşayış, geçim. 2. Geçinmek için gerekli şey.
mâkes: Akis yeri, aksetme yeri, bir şeyin yansıdığı yer.
maksûd: 1. Kasd edilen, murâd olunan. 2. Maksad. 3. Varılmak istenen yer.
mâlik: 1. Sâhip, efendi. 2. Tasarruf eden, elinde bulunduran.
mâlûl: İlletli; kendisinde bir hastalık bulunan.
mâmur: 1. Sağlam, bakımlı, bayındır. 2. İmâr edilmiş, işlenmiş. 3. Meskûn, oturlan, şen.
manzûme: 1. Sıra, dizi, takım. 2. Vezinli kâfiyeli söz veya yazı.
ma'reke: Harp meydanı, savaş alanı, vuruşma sâhası.
mâruzât: Makam, mevkî, yaş vs. bakımından yüksek birine sunulan, arz edilenler.
mâsivâ: 1. Allâh'tan gayrı bütün varlıklar. 2. Dünyâ ile ilgili olan şeyler.
mâsiyet: 1. İsyân. 2. Kötü. 3. Günah şeyler.
matlûb: 1. Taleb edilen, aranılan şey. 2. Alacak.
mâtuf: 1. Eğilmiş, bir tarafa doğru çevrilmiş. 2. Kendisine atıfta bulunulmuş.
mazhar: 1. Nâil olmuş, erişmiş, kavuşmuş; nâil olan, kavuşan, erişen, şereflenen. 2. Bir şeyin zuhûr ettiği yer, eşyâ ve madde.
mebnî: 1. Bir şeye dayanan. 2. ...den dolayı, ...den ötürü.

meclûb: 1. Celbolunmuş, başka yerden getirilmiş olan. 2. Taraftarlığı kazanılmış bulunan. 3. Tutkun, âşık. **meclûbiyet:** Tutulma, âşık olma hâli.

mecrûh: Yaralı.

medâr: 1. Vâsita, vesîle, fayda. 2. Dönerek hareket eden bir cismin dayandığı nokta.

medh: Övme, iyi taraflarını anlatma, senâ, sitâyîş.

mefâsid: Fesatlıklar.

mefhûm: Sözden çıkarılan mânâ, kavram.

mefûtun: 1. Gönül vermiş, vurgun, müptelâ, düşkün. 2. Şaşkınlık derecesinde beğenmiş, hayran.

meknûz: Gömülü, hazinede saklı.

melâhat: Güzellik, şirinlik.

melâl: 1. Keder, hüznün, can sıkıntısı. 2. Bıkkınlık, usanç.

mel'anet: Mel'unluk, lânetlenecek davranış.

melce': Sığınılacak yer, ilticâ edilecek yer, barınak.

melekiyet: Meleklik, melek gibi yaşamak.

menâfi: Menfaatler, faydalar.

menâkub: Menkıbeler, destanlar.

menâm: Uykü.

men aref: "Nefsini tanıyan Rabbini tanır." hadisinin başlangıç kelimeleri.

menbâ: Kaynak, pınar.

menfi: 1. Olumsuz, müsbetin zıddı. 2. Nefyolunmuş, sürülmüş, sürgün edilmiş. 3. Negatif.

menhûs: Uğursuz, meş'um, şom.

menşe': Neş'et edilen yer, çıkış yeri, kök, kaynak, başlangıç, asıl, esâs.

merdûd: 1. Reddedilmiş, kovulmuş, atılmış. 2. Cerhedilmiş, çürütülmüş: merdûd bir fikir. 3. Allâh'ın rahmetinden mahrûm bırakılmış, mel'ûn.

merzûk: 1. Rızıklandırılmış, rızık verilmiş. 2. Kismetli.

mesel: Örnek, benzer, numûne.

mesul: 1. Yaptığı fiillerden ötürü sorulan, hesap vermeye mecbur olan, sorumlu. 2. İşin idâresi üzerinde olan. 3. Yükümlü.

mesned: 1. İsnâd edilen, dayanılan şey. 2. Rütbe, makam, gâye.

mesrûr: Sevinçli, memnun, şen, sürûrlü.

mestâne: Mestçesine, sarhoşçasına, kendinden geçmiş hâlde.

mestûre: Tesettüre bürünmüş.

meşâyih: Şeyhler, ulular.

meşher: Teşhîr yeri, sergi.

meşreb: 1. Bir kimsenin yaratılıştan gelen mizâcî, tabiat, huy. 2. Âdet. 3. Gidiş, hareket, tavır, tutum.

metâ: Mal, servet, ticârî değeri bulunan varlık.

metânet: Metinlik, muhkemlik, dayanıklılık, sağlamlık.

meyân: 1. Ara, orta. 2. Ortalama. 3. Aralık. 4. Kıvam.

meyâl: Meyli fazla olan, çok meyilli, arzulu.

mezbele: Süprüntü yeri, süprüntülük, çöplük.

meziyet: Bir kimseyi başkalarından ayıran ve yücelten vasıf, üstünlük, değerlilik, yüksek karakter.

mezmûm: 1. Zemmolunmuş, yerilmiş. 2. Beğenilmemiş, ayıp.

mikyâs: Ölçme aleti, nisbet, derece.

minvâl: Tarz, yol, sûret, şekil.

mîr: Bey, reis, baş, âmir.

mî'rac: Göğe çıkma, göğe yükselme, Hazret-i Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in göğe çıkarak Allâh Teâlâ ile görüşmesi.

miyâr: 1. Kıymetli madenlerin ayar ölçüsü. 2. Bir şeyin kıymet ve saflık derecesini gösteren âlet. 3. Ölçü.

mîzân: Terâzi, ölçü âleti, ölçü.

muâfiyet: 1. Affedilmiş, bağışlanmış olma. 2. İstisnâ, imtiyâz. 3. Bulaşıcı bir hastalığa karşı aşılınmak sûretiyle elde edilen korunma hâli, bağışıklık.

muâheze: 1. Birinin hâl ve davranışlarını beğenmeyerek çıkışma, azarlama. 2. Târiz, tenkid.

muammâ: 1. Karışık, mânası zor anlaşılır şey. 2. Bilmece.

muâvenet: Yardım, birbirine yardım etme, yardımlaşma.

muayyen: 1. Tâyin edilmiş, belli, belirli. 2. Kararlaştırılan.

muazzez: Çok aziz, izzet sahibi, saygı uyandıran, kıymetli, muhterem, sevgili.

mugâyir: Aykırı, başka türlü.

muhabbetullâh: Allâh sevgisi.

muhâl: Mümkün olmayan, olmaz, olmayacak.

muhâtab: 1. Hitab edilen, kendisine söz söylenen, konuşulan kimse. 2. Konuyla ilgili sayılan kimse, taraf.

muhâtara: Korku, tehlike.

muhayyer: Seçip tercih etmekte, almakta, kabûl etmekte serbest olunan.

muhîb: Seven, sevgi besleyen, dost.

muhtasar: Hülâsa edilmiş, kısaltılmış, özetle söylenmiş.

muhtazar: Can çekişen, ölmek üzere olan.

muhteris: İhtiraslı, aşırı derecede arzulu, hırslı.

muhtevî: İhtivâ eden, içine alan, içinde bulunduran, hâvî, câmî, şâmil.

mukâbele: Karşılık, cevap.

mukadder: Allâh tarafından ezelde takdir olunmuş kazâ, kader, alınyazısı.

mukarreb: Yakın, yaklaşan. **mukarreb melek:** Cenâb-ı Hakk’a yakın bulunan melekler.

mukâvemmet: 1. Bir cismin, eşyanın ağırlık, güç tatbiki ve benzeri hâller karşısında, ezilmeye, çökmeye veya kırılmaya, karşı koyma kuvveti. 2. Karşı koyma, karşı durma, direnme, dayanma, karşı tarafın irâdesine boyun eğmeme.

muktezâ: 1. İktizâ eden şeyler, gerekenler. 2. Sonuçlar.

murâd: İstenilen, kastedilen şey.

murâkabe: 1. Bakma, göz altında bulundurma, kontrol. 2. Kendi iç âlemine bakma, tefekküre dalıp kendinden geçme.

musallâ: 1. Namaz kılmaya mahsus açık yer. 2. Câmî civârında cenâze namazı kılınan yer.

mutâbakat: 1. Uygunluk, uygun gelme, uyuşma, muvâfakat. 2. Tutarlılık, rabıta, irtibat.

mutâbık: Uygun, muvâfık, tutarlı.

mûtaad: İtiyâd edilmiş, alışıl原因ılmış, âdet hâline gelmiş.

mûteber: 1. İtibarlı, itibârı olan, değeri, kıymeti bulunan, hatırı sayılır. 2. Güvenilir. 3. Geçerliliği olan. 4. Makbûl.

mutmain: Emin, kânî, müsterih, şüphesi olmayan.

muttalî: Öğrenmiş, haber almış, bilgili.

muttasıf: Vasıflanan, kendisinde bir hâl, bir sıfat veya bir vasıf bulunan.

muttasıl, muttasılan: 1. Aralıksız, bitişik. 2. Sürekli, aralıksız, durmadan.

muvâfık: Uygun, yerinde.

muvahhid: Tevhîd eden, Allâh -celle celâlühû-’nun birliğine inanan, mü’min.

muvâzene: İki şeyin eşit olma hâli, denge.

muvâzî: Birbirine denk şeyler.

mübah: İşlenmesinde günah veya sevap olmayan.

mübâhase: 1. Karşılıklı konuşma. 2. Bahis, iddiâ.

mübtelâ: 1. Düşkün, tutulmuş. 2. Âşık.

mücâhede: 1. Mücadele, çaba, gayret. 2. Kişinin nefsin istemediklerini yapmak sûretiyle kendini terbiye etmesi, nefis ile sa-
vaşma.

mücâvir: Komşu.

mücâzât: 1. Bir suç veya kabahata karşılık verilen cezâ. 2. Karşılık.

mücehhez: Techîz edilmiş, donatılmış, hazırlanmış.

mücellâ: Cilâlanmış, cilâlî, parlak, parlatılmış.

mücerred: Cisim hâlinde bulunmayan, saf, hâlis, tecrîd edilmiş, soyulmuş.

mücmel: Kısa ve az sözle anlatılmış, muhtasar, öz, hülâsa.

müctehid: Âyet ve hadîslere dayanarak hüküm çıkaran âlim, imâm.

müellif: Telif eden, kitap yazan, yazar, muharrir.

müessir: 1. Tesir eden, eser bırakan. 2. Hüzn veren, kederlendiren, dokunaklı. 3. Sözü geçen, hükmü yürüten.

mükellef: Üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeye mecbur olan, yükümlü.

mükerrem: Tekrîm edilmiş, hürmet gören, ikrâm edilmiş.

mülâkât: Görüşen, konuşan, buluşan, mülâkât yapan, görüşmek, buluşmak.

mülâyemet: 1. Mülâyimlik, yumuşaklık, uysallık. 2. Uygunluk.

mümârese: Bir iş veya sanatta çalışarak ustalık kazanma, alışma, mahâret elde etme.

mümtâz: 1. Meziyetleriyle başkalarından ayrılan, seçkin, seçilmiş. 2. İmtiyazlı.

münâcât: Allâh’a duâ etme, yalvarma.

münâvebe: Nöbetleşmek

münâzara: 1. Belli kâide ve usûller çerçevesinde yapılan tartışma, cidâl. 2. İki uçlu bir konunun belli kâide ve usûller çerçevesinde iki grup tarafından müdâfaa edildiği tartışma.

münbit: Verimli.

münevver: 1. Işıklı, aydın, parlak. 2. Tenvir edilmiş, aydınlanmış. 3. Bilgili, kültürlü kimse, ziyâlı.

münezzeh: 1. Bir şeye ihtiyacı bulunmayan, muhtaç olmayan. 2. Arınmış, temiz, berî, sâlim.

münhasır: 1. Hasredilmiş, ayrılmış, bir şeye veya bir kimseye mahsus. 2. Kuşatılmış. 3. Sınırlı; **münhasıran:** 1. Hasr edile-
rek, ayrılarak, bir şeye veya bir kimseye mahsus olarak. 2. Sınırlanmış olarak, sınırlı bir şekilde.

münîr: Nurlandıran, parlak, ışık saçan.

müntehâ: 1. Nihâyet bulmuş, son derece, son kerte. 2. Son.

müntesib: 1. İntisab etmiş, bağlanmış, kaplanmış, girmiş. 2. Mensup.

mürebbî: Terbiye edici.

mürekkeb: 1. Terekküp etmiş, iki veya daha fazla şeyin karışmasından meydana gelmiş, birleşik. 2. Karmaşık, kompleks.

mürüvvet: Erlik, kahramanlık, yiğitlik, insanîyet, adamlık, cömertlik.

müsâmaha: 1. Göz yumma, hoş görme, hoşgörü. 2. Aldırmama. 3. İhmâl.

müsâvî: Eşit, denk, birinin ötekinden farksız olması, aynı hâl ve derecede olan.

müsebbib: 1. Sebep olan, ortaya çıkmasına yol açan, meydana getiren. 2. İcâd eden, düzenleyen, yapan.

müstağnî: 1. Doygun, gönlü tok. 2. Lüzumlu, gerekli bulmayan. 3. Çekingen, nazlı.

Müstağrak: 1. Gark olmuş, dalmış, batmış, içine girmiş. 2. Kendinden geçmiş.

müstecâb: Kabûl olunmuş.

müstehak: Bir şeye hak kazanmış, bir karşılığı hak etmiş kişi.

müşâhede: 1. Bir şeyi gözle görme. 2. Mânevî seyir.

müşahhas: 1. Şahıslandırılmış, cisimlendirilmiş, şekillendirilmiş. 2. Gözle görülüp, elle tutulur hâlde bulunan.

müşfik: Şefkatli, merhametli, sevgi ve ilgi gösteren.

müşterek: 1. Ortaklaşa, tasarruf edilen, iki veya daha fazla kimse tarafında kullanılan, ortak, ortaklaşa. 2. Birlikte, beraber. 3. Ortaklaşa, elbirliği ile.

müteâl: Yüksek, yüce, ulvî, ulu.

mütefekkir: Tefekkür eden, düşünen, düşünür.

müteşekkîr: Teşekkür eden, şükranlarını sunan.

müteveccih: Teveccüh eden, yönelen, bir yere gitmeye hazırlanan, yollanan.

müyesser: 1. Kolay olan, kolaylıkla gerçekleşen. 2. Nasib olan. 3. Kolaylaştırılmış.

müzâkere: Bir konuda karşılıklı fikir beyân etme, karar öncesindeki görüşme.

müzeyyen: Tezyîn edilmiş, bezenmiş, süslenmiş, donanmış, tezyinatlı, süslü.

Nafaka: 1. Yiyecek parası, geçinmelik. 2. Yiyecek, giyecek, mesken gibi zarurî ihtiyaçları temine yetecek miktardaki para veya eşya. 3. Yardım

nâgâh: Ansızın, birden bire, beklenmeyen bir anda, vakitsiz, zamansız.

nâkis: Noksan, tam olmayan, eksik.

nakzetmek: 1. Bozmak, çözmek, kırmak. 2. Bir sözleşmeyi yok saymak.

nâzım: Tanzîm eden, nizâma koyan, düzenleyen.

nâzil: 1. Nüzûl eden, yukarıdan aşağı doğru hareket eden, inen. 2. Bir yerde konaklayan, misafir olan.

nebât: Toprakta çıkan, yerden biten şey, bitki. **nebâtât:** Nebâtlar, bitkiler.

nedâmet: Pişmanlık.

nefh: Üfürme, boru vesâireyi üfleme, **nefha:** 1. Üfürme, nefes. 2. Güzel koku. 3. Rüzgarın bir kere esmesi; **nefha-i ilâhî:** İlâhî esinti, insana üflenmiş rûh.

nehy: 1. Yasak etme. 2. Dinen yasak olan şeylerden menetmek.

neseb: Soy.

neş'et: 1. Meydana gelme, ileri gelme. 2. Çıkma, yetişme.

neşve: Sevinç, keyif, mutluluk sarhoşluğu. (Dilimizde galat olarak "neş'e" şeklinde kullanılmaktadır.) **neşve-i sûfiyye:** Sûfînin duyduğu ilâhî neş'e.

neşv ü nemâ: Yetişip büyüme, sürüp çıkma.

nevha: Ölünün ardından sesli olarak ağlama.

nevi: Çeşit, tür.

nezâfet: Temizlik, paklık.

nigâh: Bakış, bakma, nazar.

nihâi: En son, bir işe son veren, sona erdiren; sonla ilgili.

nusret: 1. Yardım. 2. Allâh'ın yardımı. 3. Başarı.

nübüvvet: Nebîlik, peygamberlik.

nüfûz: 1. İçme, öteye geçme; işleme. 2. Geçerli. 3. Bir kimsenin emir ve hükümlerinin işlenmesi, geçerli olması.

nüve: Çekirdek, öz.

nüzûl: 1. Yukardan aşağıya inme. 2. Yolculuk sırasında bir yere konma.

pâre: 1. Parça. 2. Sayı, adet, tane.

peydâ: Belli, açık, meydanda, zahîrî, âşikâr.

peyderpey: Arka arkaya, kısım kısım, tedricen.

pir-i fânî: Epeyce yaşlanmış ve tâkatten kesilmiş ihtiyar.

rabt etmek: Bağlama, bitleştirme.

râcî: 1. Dönen. 2. İlgisi olan.

radiyallâhu anh: Allâh ondan râzî olsun! **radiyallâhu anhâ:** Aynı duânın hanımlar için söylenilen şekli.

radiyallâhu anhüm: Allâh onlardan râzî olsun!

radiyallâhu anhümâ: Allâh o ikisinden râzî olsun!

râh: Yol, tutulan yol, meslek, usul. **hemrâh:** Yol arkadaşı.

rahmetullâhi aleyh: Allâh'ın rahmeti onun üzerine olsun!

rakîk: 1. Çok ince, yufka, nâzik, nârin. 2. Yumuşak kalpli, yufka yürekli, hisli.

râm olmak: 1. İtâat etmek, boyun eğmek, kendini başkasının emrine bırakma. 2. Kulun bütün varlığını Allâh -celle celâlihû-'ya bağlaması.

rasat: Gözetleme, ölçme.

râyiha: Koku, güzel koku.

rehâvet: Gevşeklik, atâlet, uyuşukluk, ihmâl, gayretsizlik.

rıfk: Yumuşaklık, mülâyimlik, yumuşak başlılık; nâziklik, yavaşlık, tatlılık.

riâyât: 1. İtibar, sayma, saygı, hürmet; gözetme. 2. Ağarlama, ikram. 3. Uygun davranış.

ricâl: 1. Velîler. 2. Hükûmet erkânı, devlet adamları. 3. Adamlar.

ridâ: Omuza alınan örtü.

rikkat: 1. İncelik, yufkalık. 2. İncelik, nezâket. 3. İfâdede incelik. 4. Merhamet etme.

riyâzet: 1. Az yiyip, az uyuma ve sürekli ibâdet ederek nefsi terbiye etme, nefsin arzularına karşı kendini tutma, dünya zevklerinden el çekmek sûretiyle nefsi kırma. 2. İdmân, temrîn. 3. Kanaatkârca yaşayış. **riyâzât:** Riyâzetin cem'i.

rûhâniyet: 1. Rûha âit mânevî atmosfer, rûhu takviye eden mânevî hâller. 2. Vefât etmiş olan bir şahsiyetin devâm eden mânevî kuvveti.

ruhbanlık: Râhip, papaz ve keşişlerin hayat tarzı. Manastır yaşayışı.

rûşen: Aydın, parlak, belli, meydanda.

rûz: Gün, gündüz.

ru'yetullâh: Allâh'ı görmek (âhirette).

rûcû: 1. Dönme, geri dönme. 2. Cayma, sözünden dönme.

rükün: 1. Bir şeyin en sağlam tarafı, temel direği. 2. Esas, şart. 3. Kolon, direk.

saded: Kasıt, niyet, maksad, esâs konu, esas mânâ.

sâdır olmak: Çıkma, meydana gelme, zuhûr etme.

sâfiyet: Hâlislik, temizlik, paklık, arılık.

sâik: 1. Sevk eden. 2. Husûsî sebep.

sâil: İsteyen, dileyen, ihtiyâcını arz eden.

sâkî: Su veya herhangi bir içecek dağıtan, satan.

salâbet: 1. Metânet, kuvvet, dayanma, sebat. 2. Katılık, peklik.

salâhiyet: Bir şeyi yapmaya izni ve hakkı olma, bir işi yapma veya yapmama gücüne sâhib olma, yetki.

sâlik: 1. Yolcu. 2. Bir yola girmiş olan. 3. Tarîkat yolcusu, bir tarîkata girmiş bulunan kimse, derviş, mürid.

sâlim: 1. Hasta veya sakat olmayan, sağlam. 2. Ayıpsız, kusursuz, noksansız. 3. Korkusuz, endişesiz, emîn.

sallallâhu aleyhi ve selam: Allâh'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun!

salve: Peygamber Efendimize yapılan salavât, duâ.

sâni': Yapan, yaratan.

sarâhat: Açıklık, ibârede netlik.

sarf-ı nazar: Vazgeçme.

sarîh: 1. Açık belli, âşikâr, bedihî, tartışılmayacak açıklıkta. 2. Karışık olmayan, sâde, sâf, hâlis, arı.

sathî: Satıhta kalan, derine inmeyen, üstünkörü bir şekilde, baştan savma.

savt-ı bülend: Yüksek ses.

sa'y: Çalışma, çabalama, gayret etme.

sebât: Sözde durma, ahde vefa etme, kararlı olma, yerinde durma, sâbit olma.

sehâvet: Kerem, cömertlik.

sekînet: 1. Sâkin olma, sükûnet. 2. Huzur, gönül rahatlığı.

sekr: Sarhoşluk. **sekr-i mânevî:** Mânevî sarhoşluk; **sekerât:** Sarhoşluklar, dalgınlıklar.

selâset: İfâdede âhenk, açıklık, kolaylık ve akıcılık.

selef-i sâlihîn: Başta sahâbe-i kirâm, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn olmak üzere bizden önce yaşamış, ilmiyle âmil, ahlâken kâmil bütün sâlih mü'minler.

selîm: 1. Temiz, samimî. 2. Kusuru, noksanı olmayan, sağlam, doğru. 3. Tehlikesiz, zararsız.

semâvât: Gökler.

serâpâ: Baştan ayağa, önden sona, hep, tamamıyla.

serîr: 1. Yatacak yer, yatak. 2. Taht.

sermedî: Dâimî, sürekli, sonsuz, ebedî.

seyr ü sülûk: Tarîkate tâkip olunan usûl. Tarîkate giren kimsenin Hakk'a vuslat için yaptığı mânevî yolculuk.

seyyâh: Çok gezen, gezgin.

seyyiât: Kötülükler, kötü fiiller, günahlar.

seyyidü's-şühedâ: Şehidlerin efendisi Hazret-i Hamza -radiyallâhu anh-.

sezâ: 1. Münâsip, uygun, yaraşır. 2. Lâyık.

sıklet: 1. Ağırılık, yük. 2. Sıkıntı.

siyânet: 1. Muhafaza etme, koruma, saklama. 2. Himâye.

sidretü'l-müntehâ: 1. Mirâc yolculuğunda Peygamber Efendimiz'e refâkat eden Cebrâil -aleyhisselâm- 'ın «Ben bundan sonra bir adım daha atarsam yanarım» dediği ve Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in, daha ötesine Cebrâil'siz olarak geçtiği makâm.

sîgaya çekmek: Sıkıştırıcı, rahatsız edici sorular sormak.

sıhrî: Akrabâlık, evlilik neficesi meydana gelen bağ, yakınlık.

sirâyet: Birinden diğerine geçme, bulaşma.

sirâc-ı münîr: Aydınlatan, nûrlandıran bir kandil.

sîret: 1. Bir şahsın mânevî durumu, hâl, hareket ve tabiatı, ahlâk ve karakteri. 2. Hazret-i Peygamber'in hâl tercümesi.

sivâ: Başka, gayrı.

siyâk ve sibâk: Sözde baş ve son uygunluğu, tutarlılık.

sudûr: 1. Sadırlar, göğüsler. 2. Ortaya çıkma, meydana gelme.

sulta: Baskı, otorite, tahakküm.

sûret: 1. Görünüş, zâhir, şekil, kılık. 2. Tarz, yol, gidiş; **sûretâ:** 1. Görünüşte, zâhiren. 2. Yalandan; **sûrî:** Hakîkî olmayan, görünüşte, şekli.

sübhân: Her türlü noksan ve kusurdan münezzeh.

sübût: Sâbit olma, meydana çıkma, gerçekleşme.

süffî: 1. Aşağıda olan, aşağılık. 2. Kötü ve pis kıyâfetli, hırpânî; **süfliyyât:** Dünyâ ile ilgili bayağı işler.

sühûlet: Kolaylık.

sükûnet: 1. Durgunluk, hareketsizlik. 2. Dinme, kesilme, yatışma. 3. Huzur, rahat.

sükût: 1. Konuşmama, susma, söz etmeme. 2. Sessizlik.

sülûk: 1. Bir yola girme, bir yol tutma. 2. Bir tarîkate intisab etme.

sünûhât: Akla, hatıra gelen, içe doğan şeyler.

sürûr: Sevinç.

şâhika: Dağın doruğu, zirve.

şâmil: İçine alan, kaplayan, çevreleyen.

şâyân: Uygun, münâsip, yaraşır, lââyık.

şehâmet: Akıl ve zekâ ile birlikte olan cesâret.

şehvât: Şehvetler, aşırı istekler.

şehinşâh: Şahlar şâhi.

şer'an: Şerîata uygun olarak, şerîat hükmüne göre, şerîat yönünden.

şerh: 1. Açma, yarma. 2. Açıklama, îzâh etme, anlatma. 3. Bir eserin zor anlaşılan yerlerini çözüp yorumlayarak açıklama, bu maksatla yazılan eser.

şîâr: 1. Nişan, eser, işâret, alâmet. 2. Alâmet-i fârika.

şikâr: Av, av hayvanı, ele geçen mal, esir.

şuyû bulmak: Şâyi olmak, yayılmak, duyulmak.

şümûl: 1. İçine alma, kaplama. 2. Âit olma, delâlet etme.

taaccüb etmek: Şaşırma.

taâm: Yemek, yiyecek.

tâat: Allah'ın emirlerini yerine getirme, ibâdet.

tabiat-i asliyye: Yaratılıştan gelen huy, âdet. Fıtrat.

tâbiîn: Sahâbe-i kirâm devrinde yaşayıp bunlarla görüşen, sahâbeden hadis nakledenler.

tâbir: 1. İfâde, söz. 2. Yorum, yorumlama, rüyâ yorumu.

tâdil-i erkân: Gereklerini uygun biçimde yerine getirme.

tafsîl: Etraflıca, detaylı, açıklayarak anlatma.

tahassür: 1. Hasret çekme. 2. Çok istenilen ve ele geçirilemeyen şeye üzülmek.

tahassüs: Hislenme, duygulanma.

tahayyül: Tasavvur etme, hayalde vücûd verme, zihinde canlandırma.

tahdîd: Hudut tâyin etme, sınırlama, kısıtlama.

tahdîs-i nîmet: Nâil olunan nîmetleri îtirâf edip şükretme.

tahkîk: Mâhiyetini araştırıp soruşturma. 2. Kâinâtın sırrını kavrama. 3. Doğruluğunu isbât etme.

tâk: Binâ kemeri. **zafer tâk:** Târihî bir zaferi anmak veya gelecek büyük bir kimseyi karşılamak için kurulan kemerli yapı.

takarrub: Yaklaşma, yakın olma.

takbîh: Çirkin görme, ayıplama, kınama.

takdîm etmek: 1. Bir şey sunmak. 2. Öne geçirme, öne geçmek, öne alma.

takrîr: 1. Anlatma, anlatış. 2. Yerleştirme, sağlamlaştırma.

takvâ: Allâh'tan korkma, Allâh korkusuyla dînin yasaklarından kaçınma.

tâlim: 1. Bir işi öğrenmek veya alışmak için yapılan çalışma, meşk. 2. Yetiştirme, öğretim.

taltîf: 1. Gönül okşama, gönlü hoş etme. 2. Rütbe, nişan, maaş artırımı gibi şeylerle sevindirme. 3. İhsan ve bağışta bulunma;

taltîfkâr: Taltîf eden.

tamah (tama'): Aç gözlülük, hırslılık, doymazlık.

tanzîm: 1. Nizâma koyma, düzenleme, tertipleme. 2. Düzeltme, ıslah etme.

tard etmek: 1. Kovma, çıkarma. 2. Sürme, püskürtme.

tarîk: 1. Yol, cadde. 2. Tarîkat. 3. Tutulan, gidilen yol, seçilen tarz, benimsenen fikir.

tasallut: Musallat olma, sataşma, başına ekşime.

tasarruf: 1. Kullanma yetkisi. 2. Sâhib olma. 3. İdâre ile kullanma.

tasfiye: Saf hâle getirme, arıtma.

tasvip: Doğru bulma, uygun görme.

tatbîk etmek: Uygulamak.

tavsîf: Özelliklerini sayma, vasıflandırma.

tayy-i mekân: 1. Mekânı, mesâfeyi atlarcasına geçme. 2. Allâh -celle celâlihû-'nun, dostlarına bir anda uzun mesâfeler kat ettirmesi.

ta'zim: Hürmet, saygı, yüceltme.

tebârüz: Belirme, görünme, bârizleşme.

tebdîl: 1. Çevirme, döndürme, dönüştürme. 2. Kıyâfet değiştirme.

tebliğ: 1. Ulaştırma. 2. Resmî bir yazıyı, kararı halka, veya ilgililere duyurma. 3. Bildiri, uyarı. 4. Bir dîni başkalarına anlatma ve böylece onun yayılmasına çalışma. **tebliğât:** Tebliğler.

tebrie etmek: Temize çıkarmak, şüpheden kurtarmak.

tecellî: 1. Görünme, belirme. 2. Kader, tâlih. 3. Allâh'ın lutfuna nâil olma.

tecellîgâh-ı ilâhî: Allâh -celle celâlihû-'nun tecellî ettiği yer.

tecerrüd: 1. Her şeyden vazgeçip sadece Allâh'a yönelme. 2. Sıyrılma, soyunma.

tecessüm: 1. Cisim ve vücut meydana getirme. 2. Görünme, belirme. 3. Canlanma.

tecessüs: 1. Bir şeyin iç yüzünü araştırıp sırrını çözmeye çalışma. 2. Merak.

techîz etmek: Lüzumlu şeyleri tamamlama, donatma.

tecrîd: 1. Soyma, soyutlama. 2. Ayırma, bir tarafta tutma. 3. Tasavvufta her şeyden el ayak çekip Allâh'a yönelme.

te'dîb: Edeplendirme, terbiye etme, uslandırma.

tedricen, tedricî: Derece derece, yavaş yavaş.

tedvîn: 1. Bir konudaki mevzuatı bir araya toplama. 2. Bir konudaki hükümleri toplayıp kanun hâline getirme. 3. Kitap hâline getirme.

teemmül: Enine boyuna düşünme.

teennî: Acele etmeden, ihtiyatlı, düşünceli ve yavaş hareket etme, temkinli davranma.

teessür: Üzüntü, karamsarlık.

tefekür: Düşünmek.

teferruât: 1. Dallar, bölümler. 2. Asıldan ayrılan ikinci derecede bölümler, taraflar, detaylar.

tefrît: Aşırı derece ihmâl ve gevşeklik gösterme.

tefvîz: 1. Kulun, tüm işlerini Allâh -celle celâlühû-'ya havâle etmesi ve O'nun yaptığı her işi gönül hoşluğu ile karşılaması, hiçbir hususta ne dil ne de kalb ile O'na itirâz etmemesi. 2. Teslimiyet. 3. Tevekkül.

tehlâlûk: Çok isteme, çok râğbet etme.

tehevvûr: 1. Aşırı hiddet. 2. Sonu düşünülmeden birden öfkelenme.

tekaddûm: 1. Zaman, mekân ve mevki bakımından önce bulunma, ileride olma. 2. Daha önce davranma.

tekâmül: Basamak basamak meydana gelen değişme, şekil değiştirme ve gelişme, kemâle erme, olgunlaşma.

tekâpû: Telaş ile koşarak araştırma, dalkavukluk, kavuk sallama.

tekâsûf: Sıklaşma, koyulaşma, yoğunlaşma.

tekebbûr: Büyüklenme, kibir gösterme.

tekfir: Kâfir sayma, küfür isnâd etme.

tekrîm: Saygı gösterme, yüceltme, ululama.

teksîf: Sıkıştırma, yoğunlaştırma, koyulaştırma.

tekvîn: Yaratma, var etme, vücûda getirme.

tekdîb: Yalan olduğunu ilân etme, yalanlama.

telakkî: 1. Anlayış, görüş. 2. Şahsî anlayış, şahsî görüş.

telezzüz: Lezzet alma, hoşlanma.

te'lîf: 1. Uzlaştırma, bağdaştırma; alıştırma. 2. Eser yazma, toplama, düzenleme. 3. Yazılmış, ortaya konulmuş eser. 4. Bir ibârenin düzeni.

telkîn: 1. Fikrini kabul ettirme, aşılama. 2. Ölmek üzere olan kimsenin başında kelime-i şehâdet getirerek tekrarlamasını sağlamaya çalışma. 3. Ölü gömüldükten sonra mezarı başında yapılan dua.

temâdî: Sürüp gitme, devâm edegelme.

temâyûl: 1. Bir tarafa doğru eğilme, meyletme. 2. Bir kimse veya şeye taraftar olma, ilgi duyma.

temâyüz: Kendini gösterme, sıvrılma, yükselme.

temerküz: 1. Merkez edinme. 2. Bir merkezde toplanma, birikme, yığılma.

temessül: Bir şekil ve sûrete girme, şekillenme.

temrin: Tekrar, alıştırma, idman yaptırma.

temsîl: 1. Misâl getirme. 2. Bir şeyin aynını, benzerini yapma.

temyîz: 1. İyiyi kötüden ayırma. 2. Dikkatle ayırma, inceleyip seçme.

tenâkuz: İki sözün birbirine uymaması, birbirinin zıddı olması, çelişki.

tenezzül: 1. Alçakgönüllülük gösterme. 2. İnme, alçalma; **tenezzülât:** 1. Alçalmalar, inmeler, düşmeler. 2. Alçak gönüllülük göstermeler.

tenvîr: 1. Aydınlatma. 2. Bilgilendirme.

terakkî: 1. Artma, ilerleme, yükselme. 2. Daha iyi hâle gelme.

tertil: Kur'ân-ı Kerîm'i usûl ve kaidesine uygun şekilde okuma.

tervîc: 1. Revaç verme, değerini artırma. 2. Kabûl etme. 3. Yaptırma, geçirme. 4. Destekleme, tutma.

teselsül: Ardarda gelme, birbirini tâkib etme, zincirleme.

teskîn: Sâkinleştirme, yatıştırma, durdurma.

teşbîh: Benzetme, kıyaslama.

teşcî: Cesaret ve gayret verme.

teşeffu': Şefâate nâil olma.

teşhîr: Sergileme, gösterme, ilân etme.

teşne: 1. Susuz, susamış. 2. Arzulu, istekli, hevesli.

tevakkuf etmek: Durmak, eğlenmek.

tevbe-i nasûh: İsyandan itaate, bâtıldan hakka, günahlardan sâlih bir hayata kat'î bir kararlılıkla dönüş, gerçek ve makbul tevbe.

tevcih: 1. Belli bir yöne döndürme, çevirme. 2. Bir kimseye hitab etme. 3. Açıklama, tefsîr etme.

tevdi: 1. Emânet etme. 2. Teslîm etme. 3. Vedâ etme.

teveccüh: 1. Yönelme, güler yüz gösterme, sevgi ve muhabbet. 2. Nasîb ve müyesser olma.

tevessül: 1. Vesîle sayma. 2. Başvurma, girişme. 3. Sarılma.

tevfîk: 1. Allâh'ın yardımı, başarıya ulaştırması. 2. Kulun işlediği amellerin Allâh'ın rızasına uygun olması.

te'vîl: Bir söz veya hareketi görünen mânâsı dışında yorumlama.

tevzî: 1. Dağıtma. 2. Herkese payına düşeni dağıtma, üleştirme.

teyakkuz: Uyanma, uyanık bulunma.

te'yîd: 1. Doğrulama, destekleme. 2. Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma.

tezâhür: 1. Zuhûr etme, meydana çıkma, belirme, görünme, gözükme. 2. Belirti.

tezkiye: Nefsi, her türlü kötü sıfatlardan ve menfî temâyüllerden temizleme, aklama ve güzel ahlâk ile tezyîn etme.

tezyîd: Ziyadeleştirme, çoğaltma, artırma.

tezyîn: Zînetlendirme, süsleme.

tîb (tıyb): Güzel koku, güzel kokulu nesne.

tîlavet: Okuma, Kur'ân-ı Kerîm'i usûlüne göre, tecvîd ve tâlîmle okuma.

tuğyân: 1. Taşma, coşma. 2. Hiddetlenme.

tûl-i emel: Ardı arkası gelmeyen uzayıp giden emeller, arzular.

ubûdiyet: Kulluk, kölelik, Allah'a gönülden kul olma.

ucub: Kendini beğenmişlik, kibir ve gurura kapılma.

ufûl etmek: Kalıcı olmamak, gelip geçmek.

uhde: 1. Söz verme, bir işi üzerine alma. 2. Vazîfe, birinin üzerinde bulunan iş. 3. Sorumluluk.

Uhrevî: Âhirete âit, âhiretle alâkalı.

ulû'l-emr: Emir sahipleri, halîfe veya halîfe adına hüküm ve idâre edenler.
ulviyyet: Yücelik, semâvîlik, mânevîyat ve rûhâniyet; **ulviyyât:** Mânevî yükseklikler, yücelikler.
usât: isyan edenler, günahkârlar, zorbalar.
uzvî: Uzuvlara bağlı, organlarla ilgili.
uzviyyet: 1. Canlılık. 2. Kendi başına varlığı olan canlı.
ülfet: 1. Alışma. 2. Dostluk, arkadaşlık, âşinâlık, iyi geçinme.
ülû'l-azm: En yüksek derecedeki peygamberler.
ünsiyet: Alışkanlık, ülfet, dostluk.
üslûb: Yol, tarz, usûl, edâ, stil. 2. Yazı veya yapış tarzı, kendine has ifâde tarzı.
üsve-i hasene: En güzel örnek.
Vahdâniyet: Allâh'ın tek olup eşi benzeri bulunmadığını ifade eden bir ilâhi sıfat.
vâkıa: Vukû bulan, olan, geçen şey.
vâki olmak: Vukû bulmak, olmak.
vâreste: 1. Kurtulmuş. 2. Serbest, âzâde, rahat.
vârid: 1. Gelen, vâsıl olan, erişen. 2. Bir şey hakkında çıkan, söylenen, olması beklenen, olabileceği düşünülen.
vasat: 1. Orta. 2. Ara. 3. İçinde bulunan durum veya çevre, muhit.
vâsıl-ı ilallâh: İlâhî vuslata nâil olan.
vâsıl-şüde: Varan, kavuşan.
vaz etmek: 1. Koyma, atma. 2. Belirtme. 3. Tâyin etme. 4. Kurma.
vecd: 1. Kendini kaybedercesine ilâhî aşka dalma. 2. Şiddetli dînî duygu ve heyecan hâli.
vech: 1. Yüz, çehre. 2. Tarz, üslûb. 3. Sebep, vesîle.
vecîbe: Vâcib olan, gereken, yerine getirilmesi borç hükmünde bulunan iş, boyun borcu.
vecîz: Kısa ve öz.
vehbî: 1. Allâh'ın ihsânı sonucu olan. 2. Allâh vergisi, fitrî.
velâyet: 1. Velîlik, ermişlik. 2. Velî ve ermiş kimsenin hâli. 3. Dostluk, sadâkat. 4. Allâh dostluğu.
verâ: Günah ve haramdan kaçınmak için şüpheli şeylerden uzak durma, takvâ, ittikâ.
vezin: 1. Tartı, ağırlık. 2. Şiir ve mûsikîde âhenk ölçüsü. 3. Âhenk, ritim.
vukû (vukûât): Olanlar, olan bitenler.
vuslat: Bir şeye ulaşma, kavuşma, visâl.
vuzûh: 1. Vâzih olma hâli, açıklık. 2. Kolay anlaşılabilirlik.
yakîn: Şüpheden kurtulmuş, doğru, sağlam ve kesin bilgi; doğru ve kuvvetle bilme, mutlak kanaat ve tam bir itmi'nân.
ye's: Ümitsizlik, karamsarlık.
zabt: 1. Sıkı şekilde tutma, zabıt. 2. Anlama. 3. Tutulan kayıt, tutanak. 4. Kaydetme.
zabt u rabt: Sıkı bir şekilde tutma, bağlama, itaat altına alma.
zâhir (zâhiren): 1. Görünen, meydana olan, belli, açık, âşikâre. 2. Dış görünüş. 3. Tabîî, şüphesiz.
zâyî: 1. Kayıp, yitik. 2. Elden çıkmış, telef olmuş.
zebûn: 1. Zayıf, argın. 2. Güçsüz, kuvvetsiz, mecalsiz, dermansız. 3. Bîçâre, zavallı, düşkün. 4. Üzgün.
zıll-i zevâl: 1. Ölümün gölgesi. 2. Yok olup sona eren gölge.
zübde: Öz, hülâsa, bir şeyin seçkin kısmı.

Abbas (r.a), 91, 139

Abdulâh bin Mes'ûd, 44

Abdullâh bin Abbâs, 45, 129

Abdullâh bin Amr, 200, 207

Abdullah bin Avf, 122

Abdullah bin Ca'fer, 464, 496

Abdullah bin Huzâfe, 109

Abdullah bin İkrâş, 321

Abdullâh bin Muğaffel, 139

Abdullah bin Ömer, 275

Abdullâh bin Revâha, 96, 258

Abdullâh bin Selâm, 98
Abdullâh bin Şurahbil, 322
Abdullâh bin Ümmi Mektûm, 24, 498, 500
Abdullah el-Eşecc, 274, 275
Abdurrahmân bin Ka'b, 139
Abdükülâl, 341
Abdülhacer, 346, 347
Abdülhak Molla, 131
Abdülkays oğulları, 119, 122, 274
Abdülmuttalib oğulları, 39, 40
Abese suresi, 24
Addâs, 59
Âdem (a.s), 317
Ahnes bin Şerik, 80
Âişe (r.anhâ), 51, 74, 353, 363, 395, 397, 398
Akabe Bey'ati, 101
Akabe Görüşmesi, 85
Akabe Günü, 341
Ali (r.a), 18, 22, 23, 39, 104, 121, 136, 395
Amalika kavmi, 161
Ammâr bin Yâsir, 44, 128, 187
Amr bin Âs, 97
Amr bin Cemuh, 136, 137, 499
Amr bin Mürre, 323
Amr bin Tağlib, 257
Arrâf, 165
Ashâb-ı Sebt, 18
Ashâb-ı Suffe, 100, 265

Ashâb-ı Şecere, 399
Ashama, 109
Âsiye bint-i Müzâhim, 296
Aşere-i Mübeşşere, 69
Avâlî, 246
Âyetü'l-Kürsî, 260
Bahreyn, 122, 292, 293
Bakara sûresi, 311
Bâkî, 67
Basîret, 36
Bedir, 135
Benî Fezâre, 258
Benî Mustalik, 400
Benî Mürre, 122
Benî Uzre, 239
Beyruhâ, 436
Beyyine suresi, 86
Bilâl-i Habeşî, 116, 117, 118, 508
Birr (iyilik), 216
Bizans, 109
Bursalı Mustafa Huldî, 70
Bûsirî, 27, 30, 91
Büyük cihad, 17
Ca'fer (r.a), 87, 491, 497
Ca'fer-i Sâdık, 98
Câbir (r.a), 93, 138
Câbir bin Süleym, 305
Cehennem, 72, 195

Cennet, 72, 195
Cibrîl Hadîsi, 277, 278
[Cülendâ](#), 97
Cüveyriye (r.anhâ), 400
Dâru'l-Erkâm, 83
Dârü'n-Nedve, 126
Dâvûd (a.s), 18
Devs kabilesi, 350
Dihye bin Halife, 109
Dımâd bin Sa'lebe, 58
Dilâver Ağa Zâde, 140
Ebû Âmir (fâsık), 136
Ebû Bekir (r.a), 25, 31, 85, 101, 118, 127, 202, 256, 283, 292, 350, 364,
487
Ebû Cehil, 26, 80, 128
Ebû Dücâne, 196
Ebû Firâs, 429
Ebû Hureyre, 62, 255, 482
Ebû Katâde, 518
Ebû Kebşe, 82
Ebû Kuhâfe (r.a), 31
Ebû Leheb, 39, 41, 121, 127
Ebû Mes'ud el-Bedrî, 505
Ebû Rezin el-Ukaylî, 288
Ebû Seleme, 404
Ebû Süfyân, 48, 80, 401, 487
Ebû Talha, 436
Ebû Tâlib, 24, 26, 437

Ebû Ubeyde bin Cerrâh, 136
Ebû Umeyr, 454
Ebû Zer, 43, 305, 442
Ebü'd-Derdâ, 105, 508
Ebü'l-Âs, 395
Ebü'l-Hakem, 26
Ebü'l-Kâsım (a.s), 38, 61
Ebü'l-Münzir, 260
Ebü'l-Yakzân, 44
Ebvâ, 438
Eflah (r.a), 172
Eksem bin Sayfî, 107
Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, 19, 156
Eslem kabilesi, 60
Emr-i bi'l-ma'rûf, 15
Enes bin Mâlik, 172
Enes bin Râfî, 57
Ensâr, 258, 267
Erfide oğulları, 369
Erhâ bin Ashama, 109
er-Rahîm, 231
er-Raûf, 231
Ervâ (r.anhâ), 85
Es'ad bin Zürâre, 101, 102
Esmâ bint-i Ebî Bekir, 379, 435, 452
Eşrefoğlu Rûmî, 94
Eyle, 18
Ezd-i Şenûe, 57

Fâtuma (r.anhâ), 41, 296, 421, 422, 424, 477
Fâtih Sultân Mehmed, 140
Fâtiha suresi, 163
Ferve bin Müseyk, 43
Feth-i Mübîn, 140
Filistin, 105
Firavun, 195
Fuzûlî, 88
Gâir, 60
Gutayfî, 43
Güneş, 27
Habbâb bin Eret, 187
Habeş Necâşîsi, 80
Habeşistan, 491
Hac mevsimi, 25
Hâcer (r.anhâ), 440
Hadramevt, 49
Hafsa (r.anhâ), 367, 399, 404
Hak Dîni Kur'ân Dili, 19
Hakem bin Keysan, 28
Hâlid bin Saîd (r.a), 25
Halime Hâtun, 439
Hâmân, 195
Hamza (r.a), 71, 360
Hanîf, 170
Hâris bin Avf, 123
Hâris et-Temîmî, 134
Hârûn (a.s), 415

Hasan (r.a), 387, 410, 420
Hasan-ı Basrî, 77, 235, 316
Hâssacık, 464
Hâşim oğulları, 267
Hâtub bin Ebî Beltaa, 32, 111, 343
Hatice bint-i Huveylid, 41, 97, 296, 362, 363, 396
Havle el-Attâre, 478
Hayber, 28, 33
Hazreç, 57
Hemdan, 260
Herakliyus, 109
Hevâzin, 439
Hikmet, 35, 78
Himyer, 86, 114
Hîre, 161
Hudeybiye, 93, 131, 140, 141, 142, 143, 270, 342, 384
Humus, 105
Huneyn Gazvesi, 328
Hurâfe, 369
Husayn, 47
Huzâfe, 337
Huzeyfe el-Yemânî, 342
Hür bin Kays, 345
Hüseyin (r.a), 410, 425
İbâdet, 170
İbn-i Abdîyâlîl, 341
İbn-i Ebî Kebşe (s.a.v), 82
İbn-i Uveyf, 333

İbn-i Yâmin, 139
İbnü'd-Değine, 86
İbrâhim (a.s), 43, 225, 255, 447
İbrahim (r.a), 169, 408
İhlâs sûresi, 159, 300
İhsân, 179
İhyâu Ulûmi'd-dîn, 151
İkrâş, 322
İkrime (r.a), 45
İmam Gazâli, 151
İmam Şâfiî, 77
İmam Zührî, 142, 398
İmran bin Husayn, 47, 516
İncîl, 77
Îsâ (a.s), 18, 80, 108, 112
İskenderiye, 111
İsmâil (a.s), 440
İsrâil oğulları, 17, 18, 161
İyâs bin Muâz, 57
İzhir otu, 315
Ka'b bin Züheyr, 245
Ka'be, 43, 60, 255
Kâhin, 165
Kârûn, 195
Kâzım Paşa, 69
Kızıldeniz, 161
Kisrâ, 109
Kureyş, 41, 131, 293, 344

Kusem bin Abbâs, 497
Lebîd bin Rebîa, 258, 259
Lokman (a.s), 20, 211
Lût (a.s), 37
Ma'rûf, 15
Mahmûmu'l-kalb, 204
Mâlik bin Huveyris, 99
Mâriye (r.anhâ), 32, 441
Megar, 134
Mehmed Âkif Ersoy, 212
Mehmed Nûri Şemseddin, 89
Mekke Fethi, 143
Mekke, 25, 60
Mektûbât, 316
Meryem (r.anhâ), 87, 296
Mesânî, 310
Mescid-i Harâm, 41
Mev'iza-i Hasene (Güzel öğüt), 35, 79
Mevlânâ, 34, 56, 71, 252, 360, 365
Meymûne (r.anhâ), 173, 402, 464
Mısır, 440
Miraç, 52, 73
Mistah bin Üsâse, 204
Muallim Cûdî, 80
Muâviye bin Hakem, 320
Muavvizeteyn, 300
Muâz bin Cebel, 56, 66, 70, 103, 104, 220, 281, 304
Mufassal sûreler, 51

Muğîre bin Şu'be, 26
Muhâcir, 267, 295
Muhammed bin Atiyye, 46
Muhammed Draz, 54
Muhammed Es'ad Efendi, 427, 480
Muhammed Hamîdullâh, 314
Mukavkıs, 32, 110, 111, 440
Mus'ab bin Umeyr, 86, 101, 102
Mûsâ (a.s), 33, 108, 161
Mühânân, 60
Müneccim, 165
Münker, 15
Müşebbir, 415
Nâbî, 120, 124
Nahle Seferi, 28
Nebe-i Azîm, 81
Necâşî, 108, 351, 492
Neccâr oğulları, 455
Nehy-i ani'l-münker, 15
Nemle tedavisi, 380
Nevvâs bin Sem'ân, 280
Nizar kalesi, 61
Nuğayr, 454
Osmân bin Affân, 85, 139, 282
Ömer (r.a), 28, 54, 55, 74, 83, 94, 105, 246, 275, 325, 330, 349, 367
Ömer bin Abdülaziz, 316
Rabbânî âlim, 251
Râfî bin Amr, 332

Râfî bin Hadic, 138
Rahmân sûresi, 299
Ramle bint-i Hâris, 119
Rekûbe, 59
Rubeyyi' bint-i Muavviz, 174
Rukiye (r.anhâ), 406, 407
Rukye (efsunlama duası), 163
Sa'd bin Bekir, 46
Sa'd bin Muâz, 102
Sa'd bin Ubâde, 50
Sa'd ed-Delîl, 59
Sa'd-ı Hüzeym, 116
Safâ tepesi, 40
Safiyye bint-i Huyey, 184, 365, 378, 379, 401
Safvân bin Assâl, 148
Sahâbî, 246
Sakîf heyeti, 119
Sâlim (r.a), 187
Sebt, 18
Secî, 45
Sefîne (r.a), 430
Selmân-ı Fârisî, 508
Semüre bin Cündeb, 138
Sevbân, 118
Sevde (r.anhâ), 403
Seyyid Seyfullâh, 18
Seyyidü'l-istiğfâr, 236
Sîrin (r.anhâ), 32

Suheyb-i Rûmî, 187
Süheyl bin Amr, 270
Sümeyye (r.anhâ), 187
Süveybe Hanım, 440
Şam, 105
Şeâir, 186
Şebber, 415
Şems suresi, 298
Şeyhülislam Muhammed Es'ad, 42
Şuayb (a.s), 37, 95
Şübeyr, 415
Tahiyyât duâsı, 303
Tâif, 59, 99, 341, 439
Talha bin Ubeydullah, 136, 240
Tayy kabilesi, 115
Tebliğ, 15
Temîm bin Üseyd, 32
Temîm kabilesi, 107
Tenûhî, 31
Terbiye, 156
Tevrât, 77
Tezkiye, 158
Tihâme, 60
Tîn suresi, 298
Tufeyl bin Amr, 84, 350
Tulekâ, 346
Tüçûb kavmi, 116, 117
Ubâde bin Sâmit, 105

Ubeydullâh bin Abbâs, 497
Uhud, 136, 196, 341
Ukbe bin Âmir, 276
Ukkâşe (r.a), 352
Ummân, 97
Uzre kabilesi, 239, 369
Übeyy bin Ka'b, 260
Ümâme (r.anhâ), 387
Ümâme bint-i Hamza, 496
Ümmü Eymen, 438
Ümmü Gülsüm, (r.anhâ), 406
Ümmü Habibe, 401, 404
Ümmü Hârise, 492
Ümmü Seleme, 374, 384, 396, 398, 403, 412
Ümmü Süleym, 173, 464, 478
Ümmü Ümâre, 479
Ümmü Zer', 369
Ümmü'l-Hayr Selâm, 350
Üsâme bin Zeyd, 214, 387, 508
Üseyd bin Hudayr, 102
Üstüvânetü'l-Vüfûd, 118
Vahşî(r.a), 29
Vâil bin Hucre, 49
Vedûd (c.c), 226
Velid bin Muğîre, 81, 127
Yâsir (r.a), 187
Yemen, 56, 60, 103, 104
Yûnus (a.s), 59

Yûnus Emre, 72
Yûsuf (a.s), 218, 344
Zaloğlu Rüstem, 360
Zebûr, 77
Zekerîyyâ (a.s), 87
Zeyd bin Erkâm, 342
Zeyd bin Hârîse, 258
Zeyd bin Sa'ne, 324
Zeydû'l-Hayr, 115
Zeyneb bint-i Cahş, 33, 383, 400
Zeyneb bint-i Huzeyme, 404
Zihâr, 507
Ziyâ Paşa, 42

Arka Kapak

Gönüllerin şifâ kaynağı dinimiz İslâm'ın bütün insanlara tebliği/ulaştırılması Müslümanların en önemli vazifesidir. Bunun yanında sâdece İslâm'ı insanlara ulaştırıp onları Müslüman yapmak da kâfi görülmemelidir. Zira nitelikli bir eğitim olmadan kaliteli ve müreffeh bir toplum oluşturmak, târihe mâl olacak mühim işler başarabilmek mümkün değildir. Eğitimde ise örnek alma ve şuurlu bir ittiba, esas unsurlardandır. İşte bu çerçevede model alınacak zât olarak Allah Teâlâ bizlere **“Üsve-i Hasene: en güzel örnek”** diye Peygamber Efendimiz'i takdim etmektedir. Zira o yüce şahsiyet hayatının her safhasında her bakımdan müstesna bir güzellik ve mükemmellik sergilemiştir. Yani Fahr-i Kâinât - sallallâhu aleyhi ve sellem-'in sîreti bütün çeşitleriyle birlikte en müstesna güllerden derlenmiş bir bukete benzer ki, arayanlar güllerin en güzelini o bukette bulurlar.